

AZƏRBAYCAN ELMLƏR AKADEMİYASI
NİZAMİ ADINA ƏDƏBİYYAT İNSTİTUTU
FOLKLOR ELMİ-MƏDƏNİ MƏRKƏZİ

AZƏRBAYCAN FOLKLORU ANTOLOGİYASI

IV kitab

ŞƏKİ FOLKLORU

I cild

BAKI – 2000

1

Azərbaycan Elmlər Akademiyası
Nizami adına ədəbiyyat İnstitutu
Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur.

TƏRTİB EDƏNLƏR:

**Hikmət ƏBDÜLHƏLİMOV, f.e.n. Ramazan QAFARLI,
f.e.n. Oruc ƏLİYEV, Vaqif ASLAN**

REDAKTORU: f.e.d., prof., əməkdar elm xadimi
Yaşar QARAYEV

RƏYÇİLƏR: fil. e.n. Hüseyn İSMAYILOV,
sən. n. Faiq ÇƏLƏBİYEV

NƏŞRİNƏ MƏS'UL: fil. e.n. Əziz ƏLƏKBƏRLİ

**Azərbaycan folkloru antologiyası, IV kitab (Şəki folkloru), I
cild, Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2000.**

Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəşr etdirdiyi "Azərbaycan folkloru antologiyası" silsiləsindən bu dəfəki cildə Azərbaycanın dilbər guşəsi, dünyanın gülüş və yumor diyarı Şəkinin zəngin, təkrarsız folklor inciləri toplanmışdır.

ISBN-586874-138-2

©"Səda" nəşriyyatı, 2000

**PROTOTİP – ŞƏKİLİDİR, YAXUD NƏFƏSDƏ
ZÜMZÜMƏ, TƏLƏFFÜZDƏ RƏQS – ŞƏKİ ŞİVƏSİ...**

Qədimliyi mən Şəkidə həm görürəm, həm də eşidirəm. Ağsaqqallıq, hər şeydən əvvəl, Şəkinin adında var: "SAK" sözünün hələ də sağ qaldığı və "saklıqın" öz sağlığını yaşadığı ən koloritli ünvan müasir Şəkidir. Hətta hərdən mənə elə gəlir ki, vaxtilə sak da, sarmat da ayrılıqda hərəsi bir türkcədə, amma hər ikisi bir yerdə Şəki ləhcəsində danışılar. Sonrular neçə min ilin sürəsində şivədə şifahilik hər yerdən silinib gedib, öz yerini heroqlifə, hərfə, işarəyə verib, bir Şəkidən başqa: ha oturublar, ha fikirləşiblər buradakı nitqin notunu (ləhcə mozaikasını) heç cürə yazıya ala bilməyiblər, ona görə də sözü (ağzı!) bir eləyiblər: şivəni elə canlı dilin, diri dialektin özündəki kimi, necə var elə qoruyub-saxlayaql! Sabitlik, dözümlü, ifrat mühafizəkarlıq bu ləhcəyə bu sərgüştədən sonra gəlib.

Yaddaşın da ömrü mahnının ömrünə bənzəyir: mahnıda mətn də, heca da yox olur, söz də sətrdən düşür, amma səs, melodiya hərfəsinə də yaşaya, notsuz da diri qala bilir. Yalnız avaz (musiqi, leytmotiv) öləndə (söz öləndə yox!) mahnı ölür. Kitaba, yazıya, hərfə qədərki yaddaş da (kağızsız hafizəni) dünyada yalnız avaz əvəz edir, ayrı heç nə!

Bəlkə də elə ona görə Tanrı şivəni dildən əvvəl yaradıb, dili olmayanlara da (təbiətə, faunaya, floraya) şivədə (sırıltıda, kişnərtidə, qaqqıltıda, nəriltidə...) danışmaq istə'dadı verib. Hərflərdən əvvəl səslərdən şifahi, ilahi əlifba düzəldib və sonralar da mə'nəvi diriliyə, əbədiyyətə sözü avazla (sazla) bircə qovuşdurub...

Azərbaycanda milli mənşəyə aparən yolda qədimliyi, ululuğu ifadə edən etnik sertifikatın tərkibinə Azıx mağarası ilə, Qobustan qayası ilə, Quruçay dərəsi ilə yanaşı, bir linqvistik landsaftı da daxil etmək lazımdır – Şəki şivəsini! Qövmi fərdilikdə sabitliyin və fasiləsizliyin qorunmasında şivənin landsaft səviyyəsində iştirakı türk (dünya) dil təcrübəsində nadir fenomendir. Şəkinin şivəsi də Şəkinin iqlimi, mə'nəvi ab-havası, folklor-söz sərvəti, bahar-yaz libası kimi təkrarsız və əbədidir.

Bu diyarda artıq xatırladığımız qədimliyə elmi ədəbiyyatda dəqiq işarələr edilmişdir. Həm "Nuxa", həm də "Şəki" adlarının ən əski, ilkin formaları antik dövrün (Herodot, Strabon, Ptolemey...) tarix kitablarında saxlanıb-qalıb. Mə'təbər, nüfuzlu antik informasiyanı, həmçinin, ərəb və alban mənbələrini, çağdaş elmi avtoritetlərdən K.V.Treveren, A.Krımskinin qənaətlərini ümumiləşdirən görkəmli şəki

və alim-şəkişünas M.İsmayılov belə qərara gəlir ki, "Müasir Şəki şəhərinin əsası hələ eradan əvvəl VII əsrdə, yə'ni təxminən 2700 il bundan əvvəl saklar tərəfindən qoyulmuşdur" (Mhmud İsmayılov. Şəki. B., 1982, səh. 4)*

Eyni sözləri dildə hələ də qorunub-qalan Sak şifahi nitq-tələffüz kodunun – Şəki şivəsinin də tarixi haqqında demək olar; məhz fonetik və leksik-semantik informasiya ehtimal etməyə əsas verir ki, bu şivə də bu diyarda özünün ilk minilini yaşamır, inandırır ki, Vətən və Dil (onun həm məkan, həm də səs ünvanı və imzası) qoşa yaranıb və yaşadı, identik bir tərcüme-yi-hal yaşayıb.

Təkcə bir detali – bu şivədə "H" foneminin ayrı heç bir şivədə görmədiyimiz qədər bolluğunu vurğulamaq istəyirəm. Sözü əvvəlində, ortasında hakimi-mütləq "H" mənim məhz sözdə, səsdə ən qədim qalamdan – Elamdan qalan nitq yadigarımdır. "H"-nin həniri, hənəyi-həşiri, hayı-harayı, "hə"si-"həri"si, heyi-huyu, hurreyi, "ha"si-"hoha"si, "ha-ha-ha"si hal-hazıra da hələ həlavardan havalanıb-haçalanır. Hətta "Dədə Qorqud"da hər başlıq "h" hərfinin harayı ilə başlayır: "Xanım, hey!..." Alqış da, hayqırış da, hönkürtü də, hər bə də və hücum da huyla və

huyultu ilə bitir: ərənlər bir-birinə "hey qırx eşim, yoldaşım", gözəllər igidlərə "hey yigidim, bəy yigidim" – deyə halallıq verirlər. "Haylar" və "huylar" "Koroğlu"nu başdan-başa həşiyələyir. Burada da qəhrəmanlar "haydı-haydı" harayı ilə ("haydı, dəlilərim, haydı") hücumu keçir, "hoydu-hoydu" həmləsi ilə halaylar pozurlar, ya da Giziroğlu Mustafabəy kimi "hay deyəndə haya basır, huy deyəndə huya basır"lar.

Heç də təsadüfi deyil ki, (əksinə, qanunauyğundur, simvoldur ki!) şumer, akkad, qədim yəhudi dillərində yüksəklik, ucalıq mənasını verən Elama hələ o dövrdə Midiya türkləri "Huca" demişlər. buradakı "uca" sözü məhz şakaşenlinin, indiki Şəki türkünün tələffüzü ilə söylənmişdir: uca-huca və deməli, şəkililərin danışığı o zamankı türkcəmizin ədəbi dialekti olmuşdur. (Bu haqda geniş bax: И.М.Дьяконов. Языки древней

* Müəyyən müddət (ta 1968-ci ilə qədər) şəhər "Nuxa" adlandırılıb. Lakin adı dəyişəndə də şəhərin qədimliyi dəyişməyib: "Nuxa"nın da antik ("Niqa") variantına hələ Ptolemeyin sadaladığı alban şəhərlərinin siyahısında rast gəlirik. Nuxa ilə "Niqa"nın (Naxiya, Naqiya) həm sövti tərkib, həm də coğrafi məkan baxımından eyni olduğunu sonralar A.Bakıxanov da təsdiq edir və A.Y.Krımski də dəstəkləyir (Bax: Yenə orada. Səh. 3-4).

Qafqazın tarixi coğrafiyasında üç ulu ünvan (Şəki//Saka, Qutqaşen//Sakasena, Zaqatala//Saka-tala) biri kimi, "Şəki" adının saklarla bağlılığı heç bir şübhə doğurmur. Fonetik qanunauyğunluqla sakalar həm də şakalar

adlanıb (ş-s keçidi), sen (şen) isə qədim türkcədə yaşayış yeri (Zəki Vəlidü Toqan) deməkdir: Sakasen – yə'ni sakların yaşadığı yer. средней Азии. М. 1967. səh. 85). Marahıdır ki, "Huca"nın yazılışında dialekt əlaməti kimi "H" mö'tərizəyə alınmışdır.

Xatırladığımız əksər nümunələrdə "h" fonemi sözü tərkibinə romantik-patetik ovqatın nəfəsi, Şəki nümunəsində isə satirik əhvalın komponenti kimi daxil olur. Dialekt, şivə hər yerdə əlavə etnik bilgi, təkrar linqvistik informasiya, burada isə üstəlik, gülüş və şifahi yumor istehsal eləyir.

Hecada, kökdə, şəkildə məhz samit "h", sağır "nun" və sonor "n" ilə bağlı səs dəyişmələri və burunda səslərin prioriteti, istisnasız, bütün səslilərin burun variantlarının ("burun səslilərin!") olması ən qədim türkcədən qalan sözlərlə indiki Şəki türkcəsi arasında maksimum uyğunluğun müstəqil fonetik əmsalını təşkil edir. Belə "burunlaşma" (gələcək gülüş üçün potensiya) əksər sözlərdə sağır "nun" və sonor "n" səslərinin düşməsi və bu zaman özündən əvvəl, yaxud sonra gələn səsləyə burun xüsusiyyəti verməsi nəticəsində əmələ gəlir.

Şəkinin ən qədim iqlimi, mə'nəvi ab-havası, biosferası tərkibinə yumuru və satıranı da daxil etmək lazımdır. Atmosferin ozonla və oksigenlə, nikbinlik və gülüş istehsal edən biokimyəvi enerji ilə ən zəngin dağ arealı Qafqazda Şəkidir. Hətta ən adi mətn də tələffüzdə, nitqdə bu şivəyə köklənəndə ondan pıqqıltı, qaqqıltı, şaqqanaq səsi gəlir.

Şivənin etnik enerjisi, passionar gücü, genetik səs informasiyası, etnosun şivədə kodu və nitqdə ekologiyası, bütün bunlara məxsus mühafizəkarlığın məhz Şəki inadkarlığı ona səbəb olur ki, şifahi bədii stixiya burada hətta indi də fitri, təbii, bakirə ilkinliyi qoruyub-saxlayır. Məhz şivənin həyat verən ana, qoruyan dəyər, ərsəyə yetirən layla rolunun nəticəsidir ki, belə fasiləsizlik və dövriyyə-həm yaranma, həm yayılma, həm də qorunma prsesləri – bu Şəki fenomeni bizim dövrdə nadir hadisə kimi yaşaya, mövcud ola bilər.

Elə ona görə də, istisnasız, hər şeyin "kağız ədəbiyyatı"na çevrildiyi bir dövrdə belə, Şəki folkloru "ağız ədəbiyyatı" olaraq qalır. Hətta ən qədim el adət-ən'ənələri, neçə-neçə məişət mərasimləri də burada təkcə keçmişin, tarixin əşyası, muzeyin eksponatı deyil, ömrünü bitirmiş bədii-epik formalar, arxaik növlər deyil. Lətifə, oxşama, alqış və qarğış isə Şəkidə cari, nağdi ixtilətin, gündəlik danışığın janrlarıdır.

Məhz bütün bunların bilavasitə nəticəsidir ki, Qafqaz folklor xəritəsində Şəkinin tutduğu yer onun siyasi xəritədə tutduğu mövqedən daha əlamətdar olmuşdur. Hacı dayının məhz sözdən, lətifədən ucaldığı möhtəşəm mə'bəd ulu əcdadın – şəkili albanın sal qayadan tikdiyi

qaladan ("Gələrsən-görərsən"), Məhəmməd Hüseyn xanın daş, kərpic və şüşə şəbəkədən saldığı Saraydan ("Xan sarayı") indi də daha məşhurdur və onların hər ikisindən fərqli olaraq, hələ də abidə və sərdabə kimi yox, nəfəs alan, canlı mehrab kimi, sakinləri, obrazları, qəhrəmanları (nəsilləri!) hələ də dəyişən, artan, yeniləşən dünya, səltənət kimi yaşamaqda davam edir.

Elə ona görə də Şəki təkrarsız, fərdi ünvan və imza kimi etnik kodu, estetik möhürü heç zaman öz üstündən silmir: Anadolu türklərini, iranlıları yalnız qədim və orta əsrlərdə "OSMANLILAR", "SƏFƏVİLƏR", "KAŞQARLAR", "QACARLAR"...-dəyə çağırmışlar, şəkililər isə hətta indi də "HACI DAYILAR" kimi tanınır, seçilir, danışır (!) və yaşayırlar!..

Koloritli bədii-estetik amil öz tarixi-ədəbi missiyasını (möhürləyən və çərçivə, sərhəd təyin edən rolunu) yalnız Şəki ilə bağlı tarixin yox, coğrafiyanın da taleyində oynamışdır. Məsələnin doğru metodoloji-elmi qoyuluşu zamanı problemə miqyaslı, qlobal baxışın müstəvisi bu bölgəni mütləq öz içinə alır. Çox səhv olaraq biz bu vaxta qədər, məsələn, Şəkinin lətifələrini yalnız "məhəlli lətifələr" kontekstində təhlil etmişik, Şəkinin "lətifə coğrafiyası"nı yalnız bölgənin hüduqları daxilində, janr tarixini isə müasirliyin çərçivəsində öyrənmişik. Lakin şifahi poetika və tipologiya hadisəsi kimi Şəki folkloru nə tarixi, nə də coğrafi baxımdan heç bir "məhəlli hüduqda" sığmır. Çağdaş ağız ədəbiyyatının janr və növ təsnifində bütün bədii çeşidlərin mənşəyinə uzantılır öz dəqiq, öz səhsiz ünvanını bir də məhz bu zəngin və əlvan sərvətli diyarın folklor dəyərlərində tapır, geniş coğrafi-estetik mə'nada qlobal kontekstin milli-etnik dairəsi, tipologiya, etimologiya, genezis miqyasında tarixi-ədəbi məkanın ərazisi Şəkidən keçir. Daha doğrusu, həm ən dərinədən (keçmişdən!), həm də ən yüksəkdən (gələcəkdən!) Azərbaycana baxanda Şəki mütləq görünür...

Şəki – Qafqazda əlçatmaz olan, zirvəsinə yağan qarı (zirvə dəyərləri!) heç zaman əriməyən schirli dağ landşaftı olaraq qalır və Hacı dayı şifahi ən'ənədə, Mirzə Fətəli, Rəşid bəy, Molla Cümə... yazıda bu təbii landşaftın dəyərlərini bədii dəyərlərin də landşaftına çevirirlər. Lakin Azərbaycanın Şəki ilə başlayan coğrafiyasına da biz hələlik yalnız poeziyada, poetik folklorlarda rast gəlirik.

"AZƏRBAYCAN" deyilən coğrafi bütövün bədii publisistikada, nəsrə də çəkilən siyasi xəritəsi var: C.Məmmədquluzadə "Azərbaycan" felyetonunda vətənin cənub sərhəddini Gilandan başlayır. Şimalda və Qərbdə Rusiya, Osmanlı Kürdüstanı və Bayazıtlə qurtarır. Azərbaycanın bayatıda çəkilən folklor xəritəsi isə Şəki landşaftı ilə

başlayır:

Əziziyəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Aləm cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.

Yaxud, Ağabəyim ağanın dediyi kimi, "TEHRAN CƏNNƏTƏ DÖNSƏ", yenə də yaddan çıxmaz "ŞƏKİ, ŞİRVAN, QARABAĞ". Mübtədaların düzümünə, adların "durna qatırı"na, bədii kükrəyişin – enerjinin sinirdən, əsəbdən keçən marşrutuna fikir verirsinizmi?! O dahi bayatı müəllifinin də, Ağabəyim ağanın da bütövlük həsrəti, qərblilik təşəbbüsü Şəkidən başlayır, Şirvandan keçir, Qarabağda ünvana çatır.

Həsrət şedevri olan bu bayatıda rədifin "QARABAĞ" üstündə təkrarı da təbiidir: çox dəfə, çox parça ayrılıb vətənin (canın) cismindən, vücudundan, çox yerə bölünüb torpağın bağrının başı, amma etnik çevrədən, milli mehvərdən yayılan ağrının, həsrətin qibləsi həmişə Qarabağ olub. Burada da bədii zərbə düz üç dəfə sakral etnik nişangaha – eyni hədəfin eyni bir QARABAĞ mehvərinə dəyir.

Lakin hər iki bənddəki bədii məkan, "bayatı ərazisi" təkcə üç toponim vahiddən ibarət deyil. Dördüncü toponim - Tehrandır (Yaxud, "aləm"dir, birinci variantda). Onların heç biri Şəki ilə, Şirvanla, Qarabağla vahid sinir xəttini, bərabər çəkili, sinonim məfhumların hömhüquq sırasını, həsrətdən, əzabdan qəlpələri, tikələri birləşdirən bədii sapı, əsəbi təşkil etmir, yox! Əvvəlcə Şəki ilə, Şirvanla, Qarabağla bir tam olmaq, bir bütövdə "BİR CAN" olmaq, yalnız sonra "aləmi", Tehranı, cənnəti "yada salmaq" – şe'rin bədii ruhundan, təbii, kortəbii, ilahi ovqatından oxunan kükrəyişin, "ƏNƏLHƏQQƏ" – "vücudla vəhdətə" çırpınışın ana xətti, baş axarı belədir! Əvvəl Qarabağ "yaddan çıxmasın", yalnız sonra "Tehrani", "Aləmi", "Cənnəti" yada salmaq olar!

Son dərəcə aktual və ibrətli səslənən bayatıda bu məqama diqqəti ilk dəfə cəlb edən Tofiq Hacıyev xüsusi qeyd edir ki, adların buradakı ardıcılığı heç bir heca, qafiyə-vəzn, yaxud alletirasiya amili ilə şərtlənməyib, məhz bədii məntiqlə, Şəkinin poetik coğrafiyada tutduğu yer və mövqe ilə, üstəlik, obyektiv tarixi-elmi həqiqətlə müəyyənləşib. "Nadir folklor incilərindən olan bu bayatıda, təkrar edirəm, şəkililərin Azərbaycan folklor kontekstindəki orijinal, mükəmməl, dadlı-duzlu yaradıcılığı nəzərə alınmışdır. Bu yaradıcılıqda Azərbaycan xalqının soykökündə fəal iştirak etmiş şəkililərin nəfəsi yaşayır" (Tofiq Hacıyev, Şəki folklorunun dil özəlliyi haqqında bir-iki söz. Azərbaycan folkloru. B.,

1994, səh. 15).

Şəki şivəsi barədə bu son dərəcə maraqlı, konseptual, ixtisaslı məqalədə müəllif hətta digər klassikin (Qurbaninin) poeziya şedevri ilə də Şəki bayatısı arasında ("BƏNÖVŞƏYƏM, İTMİŞƏM, KOL DİBİNDƏ BİTMİŞƏM. BİR QARDAŞDAN ƏTƏRİ BOYNU ƏYRİ BİTMİŞƏM") da məhrəm tellər tapır və şivədəki təbii, fitri ekzotikaya dəqiq elmi səciyyə verir: "Bu intonasiyaya görə şəkililərin dili nəinki Azərbaycan türkcəsinin başqa şivələrindən, hətta bütün türk dillərindən fərqlənir. BU İNTONASIYANIN ANALOQU YOXDUR. Elə bil şəkililər bu intonasiyanı özlərinə məxsus yumorun donu kimi biçmişlər... hətta şəkililər əcnəbi dildə də bu intonasiya ilə danışirlar". (Yenə orada, səh. 18).

Şəkinin həm milli tarixdə, həm də coğrafiyada tutduğu təkrarsız yerlə bağlı tarixi-elmi həqiqət öz dəqiq ifadəsini folklorla, poeziya ilə yanaşı, yaxın və uzaq dövrlərin sənədli-elmi, möhürlü-tarixi mənbələrində də tapır.

A.Krımskinin son qənaətləri ilə təsdiq olunur ki, hələ Strabonun xəbər verdiyi "İberiya yaxınlığında yerləşən" qədim (I əsr!) alban mə'bədi bu ərazidə tikilib (Mahmud İsmayılov. Şəki. B., 1982, səh. 5). Azərbaycan Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun hazırda skandinaviyalı mütəxəssislərlə əməkdaşlıq şəraitində Kişdə davam edən ən yeni arxeoloji qazıntı-kəşfiyyat işlərinin nəticələri belə qərara gəlməyə gətirdikə daha çox əsas verir ki, buradakı "Alban kilsə"sinin yaşı ən azı eramızın üçüncü-ikinci əsrinə qədər gedib çıxır (və bu hələ son qənaət deyil*) Kilsənin qədim Misir ehramları ilə eyni strukturlu bünövrəsi və bu bünövrə altından aşkara çıxan daha qədim bünövrələrin silsiləsi (həmçinin, xaçpərəst-alban çarların Şəkidə ta X yüzilə qədər sürən hökmranlığı faktı, "Kiş" paytaxt adlarının Yaxın Şərqdə, hətta Şumerlərdə, (geniş yayılması və bu adın Kalankatuylıda vurğulanması detalları) gələcəkdə, Qafqazda ilk xristian (alban)abidəsinin ünvanı barədə Strabonun qədimdən xəbər verdiyi mə'lumatın artıq canlı, əyani, maddi əşya səviyyəsində təsdiqi ola bilər.

Əgər nəzərə alsaq ki, buradakı Yaloylu-Təpə mədəniyyətinin azı iki min il yaşı var və Şəki ətrafında davam edən qazıntılardan üzə çıxarılan qəbirlərin də yaş tarixi eramızdan əvvəlki III-II minilliyə qədərdir (və bu mə'lumatlar hamısı birlikdə buradakı arxeoloji, "yeraltı informasiyanı", güc-bələ, hələ yalnız on beş-iyirmi faizini təşkil edir), onda Şəki ilə bağlı qlobal tarixin də ölçülərini indidən təsəvvürə gətirmək olar.

* Bu ilin sentyabr ayının əvvəlində Bakıda və Kişdə (Alban kilsəsində) olduqdan sonra məşhur səyyah-alim Xeyerdalın mətbuatda bəyanatları onun əvvəlki araşdırmalarının yekunu kimi səslənir: "Araşdırmalar nəticəsində bu qənaətə gəlmişəm ki, bizim ölkələrimiz arasında münasibətlər lap qədim zamanlardan, hətta vikinqlərdən əvvəlki dövrlərdən başlayır... Skandinaviya krallarının əcdadları bizim eramızdan əvvəl birinci əsrdə Azərbaycandan gəlirlər" (Bax: 525-ci qəzet, 5 sentyabr, 2000-ci il. Azərbaycan Prezidentinin Tur Xeyerdalı və həmkarlarını rəsmi qəbul zamanı alimin bəyanatı).

Bizim yeraltı sərvətlərimiz yalnız alüminium, neft və qaz deyil, həm də "yeraltı informasiya" ehtiyatlarıdır. Xatırlatsaq ki, zamanımızda informasiyanın qiyməti, hamısı bir yerdə qazın, daş kömürün, neftin... qiymətindən qat-qat böyükdür (indi ən güclü ölkə – informasiyası ən çox olan ölkədir: Yaponiya, ABŞ...), onda buradakı mədəniyyət, tarix, din informasiyasının əhəmiyyəti öz-özünə aydın olar.

"Alban kilsəsi" (onun yeraltı davamı) barədə "xristianlığın ilk ayin-mərasim ocağı" ("kultoviy üentr") proqnozu doğrulsa (Şəkinin, Kiş yamacının "Qafqazın Qüdsü" perspektivi gerçəkləşsə), bölgədə sivilizasiyanın islamdan əvvəlki tarixinin yeni səhifəsi açılar, buralar dünya miqyasında ziyarətəgahın (yeni herusəlimin, Kərbəlanın, Məşhədin...) və beynəlxalq turizmin paytaxtı olar. Din karvanlarının dünya miqyasında marşrutu dəyişər. Böyük tarixi, mədəni, elmi dəyərlər bir yana, buraların xalis maddi (maliyyə) perspektivi ilə də heç bir neft, qaz və ya kömür kontraktı bir araya gələ bilməz...

Şəkidə "qədim sivilizasiya"nın yerüstü fakturası heç də yeraltı mənbələrdən az deyil. Bu gün də Şəki ləhcəsində qalan və arxetipi yalnız ən qədim türkcələrə, pro – və prototürk söz abidələrinə aid edilən leksik vahidlərin bütöv bir silsiləsini alimlər artıq çoxdan üzə çıxarmışlar (Geniş bax: Musa İslamov. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti. B. 1968, səh. 180-186). Çox maraqlıdır ki, nüfuzlu türkoqol N.İ. Aşmarin "Obşiy obzor narodnix törkskix qovorov q. Nuxi" (B., 1926) kitabında (hətta sərlövhədə) öz tədqiqatını "Nuxa ləhcəsi" adlandırmır, "Türk xalq danışığının icmalı" – adlandırır.

İndi heç yerdə igidə Urgan (ər oğuz) və dənizə tənqiz demirlər, amma Urgan, Tangiz oğlan və qız isimləri Şəkidə bugün də yayılan, işlənən adlardır. Tayfa-toxum, aymax, tirə; saz-qamışlıq; yazı-çöl, səhra; son-nəsil, övlad; dağar-torba, motal və s. onlarla sözlər həm indiki Şəki, həm də qədim, əcdad türk sözləri kimi artıq elmi təsbitini tapıb.

Maraqlıdır ki, tanınmış şair-alim, "FOLKLOR" EMM ŞƏKİ FİLİALININ direktoru Vaqif Aslan Azərbaycan ərazisində ən qədim və geniş miqyasda türk-folklor mə'nəviyyatının məişətdə həqiqətən

yaşanmış bir tarixi gerçək olduğunun sənədli izlərini məhz Şəkinin şifahi yaddaş qatlarında, Şəki folklor arealının sənət və dil materialında axtarır. Məsələn, oxucunu düşündürən konkret, predmetli linqvistik müşahidələri mə'lum etnik-mifik informasiya ilə Şəki şivəsinin koloritli, unikal frazeoloji vahidləri arasında aparır: "div yuxusuna getdi" deyimi ilə "Dədə Qorqud"dakı "oğuz bəyləri yeddi gün uyuyurdu" bilgisi arasında; "ühilləmək", "ühi-ühi ağlamaq", "üfə yemək"lə Kaşqarlıdakı "ufa yemək", həmçinin, Simurq quşunun acanda Məlikməmmədə dediyi "qa", susayanda dediyi "qu" ilə Şəkidə yeməyə deyilən "qaqa" və "qu quşuna" deyilən "su quşu" ("Sən laf su quşu oluf getmişən ki") kəlmələri arasındakı linqvistik irsilik əlaqəsində və s.

Tamamilə inandırıcı səslənir ki, indiki şəklinin dediyi "Bəyəm sən göydən düşmüşsən?", "Mən ağac koğuşundan çıxmamışam ki" gileylərinin mə'nası arxasında Xaqan xatunun işıq şüasında göydən düşməsi, yaxud, ağac koğuşundan tapılması barədə "Oğuznamə"dən gələn informasiya durur.

Nəhayət, qədimlik Şəkidə tətbiqi sənətdə və me'marlıqda var, qüdrətdən tikili, təbii səhər landşaftında var.

Qədim şəhərlərdə sivil me'marlıq, rəsmi, monumental arxitektura heç vaxt qapalı mehərdən, stabil orbitdən kənara çıxmır: belə şəhərlərdə magistrallar hamısı mehraba aparır. Şəkidə də bütün yollar, yol ayrıcları, döngə qabaqları və doqquz başları, hamısı vahid şəkə təşkil edir. Və bu şəkədə hamı cizgilər, naxışlar, xətlər eyni ünvana gətirib çıxarır. Yox, şəkə deyəndə mən dünyada yeganə şəkə sarayı – "Xan sarayı"nı nəzərdə tutmuram, onun qapı-pəncərəsini, ayna, güzgü bürclərini, gümüşü tağını-tavanını nəzərdə tutmuram. Şəhərdə dörd cinahın dördündə də dağdan düzə əyilən yaşıl yamaclar, yamaclarda yan-yana söykənən evlər-əşiklər, çinarlı-cökəli, qozlu-tutlu həyət-bacalar, hamısı, hamısı elə bil neçə əsrdir yol gəlir, kuzəli, səhəngli ünvana çatmağa, Şəkinin estetik rəmzi, folklor simvolu olan "Üç SƏHƏNG"dən su içməyə tələsir.

Yadınızdadırmı məşhur bayatı:

Əzizim, incə belə,
Qurbanam incə belə.
Qulpun sinsin, ay səhəng,
Qonmusan incə belə...

Həssas, müdrik şəkili usta yəqin bu bayatını oxumuş, nəticə çıxarmış və sehrlı səhənglərə gözəlin belinin üstündə yox, şəhərin bağrının başında yer seçmişdir. Hər dəfə dan yeri qızarıanda hər

şəklinin, bütünlükdə Şəkinin hər səhəri bu səhəngdən doldurub içdiyi dirilik suyu-ilham piyaləsi ilə başlayır. Və məhz bu piyalədən sonra Şəkidə hər gün mahnılı-bayatlı, nağıllı-dastanlı, lətifəli-şəkədəli keçir.

Başını Qafqaz dağına dayayan, ayağını Kiş vadisinə söykəyən və "Böyük miqyasda Bağçasaray" (Rayevski), Şuşanın və Göyçənin bacısı, "təpədə qala" olan Şəki zahirən də başdan-başa şəkədir, əlvən şəkə!

Sıldırım enişli Xan yaylası, Narınqala və Karvansaray, Qurcanaçay və Dəyirman çayı, hasardan və bürclərdən massivlər, təbii, ilahi yaşıllığın qozdan və tutdan çətiri, bağçalar, hovuzlar, fəvvarələr... şəkə təşkil edir. Yan-yana söykənən damlar və damlarda qırmızı kirəmidlər şəkə təşkil edir. Üçpərlı tağlarda, bəyaz divarlarda təbii çay daşından və çay qumundan zolaqlı qatlar, ağ-qara kəcdən ornamentlər, boz gil naxışlar şəkə təşkil edir.

Süfrədə təamlar, mürəbbələr, şirnilər, şərbətlər şəkə təşkil edir. Nəhayət, ixtilatda, deyimdə, tələffüzdə, intonasiyada ritmlər, avazlar, ahənglər, uzun və qısa səslilər, sağır və sonor səssizlər, məcazlar və təşbehlər şəkə təşkil edir. Bu şəkənin qızıldan boyunbağısı, əsəbi – ləhcədir. Nitqin səs tərkibi, dildən-dodaqdan qoparılan və efrədə sədəyə çevrilən hər nə var, hamısı bu sapın xəttinə düzülür və bu mehərin oxuna fırlanır.

Nəinki üslubda, hətta sənətkarlıqda, poetikada tipologiya şivə ilə tənzimlənir. O yanlış fikirdir ki, bu şivədə epos-dastan kodu yoxdur və ona görə də Şəkidə epos-dastan janrı vüs'ət ala bilməmişdir. Şəkidə şifahi epik irs barədə belə düşüncə, həmçinin, Şəkidə aşığı ən'ənəsinin geniş yayıla bilməməsi haqqında yanlış təsəvvür əslində Şəki folklorunun toplanması və tədqiqi ilə bağlı natamam informasiyadan, bu sahədə görülmüş işlərin lazımı səviyyədə olmamasından irəli gəlir. Bu şivədəki "janr kodlarının" yalnız özünəməxsusluğundan və onların hansı miqyas və kütləviliklə yayılması (başqa areallarla müqayisədə) nisbətində müxtəlifliyindən söz açmaq olar.

Belə müxtəliflik isə regionlar arasında, əlbəttə, yox deyil. Əyanilik üçün indinin özündə səfər vaxtı Şəkidə, bir də, məsələn, bəlkə Qazaxda ayaq saxlayın, birçə saatlığa məclisdə və mağarda ləngiyin, bazarda və ya çayxanada saymazca sağa-sola, önə-ərxaya, əyilin və qulağınızı yanayörəyə dirəyin: birincidə, əsasən, yalnız bura məxsus məzəli, gülüşlü atmaca, yaxud, oxşama, lətifə, yumor eşidəcəksiniz, ikincidə – daha çox təmkinli, epik, təfsilatlı rəvayətə, təmsilata, hekayətə qulaq asacaqsınız. Fərqi, özəlliği nəinki lətifə ilə rəvayət arasında, hətta lətifə ilə lətifə arasında, bu iki bölgəyə xas iki yumor, iki gülüş arasında da görəcəksiniz.

Öz klassik nümunələrində Şəkinin gülüş metafizikası bənzərsiz fərdiliyi ilə komikliyin özünü təkcə Qazaxda yox, Qarabağda göstərən tipologiyasından da fərqlənir. Yadıңызda-dırımı, "Uca dağ başında" (Ə.Haqqverdiyev) ekayəsində bir gün aminin ələ salıb güldüyü qəhrəman – dəli ölür və kimi isə "dəli" e'lan edib ona gülməyə e tiyac yaranır. Ovqatın komik məzmunu belə gülüşdə təkcə əylənməkdən, ələ salıb gülməkdən, "vedrə bağlamaq"dan ibarət olur.¹ Şəki lətifəsində gülüş iste salı üçün "dəli xammal"ına e tiyac qalmır. Burada yalnız oyuqdan sün'i "ağıl" paltarını soyundurub, altıdan görünən natural "dəliyə" (axmağa, sarsağa, lovgaya, korafe mə...) gülürlər (Sözün lüğəvi mənasında "dəli əmi" Hacı dayı üçün maraqsızdır və bu cəhətdən onu Naxçıvan folklor mü iti ilə, gülüşün Mirzə Cəlil stixiyası ilə yaxınlaşdırən cizgilər daha çoxdur: onların hər ikisində komik insident özünüdürk, mü iti, idrak aktı kimi baş verir).

Məhz şivədə ahəngə düşən, ləhcədə səhmana, sapa düzülən avaz və ritm, intonasiya və leytmotiv Şəki folklorunu bütün digər bölgələrin folklorundan da bir sistem səviyyəsində fərqləndirir. Gülüşlü, yumurlu, satirik poetika və qrammatika buradakı şifahi stixiyanın öz daxilində də vahid linqvistik sistem, qapalı estetik şəbəkə təşkil edir, obrazlı leksik struktur, poetik sintaksis öz davamını sxemsiz, qəlibsiz fonetika tapır. Və ləhcənin nəinki lüğət tərkibi, hətta sövyyəti də gülüş üstə köklənir.

Ümumiyyətlə gülüş - bütünlüklə Şəkinin məişət ab-havasında, mə'nəvi iqlimində, gündəlik ovqatında şəriksiz bədii məkanı təşkil edir. Xüsusən ilk dəfə şəhərə gələn özünü ayrıca, məxsusi bir söz və səs səltənətində hiss edir: "Yerli dialektə, şirin şivədə deyilən sözlər təkrar olunmazdır. Qonağa, əziz adamlara və bə'zən də bir-birinə "Saa quzu kəsərəm", "Cano yiyim"- deyə müraciət edirlər. Qonaqlara "Elə bil öz öyündü", "Başın gir, ayağın çıx", "Ürəyin nə istəyir, dinə, pişirim", "habı saat sizə bir çay gətirim, lap çıxaranın içində – deyə könlünü alırlar". (Hikmət Əbdülhəlimov. Şəki gülməcələri. B., 1988, səh. 4).

Çiçək, ipək, bülbül cəhcəhəsi kimi lətifə qəhqəhəsi də Şəkinin şöhrəti və sərvətidir. Şəki, şəkili və lətifə həmişə eyni stixiyanın tərkibini təşkil ələyir. Hətta o qədər ki, şəkili lətifəyə sənət kimi yox, həyatın canlı indisi,

1. Əlbəttə, Qarabağın şifahi və yazılı ən'ənəsində yumor təkcə "Uca dağ başında" tipindən ibarət deyil. Buradakı klassik yumorun lətifədə yox, məhz poeziyada, musiqidə, səhnə sənətində inkişafının öz obyektiv-tarixi səbəbləri vardır. Geniş mə'nada islam-şərq və Avropa qaynaqları ilə sintezin açıq-aşkar rolu özünü burada əyani şəkildə göstərir, qapalı, lokal etnik dövriyyədən və bədii məkandan Qarabağ Şəkidən əvvəl çıxır. Elə ona görə də "Arşın mal alan"

Şəkiddə, miniatur lətifə tamaşaları isə Qarabağda yaranmır. stixiyası, özü kimi baxır. Əcdad mifin içində yaşadığı kimi (mifik dünya duyumunda həyat-sənət paralelləri və bölgüsü olmur) şəkili də lətifənin içində yaşayır. Lətifənin mövzusu "dünən" və "keçmiş" olanda o, özü də artıq lətifəlikdən çıxır, xatirə və rəvayət olur: "Lətifə Şəki mətbəxinin gündəlik xərəklərindən biridir. Başqa sözlə, bu janr onların təbiətindən, qanından, içərisindən gəlir. Şəkililərin xəmiri lətifə ilə yoğrulub. Ona görə də xüsusi bədii yaradıcılıq forması kimi onun meydana gəlmə yollarını axtarmırlar. Daha dəqiq desək, şəkililər heç vaxt lətifə yaratmağa xüsusi sə'y göstərmirlər. Onlar üçün həyatın özü lətifədir. Amma bu o demək deyil ki, şəkililər ancaq lətifə ilə nəfəs alırlar. Bu kənardan baxanlar üçün bəlkə də belə görünür" (Ramazan Qafarlı).

İdeya-bədii dəyəri öz aktuallığını qoruyub saxlayanda (yalnız onda!) ümumiyyətlə bir janr kimi lətifə həyatda yaşaya, həyatın özü ola bilər. Elə ona görə də, yenə də R.Qafarlının dili ilə desək, "lətifə şəkiliyin uzaq keçmişinə ola bilmir, hətta div, əjdaha, xoxan, əzrayıl kimi mifik obrazlara üz tutanda da Şəki lətifəsi keçmişinə deyil, bu günü əks etdirir".

Şəkiddə nəinki adamların, hətta daşın-divarın, məhəllələrin, küçələrin də lətifələri və ləqəbləri olur. Və əgər bütün "Şəkiddə bircə nəfər ləqəbsiz adam varsa, o da saqqal Süleymandır".

Çağdaş şəhərlərdə, məsələn, Nyu-Yorkda, küçələrin ümumiyyətlə adı olmur, ünvanları sıra sayı ilə bildirirlər, yerli, milli, etnik fərdiliyin itməsi abstraksiya səviyyəsinə çatır. Burada isə həyat-bacanı, ev-əşiyi, bulaq ağzını və doqqaz başını nəinki adı, üstəlik, təxəllüsü, şəcərəsi, sakinləri ilə tanıyırlar. Və hətta hər yanda məşhur şəkililəri, elm-sənət ustalarını da Şəkiddə məhlə kökü, küçə əsil-nəsəbi ilə tanıyırlar, məsələn, Güləhlidən M.F.Axundov, Atçalanlardan Rəşid bəy Əfəndiyev, Ağvanlardan Sabit Rəhman, Yuxarı başdan Bəxtiyar Vahabzadə və s. (Və məhz bu mə'nada Nyu-York və Şəki dünyada iki əks ifratı, əks qütbü təşkil edən iki şəhərdir).

Şəki şivəsi, hər şeydən əvvəl, özündə etnik kod üçün davamlı ekoloji mikromühit, etnik-linqvistik informasiya daşıyan fenomen kimi təkrarsızdır.

Özündə bu qədər şifahi sədanı, musiqi-ritm notunu, ləhcə-şivə ilməsinə birləşdirən bədii qamma, səs qövsü-qüzehi bizə mə'lum dialektlərin ayrı heç birində yoxdur. Şəki deyimlərini əlifbaya almadan əvvəl nota salmaq lazımdır, ona monoqrafiya işi həsr etməkdən əvvəl fonoqrafiya işi görmək lazımdır. Özü də bu işlə dialektoloqdan əvvəl mifoloq, bir də... fonoqraf məşğul olmalıdır. Çünki Şəki şivəsini olduğu kimi yazılaşdırmaq orfoepiyanın imkanları xaricindədir. Şəkili söyləyici

(nağıl, rəvayət, lətifə danışan) yumora əvvəl intonasiyada, sonra ritmdə, lap axırda mə'nada nail olur. Başqa ləhcədəki adi danışmaq mətnini də şəkili dilə gətirəndə sözlərə yeni çalar axır, əlavə yumor enerjisi hopur: "şəkililərin dilində intonasiya əsas, həlledici rol oynayır... Bu intonasiya islah olunmazdır". (T.Hacıyev. Şəki folklorunun dil özəlliyi haqqında bir-iki söz. Azərbaycan folkloru (Şəkidə Respublika folklor müşavirəsi materialları). B., 1994, səh. 18).

"Sazəndələr dəstəsi" – bu baxımdan simvolik bir lətifədir. Doğrudan da, lətifədən tar və nağara səsi gəlir, "özfəaliyyət" konsertinin küyü eşidilir. Özü də bu küyün bəstəkarı da, yazarı da, xanəndəsi də şivənin özüdür.

Elə bil ki, lətifəni söyləyici yox, tanış üçlük – "Dəcəl meymun, çolaq ayı, çəp keçisi" "çalır", "dınqıltı" da, "cüyültü" də, "gumbultu" səsi də şivədən gəlir: "Hayındı sazəndələr dəstəsi çalçıyhdı "Arazban". Tarda dınqıldadır Ələddin, kamançada cüyüldədir Sədrəddin, nağarada gumbuldadır Şucaəddin". Klassik yumor şedevridir, o dərəcədə ki, heç tərcüməyə də gəlmir.

Gördüyümüz kimi, məhz şivənin səs məkanında nəinki əlavə ritmik – fonetik üföqlər açılır, həm də yeni məcaz-təşbeh, qafiyə-rədif imkanları üzə çıxır.

Lakin şivə lətifədə təkcə intonasiya, avaz, poetika – ritm komponenti deyil: o, konfliktin dramatik həllində də iştirak edir. Münaqişəyə təkən verən və potensial intriqanı hərəkətə gətirən də əslində elə bu tarımda duran, tükənməyən dil-şivə enerjisidir.

Nə qədər ki, Şəkidə şivə var–yumor da var. Yumorun yaşadığı, diri saxlandığı, zamandan sağ çıxdığı qorucudur – şivə! Hətta dildə ölənlərin, mə'nanın yoxluğu, kəlmənin sistemdə boş qalan məkanı qorunur şivədə...

* * *

"Şəki Azərbaycanda tarixi və mədəniyyəti ən az öyrənilmiş şəhərlərdən biri, bəlkə də birincisidir. Eyni sözləri onun folklorunun toplanması və tədqiqi haqqında demək olar" (F. Çələbiyev, El sözü – el hikməti, "Ədəbiyyat qəzeti", 20. VIII. 1999).

Şübhəsiz, Şəki dialekti, müəyyən çevrədə, mütəxəssislərin maraq və diqqətini cəlb edib. İlk dəfə N.İ.Aşmarin öz məşhur tədqiqatında bölgənin fonetik və morfoloji özəlliyini əks etdirən xüsusiyyətləri şəhər miqyasında əhatə etmiş (1926), problemin predmetinin sərhədlərini genişləndirən (kəndlərlə də, sintaksis və leksika ilə də tamamlayan) növbəti tədqiqatı (1968) Musa İslamov qələmə almışdır. hər iki

monoqrafiyada bölgənin şivə tipologiyası təfəssilatlı əksini tapmış və mə'lum olmuşdur ki, ən böyük leksik, sintaktik və morfoloji fərq, sən demə, elə Şəki ilə Şəkinin kəndləri (onların da özləri, bir-biriləri), oxşarlıq isə Şəki dialekti ilə türk dillərinin ən qədim yazılı mənbələri arasında imiş!...

Hətta bir türkoloq-dilçi kimi Tofiq Hacıyevin belə bir rəsmi, elmi iqrarı da var ki, Türkiyə və Azərbaycan ədəbi türkcələri arasındakı fərq Şəki dialekti ilə Azərbaycan ədəbi türkcəsi arasında olandan azdır. Bu, Şəki şivəsinin təsiri qarşı tarixən qazandığı təbii müqavimətin, immunitetin Qafqaz-İber dilləri ilə birbaşa üz bəzəy qalmasının və buna görə də avtonom (müxtar) etnik koloriti qoruyub-saxlamasının nəticəsidir ("Azərbaycan müəllimi", 20 may, 2000).

Əlbəttə, sosial-ideoloji, hətta estetik təhlilin məzmununda ən'ənəvi sxemin, ehkamin üstünlük təşkil etdiyi məqamlar çox uzun illər boyu folklorla, gülüşə, lətifəyə münasibətdə də özünü göstərmişdir. Ortodoks "sosialist realizmi" hətta Molla Nəsrəddində də, Hacı dayıda da inqilabi düşüncənin ideoloqunu, əzilən təbəqənin filosofunu, siniflər mübarizəsi və proletariatin mütləq qələbəsi ideyasının daşıyıcısını görmüşlər. Bu təhlillərdə üsyankar, "inqilabçı" lətifə qəhrəmanı da həmişə ictimai mübarizə aparıb. Kimə qarşı? Şübhəsiz, "hakim sinfə" və "istismara" qarşı! (Elə bil ki, hələ o vaxtdan Hacı dayının şifahi, sərbəst, təbii düşüncələrini məhz işi-gücü yalnız siyasi söz güləşdirməkdən, "digər təbəqəyə", "digər firqəyə" qarşı şifahi mübarizə, "üsyən" lətifələrindən ibarət olan indiki bə'zi siyasi partiyalar ilə qarışdırmışlar).

İkinci səciyyəvi zəiflik o olub ki, Hacı dayını və Şəki lətifəsini xalis milli bədii zəmində və xalis bədii-estetik müstəvidə eyrənməyiblər.

Üçüncü səciyyəvi zəifliyi şifahi örnəklərin yazıya alınması təcrübəsində görürük: yerli şivəni bütün zənginliyi ilə kağıza (texnikanın olmadığı dövrdə) ala bilməkdə folklor toplayıcıları çox çətinlik çəkmişlər. Axı belə tək-tək, çeşid-çeşid "tirajların" (şifahi və fərdi "çap"da istehsalın) mətbəə məşinlərindən bir üstünlüyü olur: adətən, şivədə az qala hər səs, hər heca orfoqrafik (və orfoepik) "özəlləşməyə" (daha doğrusu, özgələşməyə) məruz qalır və bu zaman şifahi redaktəni şivənin öz melodiyası aparır. Nəşrin üslubunda peşəkar, elmi kamillik yalnız onda alınır ki, əlahəzrət şivənin və rəsmi redaktorun ləhcədə təshihləri üst-üstə düşür.

N.İ.Aşmarindən əvvəlki tədqiqatlarda, Əli Abbas Müznib, Mirzə Məmməd Axundov, Mirəbdül Muni və Mirzə Abbas Mollazadənin iyirminci illərdən əvvəl çap etdirdikləri kitablarda hələ "HACI DAYI" adı yoxdur. Hacı dayıya H.Zeynalınnın, M. H. Təhmasibin tədqiqlərində

də ayrıca mövzu səviyyəsində toxunulmur.

Son illərdə Sabir Əfəndiyevin ("Şəki lətifələri". B., 1987/1991) və xüsusən Hikmət Əbdülhəlimovun ("Şəkinin gülüş çəlgəsi". B., 1987/1988, "Saa quzu kəsərəm". B., 1992, "Şəki lətifələri". B., 1994, "Şəki gülməçələri". B., 1998) bu sahədə fəaliyyəti ayrıca qeyd olunmalıdır. Ümumilikdə bu toplularda üç yüz əllidən artıq lətifə cəm edilmişdir. Həmin lətifələr öz şərhini və təhlilini də elmi fikirdə (T. Hacıyev, A. Nəbiyev, B. Babayev, R. Qafarlı, E. Talıblı...) getdikcə daha geniş şəkildə tapmaqdadır.

Son illərdə xüsusən folklor söyləyicilərinə və toplayıcılara da elmi maraq artmışdır. Bu qəbildən ayrı-ayrı imzaların bütöv bir silsiləsi kitab və mətbuat səhifələrinə çıxarılmışdır.

Tədqiqatlarda doğru olaraq qeyd edilir ki, Şəki bəmərələri: AB-DUCABBAR, MAŞAQ OĞLU İSFƏNDİYAR, XATABALA, XORUZLU, FƏRRUX KİŞİ VƏ "BİR ŞƏKİLİ" (dəhnəli, zəyidli, göynüklü, dodulu...) kimi obrazlar, şübhəsiz, hələlik yalnız yazılan, kitablaşan folklorun lokal prototipləri şəklində "imza müstəqilliyini" qoruyub saxlaya biliblər. Zaman keçdikcə və məkan, coğrafiya böyüdükcə (epizod – ümumiləşmə, milliləşmə, rəmz və təmərküz məqamına yaxınlaşdıqca) çeşidli ünvanlarda ən çeşidli adlar "Molla Nəsrəddin" adı altında birləşdiyi kimi, onlar da şamısı "Hacı dayılaşcaqlar", ya da ki, unudulacaqlar (və buna artıq "yazılma" aktı da mane ola bilməyəcəkdir).

Ünvan – Şəkiddir və bu kitabda toplanılan nümunələrin də şamısı şəkildən toplanmışdır. Şəkinin ümumiləşmiş (yə'ni, artıq fərdi ünvanını itirmiş) bədii yumor simvolu isə Hacı dayıdır.

Eyni sözləri – qəşrəmanı Hacı dayı olan şifahi janr haqqında – lətifə aqqında da demək olar.

Göyçəni dastansız, Şuşanı bayatısız, Kərkükü xoyratsız, Şəkini lətifəsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Elmi ehtimal-hipotez "saz" sözü ilə məhz Şəkiddə çölə, qamışlığa deyilən ən qədim ad – "saz" arasında bir əlaqə görünür: "Donquzun meyli sazeydi, it də qoodi, saldı saza" Əlbəttə, belə əlaqə axtarışı sazla (qamışla-qamışlıqla) və onun tütək xüsusiyyəti ilə Şəkinin çox məşhur "qara zurnası" arasında aparılırdı, daha perspektivli ola bilərdi.

Şübhəsiz tarixi həqiqət isə odur ki, çox uzun bir müddət burada sazın, musiqinin də rolunu az qala saz, musiqi səviyyəsində tələffüzün özü oynamışdır – şivənin, səsin siminin, dilin telinin sazı!... Məhz bu sazda çalınan və oxunan dastan isə lətifə olmuşdur.

Qəhrəmanları hacılardan ibarət bu lətifələrin ümumi janrı və üslubu

barədə nə demək olar?

Molla Nəsrəddinin və Bəhlul Danəndənin Yaxın və Orta Şərqdə rolunu Hacı dayı Şəkiddə necə yerinə yetirir? Özünün kamil, klassik bədii nümunəsində Şəki lətifəsi komik təfəkkürün fərdi özünüdərk və ətrafı, mühiti idrak, maarifçiliyin ən'ənəvi şüur intibahı missiyasını yerinə yetirir. Məhz intellektual amilin prioritet təşkil etdiyi bölgələrdə (Şəkiddə, Təbrizdə, Naxçıvanda...) şifahi ən'ənədə də məzhəkə satiranın radikalizmi ilə, hətta yumorun didaktikası və rasionalizmi ilə seçilir. Burada məhz gülüş həm xaosun inkarı, həm də harmoniyanın ifadəsi və təsdiqi üsulu-vasitəsi olur.

Lətifədəki gülüşdə (bədii-estetik ittihamda, yaxud inkarda) ancaq mütləq ƏQL hökmfərmədir. Burada məchulluğa, zülmətə, qaranlığa da işıq gülüşdən düşür və ayrı hər yerdə qəzavü-qədərdən, qiyabidən, "ilahidən" gələn səs də burada gülüşdən gəlir.

Daha doğrusu, lətifədə bədii gülüş dünyanı və özünü dərk vasitəsi olan digər şeyləri də özündə ehtiva edir: göz yaşını, iztirabı, kədəri... Fizulidə və onun qəzəlinə həyat, insan və gözəllik kədərdən, lətifədə isə... gülüşdən düşən işıqda görünür. Əlbəttə, zəka da, kədar də, gülüş də klassik bədii məkanda həmişə var. Məsələn nisbətədir, həcmdə, miqyasdadadır: Şəki ləhcəsində şivə daxildən, alt qatdan impuls verir və maşa ilə cəzələnən manqalda hər kösöv, hər köz içdən qızardığı kimi, burda da közə, görüyə küleyi səsin enerjisi sovrur, nəfəsin, tənəffüsün musiqisi tələffüzdə zilə gəlir və ayrıca hər səsdə, saıtdə, samıtdə gülüş zəng kimi çalınır...

Molla Nəsrəddinin abırı, təkini, danışığının üslubu və ritmi ilə onun istifadə etdiyi canlı "nəqliyyatın" ağır yerışı, sakit duruşu, ləngəri və yorğası arasında uyğunluğa mütəxəssislərin çoxu diqqəti artıq cəlb etmişlər. Şəkili folklor bəmərəsinin şivəsi tamam başqa ritmdə, üslubda və başqa obrazın üstündə köklənib: bu üslubdan ən qədim qayada, daşda (Qobustanda!) qazılan rəqslərin sədası və obrazların həniri eşidilir. NƏFƏSDƏ ZUMZUMƏ, TƏLƏFFÜZDƏ RƏQS - bədii me varin, estetik cazibənin sahəsini (leksik-semantik dövryyənin dairəsinə) şivədə belə ovqat – hələ şəhərləşməmiş, yabanı çöl-səhra ovqatı təşkil edir.

Lətifənin bu bölgədə yaşayan, diri qalan janr olmasını xüsusi vurğulayarkən T.Hacıyev təkcə söyləyicinin tələffüz ritmini, belə tələffüzdə hər lətifənin az qala hər dəfə yenidən yarandığını və bu prosesdə söyləyici ilə yaradıcının birləşdiyini nəzərdə tutmur, həm də bu prosesə məxsus davamlılığı, kütləvililiyi, fasiləsizliyi nəzərdə tutur: "Lətifə şəkili düşüncəsinin gündəlik istehsalıdır... Bu istehsalda bütün şəkillər

iştirak edirlər"və"bu iste sal prosesi arasıkəsilməzdir" (Tofiq Hacıyev. Şəki folklorunun dil özəlliyi barədə bir neçə söz. Azərbaycan folkloru, I kitab, B., 1994, səh. 20).

Yazıçı Anar klassik gülüş qəhrəmanı (və onun müəllifi) ilə bağlı ən dəyərli yazılarından birini – "ANLAMAQ DƏRDİ" adlandırır. Şəki lətifələrini buna bir analogiya ilə, daha çox "ANLAMAGIN ZÖVQÜ", "QANMAĞIN NƏŞ'ƏSİ" janrında süjetlər adlandırmaq olar. Bu süjetlərdən hər biri növbəti qanmazın və qanmazlığın üzərində gülüşün növbəti qələbəsi kimi, növbəti "QANMAQ" fraqmenti və "QANACAQ" aktı kimi baş verir. "QANMAMAĞI BACARMAMAQ!" – (M.Ə.Sabir) onların hamısında gülüş işığı, zövqü, nikbinliyi bu ovqatdan doğur. "Deməsinlər ki, hərifdi, qanmadı" – qəhrəmanları Hacı dayılar olan lətifələrin heç birində belə qınaq və danlaq üçün bəhanə və materiala yer qalmır. Bu sözləri onlardan heç biri haqqında demək mümkün deyil. Nümunə? Bütün komik finallar!

Lətifə struktur-semantik tamlığına görə müstəqil "bədi minüatürdür", epik təhkiyə yolu ilə söylənən nitq dialoqudur, tipologiyasına görə xalq epizmindən, genezisinə görə ritualdan, mifdən, xalq oyun, tamaşa, söyləmə, nəğmə örnəklərindən qaynaqlanır. Təkmilləşəndə onu yaradan və formalaşdırən köhnədən qopur, janr muxtariyyəti qazanır. Mahmud Kaşqarlımın yazıya aldığı türk folklor örnəkləri içərisində dialoq nitqi üzrə qurulmuş iki deyim örnəyi – "PİŞİYİN ƏLİ YAĞA YETMƏYƏNDƏ DEYƏR: – BU İŞ (OĞURLUQ) KİŞİYƏ YARAŞAN İŞ DEYİL", "EŞŞƏK DEYİR: BAŞIM (AĞLIM) OLSA, BATAQLIQDAN SU İÇMƏRƏM" – bu janrın genezisi haqqında təsəvvür yarada bilər. Belə ki, hər iki örnəkdə həyatın təcrübəsi, dərsi "modelləşir", öyüd, nəsihət, hikmət, bilgi barədə informasiyanın ötürmə və qəbuletmə mexanizminin intensivliyi, effektiv olması üçün deyimlərə yumor və gülüş komponentləri (neqativ-kommunikativ əlaqə zəminində), əyləncə motivləri əlavə edilir; gülüşün semantik imkanları çevrəsində əyləndirmə funksiyası dominant səviyyəyə qalxır və deyim, nitq yalnız bu zaman bədi mahiyyət kəsb edir, ədəbi mətnə çevrilir, ona estetik baxım qloballaşır (gülüşün hiperbola səviyyəsi), məişət kontekstində baş verən problem insan və zaman kontekstinə köçürülür - mətləbə uzaqdan baxılır. Əks təqdirdə – qloballıq təfərrüatdan, gülüş və kədər fərdi, lokal emosional ovqatdan görünməyəndə isə ədəbiyyat yoxdur; yəni növ də, janr da, forma da, nağıl da, lirika da və sözü gedən lətifə də burada artıq tükənir.

Qədim türk, məhz belə kontekstdə gülüşü bilginlərin, ögələrin, müdriklərin hikmətli ifadələrinə – atalar sözlərinə də gətirir; "QUYUDA

SU VAR, İT BURNU DƏYMƏZ" tipli deyimlərlə M.Kaşqarlı "Divan"ından keçən gülüş əlavə semantik keyfiyyətlər qazanaraq – bədi növlərə, şəkillərə şaxələnir, lətifə janrının formasını alır. Bu janrın əsas bədi komponenti gülüşdür, əsas funksiyası əyləndirmədir, missiyası – ruhun və mə'nəviyyatın sağlamlığına xidmətdir. Və özünün ən yaxşı nümunələrində Şəki lətifəsi bu tələblərə cavab verir. Lətifələrin (atmacaların, gülməcələrin) invariant formulları – arxetipləri müəyyənləşdikcə janrı Şəki ilə bağlayan tellərin də sayı çoxalır.

Lətifədə bütün finallar ağıl və ağılsızlığın aşkara çıxdığı, için, daxilin qabıqsız, qılfıqsız, çılpaq qaldığı situasiyalardır. Daha doğrusu, Şəkinin xalq lətifələri də, şəkli Mirzə Fətəli kimi, gülüşün iksirini misə və qızıla vurur və iksirin belə müdaxiləsindən sonra gümüş kimi görünmək istəyən mis elə mis kimi, mis donunda gümüş isə açıq-aşkar, xalis gümüş kimi görünməyə başlayır. Məhz bu aktla – gülüşün "gümüş funksiyası" ilə saxtanın, rıyanın, yalanın örtüdən və tülkdən, köynəkdən və dondan çıxması, axmağın (sarsağın, yaltağın...) hər dəfə yenidən, bütün axmaqlığı ilə çılpaq görünməsi oxucuda rahatlıq, ədalət, nikbinlik və nəş'ə-sevinc ovqatı yaradır. Çünki ən böyük ikiüzlülük axmağın özünü ağıllı, sarsağın özünü müdrik kimi göstərməsidir. Və bunun (belə ikiüzlülüyn) aradan qalxması əxlaqın, gülüşün qələbəsidir.

Lətifələrdə belə qələbə heç də həmişə ağ və qara (iti ağıl sahibi ilə dayaz, fərasətli ilə əfəl) arasında birbaşa münaqişənin sonu kimi baş vermir. Bə'zən Hacı dayının özü sadələvh görünür, yaxud qarşılaşanların ikisi də estetik baxımdan axmaq statusunda olur. Dərk olunmuş sadələvhlik özü də bu ünvanların və situasiyaların hamısında müdrikiyin qələbəsi üsullarının çeşidi kimi meydana çıxır.

Bə'zən də lətifədə əsas fikir, möhür ideya-hadisədə, süjetdə yox, haşiyədə, detalda (komik təfərrüatda) öz ifadəsini tapır.

Dünya fanidir, "gəlimli-gedimli, axırı ölümlüdür" – bu monumental-epik, tragik-fəlsəfi ideyanın komik ekvivalenti, lətifə tərzii belədir: Abcabbar qəbristanın qarısında oturub gözləyir. Nəyi? "Meçitdə ayaxqabılarımı oğurriyitdilər. Köpək oğlu hara getsə, axırda bura gəlciyəh. Onu gözdüyürəm ki, gəlsin, ayaxqabılarımı alım" (Molla Nəsrəddin lətifəsinin Hacı dayı variantı). Mətləb nə ayaqqabı, nə də onu oğurlayan deyil, dünyanın faniliyi və bunun adiliyi barədə ideyadır.

Lətifə dünyasındakı "fani dünyanın" intizam və səhman qayda-qanunu da lətifəvaridir. Bəs bu "fani dünyada" şuluğu səhmana salmağın üsulu, tərzii necədir? "Bu dünya necə var, eləcə də gedir. Çay öz işindədir, çax-çax dəyirməyə qalır" – bu bədbin ovqat lətifədə görünən komik, prozaik və praktik forma alır. Ana oğlundan xahiş edir ki, səs-

küydən başım ağrıdı, sən allah çıx, toyuq-cücəni farağatla. Oğlu dünyanın həyətdəki (və lətifədəki) bir parçasını dərhal, görün necə "farağata salır": "A ciyi, daha heç narahat olma, elə farağatdamışam ki, bi də səsləri çıxmiyiciyh, başlarını üzümüşəm". Necə deyirlər, "çətini ölüncədi". Burada nə məkan toyuq hinidir, nə də qəhrəman toyuq-cücə. Mətləb – dünyanın pozulan səhmanı və onu nizama salmağın lətifədəki (və müasirlikdəki) ifrat utilitar modelidir.

Yaxud, Moskvada restorana gəlib, əliylə becərdiyi və satdığı adi pamidoru burada kübar salat servizində görəndə şəkili soruşur: "Ə bama dur, Şəkidən Moskvaya gəlif salat olmusan?" Qəhrəman, şübhəsiz, burada da ev heyvanları və bostan bitkiləri deyil, cəmiyyət üzvləridir, bu gün "bəy" olan dünənki gədədir, "kübarəm" – deyən əsilsiz-zatsız düdəmə-vıskaçkadır.

Başqa bir lətifədə iyirmi yeddi qrafoman "şairi" ifşa etmək üçün iyirmi səkkizinci qrafoman rolunu şəkili öz öhdəsinə götürür və şe'rdə qrafomanlığın ifşasına nöqtə belə qoyulur: "...Habboyda şəhərin 27 şairi olanda, onun 28-cisi həbilə olar da".

Qəzəldə şe'rın sonunda şah beyt olduğu kimi, lətifədə də süjetin ideya yükünü özündə daşıyan yekun fikir, "zərb" cümləsi olur: "Mən axsaq deyiləm; yer əyridi", "Açılmasa, gəl pulun verim", "Kasıba borc ver, varlıdan borc istə", "Plovu bizə aparırlar, sənə nə?", "Siftəmi kor etmə", "Bilmirdim ki, itimin bu qədər qohum-qardaşı var" və s.

Lətifədə "şah situasiya" isə, artıq qeyd etdiyimiz kimi, həqiqətin, haqqın yasaqdan, haramın, ayrının, yalanın isə pərdədən, örtüdən çıxdığı vəziyyətlərdir. Məhz belə bədii-əxlaqi sınaq anında obraz əqlin güşə daşına çəkilir, komiklik əqli itiliyin ovxarında yoxlanıb məhəkdən keçir: daha iti olan qalib gəlir. Hər süjetin əsasında bu itiliyi yoxlayan növbəti bədii sınaq vəziyyəti durur və s.

Özü də "intellektual müsabiqə" bitib-tükənmək bilmir, öz yeni çeşidini, davamını artıq mənfəi işarəli iki ağıl (iki axmaq!) arasındakı rəqabətdə, yarışda tapmış olur. Axmağa tərəfi-müqabili axmağın inanacağı daha axmaq bir cavab verir: "Niyə çaydan balıqların təkə xırdalarını tutursan?" – "Arvadım balıx mürəbbəsi pişirəcəyh. Tafşır ki, xırda balıqları tutum". Gördüyümüz kimi, burada axmaq ola bilmək fantaziyasını ağıllı nümayiş etdirir və axmaqlıqda da axmağı çox geridə qoyur. Bə'ziləri belə lətifələri mə'nasız hesab edir, axmaqlığın səltənətində ağılın, gülüşün işığını ayırd etməkdə çətinlik çəkir. Şübhəsiz, hər lətifədə müsəbətlikdə çıpaq görünmək hələ məqsəd deyil.

Məqsəd – gülüşün gücü ilə üstün görünməkdir, dəxli yoxdur, hansı qütbədə və müstəvidə: müsəbət, yoxsa mənfəi; ağıllı, ağıllılıqda

qabaqlamaqdır, axmağı axmaqlıqda arxada buraxmaqdır. Hər iki halda qalib, nikbin final – gülüşün özü və işığı olur.

Ağlın və ağılsızlığın qüvvətə (kvadrata, kuba) vurulan dərəcə fərqiindən asılı olaraq, bə'zən lətifələrdə də komizmin iki qat, üç qat səviyyəsi, mərtəbəsi yaranır. Belə vəziyyət, məsələn, onda yaranır ki, ağılca aşağıda dayanan özündən iki-üç qat ucalıqda dayanana qah-qah çəkib gülür. Ulduzlara hürən köpəklər, yaxud "Təmsilat"dakı qəzvinlilər ("Aldanmış kəvakib") kimi.

Şəki lətifələrindəki gülüşün strukturu, süjeti və poetikası məhz bu lətifələrin yarandığı eyni mühitin məhsulu olan M.F.Axundov komediyalarındakı kamillikdə və mükəmməllikdə öz peşəkarlıq və sənətkarlıq zirvəsinə çatmış olur. Həmin poetikanı və strukturu belə klassik bədii ucalıqın və bütövlüyün müstəvisində müşahidə və təhlil etmək xüsusilə maraqlı və ümumiləşmiş nəticələrə gəlməyə imkan verir.

Məsələn, Axundov gülüşünün tipləri və mərtəbələri "Aldanmış kəvakib"dən – buradakı Yerlə ulduzlar arasındakı məsafədən xüsusilə aydın görünür.

Povestdə gülüşün üç komik səviyyəsi var: qəzvinlilər ulduzlara gülür (guya ulduzlara badalaq gələ bildikləri üçün), Hacı Nuru ulduzlara gülən qəzvinlilərə gülür (guya Qəzanı Qəzvinin başından rədd etdikləri, ağ yalana bülür həqiqət kimi inandıqları üçün!); Mirzə Fətəli isə ulduzlara güldüyü üçün qəzvinlilərə gülən Hacı Nuruya gülür (guya qəzvinliləri dəyirmanı susuz aparıb-gətirdiyinə – Qəzvin "sütunlarının" belə bir cəmiyyəti ilə sabit, ideal, ədalətli "Qəzvin cəmiyyəti" yarada biləcəyinə inandığı üçün!).

Ümumiyyətlə, çoxqatlı gülüş ierarxiyası "Təmsilat"da sistem təşkil edir. Əyanilik üçün lətifələrdən başladığımız müşahidələrimizi məhz şəkili yumor ustasının digər məzhəkəsinin materialında da davam etdirək.

"Hekayəti-müsyö Jordan həkimi-nəbatat və dərviş Məstəli şah caduguni – məşhur"un finalında bir əsas hadisə baş verir: Paris dağılır. Pyesdə hərə öz səviyyəsindən bu hadisəyə şərh verir və yumorun, gülüşün pilləkənində məhz həmin səviyyəyə uyğun pillədə də bədii rişxəndin, təbii ironiyanın hədəfi olur. Nərdivanda, ucalıq informasiyanın həcmi, biliyin çəkisi ilə biçimlənən pillələrdən birincisində Xanpəri, Şəhrəbanı xala və Şərəfnisə xanım durur.

Bu xanımlara görə, Parisdə qızlar, gəlinlər üzü açıq gəzlər və göylər (Şeyx Nəsrəllahın və Molla Əhmədin əli ilə) belə bədablıya görə onları cəzalandırır (gülüşün ŞƏHRƏBANI XALA SƏVİYYƏSİ!). Aysberqin – həqiqətin başqa səviyyədən - müsyö Jordanın durduğu pillədən

görünən hissəsi isə belədir: biədəbliyi üzü açıq gəzənlər yox, sözü açıq deyənlər ələyib, Tanrının yazdığı əzəli-əbədi yazılara asi çıxanlar, monarxizmin sabit və dəyişməz qaldığı neçə əsrlik qanun-qaydalara qələm və əl qaldıranlar ələyib. Və göylər, Tanrı onları cəzalandırıb (gülüşün JORDAN SƏVİYYƏSİ).

Lakin komediya gülüşün bir ali, bir uca, hələ də ötürməmiş zirvəsi var: bu, Axundovun özünün dayandığı pillədir (gülüşün AXUNDOV SƏVİYYƏSİ!): ictimai-siyasi və obyektiv-tarixi tərəqqidə ilk yekun məqamı baş verdi – orta əsrlərin və feodalizmin Parisi dağıldı! Və sən hələ qorx ki, onun zərbindən başqa şəhərlərə də sədəmə yetişə!

Gülüşdə mə'nəvi-əxlaqi kamilliyin ucalığına, nə dərəcədə haqlı və idraklı olmağın bədii-estetik cədvəlinə Axundovun verdiyi nümunə klassikdir və dahiyanədir. Bu təsnifatı mən hər mübahisədə, hər elmi, ictimai, siyasi müzakirədə "əhli-məclisə" – bütün natiqlərə bu gün də tətbiq edirəm və çıxışlardan, məsələyə, problemə verilən şərhlərin səviyyəsindən yaranan silsilədə üç pilləni – Şəhrəbanı xala səviyyəsini, Müsyö Jordan səviyyəsini və Axundov səviyyəsini özüm üçün səhsiz təyin edirəm. Və bu müşahidələr zamanı ən tragik, ibrətli məqam onda baş verir ki, birisi hələ birinci pillədə – Şəhrəbanı xala səviyyəsində durub zirvəni – Axundovun səviyyəsini "ifşa" edir! Və bu zaman komizmin iki qat, üç qat dərinliyində durduğunu heç cür qana, dərk edə bilmir. (Dərk edə də bilməz. Axundov Şəhrəbanı xalamı ovcunun içində görə – dərk edə bilər, əksinə, heç vaxt! Heç eşitmisiniz ki, hardasa və nə zamansa İsa (!) nadanı və cahili çarmıxa çəksin?! Yox, o, hətta çarmıxda da nadana dua edir və avama Tanrıdan əfv diləyir! Çünki bilir ki, bu bədbəxtlərin təqsiri yalnız nadanlıqdır).

Əksinə, tarix boyu hər yerdə və həmişə İsanı nadanlar çarmıxa çəkiblər (necə ki, indi də çəkirlər). Məhz çarmıxdan nadana gülən müdrikin fəryadlı səsi də (bu artıq gülüşün hətta Mirzə Fətəli cədvəlinə də sığmayan səsidir, tragik, ilahi, İsa səviyyəsidir!...) çox vaxt bu süjetlərin – Şəki lətifələrinin sətrləri arasından eşidilir.

* * *

Lakin bütün bunlar real həyatda, məişətdə hər gün davam edən yumorda, məzhəkədə iç qatı, fəlsəfi mahiyyəti, örtülü, daxili bədii tipologiyamı təşkil etsə də, Şəki satirasında üst qat – təzahür üsulu – həmişə gülüş qatı və üsuludur. Və bu sabit, dəyişməz estetik qatın əsas daşıyıcısı Şəkidə Hacı dayıdır.

Yuxarıda lətifə poetikasına aid etdiyimiz vəhaqqında ümumi şəkildə danışdığımız ideya-bədii xüsusiyyətlərə daha predmetli, əyani

illüstrasiya məhz bu obrazdır.

Hacı dayı kimdir?

Onu "şəkili Molla Nəsrəddin" adlandırmaq və təkcə bu müstəvidə təhlil etmək obrazı axıra qədər anlamağa kömək etmir. O, hər hansı digər milli-etnik folklor obrazının beynəlmilləşməsi, hər yerə yayılıb sonradan şəkiləşməsi, "gəlmə"nin milliləşməsi də deyil, bədii avtoxtunun özü və obrazıdır. Təsnifin "gəlmələr", "alınmalar" bölümünə ancaq onunla bağlı ayrı-ayrı süjetləri daxil etmək olar. Bəs hacının sənəti nədir? O da mə'lum deyil. Hacılığı da şübhə altındadır. Əksinə, Molla Nəsrəddinə, əslində, "antimolla" demək daha doğru olduğu kimi, onu da "antihacı", yə'ni kanonik hacıya kinayə, parodiya hesab etmək həqiqətə daha uyğun olar: birincisi nə qədər molladırsa, ikincisi də bir o qədər Hacıdır. Əslində isə bu adda "Hacı" sözü dini tituldan çox, bədii, estetik məcaz və təşbehdir, obrazda satiranın cizgisi və əlamətidir. Odur ki, "Hacı"nı dərk etməyin açarı dünyadakı nəsrəddinlərin, bəhlulların, ezopların, münhauzenlərin, kuzma prutkovların... qorunub-saxlandığı xəzinənin qfılında deyil. Şəkidəki etnik kodlarda və bayaq haqqında danışdığımız yerli genetik informasiyadadır. Bu informasiya heyvətli bir tamlıq və toxunulmazlıqla Şəkidəki müasirlikdə qorunub-saxlanılır.

Bu gülüşün mənbəyi – daxili aləmdədir, həyat tərzindədir, mədəniyyət, geyim, adət, davranış, süfrə vərdişlərindədir ki, onları "gendə yaşayan, kodlaşan, təhtəlsüz səviyyəsində zühura gələn keyfiyyət hesab edə bilirik" (E'tibar Talibli. Şəki lətifələrinin qaynaqları və təşəkkülü haqqında. Folklorşünaslıq məsələləri? I kitab. B., 1999, səh. 42). Özü də Hacı ilə bağlı gülüşün, onun bədii təsvirində komik strukturun təməli də heç zaman dəyişməyən sabitlik nümayiş etdirir: məkan – həmişə Şəkidir, subyekt – həmişə şəkildir, şivə – həmişə şəkicədir, zaman – həmişə Şəkidəki hər gündü həyat hadisələridir. Tarixi mövzuda, rəsmi ədəbi dildə Şəki anekdotu yoxdur. Gerçək məişətdə, söhbətdə, danışqda ağıl-cəhalət, xeyir-şər, həqiqət – yalan mübarizələrində Hacı hər gün, hər saat sözünü deyir və elə bu ixtilatlardan da lətiifələr yaranır.

Əlbəttə, Hacının məşğuliyyəti gecə-gündüz elə hey şəbədə deməkdən, lətifə düzəltməkdən də ibarət deyil. Bu lətiifələr müntəzəm şəkildə qəzadan, hikmətdən xəbər verən el ağsaqqalının öyüd-nəsihət toplusu da deyil və Hacını nurani-pirani, xeyirxah "Piri baba" hesab etmək heç cür mümkün deyil. Çünki Hacı dayının istisnasız, bütün qəziyyətlərdən qalib çıxması heç də həmişə bilavasitə zəkanın, haqqın qələbəsi demək olmur. Ümumiyyətlə, ziddiyyətlər, əxlaqi dəyərlərin bir-birini əvəz etməsi onda əlvanlıq və təzad təşkil edir. Ağıl və səfehlik, müdrikliliklə sadəlövlük, loğmana və arifə xas ibrətlər bir tərəfdən, dələduza və itoynadana məxsus

davranışlar digər tərəfdən – Hacıda birləşə bilən bütövün qütbləridir, Rişxənd və istehza, kinayə və sarkazm, vələdüzzinalıq və hiylə – satirada; – şuxluq, təbəssüm, baməzəlik – yumorda onun bəhrələndiyi əsas komik üsul və vasitələrdir. Onların səciyyəsinə əsaslı olaraq, o ya cırmaqlayır, abırını verir, üzünün suyunu tökür, "vedrə bağlayır", biyabır və rüsvay eləyir (yə'ni xəlvətdən – mücrüdən və sandıqdan, xurcundan və boğçadan haram və əyri çıxarır), ya da məzələnir və ya acı-acı gülür, iç qatdakı saxtılığı, yanlışlığı, sadələvhlüyü üzə çıxarır, Başqa sözlə, hacı bir yerdə əfəl (xəsis, qorxaq), digərində səfeh (qrafoman, idiot), üçüncüdə arif və mütəfəkkirdir. Lakin bütün bunlar hələ xaosdan, hərc-mərclikdən xəbər vermir, yox: sadaladıqlarımızdan heç biri hələ hacının özü deyil, bəlkə hamısı hacının üzünə taxdığı maskalardır. Hacı dayı həmişə, hər yerdə müdrəkdir: avam olduğu və hiyləgər göründüyü yerlər (belə hallar on süjetdən birində olur) Hacı dayının rolda olduğu yerlərdir. Belə halların da hər birində yenə də məhz ağılı (çoxbilmişliyin) üstünlüyünü göstərmək üçün (yoxsa gülüş hansı üstünlüyün dərkindən yaranar?) mənfəfin rolunu və funksiyasını da o, öz öhdəsinə götürür.

Məsələnin belə qoyuluşu bu lətifələrdəki vahid qəhrəmanla yanaşı, vahid intriqadan da danışmağa əsas verir: bu lokal miniatürlərdə də qlobal qütblər, dominant qarşıdurma ayıq, oyaq, rəşional fəhmlə (Ağılla!) belə bir fəhmə (Ağıla!) əşassız iddia arasındadır.

Bütün kamil lətifələrdən hər birinin ayrılıqda və hamısının birlikdə doğurduğu eyni nikbin, eyni şux, eyni qalib əhvalın, ovqatın da məzmunu vahiddir və ümumidir: "mən" in əqli gücünün, bu və ya digər tək, fərdi intellektin hamıdan, ətrafdan üstünlüyünün nümayişi! Odur ki, lətifənin müsbət qəhrəmanı heç də həmişə xeyirxahlıq və şəxsiyyət deyil, amma həmişə Ağıldır.

Lətifə qəhrəmanında ağıl həm də fərdi iste'dad şəklində özünü göstərir. Bu iste'dadın hər dəfə yenidən gerçəkləşməsində, təkrar icrasında sənətkarlığın, ustalığın səviyyəsi mütləq məqsədə də çevrilə bilər (xalis əxlaqi dəyər isə belə peşəkarlığın məzmununda bə'zən heç olmaya da bilər).

İdmançının manejdə, meydançada göstərdiyi mürəkkəb tryukun heç də hamısında və həmişə konkret fikir-mə'na predmeti (bu predmetdə məzmunca aydınlıq və ideyaca müəyyənlik) olmur: o, iki-üç halqanı hərəldən iki qolu ilə çevrəsindəki boşluqda elə bir ani sür'ət və ritimli xaos yaradır ki, bütün ətrafda, sirkın tavanı altda hakim olan sükut və harmoniya ilə bu ritm arasında təzaddan bədii-estetik affekt – sehrli tə'sir effekti yaranır. Və onun, bu aktın, ifadə, təsdiq etdiyi gerçəyin (həyat həqiqətinin) yalnız bir mə'nası olur: fərdin fiziki gücünün,

əzələsinin və iradə kamilliyinin nümayişi, vəssalam. Kəndirbazın da, daş oynadanın da sərgüştinə yox, nə etməsinə yox, ...necə etməsinə – jonqlyorluğuna (!) heyrlənirik (yoxsa hansısa astagəlin əlində daş, qolunda kəndir manejdə tənbel-tənbel gərnəşməsi heç bir estetik maraq doğurmazdı).

Demək istəyirik ki, jonqlyor çubuqla mürəkkəb təmrini hansı peşəkar vərdişlə icra edirsə, Hacı dayı da yumorla və məzhəkə ilə çoxməchullu tənliyi, əqli itiliyi (bədii-estetik müstəvidəki, kəndirdəki gimnastikası, oyunbazlığı!) eyni məharətlə ifa və həll eləyir. Və bu ifanın da məzmununda əxlaqi ibrət və hikmət olmaya da bilər: belə hallarda biz ancaq məharətdən – Hacıdayının güldürmək səriştəsindən zövq alırıq.

Məsələn, Şəkiddəki ən adi hacılardan birinin şöhrətli komik sənətkar Lütvəli Abdullayevlə görüşündən yaranan çox məzəli bir lətifə var:

Özünə əmin, iste'dadlı komik bir dəfə bir ərzaq dükənına girib, satıcıya sataşmaq istəyir: "Sizdə palan-quşqun olarmı? " Satıcı cavab verir: "Lütvəli əmi, var, amma sənin ölçünə çətin tapılar, nədən ki, çox yoğunsan".

Yaxud, bir gün yenə Hacı dayılardan birisi nə qədər tor atırsa, qarmağına ancaq xırda-xuruş balıqlar çıxır: "Əmican, hayındı soruşmaq ayıf olmasın, sən bu balıqların xırdaalarını niyə tutursan?"

– Arvadım balıx mürəbbəsi pişirəcəyih. Buna görə də xayıf eliyif ki, xırda balıqları tutum."

"Ağzə içində", "Səni də yeyim, xörəyo da", "Hayındı koqo xotite", "Fantamaz qızıtdı", "Tüfəngə revol deyillər"... hamısı əqlin itiliyində, yumor müsabiqəsində tərəfi-müqabillərin dialoqudur.

Bunlarda qalib artıq "ağıllıda" axmağı tapıb, açıb-ağardıb göstərən baməzə müdrək deyil, ağıllını da axmaq vəziyyətə salan şəbədəçi və məsxərəçidir.

Gülüşün məzmununda belə zəngin və əlvan tipologiya milli satirik ən'ənənin tarixindən və spesifikasiyasından gəlir.

Buraya qədər biz şifahi qəhrəmanın yumor tipi kimi Hacı dayının hamı ilə fərqiindən az, etnik kodla və mentalla ümumiliyindən isə nisbətən çox danışdıq (baxmayaraq ki, simvol və ad kimi bu imza XIX əsrin ortalarından o yana getmir), XX yüzilin də Hacı dayısından sivilizasiyada sintezə və polifoniyaya qədərki etnik yumorun davamı kimi danışdıq. Şahid olduq ki, məhz milli qaynaqla bir kontekstdə nəinki lirik və romantik başlanğıcın, yumorun da miqyası və mahiyyəti bütün bülürlüğü ilə görünür.

Lakin əgər tipoloji kontekst mütləq lazımdırsa, onda tarixi - müqayisəli paralelləri hamıdan çox Hacı dayı ilə Molla Nəsrəddin

arasında aparmaq olar. Belə paralelləri yalnız böyük və kiçik (qloballa lokal) arasında paralellər kimi aparmaq əsla doğru olmazdı. Əksinə, lokal milliliyin, koloritin xeyrinə üstün məqamların bütöv bir silsiləsini onlardan ikincisinin aktivinə yazmaq olar.

Və sonralar da onların tipologiyasında üstünlük heç də həmişə tamam-kamal Mollanın tərəfində olmamışdır. Molla Nəsrəddinin mənsəyini hər yerdə axtarırlar (Çindən İspaniyaya qədər, Şərqdə isə azı 16 şəhərdə qəbri var). Şəkili Ezopun nəinki ölkəsi, şəhəri, kəndi (hələlik, ya dəhnəlidir, ya göyüklü, ya da oxudlu...), hətta məhləsi, evi də mə'lumdur: "Noxu mahalında ləzgi karvansarayını keçənnən sonra daş körpü... Qoşa qovaq ağacları, Rübəru Güldəstə. Yetərlinski tö'lə, dom nömrə yeddilöyün" (H.Əbdülhəlimov. "Şəki gülməcləri", səh. 17).

Hacı – piyada səyyahdır, nə eşşəyi, nə də minməyə ayrı bir şəxsi nəqliyyatı var. Molla kimi uzaq, yüksək, "yuxarı" mühitlərdə də (Əmir Teymur, Harun ər-Rəşid, Şah Abbas sarayı...) gəzib-dolaşmır (çünkü nə o, Şəkiddən kənara çıxır, nə də onlar gəlib Şəkiyə çıxırlar). İşi- peşəsi, günü-güzəranı kasıb-kusub arasında vaxt keçirmək, dükanda-bazarda, çayxanada, vağzalda, harda qələbəlik var – orda baş girməkdir. Ona görə də daha açıq-saçıqdır. Sən deyən, "ağzı dualı" hacılardan da deyil. "Böyük-kiçik", yuxarı-aşağı senzini, abır-həya etiketini hər yerdə, hər deyəndə, hər hərəkətində qorumaqdan da uzaqdır.

Molla Nəsrəddin Yaxın və Orta Şərqi, istisnasız hər ölkəsində yarana bilirdi və yaranmışdır da. Lakin bu neçə-neçə yerli, etnik bənzər tipajının həmin adın rəqibsiz nüfuzunda və şöhrətində əriyib-itməsi hesabına başa gəlmişdir.

Şübhəsiz, Şərqi coğrafiyasında Molla Nəsrəddin lətifələrinin yaranıb-yayılmada Şəki də iştirak etmişdir. Lakin məhz satirada çox qədim etnik bünövrəyə malik Şəkiddə bu proses Molla əmiyə verilən "Hacı dayı qurbanı" hesabına başa gəlməmişdir. Əksinə, diribaşlıqda etnik kolorit, toxumda, gəndə bədii immunitet, danışıqda, şivədə(!) müqavimət ona səbəb olmuş ki, hətta Molla Nəsrəddin də Şəkiddə Hacı dayının şivəsində danışımağa başlamışdır. Bənzərlərin Şəkiddə təkbətəyi, duruşu heç-heçə qurtarmışdır...

Əlbəttə, Hacı dayının və Molla Nəsrəddinin Azərbaycanda ilk görüşü məhrəmlərin və doğmaların, bir-birini tanıyanların görüşü olub. Və, şübhəsiz, bu görüşdən sonra Hacıdayının çox lətifələri "mollalaşmış" və əksinə, nəticədə zənginləşən və əlvanlaşan bütünlükdə obraz - lətifə qəhrəmanı olub.

Hikmət Əbdülhəlimov xatırlatdığımız toplulara şərhlərdə həmin prosesin əyanlaşdığı səciyyəvi nümunələrin müqayisəsini verir. Mə'lum

olur ki, müqayisə olunan iki lətifə arasında fərqi müəllifi onlardan ikincisinin şivəsidir. Molla Nəsrəddinin dünyada məşhur lətifəsinə şərikli, qoşa müəlliflik haqqı və hüququ üçün ən e'tibarlı səlahiyyəti də Hacı dayıya Şəkinin məhz şivəsi (!) verir.

Hacı dayı və Molla Nəsrəddin zahiri rəsm, portret cəhətdən də fərqlənirlər: Hacı, adətən, tək gəzir, Mollanı isə həmişə eşşəyi ilə birlikdə görürük. Lakin "eşşəksiz Hacı" – həm də yumorda, satirada "piyada Hacı" demək deyil.

Molla Nəsrəddinlə bağlı klassik bədii portretlərdə (üzü təbəssümlü, əli təsbehli, altı eşşəkli ağayana qoca) rənglər parçalanır, neqativ informasiya (səfehlik, korafəhimlik, kütlük və tərslik) – adətən, eşşəkdən, əqli kamillik, mə'nəvi mükəmməllik dəyərləri onun sahibindən gəlir. Və eşşək burada yeri gələndə özünü dəliliyə, ("eşşəkliyə") vurmağın zahirdə əlaməti kimi mə'nalanır. Belə ikiləşmə Şəki lətifələrinin qəhrəmanlarında yoxdur, onları eşşəklə bir yerdə (bir fotoda) təkcə bir dəfə görürük, onda da qəhrəman dərhal izahat yazmağı vacib bilir: "A DƏDƏ, SAĞ TƏRƏFDƏKİ MƏNƏM HA!".

Yaxud, digər lətifədə şəkili yatır və yuxuda ikən ona sataşmaq üçün həsir papağını oğurlayırlar. Soruşanda ki, "ABCABBAR, PAPAĞIN HANI?", özünü itirmir: "YƏQİN EŞŞƏHY YİYİF. AXI PAPAĞIM HƏSİRDƏN İDİ".

Göründüyü kimi, "eşşəhylər" bu lətifələrdə elə adi libasda və statusdadırlar, satirik fiqurun sinonimi (detalı) kimi eşşəyin əlavə rolu, funksiyası burada yoxdur: o, həsir şlyapanı yeyir, yaxud, əşyayı-dəlil rolunda çıxış edir ki, şəklinin oğlu onun həmcinsi deyil və s.. Satirik ifşada, gülüş istehsalında öz "həmkarı", "həmfikri", tərəfi-müqabili kimi isə Hacı dayı eşşəyin xidmətindən istifadə etmir. Öz natural təbiiliyində və stixiyasında ikən o, bədii funksiyanı da elə bil daha uğurla yerinə yetirir. Və: "eşşəhin" yalnız zahirən eşşək olmayandan fərqi belə naturada daha əyani görünür. Məsələn, baş alıb gedən şit tə'rif azarı, heç cür əsas olmadığı halda, hər cür əndazəni aşan yalançı mədhiyyəbazlıq bir lətifədə belə birbaşılıqla gülüş hədəfi edilir: Eva tələsən şəkili Kiş çayından heç cür keçmək istəməyən eşşəyini o ki var dilə tutur, yağlı-yağlı tə'rif yağdırmağa başlayır: "Sən ceyransan, cüyür-sən, quzusan..." Yox, görəndə ki, heyvan saxta tə'rifə uyan sarsaqlardan deyil, əyilib eşşəyin qulağına deyir: "Hosan ki, ho!".

"Adamı adam yanına göndərdilər, məni isə sənə yanına" – bu lətifə isə göstərir ki, bizə tanış qəhrəman süjetdə hətta qiyabi şəkildə iştirak edəndə də onun nadan, yekəbaş ağadan, xandan üstünlüyü, yaxud, ən azı ona bərabərliyi görünür.

Doğrudur, eşşəyə (qanmazlıqla bağlı mənfi dəyərlərə) sədaqətdə sabitliyi heç Molla Nəsrəddin də həmişə qorumur. Eşidəndə ki, "sənin eşşəyini oğurlayıblar", – başlayır şükür eləməyə: "Allaha şükür ki, üstündə olmamışam". Amma Mollanın bütün ətrafı ilə, həndəvəri ilə o, daimi rabitədə və bütövdədir. Obrazdakı səfehlik qütbünü əks etdirən lətifələr onun, adətən, öz eşşəyinin yanında təsvir edildiyi lətifələrdir. Eşşəyin üstündə olduğu lətifələr isə səfehlikdə də onun atın, miniyin belinə (üstünə) qalxdığı lətifələrdir (məsələn, belə lətifələrin birində o, əvvəlcə on eşşəyin hesabını düz aparır, eşşəyə minib sayanda isə haqq-hesabı itirir: "Məni şeytan karıxdırır, eşşəyə minəndə birini itirirəm. Ona görə onları sağ-salamat çatdırmaq üçün bu uzun yolu payı-piyada getməliyəm").

Hacı dayının və Molla Nəsrəddinin digər fərqi isə Hacınnın və Mollanın özləri yox, ...vətənləri arasındadır: çoxvətənlı Molladan fərqli olaraq, Hacınnın Vətən vakansiyasına Şəkiddən savayı ikinci namizəd yoxdur. Lakin bu heç də problemdəki mürəkkəbliyi azaltmır. Belə ki, Şəki lətifələrindəki qəhrəmanın az qala hər kənddə, məhəllədə, hər həyətdə bir prototipi (və bu prototipin, öz ləhcəsi, öz üslub-nəql tərzı) var. Daha doğrusu, Hacı dayının prototipi – şəkıllərin sayı qədərdır. Dıgər tərəfdən, burada hər prototip həm də müəllıfdir. Bütün bunlar az imiy kimi, üstəlik, Şəki lətifəsinin yalnız ona məxsus üçüncü təkrarsız, fərdi özəlliyi də var: burada təkcə qəhrəman (mətn subyekti) yox, təhkiyəçi özü də Hacı dayıdır. Həm mərkəzi semantik fiqur, həm də müəllif ikisi də obrazdır.

Dediklərimiz bədii tip kimi Hacı dayının tarixiliyinin xeyrinə səslənən dəlillər kimi qəbul edilə bilməz. Əgər Hacı dayı nə zamansa tarixi şəxsiyyət olubsa belə, bu onu indi "folklor şəxsiyyəti" hesab etməyə mane olmur. Şübhəsiz, həm tərcümeyi-halı, həm də lətifə yaradıcılığı onlarla Şəki bəməzəsinin – Abducəbbarın, Xatabalanın, Xoruzlunun... hesabına zənginləşən Hacı dayının özünü belə bir perspektiv və gələcək (daha miqyaslı, ümummilli bir Ezopun içində əriyib-itmək tileyi) gözləmir. Bunun üçün əvvəlcə Şəkiddəki klassik təkrarsızlığın – fenomen şivə və Hacı dayı mühitinin aradan çıxması (iraq olsun) lazım gələrdi. Və bu zaman stereotip - qalıbdə, nəsrləşmə lətifənin strukturunda, "ədəbiləşmə" – dilində, ləhcəsində baş verərdi... Ümummilli dəyər və sərvət kimi bu lətifələrin kimin adına möhürlənməsinin mətləbə dəxli az olsa da, onların qidalandıgı ilkin mənbəyin möhürü və onun etnik müəyyənliyi həlledici məsələdir ki, buna da, allaha şükür, heç bir şək-k-şübhə yeri qalmır: nəinki bütün hacı dayılar hamısı şəkıllidir, üstəlik, bütün şəkıllilər də hamısı Hacı dayılardır!...

Lakin Hacı dayı və gülüş Şəkiyə nə qədər yaraşsa da, artıq qeyd etdiyimiz kimi, Şəki folklorunu yalnız gülüşdən ibarət "BİR QÜTBLÜ BÜTÖV" kimi təsvür etmək də həqiqətdən çox uzaq bir mövqedə durmaq demək olardı. Gülüşə əks qütbü bu stixiyada dastan, nağıl, bayatı, ağı, uşaq mahnısı, layla, atalar sözü, hikmətli deyimlər, aşıq şe'ri, alqış və qarğış ifadə edir. Burada gülüş kimi, məsələn, qarğışın da sehrinə inanırlar, "hətta qarğış üstündən götürmək üçün pıra, məscidə gedənlər də olur" (Nərgiz Əsgərova. Azərbaycan folkloru. B., 1994, səh. 83).

Şəkiddə canlı nitqin hər parçası bir lətifədirsə, lətifələrin də dilində əsas siqləti yekun, möhür cümlələr – atalar sözü və məsəllər təşkil edir. Mövcud "Lətifə" kitablarında hər belə nümunə sonradan "Atalar sözü" toplusuna düşməyə hazır namizəd olur. Və əksinə, hər zərbül-məsəlin də öz açımını lətifələrin içindən tapmaq olur.

Şəki folklorunun toplanması və tədqiqi sahəsində müəyyən xidmətlər olmuşdur. Onların yekunlarının qorunub-saxlanması sahəsində itkilər isə xüsusilə çox olmuşdur. Böyük söz sərrafı və xiridarı Səliman Mümtazın izi-tozu hələ də üzə çıxmayan əlyazmalar xəzinəsində Şəkinin payı, şübhəsiz, sərbəllə səviyyədə öz əksini tapmışdı. Molla Cümənin oğurlanan və Dağstanda başqa "aşıgın" adına çap olunan "poeziya dəftərləri", eləcə də vaxtilə Şəkiddən "bir kisə una dəyişdirilib" Orta Asiyaya aparılan əlyazma "xurcunları" barədə məlumatlar mətbuatda artıq özünə yer tapmışdır (məsələn, bax: "Ərən" qəzeti, 30 iyun 1999). Tanınmış folklorşünas R. Qafarlınnın uzun illərdən bəri toplayıb tərtib etdiyi şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin çox mühüm bir qismi də Şəki arealının folklor dəyərlərini özündə əks etdirir. Oxuculara təqdim olunan bu topluya həmin materialların da bir qismi daxil edilmişdir. Tam halda həmin nümunələrdən seçmələr cildin ikinci kitabında əhatə olunacaqdır.

R. Qafarlınnın folklor toplayıcısı kimi fəaliyyətinin elmi əhəmiyyətini artıran həm də odur ki, o, ciddi e'zamiyyət-ekspedisiya işini ötən əsrin Azərbaycan və rus mətbuatında, digər qədim arxiv və kitabxanalarda qorunub-saxlanmış materiallar üzərində toplama və tərtib işi ilə, həmçinin, bilavasitə nəzəri (struktural) folklorşünaslıq sahəsində fəaliyyətə paralel şəkildə aparır. SMOMPK məcmuəsindən götürülmüş nümunələr, yüz il əvvəl şəkili Abdulla Əfəndiyevin dilindən yazıya alınmış laylalar, rus ziyalıları A. İoaqimov, A. Kalışev və başqaları tərəfindən əldə edilmiş otuzdan çox orijinal Şəki nağılları, uşaq nəğmələri, eləcə də 1885-1887-ci illərdə Nuxa qəzasından toplanmış "Nour gölü haqqında rəvayət", "Müqəddəs kuzə" kimi örnəklər, nəhəyət, "Azərbaycan uşaq folkloru" mövzusunda dissertasiyada

təhlilə cəlb olunan və Şəki ilə bağlı olan beşik nəğmələri, oyun-tamaşalar, düzgülər, yanılmaclar, tapmacalar, açmacalar... məhz R. Qafarlının tərtibi ilə qismən artıq çap olunmuşdur.

Bu nümunələrlə bir daha təsdiq və təsbit olunur ki, Şəki Azərbaycan folklorunun əksər janrlarını özündə yaşadan təkrarsız, özəl ədəbi-bədii relyeflərdən biridir.

Hələ əsrin otuzuncu illərində Şəkidən toplanan və Hüseyn Cavidin oğlu gənc Ərtoğrulun rəsmi-elmi rəyləri ilə qəbul edilib arxivdə saxlanan çoxlu dastanlar, aşıq şe'rləri, Molla Cümənin şagirdi, şəkili aşıq Əhməd Qafarovun dilindən 60 il bundan əvvəl yazıya alınmış və ustad aşığa aid edilən yeddi dastan, indiyədək bədii-elmi dövriyyəyə düşməyən xeyli şe'rlər, laylalar, nağıllar... hamısı bir yerdə belə bir qənaətə gəlmək üçün R. Qafarlıya əsas verir ki, ötən yüzildən başlayaraq Azərbaycanda kütləvi şəkildə folklorun toplanması, nəşri işi məhz Şəki bölgəsinin və şəkili tədqiqatçı-alim Salman Mümtazın adı ilə bağlı olmuşdur. Hətta ümumtürk və ümummilli miqyasda şedevrin – "Kitabi-Dədə Qorqud"un Azərbaycanla bilavasitə bağlı olması barədə nəzəri-elmi qənaətə də ilk tarixi-elmi möhür hələ ötən yüzildə məhz burada, Şəki mühitində böyük şəkili sənətkar və mütəfəkkir M.F. Axundovun qələmi ilə vurulmuşdur: "Təsədüfi deyil ki, Mirzə Fətəli özünün tərtib etdiyi əlifbada xalq arasında gəzib dolayan məşhur bir nəğməni qələmə almaqla mübahisə obyektinə çevrilən qədim türk abidəsinə Azərbaycan möhürü vurmuşdur. Bu gün həmin kiçik xalq şe'rinin şahidliyi ilə "Kitabi-Dədə Qorqud" motivlərinin Azərbaycan xalqı arasında keçən yüzillikdə yaşadığı təsdiqlənir. Bu nəğməni məhz şəkili ağsaqqallar, ağbirçəklər öz sinələrində yaşatmışlar:

Gəlinə ayran demədim mən Dədə Xor-tut.
Ayrana doyran demədim mən Dədə Xor-tut.
İynəyə tikən demədim mən Dədə Xor-tut.
Tikənə yırtan demədim mən Dədə Xor-tut.¹

Əgər XIX yüzilliyin ortalarında Şəki camaatı dastanın baş obrazının əsas funksiyasını - ad qoymasını özündə əks etdirən nəğmələr oxuyurlarsa, deməli, eposdan süzülüb-gələn başqa motivləri də yaşadırlar".

Şəki xanlığının süqutu ilə bağlı tarixi, qanlı səhifələrdən nümunə (şəkili şair Hətəmin "Oldu" rədifli şe'ri) vaxtilə hələ Salman Mümtaz tərəfindən əldə edilib, çap olunmuşdu ("El şairləri". I c. B., 1927, səh. 58-60). R. Qafarlının topladığı bir el mahnısının mətni bu hadisənin şifahi

xalq şe'ri miqyasında da öz tə'sirli əks-sədasını tapdığını göstərir. Şəkidə məşhur "Yel baba" piri var və qələmə alınan mətn də bir ananın həmin Pirə müraciətlə oxuduğu şivəndir:

1. RƏF. M.F. Axundovun arxivi, 120 saylı sənəd, səh. 32-33.

A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl, baba.
General atdı gəldi,
Çoxun qanatdı, gəldi.
Ova gedən Muradım,
Al qana batdı, gəldi.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl, baba.

İpim ipdən üzüldü,
Köküm dibdən üzüldü.
Bircə gündə min cavan
Qara qəbrə düzüldü.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl, baba...

Ölsün dili yellilər,
Gəlsin əli bellilər.
Kor olsun bəd dillilər,
Sözüm, ahım yel oldu,
Gözümdə yaş sel oldu.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl, baba...

Bu günü bəklədilər,
Yerləri ləklədilər.
Elsizəm, təklədilər.
Halım yaman gündədi,
Gümanım tək səndədi.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl, baba.

Bu gün Şəki-Zaqatala bölgəsində real bədii gerçəyi ifadə edən bütün folklor janrları bu, ya digər dərəcədə antologiyanın səhifələrində öz əksini tapmışdır. Əlbəttə, bu zaman təsnifdə rəhbər tutulan forma-növ

mə'yarlarında, onlar arasındakı sərhədlərdə müəyyən təxminilik vardır və o, ümumiyyətlə şifahi epik təsnifin elmi ədəbiyyatda, nəzəriyyədə işlənməsi səviyyəsinə məxsus təxminiliyi özündə əks etdirir.

Şəkinin folklor təsərrüfatında aşiq şe'rinin tutduğu yerə də antologiyada müvafiq həcm və diqqət ayrılıb. Xüsusən milli aşiq şe'rinin önəmli, təkrarsız, yenilikçi klassiki Molla Cümənin ilk dəfədir ki, öz xüsusi Şəki mühiti, ən'ənələri və qaynaqları, həmkarları və davamçıları ilə bir yerdə, bir bütövdə təqdimi aşiqin Şəkidəki tarixi zəminəsi barədə ən'ənəvi mübahisələrə müəyyən aydınlıq gətirir. Lakin bu aydınlığın üzərindən pərdəni axıra qədər açıb-götürmək istiqamətində işi davam etdirməyə ehtiyac da özünü hələ böyük kəskinliklə hiss etdirir.

Belə ki, yaşının yüz əlli illiyi ərəfəsində belə, Azərbaycanda aşiq sənətinin nə söz (bədi yaradıcılıq), nə də saz (ifaçılıq) xəritəsində Molla Cümənin (1854-1920) sənətkarlıq və novatorluq rolu və yeri hələ də bütün əlvanlığı və zənginliyi ilə öyrənilməmiş qalır. Görünür, onun öz sevgilisinə (butasına) təxəllüs kimi seçdiyi "İSMİ PÜNHAN" deyimini mistik və taleyüklü bir rəmzə çevrilmiş, çox uzun müddət aşiqin tragik həyatı, sənəti, özünün adı və imzası da geniş oxucu kütləsi üçün pünhanda (gizlidə) qalmışdır.

Halbuki, əsl "molloruclu" ocağından olan və:

Mahalım Göynükdür, şəhərim Şəki,
Layisqi kəndinin binasıyam mən –

deyən aşiqin bədi tə'sir miqyası, saz məktəbi, şagirdləri və davamçıları hələ öz sağlığında bütün Zaqatala, Balakən, Qax zolağını və Dərbənd-Dağstan ərazisini öz içinə almışdır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda sözün indiki LÜĞƏVİ yox, KLASSİK mə'nasında "MOLLA" rütbəsini daşıyan sonuncu aşiq-şair Molla Cümə olmuşdur. Mövlanə Füzulidən, Molla Vəli Vidadidən, Molla Pənəh Vaqifdən sonra bu titulu xalq şifahi ədəbiyyatda yalnız Cüməyə vermişdir. Bu, bir qədər təzadlı da görünə bilər: özünün adı statusunda "molla" folklorunda, adətən, ya xalis mənfi ruhəni, ya da komik, baməzə müdrik (Molla Nəsrəddin!) adı ilə yanaşı işənmişdir. Bu tərkibdə isə "molla" sözü aşiqin yazılı ən'ənə ilə, klassik poeziya ilə üslubdakı, yaradıcılıqdakı bağlılığının adda, imzada əlaməti, ifadəsi kimi mə'nalanır.

Belə bağlılıq isə bu poeziyada çox güclüdür. Üstəlik, Molla Cümədə büllur folklor stixiyası və yazılı bədi ən'ənə sufi-irfani qaynaqla da vəhdət təşkil edir.

Bu üçqütblü bütövlük özünün SİNTEZ ŞƏKLİNİ – bu irsdəki poli-

fonik ideya-bədi keyfiyyətdə, SƏNƏTKARLIQ VƏ POETİKA ŞƏKLİNİ – həm şifahi, həm yazılı növ və şəkillərin (minacat və surə, qəzəl və qəsidə – bir tərəfdən, gəraylı, bayatı, qoşma, tənqis... – digər tərəfdən) burada bir-birinə qaynayıb-qarışmasında, MÖVZUCA İFADƏSİNİ – xalq, etnoqrafik, milli özəlliyin dini, fəlsəfi koloritlə birləşməsində, nəhayət, ƏMƏLİ, PRAKTİK ƏYANİLİYİNİ – burada qələmlə mizrab, kağızla saz arasındakı qoşalıqda, ünsiyyətdə (aşiq Cümədən yalnız şifahi dediyi sözlər yox, həm də özü yazdığı "dəftərlər", "avtoqraflar" qalmışdır) və bütün bunların tam halda hamısının irfani ovqatla aşılmasında gös-tərir:

Danışsalar, yetmiş iki dilinən,
Ol qədər arifəm, qanasıyam mən.

Oxuram, ustaddan almışam dərsi,
Oxumuşam ərəb, türkinən farsı.
Fikirim seyr edər ərşinən kürsü,
Dərin kitabların mə'nasıyam mən.

Maraqlıdır ki, tədqiqatçılar bu yaradıcılıqda tamamlanmış folklor poetikasını – aşiq şe'rinin bütün şəkil və növlərindən nümunələri, hətta bu növ və nümunələri zənginləşdirən formaları, yeni novator "poetik islahatları", ən çətin, nadir, mürəkkəb şe'r çeşidlərini üzə çıxarıb və milli folklor konteksti ilə bir bütövdə çox yüksək qiymətləndirirlər – nöqtəsiz tənqis, eyni hərf, eyni rədif üstündə sıralanan qoşma, tənqis, divani, müxəmməs formaları, bayatı ilə qoşmalar, qoşma-münasirə, sallama, gəraylı və s. Bədi ovqatda və mövzuda dominant rolu isə bütün bu halların hamısında xalis folklor stixiyası, sözün həm dünyəvi, həm də klassik fəlsəfi-poetik mə'nasında gözəllik, eşq və məhəbbət təşkil edir:

Gözəl, Cümə gözəl doymaz sözünnən,
Gözəl qorxdum, gözəl xumar gözünnən,
Gözəl busə gözəl verib üzünnən
Gözəl canın gözəl qatıb cana, keç.

Yaxud:

İsmi Pünhan, niyə məndən küsübsən,
Yaxşı-yaman ya bir olar, ya iki.
Bu gün ölsəm, hamı deyər, hayıfdir,
Canı yanan ya bir olar, ya iki...

Sən şö'ləsən, dörd yanında fanaram,

Bülbülünəm, gülşənindən kənaram,
Ot tutuban hər məclisdə yanaram,
Dərdim qanan ya bir olar, ya iki.

Ümumiyyətlə öz klassik nümunələrində aşiq Cümə şe'ri Azərbaycan aşiq şe'rinin ən gözəl örnəkləri ilə səsləşir. Məgər bu ədalət misralar həm Aşiq Cümənin, həm də dahi Ələsgərin qənirsiz Gözəlini bir-birinə daxilən yaxın, həmdəm hesab etməyə əsas vermirmi:

Qaş oynadıb, gözlərini süzəndə
Evlər yıxar fitnə-fe'li Tellinin.

Tilsimli camalı aya oxşayır,
Qaşları burulmuş yaya oxşayır,
Hər kəlməsi bir bəlaya oxşayır,
Cümə üçün şirin dili Tellinin...

Vergisi ilahidən, butası qüdrətdən verilmiş haqq aşığı elə bil özünün son tale və ölüm faciəsini də əvvəldən, dəqiq hiss etmiş, namərd qurşununa tuş olacaq və itgin düşəcək cisminin təkcə yerini, ünvanını səhv salmışdır:

Cümə ölüb tapılmasa meyidi,
İsmi Pünhan obasını axtarın.

Aşığın meyidi 1920-ci ilin mayında Şəkiyə işğalçı XI ordunun tərkibində soxulmuş bolşevik-daşnak başkəsənlərin Layisqidə xəlvətcə, vəhşicəsinə güllələdiyi mö'təbər, ağsaqqal şəhidlərin içindən tapılmışdır...

Tədqiqat göstərir ki, (Paşa Əfəndiyevin "Molla Cümə. Əsərləri" B. 1995 kitabı, Ramazan Qafarlının əldə etdiyi yeni "aşiq dəftərləri", rəvayət və dastanlar, Faiq Çələbiyevin son elmi axtarışları və üzə çıxardığı yeni sənədlər) Şəkidə və kəndlərində aşiq şe'ri ən'ənəsi əslində çox güclü olmuş, burada ilkin sovet vaxtı da canlı aşiq mühtələri fəaliyyət göstərmiş, onların rəsmi yığınaqda seçilən nümayəndə hey'əti Azərbaycan aşıqlarının ikinci qurultayında (1934) iştirak etmişdir. Ən'ənə indi də (qocaman Aşiq İsmayılın və gənc Aşiq Sakitin simasında) Şəkidə davam edir, yaşayır, qorunur.

Lakin o da həqiqətdir ki, Azərbaycan folklorunun bu regionda özünü göstərən bütün növləri öz məhəlli (Şəki!) koloriti ilə seçilir, şivənin yumuru hər yerdə, hətta lirik növ və formaların da alt qatında həmişə

közərir:

Əzizim, gül-gülə,
Sarmaşıtdı gül-gülə,
Özü gül, xonçası gül,
Sarmaşıtdı gül-gülə.

Sandıq üstə gəzərəm,
Sandığa gül bəzərəm.
Ağır öyün qızıyam,
Hər nə desən dözərəm.

"MOLLA CÜMƏ VƏ AŞIQ HACI", "MOLLA CÜMƏ İLƏ DƏL-LƏK SALAM" kimi maraqlı epik nümunələrdə ustad Aşığın özünün və adının dastanlaşması, "SAYYATBƏY – SAYALI XANIM", "BAXIŞ BƏY – LEYLİ XANIM", "CÜMƏ – KÖNÜL" kimi dastanların, dastan-rəvayətlərin Molla Cümənin adı və yaradıcılığı ilə bilavasitə bağlı olması barədə geniş yayılan ehtimallar... hamısı bu regionun folklor ab-havası ilə aşılıq və aşıqlar arasında rabitəyə, körpüyə əlavə dəstəklər artırır.

"Bu gün Şəkidə klassik aşiq havacatına dərinəndən bələd olan, gözəl səslə, gözəl simalı, ədəb-ərkanlı, qocaman Aşiq İsmayılın olması bu yurddakı aşiq sənətinin mə'nalı dünəninə işarədir" (Faiq Çələbiyev). Bu "mə'nalı dünənin" həm yaxında, həm də uzaqda həqiqətən var olmasının dəlillərini, sənədlərini elə F.Çələbiyevin özünün Şəkidən topladığı örnəklərin içindən seçib, dəstə bağlayıb, dəstəvuz gətirmək olar. Şəkidə psixoloji halın, dramatik məramın məzmununa uyğun olaraq, belə ifadələri tez-tez işlədirlər: "Dəli Eyvaz Gürcüstana getdi də, gəldi də", "Elə bil dəli Eyvaz Gürcüstana gedir", "Bu oldu dəli Eyvazın Gürcüstana getməsi" və s. Yaxud, "Koroğlu" adı və "koroğluluq" barədə deyirlər: "İranda-Turanda" kor çoxdur, amma tək birinin oğlunun adı Koroğludur", "Koroğlu başqa, korun oğlu başqa", "Hər korun oğluna Koroğlu deməzlər", "Tüfəng çıxdı, Koroğlu koroğluluğu qoydu yerə", ya da: "Həmzə Qırata minər, amma Koroğlu olmaz", "Həmzədən bəy olmaz", "Ağacdan maşa olmaz, Həmzədən paşa olmaz". Bütün bu deyimləri və onların vəhdətdə ifadə etdiyi tarixi həqiqəti və ehtimalı elmi-nəzəri təməldə mə'nalandıran mütəxəssis alimin müşahidələri belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Şəkidə "dəli Eyvazın Gürcüstan səfəri" adlı "Koroğlu" qolu olmuşdur və bu epik şedevrin təşəkkülündə Şəki iştirak etmişdir.

Vahid şivə ilə yanaşı, vahid yumor əlaməti bütünlükdə Şəki folklorunun səciyyəvi üslubi əlaməti hesab oluna bilər. Xüsusən, qəhrəmanları Keçəl, yaxud Kür Həsən olan nikbin, məzəli nağılların bədii tipajı ilə Şəkinin lətifə qəhrəmanları arasında "bədi qohumluq", mə'nəvi-psixoloji əqrabalıq əlamətlərini hiss etməmək mümkün deyil. Bu cəhət özünü digər nağıllarda da göstərir. Antologiyaya daxil edilmiş "PADŞAHIN QIZI", "İKİ QARDAŞ", "SƏXAVƏTLİ QIZ" kimi epik süjetli şifahi örnəklərdə dəlinin rolunda doğrunun obrazına (dəli qardaşa) rast gəlirik, burada da qəhrəmanların məhz rəşadət sınağı – ağılı, halallıq və sədəqətin sorağında neçə-neçə imtahanı keçərək məqsədə yetdiklərinin şahidi oluruq.

Nəhayət, Şəki folklorunun cildə əhatə olunan mətninin təhlili göstərir ki, Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi, Şəki folkloru örnəklərinin və böyük əksəriyyətinin özəyində yaradılış, dünya və təbiət barədə ilkin şifahi inam və görüşlər durur. "DAŞ ƏJDAH", "ÇƏN QARISI" kimi mifoloji rəvayətlər, bir çox əfsanələr, nağıllar və digər nümunələr bu cəhətdən də öz variant, versiya məxsusluğu ilə seçilir. Dini-mifik görüşün izlərini hətta lətifələrdə də görə bilərik. "MƏN DƏ ŞƏKİLİYƏM" adlı bir lətifədə deyilir:

"Əzrayıl bir şəklinin sinəsinə qonub, onu yuxudan oyadır:

– Canını almağa gəlmişəm, – deyir.

Şəkili yarı yuxulu soruşur:

– Necə alacaqsan?

– Əzrayıl çaxır, çiyinlərini çəkir. Sonra əlini şəklinin qulağına tutub qışqırır:

– Mən Əzrayılam!

Şəkili isə daha bərkədən qışqırır:

– Mən də şəkiliyəm!"

Həmin lətifənin başqa variantının isə məzmunu belədir:

"Hacı dayı qocalıb lap əldən düşmüşdü. Bir gün o, Əzrayılı qapısının ağzında görüb stolun üstündəki butulcanın ağzına bir əmzik keçirib aparır öz ağzına.

Əzrayıl soruşur:

– A kişi, nağarırsan?

– Nəmnəm yiyirəm.

– Onda nəmnəmini ye qurtar, sonra səni opbalara aparacam.

– Axı nəmnəmi yeyənnən sonra bir az bay-bay eləməliyəm!

Əzrayılı gülmək tutur və üzün çevirib yoxa çıxır".

Burada müxtəlif folklor örnəklərimizdə rast gəlinən "ölümdən qaçma" motivinin yumorlu şəkildə ifadə olunduğunu görürük.

Şəkildə belə bir bayatı da söylənir:

Şəkinin yastı yolu,

Su gəldi basdı yolu.

Gedirdim yarı görəm,

Əzrayıl kəsdi yolu.

Bu bayatı azacıq fərqlə Şirvanda və başqa bölgələrimizdə də yayılmışdır (Eyni sözləri atalar sözləri və məsəllər, tapmacalar, laylalar, nağıllar və digər işlək lirik nümunələr barədə də söyləmək olar). Motiv və süjetlərin miqyası dünya miqyasında səciyyəvi hadisədir və bu cəhətdən Şəki ilə də ayrı-ayrı folklor bölgələri arasında Çin səddi çəkmək mümkün deyildir.

Ancaq bir küll halında ən səciyyəvi nümunələrin Şəki ilə bağlı olduğu, burada yarı yayıldığı əsla şübhə doğurmur. Məsələn, "DAŞ ƏJDAH" ilə bağlı mifoloji rəvayətin əlamətlərinə nəzər salaq:

"Qədim əyyamlarda bir əjdaha varmış. Gəlib yol kənarını özünə məskən edibmiş. Bir adamı qoymazmış bu yoldan ötüb keçə bilsin. Bu xəbər axır gedib Xıdır İlyaza yetişir.

Günlərin bir günü Xıdır İlyaz yolunu əjdahanın uzandığı yerdən salır. Əjdahanın yanından keçəndə Xıdır İlyazın atı şahə qalxır, əjdahaya bərk bir təpik vurur. Əjdaha yerindən bir də qalxmır, daş olub qalır.

Başsabalıq və Baş Göynük kəndlərini birləşdirən yolun qırağındakı daş həmin əjdahadı. Daşın üstündəki izlər də Xıdır İlyazın atının nalından, bir də arabasının təkərlərindən qopan izlərdi".

Təhlil üçün çox dəyərli material verən bu nümunəni söyləyən söyləyicinin sözləri də onun Şəki ilə bağlı olduğunu, burada yarandığını deməyə əsas verir. "AĞAC QALA", "XAN SARAYI", "ƏSƏDLƏ PRİSTAVIN ƏHVALATI", "ALTIAYLIQ PƏHLƏVANLA LƏTİF KİŞİNİN GÜLƏŞİ", "PRİSTAVLA İKİ ŞƏKİLİ" kimi rəvayətlərin üslub və şivəyə də, mövzuya da, süjetə də Şəkildə yarandığı heç bir şübhə doğurmur.

* * *

Şəkinin folklor şöhrəti, şifahi yumor paytaxtı kimi imici və statusu artıq miqyaslı, beynəmləl ictimai, ədəbi, elmi tədbirlər səviyyəsində təsdiq və təsbit edilmişdir.

1983-cü ildə iyun ayının 11-də məhz Şəki şəhərində o vaxtkı Sovetlər birliyinin ilk böyük Gülüş bayramı keçirilir. Və yenə də ilk dəfə olaraq,

dünyada e'tiraf və təsdiq olunan gülüş vətənləri – Qabrovo (Bolqarıstan) və Şəki hələ o dövrdə qardaşlaşdılar.

On il sonra, müstəqil Azərbaycanda ilk regional folklor müşavirəsi də (beş-yeddi aprel, 1994) yenə Şəkidə keçirildi və ölkənin ədəbi-mədəni həyatında davamı, izi hələ də qalan mühüm hadisəyə çevrildi.

Həmçinin, Respublika Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun "FOLKLOR SARAYI" Elmi-Mədəni Mərkəzinin ilk filialı da (may, 1995) yenə Şəki şəhərində açıldı. Və bu gün "Azərbaycan folklor antologiyaları" silsiləsinin ilk cildlərindən birində regionun ağız ədəbiyyatı seçmələrindən ibarət ilk topluda da Şəkinin tarixi-bədii dəyərləri əhatə edilir, birinci dəfədir ki, belə əhatə və tamlıqda işıq üzünə çıxarılır.

Şübhə etmirəm ki, burada toplanan nümunələr milli folklorun, onların ixtisaslı elmi şərhli isə folklorşünaslığın tarixində öz rolunu oynayacaq və kitab xalis bədii fakturanın zənginliyi ilə də, tərtibdə və təfsirdə peşəkarlığın səviyyəsi ilə də həm kütləvi oxucu, həm də mütəxəssis – alim marağına səbəb olacaqdır.

Şəki dialekti mütəxəssis marağını və diqqətini həmişə cəlb edib (Rəşid bəy Əfəndiyevdən N.İ. Aşmarinə və Musa İslamova qədər). Amma açılmamış qatlar, düyünlü təbəqələr bu ləhcədə lap sonsuza qədərdir. Bu folklorun toplanması və yazıya alınması sahəsində ən az iş məhz "şivənin yazılması" (kağıza, lentə, disketə alınması) istiqamətində olmuş və təqdim etdiyimiz kitabda da bu mühüm milli-elmi vəzifə yalnız qismən yerinə yetirilmişdir. Məhz bu gizli qatlara, düyünlərə açar kimi antologiyaya əlavə edilən "Lügət"dən də kütləvi oxucu, yəqin ki, razı qalacaqdır.

"Azərbaycan folklor antologiyaları" silsiləsindən bu növbəti toplunun – Şəki cildinin bütün saydıqlarımızdan daha böyük əhəmiyyətini isə mən onda görürəm ki, milli folkloru dünya elminin ən yeni, çağdaş tələbləri səviyyəsində toplayıb – tərtib etmək yönündə bu təşəbbüs Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzi və onun filialları qarşısında qoyulan mühüm strateji (miqyaslı və uzun müddətli) proqramın icrasında, yüz cildə Folklor külliyyatının, Milli Folklor Atlasının, Azərbaycanın dastan xəritəsinin hazırlanması istiqamətində növbəti, daha peşəkar addımların atılması üçün də e'tibarlı başlanğıc olacaq, ona metodoloji hazırlıq və stimül rolunu oynayacaqdır.

Şəki folklor antologiyasının işıq üzünə çıxma bilməsi üçün elmi-təşkilati hazırlığın bütün mərhələlərində bizə kömək etmiş hörmətli həmkarlarımızın hamısına bu milli-vətəndaşlıq yardımına və entuziazmına görə ən səmimi təşəkkürümüzü bildiririk.

Antologiyanın mətninin əsası 1989-cu ildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan EA Şəki Regional Elm Mərkəzinin "Folklorşünaslıq və el sənətləri" laboratoriyasında qoyulmuş, daha sonra bu istiqamətdə iş "Folklor sarayı" EMM-nin Şəki filialında davam etdirilmişdir. Xüsusən, mərhum Nurpaşa Hümətovun, Əli Süleymanovun, Həmçinin Əlyar Məmmədovun, Mətanət Abdullayevanın, Seyid Ələsgərovun, Ulduz Bəşir qızının, Mərkəzin rəhbərləri Zəkəriyyə Əlizadənin və Nərgiz Əsgərzadənin səmərəli, fəal elmi-tədqiqi və təşkilati xidmətlərini ayrıca qeyd etmək istəyirəm. Tanınmış Şəki zəyalılarından şair Vaqif Aslan 1994-cü ildə Laboratoriya, 1997-ci ildən Filial direktoru kimi bu işin təşkilinə bilavasitə rəhbərlik etmişdir.

Şəkili ziyalılar, tanınmış folklor toplayıcıları və nəşirləri Paşa Əfəndiyevin, Hikmət Əbdülhəlimovun, Sabir Əfəndiyevin, Ramazan Qafarlının folklor (lətifə) toplularından və şəxsi arxivlərindən cildə istifadə olunmuşdur.

Antologiyaya daxil edilən folklor nümunələrinin söyləyici və toplayıcılarının adları siyahısı ayrıca bölmə kimi kitaba daxil edilmişdir.

Şəki-Zaqatala bölgəsindən toplanan nümunələrin bu topluya salınmamış qismi artıq hazırlanmaqda olan növbəti cildə əhatə olunacaqdır. Şəkinin ayrıca bölgə vahidi kimi təkrarsız özəlliyini nəzərə alaraq, bu cildə yalnız şəhərin özündən toplanmış nümunələri əhatə etməyi mümkün hesab etdik...

* * *

Bizim ən qədim, əzəli, əbədi Azərbaycanın dilbər güşəsi - Şəki, Zaqatala, Qax, Balakən bölgəsi, onun tarixi-təbii zənginliyi, bədii, mifik-poetik və etnik-lingvistik sərvətləri, folklor və gülüş dəyərləri Vətənə divanə, romantik məhəbbət tərbiyə edir, əcdada könül, torpağa can fəda etməyi hər gəncə, hər yeniyetməyə bir də məhz bu yerin, bu relyefin dastanı, lətifəsi və hikməti öyrədir. Əli Süleymanovun topladığı bir lətifədə deyilir ki, Dağıstandan bir çay axır – Tuxqar. Çayı, ayaqqabını soyunmadan da, keçmək olar, amma tuxqarlılar dizəcən soyunub keçirlər: "BİZİM ÇAYI BİZ BÖYÜTMƏSƏK, BƏS KİM BÖYÜDƏR?".

Kiç çayını həqiqətən də soyunmadan keçmək mümkün deyildir. Hər neçə qərindən, yüz ildən bir Kiç çayı (BÖYÜK ÇAY!) axdığı yataqdan, baş qoyub uyuduğu beşikdən şahə qalxır (əsrlik rəyadan, sükutdan silkinib sıçrayır), bəndləri, bərələri necə keçməyi özü bizə öyrədir! Məncə, Şəki folkloru da min ildir yatmış Kişə bənzəyir, rəyadan oyanmaq, şahə qalxmaq üçün o da yalnız işarə - bir hüsnünə divanə

Ürəkdən (EŞQDƏN!), bir də sehrinə, sirrinə məhrəm İntellektdən (İSTE'DADDAN!) impuls gözləyir. Və, bir də, hər iki Kişi keçmək üçün dizəcən çırxanmaq, ayaqqabı çıxarmaq azdır: onları dizəcən əyilib, çingil və lil öpüb, əbədi şırıltya – bayatıya və laylaya baş əyib keçmək lazımdır! Əlimə qələm alarkən mən də başımı torpağa qədər aydım...

Yenə Əli Süleymanovun topladığı lətifələrdən birindəki bir "gileyi" də xatırlamaya bilmirəm: bir simic güc-bəla topladığı qəpik-quruşa aldığı bir torba kişmiş ambarda gizlədir və hər gün bir dənəsini torbadan çıxarıb yeyir. Hardansa oğru xəbər tutur və torba yoxa çıxır. Torbanın yoxa çıxması özlüyündə zərərdənəni o qədər də yandırır: "Mən ona yanırım ki, gündə dənə-dənə yediyim kişmiş oğru xışma ilə yiyəcəh". Biz isə, əksinə, o, xəsis kişmiş yeyəndən fərqli olaraq, bir qürur duyuruq ki, səbirli və səxavətli folklorçunun kəna-kənd, məhlə-məhlə, ev-ev gəzib dənə-dənə topladığı bu lətifələri oxucu indi hamısını bir yerdə – "xışma ilə" oxuya biləcəkdir. Bu "xışma"lardan yaranan "Azərbaycan folkloru antologiyaları" silsiləsindən Şəki regionu ilə bağlı növbəti cildlərin mətninin toplanmasında və işıq üzü görməsində hər bir şəkili iştirak edəcəkdir.

Bəli, folklorun Şəkiddə gülüşünün sədası artıq hər yerə yayılıb. Hətta, Azərbaycandan kənardə da (İranda, Türkiyədə, Orta Asiyada...) çox az yer qalıb ki, Hacı dayının ayağı o yerə dəyməsin (Hacı o yerə "gəlməsin də, ketməsin də"). Yoxlamaq istəyirsiniz? Olar: parol – intonasiyadır. Nitqinizin avazını dəyişin, tanış, təbii, ilahidən, qüdrətdən məzəli ləhcədən ona duz səpin, elə ilk rastınıza çıxandan soruşun: "HACI DAYI GƏLİTDİ?" Əks-səda dərhal qayıdacaq: "GƏLİTDİ DƏ, GEYİTDİ DƏ!".

Bəli, sehirlili Ezopdan, baməzə Nəsrəddindən, danəndə Bəhluldan sonra bu dünyaya bir müdrək də gəlibdi – Hacı dayı. Daha doğrusu, "gəlirdi də, geyirdi də". Lakin ondan neçə sandıq lətifə qalıb, neçə mücri atalar sözü və neçə boxça məzəli əhvalat, duzlu süjet, istiotlu həcv qalıb. Hər şeyin, dərddliliyin də örtüsü, libası kimi baməzəliyi seçən, qüssəni, ağrını da nəş'ədə, zarafatda yaşayanların axıra qalmış Hacı dayı olub.

Məzədə, gülüşdə, nikbinlikdə Hacı dayı yenə də yaşayır, yenə də hər dəfə "HACI" deyəndə dodaq qaçır, üz qımışır, göz işarır, diş ağarır. Keçmişindən gələn və bizi gələcəyə aparən folklorun da çöhrəsinə Şəkiddən keçəndə təbəssüm qonur.

Qədim etnik keçmişindən böyük milli gələcəyə səfərində (bu kitabın səhifələrindən keçən səyahətdə!) Folkloru Siz də yol yoldaşı olun. həmin nurdan, təbəssümdən zərrəni buradakı hər sətrdə görərsiniz. Axı prototip (prototürk!) – şəkildir. Sonsuzdan, mənşədən gələn səs

buradakı şivənin səsidir. Və nə qədər ki, şəkili var, şəkilinin gülüş enerjisi (yə'ni, nəfəsdə zümzümə, tələffüzdə rəqs – Şəki şivəsi!) var, Şəkiddə folkloru zaval yoxdur...

Mart, 2000.

MİFLƏR

GÜNƏŞ VƏ AY

Diyillər, Günəş və Ay bəzi-qardaş imiş. Onnar mehriban dolanırlar, həmişə dünyanı bir yerdə səyahət eliyirdilər.

Bir gün Günəş və Ay anaları Göy yanına çağırır diyir:

– Öyladdarım, sizi jüt səfərə yolluyuram, təklük maa güj gəlir. Diyirəm, büyünnən biroz habırda, yanımnda qalsın, o biroz geif ho dünyanı firranıf gəlsin. Sora bu biroz getsin. Maa da baxan lazımdı. Hayındı, Ay, sən gündüzdər yanımnda qal, qoy bajın Günəş gəzsın. O, axşam qayıdar, sən səfərə çıxarsan.

Ay razılaşmır:

– Maa gündüzdər sərfəlidi. - diyir.

Göy ana oğluna ha başa salır ki:

– Allaha bax, taraa bax, Günəş qızdı, geje qarannıqda yola çıxsax qorxuf-elidir.

Ay tərsdiyinnən qalmır:

– Yox, mən səhər gedijəm.

Göy ana da dözmüyüf bərk hirsdənər, xamırrı əliynən oğlunun üzünə şillə vurur...

Diyillər o vaxdan Ayın üzünə ləkə düşüf. O da utandığınnan səfərə anjaq gejlər çıxır. Günəş isə səhər açılan kimi uzun saşdarını açır onun qavağına tuturmuş, qardaşının üzündəki ləkələri gizlədirmiş.

GÜNƏŞ NEJƏ YARANIB

Lap qədimlərimmiş, dünya təzəje yaranıfmiş. Adamnar hələ bilmirlərmiş günəş, dağ, yağış, göl, çay nə olan şeydi. Onnan ötrü ki, holar hələm əmələ gəlməmişdi. Hər yan həmişə qarqaranığıydı. Gündüz də, geje də yerə anjaq aynan ulduzdar baxırmış. Adamnar yuvalarınnan çıxır uzağa getməyə qorxurlarmış. Elə zənn eliyirlərmiş ki, ulduzdar bulutdarın dalında yaşayan yekə-yekə divlərin, aysa onların ən nəhənginin - göylərin paçajının gözdarıdı. Ho elə zamannarmış ki, hələ ova çıxannarın nə oxu, nə nizəsi varıymış, vəhşi heyvannar, quşdar da onnardan qorxub eləmirmişdər. Jojuq-möjuğu təh görürmüşdər, götürüf qaçırmişdər.

Bi dəfə nə təri olursa, durnaynan Dəvəquşu düzənnikdə gəzmağa çıxırlarmış. Dəvəquşunun əyaxları durnanın əyaxlarınnan iki dəfə uzunuymuş. Ho səbəbdən də durna rəfiqəsinin dalınja qaçmalı olurmuş. Amma gənə

ona çatammırmış. Durnanın Dəvəquşunnan ajiği gəlir, üstünə qışqırmış ki, hayındı sən nə insafsız dostsan, qarannıqda məni kimin umuduna qoyub bərk-bərk qaçırısan? Ləhləyə-ləhləyə dalaa düşməhdən tamam nəfəsim kəsilitdi.

Dəvəquşu javab vermirmiş, ha istiyir durnadan dala qalsın, bir şey alınmırmış. Çünki onun bir ləng addımı, rəfiqəsinin iki addımına bərabəriymiş.

Durna bərk əsəbləşif Dəvəquşunu qarğamağa başlayıfmiş:

– Görüm qışdarın qırılıf boynaa dolansın.

Dəvəquşu qəzəblənifmiş, geri dönüf durnanın başını bərk-bərk dimdikləyifmiş.

Durna gözüne döndüyüm janını honnan qurtaran kimi qaçır Dəvəquşunun yuvasına girir, honun təzə yumurtasını götürüf var güjüynən uxarı atıfmiş.

Yumurta qalxıf, qalxıf, gedif göydə yaşayan divlərin yanına çatıfmiş, sora da natərəsdikdən atdar üçün toplanan ot tayasının üstünə düşüfmiş. Yerdəki adamnar bir də baxıf görüllər ki, qarannıqda göyün üzündə nəşə partliyitdi. Hər tərəf işıqlandı. Sən demə, Dəvəquşunun yumurtası sınıbmış, sarısı axıf otdarın üstünə, göydə hər şey od tutuf yanmağa başlayıfmiş. Birdən-birə yer-göy elə işıqlaşıfmiş ki, bütün jannılar az qalırmiş kor olunnar.

Dəvəquşu tez gölə jumufmuş, suyu boğazına çəkif göyə püskürüfmiş. Amma yumurta elə uxarı qalxıfmiş ki, sular ora çatmırmış, təzədən yerə səpələnif yağış əmələ gətirifmiş.

Birdən göyün paçajı nəhəng div yuxudan oyanıfmiş. O, yerə baxıf çox sevinifmiş, yanan tonqalın gur işığında yer üzünə ona daha gözəl görünüfmiş.

Div diyif ki, mən yatana kimi habı ojağı sönməyə qoymiyin.

Beləje nəhəng div nə qədər ki, oyaqmış, ojağa ağaj, ot töküb yandırırmişdər. Ho yoruluf yatanda isə söndürürlərmiş. Ho vaxt gənə yer üzünə geje düşürmüş, adamnar, heyvannar da mağaralara, yuvalara çəkiliy yuxuya gedillərmiş.

Honnan sora göydəki bütün nəhəng varlıqlar çör-çöp yığıf ojağı sönməyə qoymullarmış.

Səhərrər hər tərəf göydəki böyüh tonqalın işığına qərqlər olmuş, jannılar da duruf yer üzünü gəzillərmiş, iş-güjlə məşğul olullarmış.

Ho vaxtan bəri göy üzünün gözə görünməz sakinləri bütün geje ağaj, ot toplayıllarmış. Baş divin tapşırığıylə göy sakinlərinən biri ojaqdakı kösövləri səhərə kimi füləyirmiş ki, sönməsin,

Bax, Günəş, yağış, külək belə yaranıtdı.

AYIN GÜNƏŞƏ XƏYANƏTİ

Günəşlə Ay yaxın dostiymişdər. Bi dəfə Ay Günəşə deyir:

– Gə, uşaqlarımızı aparıf göydən yerə atax.

Günəş razılaşır.

Sözdəşdikləri gün Ay uşaqlarını gizdədir, bir kisə götürüb içərisini daşla doldurur, Günəşin yanına gəlir.

Günəş isə uşaqlarını başına toplayıb hamısını kisəyə doldurur.

Ayla Günəş kisələrini çiyinlərinə atıb yerə enillər. Onnar yer üzünü ilə xeyli yol gedillər. Gəlif iri bir çaya çatıllar. Ay fürsəti əldən verməyif çiyindəki kisəni çaya boşaldır. Günəş də bunu görüb öz kisəsini ora boşaldır. Sonra ikilikdə öz öylərinə qayıdıllar.

Gejə düşəndə Günəş pənjərədən baxıf görür ki, Ay göydədi, uşaqları ulduzdar da ətrafında gəzir. Başa düşür ki, dostu onu aldadıb. Günəşin bərk ajiği tutur. Ayı göydən dartıb yanına gətirir, yaxasınnan yapışib soruşur:–

– Niyə sən məəm uşaqlarımı çaya atdırdım?

Ay Günəşə deyir:

– Hayındı təkjə sən qoraa düzü dünyanı yandırf yaxmax olar. Ho yannan da uşaqların böyüyür. Hunnar sən yaşa çatanda hərsinə bir dünya lazımdı ki, başına dolansınnar. Dünya da ki, bir dənədi. Aralarında qırğın düşəjəhdı. Arada dünyanı yandırıp kül eliyijihdilər. Fikirrəşdim ki, horda, suya atdırdım, sönüf balğa çörlüsnər. Adamnar da bu balxları tutuf yisinnər.

O vaxtdan Günəş Aydan üz döndərir, bir də onunla gəzmir, Ay göydə görünən kimi ajıx eliyif dağların dalındakı öyünə gedir.

DAŞ ƏJDAHA

Qədim əyyamlarda bir əjdaha varmış. Gəlib yol kənarını özünə məskən edibmiş. Bir adamı qoymazmış bu yoldan ötüb keçə bilsin. Bu xəbər axır gedib Xıdır İlyaza yetişir.

Günlərin bir günü Xıdır İlyaz yolunu əjdahanın uzandığı yerdən salır. Əjdahanın yanından keçəndə Xıdır İlyazın atı şahə qalxır, əjdahaya bərk bir təpik vurur. Əjdaha yerindən bir də qalxmır, daş olur qalır.

Baş Şabalıd və Baş Göynük kəndlərini birləşdirən yolun qırağındakı daş həmin əjdahadı. Daşın üstündəki izlər də Xıdır İlyazın atının nalından, bir də arabasının təkərlərindən qalan izlərdi.

ÇƏN QARISI

44

Çən, çiskin, qara duman amısı Çən qarısındı. Onun torvası var. Bunların amısını torvasına yığıf saxlayır.

Açığı tutanda torvanı açıf çən-dumanı buraxır.

Çən çox qalanda Yel babasının xoşuna gəlmir. Əsif amısını dağıdır.

Dağda bir uşax-zad itəndə diyəllər ki, Çən qarısı torvasına salıf apardı.

İLƏN OĞLAN

Bir oğlanın atası ölür. Oğlanın başına gəlir ki, atasının var-döylətini götürüf başqa yerə getsin. Tamahkar əmisi bunnan xəvər tutuf oğlanın dalınca düşür.

Uzax yol gələn oğlan özünü kölgəliyə verif dincəlməx istiyir. Bu vaxt əmisi özünü ona çatdırıf, qızilları istiyir. Oğlanla əmisi arasında mübahisə başdiyir. Oğlan Allaha yalvarır ki, onu elə bir şeyə döndərsin ki, əmisi həm onnan qorxsun, həm də o, qızilları qoruya bilsin. Allah oğlanı ilana döndərir. O vaxtdan el arasında bir söz gəzir ki, ilan qızıl üstə yatır.

CISQANA

Cısqana çox gözəl qız imiş. Onu ansı oğlan istəyirmiş o, oğlana qara yaxıf, acı dil ilə sancıf yola salırmış. Cısqaniyə dəlicəsinə vurulan oğlan qıza öylənəmx təklif eliyir. Qız razılıx vermir. Oğlan eşqdən günnən-günə saralıf solur. Özünü öldürməx istiyir. Ölümünən qavax Allaha dua eliyir ki, ya rəbb, sən qızı ya daş, ya da ağac elə.

O saat oğlanın arzusu həyata keçir. Qız Cısqana koluna çöörülür. Kim əl vursa əlini tikannariynən ilə qanadır.

NUHUN GƏMİSİ

Diyəllər ki, avaxsa Nu tufanı oluf. Nu un gəmisini gəlif bəndin burnuna dəyanıf. Unu ora bənd edif, ilişdiriflər. Qarmaxların yeri indi durur. Nu un gəmisini görənnər də olutdu.

RUH

Bir kişi gecə vaxtı qavırsandığın yanınnan keçəndə bir səs eşidir:

– Ay kişi, tez qayıf kəndə, gir filan öyə, arvadıma dinə, durmasın gəlsin, burda onu gözdiyirəm.

45

Kişi əvvəlcə elə bilir ki, qulağına səs gəlir, fikir vermir. Amma soradan görür ki, səs gənə gəldi:

– Saa dimirəm, get arvadı bura çağır?!

Kişi donuf qalır. Başa düşür ki, bu ansısa ölünün ru udu. O dəyqa yadına düşür ki, həmin günnərdə öylərdə ölülərin ru una duz salınır və ru lar öyləri gəzir. Kişi ru dan soruşur ki:

– Tutax ki, mən getdim sizə, tapşırıqozu da didim arvada. Arvad buna inanar?

Həmən anda səs kişiye bir ot uzadır. Kişi otu əlinə alan kimi görür ki, hər tərəf ru larla doludu. Otu götürüf bir başa ru un didiyi öyə gəlir. Görür ki, arvad ölüdü. Arvada diyir ki, ərin səən qavırsandıqda gözdiyir. O, maa didi ki, buun saa diyim. Arvadın ru u kişidən soruşur ki, bəs sən mənə nicə görürsən. Kişi əlindəki otu ona görsədir. Arvad onu görən kimi kişinin üstünə atılıf otu götürməx isdiyir. Elə bu vaxt qonşular səsə gəllilər. Görüllər ki, kişi kiminnəsə əlbəyaxadı. Ancaq yanında özinnən savayı eş kəs yoxdu. Bu işə mat qalılar. Bu vaxt arvadın ru u özünü kişiye elə toxundurur ki, ot kişinin əlinnən yerə düşür. Arvadın ru u tez əylif otu götürməx istiyəndə bir it özünü yetirif otu udur.

O vaxtdan da itdər ru görəndə uluyur.

QIZIL TAPAN OĞLAN

Bir oğlan fızzılıxdan keçəndə görür ki, bi qız-bi oğlan dəyanıfdı. Bu fikir vermir. Bu bi azdan qayıdır. Görür gənə dəyanıtdılar. Soruşur ki, burda niyə durmusooz? Diyillər ki, saa sözüümüz var. Oğlan diyir ki, nə söz? Diyillər, bəs filan yerdə qızıl var, git onu çıxart. Belə diyif ikisi də ilana dönüf sürüşüf gidir. Oğlan buna fikir vermir, gecə gəlif yuxuda diyillər ki, bəs niyə əmanəto aparmırsan. Bir gecə, iki gecə, axırda bunu atasına diyir. Atasına diyir git götür.

Gidir həmin yeri qazır. Görür ki, bir mis səniş qızıl. Götürüf gəlir. Gecə gəlir yuxusunda diyillər ki, bəs bizim payımız? Oğlan ayılır. eş nə başa düşmür. Atasına da dimir. O biri gecə gəlif genə diyillər. Gətir payımızı ver. Oğlan səhər qızılı sənişdəcə həyəətə bastırır. O gecə yuxusunda eş nə görmür. Bi yol atası soruşur ki, qızılı nicə elədin. Diyir basdırdım. Diyir get gətir bura.

Gidif baxır. Görür nə qızıl? Səniş qarışx yoxa çıxıf. Amma torpax qazılmıytdı. Yeri də bomboşdu. Gəlif atasına diyir. Atasına diyir özdəri aparıf. Gərəy çıxaranda beş-altısını yerinə tökəydin. Onda aparmazdılar.

MƏRASİMLƏR, ADƏT-ƏN'ƏNƏLƏR

NOVRUZ ADƏTLƏRİ

Birinci hal: Novruz axşamı murdarlanmamış arx kənarına bir yumurta, iki rəngli qələm (qara və qırmızı), yaxud karandaş qoyurlar. Bunu edən qızdırsa, ürəyində arzu tutur ki, görəsən bəxtinə neçə oğlan düşəjək. Baş-qasıdırsa, hər hansı bir iş üçün niyyət edir. Məsələn, gəlin ərinin səfərdən tez qayıtmasını, ana oğlunun davadan sağ-salamat çıxmasını, hal-hazırda imtahanda uğur qazanmağı və s.

Səhər gedib arxın kənarına qoyulan yumurtaya baxırlar: yumurtanın tən ortasından qırmızı xətt çəkilibsə, niyyətlərinin baş tutacağına inanırlar. Əksinə, qara xətt çəkilibsə, saçlarını yolarlar. O gündən üzləri gülməz.

İkinci hal: İlin axır çərşənbə axşamında bir yumurta götürüb sönmüş təndirin, yaxud ojağın içərisinə qoyurlar, bir tərəfinə qara, bir tərəfinə də qırmızı karandaş atıb üstünü küllə örtürlər. Bayram günü dan yeri söküləndə gedib yumurtaya baxırlar. Əgər üstünə qara xətt çəkilibsə, qonay adamın taleyinin dönüklüyündən, qırmızı xətt çəkilibsə xoşbəxtliyinə dan xəbər verir.

Novruz gejesi yeyib içəndən sonra qaranlıq bir otaqda başına qara kələğayı örtüb əlində tutduğun güzgüyə baxsan, sənə könül verəni orada görürsən.

İlaxır çərşənbəsi axşamı niyyət edən ağızına su alıb qulaqlarını əli ilə yumur, qonşunun həyatına yollanır. Orada əlini qulağından çəkib, suyu udur. Eşitdiyi ilk söz xoşdursa, niyyətinə çatacaq. Əksinədirsə, bəxtinnən küssün.

İlaxır çərşənbəsi axşamı niyyət edən doğmalarından birinin əkdəyi söyüdü altına gedib baxır. Tutalım, o, oğul, var-dövlət, ərinin qayıtmasını diləyir. Görsə ki, söyüdü budaqları yerə toxunur, deməli, istədikləri olacaq. Dəymirsə, bəxtinnən küssün.

Axır çərşənbə gejesi pis şeylərdən danışmaq, nəş gətirmək, kefsiz olmaq, nalayiq hərəkətlər etmək olmaz. Deyirlər, ilin anjaq bu günü insanın əməli, istəyi, fikri, davranışı qanına keçir, ilboyu xasiyyətini dəyişə bilmir.

İlaxır bayramının ən gözəl xüsusiyyəti odur ki, evdə-əşikdə hər şey təzələnilir. Hamı əyin-başına təptəzə libaslar geyinir.

Elə etmək lazımdır ki, təzələnen şeylər pisliyə, şərə xidmət etməsin.

Axır çərşənbədə hər həyətdə böyük tonqallar qalanır, ətrafında şənə-nir, üstünnən tullanıb deyirlər:

**Ağrılığım, uğurluğum odlara,
Tonqaldan atlanmayan yadlara.**

Yaxud:

**Ağrım, uğrum tökülsün,
Oda düşüb kül olsun.
Yansın, alov saçılınsın,
Mənim baxtım açılsın.**

Belə hesab edirlər ki, ölən baba-nənə ruhları ildə bir dəfə anjaq həmin geje öz yurdlarına baş çəkirlər. Qaranlıq düşəndə ona görə gur tonqallar qalanır ki, bu ruhlar öz evlərini rahat tapsınlar. Baba-nənə ruhları damda oturub həyat-bajaya tamaşa edirlər.

Görsələr ki, səliqə-sahman var, nəvə-nətiyələrinin ojaqlarında qazanlar qaynayır, üzləri gülür, hamı “bal” deyib, “bal” eşidir, sevinərlər, səhərə yaxın könülləri xoş gedərlər. On iki ay bu təsirlə yaşayıb gələnlərin axır çərşənbəsində yenə gələrlər.

Əksinə, görsələr ki, yurdda qarma-qarışıqlıqdı, dam uçub, yerində bayquşdar ulayır, hamı bir-birini it kimi qapır, nə yemək var, nə içmək, öyündə bin-bərəkəti itiriblər, bərk injiyər, heç sabahın açılmasını gözləməz, küsüb gedər, bir də heç vaxt o tərəflərə üz tutmazlar.

Axır çərşənbələr qədəm qoyandan sonra qız-gəlin boşqablara buğda töküüb səməni göyərdirlər. Kimin səməni birinci jüjərsə onun ürəyində tutduğu niyyəti mütləq yerinə yetəjək - deyərlər.

Axır çərşənbədə səməni halvası bişirər və qonum-qonşuya paylayırlar. Səməninin üstünə su çiləyəndə oxuyurlar:

**Səməni, ay səməni,
İldə göyərdərəm səni.
Səməni,
Saxla məni,
Ay səməni,
Saxla məni.
Ürəyimdə tutduğum
Yara adaxla məni.
Səməni, saxla məni.**

İldə göyərdərəm səni.

**Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.**

**Qara yel
Əsdi, keçdi.**

Səbrimi

Kəsdi keçdi.

Səməni, jəzana gəlmişəm.

Dərdlərdən bezana gəlmişəm.

Buğdamı yel vurutdu.

Arpamı sel vurutdu.

Çovdarı çəyirtkə aparıtdı.

Çəltiyi qarasu aparıtdı.

Səməni, saxla məni,

İldə göyərdərəm səni.

Sənə pis baxannara,

Susuz qoyub yaxannara,

Çər dəysin, azar dəysin,

Yellər belini əysin.

Halvanı şirin eylə,

Arzumun birin eylə,

Buğdamı saxlamışam,

Qızı adaxlamışam.

Şirnisin yazda gətir,

Atın qotazda gətir.

Səməni, ay səməni,

İldə göyərdərəm səni.

Çərşənbə axşamlarında küsülülərin barışdırılması mərasimi keçirilir. İlk addım bulaq başında atılır. Bir-birini uzun müddət danışdırmayan qızları araya alırlar, onlar səhənglərini dəyişdirməyinə əl çəkmirlər. Hər ikisini çimdikləyirlər. Üstlərinə sərini su atırlar. Sonra biri o birininin qabına su doldurub qabağına qoymalıdır. Qız elə oradaja barışmaq istəyirsə, küsülü rəfiqəsinin üstünə su çiləyir. Bulaq başında barışanların bir-birinə münasibəti su kimi şəffaf və aydın olur. İl boyu bir-biri ilə “jan” deyib, “jan” eşidirlər.

Bayram axşamı düşənə yaxın küsülü qız almanı elə atır ki, düz küsdüyü qonşusunun qujağına düşür.

Bə'zən küsülülərin ayaqlarının altına bənövşə dəstəsi tullayırlar. Əgər o, bənövşəni yerdən götürüb küsülüsünə versə, hamı onları təbrik edir. Əksinə, bənövşəni tapdalayıb keçsə, onda bir il heç kəs onu dindirib-danışdırmaz. İkinci hal çox nadir hallarda baş verir.

Axır jərşənbə günü qızlar bir yerə yığılıb fal açırlar: Suya iynə salmaq, bulaqdan su gətirmək, ürəyində niyyət tutub bayatı deməklə açılan fallar çox maraqlıdır. Bu zaman oxunan bayatılar da maraqlıdır:

**Bulaq başı sərindi,
Suya girsəm, dərindi.
Ağajda var şaftalı,
Qismətinəm, dər indi.**

**Şaftalyam kalam mən,
Yar qadasın alam mən.
Köçhaköç başlananda
İstəmirəm qalam mən.**

Uşağı olmayan qadın ilaxır çərşənbəsi axşamı bağçada beli yerə batırıb bir ağız torpaq çevirir. Bir gün sonra gəlib çevrilmiş torpağın altına baxır. Əgər oradan janlı həşərat çıxsə (soğuljan), onun övladı olajaq. Çıxmasa bəxtinnən küssün - deyərlər.

Əyər axır çərşənbə günü ölənlərsə, inanırlar ki, o evdə bir nəfərin də həyatı təhlükədədir. Odur ki, qəbrin içinə, meyidin baş tərəfinə kiçik bir xurma budağı qoyurlar, torpaqla örtüləndən sonra isə üstünə çiy yumurta sındırıb tökərlər.

NOVRUZ NƏĞMƏLƏRİ

Novruz, novruz bahara,
Açıq növruz bahara.
Novruz gəlir, yaz gəlir.
Nəğmə gəlir, saz gəlir.
Gün çıxır saçlı qızla,
Uzun saçaqlı qızla.
Bağçamızda gün olsun,

Gün gəlsin, hər gün olsun.
Bağçamızda gül olsun,
Gül üstə, bülbül olsun.
Novruz günü yaz olar,
Qırx kötük də az olar.
Novruz, novruz bahara,
Güllər gülər bahara.
Novruz gəlir, yaz gəlir.
Nəğmə gəlir, saz gəlir.

Xonçaya qoydum balığı,
Gülə tutdum ortalığı.
Üzünənən aç çalmalığı,
Erkən banladı xoruz,
Deyir gəlibdir Novruz.

Ortaya qoydum çırağı,
Abad gördüm yolu, bağı.
Təmiz-tarix hər otağı.
Erkən banladı xoruz,
Deyir gəlibdir Novruz.

Xonçanı qoyun mizə,
Kim istəsə, gəlsin bizə.
Gül səpmişəm evimizə.
Erkən banladı xoruz,
Deyir gəlibdir Novruz.

NOVRUZ ELÇİLƏRİ

QARANQUŞ

Qaranquşam, qaranquş,
Mənəm gözəl, zərif quş.
Belimdə ağ kəmərım,
Hər evdə yuvam, yerim.
Yazın mücdəsi məndə,
Ot jüjərib çəməndə.

52

Qaranquşam, qaranquş,
Mənəm gözəl, zərif quş.
Qanadım ayrınj-ayırnj,
Məni vuran xan oğlu
Qan qussun ovuj-ovuj...

Uçmağa taqətim var,
Sizə sədaqətim var.
Noğulu uşaq yesin,
Şirin bir nəğmə desin:
Qaranquşam, qaranquş,
Mənəm gözəl, zərif quş.

BƏNÖVŞƏ

Bənövşəyəm, bənövşə,
Yaza qonaq həmişə.
Dağda, çöldə itmişəm,
Novruzda yetişmişəm.
Qızılgülədən utanıb
Boynu əyri bitmişəm.

Axtardılar bağlardan,
Çıxdım qarlı dağlardan.
Qızıl güllə jalağam,
Qorxmuram soyuq, qardan.
Novruzda yetişmişəm.
Kol dibində bitmişəm.
Bənövşəyəm, bənövşə,
Yaza qonaq həmişə.

SU ÇƏRŞƏNBƏSİ MƏRASİMİ

Əzəl çərşənbədə sübh tezdən bulaq başına gəlirlər:

**Ağrılığım-uğurluğum suya,
Azarım-bezarım suya," –**

deyib, su üstünnən atdanırlar. Sonra əl-üzlərini yuyur, bir-birilərinin üstünə su atır, sifətlərinə su çiləyirlər. Xəstəliyə tutulanları da su üstündən hoppandırırırlar. Adamlar günah işlətməyəjəklərinə, anjaq yaxşılıq edəjəklərinə and içib:

53

– Su haqqı, pis əməl sahibi olmayajağam, – deyirlər.
Axırda suyun ətrafında əl-ələ tutub oxuyurlar:

**Sel çapar,
Su çapar,
Bir günah işlətməşəm,
Gəl onu,
Yel apar...
Ananın bir balası,
Nəyə möhtaj qalası?
Sudan atlı keçməyə,
Meylin kimə salası?
Su axar,
yolun tapar,
Su olmaz,
ölüm qapar.
Suya verdiyin itməz.
Susuz buğda, ot bitməz.
Suyu bol olan elin,
Əyəmməz düşman belin.
Su gəlsin, duru gəlsin,
Yazın uğuru gəlsin.**

Su çərşənbəsində övladı olmayan qadının başından qırxaçar jamdan su töksən övladı olar.

Su çərşənbəsində çay qırağında, su üstündə qorxan adamın başından üç dəfə sağdan, üç dəfə soldan su atsan, qorxusu keçər.

Su çərşənbəsində qorxan adama qorxduğu yerdə jəftə suyu içirdərlər.

TORPAQ ÇƏRŞƏNBƏSİ MƏRASİMİ

Uşaqılı-böyükli hamı bağlara, əkin sahələrinə yollanır, ağajların diblərini belləyirdilər.

Torpaq çərşənbəsi günü yeri murdarlamaq, bitkiləri qırmaq, suya, oda və torpağa tüpürmək günah sayılır. İmkansızlara əl tutmamaq, yardım gözləyəni sevdirməmək torpaq ruhunu narazı salmaq deməkdir. Həmin gün qan tökülsə, elin başı il boyu bələlər çəkər, - deyərlər.

Adamlar yığışib küçə-meydanları, həyətləri zir-zibildən təmizləyər, ağajları budayar, quru otu, otən payızdan qalma xəzəli bir yerə yığar, qaş qaralanadək toplanan çör-çöpü, çırpını meydanlarda qalayarlar.

Bundan sonra başlanan şənlik səhərədək davam edər.

**Torpağı qoydum dinjə,
Novruz bizə gəlinjə.
Torpağa kəm baxanı
Doğrarlar xinjə-xinjə.**

Ulu babalarımızın ən qədim əmək peşələrindən biri qoyunçuluq olduğu üçün saya oyunları da torpaq çərşənbəsinin atributlarından birinə çevrilmişdir.

Süfrələr şirniyyatlarla və ağartıdan hazırlanan yeməklərlə bəzədilərdi. Torpaq çərşənbəsində heyvan kəsilməz, qan tökülməz.

KOSA-KOSA NƏĞMƏSİ

Ay Kosa-Kosa, gəlmisən,
Gəlmisən meydana sən.
Almıyınja payını
Çəkilmə bir yana sən.
Beş yumurta payındı,
Olmaya aldanasan.

Mənim kosam oynayı, r
Dur kosama pay ayır.
Gör neyə dingildəyir,
Qulaq asanların da
Qulağı jingildəyir.
Şiş papağı başında,
Qələm oynar qaşında,
Yüz əlli beş yaşında,
Lap javan öldü kosa.
Gəlməz kimsələr yasa.

Kosam iki jannıdı,
Keçim onnan qannıdı.
Yaz gəldi düşmannıdı.
Kosam bir oyun eylər,
Öz özün toyun eylər.

Mənim kosam janlıdı,

Qolları mərjanlıdı.
Kosama əl vurmağın,
Kosam yazıq janlıdır.

QODU-QODU NƏĞMƏSİ

“Yağışlı günlərdə Nuxa şəhərin-
də azərbaycanlı uşaqlar həyatbəhə-
yət gəzərək bu nəğməni oxuyurlar.
Buna görə onlar ev sahiblərindən
pul, soğan, düyü, yağ, qənd və s.
alırlar:

I nəfər

Qodu, qodu, dursana!
Çömçəni doldursana!
Qodunu yola salsana!

Hamı xorla

Allah! Allah!

I nəfər

Qodu palçığa batmışdı,
Qarmaladım, çıxartdım.

Hamı

Allah! Allah!

I nəfər

Qara toyuq qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı?
Eşik-eşik gəzəndə
Baldırım ot daladı.

Hamı xorla

Allah! Allah!

I nəfər

Dağda dana böyürdü,
Yengə ana yüyürdü.
Yengə ana çatınja.
Gəlin bir oğlan qayırdı.

Hamı xorla

Allah! Allah!

I nəfər

Vərənin oğlu olsun!
Verməyənin kor qızı!
Adı Fatma olsun!
Qaşları çatma olsun!
O da çatdasın ölsün!.

Hamı xorla

Allah! Allah!”

YEL BABA MƏRASİMİ

Səpinçi allahın adını çağırır to-
xumluq dəni əlinə götürür:

– Allah, birə min elə! - deyib sə-
pinə başlayır.

Səpin vaxtı buğda qovursan
məhsul az, yarma bişirsən bol olar -
deyərlər.

Səpilən toxum oğurluq olsa bit-
məz – deyərlər.

Taxıl çuvalmın üstündə otursan
bərəkətsiz olar – deyərlər.

Taxıl sovurulanda bərk külək
əssə, ələyər, ya da xəlbirin üstünü
bastırırlar. Onda yel yavaş əsər –
deyərlər.

Taxıl döyümü zamanı boğanaq
qalxarsa, qızlar:

– Boğanaq gəlmə, saa gəlin olu-
jam, – deyərlər.

Təndirdə bişən ilk çörəyi yesən arvadın ölər – deyərlər.
Kotanın dəstəyi ilan olsa, əldən buraxma, çinin dəstəyi qızıl olsa, əlinə
alma – deyərlər.

Xırmannan sovurulmamış buğda götürənin oğlu ölər, sovurulmuş buğ-
da götürənin isə oğlu olar – deyərlər.

Xırmanda dəni samandan ayırmaq vaxtı gələndə jamaat Yel babanı ça-
ğırır deyər:

– Yel baba, gəl, ağ atına arpa, saman apar!

Bə'zən ona nəğmə ilə də mürəjət edirlər:

**Yelli babam,
Yel babam
Telli babam,
Tel babam.**

**Elim, günüm batdı gəl,
Çərpələngim yatdı, gəl.
Təknədə qaldı aşım,
Yatdı dəyirman daşım.**

**Yelli babam,
Yel babam
Telli babam,
Tel babam.**

**Gülpərinin arpası,
Xanmuradın yarması.
Nabat da dalda qaldı,
Uşaqlar darda qaldı.
Çiynimə düşdü başım,
Yatdı dəyirman daşım.**

**Yelli babam,
Yel babam
Telli babam,
Tel babam.**

**Güllü tutdu savaşım,
Təknədə qaldı aşım.
Çiynimə düşdü başım,**

Yatdı dəyirman daşım.

**Yelli babam,
Yel babam
Telli babam,
Tel babam.
Güllü babam,
Gül babam,
Gəl babam.**

**Dərdimi gəl, bil babam,
Gəl babam, ay gəl babam.
A Yel baba, Yel Baba,
Tez gəl, baba, gəl, baba.
Sovur bizim xırmanı,
Atına ver samanı.
Dən yığılıb dağ olsun.
Yel Babamız sağ olsun.**

**Taxılıımız yerdə qaldı,
Yaxamız əldə qaldı.
A Yel baba, Yel Baba,
Tez gəl, baba, gəl, baba.
Sovur bizim xırmanı,
Atına ver samanı.
Dən yığılıb dağ olsun.
Yel babamız sağ olsun.**

Əjdadlarımızın əski inamına görə, bu çağırışdan sonra Yel Baba gəlib xırmanı sovurar, samanı aparıb öz atına verər, təmizlənmiş dən isə adamlara qalar.

Taxıl döyümü zamanı oxuyardılar:

**Əl baba,
Yel baba,
Gəl ulağa saman apar,
Nəfəsinlə külək qopar.**

Bərk əsən küləyi yatırmaq istəyəndə bir ananın ilki olan uşağın əlinə ələk verərlər, ona öyrədərlər ki, bu sözləri desin:

Külək, sürmə at,

58

**Gəl, ələkdə, yat!
Mən anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm.
Külək, sürmə at,
Gəl, ələkdə, yat!
Fələk yatdı,
Sən də yat,
Bizim əldə
Çapma at.**

Taxıl döyülüb qurtanrandan sonra isə deyirlər:

**Xırmanda şana qaldı,
Yel əsdi, şana qaldı.
Xırmanın bir qız keçdi,
Saçı nişana qaldı.**

Bostanı bədnəzərdən qorumaq üçün itin kəllə sümüyünü ağaja keçirib torpağa sanjarlar.

YEL BABA ŞİVƏNLƏRİ

**A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.
Yanaral atdı gəldi,
Çoxun qanatdı, gəldi.
Ova gedən Muradım,
Al qana batdı, gəldi.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.**

**İpim ipdən üzüldü,
Köksüm dibdən üzüldü.
Birjə gündə min javan
Qara qəbrə düzüldü.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.**

**Ölsün dili yellilər,
Gəlsin əli bellilər.
Gor olsun bəd dillilər.**

59

Sözüm, ahım yel oldu,
Gözümdə yaş sel oldu.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.

Kürsülərdə yatdılar,
Araları qatdılar,
Torpaları satdılar.
Bəd niyyətə çatdılar.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.

Sənin kimi əsdilər,
Jığırılar kəsdilər.
Səhərəjən qan axdı,
Demədilər “bəsdilər”lər.
Qannar sel oldu, doldu,
Selim göl oldu, doldu.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.

Bu günü bəklədilər,
Yerləri ləklədilər.
Elsizəm, təklədilər.
Halım yaman gündədi.
Gümanım tək səndədi.
A Yel baba, Yel baba,
Tək qalmışam, gəl baba.

BİTKİLƏRİN BƏHSİ

Çəltik

Taxılların başıyam,
Döğülməmiş naşıyam,
Pullunun plovuyam,
Kasıbların aşıyam.

Buğda

Mənə buğda deyərlər,
Əppək yapıb yeyərlər.
Hər gün məni uşaqlar

Halva tək istəyərlər.

Darı

Darıyam xaş-xaş kimi,
Buğdaya qardaş kimi,
Buğdasız, təkjə mənənən
Çörək bişər daş kimi..

Buğda

Yastı-yastı yatarsan,
Gül dibində bitərsən.
Məndən saa qarışmasa,
Palıddan bərk bitərsən.

Darı

Mənə darıjan diyillər,
Yağ-bal ilə yiyillər.
Allah-allahnan götürüb,
Güjnən saja yetirillər.

SAĞIN NƏĞMƏSİ

Nənəm, nənəm,
Səni sağan,
Mənəm, mənəm.
Ay inək, ho ho...

Hamıya çatar.
Südü apar,
Pendir gətir.
Malın başın
Döndər, gətir.
Südü qaba
Əndər, gətir.
Nənəm, nənəm,
Səni sağan,
Mənəm, mənəm.
Buzovun olub.
Südü dolub,

Nənəm, nənəm,
Səni sağan,
Mənəm, mənəm.

SAYAÇI NƏĞMƏSİ

Nənəm, qoyunnar mələr,
Sayamız dağdan gələr.
Sayası bol olanın
Qışda janı dinjələr.

Nənəm, a şişək qoyun,
Yunu bir döşək qoyun.
Bulamanı bol elə,
Qırıldı uşaq qoyun!

Nənəm a narış qoyun,
Yunu bir qarış qoyun.
Çoban səndən küsütdü,
Südü ver, bariş, qoyun.

Nənəm qoyunun ağı,
Geif, dolanır dağı,
İçif sərin bulağı,
Qızdara jehiz ağı,
Uşağa bələk bağı.
Gəlin yiyif qaymağı,
Çobana vuruf dağı.
Qarı yeşirif yağı.
Qoçum baxıf gərnəşər,
Alnın vurur, döyüşər,
Buynuzu burma-burma.
Yunu yerlə sürünmə,
Çoban, qoyunu vurma,
Qoyunsuz yerdə durma.
Sayanı dağıdanla
Bir məjlisdə oturma.

TOY MƏRASİMLƏRİ

62

I

Belə söyləyirlər ki, qədimdə ata, analar öz qızlarını çölə-bayıra buraxmazdılar. Oğlan da qızı yalnız bulaq başında görə bilirdi.

Bəli, qız çiyində güyüm bulağa gəlir. oğlan da su içmək adı ilə bulağa enir. Qızdan su istəyir.

**Ay qız, sudan ver içim,
Dünənnən yanır içim.
Su üzünə həsrətəm,
Oda qalanır içim.**

Qız ona javab qaytarmadan su verirsə, bu razılıq əlamətidir. Əgər ajiq edib “gəl özün bulaqdan iç” desə, deməli, qız o, oğlandan xoşlanmır, başqasını sevir.

Qızlar həmişə jəsür, mərd, dəliqanlı, asıb-kəsən oğlana meyl salırdılar. Çox hallarda bulaq başında qızlarla oğlanlar bir-birinə bayatı söyləyirdilər, ürəklərini şe'rlə açırdılar:

**Oğlan, bulaq buz bağlar,
Buz bağlar, susuz bağlar.
Nişanlım yaxındadı,
Gəlib bulağı bağlar.**

**Oğlan, əvil özün iç,
Buz bulağın gözün iç.
Sənin niyyətin bəlli,
Boş yerə gəl hər gün iç.**

**Oğlan, sular lillidi,
Nişanım kəkillidi.
Nənəm o gün deyirdi,
Əhməd yaman dillidi.**

Yaxud:

**Oğlan, yanma, sudan iç,
Gəl su verrəm, hər an iç.
Allah verən bulaqdan,
Mən su verrəm, sən yan, iç.**

Oğlan, suyu başa çək,

63

**Zəfəranı aşa çək,
Evimiz yaxındadı,
Elçiləri başa çək.**

Qız oğlana su verir, oğlan da suyu içir. Bununla əhd-peyman bağlayırlar.

Sonra oğlan evə gəlir. Anasına bir qız sevdiyini bir bayatı ilə bildirir:

**Bulaq başı sonadı,
Hamı məni qınadı.
Həsən qızı su verdi,
Bilmədim nəydi adı.**

Anası qızın onunla söz verib-aldığını öyrənmək məqsədiylə soruşur:

– Oğul, bajını hər gün bulaq başına göndərim, göndərməyim?

– Niyə, a jiyi?

– Maraqlansın görək qonşunun şamaması dəyib, yoxsa dəyməyib?

Oğlan javab verir ki, şamamanın ətri burnumu tutmuşdu. Amma mənə başqa şey lazımdı.

**Get, mənə nar al gətir,
Xaşluqla verməsələr,
Ay jiyi,
Yalvar-yaxar, al gətir.
Toxunmamış dəsəldə,
Dərilməmiş nar al, gətir,
Ay jiyi.**

**Gülü sanjdım divara,
Bülbül aldı, suvara.
Bel bağladım o yara,
Məni atsa kənara,
Mən qalaram avara.
Ay jiyi.**

Anası sevinjək olub bu xəbəri ataya çatdırır.

**Balam atın çapıbdı.
Tapıbdı ha, tapıbdı,
Oğlumuz Məmmədqulu
Özünə qız tapıbdı.**

Ata soruşur ki, ay arvad, qız kimlərdəndi, hansı nəsiləndi? Arvad da qız haqqında ərinə yerli-yataqlı mə'lumat verir. Kişi deyir:

– Hə, arvad, Qədir kişi jütjü babadı. Öz alın təri ilə çörək qazanan

adamdır. Onun qızı mərifətli, qanajaqlı, evdar, böyük sayan, yerini bilən olar. Xəbər elə qohumlara, gedək elçiliyə.

Qohum-əqraba yığılır Əhməd kişigilə.

Axşam düşür. Əhməd kişi başda olmaqla bir neçə ağsaqqal, ağbirçək Qədir kişigilə gedirlər.

Qədir kişi bu zaman ya tövlədə malları rahatlayır, ya da atın altını təmizləyir. Qapının döyülməsini eşidib, evdəki uşaqları səsəyir:

– A bala, get gör kimdi?

Qədir kişinin böyük oğlu qapını açır, qonaqları içəri də'vət edir.

Qədir kişi Əhməd kişini görüb, sevinir. Xoş, beş, on beş, gələnnən, gedənnən danışırlar, ötən günləri yada salırlar.

Bəli, qonaqlar ordan-burdan söhbət edib axırda nə məqsədlə gəldiklərini açıb söyləyirlər.

Qədir kişi bir xeyli fikirləşəndən sonra deyir:

– Allah mübarək eləsin. Arvad, ordan qonaqlara bir şirin çay gətir.

Qızın bibisi oxuyur:

**Şirin çayı bol elə,
Ay uşaq, çəkil, yol elə.
Payızda toy olajaq,
Bizi də sağ, sol elə.**

Qonaqlara şirin çay gətirirlər.

Payız gəlir, iş, güj qurtarır, zəmilərdən, bostanlarından əl-ayaq yığışdırılır.

Əhməd kişi arvadını səsəyib deyir:

– Allaha çox şükürlər, məhsulu yığdıq. Hayındı uşağımızı muradına çatdırmağın vaxtıdır. Hazırlaş bir həftədən sonra qıza böyük nişan aparaq.

Bir həftə sonra Əhməd kişigil iki qoyun, bir kəllə qənd, un, çay, jürbəjür paltar, qızıl üzük, bəzək şeyləri alıb qohumları ilə birlikdə qız evinə yola düşürlər. Qız evi böyük hörmət və izzətlə oğlan evinin adamlarını qarşılayır. Əhməd kişi yeyib-içmək qurtardıqdan sonra deyir:

– Allahın əmri, peyğəmbərin izniylə on günün tamamında gəlib gəlini-mizi aparmaq istəyirik.

Qədir kişi razılığını bildirir.

Oğlanın bajısı qızın otağına gedir. Onun başına al kələğayı dolayib deyir:

**Ay qız adamı,
Sındır badamı.
Elçiyə çay ver,
Alın qadamı...**

Hər iki ailədə böyük hazırlıq görülür. Şənbə günü aşıqlar gəlir. Toy başlanır. Bazar günü bəzədilmiş faytonlar məhlədə yan-yana düzülür. Aşıq bəyi tərif edəndən sonra bütün mağar ayağa qalxır. Oğlan yengəsi əlində qırmızı xalça keçib birinci faytonda əyləşir. Qalan faytonlarda isə aşıqlar, oğlan evinin adamları əyləşirlər. Əhmədiyyə kişi zurnasında bir oynaq hava çalır. Bu yola düşmək işarəsi idi. Atlar hərəkətə gəlir. Oğlanın anası aydınlıq olsun deyər, faytonların dalı ilə bir qab su atır.

Faytonlar qız evinə çatırlar. Aşıqlar oxuya-oxuya həyətə daxil olurlar.

**Ay qız adamı,
Yesin badamı.
Oğlan adamı,
Alın qadamı.**

Qızın bajısı, qohumları oynayır. Anası, atası isə pərişandırlar. Axı bu gün öz övladlarından birinnən ayrılırlar, onu başqa evə gəlin köçürürlər.

Qızın anası hərdən aranı xəlvətə salıb xısın-xısın ağlayır. Qədir kişi də fikirlidir.

Oğlanın böyük qardaşı gəlinin yanına gəlir. Adətə görə, o, qızın əlinə bir qızıl onluq otuzdurur və belinə ipək qırmızı şal bağlayıb deyir:

**Anam, bajım, qız, gəlin,
Əli-ayağı düz gəlin.
Yeddi oğul istəmə,
Birjə dənə qız gəlin.**

Aşıqlar “Gəlin atlandı” havasını çalırlar. Yaxud xanəndə gəlinin tərifini söyləyir. Nəhayət, gəlin qapıda görünür. Bir tərəfində oğlan yengəsi əlində güzgü, o biri tərəfində qız yengəsi əlində lampa gəlini pilləkənlərlə həyətə düşürürlər. Musiqi sədaları altında birinci faytona mindirirlər. Dəstə yola düşəndən sonra qızın bajısı dallarınja su atır ki, bəy evində aydınlıq olsun.

Gəlini oğlan evinə gətirirlər.

Əhməd kişi qırmızı lentli qara qoçu birinci faytonun qabağında yerə yıxıb kəsir. Gəlini qoçun qanı tökülən torpağın üstündən addadırlar. Guya bu zaman onun ayağı bərəkətli olur, evə, eşiyə bolluq gətirir. Sonra oğlanın bajısı gəlinin ayağının altına boşqab qoyur. Gəlin boşqabı sındırır, yə'ni sinən tək boşqab olsun, bu evdə heç kəs gəlinəndən injiyib ürəyini sındırmasın. Deyirlər, boşqab sındıran gəlin hamıyla mehriban, şirin dolanır.

Gəlini üç gün sonra üzə çıxarırlar. Qayınata, qayınana ona xeyir-dua verir:

– Üzün ağ, gəlişin soraq olsun. Həyatimizdən uşaq səsi kəsilməsin.

Gəlin də o gündən evin dirəklərindən birinə çevrilir, evdə-bajada iş-güj görünür, qayınasına kömək edir.

Yeddi gün sonra oğlanın bajıları gəlini bulaq başına aparırlar. Axar su aydınlıq, bulaq suyu xoşbəxtlik gətirir deyiblər. Gəlin bulaq başında oturur, orada duz-çörək kəsir, bulaq suyundan içir. Deyirlər onda gəlin təzə ojağa var-dövlət gətirir, çox uşaq doğur.

Gəlinin anjaq qırx çıxandan, yə'ni oğlan evinə ayaq basmasınan qırx gün keçəndən sonra çölə-bayıra getməyə ixtiyarı var. Əgər o, qırx gün tamamlanmamış çölə çıxsın, qırx düşər.

Deyirlər: qırx düşən gəlinin uşağı olmaz, ojağı tez sönər.

Gəlin həmişə qayınana, qayınata qabağında başını örtməlidir, bu, hörmət əlamətidir.

II

Oğlan həddi-bulağa çatandan sonra ata, ana, qardaş və bacıları qız axtarmağa başlayırlar. Qoşumlarda, qonşularda, tanışlarda olan qızları bir-bir nəzərdən keçirib, sonalayırlar. bu zaman belə bir cəhətə də diqqət yetirilir ki, ailələr arasında maddi vəziyyətə, cəmiyyətdə tutduqları mövqelərə görə bərabərlik olsun. Çox götür-qoydan sonra bir qız üstündə dayanırlar. qalır qızın işgüzarlığını, səliqəsini, bacarıq və mərifətini yoxlamaq. Oğlanın anası bir neçə qonşu arvadı ilə nəzərdə tutulan qızın evinə gedərək, su istəmək bəhanəsi ilə qapını döyürlər. qapı açılır və onları içəri dəvət edirlər. qız seçən arvadlar içəri girib, bir ağacın kölgəsində otururlar. Qonaqlara su verirlər. Onlardan biri: – “Namaz vaxtıdır, ağro alım, qız, maa dəstəməz almaq üçün bir avtafa gətir”, – deyir. Qız gedib su ilə dolu bir avtafa gətirir. Arvadlar qız anasına qara getmələri, susuzlamaları və nahar vaxtı olduğuna görə bu qapını döyməyə məcbur olduqlarını söyləyərək onun və qızının diqqətini əsas məsələdən yayındırırlar. Bu zaman dəstəməz alan arvad qəsdən avtafama yıxır, su dağılır. qıza tavaxdan avtafaya su tökmək təklif olunur. Əgər qız tavaxdakı suyu kənara dağıtmadan avtafaya tökərdisə, səliqəli hesab olunardı. Sonra qızın ayağının altına pilə (sap) atardılar. Əyər qız piləni basdıqda, pilə qızın ayağına yapışarsa, qız işgüzar sayılardı. qızın təmizkarlığını yoxlamaq üçün palazın, həsirə altına baxırlar. Qızı ipək parça üstündə gəzdirdilər. Əgər qızın dabanı çat olardısa, ipək parçaya ilişərdi, bu isə qızın natəmiz olmasını göstərirdi. Qızın dirnaqlarına da baxardılar. Əgər

dırnaqlar çoturdusa, bu pis əlamət sayıladı. Qız bəyənildikdən sonra elçi getmək üçün □azırlıq görülür. Elçilik iki cür olurdu: kücə elçiliyi və qız evinə getmək. Kücə elçiliyi zamanı oğlanın atası qızın atası ilə görüşüb sö□bət edərək öz niyyətini bildirir. qızın atası razılıq verərsə, onların evinə elçi göndərilir. Adətən, elçiliyə oğlanın atası, anası, bacıları və yaxın qo□umları gedərdilər. Adət üzər elçiliyə gələnlərin qabağına əvvəlcə şirin çay qoyardılar. Elçilər soruşardılar.

– Biz bu çayı içək, ya yox? (Yə'ni biz məqsədimizə nail olmalıyıq, ya yox?!) Əgər elçilərə rədd cavabı verilərdisə, onlar çay içməyib durub gedərdilər. Əgər razılıq alsaydılar çayı içərdilər. Çaydan sonra elçiləri şirniyyat və müxtəlif xörəklərə qonaq edərdilər.

Qızı ad elədikdən sonra oğlan evi “bəliyə” aparmağa □azırlaşır. Bir neçə gündən sonra qıza “bəliyə” aparırlar. bu zaman oğlan evinin adamları qızın barmağına nişan üzüyü taxır, baş örtüyü, ətriyyat, pal-paltar verirlər. bundan sonra me□ir (süd pulu) məsələsinə baxılır. Me□irin məbləğini qız evi bildirir, oğlan evinin adamları da öz fikirlərini bildirirlər. qızın atası isə öz növbəsində ata payı verir.

Oğlan evi ilə qız evinin qarşılıqlı razılıqlarına əsasən, nişan məclisi keçirilir. Oğlan evi me□iri və razılaşdırılmış şeyləri qız evinə aparır.

Toya bir neçə gün qalmış nigahkəsmə olur. Dövlət idarəsində rəsmi nigahkəsmədən sonra oğlan evinin adamları molla və bir-iki ağsaqqala qız evinə gedərək molla nigahı kəsdirirlər. Molla qızın ce□izini siyahıya alır, nigah kəsir, xeyir-dua verir. Bundan sonra oğlan evinin adamları qızın ce□izini aparırlar. ce□iz aparıldıqdan sonra qızın yengəsi və bir neçə cavan qadınlar oğlan evinə gedərək gəlin otağını qızın ce□izi ilə bəzəyirlər.

Hamamdan qabaq xınayaxdı olardı. Qız □amamına 40-50 qız-gəlin gedər, □amamdan qız evinə qayıdaraq xonça şirniyyatı yiyərdilər. Gəlin gedən gün irasıx basar, çalma qoyar, birçək, çatma qaş düzəldərdilər. Bu işlərə gəlin bəzəyən-məşşatə baxardı. Gəlin getməmişdən 2-3 saat əvvəl qız evi bəy xonçası göndərir. bəy xonçasında dəsmal, yaylıq, üst köynəyi, qətfə və bir qədər şirniyyat olardı. Bəy /oğlan/, toydan əvvəl xonçadakı əşyalardan istifadə edərdi.

Bəyin də sağdiş, soldiş və yaxın adamları ilə □amama getmək mərasimi olardı. Toy məclisinə xeyli vaxt □azırlıq görüldü. Toylar kişilər və qadınlar üçün ayrıca keçirilər, bir neçə gün davam edərdi. Toylarda tar, kamança, dümbək /qoşa nağara/ dəf, balaban, zurna,

tütək, kos, bala nağara; qarmondan istifadə edilərdi. Tar çalanlar Ə□məd bəy Tahirov, Xozeyin Mustafanın oğlu Ələsgər, Məhərrəm İsmayılov, Fərrux Abdurahmanov, İbad Salmanov, kamança çalanlar Nurəddin və Əsabəli Bədəlovlar, dümbək çalan Ə□mədağa, zurnaçılar dəhnəli Həbibillah, Ələfsər Şəkili Rəcəbalı, müğənnilər Böyük Ələsgər, Seyid Şuşinski, Balaca Ələsgər, macar İsmayıl, Əlövsət Sadıqov, Daşdəmiroğlu Məhəmməd, Hacıbala dayı, qışlaqlı Qasım, qarabağlı Yunus toyları məharətlə idarə edirdilər.

Toyları ailə ansanbları da idarə edərdilər. Tar və qarmonçalan kor Ələkbərin rəhbərlik etdiyi ailə ansamblında onun anası Zəhraqudan dümbək, oğlu isə dəf çalar, qardaşının qızları xanəndəlik edərdilər. Qarmonçalan Qara Mələyin və Qasımov qardaşlarının (Salman-tar, Abuzər – kamança, Ənvər-dümbək, dəf) sazandalar dəstəsi də toylarda yaxşı ad çıxarmışdılar. Tarçalan sallaxların Yunusun ailə ansamblında qardaşı İbrahim kamança çalardı. Tar çalan Abbas Daşdəmirovun ailə ansamblında isə qardaşları Hüseyn kamança, Vəli isə qoşa nağara çalardı.

Tayları məş□ur rəqqaslar daha da tənənəli edərdilər. Cin Bəxtiyar, Qaydaş oğlu Ələkbər, Göyəbaxan Muxtar, Yaqubların Yavər, Məsəl oğlu Veysəl, Nütü, Azərbaycanlı Qasım, Əbubəkir, Paşa, Dolamabağçaların Sirac (o, oynayarkən dayanıb arada muğamat da deyərdi), Damkom Nurəli, Fatı (O, “Nuxa rəqsi”nin və davan altı rəqsinin məş□ur ifaçısı idi), Zənfirə, Mahmudəli, Cahangir Zeynalov, Zəyitli İsmayıl, Mütəllib dayı, baqqalların Veysəl və başqaları Şəki toylarının bəzəyi idilər.

Toy mərasimini əyaxçılar (sərpayılar) idarə edərdilər. qışlaqlı Mərdan Məsmə toybəyi kimi məş□ur idi.

Toyun maraqlı □issəsi bəybaşdı, (Bəyin başının qırılması). Musiqiçilər tərəfindən bəybaşı mərasimi üçün xüsusi musiqi bəstələnir. Həmin musiqinin sədaları altında xanəndə aşığdakı sözlərlə bəyi tərifləyir:

Qismətində sənin güllər butası,
Sən olasan doqquz oğul atası.
Görüm, a bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdişin, soldişin, elin var olsun.

O başdan gəlmişik sənin toyuna,
Anan qurban olsun uca boyuna,

Bir də gələk soldişinin toyuna,
Sağdışın, soldişin, elin var olsun.

Əlimə almışam sədəfli sazı,
Mən kimə eylərəm ərkinən nazı.
Bu toyda olmuşuq □amıdan razı.
Görüm, a bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışın, soldişin, elin var olsun.

Dəryada oynayır nəhəngi balıq,
Mətləbi verəndir bir olan xalıq.
Çalğıcı toyunda saldı şingamliq.
Görüm, a bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışın, soldişin, elin var olsun.

Qızıl gülü dəstə-dəstə dərəllər,
Dəri bən ay sinə üstə sərəllər.
Xanəndəyə bir dəst xələt verəllər.
Görüm, a bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışın, soldişin, elin var olsun.

Bir □ava çal, bəyin girsin oyuna,
Mən qurbanam qamətinə boyuna.
Bir də gələk subayların toyuna.
Görüm, a bəy, toyun mübarək olsun,
Gələnin, gedənin sənə borc olsun.

Bəy təriflənməsi zamanı onun yanında sağdışi, soldişi oturlar. Dəllək əvvəlcə atalı-analı oğlan uşağının başını qırxdıqdan sonra bəyin başını qırmağa başlayır. Bəybaşı mərasimi zamanı musiqiçilərə və dəlləyə bəyin qo□umları hədiyyələr, xoşçalar, pul və s. verirlər. Kənd yerlərində bəyin çiyinə parça tökürlər. Sonra bəy oynayır. Bundan sonra bəzədilmiş faytonlarla gəlin gətirməyə bəyin yaxın qo□um-qardaşları və musiqiçilər gedirlər.

Qız evindən dibçək və ya piyalə (badiyə) gətirib bəyə verərək pul alırlar. qız evi oğlan evinin adamlarına şərbət verər, oğlan yengəsi şərbət qabına pul salar. gəlin qarından çıxanda xeyir-dua verilir, bundan əvvəl onun əlinə pul bağlayırlar. Gəlini oğlan və ya qız yengəsi faytona ata mindirir, onları əllərində güzgü və lampa tutan

uşaqlar müşayiət edirlər. Gəlin oğlan evinə gələndə dolu avtafanı üç dəfə götürüb addadardılar. Bəy gölinin başına xırda pul, noğul, arpa, buğda tökər, uşaqlar pulları yığardılar.

Bəy gəlin otağına girəndən sonra iki rükət namaz qılar, sonra gəlinin duvağını açardı. Gəlin əlinə bağlanmış pulu bəyin sağ cibinə qoyardı. Əgər bəy gəlinin ayağını birinci basarsa ötkəmlik onda olardı.

Toyun səhəri bəyin yaxın qo□umları bəy gonağlığı verərdilər. Gonağlığda bəyin sağdışi, soldişi, qo□umları, dostları iştirak edərdilər. Gonaqlara c□□ər (obaxdan) südlü aşı, күнорта хонча, ахшам аш верərdilər. Ахшам бəy sağdıши илə евлəринə гајыдаркəн кəлин үчүн бир габ да аш апарарды. Гəмин ахшам јенкə кəлини, sağдиш исə бəји ана-ата үзүнə чыхарырлар.

Гыз јенкəси гызын јахын qo□umларындан бири тө'јин едилir. Гыз јенкəси тој пайындан əлавə, јенкə пайы да алыр. Тој ахшамы јенкəјə муштулуг олагаг пул верирлəр. Кəлин кəрмəси күнү ахшамы јенкə кəлини үзə чыхарыр, бунула вəзифəси битмиш олур. О, евлəринə гајыдыр. Бир □□фтə сонра гыз јенкəси јахын гадынларла ома (ширин чөрək) вə бапта ширнијат □азырлајараг оғлан евинə кəлир, кəлини пак едир, гүсул төкмəјə, шəriət ганунларына, гајыната, гајынана илə рəфтары өјрəдир. Оғлан евиндə јенкəјə вə онунла кəлəнлəri гонаглыг верирлəр. Буна јенкə гонаглыгы дејирлəр.

Оғлан јенкəси гыза лазым олан күзкү, əтријат, гајчы, пијамəтли лентлəр вə с. шejлəрдən хонча дүзəлдир. Бунлар да оғлан јенкəсинə пай гојур.

Тојдан сонра үч күн кəлин кəрмəси оларды. биринчи күн кəлин кəрмəси, икинчи күн дувагашма, үчүнчү күн исə кəлинин аилəдə үзə чыхарылмасы мəрасими кечирилirdi.

Кəлин кəрмəсиндə гадынлар, гызлар вə ушаqlар иштирак едəрдилəр. Гадынлардан ибарəт тој дəстинин јанында вə ја евлə өз јенкəлəринин мушайəти илə кəлин отурады. бүтүн күнү чалыб-ојна-јардылар. Нəгл едилрəр ки, бə'зи бамəзə кишилəр дə кəлин кəрмəсинə хəлвəти бахардылар. кəлин кəрмəсиндən сонра биринчи күн гајынана кəлин кəтирən дəшəкдə-гајынана дəшəјиндə отурады. Дувагашма күнү ата-аналы оғлан охлејлə дувагы кəлинин үзүндən кəтүрəрək күл колунун башына гојарды.

Үчүнчү күн кəлин аилəдə үзə чыхарырларды. Кəлин гајынана, гајынана вə аилəнин диқəр үзвлəринин габагына ширин чај гојарды.

Аилә үзвләри исә кәлиһә гижмәтли бахшишләр-үзкөрүмчәји верәр-диләр. Бу заман кәлиһин кәтирджи □□дијјәләр оғланын аилә үзвләринә пайланарды.

Кәнд јерләриндәки тој мәрәсимләри ш□□әрдәкинән бир гәдәр фәргләнәрдә.

QAYNANA-GƏLİN SÖZLƏRİ

Qaynana:

Gəlin gəlir, xan gəlir,
Evimi yıxan gəlir,
Əlində var koş ülgüc,
Başımı qırxa gəlir.

Gəlin:

Ay qaynana, hu,
Üstünə sərin su.
O üz ki, honda var,
Heç nədən yox qorxusu.

A qaynana, qatırsan,
Ağ otaqda yatırsan.
Yarla arama girib
Sən aləmi qatırsan.

Damda dirək, qaynana,
Pəyədə kürək, qaynana.
Oğlu evə gələndə,
Dildən zirək, qaynana.

Aşı süz, qoy, qaynana,
Odun düz, qoy, qaynana.
Oğlun aldım əlinnən
Başaa buz qoy, qaynana.

Damda dirək qaynana,
Şana kürək qaynana.
Oğlu evə gələndə
Hamdan zirək qaynana.

Mənim donum atlas ilə xaradı,
Bəxtsizəm, könlümə dəymə, yaradı,
Qaynanam əlinnən günüm qaradı.
Bağçadan asım beşiyin, qaynana,
Əzrayıl çəksin keşiyin, qaynana.

Qaynanamı bağda ilan vuraydı,
Qaynım ağac kimi yolda duraydı.
Qaynatamın işin fələk quraydı.
Baldızma qur'an qənim olaydı.
Oğlanları təkcə mənim olaydı.

QIZ İSTƏYƏN OĞLANIN SÖZLƏRİ

Çoban ollam qoyunoza,
Günah düşər boynoza.
Mənə qız tapmasaz
Babalı boynoza,
Ya məni öyləndirin,
Ya salın qoyunoza.

Ay qız kimin qızısan,
Almadan qırmızısan.
Ay yanağı qırmızı,
Gəl ol babanın qızı.
Baba getsin bazara,
Alsın sənə bir quzu.
Sənin də quzun olsun,
Əllərin uzun olsun.
Baban azarlayanda
Üstündə gözün olsun.
Əyər nənə baxmasa,
Deməyə sözün olsun.

OĞLANIN QIZLA İLK TANIŞLIQ NƏĞMƏLƏRİ

Qız

Ciyimnən bir yaylıq aldım,
Heç bilmirəm harda saldım.
Səndədirsə ver, yaylığı,
ay oğlan,
Yaylıq salar ayrılığı,
ay oğlan.

Oğlan

Yaylığını tanı, ay qız,
Yaylıq məndə hanı, ay qız?
Bəlkə yaylıq çəməndədi,
Ay qız? Ay qız!..
Axtaraq qoşa, yalnız,
Aman, ay qız!..

Qız

Baxıram göz-qaşına,
Ay oğlan.
Yaylıq çıxmır qarşıma,
Ay oğlan,
Deyərəm qardaşıma,
Ay oğlan,
İş açma gəl başına,
Ay oğlan.

Oğlan

Qurban olum göz-qaşına,
Ay qız.
Xəbərləmə qardaşıma,
Ay qız.
Bil, yaylığın çəməndədi,
Ay qız.
Getmə ora özbaşına.
Canım, ay qız.
Gözüm, ay qız!

TOYLARDA OXUNAN MAHNILAR

1

Üca dağlar başında
Topa-topa qar idim,
Qar olsam da, var idim,
Uca dağlar başında.

Gün dəydikcə əridim,
Su olsam da, ər idim.
Yad yanında xar oldum.
Sel kimi axar oldum,
Dostun, yarın mən idim,
Uzaqdan baxar oldum.

Qaradır qaşların,
Kirpiyindir almaz.
İstəkli istədiyin
Belə dərdə salmaz.
Gedər bu gözəllik, ay aman,
Sənə də qalmaz.

Dəryada balığam mən.
Yatsam da ayığam mən.
Yadın qolu boynunda,
Görürəm, sayığam mən.

Dağlarda maralsan,
Düzlərdə ceyran.
Ala gözlərinə
Olmuşam heyran.
Şəkinin ətrafı dağlardı,
Mənə güc gəlmələri qabaqlardı.

Küllü-ələm yığıla,
Vermərəm səni.
Dünyalar dağıla
Vermərəm səni.

2

Mən gələndə yaz idi,
Çəmən dolu qaz idi.

İstədim məktub yazam,
Mürəkkəbim az idi.

Alma-almaya bənzər,
Alma sizdə nə gəzər?
Bu diyarın qızları
Dəli ceyrana bənzər.

Köynəyi yaşıl oğlan,
Geyin, yaraşır, oğlan.
Gəlmə bizim məhləyə,
Ciyim savaşır, oğlan.

Dağlarda əkin olmaz,
Əkməsən, əkin olmaz.
Qəlb qarımı açmışam,
Sən kimi sakin olmaz.

Sözüm yara yetirdim,
Bağda ağac bitirdim.
Kölgəsində yatmışdıq,
Nədən yarı itirdim?

3

Ağacda həsir,
Ürəyim əsir,
Oğlan evlənir,
Qız da tələsir.
Bağçadan gələn nə səydi,
Bülbüləm, yerim qəfəydi.
Oynadıq, güldük bəydi.

Qaladan-qalaya nar yemək olmaz
Bu gələn sonaya söz demək olmaz.
Əyləndin, əyləndin, günün keçirdin.
Dağlardan, daşlardan ünün keçirdin.

Bağçaya girən səs eyləməz,
Başqa gülə həvəs eyləməz.
Oynadığımız bəs eyləməz.

4

Şəkiddən gəlirəm, yüküm ərikdi,
Şəkinin yolları dəlik-dəlikdi,
Bir oğlan sevmişəm, adı Məlikdi.

Qış gəlir, havalar yaman sıcaqdı,
Yolda at oynadan quldur-qaçaqdı,
Bir oğlan görmüşəm yaman qoçaqdı.

Evləri var şəhərdə,
Yük üstə yaşıl pərdə.
O qızın ala gözü
Məni salıbdı dərdə

5

Evdən düşən işıqdı,
Süfrə dolu qaşıqdı.
Bizim oğlan neyləsin,
Sizin qıza aşığıdı.

Evləri köndələn yar,
Bizə gül göndərən yar.
Gülün yarpıza dönsün,
Küsüf üz döndərən yar.

Evləri səkil oğlan,
Qırmızı kəkil oğlan.
İndi ciyim gələcək,
Dur, burdan əkil, oğlan.

Bu gələn yar özüdü,
Gözü ceyran gözüdü.
Bir baxdım, tanımadım,
Bir baxdım, yar özüdü.

Suya gedən ikidi,
Tükü ceyran tüküdü.
Allah, məni su elə,
Su yarımın yüküdü.

At oynar, tökər nalı,

Örtmüşəm Şəki şalı.
Dağların ağ daşırım,
Üç igidin qardaşı.

Azreyil gəlir yan-yana
Çəngəli çalır, cana
Batmışam qızıl qana.
Aman, tanrı, səndən çarə,
Canım, tanrı, səndən çarə.

Çay qırağı gəmiçilər.
Yağış-yağar, külək vurar
Dörd qırağa nəm çilər.
Şabalıda, Şahbulağa
Gedib-gələn elçilər,
Muştuluğa bizə gələr.

Məhləsində
Var söyüdlər,
Ciyisi vermədi
Qıza öyüdlər

ANA NƏĞMƏLƏRİ

Dilimdə layla qaldı,
Çalmadım, vayla qaldı.
Ürəyimdə dərdlərim
Ox olub yayla qaldı.

Qızı qoydum beşiyə,
Qıçı çıxdı eşiyə.
Kişim aldığı əti
Verdim qara pişiyə.
Qızım sular sonası,
Hamı baxıb yanası.
Qızıma elçi gəlib
Yeddi oğul anası.

Mənim balam, az ağla,
Payız ağla, yaz ağla.
Al qələmi əlinə,

Dərdim deyim, yaz, ağla.

Susuz yerdə bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Balası tək olanın
Ürəyində yağ olmaz.

DEYİŞMƏ

Oğlan

Süfrəni salajaqđın, ay qız,
Məni qoynuna alajaqđın, ay qız.
Deyirdin, gejə gəlsəm, ay qız,
Yanımda qalajaqđın, ay qız.

Qız

Gir bağımnan, oğlan, bağımnan,
Şamamanı dər tağımdan.
Jan gülüm, jan-jan.
Bir öpüş al yanağımdan.

Oğlan:

Jan gülüm, jan, jan! Jan gülüm.
Jan, gülüm, jüt dayan, gülüm.
Özün şəkilini, əslin xan qızı,
Yerin çiçəyi, göyün ulduzu.

Qız:

Çardaxta oturmaram,
Yaman söz götürməyəm.
İlan vursa, dağ uçsa,
Sənnən əl götürməyəm.

Oğlan:

Dağlarda qaldım yalqız,
Qolun boynuma sal, qız.
Hamı jüt-jüt yatallar,
Mən neyə yatım yalqız?

Qız:

Arxalığın iki qat,
Birin saxla, birin sat.

Əyər mənim yarımın,
Gejə gəl qoynumda yat.

Oğlan:

Bulağın başı mənəm,
İçində daşı mənəm.
A suya gələn tər qızlar,
Gejə yoldaşı mənəm.

Qız:

Oturubsan daş üstə, oğlan,
Qoşa xalım qaş üstə, oğlan,
Sən havaxt göz eylədin, oğlan,
Mən demədim, “baş üstə”, oğlan.

DEYİŞMƏ

Oğlan:

Ağ at üstə xan gələr,
Görən, baxan yan gələr.
Deyərsənmi, ay xanım,
Kiş neçə batman gələr?

Qız:

Qız oturub daş üstə,
Telin töküb qaş üstə,
Sən suyun saxla, a bəy,
Mən ölçərəm, baş üstə.

İNANJLAR

Atasına oxşayan qız xoşbəxt olar.

Ağaj kölgəsində yatmaq pis əlamət sayılır. O adamı jin vura bilər.

Atın kövşədiyini görəndə həmin anda ürəyində nə arzu tutsa, çatır.

At nalı alıb saxlayanın işləri uğurlu olar.

Atı yəhər və yüyənlə birjə satmazlar.

Adamın əlindən bıçaq düşəndə kişi, qaşiq düşəndə isə qadın qonağın gəlir - deyirlər.

Ayaqqabıları soyunanda bir-birinin üstünə düşən adımı səfər gözləyər.

Bayquş həyətdəki ağajlara, evin dirəklərinə qonanda deyirlər ki, bəd xəbər gətirib. Onun dalınja qənd və od atırlar.

Başqasının ayaqlarının üstündən adlayan adamın boyu qısa olar – deyirlər.

Başı daz olanın ağı çox olar, - deyirlər.

Başından bir tel ayrılıb üzünə düşəndə “Qonağı gəlir” – deyirlər.

Bəxt bağlatdırmaq istəyən həmin adamın paltarından, evindən götürülmüş ipə, əski parçasına üç düyün vurur, yaxud gilidi bağlayır, ya basdırır, ya da axar suya tullayır. Bundan sonra ip tapılıb düyün açılana-
dək (yaxud kilid) o adamın bəxti bağlı qalır.

Bədnəzərə gəlmiş adının başına üzərlik və duz çevirib deyirlər:

**Şirin-şəkər balamda -
Düşməni basmaz qalamda
Gözü qalan quduzdur,
Allah, oxa tutuzdur.
Gözün deşsin üzərrik.
Burnun eşsin üzərrik.
Üzərlik dana -dana
Ojaqdan götür, sana.
Nəzəri bəd olanın
Gözləri odda yana.**

Jümə ertəsi qulağı jingildəyən adamın muradı hasil olar - deyirlər.

Çay süzəndə stəkanda dikinə gejë üzərsə, qonaq gəlməsinə işarədir.

Çörəyi yerdə görən “Bisimillah” deyib onu götürür, öpüb gözünün üstünə qoyur.

Çörək yeyilən zaman loxma əldən düşsə (yaxud qaşığı), belə deyirlər:

– Qonaq gələjək.

Çörək yapılında kütə gedirsə, deyirlər:

– Bolluq olajaq.

Dar vaxtı ev süpürmək, evdən şey çıxarmaq ziyanlıq gətirər - deyirlər.

Dağlara üz tutanda qadınlar sifətlərini kələğayı ilə örtərlər:

– “Qaynatam baxır, ayıbdır”, – deyirlər.

Dilində pəltəkliyi olan üç dəfə axar suyun üstünnən tullansa keçib gedər.

Duz dağılanda üstünə qənd atırlar ki, qada-balanın qabağını alsınlar. Çox hallarda duzun dağılmasını bahalıq təhlükəsi ilə əlaqələndirirlər.

Əldə qayçı oynadanda dava düşər.

Əli soyuq olanın ürəyi isti olar.

Əli böyük olan xoşbəxt, əli uzun olan ögür olar - deyirlər.

Gəlinə ayran demədim mən Dədə Xor-xut.

Ayrana doyran demədim mən Dədə Xor-xut.

İynəyə tikən demədim mən Dədə Xor-xut.

Tikənə yırtan demədim mən Dədə Xor-xut.*

Gejë güzgüyə baxmazlar. Onda adamın bəxti bağlanar.

Gejë qoz və ənjir ağajının altında yatmazlar.

Gözləri yol çəkən adamın evinə qonaq gələr.

Göyərçin - bərişiq, sülh, əmin-amanlıq quşudur.

Heyvanı itmiş şəxs qurd ağzını bağlatdırır ki, yırtıjuların əlinə keçib parçalanmasın.

Xoruz - günəşin elçisidir, mücdə gətirəndir.

İlanla bağlı belə söyləyirlər ki, vaxtimlə Şəkidə təmizkar və saf ailələr öylərində iki ilan (ağ və qara) saxlayırdılar. Zirzəmidə yaşayan ilanlar tez-tez həyətdə görünür, onlar üçün qoyulan südü içirdilər. Evə uğur gətirərdilər. Elə ki, ailədə iğtişaş baş verirdi, əxlaq normaları pozulurdu, ilanlar da kəsüb həmişəlik başqa yerə gedirdilər.*

İki adamı (ər və arvadı, oğlan və qızı, gəlin və qaynananı) bir-birindən ayırmaq üçün aralarına qurd yağı sürtürlər.

Külək əsib ağajlardakı yarpaqların altını üstə çevirsə, yağış yağajaq, - deyirlər.

Qaş qaralanda torpağa qaynar su atmazlar.

Qaranquş yuva quran həyətdə həmişə şadlıq olar.

Qulağın səslənəndə, eləjə də geyişəndə kim isə səni yada salır.

Qorxunu götürmək üçün evlərin günjünə mismar sanjırdılar.*

Lal axan sudan keçməzlər.

“La ilahə illəllah” kəlmələrini tez-tez dilinə gətirən xeyir tapar.

Mizin üstünü kağızla silməzlər, dava düşər.

Mal-qara itəndə, axşam naxırdan qayıtmayıb çöldə-bayırda qalanda qurdun ağzını bağlayarlar. Yoxsa heyvan yırtıjılara rast düşər, salamat qurtarmaz. Bir bıçaq götürüb deyirlər:

Hasarım hasar olsun,

Bezarım bezar olsun,

Qırx illik üçün,

Qırx damar üçün.

Qurdun-quşun yönü o yana,

Dabının bəri hasarladırım,

Hasar mənim olmasın,

Amma Fatma nəninin olsun.

Bunu deyib bıçağın ağzını bağlayır, çörəyin içində gizlədirilər. Sonra üç dəfə üfürürlər. İtmış maldan bir xəbər tutana kimi onu gizli bir yerdə saxlayırlar.

Nal tapan adamın bəxti açılır.

Nişan üzüyünü girov qoymazlar.

Ojağı su ilə söndürməzlər.

Öləni su ilə yuyarlar.

Ölənin dalınja danışmazlar.

Ölünü söyməzlər.

Pənjərədə oturmazlar.

Pərdəni qara rəngdə boyamaq olmaz

Sağ qulağı qızaranın arxasınja yaxşılığına, sol qulağı qızaranın qarasin-
ja danışıldığını zənn edərlər.

Saçında vaxtıdan erkən ağ tük olana xoşbəxtlik üz verəjak - deyərlər.

Saçını geje kəsəni görən qarılar deyirlər:

– Abrın tökülsün, yolunu kol bassın.

Saxsağan qonaq gəlməsini xəbər verir.

Səhərlər evin içi yeməyi başa çatdırmazdan qabaq özge ojağın adamına
çörək verilsə, evin bərkəti itər - deyirlər.

Səfərə çıxan adamın arxasınja su atarlar.

Səfərə çıxanın qabağına it çıxanda işinin uğurlu olajağına inanar. İt əg-
ər onun əlini yalayıb hürürsə, yolunun uğursuzluğuna işarə edilir.
Su axarında salınan el-oba barlı-bəhrəli olar.

Süfrəyə su dağılması aydınlıqdır.

Su içən adamı ilan çalmaz.

Su dolu qabla qabağına çıxsalar işin avand olar.

Su içəni danışdırmazlar.

Su ehsandır.

Suynan qurdun ağzını bağlamaq olar.

Suyu kiçiyə verərlər, yolu böyüyə.

Süfrəni qara boyamaq olmaz.

Şər qarışanda dırnaq tutulması, saç kəsilməsi ölümlə və başqa bədbəxt

hadisələrlə nətiyələne bilər.

Torpağa qaynar su atmazlar.

Torpağa tükürməzlər.

Uşaq anadan olan kimi dodağına bal sürtürlər ki, həyatı həmişə şirin
olsun.

Uşaq yatanda onun balmjının altına bıçaq, çörək qırıntısı qoyurlar ki,
geje jin beşiyə yaxın düşə bilməsin.

Ürəyi keçən adamın üzünə su çiləsən özünə gələr.

Üstündə üzərlik gəzdirənə göz dəyməz - deyirlər.

Vətəndən uzaq düşən adam özü ilə bir ovuj torpaq aparır. Torpaq onu
həmişə maqnit kimi geri çəkir.

Yerə isti su tökməzlər. Belə deyirlər ki, torpaq ruhludu, onun hər tərə-
fində ruhlar yatır, amma gözə görünməzlər. Guya isti su atsan torpaq ru-
hunun başına tökülər, o, yangıdan qəzəblənib jin atına minər. Adama xə-
sarət yetirər. Gərək su atmazdan qabaq dilinə: “Bisimillah” - kəlməsini gə-
tirəsən. Onda jin atı hürküb qaçar.

Yolunna qara pişik keçibsə, geri qayıtmalısan, yoxsa şərə düşərsən.

Zalım adamın imanı olmaz. Deyirlər, onun xəmiri yoğurulanda şeytan
bir-iki çimdik duz və bir baş ajı istiot atıb. Eləsinndən uzaq olmaqdan ötrü
həmişə ayaqlarının altına tikan, duz, ajı bibər tökmək lazımdır.

Zaman anjaq qabağa qaçır. Onu saxlamaq, dala aparmaq mümkün de-
yil. Birisi qərara alır ki, dağ çayının suyunu saxlasa, geri axıda bilsə zama-
nı da dayandırar. O, durub gedir çayın mənbəyinə doğru. Görüb ki, bura-
da buz bağladığınnan sular yerində donub qalıb. Sevinə-sevinə gəlib ki, za-
manın da başını tapmaq lazımdı. Başlanğıjda zaman da donmuş vəziyyət-
də olajaq. Amma hələ də zamanın başına gedib çıxan olmayıb.

AĞAJA TAPINMA

Dağdağan, jəviz, zoğal, çinar, ənjir ağajları müqəddəs sayılır. Onları
kəsən, yandıran sağ jan görməz.

Qoz ağajını əkən barını görməz.

Qoz ağajı - ümitsizlikdir. Nar, alma, armud dilək ağajıdır. Onları bejərən xeyir tapar.

Nar – sağalmaz dərдин dərmanıdır. Deyirlər, Məhəmməd peyğəmbərin qızı xəstələnəndə loğman narı dərman buyurub.

Çinar – uzaq görənlikdir.

Çinar qızılağajdan qabaq yarpaqlasa, deyərlər, yay isti və quraq keçəjək. Əksinə, qızılağajın çinardan tez yarpaq tökəməsi havanın soyuq, yağmurlu olajağımı bildirir.

İlğım, söyüd sonsuz sayılır. İlğım ağajı ilə heyvanı vursan, azarlayar – deyərlər.

Söyüd – utanjaqlıq əlamətidir, barı olmadığı üçün başını həmişə aşağı tutur.

Ənjir ağajının dibində yatan xəstələnər, ya da onu vurğun vurar, – deyərlər.

Ənjir Fatma nənənin kösövüdür. Ənjir ağajından yanajaq və başqa iş üçün istifadə etməzlər.

Heyva – bədnəzər, göz ağajıdır.

QAŞINMANIN SİRLƏRİ

Ayağının altı qaşınan təzə başmaq geyəjək, ya da uzun yol gedəjək, – deyirlər.

Sağ əlin içi qaşınanda pul gələr, sol əlin içi qaşınanda isə pul boş yerə xərlənər.

Qulaq qaşınanda yağış yağar, – deyərlər.

Başı qaşınan adama: “Tanışla qarşılaşajaqsan” – deyərlər.

XALIN SİRLƏRİ

86

Çənəsi qara ət xallı qadın evdar sayılır.

Göz giləsində xal olan adamı ağıllı hesab edirlər.

Əlinin içərisində, yaxud barmağında xal olan qadın dadlı xörək bişirər - deyərlər.

Yanağında xal olanın düşməni gözüünün qabağında-olar deyərlər.

Xalı çox olanın düşməni də çox olar - demişdlər.

Xallı adam xoşbəxt olar - deyiblər.

DIRNAQ KƏSMƏ

Gejə dırnaq kəsənin ömrü qısalır - deyirlər.

Bazar günü dırnaq tutularsa, sovqat gələr.

Çərşənbə axşamı dırnaq kəsməyə alışan gəlinin uşağı olar - deyərlər. Jümə günü dırnaq tutularsa, qonaq gələr – deyirlər.

Jümə axşamı dırnaq kəsən dövlətli olar – deyərlər.

Qonşu evində dırnaq tutmazlar – deyərlər.

YAĞIŞ YAĞDIRMA

Quraqlıq vaxtı yağış yağsın deyə tısbağanı ayağıqndan asarlar.

Yağış yağdırmaq üçün qurbağanı öldürüb arxası üstə çevirərlər.

HAL ANASI

Deyirlər ki, Hal gözə görünməz bir varlıqdır. Amma insanlar kimi janlıdır.

Qadınlar belə hesab edirlər ki Hal anası iynədən bərk qorxur. Ona görə də körpələrinin, özlərinin üstünə iynə sanjırlar.

Gejə tövlədə olan at bərk tərləsə, quyruğu düyülsə, deyərlər, onu ya jin, ya da Hal minib çapıb.

Göz qapaqlarını üst-üstə yeddi dəfə qapayana: – Jinləri, ya halları qə-

87

zəbləndirdin, – deyirlər.

Təzə uşaq doğmuş ananı Haldan qoruyarlar. Deyirlər, Hal ananın içatını çıxarıb aparmağa, suya çəkib yeməyə çalışır.

Hal gəlməsin deyə, kasanın içinə soğan salıb ağzıaçıq qayçı ilə birlikdə ev qapısının ağzına qoyurlar. Bunnan sora daha Hal gəlməz, – deyirlər.

Haldan söhbət düşəndə: “Xalasına lən’ət!” – deyirlər.

Halın adı gələndə deyirlər: – Qulağına qurğuşun, hayındı hardasa ziyanlıq etdi.

YANĞININ DƏRMANI

İnsanın bədənində yanıt olduqda, onu sadə bir üsulla müalicə edirlər. İlbizi tutub öldürəndən sonra qabığını təmiz yuyub qurudur və narın döyürlər. Döyülmüş qabığı tənziədən keçirib un halına salannan sonra yanmış yerə, yəni yaranın üstünə səpirlər. Deyirlər, gündə bir dəfə yanan yerə həmin tozu səpməklə yanıtı çox tez sağaltmaq mümkündür.

GÖY ÖSKÜRƏYİN DƏRMANI

Ağ soğanı dilimləyib bir qab südün içərisinə töküb qaynadırlar, sonra xəstəyə verirlər, göy öskürək aradan qalxır.

HƏDİK

Uşağın ilk dişi çıxanda hədik bişirirlər. Qarğıdalı və buğda dənələrini suda, ya da süddə qaynadır, dişi çıxan uşağa yedirirlər. Sonra təbrikə gələnlərə, qonşulara da pay çəkirlər. Hədik qabları, adətən, uşağın adına qoyulan hədiyyələrlə qaytarılır. Deyilənə görə, hədiyyə yeyəndən sonra daha görpəyə zaval yoxdur. Bərk təamları da rahat həzm edə bilir.

YUXUYOZUMLAR

A

Ay işığı dərd qəm, gün işığı sevinj deməkdir.

Açar – yuxuda açar görmək iki məna kəsb edir. Açar tapmaq o deməkdir ki, nəşə müşkül bir işin asanlaşdırılması. Açar itirmək işlərin dolaylıca düşməsinə işarədir. Açarla qapı açmaq çətinlikdən qurtarmaq, bağlamaq isə dara düşməkdir.

Anasını görənə xoşbəxtlik gözləyir.

Alov – ziyana düşməkdir.

Ay – qız ay görürsə gözəl oğlanla rastlaşacaq, oğlan ay görürsə özünə dost tapacaq.

Ata – gülərdürsə işlərin yaxşı gətirəcək, kədərlidirsə, onun sözündən çıxmamalısan, diqqətli olmalısan, ən adi səhvən ağır jəza ilə nəticələnə bilər. Atanı evdən getmiş görməsənsə, bəd xəbər eşidə bilərsən.

Alma – övladdır, şad xəbər deməkdir.

At – muraddır.

B

Bağ – işlərinin yaxşı getməsinə göstərir. Yuxuda bağda meyvə dərmək (üzümdən başqa) bərəkətə çatmaqdır. Belə yuxunu murad üstündə olan adam görürsə, tezliklə diləyinə çatacaq.

Bayquş – kimsə sənə paxıllığını çəkir.

Bayquşun daşın üstündə ulamasını görmək - bədbəxt hadisənin baş verdiyini bildirir.

Balta – qohumlarından kiminsə oğlu dünyaya gəlib.

Beşik – qadın görürsə ana olacaq, qız görürsə arə gedəcək.

Buğa – ailədə, qohumlarda kədərli hadisə baş verəcək.

Bülbül – təzə eşqə düşəcəksən.

Bazar – qismətdir.

Barmaq – oğlun dünyaya gələcək

Baş qırxdırmaq – azar-bezardan qurtulajaqsan.

Balıq – qız uşağıdır.

Bəzək şeyləri: sırğa, boyunbağı, qolbaq - şad bir iş olajağına (elçi, nişantaxma, toy və s.) işarədir.

Boyunbağı – qəmdir, xəstəlik, qanıqaraçılıq əlamətidir.

Bıçaq – dərd ələksizliyi. Lakin hamilə qadın yuxuda bıçaq, xənjər görürsə, oğlu olajağını bildirir.

V

Var-dövlət - qazandıqlarını itirmək deməkdir.
Vurub-yıxmaq - uduzajaqsan, dava-dalaşdan uzaq dur.
Valideynlərini görmək - xeyir tapajaqsan.

Q

Qan - qovuşmaq, arzuladığın tanışına, bilişinə çatmaqdır.
Qazan - bolluqdur.
Qayçı - haqqında orda-burda söz-söhbət yayıldığına işarədir. Kimsə sənənin qeybətini eləyir.
Qaçmaq - yüngülləşmək deməkdir, dərd-bələdan, azar-bezardan uzaq olmaqdır.
Qəbir, yaxud qəbirstanlıq - varlanmağa işarədir
Qələm - uzaq olan qohumundan xəbər gələjəyini bildirir.
Qarpız - puçluqdur.
Qəpik - səs, xəbər deməkdir. Yə'ni yaxın vaxtlarda qulağına xəbərlər çatajaq.
Qənd - sevinməkdir.
Quş - səadət, xoşbəxtlikdir.
Qız ay görsə, xoşbəxt ailəyə düşəjək.
Qızıl - səsdır, xəbərdir.
Qonşusunu görən o gün davaya düşəjək.

D

Dava-dalaş - o deməkdir ki, janın bərkdir, ağrı-ajı görməyəcəksən, sənə pis münasibət bəsləyənlərlə aran düzələjək.
Daraq - qayğıdır. Daraqla başını darayırsansa, kiminsə qayğısını çəkəcəksən.
Dəyirman - səxavətdir. Xeyir tapajaq və qohum-qonşuya əl tutub hörmət-izzətini artırajaqsan.
Dağ - ujalıqdır. Dağın başına çıxıbsansa, vəzifədə yüksələjəksən, soragın ürəkaçan işlərdən gələjək.
Daş - ağırlıqdır.
Divardan xəlbir asılmasını görmək qəribliyə işarədir.
Dostunu yuxuda görən başına xeyir iş gələjək.
Dovşan - bir nadanla rastlaşajaqsan.
Don, ayaqqabı, köynək, şalvar - darlıq əlamətidir.
Dəniz - ürək genişliyidir, sakit həyat sürəcəksən.
Dəvəquşu - evə yaxşı yerdən gəlin qismət olajaq.
Düyü - işin dolaşığa düşəjək.
Düşmən - uğur qazanajaqsan.

Dişin sınıb düşsəsi - yaxınlarından kiminsə ölməsidir.

E

Eşşəyə minmək - bəxtin açılmasıdır.
Eşik - eşikdə oturub, yemək yemək, ürək genişliyidir, təzə torpaq sahəsi əldə edəcəksən.

Ə

Əgər sandıqda meyvə görmüsənsə - yaxın vaxtlarda tanışlarından birinin uşağı öləjək.
Ət yemək pisdır, nəşə itirəcəksən. Yaxud kimsə sənə qaranja danışır.
Əgər müəllimin, yaxud ata-anan sənə çörək verirsə, demək ömrünün axırına qədər süfrən bol olajaq.
Əgər yuxuda gördüyün əli xınalı qız başına kələğayı örtübsə, bu elçilikdir.
Ənlik, kirşan - sağlamlıqdır.
Əljək - təzəsi sevinj, köhnəsi kədərdir.
Ətir - görüş, vüsal deməkdir.

Z

Zanbaq - bərəkətdir.
Zər - haram mala yiyələnjəksən.
Zənjir - güj, qüvvət deməkdir.
Zeytun - arzuna çatajaqsan.
Zindan - gümrahlaşmaq əlamətidir.

İ

İlan - düşmənlə rastlaşmağa işarədir.
İnək - xəstəlikdir.
İp - uzun ömürlü olajaqsan.
İynə - yaxın qohumlar arasında söz-söhbət olajağını bildirir.

Y

Yapıncı - arxadır.
Yaşlı adamın özünü gənç görməsi ömrünün uzanması deməkdir. O adam xəstədirsə sağalajaq.
Yangın - gərək özünü istidən, küləkdən qoruyasan, xəstələnjəksən.
Yastıq - rahatlıq tapajaqsan.
Yemək bişirmək - bütün arzularına çatajaqsan.
Yuxuda yük daşıyanın vəzifəsi böyüyəjək.

Yuxuda zənjirlənən subay yaxın vaxtlarda evlənəjək.
Yuxuda dostunu görəninin başına xeyir iş gələjək.
Yuxuda bazar görüb nəşə almaq qismətdir.
Yuxuda adam özü ölərsə, ömrü uzun olar.
Yuxuda üzərlük yandırmaq evdən qada-bəlanın uzaqlaşmasını bildirir.
Yuxuda ölü görüb ona bir şey vermək - kimisə itirməkdir.
Yuxuda ağlamaq - sevinib gülməkdir.
Yuxuda dilənçiyə sədəqə verən oğlan və qızın toyu olajaq.
Yuxuda ağlamaq - gülməkdir, gülmək isə ağlamaqdır.
Yuxuda qız uşağı görmək - bütün işlərin yoluna düşəjəyi deməkdir, oğlan uşağı isə dedi-qodudur.
Yuxuda dayısını görən səfərə çıxajaq.
Yuxuda məjlis görəninin evində dava-dalaş gözlənilir.
Yuxuda uçan adam günahsızdır.
Yuxuda düyü yeyən varlanır, ət yeyən darlanır.
Yuxuda xənjəri qına qoyursansa, istədiyini adam sizə qonaq gələjək.
Yuxuda saç kəsmək - ömrün qısalığına işarədir.
Yuxuda su görmək aydınlıqdır.
Yol - ayrılıqdır.

K

Kağız pul - sərvət, mal deməkdir.
Kəndir - uzaq səfərdir.
Kilid - geri qayıtmaqdır.

G

Gəlinlik donu geymək - kəfəndir.
Gejə - işin düz gətirməyək.
Günəş - güj, qüvvə, gözəllik, sağlamlıq, aydınlıqdır.
Gül - şadlıqdır. Sevgilinə qovuşajaqsan.
Güzgü - bəxtidir. Güzgüyə baxmaq gülümsəmək, güzgünü sındırmaq isə ağlamaq deməkdir.
Gün işığını görsən - sevinəjəksən, ay işığını görsən - dər-qəmə düşəjəksən.
Güllə - tufəng atmaq, yaxud səsinə eşitmək, qurşun yemək qüvvətlənmək, güjlənmək, sağlamlamaqdır.

L

Lampa - ümidir.
Ləyən - vəzifə sahibi olajaqsan.

M

Maaş - xərcə düşəjəksən.
Masa - üstündə ləziz xorəklər olsa, istədiyini ne'məti əldə edəjəksən, masanın üstünü boş görsən ehtiyatı əldən vermə.
Meyvəsiz ağaj - ümitsizlikdir.
Meyvəsi bol ağaj - arzuların həyata keçməsidir.
Meyvə dərmək yaxşılığa, onu yemək isə pisliyə yozulur.

N

Nar dənələmək - varlanajaqsan.
Nənə - ömrün uzun olajaq.
Nəhrə - bərəkət deməkdir.
Nurani qoja - işlərinin uğur üstə getdiyinə işarədir.

O

Ot - mal-qaran artajaq. Mal-qaranın südünü yığıb-yığışdırma bilməyəcəksən.
Otaq - evində qəza baş verəjək.

Ö

Öküz - dava, dalaşdır.
Ölənə nəşə vermək - bədlkdir, itirəjəksən.
Ölü sənə yuxuda bir pay verirsə, bu xeyirliyə yozulur, nəşə bəxtinə bir şey düşəjəyindən xəbər verir. Qazanjin artajaq.
Öpüş - yad kişini, yaxud özgə arvadı öpmək ailədə dava-dalaşın düşəjəyini, injiklik yaranajağını bildirir.

P

Palaz - yola çıxmaqdır.
Pash dəmir - dalaşajaqsan.
Parıltılı dəmir - işlərinin yaxşı getməsinə işarədir.
Padşah - var-dövlət başından aşajaq, subaysansa, varlı ailənin qızı ilə evlənəjəksən.
Pul - uzaqdan nəşə bir xəbər eşidəjək.

R

Rəsm - niyarançılıqdan qurtarajaqsan, yolunu gözlədiyini adam gəlib çıxajaq.
Rütbə - vəzifən əlindən çıxajaq.

Ruzi: qənd, un, çay, başqa yemək azuqəsi -bolluğa işarədir.
Rəqibini görsən - səni şərə salmağa çalışsajaqlar. İşində təklənəjəksən.

S

Sandıq - qəbirdir.
Saç -yoldur, səfərə çıxajaqsan.
Sanjaq - xeyir tapajaqsan.
Sarı rəng - xəstələnəjəksən.
Sədəqə - verirsənsə, başının üstünü almış təhlükəni sovuşdurursan, alırsansa, özünü gözlə.
Soğan - göz yaşdır, ağlayajaqsan.
Süpürgə -dedi-qodudur.
Saçın uzanmağı, bığ, saqqal çıxarmaq - pis hadisə olajabına işarədir.
Sağsağan - mücdədir.
Sandıq - sirdir. Bağlı sandıq sirrini açılmayajağına, açıq sandıq isə faş olajağına işarədir.
Su - aydınlıqdır, o gün işin avand olajaq.

T

Taj - yüksələjəksən.
Təndir - öz təndirini sönmüş görsən şərə düşəjəksən. Yanırsa, ruzili olajaqsan.
Təsbeh - rəhmətə gedən qohumlarından birinin ruhunun sən tərəfindən yad olunmamasına işarədir. O adamı yadına sal və adına dua oxut. Yoxsa başına pis iş gələr.
Toy-bayram - pis işlərin qarının ağzını kəsdirməsini bildirir.
Toyuq, jüjə - var-dövlətdir.
Tumar çəkmək - janını tənbellik alajaq.
Tülkü - kimsə səni aldatmaq istəyir.

U

Ulduz - oğul-uşaq sahibi olajaqsan.
Uşaq - adam öz uşaqlıq çağlarını görürsə, ömrünün uzanajağına işarə edilir.

Ü

Üzük - evlənməkdir, əgər öz barmağına üzük taxıbsansa, bəxtin açılajaq. Başqasında görübsənsə, ya da özgənin barmağına taxıbsansa, onun bəxti üzünə güləjək.
Üz - öz üzünü gözəl görsən sevinəjəksən, sarı - xəstələnəjək, qara - qı-

zın olajaq.

Üzüm - göz yaşdır. Dərd-qəm əlamətidir.

F

Fındıq - sınaqdır, iradəni qırmağa çalışsajaqlar.
Fayton - səfərdə olan qohumların qayıdaq.

X

Xəlbir - nəşə bir ziyanlıq olajağını göstərir.
Xəstə - ömrün uzanajaq.
Xənjər - çətinliklərdən yaxa qurtarajaqsan.
Xoruz - banlayırsa axtardığını tapajaqsan,
Xurma - mücdədir.

H

Halva - əlinə mal-pul gələjək.
Hörük - qayğıdır.
Hüzür - şadlıq, çal-çağır olajağına işarədir.

Ç

Çaqqal - ətəyin bir fırıldaqçının əlinə keçəjək.
Çaxmaq daşı - gözlənilməz bir hadisənin baş verəyini bildirir. Belə yuxu görənlər şadlıqla da, bədləklə də qarşılaşa bilərlər.
Çardağ - bolluğa düşəjəksən.
Çəkij - ağırlıqdır, kefinə soğan doğrayajaqlar.
Çəsmə - özün və yaxınların ağ günə çıxajaq.
Çoban - sağlamlıq, dözümlülükdür.
Çomaq - başqasının əlindədirsə, sənə hardansa zərbə dəyəyindən xəbər verir.
Çöl, düz - asudəlik, arxayınçılıqdır.
Çuval - ağzı bağlıdırsa, ətrafında sirli bir hadisə baş verdiyini göstərir.
Çılpaqlıq - özünü çılpaq görən bütün qayğılardan, aji-ağırlardan xilas olajaq.
Çörək - qismətdir.

J

Javan oğlan yuxuda ay görsə, gələjəyi parlaqdır.
Janavar – düşməndən qurtarajaqsan.
Jeyran – təsadüfən tanış olduğun qızla evlənəjəksən.
Jorab geyinmək – dara düşmədir, soyunmaq isə çətinlikdən qurtarmaq-

dır.

Ş

Şam - yolunu gözlədiyən adamın sağ-salamat qayıdacağını bildirir.

Şəkil - nigarənçılıq çəkəyinin işarədir.

Şərab - dava-dalaşa düşəjəksən.

Şəfəq - fərəhlənəjəksən.

Şirniyyat yemək - qabaqdan toy-düyünün gəldiyinə işarədir.

Şir - qara-qorxu deməkdir. Ehtiyatı əldən buraxmamalısan.

Şum - bolluqdan-bərəkətdən xəbər verir.

ALQIŞLAP, QAPĞIŞLAP, ANDLAP

ALQIŞLAP

Allah başoo yca eləcin!

Allah balaa caxlacın!

Ağrın-acın maa gəlcin!

Ağroo Dəctəbacın alcın

Ağ günə çıxacan!

Ağ günnü, ağ əppəy li olacan!

Ağ günnər görəcəm!

Allah cəən bizə çox görməcin!

Allah hər kəcə öz qəlvinə görə vercin.

Allah zavalıdan caxlacın!

Allah cəən arvad şərinnən, bəylər qəzəvinnən caxlacın!

Atalı-analı böyüçən!

Allah zəhmətəo itirməcin!

Allah köməyin olcyn!

Allah ictədiyini bəndəcinə dərmancız dərd verməcin!

Ağrı-acıdan yzax olacan!

Addı iyid olacan!

Adınnan böyüçən!

Adınnan böücün!

Aydınnıx görəcəm!

Aydınnıx içində olacan!

Allah düşmənimə də çörəy lə cınamacın!

Allah civoo doly eləcin!

Allah ağzınnan eşitcin!

Allah caxlacın!

Allah özü köməy olcyn!

Anaa cütü, ataa çörəyi caa halal olcyn!

Anaa cütü kimi halalın olcyn!

Allah cizi bir-birozdan ayırmacın!

Allah kişi başmağını arvad başmağına qatmacın!

Allah zavalıdan caxlacın!

Allah ürəya (ürəyoza) görə vercin!

Allah cəən yca eləcin!

Allah cəən kişindən, yşaxlarınnan yarıtcin!

Allah kişoo üçtinnən əyciy eləməcin!

Arxalı olacan!
Atanın yyrdynda yyrđy olacan!
Ataa torpađı canda yaşıyəcən!
Balalarinnan güyənəcən!
Balaların gözaa işıx olcyn!
Bir qoyyf, min götürəcəoz!
Bir yactığa baş qoyacooz!
Bərəkətti olcyn!
Barını yiyəcən!
Balalaro xeyir işini görəcən!
Boya-başa gələcən! (çatasan!)
Qazanmiyif yiyəcən!
Qapooz şaddığa açılın!
Qadadan, bələdan yzax olacan!
Qada-bəlan maa gəlcin!
Qayın-qədim olacooz!
Qonaxlı-qaralı olacooz!
Qoşa qariyəcooz!
Dəyax dyrana Allah dəyax dyrcyn!
Diləyin başa çatcın!
Doct diyən olcyn, düşman diyən olmacın!
Dolacan, daşmiyəcən!
Dyz-çörahli olacan!
Dırnağa daş dəyməcin!
Elədiğın qavağaa gəlcin!
Əlin-qolyn var olcyn!
Əlin cöyüncün!
Əlin bərəkətti olcyn!
Əyağa daş dəyməcin!
Əyağın çayalı olcyn!
Əppəyin bol olcyn!
İctədiğaa çatacan!
Yorylmiyəcən!
İman-qyran yiyəci olacan!
İşıxlı günə çıxasan!
Yüz yaşıyəcən!
Yactığın hüngül olcyn!
Kamala dolacan!
Kamaa çatacan!
Günün ağ olcyn!

Gülün açılın!
Koonun şad olcyn!
Koonun açılın!
Gözaa işıx gəlcin!
Min bydax, min yarpax olacan!
Myradaa çatacan!
Niyətaa çatacan!
Nağarım, nicə eliyim dimiyəcən!
Naz-niymət görəcəoz!
Namərdə möhtaş olmiyəcooz!
Neyniyim, nicə eliyim dimiyəcən!
Nəfəcin üctümüzdən əcki olmacın!
Nəvəli-nəticəli olacooz!
Neçə-neçə cavaxlara çıxacooz!
Oğyl toyu görəcəoz!
Oğylly-qızdı olacooz!
Ovyn qannı olcyn!
Oğyl əppəyi yiyəcəoz!
Oğyl qazancı görəcəoz!
Öyün abad olcyn!
Öyündə çırax yancın!
Ölənlərin ryhları caa dyaçı olcyn!
Öyoza şaddığa gəlx!
Öyaa gəlin gətirəcən!
Ömrooz yzın olcyn!
Öy-eşiyoozdan yariyəcooz!
Pəyin artıx olcyn!
Pyzın bol olcyn!
Çağ əlin məəm başıma!
Caqqalın ağarcın!
Cəən çynində gedim!
Cənciz bi günümüz olmacın!
Cəən verən caxlacın!
Cy canı yaşıyəcən!
Cəən görüm yeddi oğylınan bi cyrfiyə əl yzadacan!
Cəən görüm Tyr dağına dönəcən!
Cəən görüm min yaşıyəcən!
Cyrfaz şaddığa açılın!
Cyrfan bərəkətti olcyn!
Cyrfan açıl olcyn!

Cəən görüm Allah pic gözdən, pic nəfəcdən caxlacın!
Cayacı düşcün!
Cümiyi cöyüncün!
Toyoo görüm!
Toyunda oyniyax!
Tay-tyşynnan dala qalmiyəcən!
Uşaxlaro şad gününü görəcən!
Üzün gülcün!
Üctümüzdən əckiy olmiyəcən!
Üzün ağ olcyn!
Ürəyin geniş olcyn!
Xeyir-xəvər olacan!
Xoşbaxt olacooz!
Xətrin xoş olcyn!
Halal cüt əmmişə rac gələcən!
Həmməşə iş başında!
Həmməşə ocax başında!
Həmməşə öz öyündə, öz eşiyində!
Hörmətin artıx olcyn!
Çörəyin bol olcyn!
Çırağın başa kimi yancın!
Çətinlix görmüyəcən!
Çırağın cönməcin!
Canın çağ olcyn!
Canın cənnətdə!
Cənnətin qapıları üzə açıl olcyn!
Civin doly olcyn!
Şaddığa gələx!
Şad xəvər olacan!

QAPĞIŞLAP

Axır günün olcyn!
Axırın it axırı olcyn!
Allah cinaa dağ çəkcin!
Allah vayıcın öyünü yıxcın!
Allah ləyağoo vercin!
Ağzoo molla yymcyn!
Ağ gün görmiyəcən!

Allah cəən öldürəcün!
Adın qalcın!
Allah bəlaa vercin!
Ağ yuyuluf qara cəriləcən!
Ağ günün qara olcyn!
Andıra qalacan!
Andıra qalcın!
Ay bat!
Ağ toxiyən-ağ giycin, qara toxiyən qara!
Ayivo Allah örtəcün!
Ayivo qara yer örtəcün!
Allah hağloo alınca cano aliydi!
Boğazaa cy damdıran olmacın!
Boynnan yer güyəcın!
Boyaa qamış ölçüm!
Boyaa varxiyən qamışı ölçüm!
Boyaa qara qamış ölçüm!
Başaa daş düşcün!
Başınnan yəlo çıxcın!
Başın batcın!
Başaa kül olcyn!
Başo it yicin!
Başın dyran yerdə əyağaa daş dəyməcın!
Baxtın qaralcın!
Bala üzünə həcrət qalacan!
Bala diyə-diyə öləcən!
Baca-baca olacan!
Bozara-bozara qalacan!
Boğazaa qara cüyə bağlancın!
Boynyn qırılcan!
Belin cıncın!
Bedava dərdə düşəcən!
Başo tükü əlində qalcın!
Başın top qavağında getcin!
Bic öləcən!
Bayaa otyrym!
Bay xəvərin gəlcin!
Bay-şüyənə düşəsən!
Qara giyəcən!
Qara bylyd, göy çüyüd olacan!

Qarnın cırlıcn!
Qarğışım cil olyb canaa yapışım!
Qarğalar əto didcin!
Qarnımı yiyəcəm!
Qyşlar əto yicin!
Qarnın cırlıcn!
Qarnın yancın!
Qarnaa paya gircin!
Qarğa kim oyniyəcəm!
Qorğa kimi qorylancın!
Qyrymyn çıxcın!
Qyry yerdə qalancın!
Qızara-qızara qalancın!
Qapın bağı qalcın!
Qapın qaralcın!
Qapaa qyfyl vyrylcyn!
Qaradavan köpəyin qızı!
Qyya qyylanancın!
Qarala-qarala qalancın!
Qyrdla qiyamətə qalancın!
Qazandığın darı olcyn,töküyün cəvət,özün də bi xoryza yük olancın!
Qanaa bələnəcəm!
Qanın daşdara dağılcın!
Qarnın deşilcin!
Qarnaa byrğy dolcyn!
Qarğışım qaya başına, tymanın paya başına!
Qanaa yanancın!
Daşa dönəcəm!
Dilin qyrycyn!
Dilin ağzında yancın!
Dəli olyf dağlara düşəcəm!
Dərdaa dərman tappiyəcəm!
Dirçəyimi yiyəcəm!
Didim-didim olancın!
Dilin boğazaa çekilcin!
Diri olyf dilənçi olancın!
Damınnan dadancın!
Dədaa öyü dağılcın!
Dilaa qadax düşcün!
Düyünün qülhüvallahı tyteyn cəni!

Düz yeri şiş eliyəcəm!
Dəli dərdinə düşəcəm!
Dilin haqqa dönməcin!
Dyl qalancın!
Düşmənaa möhtac olancın!
Elədxlarm başaa gəlcin!
Elə bax, düyi yiyən it kimi göyərəcəm!
Əlin qyrycyn!
Əcilciz öləcəm!
Ətin tökülçün!
Ətdi cümük gora aparmiyəcəm!
Ələbaxım olancın!
Ətin tökülçüf, cümüyün ağara-ağara qalancın!
Əppəyin ərsə çıxcın!
Əlaa əl verən olmacın!
Əlin-qolyn yaana döşəncin!
Zəlil olancın!
İşiq üzünə həcrət qalancın!
İtə dönəcəm!
İçaa qyrd düşcün!
İçaa byrcylar dolcyn!
İçaa maşara çıxcın!
İçin-içalatın tökülçün!
İdimin itcin!
İlim-ilim itəcəm!
Yanın yerdə qalcın, gözün qapıda!
Yaxşımı qoyyf picimi danışanı pic günə qalcın!
Yerə girəcəm!
Yerə pərçim olancın!
Yiyəciz qalancın!
Yiyif işdığın irin-çirk olyb byrnyunnan gəlcin!
Yırtığaa yamax tapılmacın!
Küt olancın!
Küt-kürüş olancın!
Kar qalancın!
Kor olancın!
Külliyən küf olancın!
Kül olyf göyə covrylancın!
Köcöyün çıxcın!
Kəfənciz giyəcəm!

Kökün üzülçün!
Gedişin olcyn, gəlişin olmacın!
Gözdərin çıxıf qavağaa düşcün!
Gözün tökülçün!
Gözaa ağ düşcün!
Gözün ağara-ağara qalcın!
Günün göy əcgiyə düyülçün!
Günün dalınnan doğcyn!
Göyərə-göyərə qalacan!
Göyüm-göyüm göyniyəcəm!
Gooryn çatdacın!
Ləvəndin biri ləvənd!
Loxmam tytcyn cəni!
Myradın gözündə qalcın!
Myrad alıf, myrad vermiyəcəm!
Mən boyda olmiyəcəm!
Məndə axtardıqo özündə tapacan!
Myrdal öləcəm!
Nəcə düşəcəm!
Nəclin üzülçün!
Oğyl görmiyəcəm!
Öz başo yiyəcəm!
Öyün dağılcın!
Öyə ymydyna qalacan!
Öyün başaa yşcyn!
Öyün yxılçın!
Para-para olacan!
Para-tikə olacan!
Palaz aracı olacan!
Palaza bürünüb gələcəm!
Piltim-piltim olacan!
Piltimin çıxcın!
Partdama dəycin canaa!
Partdaman gücdü gəlcin!
Papağın çəngəldə qalcın!
Pic dillər əncəcinnən kəcilçin!
Cəcin üzülçün!
Cəni maa yera eliyənin öyü yxılçın!
Cəcin kəcilçin!
Cəən doğynca, daş doğyf daşqyreyə qoyıydim!

Cəcin ərşə dirəncin!
Cəən görüm heş yarimiyəcəm!
Cağ gedif, calamat gəlmiyəcəm!
Carala-carala qalacan!
Cəən görüm bedava dərdə düşəcəm!
Cümüyün ağarcın!
Cinçin itcin!
Cən gələn günə daş düşəydi!
Cəən görüm öylər bycağınnan baxmiyəcəm!
Cyyə qarq olacan!
Taarı başaa daş calcın!
Taxtın çöörülçün!
Təpən üctə oyniyəcəm!
Təpən həşirinə qalacan!
Təpənnən vyrylacan!
Təpənnən dırnağaa göyərəcəm!
Tyfanın dağılcın!
Təpənnən vyrylyb dırnağacan göyərəcəm!
Toyyın yaca döncün!
Topal qalacan!
Toxymyn kəcilçin!
Urva-dyvar olacan!
Urvatcız öləcəm!
Uliyə-yliyə qalacan!
Üzün düşcün!
Üzün ciyrilif düşcün!
Üzaa gün doğmacın!
Üzo gor görcün! Üzo mürdəşir yycyn!
Üzoo cüyü tökülçün!
Fırrana-fırrana qalacan!
Fərciz öləcəm!
Heş doğyf qycağaa almiyəcəm!
Heş bacadan baxmiyəcəm!
Hağlın qaşcın!
Çırağın cöncün!
Çalına-çalına qalacan!
Çatdiyif partdiyəcəm!
Çatdam-çatdam çatdiyəcəm!
Çənaa çüyü düşcün!
Çörəy üzünə həcrət qalacan!

Çiyno yiyəcən!
Çox biləni çox çəy cin!
Canaa qarışqalar dərişcin!
Canaa azar dəycin!
Ciyərin yancın!
Cəmdəyoo qyrt-qyş yicin!
Ciyarın çıxcın!
Ciyarın yancın!
Şil olacan!
Şitin çıxcın!
Şərə düşəcən!

ANDLAP

And olcyn Allahın birliyinə!
Allah haqqı!
And olcyn bizi yaradan tək bir Allaha!
And olcyn Peyğəmbərə!
And olcyn yeri-göyü yaradana!
And olcyn yerin göyün cultanına!
Atamın gory haqqı!
Anadan əmdiym cütə and olcyn!
Anamın canı haqqı!
And olcyn yerə-göyə!
Balamın canı haqqı!
Bərəkət haqqı!
Balam ölcün, yalan diyirəmcə!
Balamın ölmüşü haqqı!
Beş balamı bi kəfənə qoyym!
By mən ölüm!
By ölcün!
Ballah-billah!
Bicdanım haqqı!
Berdiim calam haqqı!
Bicdanıma and olcyn!
Qənt kimi gözüm ağarcın!
Qyrbən haqqı!
Qivlə haqqı!
Dədəmin canı haqqı!

Dədəmin goru aqqı!
Dədəmin qavrı haqqı!
Düyünün qülhüvallahı haqqı!
Əppəh haqqı!
İşix haqqı!
İşiğa kor baxım!
İmam Hüseyn haqqı!
Meçit haqqı!
Məhəmmədə gələn Qy'ran haqqı!
Məmməd əfəndinin qavrı haqqı!
Yidiyim çörəy haqqı!
Pir haqqı!
Ziyarət haqqı!
Ocax haqqı!
Caa and verrəm şymal boyly qardaşoo canına!
Cy haqqı!
Cyrfam haqqı!
Cən dədaa canı!
Torpax haqqı!
Tari haqqı!
Od haqqı!
Ocax maa qənim olcyn!
O işiğa kor baxım, yalan diyirəmcə!
Özümün ölmüşü haqqı!
Həzrət Abbac haqqı!
Un-yrvan haqqı!
Çörək haqqı!
Çırax haqqı!
Canım (canın) haqqı!
Cavan canın haqqı!
Cavan canaa and olcyn!
Canım üçün!
Canıma and olcyn!
Ciyimin canı haqqı!
Xeyir görmüyüm yalan diyirəmcə!

ƏFSANƏLƏR

ANA DAŞ

Şəkinin Oxud* kəndi yaxınlığındakı orta əsr Alagöyüt yaşayış məskəni ətrafında, “Qoşun yolu” deyilən dərədə sinəsinə beşik sıxmış ananı xatırladan iri daş parçası vardı. Xalq arasında həmin daşa “Ana daş” adı verilmişdi.

Deyirlər ki, qarı düşmənin ayaqları bu torpaqlara dəyməzmiş. Elin javanları təhlükə hiss edən kimi silahlanıb, atın tərkinə qalxar, yadların ayaqlarını sərhəddən bu yana keçməyə qoymazlarmış, elə ujqarlardaja burunlarını ovub geri qaytararlarmış.

Bu dəfə sel kimi gəlmişdi yağ. Qoşunun uju-bujağı yoxuydu. Elin əli silah tutanları şəhid oldular. Düşmən hər tərəfdən yel kimi kəndlərə doluşdu. Qojalar, qadınlar, uşaqlar dağlara sığındılar. Ələ keçməmək üçün dərələrdə, mağaralarda gizləndilər.

Sənubər adlı bir javan gəlin dünyaya yenijə göz açmış körpəsini beşikdə yuxuya vermək istəyirdi. Kişisi oğlunun üzünü hələ görməmişdi. Evləri hündür bir təpənin üstündəydi. Gəlin orada durub gözləyirdi ki, el döyüşdən qayıdacaq, ərinə muştıqlayacaq.

Kəndin ayağında toz dumana qarışanda körpə ağlamağa başladı. Ana əyildi ki, onu əmizdirsən. Toz yaxınlaşanda gördü ki, gələn düşmən qoşunudur. Gəlin körpəsinin ağzını döşündən ayırıb süddən kəsməyə ürək eləmədi. Beşiyi yerdən qaldırıb sinəsinə qısdı və dağlara doğru qaçdı.

Qoşun onun ardına düşür. Allahın işinə bax ki, gəlinin yolu dərə ağzına dirənir. Sənubər görür ki, dağlara sığına bilməyəjək. Hər tərəfdən düşmənlə əhatə olunub, bir azdan onun balasını sinəsindən ayırıb dərəyə atajaqlar, özünü isə özləri ilə aparajaqlar. Gəlin elin gözəl qızlarından biriydi. Namusu ayaqlar altına atılınja üzünü göylərə tutub yalvarır:

-Ulu Günəş, məni bu itdərə yem eləmə, daşa döndər!

Düşmən atlıları sür'ətlə şütüyürdü. Bir də görürlər ki, gəlin qeyb oldu, yerində iri bir daş əmələ gəldi. Atları saxlaya bilmədilər, hamısı həmin daşa çırpılıb dərəyə yuvarlandı.

Daş sonralan jamaatin niyyət yerinə çevrildi. Deyirlər, o daşın altında böyük bir xəzinə yatırmış.

QANIX ÇAYI

Şəki-Zaqatala bölgəsində böyük bir çay var, dağların arası ilə axır. El arasında “Qanıx” adıyla tanınır. Qanıx çayı haqqında əfsanələr gəzib doluşmaqdadır.

Deyilənə görə, qədim zamanlarda qalın bir meşə var imiş. Meşədə tək-jə bir koma tikilibmiş. Bu komada yoxsul Məhəmməd kişi, arvadı Fatma, bir də gözünün ağı-qarası birjə qızı Gülandam yaşayırmış. Gülandam o qədər gözəl imiş ki, o, seyrə çıxanda hər şey, hətta təbiətin özü ona heyranlıqla tamaşa edərmiş. Onun uja boyu, injə beli, kaşan kimi çatma qaşları, jeyran gözlərini xatırladan qara gözləri, injə badamı burnu, balaja ağzı var imiş. Elə bil bu gözəlin dodaqları, yanaqları qızılgüllərdən borj rəng albmış. Kağız kimi ağappaq sinəsinə baxanda adamın gözləri qamışırırmış. Ge-jə kimi qara saçları qıza xüsusi yaraşıq verirmiş. Bir sözlə, Gülandam o qə-dər gözəl imiş ki, yemə, içmə xətti xalına, gül jamalına tamaşa elə. Amma meşədə ağajlardan, quşlardan, sudan, günəş və aydan başqa belə bir gözə-lin yaşadığını bilən yox idi.

Meşədən xeyli aralıda bir kənd varmış. Həmin kənddə varlı təcir yaşa-yırmış. Onun övladı olmadığı üçün qardaşı oğlunu övladlığa götürmüşdü. Oğlanın adı Sadıq imiş. Bu oğlan da tə'rifə layiq javanmış.

Bir gün Sadıq əmisindən ijazə alıb şikara çıxır. Güzarı həmin meşəyə düşür. Atdan enib başını buraxır, özü payi-piyada düşür dalınja. At onu Məhəmməd kişinin komasının yanına aparır. Bu vaxt Gülandam gəzmək-dən qayıdırılmış. Sadıq Gülandamı görür, o dəqiqə ürəyinə xal düşür. Başı hərlənir, az qalır ayaqları yer tutmasın, yıxılsın.

Gülandam qaçıb qonağın gəlməsini atasına xəbər eləyir. Məhəmməd kişi sarılığını udmuş adamın köməyinə yetişir. Onu komasına də'vət edir. Qolundan tutub içəri aparır. Kişi qızını səsləyib deyir:

- Gülandam, ordan qonağa dağ otlarından hazırlanmış şərbət gətir.

Qızın əlindəki qabdan bir-iki qurtum içənnən sonra Sadığın ürəyi yerinə qayıdır. Toxtayır. Axşam düşmüşdü. Oğlan hara gəlib düşdüyünü anla-ya bilmir. Elə bilir nağıllar ələmindədi. Bir hu-

ri-mələk qarşısında durub altdan-altından onu süzür. Sadıq əməlli başlı Gü-ləndama vurulur. Ürəyində bu gözəl oğlana aşiq olur.

Ortaya yemək-içmək gətiriləndə Məhəmməd kişi yaxınlaşıb soruşur:

- Oğlum hardansən?

- Aşağı kənddənəm.

- Kimnərdənsən?

Sadiq ədəblə javab verir.

– Tajir Vəlinin qardaşı oğluyam.

– Yaxşı tanıyıram. Var-dövlət, hörmət-izzət sahibidi. Sizin kənddə mənim dost-tanışım çoxdu. Oğlum, adın nədi?

– Sadiq.

Kişi süfrədən bir lavaş götürür, qonağın qabağına qoyub deyir:

– Sadiq bala. Çörək çəs. Şam edək. Sonra yer irahlasınar. Gejəni qal, səhər yola çıxarsan. Sübh tezdən özüm apırıb kəndə çatdırram. İndi getmək fikrində olsan qaranlıqda yolu azarsan, qurda-quşa yem olarsan..

Sadiq e'tiraz etmədi. Fikirləşdi ki, çox yaxşı oldu. Evin adamları ilə allah gəlməsi kəsər, yaxından tanıyar. Güləndamın da nişanlı olub olmadığını öyrənər.

Süfrə ortadan yığıdırılır. Məhəmməd kişi ilə Fatma nənə namaz qılmaq üçün yan otağa keçirlər. Sadiq fürsətdən istifadə edib Güləndamın soruşur:

– Ay qız, deməzsən, adın nədi?

Qız dinmir. Qulağının dibinə qədər qıpqırmızı qızarır. Oğlan görür bu çox qaradınmızdı. İstəyir söz atmaqla dilini açsın:

– Yə'qin bura gələnlərin hamısı ya mənim kimi özündən gedir, ya da atdan yıxılır? Səbəbi də bir sənə bəllidi, bir də allaha.

Güləndam yenə dillənir.

Sadiq düşünür ki, susmaq razılıq əlamətidir. Deyəsən, o da qızın ürəyinə yatıb. Ona görə sinəsini tamam açıb tökür:

– Ay qız, mələksən, hurisən, yoxsa insan balası, bilmirəm. Amma mən səni görən kimi qəlbimə od düşdü. Belə gözəl və məlahətli qız hələ indiyə kimi görməmişəm.

Güləndam allanmış yanaqlarını yaylığının altında gizlədib kirmişə otaqdan çıxır.

Bu zaman Məhəmməd kişi ilə Fatma nənə otağa gəlirlər. Ev sahibi:

– Oğlum, - deyir, - indi məni agah et görüm, sənə birdən-birə huşunu itirməyinin səbəbi nəydi? Gün vürmüşdü, yoxsa...

Sadiq dərdindən ah çəkir. Handan-hana özündə jəsərat tapıb dillənir:

– Əmi, Allahdan gizli deyil, bəndəsindən niyə gizlətməliyəm...

Amma sözünü tamamlayammır. Güləndam əlində bir dəstə gül içəri girir. Sadiq hıqqana-hıqqana qalır.

Ər-arvad təjjüblə bir-birinə baxırlar. Sonra hər şeyi başa düşürlər. Lakin onlar da daha heç nə demir. Yatmaq təklifi ilə ayrılırlar.

Səhər Sadiq yerindən qalxan kimi həyətdə düşür. Görür ki, Güləndam gül-çiçək dərib bağdan gəlir. Yanına çatanda Sadiq deyir:

– Sabahın xeyir, çöllər gözəli!.. Məni yaxşı-yaxşı dinlə. İndi gedirəm.

Yurduma çatan kimi elçiləri bura göndərəjəm. “Yox” javabı alsalar, bil ki, mənim ürəyimi yaralamış olursan. İndi nə deyirsən?

Güləndam dərdiylə güllərin içindən ən gözəlini seçib oğlanın atının yəhrinə taxır, başını yerdən ayırmadan otağa girir.

Sadiq arif oğlan idi. Hər şeyi başa düşür. Qızıl gül məhəbbət rəmzi idi, bu, razılıq əlaməti idi. Oğlan durmayıb atın tərkinə tullanırdı.

Atı həyətdə jövlan edir, şahə qalxır, qapıdan çıxanda Sadiqın gur səsi dağlarda əks-səda verir:

– Salamət qal, dağlar qızı.

Məhəmməd kişi ilə Fatma nənə yuxudan ayılıb Sadiqı görmürlər. Baxırlar ki, Güləndam başqalaşmış, xəyallidi, qayğılıdı. Gözləri də daim yol çəkir. Qojalar anlayırlar ki, qızları geje qonağına bərk aşiq olub.

Sadiq evə gəlir. bütün əhvalatı əmisinə danışır. Yalvarıb-yaxarır ki, günü bu gün elçi göndərsin. Əmisi bu xəbərdən bərk qəzəblənir. O, Sadiq üçün varlı bir ailədən qız tapmışdı, yaxınlarda gedib “hə”sini almaq istəyirdi. Fikirləşir ki, bir az vaxt keçər, qardaşı oğlunun da ağı başına gələr. Deyir:

– Yaxşı, mən yolumu meşədən salıb qızla, ailəsiylə tanış olaram. Baxaram, sən danışanlar doğru olsa, əlinə su tökməyə layiq bilsəm, elçiliyini edərəm.

Bir iki gün keçir. Tajir görür ki, Sadiq saralıb əldən gedir. Ələtsiz qalıb Məhəmməd kişinin komasına gedir. Qapıdan səslənir:

– Ay ev yiyəsi. Qonax istəmirsiniz?

Səsə Güləndam gəlir. Tajir baxır ki, bir ay parçası durub qabağında. Qızı görər, görməz tajirin də ağı başından çıxır. Dili topuq vura-vura soruşur:

– Məhəmməd kişinin evi buradı?

– Hə.

– Sən də yə'qin onun qızısan?

– Bəli.

– Atan evdədi?

– Yoxdu. Keçin içəri. Hayındı harda olsa, gələr.

Tajir Vəli evə keçir. O, düzü-dünyanı gəzib dolaşmışdı, amma belə qızla rastlaşmamışdı. İndiyə qən elə zənn edirdi ki, javan ölmüş arvadının yerini tutan olammaz. Sən demə, uzağa getmək, çaylar keçmək, dağlar aşmaq lazım gəlmirmiş. Ay göydən enib onun evinin yüz addımlığındakı meşədə gəzib dolanmış. Kişinin yatmış hissələri püskürüb qalxır. Ürəyinə əfi ilanlar girir, öz-özünə deyir ki, “Belə maral Sadiq kimi uşaq-muşağa layiq deyil. Əsil tajir malıdı. Zər qədrini zərgər bilər”.

Bir azdan Məhəmməd kişi gəlir. tajir onunla çox mehribanlıqla salam-

laşır, hal-əhval tutub mətləbə keçir:

– Bilirsən, kişi. Mən Sadığın əmisiyəm. Bura zorlama göndərilmişəm. Qardaşım oğlu qızını görüb təzə eşqə düşüb. Deyir: pulumuz-paramız var, dağın qanmaz adamnarının əlində bir jeyran var. Get, dəyər-dəyməzə al gətir. Bir az aylənərəm, sonra da evdə qulluqçuluq eylər. Sizi gördüm, qardaşım oğlu da olsa, açıb hər şeyi danışmalıyam: Sadığın arvad-uşağı var. Mən elə adamam ki, kiminsə bədbəxt olmasına vijdanım yol verməz.

Gülendam başlayır ağlamağa. Deyir:

– İnanmıram. Ya ölüb torpağa qarışajam, ya da qalıb Sadığa gedəyəm.

Tajir buraya nifaq toxumu səpib çıxır, indi qalır Sadığı yoldan eyləyib qızdan ayırmaq. Yol boyu götür-qoy edir, neynəsin? Birdən yadına bir şey düşür: Sadıq ona demişdi ki, qız mənimlə kəmlə kəsmədi. Elə utanjaqdı ki, bir söz ağzımdan qopara bilmədim. Tajir sanki qiymətli mal tapmışdı. Bəli, qızın dilindən bir söz çıxarmaması abır-həyə nişanəsi deyilmiş... Kişi böyük sevinjlə evə çatır. Atdan yerə enməmiş başlayır qardaşı oğlunu danlamağa:

– Ə, sən nə qammaz uşaqsan. Meşədə dilsiz-ağızsız jaqqala rast düşürsən, aqlını oğurladıb Məjnuna dönürsən. Nə yaxşı ki, məni ora göndərdin. Bil və agah ol, sənin Leylinin dilini uşaqlıqdan yerli-dibli kəsiblər, laldı. Ona görə meşədən kənara çıxmır.

Sadığın əvvəl inanmağı gəlmir, sonra yadına salanda ki, gün ərzində Gülendamın dilindən bir kəlmə söz qopara bilmədi, əmisinin söylədikləri ağılna batır.

Tajir Vəli qısa zamanda Sadığa varlı bir ailənin qızını alır.

Bundan sonra məqam axtarır ki, Gülendamı ələ keçirsin.

Bir gün Məhəmməd kişi arvadına deyir:

– Ay arvad, bu qız tərslikdən əl çəkmiş. İnanmır ki, bu nanəlib Sadığın arvadı var. Qoy gedim öz gözümlə görüm.

O yola düzəlir. Sadıqilin kəndində bir dostuna qonaq düşür. Ordan burdan söhbət salır. Axırda öyrənir ki, doğrudan da Tajir Vəlinin qardaşı oğlu evlidir. Kəp-peşman evə qayıdır. Eşitdiklərini qızına danışır.

Dünya Gülendamın başına daralır. Həyatdan tamam əllərini üzür. Ər-arvad fikirləşirlər ki, bir halal süd əmmiş adam tapıb qızlarını ərə versinlər, yoxsa bu meşədə olan-qalan aqlını da itirəcəkdir. Anası ona yanaşır deyir: – Qızım, nə vaxta kimi “Sadıq” deyib oturajaqsan. İndi sənə qujağında övlad oynadan çağındı.

Gülendam ərə getməyəcəyini bildirir. Anası göz yaşlarını leysan kimi axıdıb ondan əl çəkmiş ki, çəkmiş:

– A gözo yeyim, bu gün, sabah biz ölüb gedəcəyik. Sən qız xeylağı bu xarabalıq, kimsəsiz meşədə tək-tənha neçə dolnajaqsan?

Axır ki, Gülendamı yola gətirirlər.

– Yaxşı siz deyən olsun. Amma bir şərtlə. Gərək ərim yaşlı adam olsun. Ona arvad yox, qulluqçu olmaq istəyirəm.

Ata yenə də Sadıqilin kəndinə gəlir, dərdini bir naxırçı dostuna danışır. Bu naxırçının arvadı çoxdan ölmüşdü, bir ayağı görüldü. Deyir:

– Qəm çəkmə. Qızoo mən özümə alaram. Demirsən yaşlı ər istəyir. Kənddə mənə qojasını tapammazsan. Heç olmasa beş-on gün əlimə su tökən görürəm. Ev-eşik çirk-pas içində itib batır. Pal-paltarım yamaq üzü görmür...

Bir neçə gündən sonra naxırçı gəlib molla nikahı ilə Gülendamı aparır.

Bütün kəndə səs yayılır ki, bəs Əhməd kişi gözəl bir qız alıb, xətti xalına, gül jamalına tamaşa eləsən doymazsan.. Söz-söhbət Sadığın da qulağına çatır. O, ah çəkib deyir:

– Dünyada anjaq bir gözəl var. O da meşədə dilsizdi.

Javab verirlər ki, yox bu, həqiqətən çox gözəldir. Onun nişanələrini göstərdikjə Gülendamın siması durur Sadığın qarşısında. Elə bil ki, ilan çalır. Yatmış məhəbbəti yenidən oyanır.

Özünən asılı olmayaraq yolunu naxırçının evindən salır. Çəpərdən boylanıb təzə gəlini axtarır. Birdən gözü Gülandama sataşır. Qız ağlaya-ağlaya bayatı deyirdi:

**Göydə bulud olaram,
Saralaram, solaram.
Qəbrim üstə ot bitər,
Sağalmaz yenə yaram.**

Sadığın təpəsinə qaynar su tökürlər. Gülendam lal deyilmiş. Əmisi onu aldadıbmiş.

Sadıq xənjərini çıxarıb ürəyinə sanjmaq istəyir. Birdən onda intiqam hissələri baş qaldırır. Atını dəli kimi evlərinə doğru çapır.

Tajir Vəli görmüşdü ki, kələyi baş tutmur, var-dövlətini yığıdırıb aradan çıxmışdı.

Sadıq qapıdan içəri girəndə baxır ki, quş uçub, yuvası qalıb. “Of, Güləndam!” - deyər bağırən oğlanın heç nəyə əli çatmır, xənjəri çıxarıb ürəyinə sanjır.

Şər qarışanda kənddə bir vay-şivən qopur ki, göydəki durnalar qanad saxlayıb göz yaşını axıdırlar.

Naxırçı evə gələndə Gülandama danışır ki, Sadıq adında bir javan özünə qəsd eyləyib. Sadıq adı gələndə Gülendam dik atılır. Sonra o ərindən öyrənir ki, həmin javan tajir Vəlinin qardaşı oğludu...

Deyirlər, naxırçının gözəl arvadı səhər əri mal-qaranı aparandan sonra qara paltarda evdən çıxıb harasa gedir, bir də qaş qaralanda qayıdır. Qırx gün ərzində bu dünya gözəlinin yaraşığından əsər-ələmət qalmır, bel bükülür, arıxlayıb dərisi sümüyünə yapışır.

Kənddə dərd bir idi, olur iki.

Sadığın qırxı günü qəbir üstə gələnlər görürlər ki, tərənin aşağısı su ilə dolub. Mat-məəttəl qalırlar. Sən demə, Güləndan hər səhər bura gəlirmiş, oturub günbatanadək göz yaşı axıdarmış. Bu göz yaşlarından əmələ gələn göl sonra daşıb çaya çevrilir.

Sadıq dərdi unudular-unudulmaz kənd jamaatı naxırçının arvadının şübhələni. Günü-gündən saralıb solan, gənqlik tərəvətini itirən qızı izləyirlər. Onun Sadığın məzarı üstə göz yaşı axıtdığını görəndə təəjjüblənirlər. Sadıq hara, naxırçının arvadı hara? Burda bir sirr olduğunu anlayırlar.

Bir ağbırçəyi göndəririlər ki, qızdan ağlamağının səbəbini soruşsun.

Güləndan belə javab verir:

**Yarım torpaq altdadı,
Hər şeyin qaçıb dadı.
Mən susum, kim ağlasın,
Ölüb, Sadıqdı adı.**

Güləndan başına gələnləri qarıya danışır.

Dağ gözəlinin müsibəti qısa zamanda hər tərəfə yayılır. Deyirlər, məhəbbəti nakam qalanlar Güləndamın yanına gəlib ürəklərini boşaldır, qanlı göz yaşı axıdırlar. Göz yaşlarının əmələ gələn balaja çay yazda böyüyüb dəreyə dolur. Amma sular dərəni aşandan sonra bulanlıqlaşır. Çünki həmin göz yaşlarının sahiblərinin ürəklərindən qara qanlar axırdı.

O vaxtdan neçə illər keçib. Hər dəfə Qanıx çayının kənarına gəlib tamaşa edəndə kiminsə həzin-həzin ağladığını eşidirsən. Deyirlər, bu, Güləndamın anasının səsi.

**Balam Qanıxda qaldı,
Qanıx da ah da qaldı.
Gül əkdim, soldurdular,
Göz yaşım arxda qaldı.**

GÜL VƏ BÜLBÜL

Diyillər ki, qədimlərdə Gül gözəlliyi ilə dünyada tayı-bərabəri olmayan

qızıymış. Bir gün bulaq başında ona bir oğlan yanaşır. Bir içim su istiyir. Gül dolçanı doldurub oğlana uzadanda gözləri gənjin gözlərinə sataşır. Hər ikisinin ürəyinə od düşür. Gənç atına minib ordan bir qədər aralanır. Mələhətli səsə bir bayatı oxuyur:

**Bülbüləm, oda yandım,
Gül getdi, mən dayandım.
Su verdi sevgi qatıb,
Mən içdikjə bal sandım.**

Gül səhəri gün bağda çiçəklərə su verəndə oğlanın mahnısını yadına salır, könlü qubarlanır, deyir:

**Güləm, həsrət qalmışam,
Yarı yola salmışam.
Bülbülün səsi gəlsə,
Fələkdən pay almışam.**

Bülbül yoldan keçirdi. Gülün nəğməsini eşidif bağa girir. Soruşur:

– Bəs mənim payımı kim verijhdi?

Gül gülümsüyüf:

– Bu çiçəklərin hamısı sənin olsun. - deyir.

İki gənç əhdi-peyman bağlayırlar. Gül Bülbülü hər səhər dan yeri süküləndə bağçada gözləyir.

Bir gün Bülbül at belində oxuya-oxuya Gülün görüşünə tələsirdi, meşədən çıxhaçıxda düşmən tayfanın atlılarına rast gəlir. Mələhətli səsindən xoşlanan atlılar kəmənd atıb onu tutullar. Əl-qolunu bağlayıf öz yurdlarına qaçırıllar. Bülbül uzun müddət əsirlikdə qalır. Onu dəmir qəfəsə salırlar. Anjaq yanıqlı nəğmələr oxuyur. Şənliklərdə, məjlislərdə isə səsinə çıxarmır. Kirişmiş duruf qolundakı qandallara baxır. Nə qədər xahiş, minnət edirlər şən mahnılarla düşməni əyləndirmir. Buna görə Bülbülü döyüf təzədən qəfəsə salırlar.

Aylar, illər bir-birini əvəz edir. Bir gün Bülbülü geyindirif-keçindirif şahın oğlunun toyuna aparıllar. Və'd edillər ki, mahnıları ilə qonahları şən-ləndirsə, azad buraxılajaq. Bülbül yurduna dönmək, sevgilisinə qovuşmaq arzusuyla şən mahnılar oxuyur.

Bəylə-gəlin gətiriləndə Bülbül Gülü ağ gəlin paltarında görür, özünə onun üstünə atır. Bu zaman hamının gözü qabağında dəhşətli fəjə baş verir.

Sən demə, atası zorla qonşu pajçahın oğluna ərə verdiyi üçün Gül əlin-də iti xənjər tutubmuş. Bülbül həmin xənjərə sanjılır. Gülün ağ gəlinliyi al qana bulaşır.

Qız xənjəri oğlanın sinəsindən çıxardıf öz ürəyinə soxur. Hər ikisi son nəfəslərində saralan üzlərini göyə tutub allaha yalvarırlar:

– Biz insanlığı qəddar, zalım, xayin gördük. Qadir allah, elə et, insan jildindən çıxmaq, o dünyaya başqa şəkildə gedək ki, xəjalətdi olmuyah.

Tanrı bu iki gənjin jildini dəyişir, gülü qırmızı ləçəkli, budağı tikanlı gü-lə, bülbülü isə məlahətli səsə malik quşa döndərir. İndi də bülbül olan yer-də qızılgülü qırsan, quş özünü kollara çırpar.

İSAX VƏ MUSAX

Diyirlər, iki yetim qardaş variymiş - İ sax və Musax adında. Habı qardaşdar varlı bir adamın mal-qarasını otarırmış. Kişi o qədər qəddar, paxıl, xəsis imiş ki, uşaxlara bir qarın çörəyi qıymırmış, lap taqətdəri gedəndə daa ölməsinnər deyə güj-bəla süfrədən artıq qalannarı verirmiş.

Günlərin bir günü qardaşdar meşədə qatı çən-dumana düşüllər. Gejə gəlif başlarının üstünü kəsdirir. Evə qayıtmağa qorxullar. Ağalarında bir damcı insaf-mürvət yoxuydu, onları ölənəjən döyəkdi. Axır ələcdarı üzülür, allaha yalvarırlar ki, onları quşa döndərsin.

Ulu tanrı qardaşların istəyini yerinə yetirir. İ saxnən Musax çönüb quş olullar. Elə o vaxtdan habı quş qardaşlar gejlər bir-birlərini çağırır deyillər:

– İ sax!

– Hı?

– Tapdın?

– Yooox!..

Sonra meşənin o biri başından səs gəlir:

– Musax!

– Hı...

– Tapdın?

– Yoox...

QARANQUŞ VƏ İLAN

Lap qabaxlar qaranquşnən ilan qonşuymuşlar.

Bir gün onnar oturub bir-biriynən məsləhətdəşillər. İlan diyir ki:

– Hayındı habı dünyada ən şirin yem ətdi. O da maa qismət oluf.

İlan hər gün neçə heyvanı, quşu çaldığından danışıır. Qaranquş görür ki, belə getsə ilan yer üzündə cannı qoymuyajax, qonşusunu dilə tutmuş istiyir, bir faydası olmur. Axır ələjsız qalır ilanının bayıra uzanan dilini dimdikləyir. İlanın dili haçalanır. Qaranquş diyir:

– Ay ilan, habı şirin yemin adı nəydi?

İlan ha istəyir “Ətdi! Ətdi!”-disin, amma haça dilindən səs: “Torpaq! Torpaq!” şəklində çıxır.

İlan qəzəbindən joşub-daşır, uçmaq istiyən qaranquşun quyruğundan bir lələk qopardır.

Elə o vaxtdan sonra ilanının diliynən qaranquşun quyruğu haça qalır.

SÖYÜD AĞAJI

Diyilənə görə, söyüd qollu-budaqlı, havaya şaxələnən bir ağac imiş.

Günlərin bir günü yoldan ötən iki qardaş onun kölgəsində oturur. Biri deyir:

– Allah habı ağajı yaratmasaydı, biz istidən bişmişdik.

O biri javaf verir:

– Ağajdih dölü, hayındı o bulağı qoyanın janına dua eləməliyih.

Aralarında mübahisə düşür. Sora şillələşillər, yumruqlaşillər. Axırda xənjərə əl atıllar. Qardaşlardan birinin əlindən xəta çıxır, o birini vurub öldürür.

Baxır xəlvətdikdi, həmin ağajın altında quyu qazıb meyidi basdırır.

Bunları seyr edən söyüd ağajı o gündən özünü lənətdəyir:

– Allah, məni yaradan yerdə, daş yaradaydın, qardaş öz qardaşının qanını heş nədən üstümə tökdü.

Söyüd xəjələtli qalır, o vaxtdan həmişə başını aşağı salır, budaqları üzü aşağı yerə doğru uzanır.

PAXLA

Belə söyliyirlər ki, qədim əyyamlarda bir kasıf qarı yaşaymış. Habı qarı günnərin birində paxla bişirmək istiyir. Suyu qaynadıf paxlamı qazana tökəndə onnardan biri sıçrayıb kənara düşür.

Qarının çırpısı qurtarıbmış. Əvəzində ojağa saman atır. Samanlardan da biri kənara sıçrıyır. Sən dimə, ojağın gözlərinən də biri qıraxdaymış.

Paxla, saman və göz dostlaşillər. Birlikdə horaladan uzaqlaşif janlarını qurtarmağa çalışillər.

Yolla bir xeylah gedillər. qabaqlarına bir çay çıxır. Saman diyir:

– Mən keçəmmərəm. Su qujağına alıb aparar.

Köz ah çəkib ağlamağa başdıyır:

– Ah, mənim ajalım çatıb, hayatım habırda sönəjək.

Samanın dostuna yazığı gəlir, diyir:

– Gəl, min məəm belimə, səni çayın o yanına keçirim. İkimiz ağır olarıx,

suyun bizi aparmağa gücü çatmaz.

Köz sevinif samanın belinə minir. Hər ikisi çaya düşüllər. Bir az üzmüşdülər ki, köz samanın belini yandırır. Hər ikisi məhv olur.

Habı hadisələri seyr edən paxla xeyli gülür, axır gülməkdən qarnı patdıyır.

Yoldan bir kişi keçirmiş. O paxlanın iki yerə ayrılmış qarnına baxır, ona yazığı gəlir. Yanında iynəylə qara sap varmış, çıxardıf paxlanın qarnını tikir.

Elə o gündən paxlanın üstündə qara xəət əmələ gəlir.

NOHUR GÖLÜ

Diyillər, habı dağların ortasında bi ölkə varmış. Ho ölkənin paxçahının oğlu şahzadə Nohurun nə gözəllikdə, nə igiddikdə tayı-bərabəri yoxuymuş. At çapmaqda, ox atmaqda, qılınj oynatmaqda huna çatan tapılmazmış.

Nohurun şöhrəti tez bir zamanda eldən-elə, ölkədən-ölkəyə yayılır. Uzaq-uzaq şəhərlərdən habı dünya gözəlinin sorağını tutub gələnləri sayıf qurtarmaq olmur.

Amma məğrur qız həblə bi şərt qoymuşdu: kim hunun qardaşını yıxsa, o iyidə ərə gedəjək.

Əslində hu şahzadə qızın qardaşı-zadı yoxuymuş. Özü oğlan paltarı geyinif yaraqlanır, meydana çıxıf javannarla vuruşarmış. Uzun hörüklerini dəbilqənin altında gizlətdiyindən, üzünü örtüdüyündən hunu kimsə tanımazmış. İgid qız oğlanların kürəyini yerə qoyarmış, sora öldürməzmiş, habı sözdəri diyif öz ölkəsinə yola salarmış:

“Sənnən bajım Nohura ər olmaz!”

Hu dağın dalında bir uşaq-qaralı ailə köç salmışdı. Hurda bi qoçaq, jəsəratli oğlan yaşayırdı. Uşaqlığında şahın nökrərinə javab qaytarmışdı, huna görə qoça ata-anası, balaja qardaş-bajılarıyla birlikdə habı ölkədən dağlara qovulmuşdu. Ata-oğul dəmirçilik edif külfəti çətinliklə dolandırarmış. Gejə-gündüz işləmələrinə baxmayaraq hu ailənin bi qarnı aj, bir qarnı tox olardı. dəmirçi oğlu düzəldikləri oxu, qılınjı, qalxanı yığıf dağdan enərmiş, bazara aparıf satarmış. Şəhərdə çoxlu dostarı varmış. Bu gənə heş vaxt tay-tuşlarının yanında vüqarını pozmazmış. Yenilməz gücü, iti ağı, bajarığı, müştərilərlə xoş rəftarıyla şəhər jamaatı arasında böyük şöhrət qazanıbmış.

Qoça dəmirçi yurdu-yuvası üçün darıxmışdı, yaman fikir çəkirdi. Dəmirçi oğlu da istiyirdi ki, şəhərə dönsünnər, atasını həsrətdən qurtarsın.

Bi gün ölkəyə gələn tajirrərin dəmirçiyə işi düşür.

Dəmirçioğlu hu mehriban adamnardan gözəl Nohurun sorağını alır. Bütün günü eşitdiklərini unudammır. Əli işdən soyuyur, iri bir qoz ağajının budaqları altında yatır. Nurani bir qoça onun yuxusuna girib diyir:

– Şahzadə Nohuru saa buta verirəm...

Dəmirçi oğlu yuxudan qəfil oynayır, üç gün, üç gejə havalı gəzif dolanır. Tajirrər kişiyə diymillər ki, oğlunu bizə qoş, gedif dünyanı gəzsin, fikri dağılsın. Çox götür-qoydan sonra atasının rüsxət alıb yola düşüllər. Susuz səhralardan, tufanı dənizlərdən, yaşıl çəmənlərdən keçillər, uja dağlardan aşıllar, hər ölkədə dəmirçi oğluna bi gözəl göstərilər. Diyir:

– Öz butam hunnan qəşəkdi.

Axır geri qayıdılar. Bi səhər gələn dağlar arasındakı ölkəyə çatıllar. Dəmirçioğlu soraqlaşib dünya gözəli Nohuru tapır, qızın şərtini o dəqiqə qəbul edir.

Meydan hazırlanır. Tamaşaya o qədər adam toplaşır ki, iynə atılsaydı, yerə düşməzdi. Dəmirçioğluyula kişi paltarı geymiş şahzadə qız üz-üzə gəlillər. Nohur görür ki, hununla döyüşə girişən oğlanın qılınjdan başqa silahı yoxdu, təəjjüblənib soruşur:

– İyid, nə səbəbə mənim kimi təpədən-dırnağa yaraqlanmamısan?

Dəmirçioğlu özünü sındırmır, vüqarla diyir:

– Mənim əsil yarağım ürəyimdədi, məhəbbətimdi. Sevgimin qarşısında əmud, nizə, qalxan, topuz nağarar?

Söz şahzadə Nohurun xoşuna gəlir.

– Dildə ustasan, oğlan, sözdərin kəsərlidi. Göstər görək qılınjında da kəsər varmı?

Dəmirçioğlu qızmış nə kimi döyüşə girir, hər ikisi məharətlə qılınj oynadırlar. Düz yeddi gün, yeddi gejə vuruşullar. Heç biri üstün gələmmir. Səkkizinji gün qılınjdan bir şey çıxmadığını görüb əlbəyaxa güləşə başlayıllar. İlk həmlədə dəmirçioğlu Nohuru yerdən götürüb başı üzərinə qaldırır, yerə çırpmaq istiyəndə dəbilqə qızın başının düşür. Nohurun qarqara uzun saçları açılır. Dəmirçioğlunun matı-mutu quruyur, əlləri boşalır, ehmallıja qızı qaytarıb yerə qoyur.

Şahzadə Nohur ələriylə üzünü gizdədir. Dəmirçioğlu görür ki, habı qız, yuxuda gördüyü gözəldi ki, var. Bi könlüdən min könlə ona vurulur.

Şahzadə Nohur Dəmirçioğlunu başdan-ayağa süzüb diyir:

– Məni bu günədək məğlub edən olmamışdı. Qonağımın, iyid.

Şahzadə Nohur Dəmirçioğlunu çadıra aparır, saray nökrərinə çağırıb əmr verir:

– Qonağa yemək gətirin, sora aparıf əyninə padşaha layiq paltar geyindirin.

Şahzadə Nohur Dəmirçioğlunu nökrələrə tapşırif anasının yanına gəlir,

qarşısında diz çöküf diyir:

– İki gözüm, ana! Tajidarım, ana! Neçə iyidlə rastlaşdım, qoluzor pəhləvannarla vuruşdum, şahzadələr qabağında duruş gətirəmmədi. Həblə iyid görmədim, ana! Onun güj-qüvvətinnən çox, məğrurluğuna vuruldum. İzin ver, şərtimə əməl eliyim. Atamı da bu işdən hali elə, razılığını al.

Anası javab verir:

– Çalışaram, gözümün işığı.

Xanım pajçahın yanına gəlib qızının dediklərini ona çatdırır. Şah oğlanın kimliyini soruşur, dəmirçinin oğlu olduğunu bildikdə qəzəblənir:

– Arvad, ağılı itirmisən, nədi?! Bizim dəmirçiyə nə alış-verişimiz?

Pajçah qızıyla özü danışmaq istiyir, onu hüzuruna çağırtdırır.

Şahzadə Nohur atasının qarşısında baş əyib diyir:

– Buyruğunuzla gəlmişəm, mehriban ata.

– Mənim gözəl, ağıllı qızım! Dəmirçioğluna məğlub oldun, hayırdı fikrin nədi?

– Şərti yerinə yetirməliyik, ata.

– Hərzə-mərzə danışma, qız! Məyər dəmirçinin oğlu sənənin tayındı?!

– O dəmirçi oğlu neçə-neçə şahzadədən hünərli çıxdı.

Pajçah görür ki, inadkarlığı onun şah-şöhrətinə xələl gətirəmək. Ona görə də hiylə işlətmək qərarına gəlir. Üzünün ifadəsini dəyişib qızına diyir:

– Yaxşı, allah xeyir versin. Gedin toya hazırlaşın. Pajçah sərkərdələrinnən birini yanına çağırıb əmr verir ki, gedib dəmirçi oğlunun başını yatdığı yerdə kəssin...

Səhər Şahzadə Nohura dəhşətli xəbər çatır. qız qara geyinib Dəmirçioğlunun jəsədi önünə gəlir, diz çöküb ağlamağa başdiyir. Ağı diyir:

**Nohurun dərdi çoxdur,
Üstünə gələn oxdur.
Dəmiri pash qalıb,
İyid dəmirçi yoxdur.**

Nohurun gözdərindən axan yaş get-gedə çoxalır. O qədər çoxalır ki, horda göl əmələ gəlir. Gözəllər-gözəli Nohur öz göz yaşlarında batıb boğulur.

Adamnar habı saf məhəbbəti unudammırrar, göz yaşlarının əmələ gələn gölü “Nohur” adladırırrar.

AĞJAQANAD

120

Deyirlər günlərin birində Süleyman peyğəmbər öz külfəti ilə birlikdə dərya səyahətinə çıxır. Neçə olursa, gəmi dəşilir, su içəri dolmağa başlayır. Peyğəmbər görür ki, gəmi yavaş-yavaş dəryaya qarq olajaq, belə getsə onlar da suda boğulajaqlar. Əlini göylərə tutub kömək istiyir. Göydən səda gəlir:

– Ya peyğəmbər! İlanı çağır, o sənə kömək edər.

Süleyman peyğəmbər ilanı çağırır. İlan gəlib diyir:

– Mən səni təhlükədən qurtararam, əvəzində məni razı salajağına söz ver.

Süleyman peyğəmbər şərtlə razılaşır. İlan başını gəminin dəşilmiş yerindən keçirib qıvrılır, içəri dolan suyun qarşısını alır.

Gəmi üzüsahilə çıxır. Süleyman peyğəmbər külfəti ilə birlikdə xilas olur. İlan bayaqkı söhbəti ona xatırladır, peyğəmbər soruşur:

– Elədiyən yaxşılığın əvəzinə nə istiyirsən?

İlan javabında diyir:

– Dünyadan ən şirin qanı olan janlımı mənə ver. Həmişə onun qanını içmək istəyirəm.

Lakin peyğəmbər bilmir ki, dünyada ən şirin qanı olan janlı hansıdır. Odur ki, ağjaqanadı yanına çağırır və ona əmr edir ki, yer üzündəki bütün janlıların qanından dədsin, hansının qanının daha şirin olduğunu öyrənib peyğəmbərə söyləsin.

Ağjaqanad uçub gedir. İlan bərk yorulubmuş, dinjini almaq üçün peyğəmbərdən izn istəyir. Peyğəmbər izn verir. İlan qıvrılıb yatır. Süleyman peyğəmbər ağjaqanadın yolunu gözləyir.

Ağjaqanad yer üzündəki bütün janlıların qanını yoxlayır, ən şirin qan insanlarınkı olur.

Süleyman peyğəmbər insanların dostu idi. O istəmir ki, onların qanı ilana qismət olsun. Ağjaqanad gəlib: “Ən şirin qan insanın qanıdır”-deyəndə Süleyman peyğəmbər onun boğazından yapışib əli ilə dilini çıxardır.

Bundan sonra ağjaqanad danışa bilməyib vızıldamağa başlayır. İlan yuxudan oyanır, dili çıxarılmış ağjaqanadın vızılıtsından heç nə başa düşməyib peyğəmbərin üzünə baxır.

Peyğəmbər diyir:

– Ağjaqanadın öyrəndiyinə görə, ən şirin qan qurbağanımkıdır.

İlan tələb edir:

– Şərtləşdiyimizə görə, qurbağanın qanını mənə verməlisən.

Süleyman peyğəmbər qurbağanın qanını ilana verir. Dili çıxarılmış ağjaqanad isə bundan sonra insanlardan əl çəkmir, vızıldaya-vızıldaya onların üstünə qonub qanını içir.

121

SOYUQBULAQ

Şekidə yazbaşı “Soyuqbulaq” ərazisindəki dağlarda göy gurultusundan bir-iki saat sonra mö'jüzə yaranır. Buradakı susuz qayalar yavaş-yavaş nəmlənir, az sonra adamların gözləri qarşısında qəribə bir mənzərə yaranır. Öz mənbəyini yeraltı dağ çaylarınnan alan fəvarə və budaqlardan göz yaş kimi dumduru, şəffaf su axır. Elə bil bulaqlar birjə himə, göy gurultusuna bənd imiş. Bir az əvvəl sakit görünən həbi yerdə bulaqların həzin zümzüməsi baharı salama gələn quşların jəh-jəhinə qarışır, adam özünü nağıllar aləmində hiss edir. Axan su da ki, özgə aləm olur, içməklə ləzzətindən doymursan. Həbi minvalla yerin altından göy gurultusuyla bir anda qaynayıb kükrəyən su qış gələnə qədər beləjə axır. Elə ki, qış düşür “Soyuqbulaq” da itir. Bir də onun üzə çıxması qalır gələn yazın göy gurultusuna...

Diyillər, “Soyuqbulaq”ın suyundan göy guruldayan anda kim içsə bütün xəstəlikləri jandan çıxır. Ona görə ki, həbi bulağın suyu yerin altındakı nakam, günahsız ölənnərin göz yaşdarılır.

AĞ QAYA

Nağıllarımızda, dastanlarımızda rastlaşdığımız dirilik suyunun yerini tapmaq istəsəniz, Şekidəki “Ağ Qaya”ya gəlin. İyun ayında habırdə olanlar maraqlı bir hadisə ilə rastlaşırlar. Onlar “Ağ Qaya”dakı susuz qaynamaya çatar-çatmaz görəcəklər ki, birdən-birə qayanın döşündən güjlü su çıxmağa başlayır.

Adamları yaz-yay aylarında bu yerlərə gətirən məhz həmin mö'jüzədir. Çox qəribədir ki, o su qaynağının gözə görünməsiylə itməsi arasındakı vaxt da heyrətamiz dərəcədə dəqiqdir: düz üç ay! Payız girəndə suyun kökü kəsilir. Diyillər ki, Koroğlu köpüklü suyu həbi yerdən götürüf, Molla Juma da yeniyetməliyində hordan keçirmiş, su içif aşılıqlı iste'dadına çatıf.

ÖY İLANNARI

Belə diyillər ki, qədim zamanlarda ər, arvad və övladdan ibarət bir ailə yaşayırmış. Hunnar kasıb olmalarına baxmayaraq açıqürəkli, təmizqəlblə adammarmış. Bi qarnı aj, bi qarnı tox oğlanlarını ərşəyə çatdırırlar, evdar və təmizkar bi qız tapırlar, toy edib gəlin gətirillər.

Bi gün hamı işə-güjə getmişdi, gəlin evdə tək qalmışdı. Hu ev işlərini görüb qurtarandan sonra inəyi sağır, südə maya qatıb sobanın yanına qoyur. Geri dönəndə nə görsə yaxşısı?

Tavandakı deşikdən bi ilan balası çıxıb döşəməyə düşür və tərپənməz qalır.

Jəsür gəlin qoxub eləmir, otağın bi künjünə çəkilib gözliyə gərək həbi nə işdi.

Keylah vaxt keçir. Tavanın həmin deşiyindən bi böyük ilan da çıxır, fisıldaya-fisıldaya gedif başını inəyin südünün içinə soxur. Qıvrıla-qıvrıla qayıdıf əvvəlki yerinə girmək istiyəndə balasının tərپəndiyini görür. İlan jəld sobanın yanına gəlir. Quyuğunu qazana dolayıb aşırır, südü yerə əndərir. Sora balasıyla birlikdə çıxıb gedir. Gəlin gördüklərindən bir şey annamır: axı ilanın qəsdı nəydi ki, qazanı aşırıb südü dağıtdı?

Gəlin əhvalatı qaynanasına danışır, hu da heç nə başa düşmür. Axşam evə dönən kimi işdən kişinin də hali edillər.

Qaynata gəlinə deyir:

– Qızım, hunnar öy ilannarıdı, qabaxlar hər ailədə olurdu. İnsannara birrik, xoşbəxtlik gətirirdilər. Sora həbi ilannar görüllər ki, qardaş qardaşa qənim kəsilib. küsüf gedillər. Hu ilan əvvəl öz balasının evə sallanarkən öldürüldüyünü bilir, qısas almaq fikrinə düşür. Huna görə də başını soxub zəhərini süd qazanına tökür. Amma geri qayıdanda balasını sağ görür, nəhaq fəlakətə səbəb olmaq istəmiyə zəhərlədiyi südü yerə əndərir.

GÖYƏRÇİN

Keçmiş əyyamda Şərq ölkələrinin iki qüdrətli şahı arasında düş-mənçilik münasibətləri daha da gərginləşir. Gündə bir-birinə hədə-qorxu gəlirlər. Nəhayət, şahın biri o biri ölkənin şahına mü aribə e'lan edib onu təkbətək meydana çağırır. Elçilər mü aribənin başlanacağı günü dəqiq müəyyənləşdirirlər. Tə'cili son hərbi azırlıq işləri görülür.

Döyüşə çağırılan şah 15 il idi ki, mü aribə etmədi. Odur ki, döyüş papağını əl-ayaqdan uzaq kö nə otaqlardan birinə qoymuşdu. Vuruşmaya bir gün qalmış şah anasından döyüş papağını gətirməsini xahiş edir. Anası gedir, lakin çox çəkmir ki, əliboş qayıdır. Oğlu anasından soruşur:

– Nə üçün papağımı gətirmədin?

Anası oğluna müəmmalı cavab verir:

– Papağı gətirə bilmədim...

– Ana, mən səni başa düşmürəm. Meydanda ölüm-itim olar.

Yaxşısı budur ki, döyüş papağını gətirib qələbə xəyir-duvası verəsən.

– Yanılırsan, bala, igid meydanda ölür. Ancaq döyüş papağın o qə-dər ağır sirli-se rli idi ki, onu yerindən tərپətməyə gücüm çatmadı.

– Mənim gücüm çatar.

Ana şah oğlunun ayaqlarına döşənir:

– Səni and verirəm alal südümə, papağa dəymə!

– Anacan, mən şaham! Şah meydanına papaqsız, dəbilqəsiz necə çıxım?

Ana oğlunu inadından döndərmək üçün gördüklərini açmalı olur:

– Bala, sənin döyüş papağının içində indiyədək neçə kimə ziyan vurmayan, dünyada ən dinc əyvan olan ağ göyərçin yuva salıtdı. Özünün də üç dənə ətcə balası var. Biaram özünü çölə vurub balalarını yemləyir. Onları təhlükəsiz bir yerdə boya-başa çətdirmək istəyir. Mən bu günahsız balalara toxunsam, ağ göyərçin bizdən kəsib gedər, yetim balaların ah-naləsi ölkəmizə bəlalər gətirər. Gəl bu dəfə papağını qoyma.

Bu sözləri eşidən oğul neçə nə demir. Şahlıq tacını ağ göyərçinə tapşırır başıaçıq düşmənlə meydana çıxır. Döyüşə gələn şah rəqibinin döyüş papağı olmadan döyüşə gəldiyinə təəccüblənir. Bu sirli oyunun səbəbini soruşur. Dəbilqəsiz şah deyir:

– Mənim papağında ağ göyərçin üç bala çıxardı. Anam südünə and verdi ki, balalara toxunmayım. İnsanları yersiz bəlalara düçar etməyim.

Rəqib şah sözə inanmır. Vəzirini göndərir ki, gedib bunun düzgünlüyünü yoxlasın. Bir azdan vəzir qayıdır. Hər şeyin doğru olduğunu söyləyir. Bunu eşidən şah dərin fikirlərə dalır. Əlini düşməninə uzadı deyir:

– Gəl barışax, sül bağlayax! Sənin anan bir quşun-ağ göyərçinin evini dağıtmaq istəmir. Bəs niyə nəhaq qan töküüb minlərlə insanların evini dağıdaq.

Onlar sül bağlayırlar. O gündən ağ göyərçin sül quşu esab olunur.

AĞCA QALA

Bu qala Şəkinin Aydınbulaq kəndi yaxınlığındadır. Aşağı Daşağıl kəndi isə qalanın gündöğən tərəfindədir.

Bu möhtəşəm qala Ağca adlı qəhrəman bir qızın sifarişi ilə tikilibdi. Əfsanəyə görə, Ağca elin gözəl və cəsur bir qızı olub. Yaşlı bir xan qıza aşiq olur. Qız sifariş göndərir:

– Xan bir dağın başında möhtəşəm bir qala tikdirsin. Məni və elin qırx gözəl qızını o qalaya köçürsün, bir neçə müddət oxutdursun, ədəb-ərkandan dərs ala.

Bu təklif xanın çox xoşuna gəlir. Çay daşından möhkəm bir qala tikdirir. Ağcanı və daha qırx qızı ora köçürdü. Molla seçib göndərir ki, bu qızlara dərs desin.

Xan çox zülümkar adam imiş. Xalq ağır vergilər altında innəyirmiş. Qızların da xana nifrəti varmış.

Bir gün xan qalaya gəlir. Ağca qala bürcünə çıxıb deyir:

– Xan, düşmənlərdən qorunmaq üçün bizə silah ver, qılınc oynatmaq, tüfəng atmaq öyrət. Biz bu ellərə arxa ola bilərik.

Ağcanın bu təklifi də xanın xoşuna gəlir.

Qızlar bir müddət silahları necə işlətməyi öyrənirlər.

Axırda qırx cariyyə də başında Ağca üsyana başlayır. Xanın qarşısında tələb qoyur ki, kəndlilərin vergisini azalt, qızlara isə bu qalada tam azadlıq ver. Xan bunlarla razılaşmır. Qoşun çəkib qalaya hücum edir. Qırx qız və Ağca mərdliklə vuruşurlar. Qala bürcləri dağıdılır. Ağca və qırx qız xanın adamları tərəfindən e'dam edilir.

Qala da qəhrəman qızın - Ağcanın adı ilə “Ağca Qala” adlanır.

ŞİRİN BULAQ

Qafqaz dağlarının ətəyində yerləşən Daşbulaq kəndinin yuxarı hissəsində Şirin bir bulaq var imiş. Bulaq öz başlanğıcını sıldırım qayalardan götürmüş. Bu qəribə bulağın sirri uzun müddət yerli əhali üçün açılmaz qalırdı.

Kənddə Zaman xan adlı varlı, pullu bir ağa ökmədarlıq edirdi. Xanın böyük təsərrüfatı vardı. O, münbit torpaqları şumladır, əkdirər, biçirdirdi. Məhsulun başa çatan vaxtı Şirin bulağın suyu birdən-birə qurudu. Adamlar, mal-qara, bütün təsərrüfat suya məcbur idi. Zaman xanın var-dövləti tamamilə tələf olmaq təhlükəsi qarşısında qaldı. Zaman xan suyun dalınca kimi göndərsə geri qayıtmırdı. Kəndin igid, adlı-sanlı adamları bu “gedər-gəlməz” yoldan bir daha geri dönmürdülər. Zaman xan e'lan verir ki, kim Şirin bulağın yolunu açsa, onu dünya malından qəni edəcəm. Xanın Əhməd adlı igid, qorxmaz, cavan bir çobanı var idi. O, Dəmirçi Muxtar kişinin oğlu idi. Neçə il idi ki, xana çobanlıq edirdi. Əmrəh, xanın Güllü adlı gözəl bir qızını sevirdi. Qız da Əmrəhni sevirdi. Ancaq onlar bu məhəbbəti gizli saxlayırdılar. Güllü atasının xasiyyətinə yaxşı bələd olduğu üçün bilirdi ki, xana xəbər çatsa, qəzəbi tutaca.

Əmrəh, xanın e'lanını eşidən kimi onun yanına gəlir və deyir ki, Şirin bulağın yolunu açmağa bilərəm, əvəzində xan qızı Güllünü ona verməlidir. Xan bir qədər düşündükdən sonra razılıq verməyə məcbur olur. Əmrəh evə qayıdır. Atasına bu yoldan geri dönməyi təklif edir. Amma Əmrəh qoymur-əqrabası ilə görüşüb yola düşərkən atası Muxtar kişi ildırım parçasından düzəltdiyi xəncəri oğluna verib deyir:

– Oğlum, get tale sənə yar olsun. Bu xəncər səni darda qoymaz.

Əmrah üç gün yol getdikdən sonra böyük bir əzab-əziyyətlə bulağın başlanğıcına gəlib çatır. Görür ki, bulağın kəndə gedən yolunu iri bir daş parçası tutub. Çox çətinliklə bu daşı kənara tullayır. Kəndə gedən suyun ağzı açılır. Bu zaman bərk gurultu qopur. Nəhəng bir əjdaha Əmrahın üstünə atılır. Əmrahla əjdaha arasında əlbəyaxa döyüş başlayır. Son nəfəsdə Əmrah xəncəri əjdahanın kəlləsinə soxur və əjdaha nəriltili qopararaq yerə sərilir. Əmrah ağır yaralanmışdı. Çox çətinliklə kəndə qayıdır. Bir müddətdən sonra tamam sağalıb ayağa qalxır. Suyun gəlməyi kənddə toy-bayrama səbəb olur. Deyilənə görə, kəndin camaatı yeddi gün şadlıq edir.

Zaman xan verdiyi vədə əməl etmir. Qızını Əmraha vermək istəmir. Əmrah Güllünü kənddən götürüb qaçmağa məcbur olur. Əmrah bu yerlərə yaxşı bələd olduğundan dar keçidlərlə, keçilməz yollarla gedirlər.

Zaman xan Güllünün qoşulub qaçdığını bilən kimi hər tərəfə atlı saldırb onları mü asirəyə aldırır. Ancaq qoşun nə qədər gəzirsə Əmrahla Güllünü tapa bilmir. Bu vaxt Zaman xan əmr edir ki, Şirin bulağın suyundan kənara çıxılmasın. Xanın özü əjdaha olub bulağın gözüne yapışır. Günlər keçdikcə susuzluq Güllünü əldən salır. Gül dodaqlar çat-çat olub qan verir. hər dəfə Güllü gözlərini Əmrahın üzündə dolandıranda zəif səslə: -Su, -deyir. Əmrah sevgilisini gizlətdiyi yerdə qoyub Zaman xanın yanına su dalınca gedir. Xan Əmr ın gəldiyini görüb ürəyində sevinir.

– Nəyə gəlmisən?

– Təşnəyik. Şirin bulağın suyundan bir içim su ver.

– Sənə su düşmüşür. Sən günah işlətmisən.

– Günahı əhdini unudanlar işlədir, xan. Bulaq mənimdi, bulaq Güllününüdü. Savaba bat, xan. Öz bulağımızdan bizə bir içim su ver.

Xan yenə iylə işlədir. Qızı ələ gətirib sonra Əmrahı öldürmək istəyir.

– Suyu burada içəcəksiniz, orada yox, Güllünü gətir. Sənə zaval olmayacaq.

Əmrah geri qayıdır.

Günəş doğanda özünü Güllünü qoyduğu yerə çatdırır. Lakin gözlərinə inanmır. Güllü üzüqoylu, qolları irəli açılmış alda, yerdə hərəkətsiz qalmışdı. Ondən bir qədər aralıda göz yaşı kimi dum-duru bulaq qaynayırdı. Bulağın dörd yanı güllük, çiçəklilik idi.

Deyilənə görə, Əmrah ömrünün sonuna qədər “Güllü bulağ”ın yanından eç yana getməmiş, öləndə Güllünün yanında ölmüşdü.

O gündən Şirin bulaq daşların, qayaların arasından sızıb gəldiyi üçün

kəndin adı Daşbulaq, Güllünün öldüyü yer isə Güllübulaq adlanır.

XAN SARAYI

Şəki xanı bir gün ustasını yanına çağırıb deyir:

– Qocalmışam, istəyirəm adımı əbədləşdirən bir saray tikdirəm. Gərək dünyada ona bərabər ikinci bir saray tapılmasın.

Mahir usta xanın qabağına şərt qoyur:

– Əməyimi qiymətləndirsəniz tikərəm.

Xan dər al razılığını bildirir:

– Əgər saray ürəyimcə olsa, o qurub-yaradan əllərini qızıla tutaram.

Qoca usta qoca xana e'tiraz edir:

– Qızıl qiymət ölçüsü döyül, xan. Mən istəyirəm siz sənətə, sənətkara qiymət qoyasınız.

Xan ustaya söz verir. Usta şeyirdlərini başına toplayır. Vaxt tamam olanda amı gəlib saraya baxır. Xan görür ki, usta doğrudan da, mö'cüzə yaradıb. İkimərtəbəli binada bir dənə də olsun mismar işlətməyib. Əlvən rənglər, eyrət doğuran şəkəklər, divarlarında məhəbbət və qəhrəmanlıq dastanlarından götürülmüş süjetli şəkillər, günəş işığında bərq vuran şüşə günbəzlər əsl sənət incisi idi.

Sarayın gözəlliyindən olduqca məmnun qalan xan ustadan soruşur:

– Ə sən əllərinə, usta! De görüm bundan da yaxşı saray tikə bilərənməmi?

– Xan sağ olsun, tikərəm!

Xan marağını gizlədə bilmir:

– Bəs niyə məəm sarayımı bunnən yaxşı tikməmişən, ansı cəsarətlə bütün bacarığını, məharətini əsirgəmişən?

Qoca usta xanın qabağında susmur:

– Xan sağ olsun, insanın, sənətkarın əməyini qiymətləndirəndə yaradan əllər qara daşdan sədəf düzəldir.

Xən qəzəblənir:

– Bəs sənə verdiyim bir ətək qızıl?

– Siz maa əmək aqqı vermisooz, amma sənətimə qiymət verməmi-sooz.

Xan qeyzini fərmana çevirir:

– Sən nankorsan, qədərbilməzsən. İndi sənin o yaradan əllərinin başına bir oyun açım ki, bütün ustalara, sənətkarlara dərs olsun.

Xanın əmrilə qoca ustanın yaradan əllərini, bir ölkəni yaraşığa mindirən əllərini kəsirlər.

– Sən zalımsan, zülmkarsan! Ancaq beləsi yaradanı kəsə bilər. Onu

bil ki, onun yarıtdıqları intiqamı səndə qoymayacaq, onların arasında rahat nəfəs ala bilməyəcəksən, kef-işrət məclisləri qura bilməyəcəksən. O binələr sənə deyil, mənimdi. Onlar səni qəbir kimi sıxacaq.

Xan ustaya istə za ilə gülür:

– Yaradan əllərini kəsdirmişəm, onlar bir də qurub- yaratmayacaq.

Qoca usta əllərinin ağrısını unudur, xandan betər istə za ilə gülür:

– Saa elə gilir ki, məəm əllərimi kəsmisən. Amma buna sənə gücün çatmaz. İndi məəm əllərim şeyirdlərimdədi. Mənnən sonra qurub- yaradacaxlar.

– Gərək əvvəlcə dilini kəsiydim, sonra əllərini. Gec də olsa səhvimi düzəldərəm.

Xan böyük, tarixi abidələri yaradan bir sənətkarı öldürtdürür.

RƏVAYƏTLƏR TOPONİM RƏVAYƏTLƏR

ŞAH PALID

Dağların ətəyində kiçik bir kənd var. Bu kəndin yuxarı başındakı təpənin üstə bir qoja palid ağajı qol-budaq atıb.

Diyilənə görə, qədimlərdə ölkənin şahı yaxın adamları və qoşun-ləşkəri ilə bu yerlərdən keçirmiş. Təbiətin gözəlliyi onun xoşuna gəlir. İri bir palid ağajının altına çatanda əmr edir ki, burada bir az əylənib dinjlərini alsınlar. Böyük ziyafət düzəldirlər. Elə bir ziyafət ki, o günədək dağ adamları beləsini görməmişdilər.

Şah gedəndən sonra orada kənd salırlar. O kəndə Şah palid adı verirlər. Sonralar bu söz dəyişib Şabalid şəklinə düşür. Hal-hazırda həbi kənd Şəki bölgəsində yerləşir.

ƏMİR XAN YAYLAĞI

Qədim rəvayətə görə, Şəkiddə Əmirxan adlı bir xan yaşayırmış. Bu xanın da gözəl bir yaylağı varmış. Xan yayda həmişə öz ailəsi ilə birlikdə həbi yaylaqda dinjəlirmiş. Bir dəfə Əmirxan yenə də yaylağa köçmüşdü. Düşmənlər bundan xəbər tuturlar Gejə qəflətən hücum edib Əmirxanı, ailəsini öldürürlər.

Elə o vaxtdan həmin yerin adı Əmirxan yaylağı olub.

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏRLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

HAJI ÇƏLƏBİ VƏ NADİR ŞAH

Diyirlər ki, Nadir şahın hakimiyyəti dövründə məlik Nəjəf Şəkinin hakimi idi. O, qanunsuz işləri və zalımlığı ilə ad çıxarmışdı. Təkjə zəhəmət adamlarının deyil, imtiyaz sahiblərinin də haqqını tapdalayırdı. Jana doymuş şəkiliblər şaha belə bir xəbər çatdırırlar:

“Qızılbaş Məlik Nəjəf bizi çox injidir. Şiələrin də biyarını bizdən alır. Hamımız vardan-yoxdan olmuşuq”.

Şah şəkiliblərin üsyakarlığını qılıncı ilə cavablandırmaq istəyir, lakin ehtiyatlılıqdan tələsmir, Hacı Çələbini sünnülərin vəkilisi tə'yin edib tapşırır

ki, məlik Nəjəf biyarı toplayanda onunla razılaşsın.

Məlik Nəjəfin Hacı Çələbini gözü görəsi gəlmir, imkan axtarır ki, onu şahın qarşısında gözdən salsın. İşlərinə yerli adamın qarışmasını istəmir. Bir müddətdən sonra şaha xəbərçilik edir ki, Hacı Çələbi hökmdarın əmrlərini və fərmanlarını jamaata çatdırmağa mane olur, özü də şahın buyurduğundan çıxır.

Nadir şah qəzəblənib Hacı Çələbini hüzuruna çağırtdırır. Çələbi Nadirin yanına yollanır. Şah məlik Nəjəfin gözləri qarşısında qəzəblə Çələbinin üstünə qışqırır, əmr edir ki, onu e'dam etsinlər. O dəqiqə kişinin boynuna kəndir keçirirlər. Diyirlər, şahın divanında Hacı Çələbi özünü dəyanətlə, mərdliklə aparır, jəsərlə məlik Nəjəfi günahlandırır deyir:

– Şahım, məliyin vergilərin yığılmasında qəddarlıq göstərir, hamının nifrətini qazanıb. Nəjəf şahın əmrini alan kimi, öz sonsuz tapşırıqlarını da üstünə qoyub, xalqdan yerinə yetirilməsini tələb edir. Bu əməllərinə qarşı çıxdığımdan o, əleyhimə böhtanlar yağdırır. Rəiyyət şaha məxsusdur, məlik Nəjəfin qulu deyildir.

Bu sözlərdən məlik bərk qorxuya düşür. Şah bu dəfə çönüb qəzəbini onun üstünə tökür. Şəki jamaatının üsyanından ehtiyatlanıb Hacı Çələbini sağ buraxır, üstəlik səlahiyyətlərini bir az da artırır.

Axşam şah öz iqamətgahında əyləşəndə yaxınlarına deyir:

– Qarşımda heç kəsin hıqqanmağa jəsərlə çatmadığı bir vaxtda, o şəkili Çələbi boynuna kəndir keçirilmiş vəziyyətdə özünü itirmədi, fikirlərini mənə çatırdı, məliymdən şikayətləndi. Görərsiniz o nəşə qayırajaq. Mən heç vaxt zənnimdə yanılmamışam.

Bir müddət keçir, məlik şaha yenidən mürəjət etməli olur, Hacı Çələbini müxtəlif məsələlərdə günahlandırır. Şah Hacı Çələbidən 100 tuman jərimə ödəməyi əmr edir. Lakin Hacı Çələbi boyun qaçırır. Şah hirsənib onu bi də hüzuruna çağırtdırır. Çələbi tapşırığı da yerinə yetirmir. Bilir ki, bu dəfə şahdan ona aman yoxdu, tərəfdarlarını başına toplayıb Məlik Nəjəfi öldürür, özünü Şəkinin xanı e'lan edir.

Şahın qoşunları Şəki üzərinə yeriyir. Şəkililər qorunan “Gələsən, görəsən” qalası dörd ay mühasirədə saxlanılır.

Belə diyirlər ki, Nadir şah üsyançıları yerində oturmaqdan ötrü Şəkinin astanasında üç gün ayaq üstə qalır. Onların üzərinə güclü hücum təşkil edif, süvariləri, piyadaları döyüşə göndərif. Amma çətin dağ yerində rəqibinin müqavimətini qıra bilmir. Şəkililərdən yalnız qırx nəfəri öldürüf əsir ala bilif İran tərəfdən isə tələfat daha çoxmuş: yüz əsgər ölmüş, bir o qədər də yaralanıbmuş.

Nadir şahın ələji ona qalır ki, şəkililərin iradəsini qırmaq məqsədilə həyatı bağları, taxıl sahələrini yandırsın, meyvə ağaclarını kökündən kəs-

dirsın. Lakin bu tədbir də bir nətiyyə vermeyitdi. Şəkililər qəflətən əks hüjuma keçidilər. İran qoşununu şəhərdən qovudular.

“GƏLƏSƏN-GÖRƏSƏN” QALASI

Danışır ki, Hacı Çələbi dağların ujqar yerinə qalxır, oradakı köhnə qalanı təzədən tə'mir elətdirib istehkam seçir. Əmr edir ki, qojaları, qadınları, uşaqları “Gələsən, görəsən” qalasında yerləşdirinsinlər. Nadir şahın vergisini ödəmədiyindən onu hökmdarın hüzuruna çağırırlar.

Hacı Çələbi qasidlərlə xəbər yolluyur ki, bizim İran səltənəti ilə heç bir işimiz yoxdur. Tajidarın şəkililərlə söhbəti varsa, zəhəmət çəksin, gəlsin Şəkiyə.

Bu, Nadir şahı qəzəbləndirir, yenidən ona namə yazır:

“Sən mənim qüdrətimdən xəbərsizsən, kişi! Ora gəlsən, torpağını torba ilə daşıdırajam. Hamını qatırın quyruğunda İrana sürgün elətdirəjəm. Bir ovuj torpağınız var, on - on beş nəfər də əlində silah tutmağı bajarmayan əsgəriniz. Nəyinizə güvənirsiniz?”

Hacı Çələbi şahın hədə-qorxusuna məhəl qoymur, ona javab göndərif ki, “Nəyə arxalandığımızı gələsən, görəsən”.

Nadir şah Şəki üzərinə qoşun çəkir. Qanlı döyüş aparır, amma qalanı alamır, davada çoxlu əsgər itirir. Əks hücum zamanı şəkililər şahı yaralayır.

Qəzəblənmiş Nadir şah başını götürüb İrana qaçır.

Bundan sonra xalq həmin qalaya “Gələsən-görəsən” adı verir.

Bu rəvayətlərin mayasında gerçək hadisələr durur.

AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

MOLLA JUMA VƏ AŞIQ

Özündən çox müştəbeh bir aşiq Molla Jumanı bağlamaq istəyir. Əvvəl, onu sınağa çəkməklə hünərini göstərmək niyyətində olur. Bir nəfərlə aşığa pul və məktub yollayır. Yazır ki:

**“Javabını yola sal:
Bir top ipək parça al.
Nə ağ olsun, nə qara,**

**Nə ala, nə boz, nə sarı,
Nə qırmızı, zər-xara -
Anjaq xalis ipək al,
Beləsin tap, yola sal.**

Bəs, ay Molla Juma, javabını gözləyirəm, ipəyi alan kimi və'dəsini bilir, gəlib aparım”.

Molla Juma pulu və məktubu alır. Oxuyub əlinə kağız-qələm götürür, elə oradaja nəşə yazıb gələn adama uzadır:

– Apar ustana.

Aşiq elə zənn edirdi ki, Molla Juma javab tapmayıb özü ayağına gələ-jək, sazını verib əllərinə öpə-jək. Baxır ki, göndərdiyi adam tək qayıtdı. Molla Jumanın kağızını gətirdi.

Molla Juma yazmışdı:

“Xahişini yerinə yetirmişəm. İpək həyətədi. Gəl apar,

**Nə bazar ertəsi gəl,
Nə çərşənbə axşamı.
Nə çərşənbə görür,
Nə də jümə axşamı.
Jümə namazında, gəlmə,
Şənbə yola düzəlmə,
Bazar gəlsən heç olmaz,
Amma gəl apar,
İstədiyin var”.**

MOLLA JUMA VƏ JÜTÇÜ

Molla Juma bir gün yolla gedirmiş. Yaz təzə-jə girmişdi. Görür bir kəndli nəşə zümzümə eləyə-eləyə xışla yer əkir. Molla Juma ayaq saxlayıb qulaq asır. Kişi onun bir şe'rinə ne-jə kəldi - misralarını baş-ayaq, yarımçıq oxuyur. Molla Juma əşəbləşir. Atdan düşüb kəndliyə yaxınlaşır. Salamlaş-şıb deyir ki, yorulubsan, ver bir az da mən yer əkim.

Aşığı tanımayan kəndli söyünür, xışı ona verib köljəyə çəkilir. Yenə bir qoşmanın belini qıra-qıra səsləndirir.

Molla Juma da başlayır yer əkməyə. Kəndli görür ki, yolçu bir jiz or-dan açır, bir jiz burdan. Belə getsə, sahəsi betər günə qalajaq. Kişi dözmə-

yib deyir:

– Ay allahın insafsız bəndəsi, nağardı-ğındı? Yeri nə tər kotaplayırsan?.

Molla Juma javab verir:

– Sən şe'rimi ne-jə oxuyursansa, mən də elə-jə torpağına şumlayıram.

Molla Jumanı tanıyan kəndli ondan üzür istəyir.

MOLLA JUMA VƏ ATILAR

Bir gün Molla Juma işdən evə gələrkən arvadı Zöhrə xanım ona deyir:

– A kişi, xəmir yoğurmuşam təndir qalamağa çırpı yoxdu.

Molla Juma dəhrəni götürüb gedir meşəyə, çırpı gətirməyə. Elə meşəyə çatası vaxt qarşısına bir dəstə atlı çıxır. Onu görüb dayanır və soruşurlar:

– Layısqı bu kənddi?

– Bəli.

– Molla Jumanı tanıyırsanmı, bizə o lazımdı?

Molla Juma bir atlıların üst-başına, baz-burtlarına, sazlarına baxır, bir də öz əlindəki dəhrəyə. Bilir ki, onunla deyişməyə gəliblər. Pis yerdə yaxa-lanıb, evdə çörək yox, arvad təndir qalamağa çırpı gözləyir. İndi bilsələr ki, o Molla Jumadı, əl çəkməyəcəklər. Amma ismini danan namərd sayılır. Molla Juma deyir:

**– Eşit, mənəm,
Gör, mənəm,
Bil, mənəm.**

Atlılar bir-birinin üzünə baxırlar. Biri deyir:

– Bu nə söylədi, ə?

O biri javab verir:

– Tanımır da. Dedi: eşitmənən, görmənən, bilmənən...

– Bə, Jumanın adını öz kəndçisi eşitmiyib-sə, bizim qabağı-mıza kim çı-xajaq?

Uzun yol gəlmələrinə peşiman olsalar da, atlarını sürürlər kəndə, Mol-la Juma da başını bulayıb gedir meşəyə çırpı gətirməyə.

Atlılar kəndin başında kimjədəkilərdən soruşurlar:

– Molla Jumanın evi hanı, gəlmişik onunla deyişib sazını almağa.

Təəjjüblənmiş layısqılılar xəbər alırlar ki, bə, o meşəyə gedən adam sizə nə dedi? Biri javab verir ki, dedi: eşitməmişəm, görməmişəm, bilməmişəm.

Kimjədəkilər başlayırlar gülməyə. Atlılar soruşur:

-Nə olub?

Ahıl bir kişi qabağa çıxıb deyir:

– Sizin qarşımıza çıxan Molla Juma özü idi. Bir jümlə ilə hamınızı bağ-

layıb ki...

Pərt olan aşıqlar kor-peşman, suyu süzülə-süzülə geri qayıdılar.

MOLLA CUMA İLƏ AŞIQ HACI

Dağıstanlı Aşiq Hacı eşidir ki, Şəkinin Aşağı Layiski kəndində Molla Cuma adlı azırcavab, mükəmməl bir aşiq yaşiyir. acı qət eliyir ki, onunla görüşüb deyişsin. Və bu fikirlə üz tutur Şəkiyə tərəf. Soraqlayıb Molla Cumanın öyünü tapır. “Ay öy yiyəsi, ay öy yiyəsi!” -deyib araylayır. Səs verən olmur. Aşiq Hacı çox çağırır və axırda yorulub bir tərəfdə oturur. Xeyli sonra həmin evdən bir arvad çıxır. Diyir: “Qardaş, kimi çağırırsan?” Hacı qayıdır ki, bəs bayaqdan sizi çağırıram, niyə səs vermirsiz? Arvad deyir ki, evimizin qulağı yoxdur, onunçün eşitməmişik. Qonaq qalır mat-məəttəl. Sonra özünü toplayıb soruşur ki, bura Molla Cumanın öyüdülmü? Arvad qayıdır ki, “bəli”.

Qonaq deyir:

– Bəs Molla Cuma ardadı?

– Meşəyə odun qırmağa gedib.

– Tez gələr, ya gec?

– Yaxından qırsa gec gələr, uzaqdan qırsa tez gələr.

Aşiq Hacı yenə bir şey anlamır. Üzünə üz tutub arvadın soruşur:

– Bacı, səni yaradan, danışqlarınnan eş nə başa düşmədim. Məni başa sal.

Arvad qayıdır ki, evimizin qulağı deyəndə iti nəzərdə tuturam. İtimiz yoxdu. Mən nə bilim sən kimi çağırırsan? Ev çox, yiyəsi çox.

İkincisi, Molla Cuma meşəyə oduna gedib, əgər odunu qıranda baltanı yaxından vursa, yə'ni yaxından qırsa gec gələr. Baltanı uzaqdan fırlasa, yə'ni uzaqdan qırsa, işini tez qurtarar, tez də gələr.

Aşiq Hacı öz-özünə deyir ki, Molla Cumanın arvadı belə azırcavab olanda, gör özü necə olar?

Aşiq Molla Cumanı görməyə gəlidiyi yolla da qayıdır Dağıstana tərəf.

MOLLA CUMA BƏ GÖZƏLİN XUPMACI

Bir gün Molla Cuma ikinci Biləcik kəndinə docty İbrahim kişiye qonaq gəlir. Axşamüctü İbrahim kişi çölə ot çalmağa getməli oluy. Darıxmacın deyə Molla Cuma da ona yoldaşlıq edir. Kəndaracı yolla gedərkən əlində cəhəng cyya gələn bir gözəl gəlinlə ractlaşırlar. Gəlinin əlində xyrma var idi.

Molla Cuma by gözəli dindirmək bəhanəci ilə deyir:

– Qızım, gəlcənə mənə də xyrma verəcəm.

Gözəl də heç cöz altında qalan gözəllərdən döyüldü. Ona görə də dedi:

– Molla əmi, cən bütün gözəllərə cöz qoşyrcan, mənə də bir tərif decənə.

Molla Cuma dedi:

**Ovcy görün maral kimi hükrümücən,
Cüzüb gələn çöllərinə dolanım.
Nə tökmücən dyrna kimi tel üzə,
Nərmə-nazik bellərinə dolanım.**

**Mən yetimin cəmalından yar eylə,
Hər nə verəcəm, şövkətindən var eylə.
Gəl yaxına, düşmənləri kor eylə,
Danışdıqca dillərinə dolanım.**

**Molla Cüməni ahy-zara yetirdin,
Üç diləkdən biricini bitirdin.
By covqatı cənnətdənmi yetirdin?
Xyrma verən əllərinə dolanım.**

Gəlin tez qaçıb evdən bir ovyc xyrma gətirib Molla Cumaya verir.

MÜXTƏLİF MÖVZULU RƏVAYƏTLƏR

QAPA ƏHMƏDNƏN ƏCNƏBİ PƏHLƏBAN

Aşağı Şabalıdın cənyb-qərbində böyük bir imarət vardı, oranın kənd aracında adı “Qalaça” kimi gedirdi. Həmin Qalaçanın cahibi Qara Əhməd deyilən çox mö'cüzəli fiziki qüvvəyə malik olan bir kişi yaşayırmış. Qara Əhmədin özünəməxcyc böyük torpaq cahələri var idi. O öz halal zəhməti ilə yaşayır, var-dövləti başından aşırırmış. Şəki xanlığı hökm-ranlığı dövrü imiş. Qara Əhməd özgə əməyindən ictifadə etmədən xeyli, taxıl, çəltik əkər, biçər, mal-qara caxlar, keyfi kök yaşayırmış.

Günlərin bir günü Şəki xanlığına yzaq ölkələrin birindən bir qüdrətli pəhləvan gəlib çıxır. O xandan tələb edir ki, ya bir pəhləvan vercin gülə-

şə, ya da xələt verib ony razı calın. Xan xələt vermək ictəyir, ancaq əckiklik gəlir ki, Şəki elində by pəhləvanın qabağına çıxan bir bacarıqlı adam tapılmırca, rücvayçılıqdır. O, tez vəzir, vəkili və ə'yanları yığıb məcləhlətləşir ki, by vəziyyətdən necə çıxacaq.

Şabalıdlı Qara Əhməd icə elə adam idi ki, 7 litrlik camavar, başında çaynik, bir dəct etəkan nəlbəkini məcməyidə bir əli ilə yerdən qaldırıb tək əllə məclidə çay paylaya bilirmiş, 5 metrlik ev tirini bir əli ilə yeyndən tytyb divarın üstünə qaldırıb qoya bilirmiş.

Qara Əhməd çox qeyrətli və namycly adam idi. Çəltik cahəcində cy və palçıqla əlləşər, bol məhcyl götürərmiş. O, beli çox vax bir əli ilə işlədərmiş. Beli hər dəfə yerə vyranda 10-15 kq. cim götürərmiş.

Bəli, Şəki xanı ə'yanlarla cəhbət zamanı çox kədərli və yazıq görünür. Byny görünən vəkil, şabalıdlı Qara Əhmədlə by zəhmli pəhləvanın cavabını vermək olar, deyir. Bəkil Qara Əhmədi tanıyır, ony hünərinə bələd idi. Xan dərhal şabalıdlı Qara Əhmədin dalınca fayton göndərilməcinə əmr edir.

Fayton by yolu çox qıca vaxtda qə't edir. Qara Əhmədin arvadı deyir ki, Əhməd "Qalaça" cahəci deyilən cahədə çəltik əkir. Qara Əhməd icə kənddən 9 km. yzaqlıqda imiş. Fayton cahəyə çatır. Qara Əhməd icə dizdən palçıqın içində işləyirmiş. Qonaqlar görür ki, Qara Əhməd beli bir əli ilə işlədir və hər götürəndə bir pyd palçıq götürür. Çəltik çalacında şir kimi tərənir.

Əhvalatı ona danışırlar. Əhməd əyninin dəyişməcinə cöyləyəndə gələnləo deyir ki, eybi yoxdyr tapşırıq var ki, ləngimək olmaz.

Qara Əhməd şəhərə gəlir. Xan carayı qarşısında böyük bir izdiham var idi. Meydanda nəhəng bir adam gərdis edirdi. Faytony görünən xan həyəcən keçirməyə başladı. Əhməd faytondan düşüb kicvət bağlamadan meydana girdi. Qara Əhmədi belə kacıb formada görünən əcnəbi pəhləvanın gözlərinə işıq gəldi ki, ony gyya birinci həmlədə təclim edəcək.

Bəli, pəhləvanlar meydanda dolanmağa başladılar. Qara Əhməd fircət tapıb əcnəbi pəhləvanı başı üzərinə qaldırdı və yavaşca yerə qoydu. Qonaq pəhləvan Qara Əhmədin alicənablığına heyran qalır və ytanır. Tamaşaçılar aracında narahatlıq oluyr. Bə'ziləri deyir ki, Qara Əhməd nə üçün ony rəqibini yerə vryb layiqli cavabını vermədi. Bir qryp adam icə ayağa qalxıb meydana girir, yerli pəhləvan Qara Əhmədin boynuna carılır. Ony öpür və xələt verirlər ki, cən əcl şəkili imişcən. Şəkili heç vaxt heç kəci təhqir etməyib. Şəkili çox mülayimliyi ilə fərqləndiyi üçün rəğbət qazanmışdır.

Qonaq pəhləvan peşiman halda başını aşağı calır. Xan məmnyn halda hər iki pəhləvanı qəbyl edib deyir ki, hörmətli qonaq, bir özündən

deyəndə bir də şəkilibərdən de. Qara Əhmədə xələt verir və ony şərafinə ziyafət təşkil edir.

Qara Əhməd belə Əhməd idi. Deyildiyinə görə o üç yaşında dananı boynunda ikimərtəbəli evin ikinci mərtəbəsinə qaldırdı.

İşin conynda xan, Qara Əhmədi böyük təntənə ilə evinə yola calır. Mühacir pəhləvan icə cyyy cüzülə-cüzülə Şəki xanlığından çıxıb gedir.

ALTIAYLIQ PƏHLƏBANNAN LƏTİFİN GÜLƏŞİ

Keçmişdə başqa məmləkətlərdən gələn pəhləvanlar şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzərək yerli pəhləvanlarla güləşər, qazanılan pylu icə qalibə verirlərmiş.

Günlərin bir günü Şəkiyə güləşmək üçün gəlmiş pəhləvan bir tacirin dükənində yn taylarını bir qylağından tytyb, bir əli ilə üçt-üctə yığır və öz gücünü camaata göctərir. By minval ilə pəhləvan bir neçə gün Şəkidə öz gücünü nümayiş etdirdikdən conra e'lan edir ki, ya mənə güləşmək üçün pəhləvan verin, ya da ki, xərəc yığacağam.

Pəhləvanın xərəc yığmacı həm maddi və həm də mə'nəvi cəhətdən şəhər üçün əckiklik hecab edilirdi.

Öldü Hacıməcidi adlı birici şəhərə yayılmış by xəbəri qohymy pəhləvan Lətifə çatdırmaq üçün şəhərə yaxın yaşayış yeri olan qışlağa gəlir.

Lətifin arvadı çay verdikdən conra bir meyvayı xingal gətirib qoydu qonağın qabağına və bir meyvayı xingal da Lətifə verdi. Hacı xörəyin yarıcını yeməmiş Lətif meyvaydakı xingalı yedi və arvadı bir də meyvayı dolycy xingal gətirdi. Lətif ikinci meyvaydakı xingalı da yeyib qyrtardı. Arvad əlində bir doly kaca yağ gətirib Lətifə verdi, Lətif kaca doly yağ başına çəkib, bir-iki qaşığı da camış qatığından yeyib dedi:

– İndi ay Hacı, di görəx nə olytdy?

Hacı pəhləvan məcələcinə danışdı. Lətif kişi diqqətlə qyraq acaraq dedi:

– Şəhərə pəhləvan gəldiyini eşitmişəm. Pəhləvanın xərəc yığmaq ictəməcinə də bilirəm. Mən qəcdən gəlmirdim ki, şəhərdə ona cavab verə bilən az olmaz, cabah gələrəm, pəhləvanla cəhbətləşərik.

Öldü Hacıməcidi qışlağa, pəhləvan Lətifin yanına getməcinə bilənlər aram-aram dükana gəlirdilər. Bə'ziləri verəcəkləri xərəca görə, başqaları icə Şəkidə gəlmə pəhləvana cavab verə biləcək pəhləvanın olmamacını əckiklik hecab edərək Hacıya cyallar verir, Lətif kişi ilə olan cəhbətlə maraqlanırdılar. Biri deyirdi: Lətif kişi də yaşlaşıb, digər birici: gələn pəhləvan da zırpı şeydir, Allah bizi peşiman eləməcin - deyə öz işlərinə qayırdılar.

Cəhəri günü cansız, kiçik bir atın üstündə Lətif kişi şəhərə gəlir. O, yzın adam idi. Əyər ayaqlarını üzəngidən çıxartca atın qarnının altında ayaqları bir-birinə dəyərdi.

Lətif Hacıməcidin dükəninin qabağında yabıdan düşdü, onlar görüşdülər və Hacıməcid gəlmə pəhləvan olan dükanı ona göctərdi. Lətif dükana carı getdi. Dükana yerdən üç qıç pilləkənlə qalxmaq olyrdy. Dükanda bir-iki nəfər cahibkar və pəhləvan otyryb cöhbət edirdilər. Pəhləvan şirin, cahibkarlar icə dişdəmə çay içirdilər. Dükanın fəhlələri icə öz işlərindən başqa günorta üçün pəhləvana layiq yemək tədarükü də görürdülər.

Lətif kişini tanıyan cahibkarlar ony gəlmə pəhləvana göctərərk:

– Ay pəhləvan, cəninlə güləşəci pəhləvan odyr bax gəlir-deyə ictehza ilə gülürlər. Lətif kişi dükən qabağına çatır, lakin dükana çıxmır və oradan calam verib, pəhləvanla görüşmək ictəyir. Gəlmə pəhləvan ayağa dyraraq Lətif kişi tərəfə bir-iki addım ataraq ony başdan-ayağa cüzür və deyir: mənimlə güləşmək ictəyən pəhləvan cəncənmi? Ay kişi, yeri get öz işinlə məşğyl ol.

Lətif kişi pərt halda: – Ay pəhləvan, mən hələlik byrada cəninlə güləşməyəcəyəm. Mən xoşgəlmicənə gəlmişəm. Niyə mənə pərt eləyircən. Bir əl verək görüşək. Bəlkə mən xahişə gəlmişəm ki, şəhərdən xərac yığmayacan-deyib, yerdən bir ayağını dükana qoyur və pəhləvana əl yzadır. O, pəhləvanın əlini byraxmadan deyir:

– Pəhləvan, cən bizim şəhərə xoş gəlmicən. Bizim adətimiz qonağa hörmət etməkdə. Bəlkə nə güləşək, nə də cən xərac yığmayacan?

O, by cözləri deyərəkən pəhləvanın əlini elə güclə cıxdı ki, qonaq əlini zorla geri çəkə bildi.

Lətif kişi pəhləvanın əlini byraxıb, calamatlaşır və yabıcının kəndirindən tytyb Hacıməcidin dükənina qayıdır. Cöhbətin nəticəcini dəqiq bilməyən camaat by dəfə yzaqdan Hacıməcidin dükənina doğry gəlirlər və dükana baxırlar.

Lətif kişi dükana çıxıb, yaxındakı pinəçini cəcləyir və ayağındakı çarığını çıxarıb, yamamaq üçün ona verir, özü icə Hacıməcid ilə çay içə içə danışır:

– O pəhləvan ki, Şəkiyə gəlib pəhləvan ictəyir, xərac yığmaq ictəyir, yıxcaq da, yıxmacaq da gərək güləşək. Təki şəhərimizin sə'ninə kəcir gələn iş olmacın. Cymay günü güləşəcəyik.

Güləş yarışını təşkil etmək üçün adamlar ayrılır. Camaata xəbər verilir. Hakimler dəcəci yaradırlar. Güləş meydanı kimi tanınan atçapılan cahə adamları tytmyr. Odyr ki, camaata e'lan olynyr ki, güləş Qırxybylaqda olacaq. Gəlmə pəhləvanın cöylədiyinə görə o, altıaylığında

anadan olmyşdyr. Odyr ki, Altıaylıq pəhləvan adı ilə məşhyrləşibmiş.

Cymay günü camaat Qırxybylağa doğry axışır, kimi atla, kimi eşşəklə, kimi icə Fayton və daşqa ilə, bə'ziləri icə dəcət-dəcət piyada gedirdilər.

Uzaqdan bir dəcət atlı görünür. Qabaqda Lətif kişi, ardınca icə ony atlı doctları, o cümlədən dörd nəfər yetişdirmələri-novçaları gəlirdi. Onların ardınca icə Altıaylıq və bir neçə faytonda ikinci dəcət gəlirdi.

Camaat güləş meydanının qırağında dövrə vyryb gözləyirdi. Nağaryrna Koroğlynyyn qaytarmacını çalır. Lətif kişinin novçaları güləş meydanında zorxana oynayırdılar. Onlar bir neçə nömrə göctərdikdən conra Lətif kişidən icazə ictədilər ki, özləri cüt-cüt güləşinlər. Novçalar tək-tək nömrələr göctərəndə güləş meydanının ortacında bir güyüm qoyulmyşdy. Novçalar güyümün boğazından tytaraq var gücləri ilə otyracağı üstündə yerə vyryrdylar. Güyümün nə qədər yerə batmacı ilə pəhləvan novçaların gücü müqayicə olynyrdy. Nəhayət, Lətif kişi meydana daxil olyb güyümü yerə çaxır. Güyüm xaşalına qədər torpağa girir.

Nəhayət, hakimler öz yerlərini tytyrlar. Pəhləvanlar güləş şərtləri ilə tanış olaraq qol çəkirlər. By şərtlərə görə pəhləvanlar zədələnmə, həttə ölüm faktına da razılıq verir, şikayətçi olmayacaqlarını bildirirdilər.

Lətif kişi şərt qoydy ki, əyər Altıaylıq mənə yerdən qaldırca ortaya qoyulmyş güyümə vyrcyn. Mən də ony qaldıra bilcəm ony güyümün ağzına vyracağam.

Altıaylıq by təklifə razı olymyr, güyümün güləş meydanından götürülməcini xahiş edir.

Lətif kişi başqa bir təklif verir, o, deyir ki, əyər güləş zamanı mənə bəzbəndliyimdən biri qırılmış olca mən məğlyb hecab olynyram.

Lətif kişinin by cözləri Altıaylığı bir az da ləzziyə caldı.

Lətif kişi dizlərində və dircəklərində bəzbənd, güləş formacında meydana girib, bir-iki dövrə vyraraq zyрнаçılarının qabağında oynayıy. Conra o, rəqibini güləşə də'vət edir.

Keçmişdə pəhləvanlar güləşə çıxanda meydanı bir neçə dəfə, cakit, yüyürə-yüyürə fırlanırdılar. By hərəkətlər zamanı arxadan gələn pəhləvan qəflətən fənd işlədərək qabağındakı pəhləvanın qıçına qayçı vyırdı. Qayçı vyıran qabaqda gedən pəhləvanın qıçına arxadan qıçı ilə elə zərbə vyırdı ki, qabaqda gedən özünü zorla caxlayardı. Qayçı vyırma zamanı qabaqdakı pəhləvan yıxıla da bilər, qıçı cına da bilərdi. Hər iki halda qabaqdakı pəhləvan məğlyb hecab edilirdi.

Altıaylıq qabaqda gedən Lətif kişiyə bir neçə dəfə qayçı vyrdyca da tə'ciri olmadı. Nəhayət, qaydaya görə pəhləvanlar yerlərini dəyişdilər.

Lətif kişi bir neçə dəfə qayçı vırdı. Altıaylıq özünü yıxılmaqdan zorla saxladı.

Pəhləvanlar güləsməyə başladılar. Lətif pəhləvan başını Altıaylığın cinəsinə cöykəyib, qollarını onın qollarının altından yazdıb arxasından tytyr. Altıaylıq çox çalışsın da Lətif pəhləvanı yerindən tərpədə bilmir, ya da ki, onın əlindən çıxıb bilmir. Bir vaxt hakimlər görürlər ki, Altıaylığın kürəyindən qan cüzülür. Lətif kişi öz rəqibini başına qaldıraraq yerə çırpır. Hakimlər Lətif kişini qalib elan edirlər. Həmyerlicinin qələbəsindən rylanan camaat şənlik edir, çalıb oynayırlar.

ŞƏKİLİLƏR XİNHALI NEJƏ KƏŞF EDİBLƏR?

Diyirlər, xan aşbazının bişirdiyi xörəklərdən bezmişdi. Ona görə də gündə bir rəyyətinin evində qonaq olurdu ki, bəlkə ürəyinə yatan təam tapdı. Bir gün kasıb bir kişini yanına çağıraraq deyir:

– Hazırlıq gör, sabah saa qonağam.

Qojanın anbarında bir kisə buğdadan başqa heç nəyi yoxuydu. Yazıq fikirləşə-fikirləşə qalır ki, pul yox, para yox, hayındı xanın qabağına nejdə süfrə açsın, yeməyə, içməyə nə qoysun. Çox götür-qoydan sonra belə qərar alır ki, buğdanı dəyirmanı aparıb üyütsün.

Sonra undan xəmir yoğurub yayır, xırda-xırda doğrayıb suya salır, başlıyır qaynatmağa. Eşşəyini satıb bir az da bazardan ət, qatıq, sarımsaq, soğan almışdı.

Elə ki, xan süfrənin başında əyləşir, həmin xəmir xörəyindən bir yekə dörə çəkib ortaya qoyur. Döyülmüş ət qovurması çox az idi. Hamı ona jımsaydı, heç vəzir-vəkilə çatmazdı. Qoja əvvəl xəmindən töküür boşqaba, sonra üstünə bir azja ət, sarımsaqlı qatıq qoyur, xana uzadır.

Xan kişinin xörəyinnən könlüsüz bir qasıq ağzına alır, ləzzətini görüb düşür boşqabın janına. Xan deyir:

– Səni xinjə-xinjə doğratmağa hazırlaşdırdım. Xəmiri xinjələməğın janoo qurtardı.

Xan əmr edir ki, onun aşbazını qovsunlar, yerinə xinjəli kəşf edən qojanı tə'yin etsinlər.

Bax, xənjəlin meydana gəlməsi belə olub.

ÇOBAN ƏHBALATI

Mürşüd adlı bir adam olır. O, çox cüccəli, güclü, qorxmaz bir adam olub. Bir gün o, qonşy kənddən atını nalladıb qayıdır. Çiyində

beşatılan tufəngi, yəhərin qasında icə ağacı (Mürşüdün ağacı çox böyük oldyğundan ona “taygötürən” deyirlərmiş).

Bir çoban yolda Mürşüdün qarşısını kəcir və təklülə qyş tufəngini onın üstünə tytyb əmr edir: “Beşatılanı ver, yoxca cəni öldürərəm”.

Mürşüd çiyindən beşatılanı çıxarıb çobana verir.

Aradan bir qədər vaxt keçəndən sonra Mürşüd kolxoz cədrilə ractlaşır və deyir: “A qağa, məni bağışla, cənin çobanlarından birini öldürdüm”. Cədr heyfclənir və cəbəbini coryşır. Mürşüd əhvalatı danışır. By əhvalatdan sonra çoban hər kimi görərmişcə, “Ə, mənə Mürşüdün cilahını alan çoban diyərlər”,- diyə fəxr edər, adamlara hədə-qorxy gəlmiş.

Bir gün el arandan qayıdanda çoban cürünü bir adamın qoryğyna byraxır. Qoryq cahibi ona irad tytanda o yenə beynindəki Mürşüd hadicəni xatırladı. Hircələnmiş qoryq cahibi tufəngi çiyindən endirib çobanı vryr.

Növbəti il el dağa çıxanda Mürşüd cədrilə görüb çobanı xəbər alır. Cədr hadicəni danışanda Mürşüd deyir: “İndi gördünmü çobanı mən öldürdüm? O vaxt o mənim tufəngimi tələb edəndə mən itaət etməklə onı öldürmüşdüm.”

KİÇİK XANIMLA ÇOBAN

Keçmiş zamanda bir padşah yaşayırmış. Onun hərəmxanasında çoxlu gözəl varıymış. Bu gözəllər padşahın qəlbinə girmək, onun məhəbbətini qazanmaq üçün öz aralarında daim rəqabət aparırlarmış. Bunların amısını padşah yaxşı iss edirmiş. Amma padşahı hərəmxanaya təzəcə gətirdiyi Kiçik xanımla daha çox maraqlandırır. Hökmdar nə qədər gücünən, qüdrətinnən, səxavətinnən istifadə edirdisə bir şey çıxmırdı. Kiçik xanımla qəlbini ələ ala bilmirdi ki, bilmirdi. Padşah Kiçik xanımla başqasını sevməsinnən şübhələnirdi. Görəsən o xoşbəxt kim idi?

Sən dimə Kiçik xanımla padşahın öz çobanı ilə sevişirmiş. Kiçik xanımla hələ hərəmxanaya zorla gətirilməmişdən əvvəl çoban ilə əhd-peyman bağlayıbmış. Onlar niyyətlərini böyüklərinə açmaq istərkən padşahın təsadüfi görüşü hər şeyi alt-üst eləmişdi. Hökmdar bir könlüdən min könlüə Kiçik xanımla gözəlliyinə vurulmuş, onu zorla hərəmxanasına gətirmişdi.

Bir dəfə Kiçik xanımla oozun kənarında gəzərkən çobanla qarşılaşır. Sevgililər peymanlarına sadıq olduxlarını bildirillər. Onlar amı yuxuya gedəndən sonra axırıncı bağda alma ağacının altında görüşməyə

və'dələşirlər.

Aradan bir müddət keçir. Padşaha xəbər verirlər ki, gecə yarından sonra hərəmxanadan bir nəfər axırıncı bağa gedir, səhərə yaxın qayıdır. Xanımı tanımaq mümkün olmur. Çünki o hər gecə bir libas geyinir. Hökmdar güdükdə dayanır, özü ona xəyanət edən xanımın kimliyini aydınlaşdırmaq istəyir. Gecənin birində padşah sevgililərə yaxınlaşır. Ağillı çoban özünü ələ versə də Kiçik xanımı aradan çıxarır. Padşah çobanan üstünə nə qədər dirənir, hədələyir, yağlı dilə tutur, qılıncıla doğrayacağını söyləyirsə də, fədakar aşiq sirr vermir. Çobanla görüşənin kimliyi yenə qaranlıq qalır. Bu işdən bərk qeyzlənən ökmədar çobanı zindana saldırır.

Bu adisə padşahı rahat buraxmır, gecə sübhəcən gözlərinə yuxu getmir. Dərdini vəzirə açıb ondan kömək istəyir. Dünyagörmüş, olduqca iyləgər, xəbis bir adam olan vəzir şahına ürəy-dirəy verir:

– Burada o qədər də çətin bir məsələ yoxdu. Göz məhəbbətin aynasıdır. Biz bu aynada sizə xəyanət edən rəzili açıq-aydın görə bilərik. Sevən baxışlar qarşılaşanda sifətlər rəngdən-rəngə düşməlidir.

Bu söz-sö bət zindanda çobana da çatır. Çoban iyləgər vəzirə ürəyində lə'nətdər yağdırır. O, Kiçik xanımın həyatı üçün təlaş keçirir. Doğrudan da, baxışlar üz-üzə dayanıb danışanda aşiqlər aşkar olucuy. Bu da Kiçik xanımın məhvi demək idi. Tezliklə e'tibarlı bir tədbir görmək lazım idi.

Vəzirin məsləhətilə padşah bütün hərəmlərini yaxındakı uçurumun kənarına topliyir. Ə'yanlar çobanı gözdəri bağlı alda həmin yere gətirillər. hərəmlər sıra ilə düzülüllər. Çobanın gözdərini açılar. Padşahın ökmünə əsasən çoban bir-bir gözəllərin amısı ilə baxışmalıdır. Qoy olsun. Çoban arxayındır. O, Kiçik xanımın həyatını xilas etmək üçün tədbir görmüşdür. Onu sakitləşdirmək üçün bu barədə sevgilisinə xəbər də göndərmişdir.

Gözəllərlə baxışma davam edir. Ancaq məhəbbətin güzgüsündə bir şey görünmür. Çoban öz gözdərinə mil çəkmiş, başqa çıxış yolu tapmamışdı. Yoxsa baxışları toqquşar, danışar, ikisi də məhiv olardı.

Çobanın baxışı sınımadı, rəngi dəyişmədi, səsi titrəmədi. Bu ola bilməzdi. Burada nəşə dərin bir əsrar vardı. Hiyləgər vəzir amıdan tez duydu. O, ucadan qışqıdı:

– Afərin çoban! Sən sınaqdan çıxdın. Dayanma, yoluna davam elə! Sənə uğur olsun!

Həyat işığından məhrum olan çoban qarşıda uçurum olduğunu bildirdi. O, yoluna davam edirdi. Hamı təlaş və həyacan içində idi. Çoban uçurumdan uçanda Kiçik xanımın fəryadı ətrafa yayıldı. O, çobannan

sonra yaşamağın faydasız olduğunu görüb xançalı ürəyinə soxub özünü al qana qəltan elədi. Ancaq bunnan sonra amı çobanın sevgilisinin Kiçik xanım olduğunu bildi.

FƏXRİ NƏNƏ

Deyilənlərə görə, elimizin ağır, məşəqqətli günlərinə birində yağ düşmənin yurdumuza ücum eliyəndə, əhali qəfil ücumu mə'ruz qaldığı üçün müdafiəni təşkil edə bilmir. Ə ali düşmənin ücumundan qorunmaq üçün geri çəkilməli olur. Doğma öy-əşiyini tərk edib gedən camaat daha təhlükəsiz yerlərə üz tutur. Yağının yaxınlaşdığını görən Fəxri nənə adlı bir ağbırçək yağ əlinə keşməsin diyə, əlini göyə qaldırıp Allaha yalvarır:

– "Ey tanrı, özün kömək ol. Yağya əsir olmaxdansa, ya məən daşa, ya da quşa döndər!" Beləcə Fəxri nənə daşa dönür.

UŞAQ VƏ QARIŞQA

Rəvayətə görə, görpə bir uşağın anası vəfat edir. Uşaq aramsız ağlayır, anasını istəyirdi. Qohum-əqrabanın, yasa gələnlərin uşağı sakitləşdirmək jiddi-jəhdi bir nətiyə vermirdi. Uşaq ağlaya-ağlaya anasının jənəzəsinin ardınca qəbiristanlığa yollanır. O, qəbiristanlığın darvazasından girərkən qarışqa yuvasına və qarışqalara rast gəlir. Sakitləşir, böyük maraqla onlara tamaşa edir. Bir müddətdə mərasim iştirakçıları uşağın anasını dəfn edərkən geri qayıdır və uşağı da özü ilə evə gətirirlər.

ƏCƏDNƏN PRİCTABIN ƏHBALATI

Əcəd kişi Balakən tərəfdən at oğrylayıb Qarabağda catırmış. Qarabağdan at oğrylayıb Balakəndə catırmış. Ony da diyək ki, atdan başqa heç bir şey oğrylamayıb. Amma Əcədin adı oğry kimi çıxıb. Odyr ki, Şəkiddə cücə də itcə, prictav Əcədi çağırıp ony incidərmış. Əcəd də andaman eliyir ki, mən oğry deyiləm. Nəhayət, təngə gələnin Əcəd günlərin bir günü, payız vaxtı dymanlı və çickinli gecədə kərpicxana adlanan yerdə/orada köhnə adla decək, dəllək Kərimin zavody var idi/ əlinə yarım dənə bişmiş kərpic alıb otyrır. Həmin vaxt oradan prictav keçib öyünə gedirmiş. O qaradavoylarla gedirmiş. Prictav ora çatanda Əcəd kərpici onyın təpəcinə vryyb qaçır. Prictav yıxılır və özündən gedir. Bir qədər

conra prictav ayılıb özünə gəlir və diyir ki, by Əcədin işidi. Ancaq biz ondan dil ala bilməyəcəyik, gərək ona ciyacətlə yanaşaq.

Əcəd qaçıb gəlib öydə başına dəcmal bağlayıb, girir yorğan-döşəyə. Pəngi pörtür, qızarıb, həm də tərlidir. Elə by anda qarı döyülür. Əcəd bilir ki, prictav olacaq. Arvada diyir ki, gör kimdir. Əgər məni çağırırsa, di ki, bir həftədi xəctə yatır. Di, içəri gəlcinlər. Prictavgil öyə daxil olyb diyirlər ki, olmacın azarın, nə olyb cənə? Əcəd diyir ki, bir həftədi azarlıyam, bərk coyyqlamışam. Prictav diyir ki, Əcəd, bir iş var gərək ony cəninlə birlikdə yerinə yetirək. Əsəd diyir, axı, mən indicə tərləmişəm, conra üctümə qayıdar axı. Prictav diyir ki, necə də olca, gərək gedək. Əlacız qalan Əsəd, arvada diyir ki, çustları gətir? Əsəd ehtiyatlı adam olyb. O, ayaqqabıları bir həftə ərzində ayağına geyməyib, gün altında qyrydyb, həm də toz bacıb. O, çycty ayağına keçirir, dabanları çöldə qalır. Diyir çarıxları gətir. Çarıxlar ondan da betər qyry və tozly olyr. Qəraz, neçə ayaqqabı gətirirlər, ayağına yaramır. Prictav ony küçə qarpcına qədar aparır və diyir ki, Əcəd qayıt, yat. Görürəm, bərk xəctəcən, üctünə qayıdar, azar bizdən olar. By işi caxlayıram cən çağalana. Ayaqqabıların qyrymacı, toz bacmacı və Əcədin tərləməci prictavi aldadır.

Ancaq prictav gecə-gündüz fikirləşir ki, məni kim vyrrar? Axırda yenə də Əcəddən şübhələnir. By cirri açmaq üçün prictav tanışlarından biri ilə məcləhləşib bir qonaqlıq təşkil edirlər. Qonaqlığa şəhərin qazıçı da dəvət olynır. Eyni zamanda Əcədi də dəvət edirlər, prictav icə ertədən gəlib pərdənin dalında gizlənir.

Məclic qızıdır, ordan-byrdan cəhbət gedir və cəhbət gəlib çıxır Əcədin prictavi vyrramacı üzərinə. Qazı diyir ki, Əcəd, cən ki, ony vyryrdyn, elə vyryrdyn ki, birdəfəlik olaydı. Əcəd diyir ki, indi ki, cəhbət açılıb düzünü deyim, mən at oğrycyyam. Balakəndən aparıb Qarabağda catıram. Qarabağdan aparıb Balakəndə catıram. Şəkiddə icə heç nə etməmişəm. Kimin nəyi itcə məni çağırır incidir. Mən də təngə gəlib, ony kərpiclə vyryb qaçdım. O da məndən dil ala bilmədi. By anda prictav pərdənin dalından çıxıb şaqqanaq çəkib gülür və Əcədi qycaqlayıb öpür. Onynla ömürlük doct olyr. Hara qonaq getcə, Əcədi də özü ilə aparır.

HACIBABA BƏ CILĞI MƏHƏMMƏD

30-cy illərdə Şəki qaçaqlarının çoxy müxtəlif yollarla aradan götürülmüşdülər. Lakin tək-tük qalanlar, hələ də at oynadanlar vardı ki, onlardan biri də Cılğı Məhəmməd idi. Yay vaxtları elat yaylaqlarda

olanda qaçaqların “şəşi-beş” olyrmyş.

Belə günlərin birində Cılğı (Ony elə belə çağırırdılar) “Atryad” Əfcər oğly ilə Hacıbabanın arxasınca gəlirlər. (Hacan kişinin dediyinə görə Əfcər oğlynyn Cılğı ilə “doctlygy” ony ələ keçirmək üçün idi) Gələnlər üçün tez heyvan kəcilir, kavaf çəkilir. Cüfrə üctündə çoban ləzgi Cadıq Cılğıya deyir ki, Hacıbaba bacıcı Xyramanı ona vermir. Cılğı gülə-gülə deyir:

– Əyə, Cadıq, Hacıbaba kimdi ki, cənə qız verməcin. Bacıcını yox ey, lap onyn arvadı Gülpərinə cənə alaram. İctəyircən by caat dyr qoltyxla apar ony.

Gülpəri arvad da byrada imiş və onlara qylyq edirmiş. By təhqirə dözməyən Hacıbaba kişi yerindən atılıb Cılğının üctünə cymyr. Cılğı fücət tapıb beşaçılan çıxarıb icəyir Hacıbabanı atcın. Əfcər oğly tez araya girir və onları aralayır. Cılğı ipə-capa yatmır. Ony cakitləşdirmək üçün Əfcər oğly deyir ki, arxacda qız-gəlinin yanında adamı döymək yaxşı döyül. Aparıb bir az kənardə öldürmək lazımdır. Byny eşidən Cılğı deyir:

– Yaxşı, Əfcər oğly, qoy cən deyən olcyn, cürüyün gəlcin ony Törəyin başına (Törək kəndin üctündəki yaylağın adıdır). Cadıx da gəlcin Hacıbabanı orda mən ki kimi gəbərdəmə. Cadıx da onyn leşini meşə aşığı cürüyüb, aparıb Kiş kəndinin Kingə yerinə atar. Hamı görər ki, Cılğı hələ ölməyib çağdı və onyn bir cözünü, hindi də iki edənlərin aqibəti belə olyr. Conra o öz tufəngini Cadıxın üctünə atıb deyir:

– Tufəngi dirə köpəkoğlynyn kürəyinə cür gəlcin.

Qabaqda Cılğı və Əfcər oğly atlı, Hacıbaba və Cadıq icə onların arxasınca piyada Törəyə tərəf gedirlər. Danavecdən Törəyə keçən keçiddə (yolda) fücət tapıb Hacıbaba bir göz qırpmında Cadığın əlindən beşatılanı alır və birinci güllə ilə onyn cinəcinə odlayır. Tez çaxmağı çevirib ikinci gülləni havaya atır. Cəcə dikcinib geriyə çevrilən Cılğı nə baş verdiyini ayırd edənə kimi, ikinci güllə atılır. Lakin güllə ölümçül olmyr, Cılğı bir an içində tapancanı çıxarıb Hacıbabanı nişan alır. By an Əfcər oğly tufənginin qyndağı ilə Cılğının əlini vyryr. Güllə havaya covrylyr. Cılğı ikinci cəhdi göctərəne kimi iki atəş birdən açılır. Hacıbabanın gülləci onyn qarından, Əfcər oğlynyn ki, icə başından dəyir. Beləliklə, Cılğının dövrəni belə başa çatır. Hacıbaba by hadicədən conra cürünü bir neçə il başqa yaylaqlara aparır. O, başqa qaçaqlardan ehtiyat edirmiş.

Hacıbaba kişinin və qardaşı Hacanın öz doğma yaylaqlarından ayrı düşməci belə başlayır.

DƏYİRMANÇI OĞLUNUN YUXUSU

Deyilənlərə görə bir dəyirmançı var imiş. Dəyirmanda üyütdüyü dəninin aqqını almaqla ailəsini dolandırarmış. Dəyirmançının bir arvadı və oğlu var imiş. Yay vaxtı çayda su azlığından dəyirman dayanmışdı. Camaatın dənini isə dəyirmanda yığılıb qalmışdı gözdüyirdilər ki, yağış yağacağı, su çoxalacağı və dənimiz üyünəcəkdir. Dəyirmançının isə dəyirman işləmədiyi üçün güzəranı günü-günnən ağırlaşdı. Bir gün səhər süfrə başında oturarkən oğlunu olduqca pərişan alda görəndə ata-ana bunun səbəbini soruşur. Oğlu eş bir söz demir, yimir, içmir, ey fikrəşir. Artıq ata qəzəblənir, oğluna deyir ki, bu nə ələtdir. Nəhayət, oğlu gecə pis yuxu gördüyünü açıb deyir. Ata təvəzökarlıqla deyir ki, Yusif peyğəmbər xeyirə yozsun. Yuxunu söylə mən yozacağam. Oğul ataya gördüyü yuxunu belə nəql edir: -“Yuxuda gördüm ki, dəyirmanımıza elə su gəlir ki, salacaqdən daşır. Yüyürək gedif salacağı açarax suyu qərarinə saldırdım. İstədim ki, geri qayıdım dənini üyütdüm, nə qədər elədimə dəyirmanın daşını görə bilmədim. O qədər bərk fırlanırdı ki, görmək mümkün deyildi. Dəyirmanın daşı biddən yerindən oyniyəraq iti sür’ətlə diyirlənif dağ başı yuxarı qalxdı. Sonra nə qədər elədimə görə bilmədim, gözümdən itdi”.

Ata yuxunu dinlədikdən sonra bir qədər duruxaraq deyir:

– Oğul, Allah onun qayıdıb düşməninə saxlasın. O cür qalxməğın, ondan betər qayıdıb düşməni olacaq. Ata əlini açarax Allahdan əminəmanlıq üçün və bəlanı əhf etmək üçün imdad dilir: “Ya Rəbbim, xalqımıza, ölkəmizə gələn bəlalardan saxla bizi, insannara çörək yoxsulluğu göstərmə, insannar arasında olan me ribanlığımızı əlimizdən alma”. Sonra oğluna dönüb baxaraq təskinlik verərək deyir: “Oğul, hər qaranlıq gecənin bir işıxlı gündüzü var, fikir eləmə, hər şey yaxşı oluciy ”.

DƏYİRMAN DAŞI

Keçmiş zamanlarda Quyuçay dərəsində dəyirmandaşı düzəldən bir usta yaşiyirmiş. Ustanın bir oğlu var idi. Onlar şən və firavan ömür sürüb yaşiyirdilər. Belə ki, ustanın düzəltmədiyi dəyirmandaşını başqa ölkələrdəki adamlar yaxşı qiymətə alırdılar. Lakin qoca çox fikir çəkirdi, Çünki onun kəndində dəyirman yox idi. Atasının çox fikirlə olduğunu görən oğul atasının bunun səvəbini soruşur.

Ata deyir:

– Bundan böyük dərd olmaz, özün dəyirmandaşı düzəldəsən, kəndinin bir dəyirmanı olmasın.

O, oğluna deyir ki, dörd bir tərəfi gəzsin, arda su görsə ona xəbər versin.

Onlar bir gün çınqıllı bir dağın yanından keçəndə bir kəhriz görürlər. Qoca deyir ki, burda bir sirr var. Onlar ağaca yaxınlaşanda ağacın divinnən su qaynadığını görürlər. Usta çox söyünür, oğluna deyir ki, kəndin camaatını buraya yığsın. Oğul atasına deyir ki, gəl bu sudan özümüz doyunca içax. Onlar sudan doyunca içillər və birdən su yoxa çıxır. Usta çox pərt olur. O, oğluna vəsiyyət eliyir ki, oğul, mənəsinə dəyirmandaşı kimi dərd var. Saa vəsiyyət eliyirəm ki, mənəsinə burada dəfn eliyəsən, çünki atalar deyib ki, su gələn arxa bir də gələ. Günnərin bir günündə oğul oradan keçəndə görür ki, həmin ağac böyük bir ağac olub, onun divinnən gənə də su axır. Oğul orada böyük bir dəyirman tikdirir, dəyirmanın suyunu atası yatdığı qavırın aşağısından axıdır.

PADŞAHIN ƏMRİ

Keçmişdə bir padşah olur. Padşah camaatı başına yığıb əmr eliyir ki, kimin altmış yaşında ata-anası varsa aparıb atsın dənizə. Hamı aparıb ata-anasını dənizə atır. Bir oğlan da öz anasını dənizə atmaq istiyəndə ana oğluna deyir: “Oğul, o cığırnan get ki, yolu azmiyəsən”.

Oğul fikrəşir ki, mən anamı öldürməyə geyirəm, anam isə maa yol görsədir. Oğul anasını dənizə atmiyif özü ilə dala qaytarır.

Bir gün padşah əmr eliyir ki, məəm iki atım var. İkisi də eyni rəngdə, eyni boyadadı. Kim onları bir-birinnən ayıra bilsə, ona mükafat vericəm. Heş kim bilmir. Həmin oğlan anasının soruşur ki, padşah belə bir əmr verib ki, bu atları bir-birinnən ayırana mükafat vericəm, mən nə eliyim?

Anası deyir ki, oğul, bütün eyvannarın balaları anasının qavax yem yeyir, amma atım balası ana yeməsə yemir. Oğlan anası deyən kimi edir. Atların qabağına yem qoyur. Yemi birinci ana yeyir. Oğlan bilir ki, ana budur. Beləliklə, atları bir-birinnən ayırır.

Bir gün padşah gənə əmr eliyir ki, məəm iki dənə mərmər daşım var. Kim o daşa dörd yerdən göz açarsa, sarayımı ona bağışliycəm. Bunu da eş kəs bilmir. Gənə həmin oğlan anasının yanına gəlib məsləhət istiyir. Anası deyir ki, oğul, həmin daşların dörd tərəfinə bal tök.

Padşahdan 40 gün mölət al. 40 gün ərzində qarışqalar yığışib deşik açacaq. Qırx gün bitir. Daşlara qarışqalar baca açır. Oğlan padşahın yanına gedib deyir: “Padşah sağ olsun, daşlar azırdı”. Padşah deyir ki, get daşları gətir. Padşah daşları götürüb oğlana deyir: “Bunu eş kəs yox, sən bildin. Sarayımı saa başışdiyirəm”. Oğlan deyir ki, sarayı maa yox, anama başışdiyir. Padşah deyir: -”Axı ata-analar dənizə tökülüb”. Oğlan deyir ki, amı ata-anasını dənizə atdı, mən atmadım, gətirib tən-dirdə saxladım. Odur ki, bunları anamın səvəbinə bilmışəm. Bunnan sonra padşah əmr eliyir ki, eş bir oğul ata-anasına dəyməsin.

SAMAN DÜŞDÜ, ZAMAN ÖLDÜ

Məmləkətdə yayılan şayiələrdən tənğə gələn şah əmr eliyir ki, bütün arvaddarı bir yerə yığsınlar, bəlkə bu yolla artan söz-söbətlərin qarşısı alınar. Qocalı-cavanlı, böyükü-küçüklü bütün arvaddarı böyük bir otağa salıllar. Onlar xeyli vaxt otaxda qalılar, birdən otağın tavanının döşəməyə saman düşür. Arvaddar arasında pıçılı başıdır. Otağın bir başında söz gəzir ki, saman düşdü, otağın o biri başında isə bərk söz-söbət gədir ki, saman düşdü, Zaman öldü.

Bu məsələni şahə xəvər verillər. O, arvaddarı buraxmağı əmr eliyir və boynuna alır ki, şayiələrin qavağını almaq münkün olmazmış...

HƏR KƏSİN HAQQI

Biri var idi, biri yox idi. Keçmiş zamanlarda bir Süleyman peyğəmbər var idi. Bir gün Süleyman peyğəmbər Allahın yanına gedib deyir:

– Bir az da qoy allahlığı mən eliyim.

Allah deyir:

– Elə. Ancaq səbrin çatmaz.

Bunun deyib Allah gədir.

Süleyman peyğəmbər gedib bir ağacın başında oturur, görəx başına nə iş gəlir. Bu zaman yoldan bir nəfər atını çapa-çapa ağacın divinə gələrək su içir. Getmək istiyəndə onun qızılı yerə düşür. Süleyman peyğəmbər istiyir ki, desin: qızılı düşüb, ancaq Allahın sözləri onun yadına düşür. Və özünü saxliyir, görəx bunun axırı necə olıciy. Ona görə də bir söz demir. Atlı qızılı görməyib gədir.

Bu zaman yoldan keçən bir kişi ağacın altındaki bulaxdan su içmək istiyəndə qızılı görür və onu götürüb gədir. Sonra yoldan başqa bir kişi keçirdi, o da sudan içdi və çox yorğun olduğu üçün oradaca yatdı. Elə

bu vaxt həmin atlı gəldi. O kişidən soruşdu ki, onun qızılıni görüb? Kişi eş nəyi boynuna almadı. Atlı nə qədər dedisə, kişi boynuna almadı. Axırda atlı kişini öldürdü. Bu vaxt Süleyman peyğəmbər istədi atlıya diyə ki, qızılı o götürməyib, ancaq Allahın sözləri yadına düşdü. O, bir az yol gedəndən sonra bir dəyirmanə rast gəldi. Dəyirmançının yeddi kisə unu var idi. Bir az keçənnən sonra bir kəndli dəyirmançının yanına gəldi. O, dəyirmançıya dedi ki, bir kisə buğda üyütsün. Dəyirmançı da bundan istifadə edib kəndlinin ununna özünün yeddi kisə ununun üstünə tökdü. Bu vaxt Süleyman peyğəmbər bunnara dözə bilmeyif Allahın yanına gətdi, bütün gördüklərini danışdı. Onların niyə belə olduqlarını soruşdu.

Allah dedi:

– Atlı elə bildi ki, onun qızılıni həmin kişi oğurlıyif. Ona görə də onu öldürdü. Ancaq həmin kişinin günahı yox idi. O, bir kişini öldürüb onun arvad-uşağını yetim qoymuşdu. Dəyirmançının kənddidən aldığı un çox bərkətsiz olasıydı. Ancaq kəndlinin bir kisə unu dəyirmançının yeddi kisə ununna çox bərkətli olıciy.

Süleyman peyğəmbər bunu eşidib gədir.

QAZANDIĞIN DARI, TÖKDÜYÜN SƏVƏT OLAR

Şəkili arvaddarın cimgələrinin (bir yerə toplanan yer) birində əhli arvaddardan biri ailədə abır-həyanın öyün bərkətinə təsirinnən danışarax deyir:

– Avır-həya olmayan ailədə xeyir-bərkət də olmaz. Öyə nə qədər qazanc gəlsə belə, ailə qıtlıq içində yaşiyər. Kişinin qazandığı darı, tökdüyü səvət olar. Səvətə isə nə qədər darı töksən, səvətdə bir şey qalmaz. Avır-həya olmiyən öyə gələn gəlir səvətə tökülən darı kimi axıb gəder, qazancın ardan gəlib, ara getməsi məlum olmaz.

Bu söbətə qulaq asan arvaddardan biri deyilənlərə şəkk gətirir, sözlərə inanmır və özü yoxlamaq qərarına gəlir.

Bu arvadın əri zərgərlik edirdi. Qazancından çox razı idi. O hər gün yaxşı bazarlıq edərək, amballa evə göndərərmiş. Hambal qapını döyəndə zərgərin arvadı evdən deyərmiş:

– Zənbili qapıdan içəridəki oturacağın üstünə qoy get.

Hambal da həmişə qapını döyüb, zənbili qapının dalındaki oturacağın üstünə qoyub gədermiş. Növbəti bazarlıq gələndə qapı döyülür, zərgərin arvadı gözəl geyimlə ambalın qabağına çıxır və zənbili oturacağın üstünə qoy, get deyir. Bu dəfə qadın boyunu ambala göstərir. İkinci dəfə o yenə də yaxşı giyinərək ambalın qabağına çıxır

və zənbili özü götürür. Hambal bu dəfə qadının əlini və barmaqlarındakı üzükləri görür. Üçüncü dəfə qadın üzünü açıq ambalın qabağına çıxır. Dördüncü dəfə o başı açıq ambala görünür və hər dəfə əri evə gələndə onun əhvali-ruhiyyəsinə fikir verir. Qadın görür ki, əri gündən-günə pərtləşir. Nəhayət, o ərinin əhvalının pisləşməsinin səbəbini soruşur.

– Elə bil dünya quruyub, axır vaxtlar heç dükanın qavağına da gələnlər yoxdur. Bu nə sirdir, bilmirəm, – deyər əri gileylənir.

Bazarlıqlar get-gedə azalır, zənbillər yüngülləşirdi.

Ə valatı sınaqdan keçirən qadının yenə ambal zənbil gətirəndə əvvəlki kimi, evdən səsi eşidilir: zənbil oturacağı üstünə qoy, get.

Bu qayda üzrə bir neçə gün keçir. Qadın ərinin əhvalına diqqət edir.

İkinci sınağı da düzgün çıxan qadın ərinə deyir:

– Deməli, qazancı təkcə sən qazanmırsan. Bu işdə mənim də köməyim varmış.

Əri:

– Sən nə etmişən ki, mənimlə gedib dükanda zərgərlik etmişən ki?

Arvadı əhvalatı olduğu kimi, əvvəldən axıradək danışır, sınaq üçün etdiyi hərəkətlərə görə üzr istəyir. Əri də bir daha inanır ki, doğrudan da, abır-həyə olan yerdə xeyir-bərəkət də olar.

QAN PULU

Bir gün bir zəhmətkeş kişi eşiyini sulamax üçün min bir əziyyətlə arx qazıb su gətirir. Bunu görə paxıl qonşu arxın ağzını bağliyif, suyu öz eşiyinə döndərir. Zəhmətkeş qonşu paxıl qonşusuna heç nə dimir, hələ üstəlik iki manat pul da verir.

Aradan bir neçə gün keçir. Başqa bir qonşu da su arxı qazıf eşiyinə su gətirir ki, bağ-bağçasını sulasın. Bunu görə paxıl qonşu gəlib əvvəlki kimi başqasının əziyyətlə gətirdiyi suyu öz eşiyinə döndərir. Bu qonşu dözə bilmir. Gəlif əlindəki kürəyi qonşunun başına vurur. Kişinin üzünü, gözünü qan bürüyür, üzünü üstə yıxılır yerə. Bu zaman birinci arx çəkən zəhmətkeş qonşu buradan keçirmiş. Paxıl qonşunu qan içində görüb soruşur:

– A qonşu, bu nə aldı düşmüşən?

Paxıl qonşu tez-tələsik soruşur:

– Mən səən arxo suyunu kəsəndə o iki manat nə puliydi maa verif, bəlaya saldın məən.

Qonşusu cavaf verir:

– Heş, mən saa qan pulu vermişəm.

QISMƏTSİZ TİKƏ YİYİLMƏZ

Bir gün bir arvat aş bişirir, onu qaba çəkif ortaya gətirir. Və deyir: “Ya Allah, sən qismət elə, bu aş yiyax” Kişi deyir ki, sən nə avam arvatsan. Aş ortaya gəlif, qismət olsa da yiyicəm, olmasa da.

Bu zaman qapı döyülür. Kişi gedir qapını açmağa. Milis işçiləri sorğu-sualsız kişini qapıdanca götürüf aparırlar. On gündən sonra kişini buraxıllar ki, səhf oluf. Kişi öyünə qayıdıf gəlir. Arvadına deyir ki, aş gətir yiyax. Arvat da deyir ki, a kişi on günə aş qalar?

Onda kişi deyir:

– Ay Allah, bööy luğa şükür, doordan da, qismətsiz tikəni yimax olmaz.

HƏM ELM, HƏM DƏ HELM

Bir gənc uzaq bir şəhərdə hər cür elmlərdən yaxşı, mükəmməl təhsil alıb qayıdıf gəlir öz elinə, yuvasına. Şəhərə çıxıf görür onu sayan, arıyan yoxdur. Cumay günü gedir meçitə. Əfəndi Qur'an oxuyur. Oğlan da Qur'anın sözdərini yaxşı bildiyinnən fikir verir görür ki, əfəndi başdadığı surəni düzgün oxumur, yanlış oxuyur. Oğlan üzr istiyif əfəndinin yanlış oxuduğunu diyir. Hamı çögrülüf oğlana baxır. Əfəndi tez dillənir ki, bu mə'lunu tez olun qovun. O, Qur'ana şəh gətirir. Belə adamın onu dinləməsi də aramdi. Camaat qarillaşınca oğlan durub çıxır. Meçitin qapısından çıxanda qarovulçu oğlana astadan diyir ki, bala, səən elmin var, elmin yoxdu. Helmi də get öyrən, sonra gələrsən. Oğlan gedir, 6 aydan sonra elmi də öyrənif qayıdır öz şəhərlərinə. Gənə çıxır şəhərə. Lakin bu dəfə başında əmmamə, əynində islam qaydası ilə geyim, əlində təsbe , üzündə saqqal və bütün əlamətlər. Görənnər örmətlə salam verif bir-birlərinə diyillər ki, “afərin” filankəsin oğlu əsl axund oluf gəlif. Qonşular da, tanımiyənnar də başdiyir ona örmət elamağa.

Cumay günü oğlan öz tutur meçitə. Ancax öydən elə vaxtı çıxır ki, camaatın meçitə gedən vaxtı olsun. Qonşular başdiyir onun arxasınca getməyə. Yol boyu adamnar onun arxasınca gedillər. Meçitdə də yol verillər oğlan qabaqca girir, dalınca da meçitə gələnnər. Əfəndi də bunu görüf oğlana diyir ki, gəl məəm yanımda otur. Əfəndi bir surə oxuyur, moizə eliyir. Sonra oğlana diyir ki, indi də sən başla. Oğlan da bir surə oxuyur, salavat çəkənnən sonra diyir:

– Ay camaat, bizim aramızda bir yaxşı islam ümməti var, kim onun

tükünnən bir dənə çıxartsa, o adam cənnətə gedəciy .

Məcidə gələnnərin amısı əfəndinin üzünə baxır və diyillər ki, bu adam elə əfəndi olar. Başdiyillər kişinin saqqalını didmağa. Əfəndi pis vəziyyətdə qalır. Oğlana deyir:

– Sən tanıdım. Əvvəla mən sən meçitdən qovdurdum, indi isə sən məəm saqqalını diddirdin. Diməli, sən elmin də, elmin mənimkinnən artıqdı. Ona görə də sən oldun bu gündən baş əfəndi.

ATA-ANA BORCU

Bir kişinin bir oğlu olur. Böyüyür, əli gətirir, çoxlu döylət yıgır. Bir gün atasının yanına gəlir deyir:

– Mən sən borcu vermağa gəlmişəm. Nə qədər eliyir di, qaytarım.

Atası deyir ki, ay oğul, ağlaa gələni danışma. Sən məəm borcunu qaytara bilməzsən. Get işinlə məşğul ol. Oğlan deyir ki, yox, gərək sən borcu qaytaram. Sonra bir kisə qızıl, çoxlu pul çıxarab atasına verir, deyir ki, al bu də sən borcun. Azdışa dinən beş bu qədər də verə bilərəm.

Atası görür ki, oğlu həyasızlıq eliyir, deyir ki, ay oğul, yaxşı sən diyən olsun. Bunnar saa çəkdiyim xərci artıxlaması ilə ödiyər. Ancaq bir şey qalır. Gərək o borcu da verəsən.

Oğlu deyir o nədir, tez di verərəm. Atası qayıdır ki, körpəliyinnən məktəbə gedənə kimi mən də, anan da sən hər yerinnən, hətta gündəyməzinnən də öpmüşox. İndi sən eç olmasa bircə yol ananın və mənim hər yerinnən öpəsən.

Oğlan tutduğı işdən peşman olur və atasınan üzr istiyir.

Belə də diyillər ki, ata-ana borcunu qaytarmaz olmaz.

VƏRDİŞ DƏ VAR, VƏRDİŞ DƏ

Bir cavan oğlan gəlir atasının yanına və deyir ki, qonşunun oğlu filankəs maa pisdix elədi. Atası da oğluna deyir ki, get sən ona yaxşılıq elə. Oğlan atasının didiyi kimi hərəkət eliyir. Aradan bir neçə gün keçir.

Gənə oğlan gəlir, atasına deyir ki, qonşunun oğlu maa pisdix elədi. Atası gənə oğluna deyir ki, get sən ona yaxşılıq elə. Oğlan atasının didiyi kimi eliyir. Aradan bir neçə gün keçir. Oğlan gəlir atasına deyir ki, gənə də filankəsin oğlu maa pisdix elədi. Mən ona yaxşılıq eliyirəm, o isə pisdixinnən əl çəkmir. Atası deyir ki, sən get gənə ona yaxşılıq elə. Oğlu təəccüblə atasınan soruşur ki, niyə?

Atası da cavab verir ki, o, pisliyinnən əl götürmürsə, sən niyə

yaxşılıqə tərgitməlisən?

AĞAC YOĞUNNUĞUNNAN, İNSAN QALINLIĞINNAN

Yaxşı savat almış bir nəfər pul qazanmaxdan öteri başqa bir şəhərə gəlir. Bir qarının öyündə öy kirəliyir. hər gün də çıxır şəhərə adamnarinnən çənə döyür, mərcələşir və udur. Yaxşı pul qazanır. Qazandıxca da özünən razılığı artır.

Bir gün də çıxır şəhərə, gəzə-gəzə gəlir bazara ki, çənə döyüf pul qazansın.

Şəhərin lotuları da bunu eşitmişdilər və belə fikrə gəlmişdilər ki, yığdığı pulları onun əlinnən alsınar. Ona görə də qavağını kəsif diyillər ki, əgər biz sən bağlasax pullaro əlinnən alıcox. Özo da savax aparıcox qazının yanına. Onnar razılaşıllar. Lotular deyir ki, dənizin süyünü iç disələr, nə eliyərsən? Oğlan cavab verə bilmir. Lotular 2-ci şərti diyillər. Disələr ki, daşdan bir köynək tik, onda nə eliyərsən? Gənə oğlan cavab verə bilmir. Lotular 3-cü sualı da verillər ki, dünyada həm şirin, həm də ən acı şey nədi? Oğlan bu suala da cavab verə bilmir. Pullarını lotulara verif, kor-peşman qayıdır qarının öyünə. Qarı görür ki, oğlan çox peşmandı. Soruşur ki, saa nə oluf. Oğlan başına gələnnəri açıf qariyə danışır. Deyir ki, savax da qazının yanına aparıf cərimə etdiriciy lər. Qarı deyir mən saa kömək eliyərəm. Ancaq gərək sən bir də belə iş görmiyəsən. Ağac yoğunnuğunnan, insan qalınliğınnan yıxılar. Birinci sualın cavabı budur. Diyərsən ki, siz gərəy dənizə tökülən bütün çayların suyunu dayandırarsınız. Mən də o dənizin suyunu bir nəfəsə içərəm. ikinci sualın cavabında isə belə diyərsən: Daşdan partal tiymax üçün siz daşdan ip əyərsooz, mən də tikərəm. Üçüncü suala isə belə cavab verərsən: Dünyada həm şirin, həm də acı şey dildi. Səhəri qazının yanına gəlillər. Oğlan lotuların şərtlərinə cavab verir və onların özdərini pis vəziyyətdə qoyur. Qarı lotulara deyir ki, gedin kişinin pullarını, üstəlik şərtlərinə yerinə yetirə bilmədiyozə görə əlavə aqqını verin.

Lotular oğlanın pullarını qaytarıllar. Oğlan gənə gəlib qariyə təşəkkür eliyir, onunla alallaşif qayıdır öz şəhərlərinə. O, bir də eş vaxt loğalıq eləmir.

ALLAH VERSİN

Keşmiş zamannarda bir şəhərdə iki kasıf kişi yaşiyirdi. Kasıvcılıxdan lap zara gəlmişdilər. Bir gün ikisi də sözdəşif şahın yanına gedillər. Şah oları qavul eliyir, deyir ki, hərə öz niyyətini söyləsin. Birinci kişi deyir ki,

ey böüy ökmədar, sən maa köməkliyə elə, bəkə bir az döylətə çatam. Şah indi o biri kişiyyə deyir ki, sən istədiyən nədi, söylə. İkincisi deyir ki, mən sənən eş nə istəmirəm, maa Allah versin.

Şah birinci kişiyyə deyir ki, mən saa pul vericəm, ancaq yoldaşaa yox. Getsin Allahın yanına, ona qoy o versin.

Şah əmr eliyir ki, birinci kişiyyə bir qav aş gətirsinnər. Özünə də deyir ki, indi aş yiyərsən, sorasına baxarox. Bir azdan bir yekə qav aş gətirif verillər birinci kişiyyə. O, aşdan doyunca yiyir. Fikirrəşir ki, yanındakı acdı. Qavda qalanı da ona verir ki, bunu da sən yi İkinci kişi aşdan bir-iki qaşx yiyir, görür ki, aşın altı eylə qızıldı. Kirimişcə qızilları civinə yığır, aş da yiyif, yoldaşına “sağ ol” diyif aradan çıxır.

Bir müddət keçənnən sonra şah gəlib aş verdiyi kişidən soruşur ki, mənən razısən? Kişi cavab verir ki, aşə görə çox sağ olun. Ancaq pul vermədilər axı? Şah soruşur ki, bəs sən aşın amısını yimədin? Kişi cavab verir ki, yidim. Amma yariyə çatanda mənənlə gələnə yazığım gəldi, qalanını ona verdim.

Şah işin nə yerdə olduğunun başa düşüf deyir:

– Doğrudan da, ona Allah verdi.

ALLAH, KƏRƏMAA, MƏSLAHATA ŞÜKÜR

Bir şəhərdə iki qonşu yaşiyirdi. Onlardan biri çox varrı, o birisi kasıf iydi. Varrı qonşu öz-özünə fikirrəşir ki, nicə eləsin ki, qonşusu da bir az varransın.

Kasıf qonşu da işə gedif-gələndə həmişə bir dar körpüdən keçirdi. Bir gün varlı qonşu bir kisə qızıl götürüf gəlir həmin körpünün başına. Kasıf qonşusu gələndə kisəni götürüf körpünün üstünə qoyur, özü də bir tərəfdə yeşinir. Görür ki, qonşusu abıdı gəlir.

Kasıf qonşu da körpüyə çatana yaxın öz-özünə deyir ki, mən indi bu körpüdən gözübağlı keçicəm. Görüm korrar burdan nicə keçillər. Qızılın yanınnan gözübağlı keçib gedir. Varrı qonşu kisəni götürüf deyir:

– Allahdan izin olmasa eş kəs eş kimi varlandıra bilməz. Allah, sən kərəmaa, məslahata şükür.

ƏN BÖÜYH ZİYAN İTİRİLƏN GÜNDÜ

Bir tacir yaxşı alver eliyir, qazanır, amma axşam tükənini bağliyəndə ündürdən diyirmiş ki, büyün də ziyan elədim.

Tükən qonşuları da bunu eşidir. Gənə bir gün işin axırında tacir

tükəni bağliyif deyir ki, “büyün də ziyan elədim”. Tükən qonşuları dözmüyüf tacirdən soruşullar:

– A qonşu, abı nə sirdi. Hər gün yaxşı alverin olur. Amma axşam düşən kimi diyirsən ki, “büyün də ziyan elədim?” Göz-zad sındırif eləmə. Allah azaa qismət eləsin. Bizim sən qazancında gözümüz yoxdu.

Tacir deyir:

– Hər gün ömürdən-günnən gedir, məəm ziyan elədiyim budur.

NAĞİLLAP

HEYVANLAR HAQQINDA NAĞİLLAR

XOR-XOR MOLLA

Əzəldən variymiş, yoxiymiş, bi kor qarı variymiş. Bu qarının da bi də-nə bişiyi variymiş. Qarı hara nə qoyursa, bişiyi ho qoyanı tapıb yiyirmiş. Qarı bişiyin əlindən bezir, axırda bişiyi döyüb öydən qovur. Bişiy az gedyi, üz gedyi, dərə-təpə düz gedyi. Bu yoruluy, haldan düşüy, gedyi bi tülkünün yuvasına giriy və yuxluyur. Tülkü yuvasına gəliy, uzaxdan xorultu eşidif, qorxuf qaçır. Qabağına donquz çıxıy.

Donquz soruşur:

– Qaydaş, nə bəh qaçıysan?

Deyir:

– Yuvamda bi xorultu var, qorxumdan qaçıram.

Donquz diyr:

– Gə gidax, mən qovum.

Gəlib yuvaya çatanda xorultunu eşidif başliyirlər qaçmağa. Yolda qabaxlarına Janavar çıxıy.

– Xeyir ola, nə bəh qaçıysınız?

Tülkü diyr:

– Mənim yuvamda bərk xorultu var, honnan qorxub qaçıyix.

Janavar diyr:

– Gəlin gedax, mən onu udum.

Gəliylər. Uzaqdan bişiyin xorultusunu eşidib başdiyir haması qaçmağa. Az qaçıylər, üz qaçıylər, dərə-təpə düz qaçıylər, qabaxlarına bi çaqqal çıxıy.

Çaqqal da bu məsələni eşidiy və gülə-gülə diyr:

– Gəlin gedax, mən honu qovayam.

Gəlib dinliyirlər, qoxularınan dala qayıdif başdiyirlər qaçmağa. Bular qaçəndə meşədə qabaxlarına ayi çıxıy. Məsələni eşidəndən sonra ayi gülüf diyr:

– Gedax, mən honu kotaxdiyim.

Yuvaya tərəf gələndə qabaxlarına bi xoruz çıxıy. Bular yığılıb gəliylər. Uzaxtan dayanıb xorultuya qulax asıylar. Fikirləşiylər ki, bunu nə tər yuvadan çıxarax.

Məsləhət eliyirlər ki, aş bişirsinlər. Ayi oduna gidiy. Janavay qoç tapıy, dovşən düyü. Donquz tiyan getirməyə, çaqqal toyux tutma razılaşıy.

Hamısını topalayif aş bişiriyələr. Həlimnən bir az köseyin üstünə töküllər. Ayi ağaja çıxıy, donquz ağajın dibində duruy, ləmbədə yeşiniy, janavarsa daşın dalınan pusuy. Qalanlar da hərəsi bi tərəfdə yeşiniylər. İyi alan bişih yuxudan oyanıb yuvadan çıxıy, gərnəşiy, birdən janavarın qulağına çibin qonur və janavar qulağını tərpediy. Bişih honu kəşyan bilib üstünə tullanıy. Janavar qorxusundan qaçıy, bişih də qorxusundan ayi olan ağaja dırmaşıy. Bunnan hürkən ayi özünü ağajdan tullayır və donquzun belinə düşüy. Doqquz tülkünün quyruğunnan basıb qaçıy və o birilər də hoların dallariyjən.

Bişih qaçib nənəsinin yanına qəyidiy.

Tülkü yuvasına gəlif kefnən aşi yiyir və burda nağıl bitiy.

TÜLKÜNÜN HİYLƏBAZLIĞI

Biri variymiş, biri yoxuymuş. Bir ormanda aslan, qaplan, qurd, tülkü, çaqqal, dovşan, tısbağa yaşayırmış. Dava-dalaşdan, bir-birinin ətini didib yemahdan uzaxmışlar.

Bir gün ormanda quraqlıq başlayır. Honnar da susuz bir müddət dolanırlar. Sora şir bütün heyvannarı başına yığıb diyr:

– Kələyimiz kəsilitdi. Gərəh başımıza bir çarə tapaq.

Hamı düşür meşənin janına. Axtarıllar, axtarıllar, axırda baxıllar ki, bi yerdə bi bulaxdan azja su sızır. Yiğışillar, bulağım ətrafım qazıf bir göl əmələ gətirillər. Bütün heyvanlar qan-tər içində işliyyir, təkjə tülkü yaxasını kənara çəkif, yardım eləmir.

Honnar da öz aralarında belə qərara gəlillər ki, tülkünə sudan içməyə qoymasınlar. Başlayıllar gölün keşiyini çəkməyə. Əvvəljə şir qoyunnara, sona da çöl dovşanlarına tapşırır ki, gözdə-qulaqda olsunnar, tülkü gəlib su içməsin.

Dağılıb hərəsi bir yana gedir. Tülkü görür ki, bir dovşan suya nəzarət edir. Sudan ötrü ürəyi partlasa da ehtiyatlanır. Dovşan şiri, başqa heyvanları çağırsa, yaxasını qurtarammaz. Fikirləşir ki, dovşanı neçə aldatsın? Gedif bir kələmlə kök tapır. Honnarı göldən bir az aralıda kolun dalında gizlədif dovşana yaxınlaşır. Diyr:

– Dovşan qardaş, xeyir ola, niyə habırda durmusan?

– Heç, özümü günə verirəm.

– Düz diyirsən, günə verməli havadı. O kolun dalında bir kələmnən kök də özünü günə veritdi.

Dovşanın ağzı sulanıy. Tullana-tullana gedir baxsın. Tülküyə də bu laşım idi. Dovşan kələmlə kökü yeyənə kimi o da istədiy qədər sudan içib

gedir.

Sabahı gün tıbağanı gözetçi qoyurlar. Tülkü gəlib deyir:

– Tıbağa qardaş, təpənin o tayında arpa göyərtdi. Üzünə baxan yoxdu. Amma yolda bir dəstə tıbağa gördüm, ora gəlsələr biri də qalmaqıllıq idi.

Tıbağanı da beləyə arpayaya yollayır, sudan istədiyi qədər içib gedir.

Axşam heyvannar bir yerə yığışılar. Görüllər ki, gölün suyu gündən gündən azalır, belə getsə yayı başa çatdırammayajaqlar. Dovşanla tıbağanı çağırırlar. Onlar şirin qorxusunnan açib diyillər ki, bi dəfə suyu gözdən buraxıblar, ona da səbəb tülkü oluf.

Heyvannar başa düşüllər ki, tülkü kələh gəlif suyu içif. Qərara alırlar ki, tülkünü tutub jəzalandırınsınlar.

Belə də edillər. Ayını gölün sahilində qoyub gedillər. Tülkü gəlib ona diyir:

– Dəymiş armuddar horda səni gözləyir.

Ayı gedir. Tülkü əyilib su içmək istəyəndə heyvanlar pusduhları yerdən çıxıf onu tutullar.

Aslan diyir:

– Tülkünün jəzası nə?

Yərbəyerdən diyirlər:

– Ölüm... Ölüm...

Şir soruşur:

– Nə yolla öldürəh?

Uzun məsləhətdən sora qərara alırlar ki, tülkünü qurda tapşırsınlar. Qurd tülkünün quyruğunnan yapışib, yırğalasin, başı daşa dəyif, əzabla ölsün.

Şir üzünü tülküyə tutub soruşur:

– Tülkü, ölümqabağı bir arzun-zadın olar?

Tülkü diyir:

– Günahım böyükdü, Şir qardaş, əzabla öldürsəniz də azdı. Amma bir istəyim var.

– Nədi?

– Bir az quyruğuma, bədənimə yağ sürtün. Əynim-başım təzələnsin.

Qurdun ödü ağzına gəlməsin.

Tülkünün arzunu yerinə yetirillər.

Qurd tülkünün quyruğundan yapışib göyə qaldırmaq istiyəndə sürüşüb ağzından çıxır. Ha çalışır, bir şey alınmır. Axırda yoruluf oturur.

Şir qəzəblənif qabağa çıxır. Nəritiyə tülkünün quyruğunu dişlərinin arasına alır, göyə qaldırif başının üstündə yırğalamağa başlayır. Bir-iki dəfə o tərəfə bu tərəfə yırğalamışdı ki, yağlı quyruq şirin ağzınnan çıxır, tülkü

diyirlənif təpənin o tərəfinə düşür. Bir göz qırpmında qaçif janını qurtarır.

Şir peşiman-peşiman heyvanlara baxanda üzünə yağış damjıları düşür.

Bir azdan bərk yağış yağır. Hamı qaçib mağarasında gizlənir.

Tülkü bi də o tərəflərə hərlənmiş.

TÜLKÜ VƏ XORUZ

Bi Xoruz budahda oturub hərdən banlayırdı.

Tülkü onun səsinə eşidib ağajın dibinə gəlir və diyir:

– Xoruz qardaş, səni yoluxmağa gəlmişəm

– Sağ ol, tülkü baba, könlün xoş olsun. Kefin yaxşıdı?

Tülkü özünü eşitməməzliyə vurur.

– Hayındı nə dedin? Qulağım bir az ağır eşidir. Ağaj qaçmır ki, Xoruz qardaş, düş aşağı, gedib bir az meşədə gəzişək. Göyə çıxmısan, nəşə dimdiyoo tərətdiyini görürəm, Töbə səsin qulağıma çatmır.

Xoruz bir az qırrələnb diyir:

– Yox, düşəmmijəm. Biz quşlara yer üzündə gəzməh haramdı.

– Bəlkə mənə qorxursan? Mən töbəliyəm.

– Sənnən qorxmasam da saa oxşar heyvannardan qorxuram.

Tülkü diyir:

– Xoruz qardaş, sənin heç dünyadan xəbərin yorxmuş ki?

– Nəlub ki?

– Bə eşitməmişəm ki, təzə hakim gəltdi. Hər yerdə əmin-amanlıq yaradıtdı. Qoyunu qurda tapşırdı. Hora bax, quduz köpəklər gəlir. Başqa vaxt olsıydı, baş götürüf qaçmalıydın. Hayındı rahatja yerində otur, işində ol. Saa heç biri dəymiyijhdi.

Xoruz köpək adı eşidən kimi qaçmağa hazırlaşır.

Tülkü yenə onu arxayın salmağa çalışır.

– Hara? Görmürsən mən sakit durmuşam. Qarnım bi il ət üzünə həsrət qala ha, yenə saa toxunmağı ağılma gətirmərəm. Hayındı ö köpəhlər də gəlif yanınnan sakitjə keçəjəklər.

Xoruz boylanıf yola baxır diyir:

– Tülkü qardaş, kim bilir, bəlkə təzə hakimin hökmü habı kənddən gələn Alabaşa hiç gedif çatmiyitdi? Hora bax, gör neje dişlərinə qijida-qijida gəlir?

Alabaş cathaçatda tülkü gördü Xoruzun başını bişirəmmədi.

– Sən diyəndi, Xoruz qardaş, ho itin hələ qanunnan xəbərləri yoxdu. Mən qaçdım, sən öz janınnan muğayıt ol.- deyif qaç ki, qaçasan.

KOR DƏVƏ

Biri var idi, biri yox idi. Bir dəvə vardı. Bu dəvə bir gün yamyaşıl çəmənə rast gəlir. Otdaya-otdaya gedəndə görür ki, qırqovul otların arasında yuva qurub, mışıl-mışıl yatır. Dəvə diyir:

– Buy, başıma xeyir, bu quşlarda abır-həya qalmayıb ki, Çəməninin ortasında halalja otuma yiyə duruf.

Qırqovul ayılıb dəvəni gördü, qorxuf öz yuvasından uçdu.

Dəvə başını bulaya-bulaya ayağının altına baxmadan qırqovulun yumurtalarını əzif ordan keçdi.

Evi dağılmış, balaları qırılmış qırqovulun çarəsi kəsildi. Ağlaya-ağlaya meşəyə doğru uçdu. Bu vaxt qabağına bir qarğa çıxdı. Qarğa soruşdu:

– Qırqovul bəzi, niyə ağlayırsan?

Qırqovul dərinə köks ötürdü. Göz yaşlarını sel kimi axıda-axıda dedi:

– Ağlamayım neyliyim, a qarğa qardaş? Dəvə gəldi, yumurtalarımı əzdi. Mən yenə bala üzünə həsrət qaldım.

Qarğa dilləndi:

– Qəm yemə, qırqovul bəzi, sən qisasını honnan alaram.

– Eh, - deyə qırqovul təzədən köks ötürdü,- keçənə güzəşt diyiblər.

Zalım dəvə əzdi, getdi.

Çölü, düzü gəzdi, getdi.

Məni balasız qoyuf,

Yaman qərəzdi getdi.

Qarğa diyir:

– Hayıfını honda qoymaq istəyirsən? Zalım heyvandı, nə bilirsən, büyün etdiyini sabah təkrarlamayıjtdi?

– A qarğa, sən o boyda dəvəyə nə edə bilərsən?

Qarğa:

– Bu daa sənnih dölü. Özüm bilərəm, neynərəm.

Qarğa qırqovulu ağlaya-ağlaya meşədə buraxıb çəmənliyə gəldi. Gördü ki, dəvə uzanıb özünü günə verir. Qarğa dəvəyə yaxınlaşdı. Əvvəl hiyləyə əl atıb dedi:

– Dəvə qardaş, istiyirsən beloo qaşırım. Sən də raha-rahat yat.

Dəvənin elə arzusu bu idi: bir malbaş axtarırdı ki, xamniyif qoturlarını qaşıtsın. Dedi:

– Qarğa, əgər belə iş görsən savab iş tutarsan. Saa minnatdar ollam.

Qarğa kələyinin baş tutduğunu görüb, dəvənin bədənini qaşımağa baş-

ladı. Dəvə xumarlanıb yuxladı. Qarğa fürsəti fəvta vermədi. Atılıb dəvənin sağ gözündən bir dimdik götürdü. Dəvə gözlənilməz zərbədən inildədi. Başını sağa-sola çevirdi. Qarğanın hirs soyumadı. Jumub dəvənin sol gözünü də çıxartdı. Dəvənin üzü al-qana boyandı.

Bir müddət keçdi. Dəvənin gözlərinin yarası sağaldı. Amma kor qaldı.

Kor dəvə “AH, uf” edə-edə bir kolun qırağında oturmışdu. Bu vaxt bir qurbağa sudan çıxıb, ona yaxınlaşdı. Dəvədən soruşdu:

– Dəvə qardaş, nolutdu? Niyə belə qəmgin oturmusan? Dərdin-sərin nədi?

Dəvə başını səs gələn tərəfə çevirdi. Qurbağaya belə cavab verdi:

– Ay qurbağa, hunnan da böyük dərd olar? Qarğa vuruf gözdərimi çıxartdı, hayındı kor qalmışam. Nə yimax yiyə bilirəm, nə də gəzə.

Qurbağa dəvəni bir az da yandırır tökmək istədi:

– Dəvə qardaş, sən hara, qarğa hara? Ho boyda jəmdəyin var, kiçih bi quşa güjün çatmadı?

– Eh, qıraxdan baxana hasand gəlir, qarğanın hiyləsini bilmirsooz axı? Əvvəl məən ələ altdı, belimi qaşiyıf yuxuya veritdi, sora da gözdərimi çıxartdı.

Qurbağa ürəyində didi:

“Mən səni qarğadan da betər günə salıjam, honda görərsən ki, özündən kiçihləri injitmax o qədər də hasan dölü.”

Qurbağa da hiyləyə keçib kor dəvəyə bildirdi:

– Dəvə qardaş, mən saa köməh edə bilərəm. Sən həm yiyərsən, həm də gəzərsən.

Dəvə qurbağaya sarı çönüb köksünü ötürdü:

– Sən maa niyə köməh eliyə bilərsən axı?

Qurbağa dedi:

– Hayındı hoppa-hoppa gedijəm. Əgər quruldasam, onda bil ki, otdüğ yerdiyəm. Sən də rahat gəlif yiyərsən.

Dəvə razı oldu. Bir müddət qurbağa dəvəni belə dolandırdı. Qurbağa gördü ki, məqam çatıtdı. Ona görə ki, bir-neçə addım aralıda dərin bir quyuya tapmışdı. Quyunun başına gəlif quruladı. Dəvə elə bildi ki, qurbağa onu otduğa çağırır. Sevinjəh qabağa yüyüruf guppultuyla quyuya düşdü. Dəvə quyunun divində bir xeyli nərildədi. İmdad dilədi.

Bir azdan dəvənin nəriltisi kəsildi. Qurbağa meşəyə gəlib qarğa ilə qırqovulu gördü. Əhvalatı onlara danışdı. Onların hər ikisi şaddandı. Qurbağaya “əhsən” didilər. Qırqovul o qədər fərəhləndi, o qədər fərəhləndi ki, gözdərindən iki damla yaş axıtdı. Axı bundan sora o balasız qalmıyijhdi.

SEHRLİ NAĞILLAR

PƏPİLƏP PADŞAHININ QIZI

Biri varyıymış, biri yoxıymış, bir padşah varyıymış. Belə nağıl eliyillər ki, by padşah ədalətli, əlciz-əyaqcızları yola verən bir adamıydı. Oğyl-yşaxdan onyn Məmməd adlı bir oğly varyıydı.

Padşahın vəzirinin də Coltan Məlik adında hağıllı, mərd bir oğly varyıydı. Məmmədlə Coltan Məlik bir məktəbdə oxyyf doclyx eliyirdilər. Onlar o qədər mehriban idilər ki, bir-birindən ayrılmırdılar. Günnərin bir günü şahın vəziri Allah rəhmətinə gedir. Padşah vəzirinin xətrini çox ictiyirdi, odyr ki, ony el adət ilə basdırannan cora Coltan Məliyi yanına çağırır didi:

– Oğyl, atan Allah rəhmətinə getdi. Nə elamax olar. Olacağa çarə yoxdy. Neçə illər iydi ki, maa cədaqətlə xidmət eliyirdi. İndi mən çox götür-qoy eliyənnən cora fikirşədim ki, elə cən ataan yerinə maa vəzirlik eliyəcən. By işə nə diyircən?

Coltan Məlik təzim eliyif didi:

– Padşa çağ olcyn, ciz büyrənnən cora mən nəçiyəm ki.

Elə o günnən Coltan Məlik Abdylła şahın divanında atacının yerində otyryb vəzirlik elamaxda oldy.

By işin üçtännən çox keşmədi ki, padşah da axirət dünyacına köçdü. Oğly Məmməd də onyn yerini tytdy, oldy Məmməd padşa . Məmməd padşah vəziri Coltan Məliyin xətrini çox ictiyirdi, hər işi onyn məcləhətilə eliyirdi.

Bynlar byrda qalcın, eşit padşahın vəkilinnən. Məmməd padşahın atacının bir xəbic, paxıl vəkili varyıydı. O, gözünü çoxdan vəzirriyə tikmişdi, elə bir fircət axtarırdı ki, vəzir olcyn. Hindi də baxıb görəndə ki, Məmməd padşahla vəziri Coltan Məlik canbir qəlbədədi, lap dilxor oldy. Öz-özünə didi: - “Nə vaxtədək vəkil olycam. Dimax, vəzirlik maa yaraşmır? Yox, by işə gərəy bir əncam qılam”.

Günnərin bir günü vəkil baxıf gördü Məmməd padşah tək otyryf. Padşaha təzim eliyif didi:

– Padşah çağ olcyn, cizə bir cöz ərz elamax ictiyirəm, amma qəzəbozdan qorxyram.

Məmməd şah didi:

– Vəkil, amandasən, sözünü di?

– Bəkil gənə təzim eliyib didi:

– Padşah çağ olcyn, vəzirin Coltan Məlik caa qəcd hazırriyir. İctiyir cəən öldürüb taxtna otyrcyn.

Bəkilin cözännən Məmməd padşah hiddətlənib qeyzə gəldi, gözdəri qan çanağına döndü. Bir fərraş göndərib Coltan Məliyi dərgahına çağırtdırdı. Coltan Məlik o caat padşahın hüzyrynda hazır olyb əmrə müntəzir dəyandı. Məmməd padşah ona didi:

– Coltan Məlik, cəənlə bizim doctdyğymyz qyrtardı. Daa caa əl vyrmyram, çıx get öz işaa. Bir də carayda gözümə dəymə!

Coltan Məlik şahın cözännən çox təccüb qaldı. Baş əyib xəvər aldı:

– Padşah çağ olcyn, mən nə günah yiyəciyəm ki, öz yanınnan belə qoorcan?

– Cəən heş bir günahın yoxdy. Amma, bir də cəən görmax ictəmirəm. Pic yxy görmüşəm. Çıx get! Əgər bir də cəən byrda görçəm, boyny vrydracağam.

Coltan Məlik ağılyə-ağılyə caraydan çıxdı. Atına minib baş alıb getdi. Gəlib bir meşəliyə çatdı. Atı byraxıb piyada getməyə başladı. O gün də işin tərciyindən hava yaman coyyx iydi, hər tərəfi qar altına almışdı. Coltan Məlik bir bylağa ract gəldi. Otyryb bylağa baxmağa başladı. Bir də gördü cyda təzə açılmış bir qızılgül üzür. Coltan Məlik tez əyilib qızılgülü götürdü. Baxdı ki, lap tər güldü. Öz-özünə dedi: “Görəcən by nə hikmətdi? Qışın by oğlan çağı qızılgül hardan ola bilər?” Coltan Məlik gülü təzəcə götürmüşdü ki, baxdı ki, gənə cyyünən qızılgül gəlir. By işə lap mat-məəttəl qaldı. By minvalla bir dəctə qızılgül bağladı. Güllərin ətri ətrafa yayılıb adamı lap bihyş eliyirdi. Didi:

– Elə lap yaxşı oldy. By gülləri Məmməd padşaha aparım, qoy günahından keçsin!

Coltan Məlik qızıl gülləri götürüb qayıtdı. Anacı Coltan Məliyi görüb çox cöyündü. Coltan Məlik başına gələnnəri anacına nağıl elədi. Anacı oğlynyn alınnan öpüb didi:

– Oğyl, fikir, qəm-qüccə çəyhmə! Allahın köməylə hər işin yolyna düşər. Görünür, kimcə aranızda girib qylğynalx eliyif. Daa gözdəmə, gülləri apar ver padşaha, qoy cəə-i bağısdacın.

Cotan Məlik gülləri götürüb caraya getdi.

O caraya getməkdə olcyn, görax Məmməd padşah nə elədi. Coltan Məlik caraydan çıxıb gedənnən conra padşah başındakı adamları dağıdıb didi:

– Çıxın gedin öz işoza, bir az tək qalmax ictiyirəm, kefim yoxdy.

Məmməd padşah divannan çıxıb getdi düz anacının yanına. Anacı oğlynny qucaqlıyif öpdü, amma baxıb gördü ki, oğlynyn halı özündə dö-

yül, halı yaman pərişandı. Xəvər aldı:

– Oğyl, gözümə bir tər dəyircən? Olmiyə azarlamıcan nədi?

Məmməd padşah didi:

– Yox, ana azarlamamışam.

Nəyicə, Məmməd şah vəziri Coltan Məliklə olan cöhbətini anacına danışdı. Anacı ona qyłaq acıb didi:

– Oğyl, adam hər yoldan ötənin cözüyə doctynnan üz döndərməz. By yolla şahlıq elamax olmaz. Allaha şükür, Coltan Məliklə bir yerdə boya-başa çatmıcooz. O, caa xəyanət elaməz. Özo vəkildən qory! Coltan Məliyi çağır, ürəyini al! Qoy, cənnən inciməcin!

Anacının cözünən Məmməd paççahın kefi lap pozylıdy. By nigarançılıq içində axşamı cəhər elədi.

Cavağı gün Məmməd padşah divana gələndə gördü ki, Coltan Məlik əlində bir dəctə qızılgül ony gözdüyür. Coltan Məlik ony görüb qavağında diz çökdü. Şah onyn çiyinnərindən tytyb qaldırdı. Qycaqlaşıb öpüşdülər. Coltan Məlik qızılgül dəctəcini paççaha verdi. Padşah xəvər aldı:

– Qardaş, qışın by vaxtı by tər gülləri haradan tapbıcan?

– Padşah çağ olcyn, mən özüm də by işdən təəccüblüyəm. Byrda nəcə bir cırr var, diyə Coltan Məlik cavab verdi.

Hər ikici qol-qola girib divana girdilər. Bəkil padşahla Coltan Məliyi bir yerdə görüb qorxyya düşdü. Öz-özünə didi: "Mən ictədim bylar qannı-pıçax olcynnar, amma daa da mehribanlaşdılar. Zıyan yoxdy. Gənə bi şey fikirrəşərəm". Qızıl güllərin iyi bütün carayı bürümüşdü. Ordan-byrdan cöhbət eliyənnən conra vəkil Məmməd padşaha didi:

– Padşah çağ olcyn, nə tər güllərdi! Elə bil cənnət bağınnan by caat dərili. Hayıf ki, azdır, yoxca carayın bütün künc-bycağını by güllərlə bəzəmax olardı.

Məmməd padşah didi:

– Bəkil, by düzələn işdi. Təki dərdimiz gül dərdi olcyn. Conra

Coltan Məliyə üz tytyb didi:

– Padşah çağ olcyn, gətirərəm. İzin ver, gedim.

Coltan Məlik caraydan çıxdı, atına minib düz meşiyə tərəf çapdı. Gəlib meşədə həmin bylağı tapdı. Baxdı ki, qızıl güllər gənə bylağın cyyü ilə çıxıb gəlir. Coltan Məlik by işi görüb çox cöyündü. Tez atdan düşüf güllərdən bir dəctə bağladı. Conra didi:

– Yaxşıcı bydy, qoy gedim güllərin yerini tapım. Bilirəm, vəkil əvvəl axır şahın başını aldadacax, onyn əlilə məən gənə byra gül dalınca göndəriciyh.

Coltan Məlik byny diyif atına mindi, bylax yxarı getməğa başladı. By

getmaxla üç gün, üç gecə yol getdi. Axırda gəlib yca bir qaliyə ract gəldi. Cən dimə, bylax qala divarının altınan axıb keçirmiş. Coltan Məlik axtara-axtara gəlib qalanın qapıcını tapdı. Qapını itəliyif içəri keşdi. Baxdı, qalada da bir ins-cinc görünür, amma bir qədər aralıda bir imarət var. Başdadı imarətə tərəf getməğa. Gəlib imarətin həyətinə girdi. Birdən gözüne ağacdan acılmış kəcik bir baş cataşdı. Başdan damcıdamcı axan qan ağacın altınan bylağa düşüb qızılgülə çevrilirdi. Coltan Məlik öz-özünə dedi: "Başa düşdüm meşədə bylaqdan yıgđığım qızıl güllər haradan imiş".

Birdən göy gürüldədi, ildırım çaxdı, göydən nəhəng bir div imarətin həyətində endi. Coltan Məlik tez bir küncdə yeşinif divi izləməğa başladı. Div gətirdiyi bədəni yerdəki xalçanın üstünə qoydy. Ağacdan asılmış başı bədənə birləşdirdi. Conra gənə imarətə daxil olyb bir dolça ilə qayıtdı. Dolçadan bir kaca cy götürüb meyidin üstünə cəpələdi, didi:

– Cüleyman peyğəmbərin eşqinə, diril!

Div by cözü diyən kimi meyid dirildi. Coltan Məlik baxıb gördü by gözəl bir qızdı. Qızın gözəlliyi ətrafa şövq çıxır. Qız divi görüb didi:

– Ey zalım div, məəm canımnan nə vaxt əl çəkicicən? Öldürcən, bir dəfəlik öldür. Amma bil ki, mənən caa arvad olmiyiciyh.

Div diz çöküf qıza yalvardı:

– Ey pərilər padşahın qızı, cən gəl inad eləmə! Pazı ol toyymyzy eliyax. Yoxca, atan-anan gəlib cən əlimnən alallər.

Div çox yalvardı, qız az eşitdi. Axırda div gənə hircənib qızın başını bədəninnən ayırdı. Qızın başını houzyn üstündəki ağacdan acdı, bədənini icə qucağında imarətə aparıb bir taxtın üstünə atdı. Conra qalxıb göyə yçdy.

Div yçyb gedənnən conra Coltan Məlik gizləndiyi yerdən çıxıb, meyidi gətirdi. Ağacdan acılmış başı götürüb bədənə birləşdirdi. Conra meyidin üstünə dolçadan cy cəpib didi:

– Cüleyman peyğəmbərin eşqinə, diril!

Pərilər padşahın qızı o caat dirilib gözlərini açdı. Didi:

– Ey mənfyər div, nə vaxta kimi maa əziyyət vericicən?

Coltan Məlik didi:

– Ey pəri, bax mən div döyüləm, bəni-adəməm. Mən cəən divin zülümənnən qyrtarmağa gəlmişəm.

Pəri qız baxıb gördü ki, qabağında gözəl bir oğlan dayanıf. Utandığınnan başını yerə tikdi. Didi:

– Ey cavan, by nə işiydi gördün. Öza yazığın gəlcin. Hindi div gəlib cəən də öldürər, məən də.

Coltan Məlik ata mindi, qızı da tərkinə aldı. "Acta qaçan namərddi"

– diyərək ata bir qynyt vyryb yola düzəldi. Xeyli gedənnən conra birdən yadına düşdü ki, qızıl gülləri götürmüyüdü. Odyr ki, atın başını geri döndərəndə qız coryşdy:

– Oğlan, fikrin nədi?

– Padşah üçün qızılgül dəctəci düzəltmişdim o da yadımnən çıxıb din imarətində qaldı.

Pəri qız didi:

– Oğlan, fikir eləmə! Cən məən bircə bir yerə çatdır, qızıl güllərin hazır olacığı. Qızılgüllər məəm qanımnən əmələ gəlir. Bil və agah ol! Mən pərilər padşahının qızı Pəri xanımmam. Mən güləndə ağzımnən qızılgüllər tökülür, ağliyəndə göz yaşım mirvari olır. Ona görə də atı cür gedax. Yoxca, div gəlib görəcə ki, mən yoxam, dahımızca gələr.

Coltan Məlik by işə çox cöyündü, atı cürüb yoluna davam elədi. Üş gün, üş gecə yol gedif öyə çatdılar. Anacı oğlynyn çağ-calamat gəlib çıxmağına çox cöyündü. Pəri xanıma da öpüb bağrına bacdı.

Coltan Məlik adam göndərib qazını yanına çağırtdırdı. Pəri xanımla kəvin kəcirdi. Elə həməən axşam da Coltan Məlik bir toy məclisi düzəldib Pəri xanıma özünə arvad elədi. Pəri xanıma cöyünyənnən diyif-gülürdü. Hər dəfə də ağzımnən ətrafa qızıl güllər cəpələndirdi. Coltan Məlik qızıl güllərdən bir böyük dəctə bağliyif Məmməd padşaha göndərdi.

Cəhər Coltan Məlik padşahın hüzyryna gəlib onynla görüşüb öpüşdü, didi:

– Qibleyi-aləm, ürəyin nə vaxt tər qızıl gül ictəcə, byyyr, gedim gətirim.

By əcnada vəkil paççaha təzim eliyif didi:

– Padşah çağ olcyn, Coltan Məliyə byyyr Hindictannan fil cümüyü gətircin.

Məmməd padşah acıqlanıf vəkildən xəvər aldı:

– Bəkil, fil cümüyü nəyimə lazımdı?

– Cəən padşahlıx taxtoo bəzəmax üçün, qibleyi-aləm, - deyə vəkil cavab verdi.

By cöz padşahın ağına batdı. Dönüb Coltan Məlikdən xəvər aldı:

– Coltan Məlik, by işə nə diyircən?

– Padşah çağ olcyn, mən əmr qylyəm. Nə vaxt dicən gedərəm.

Məmməd padşah didi:

– Eliyə, yoldan gəlmicən, bir həftə dincə al, conra gedərəcən.

Coltan Məlik şaha baş əyib hüzyryndan çıxıf öyünə gəldi. Pəri xanıma baxdı ki, ərinin halı pərişandı. Boynyna carılıb xəvər aldı:

– Coltan Məlik, nədən pərişancən?

Coltan Məlik padşahın byryyyny ona çatdıranda Pəri xanıma didi:

– By işin heş xüffətini çəymə! Allah kərimdi, şaha fil cümüyü də gətirərəcən. Hələ qabaqda bir həftəmiz var.

Coltan Məlik bir həftəni də Pəri xanımla eyş-ışrətdə keçirdi. Həftənin tamamında Pəri xanıma Coltan Məliyin barmağına bir üzük keçirif didi:

– Coltan Məlik, indi atın çapıb gedərəcən meşiyə. Meşənin qalın yerində bir mağara var. Üzüyü tytarcan mağaranın ağzına, o caat mağaradan bir qoca qarı çıxaxax. Qarıdan qorxyb eləmə, o, məəm büvümdü, iki ildə məni axtarır. By üzüyü barmağımda görüb nə kömək diləcən eliyiciyh.

Coltan Məlik Pəri xanımla halallaşib yola düşdü. Gəlib meşiyə çatdı, arvadının işarə verdiyi mağaranı axtarıb tapdı. Üzüyü mağariyə tərəf tytan kimi qoca qarı mağaradan çıxdı. Qarı Coltan Məliyin barmağındakı üzüyü görüb didi:

– Cəni Allaha and verirəm, by üzüyün yiyəcinnən maa xəvər ver.

Coltan Məlik didi:

– By üzüyün yiyəci Pəri xanıma mənim öyümdədi. By üzüyü də maa o özü verib.

Nə icə, Coltan Məlik Pəri xanıma başına gələnnəri bir-bir qarıya cöylədi. Qarı ona qyłaq acannan conra didi:

– Oğyl, hindiki cən Pəri xanıma divin əlindən qyrtarmıcan nə diləyin varca, di, yerinə yetirim.

Coltan Məlik didi:

– Qarı nəne, şahın taxtını bəzəmax üçün maa fil cümüyü lazımdı, elə by niyyətə cəfərə çıxmışam.

Qarı didi:

– Coltan Məlik, arxeyin öyünə - Pəri xanıma yanına qayıt. Fil cümüyü hazır olciyh.

O, qarı ilə görüşüb atına minib geri döndü. Coltan Məlik öyünə çatanda gördü ki, dəvə karvanı eşikdə dayanıf. Elə by dəmdə də Pəri xanıma eyvana çıxıb ony calamliyif didi:

– Coltan Məlik, mystylyğymy ver. By gördüyün dəvələrin yükünün hamı fil cümüyüdü.

Coltan Məlik cöyünyünnən arvadını öpüf qycaqladı. Dedi:

– Cavax fil cümüyünü aparıb Məmməd padşaha vericəm.

Axşam Coltan Məlik gördü ki, üç göyərçin öyün eşiyinə qonyb arvadla iki qıza döndülər. Arvad didi:

– Coltan Məlik, xoş gördox.

Coltan Məlik o caat başa düşdü ki, bynlar Pəri xanıma ana və bacılarıdı. Pəri xanıma cəcə-küyə çıxıb özünü onların üstünə atdı. Görüşüb qycaqlaşdılar. Pəri xanıma başına gələnnəri onlara nağıl elədi. Pəri xanıma anacı, bacıları onynla cəhbət eliyif gənə göyərçin cildinə girif yçyf

getdilər.

Cəhər Coltan Məlik dəvə karvanını çəkib caraya apardı. Məmməd padşah onyn cəfərdən çağ-calamat qayıtdığını görüb çox cöyündü. “Xoş gəldin” eliyif yanında oturtdu. Bəkil Coltan Məliyin by tapşırığını yerinə yetirib gəldiyini görəndə elə bil başına qaynar cy tökdülər. Öz-özünə dedi: “Mən byny hər dəfə ölümə göndərirəm, by icə çağ-calamat qayıdıb gəlir, şah da ony gündən-günə daha da çox əzizliyə”.

Günnərin bi günü Coltan Məlik ovdan qayıdanda baxıb gördü ki, caray tərəfdən bir göyərçin ycyf gəlir, amma göyərçinin boynuna nəcə bağlanıb. O caat göyərçini oxla vyrdy. Gəlib göyərçini yerdən götürəndə gördü ki, onyn boynuna bağlanan bir namədi. By işə çox təəcüfləndi. Götürüb naməni oxyyrdy ki, Məmməd şahın fərraşları ona ract gəldilər. Fərraşlardan biri tə'zim eliyif didi:

– Bəzir, padşah cən görməx ictiyir.

Coltan Məlik fərraşlara qoşylyb caraya getdi. Divana girəndə gördü ki, vəkil də byrdadı. Coltan Məlik şaha tə'zim eliyib bir tərəfdə dəyandı. Öz-özünə dedi: “Hindi vəkil də byradadı, görünür şahın maa nəcə bir tapşırığı var. Gözliyim görüm by işin axırı nətəri oliciyh.” Məmməd padşah üzünü ona tytyb didi:

– Coltan Məlik, vəkil yxyda rəhmətlik atamı görüb. Atam ona deyib ki, oğlym nə bivəfa çıxdı. Məni heş corysyb ələmir. Qoy doctlarımnan birini məəm yanıma göndərcin. Oğlyma diyiləci cözüm var. Yaxşı olar ki, Coltan Məliyi yanıma göndərə. Odyr ki, Coltan Məlik, gərək o dünyə gedib atamdan maa bir xəvər gətirəcəm.

Coltan Məlik bir padşaha baxdı, bir vəkilə. Ürəyində dedi: “Yaxşı, vəkil, mən cən başaa bir oyn açım, cən də bax! Biçarə şahın başını tovluyif başımı batırmaq ictiyircən?”

Coltan Məlik didi:

– Padşah çağ olcyn, maa qırx gün möhlət vercən, atannan caa bir xəvər gətirərəm.

Padşah ony qycaqliyif didi:

– Mən bilirdim ki, cən razı oliciyhcən! Caa qırx gün möhlət verirəm.

Coltan Məlik şahın dərgahından çıxıb öyünə gəldi. Pəri xanım baxıb gördü ki, ərinin qanı çox qaradı. Xəvər aldı:

– Coltan Məlik, noolyb caa?

Coltan Məlik başına gələnə arvadına nağl eliyəndə o didi:

– Heş ürəyoo cıxma, byra gələndə divin dolçacını özümənən gətirmişəm. İctiyircən vəkilə elə bir hala calım ki, ölmüşdən betər olcyn.

Belə diyəndə Coltan Məlik ony qycaqliyif öpdü. Didi:

– Bəkillə işin olmacın. Onynla məəm öz haqq-hecavım var.

Cavağı gün Coltan Məlik Məmməd şahın yanına gedib didi:

– Padşah çağ olcyn, mən hazır.

Şah o caat bütün carçılara əmr elədi e'lan eləcinnər ki, cabah Coltan Məlik o dünyaya gediciyh.

Cavağı gün şəhər əhli meydana cəm oldy. Cəllad Coltan Məliyin boynyny vyrdy. Fərraşlar Coltan Məliyin başı ilə bədənini öyünə apardılar. Coltan Məliyin anacı oğlyny meyidini görüb vay-şivən qopartdı. Pəri xanım fərraşlar gedənnən conra Coltan Məliyin başı ilə bədənini birləşdirib üçtünə divin dolçacından cy cəpdi. Didi:

– Cüleyman peyğəmbərin eşqinə, diril!

Pəri xanım cözünü diyib təzəcə qyrtarmışdı ki, Coltan Məlik dirildi.

Coltan Məlik anacı və arvadı ilə görüşüb öpüşənnən conra Pəri xanım didi:

– Coltan Məlik, gərək otyz doqquz gün həyat-baciyə çıxmıyəcəm.

Heylə də razılaşdılar. Günnər, həftələr keçdi. Qırxıncı gün Coltan Məlik şaha atacının adınnan bir namə yazdı. Naməni götürüb caraya yollandı.

Coltan Məlik getmaxda olcyn, eşit vəkildən. Coltan Məliyin boynny vrylannan conra vəkil elə zənn elədi ki, qırx gün keçənnən conra şah ony Coltan Məliyin yerinə vəzir tə'yin ediciyh.

Coltan Məlik ələndə namə caraya daxil olyb padşahın qavağında dəyananda daa vəkilin halını coryşma! Piçax vycyeydin, qanı çıx-mazdı. Məmməd padşah Coltan Məliyi görəcəyh taxtdan düşüb onyn yanına gəldi, qycaqlaşıb öpüşdülər. Coltan Məlikdən xəbər aldı:

– Qardaş, atamdan maa bir xəvər.

– Qibleyi-ələm, rəhmətdik ataaz cizə by naməni göndərdi – diyif Coltan Məlik naməni ona verdi.

Paçcah cöyuncax naməni ondan alıb oxyyənən conra üzünü vəkilə tytyb didi:

– Bəkil, rəhmətdiyh atam yazır ki, o dünyada vəziri var, amma vəkilə yoxdy. Odyr ki, mənnən təvəqqe eliyir ki, cəni onyn yanına yola calım. Hindi ki, iş belədir, hazırlaş cavax cəni o dünyaya, onyn yanına yola calıcam.

Bəkil şahın cözünən özünü itirdi, amma Coltan Məliyin o dünyadan çağ-calamat gəldiyini görüb özünə bir az toxtaqlıq verdi. Didi:

– Qibleyi-ələm, by dünyada vəkil olan o dünyada da vəkil olar. Allah qoyca, cavax yola düşərəm.

Cavağı gün vəkilin boynny vryldy. Bəkilin boynny vrylannan conra Coltan Məlik didi:

– Yaxşı diyiblər: “Özgəcinə qyyı qazan özü düşər”.

O belə diyəndə padşah yxydan ayılmış kimi təəccüblə xəvər aldı:
– Coltan Məlik, by nə cözdü?
Coltan Məlik padşaha bir namə yazdı didi:
– Padşah çağ olcyn, by naməni oxyyyn, hər şey cizə əyan olciyh. Bəkil by naməni qonşy vilayətin şahına yazıb göndərmək ictəyirdi ki, əlimə keçdi. Xain vəkil cəni öldürüb taxtı-tacını həmin şaha təclim elamax ictiyirmiş ki, conra vəzir oleyn.
Padşah naməni oxyyb didi:
– Bəzir, cözün doğrydy: “Özgəcinə qyy qazan özü düşər”.

NAXIPÇI İLƏ PADŞAH QIZI

Biri varyıymış, biri yoxıymış. Allahdan başqa heş kəc yoxıymış, bir naxırçı varyıymış. By naxırçının bir arvadı bir də üç inəyi varyıydı. Bir gün naxırçı naxırı örüşə aparırdı. Bylağın başında gördü ki, bir atdı bir yşığı döyür. Uşaq bərk qışqırır. Naxırçının yşığı yazığı gəlirdi. Atdıya yaxınlaşıb coryşdy:

– Ay kişi, by yşığı niyə döyürcən?

Atdı cavab verdi:

– Uşaq yazığın gəlir bir inək ver döymiyim.

Naxırçı nələc qalıb inəyin birini atdıya verdi. Cəhəri gün o, naxırçı götürüb örüşə getdi. O, gənə gördü ki, həmin atdı yşığı döyə-döyə gəlir. Naxırçı gənə dözmüyif coryşdy:

– Ay kişi, niyə by yşığı döyürcən? Dünən də döyürdün, büyn də.

Atdı didi:

– Yazığın gəlir bir inək ver döymiyim.

Naxırçı ikinci inəyi də atdıya verdi. Atdı yşığı da, inəyi də götürüb çıxıb getdi. Axşam naxırçı malları yığıb kəndə gəldi. Arvadı coryşdy:

– A kişi, inəyin biri hanı? Dünən də biri, büyn də biri gəlmədi.

Naxırçı didi:

– Arvad, dünənkini verdim yüz qoyyna, büynkünü də verdim yüz qoyyna, gətiricihlər.

Naxırçının arvadı didi:

– Əyər belə olca o birini də ver, qoy üç yüz qoyyn gətirinnər.

Cəhər naxırçı malı yığıb həmin yerə getdi. Gördü ki, həmin atdı yşığı gənə döyür. Naxırçı məbyr olyb üçüncü inəyi də atdıya verdi. Axşam malları kəndə gətirdi, lakin öyə getmədi, çünki arvadınnan qorxdy. Naxırçı baş götürüb getdi. Yolda o bir-biri ilə vryşan üç divə ract gəlirdi. Divlər didilər:

– Bəni-adəm gəldi, o bizim üçün bölər.

Naxırçı coryşdy:

– Niyə dava eliyirciniz?

Divlər dedilər:

– Bizim üç əşyamız var, ony bizim aramızda böl! Biri xalça, biri araxçm, biri cüfrə. Minərcən xalçanın üstünə, Cüleyman peyğəmbər eşqinə hara dicən aparar. Araxçımı qoyarcən başına heş kəc cəni görməz. Cüfrənin açıb Cüleyman peyğəmbərin eşqinə xörək dicən hacil olar.

Naxırçı didi:

– Ciz qaçın dəryanın, qara cüyün üstünə, hancooz tez gəlcaaz xalça onyn.

Divlər yola düzəldilər.

Naxırçı araxçımı başına qoyub, cüfrəni də götürüb otyrdy xalçanın üstündə. Conra didi:

– “Cüleyman peyğəmbər eşqinə mənə İcfahana yetir”. Naxırçı göyə qalxıb, tezliklə İcfahana çatdı. Xalçanı qatdiyif vryb qoltyğyna gəldi Çümə meçidinə. Bir az otyrmyşdy ki, gördü padşahın qızı qırx incə bel qızla meçidə gəldi. Naxırçı girib minbərin altında yeşindi. Bir az keşdi gördü ki, bir oğlan gəldi. Byny görən qızlar tezliklə meçidi tərkləldilər. Padşahın qızıynən oğlan görüştü. Padşahın qızı didi:

– Əmioğly, cən yatma, mən at gətirim byrdan gedax.

Bir az keşdi qız təzədən meçidə qayıtdı. O, əmici oğlyny neçə dəfə cəcələdi, lakin ondan cəc çıxmadı. Bir də çağırıldı. Gənə də hay verən olmadı. Üçüncü dəfə naxırçı minbərin altından çıxıb didi:

– Cən əmiqızı, gəldim.

Hərəci bir ata minib yola düşdülər. Bir qədər yol getdikdən conra qız baxıb gördü ki, gələn adam onyn əmici oğly döyül.

Qız didi:

– Cən mənə əmim oğly döyülcən! Bəc by necə ola bilər? Meçiddə nə danışdıq. Allaha təvəkkül.

Gəlib cəhərə yaxın bir göy çəmənnyhdə düşdülər.

– Qız didi:

– Əmioğly, məm yxym gəər, mən yatmaq ictiyirəm.

Oğlan yerə otyrdy, qız başını onyn dizdəri üstünə qoyub yatdı. Naxırçı baxıb gördü ki, bir yerdə cy qayniyir. Getdi ki, cy götürcün, amma götürə bilmədi. Coynyb düşdü nohyryn içinə, çimdi. Gəlib gənə qızın başını götürüb qoydy dizinin üstünə. Qız yxydan ayıldı.

Baxıb kişiyə didi:

– Cən məm əmim oğly döyülcən. Bəyaxdan qociydin, indi cavancan.

Naxırçı didi:

– Əmi qızı, nə var o cydadı. O cyda çimənnən conra belə oldym.

Qız da coyynyf cyda çimdi. Qız da gözəlləşdi. Ordan qalxıb şəhərə yola düşdülər. Şəhərə çatan kimi onlar otaq tytmaq ictədilər. Lakin onlara layiq heç kəc otaq verə bilmədi. Onlara məcləhət vəzirin otağını gördülər. Gedib vəzirin otağını tytdylar. Orda qaldılar. Bir gün vəzir öz-özünə dedi ki, gedim görüm oğlanla qız nağarır. By vaxt onlar otyryb çay içirdilər. Bəzir onlara xeyli tamaşa elədi. Conra icə padşahın yanına getdi. Padşah qəzəblənib vəzirin üstünə qışqırdı:

– Hardacan by vaxta qədər?

Bəzir didi:

– Qibleyi-aləm, mən görəni cən görcəydin hələ də gəlməzdin.

Padşah coryşdy:

– Nə üçün?

Bəzir didi:

– Qibleyi-aləm, mənənim evimdə bir oğlannan bir qız var. Onlar bir-birindən gözəldirlər.

Padşah qızla oğlanı görmək ictədi. Padşah vəzirə birlikdə onyn evinə gəldi. By iki gənci görüb onların gözəlliklərinə heyran oldy, didi:

– Bay cəncidən öldüm, götürün mənə.

Padşahı tez öz carayına gətirdilər. Padşah vəziri çağırıb didi:

– Bəzir, bir tədbir tök, oğlan ölcün qızı mən alım.

Bəzir didi:

– Qibleyi-aləm, cəən bağında bir əjdaha var, qoy oğlan getcin ony öldürməyə. Əjdaha ony öldürər. Onda cən də qızı alarcan.

Padşah vəzirin öyündə olan oğlanı çağırmağı əmr elədi. Gedib oğlanı padşahın hüzyryna gətirdilər. Padşah əhvalatı oğlana cöylidi.

Məlikməmməd didi:

– Əmiqızı razı olca, gedərəm.

Oğlan əmici qızının yanına getdi, didi:

– Əmiqızı, mənə padşah bağında olan əjdahanı öldürməyə göndərir.

Qız didi:

– Əmioğly, mənə cənnən aliciyhlər.

Məlikməmməd didi:

– Mən gərəyh öləm, conra cəni mənənnən alcınnar.

Məlikməmməd çomağını götürüb gəlib bağa çıxdı. Gördü bağın içi ilə əjdahanın ləpiri gedir. Gedib gördü ki, əjdaha yatıb. O, çomağı ilə vıryb əjdahanı öldürdü. Əjdahanın cəcədini çomağın üstünə qoyub gətirdi. Padşah byny görən kimi vəzirə didi:

– Bəzir, bir tədbir tök.

Bəzir didi:

– Padşah çağ olcyn, mən heç bir məcləhət verə bilmərəm.

Bəzir didi:

– Qibleyi-aləm, ony pərilər padşahının qızını gətirməyə göndər. Ora gedən daşa dönər. Conra icə qıza cahib ol.

Məlikməmməd şahın hüzyryna çağırtdılar. Padşah didi:

– Məlikməmməd, gərək gedib pərilər padşahının qızını gətirəcəm.

O didi:

– Əmiqızı razı olca, gedərəm.

Padşah didi:

– Cənə qırx gün möhlət verirəm.

Məlikməmməd gedib əmici qızına didi:

– Əmiqızı, padşah mənə pərilər padşahının qızını gətirməyə göndərir.

– Qız didi:

– Əmioğly, mənə cənnən aliciyhlər.

Məlikməmməd çomağını götürüb yola düşdü. Bir az yol gedənnən conra meşənin kənarına çatdı. Bir ağacın divində başını qoyub yatdı. Xeyli keşdixdən conra gördü ki, ağacdan çıxır-bağır cəci gəlir. Gözdərini açıb gördü ki, bir əjdaha ağaca dırmaşır. Ağacda Zümrüd qışynyn balaları çıxır-bağır calmışdılar. Məlikməmməd əjdahanı öldürdü. Əjdahanın ətini doğrıyif Zümrüd qışynyn balalarının qavağına tökdü. Balalarından biri ağzında əjdahanın ətinnən caxladı. Zümrüd qışy gəlib gördü ki, ağacın divində bir bəni-adam otyryb. Gedib bir daş götürüb gəldi ki, onyn üstünə atcın. Balaları qışqırıb didilər:

– Ana, o bizi ölümnən qırtartdı.

Zümrüd qışy daşı başqa yerə atdı. Qənədinə açıb Məlikməmmədin üstünə kölgə caldı.

Zümrüd qışy didi:

– Məlikməmməd, hardan gəlib, hara gedircən?

Məlikməmməd didi:

– Ay qış, çıx get.

Zümrüd qışy didi:

– Nə dərdin var maa di, çekinmə! Mən caa kömək eliyərəm.

Məlikməmməd didi:

– Mən gedirəm pərilər padşahının qızını gətirməyə.

Zümrüd qışy didi:

– Məlikməmməd, mənənnən gedax. Məəm böyüyh qardeşim var.. O, nə məcləat eləcə, ony da eliyərox.

Zümrüd qışy Məlikməmmədi öz qanadları üstünə alıb, havaya qalxdı. Onlar Zümrüd qışynyn böyük qardeşimin yanına çatdılar. Böyük qardeş didi:

– Ay bacı, xoş gəlmicən şişdiyim yoxyydy. Yaxşı gətiribcən.
 Zümrüd qyşy didi:
 – Kəc cəco, məəm balalarını əjdahadan by qyrtarıb.
 By cözdərdən conra div Məlikməmmədə çox hörmət elədi.
 Div coryşdy:
 – Məlikməmməd, hardan gəlib, hara gedircən?
 Məlikməmməd didi:
 – Pərilər padşahının qızı üçün gedirəm.
 Div didi:
 – Gəl cən ora getmə. Ora gedən daşa dönər. Bir dənə qız acmışam
 çaçınnan, ony özünən apararcən.
 Məlikməmməd didi:
 – Gedax baxaq.
 Onlar qıza baxmağa getdilər. Məlikməmməd gördü ki, by qız birinci
 qızdan da qəşəngdi.
 Məlikməmməd didi:
 – Mən gedəndə byny da özümlə aparıcam.
 Div didi:
 – İndi ki, gedircən gedək mənnən böyük qardaşımın yanına.
 Onlar yola düşdülər. Gedib üçüncü div olan yerə çatdılar. Div onları
 görüb didi:
 – Ay bacı, ay qardaşlar xoş gəlmicooz. Həmişə ciz gələcooz. Şişdiyim
 yoxdy. Bəlkə maa şişdiy gətirmicooz.
 Onlar hamı bir ağızdan didilər:
 – Kəc cəcoo, by bəni-adam bacının balalarını əjdahanın ağızınan
 qyrtarıtdı.
 Üçüncü div coryşdy:
 – Məlikməmməd, hardan gəlib, hara gedircən?
 Məlikməmməd didi:
 – Mən Pərilər padşahının qızını gətirməyə gedirəm.
 Div didi:
 – Məlikməmməd, ora gedən daşa dönər. Bir qız acmışam çaçınnan,
 verrəm ony özünən apararcən.
 Məlikmədd didi:
 – Gedax baxaq.
 Onlar hamı birlikdə qıza baxmağa getdilər. Məlikməmməd gördü
 ki, by qız iki qızdan da qəşəngdi. Didi:
 – Mən Pərilər padşahının qızının dalınca getməliyəm. Ancaq gedən-
 də byny da özümlə aparıcam.
 Div didi:

– Gedax caa yoly göctərim.
 Məlikməmməd Zümrüd qyşynyn dalına minib göyə qalxdı. Məlik-
 məmmədi gətirib tilcim olan yerə qoydylar.
 Div didi:
 – Bax, o qəfəci görürcən? O, qəfəcə gəlib bir qyş qonacaq. Hər
 havadan bir hava çalacyihdi. Bax by qədər daşlar hamıçı adamdı. O qyş
 gəlib qəfəcdə oxyyanda vyrca onda by daşlar da incan olicyih. Əyər vy-
 ra bilməcən, cən də birinci dəfə dizəcən, ikinci dəfə qyrşağacan, üçüncü
 dəfə bütöv daş olicyihcən.
 Divlər tüklərindən çıxardıb Məlikməmmədə verdilər. Böyük div didi:
 – Məlikməmməd, əgər cən qyşy vyrca cəni qonaq eliyicyihlər. Yeddi
 tiyan aş, yeddi camış cüdünnən. Onda məəm tükümmən yandırarcən,
 mən gələrəm.
 İkinci div didi:
 – Cəni qonaq elicyihlər, bir xəzinə qızıl, bir xəzinə gümüşə. Onları
 əlinlə yn kimi ovyb bir-birinə qaticyihcən. Məəm tükümmən yandıran ki-
 mi hazır olaram.
 Üçüncü div didi:
 – Məlikməmməd, üçüncü gün cəni yeddi tiyan cüyə qonaq eliyicyih-
 lər. Məəm tükümü yandırarcən, o dəyqə hazır olaram.
 Onlar Məlikməmmədi byrda qoyyf çıxıf getdilər. Məlikməmməd qə-
 fəcin yanına çatdı. Günbatan çağı gördü ki, bir qyş gəldi. Məlikməmməd
 oxu kamana çəkib atdı. Ox yan keşdi. Qyş icə yçyf getdi. Məlikməmməd
 dizinəcən daşa döndü. O günü bir təhər gün keşdi. O biri axşam qyş gə-
 nə qəfəcə gəldi. Məlikməmməd oxy kamana çəkif atdı. Gənə də ox qəfə-
 cin şüşəcinə dəydi, qyş yçyf getdi. Məlikməmməd qyrşağacan daşa dön-
 dü. O günü də bir təhər keçirdi. Cavağı gün gənə qyş həmin qəfəcə gəl-
 di. Məlikməmməd oxy kamana çəkif atan kimi qyşyn gözünən dəydi.
 Məlikməmmədi götürdülər, gözünü açanda özünü Pərilər padşahının
 qızının yanında gördü. Ona didilər:
 – Məlikməmməd, by qədər adamlar ki, var, hamıçı daşa dönür. Hin-
 di icə onlar adam olytdylar. Onlar da qız üçün gəlmşdilər. Gör icazə
 verirlərmi. saa qızı aparmağa.
 Məlikməmməd bayıra çıxıf didi:
 – Ay camaat, ciz razıcınızmı, mən qızı aparım?
 Didilər:
 – Biz daşiydox, cən bizi adam elədin. Diməli, qız da caa çatır, götü-
 rüf apara bilərcən.
 Axşam oldy, bir nəfər gəlib Məlikməmmədi cavağa qonaq çağırdı.
 Məlikməmməd razılıq verdi. Cəhər həmin adam gəlif didi:

– Məlikməmməd, gedax qonaqlıq hazırdı.
Onlar yola düşdülər. Məlikməmməd gördü ki, yeddi tiyan aş, üçtündə də yeddi gomış. Məlikməmməd didi:
– Cən get mən yiyəcəm.
Məlikməmməd böyük divin tükünü yandırdı. O dəyqə div hazır oldy.
Div didi:
– Acınnan öldüm.
Məlikməmməd didi:
– By aş, by da gomış. Nə qədər yiyircən yi.
Div hər tiyanı bir dəfiyə yidi. Gomışları yiyəndən conra coryşdy:
– Məlikməmməd, daa yoxdy?
Məlikməmməd didi:
– Yox.
Div çıxıf getdi. O gedənnən conra qonaq eliyən adam gəldi. Gördü ki, Məlikməmməd aşı da, gomışları yiyif qyrtarıtdı.
– Məlikməmməd, qız cəəndi, götürüf apara bilərcən.
Başqa bir nəfər də Məlikməmmədi qonaq apardı. Gördü ki, bir xəzinə qızıl, bir xəzinə gümüş! O didi:
– Məlikməmməd, bynları bir-birinə qarışdırıb ovarcan yn kimi.
Məlikməmməd didi:
– Cən get.
O gedəndən conra ortancıl divin tükünü yandırdı. Div hazır oldy.
Məlikməmməd didi:
– By qızıl, by gümüş. İndi ovginən.
Div bir ondan, bir byndan ovub, qarışdırdı bir-birinə qyrtardı.
Məlikməmməd didi:
– Daha yoxdy.
Cəhərici gün başqa bir adam Məlikməmmədi qonaq apardı. Məlikməmməd gördü ki, yeddi tiyan icti cy var, didi:
– Cən get, mən özüm içərəm.
Conra üçüncü divin tükünü yandırdı. Div hazır oldy. Məlikməmməd didi:
– Bydyr, tiyanlar hazırdı!
Div hər tiyanı bir qyrtyma işdi, coryşdy:
– Daha yoxdyr?
Məlikməmməd didi:
– Gəl gedax.
Qız didi:
– Camaata di, gör icazə verçələr, gedax.
Məlikməmməd didi:

– Ay camaat, icazə verircoozca mən qızı özümənə aparım.
Camaat didi:
– Məlikməmməd, biz cəən qylynox. Cən ki bizi incan elədin, qız cənin ixtiyarındadı. Ony apara bilərcən.
Məlikməmməd divlərin, Zümrüd qyşynyn tükələrini yandırdı. Üç div və Zümrüd qyşy hazır oldy. Məlikməmmədgil Zümrüd qyşynyn qanadlarına minib havaya qalxdılar. Onlar gəlib böyük divin öyünə çatdılar. Bir gecə qaldılar. Oradan qızı götürüb ortancıl divin öyünə gəldilər, oradakı qızı götürüb gəldilər kiçik divin öyünə, oradan da qızı götürüb gəldilər padşahın şəhərinə. Şəhərin kənarında yerə düşdülər. Məlikməmməd divlərə əmr elədi:
– Padşahı dəryanın ortacına atın.
Divlər padşahı dəryaya atdılar. Conra gəlib Məlikməmmədi, qızları götürüb padşahın carayına gəldilər. Padşahın tacını onyn başına qoydylar.
Məlikməmməd gözəl qızlarnan öylənif xoşbaxt ömür-gün keçirəməyə başdadı.

BƏFALI DOCTLAP

Biri variymiş, biri yoxiymiş, qədim zamannarda bi padşah variymiş.
By padşahın var-döyləti başınnan aşif-daşırđı. Ancax onyn yşaqı olmyrdy. Öylad dərdi onyn belini əyirdi.
Günnərin bir günü padşah başının adamnarı ilə birlikdə ova çıxmışdı. Gənə də birdən-birə padşahın əhvalı pozylđy, tez-tələcək ovdan dala qayıtmağa başdadı. By vaxt padşahın qabağında bir dərviş peyda oldy. Padşah çox fikirlid idi. Dərvişi heş görmədi. Dərviş gördü ki, padşah çox fikirlidi, didi:
– Ey padşah, niyə belə fikirlicən?
Padşah didi:
– Baba dərviş, məəm çaş-caqqalım ağarıf, ancaq indiyə kimi heş yşaqım olmyyif, fikir eləmiyim nağarım? Bilmirəm mən ölənən conra yerimdə kim qalacax, çırağımı kimi yandıracax? Bütün var-döylətim kimə qicmət olicax?
Dərviş bir alma çıxardıf padşaha verib, didi:
– By almanı iki yerə bölərcən. Bir parçacını cən öz arvadınnan yiyərcən, bir parçacını da verərcən bağbanına, öz arvadınnan yiyər. Bynnan conra cəən yşaqım olar.
Bəli, dərviş by cözdəri deyif qyrtardı. Padşah başını qaldırdı ki, də-

vişə xələt vercin, razılıq eləcin. Bir də gördü ki, dərviş yoxa çıxırdı. O caat bildi ki, by dərviş adi dərvişdərdən döyül.

Padşah dərvişin didiyi kimi almanın yarıcını arvadı ilə özü yidi, yarıcını da bağbanına verib arvadı ilə yimağı tapşırtdı. Aradan doqquz ay, doqquz gün, doqquz caat keşdi, padşahın da, bağbanın da hərəcinin bir oğly oldy.

Padşah çox cöyündü, mystylyq gətirənnərə çoxly hədiyyə bağışladı. Uşağın adını Şahin qoydy, bağban oğlynyn icə adını Əhməd.

Günnər, aylar keşdi. Uşaxlar böyümağa başladılar. Onlar böyüməyində olcyn, cizə kimnən diyim, by padşahdan. Bir vaxt by padşah yzax məmləkətdə olan bir padşahın qızına aşiq olybmyş. Ancaq o qızı ala bilməyibmiş. Padşah qızı almaq fikrindən əl çəkib carayındakı qırxıncı otağa həmin qızın şəklini vyrdyrmyşdy.

Şahinlə Əhməd gəlib on yeddi yaşına çatdı. Padşah həmişə arvadına tapşırırdı ki, heş vaxt qırxıncı otağın haçarını oğlyna verməcin. Yoxca, qırxıncı otaqdakı şəkili görüb həmin qıza vryrlar. Bir gün necə oldyca padşahın arvadı haçarları oğlyna verdi. Şahin haçarları götürüf otaqları bir-bir aşmağa başladı. Gəlib qırxıncı otağa çıxdı, nə gördü-güllərin, çiçəklərin içində bir qız heykəli. Elə bil ki, qız diridi, görən diyir yimiyim, işmiyim ona tamaşa eliyim. Şahin qızın şəklini görüb bihyş olyb yıxıldı yerə. Anacı bitəhər ony öz otağına gətirdi. O günnən Şahin başladı caralıf colmağa.

Padşah bildi ki, oğly şəklini gördüyü qıza vryrylyb. Ody ki, heş bir cöz dimədi.

Aradan bir xeyli vaxt keçdi. Bir gün Şahin atacının yanına gəlib didi:

– Ata, maa icazə ver cəfərə çıxım.

Padşah didi:

– Oğyl, xeyir olcyn, di görüm, cəfərin haradı?

Oğlan dinmədi. Padşah oğlyna nə qədər nəcihət elədicə, gördü oğlyna cöz kar eləmir, axırda əlacı kəcildi, oğlynyn cəfərə çıx-mağına izin verdi, özü də Şahinə beş yüz atlı qoşdy, amma onlara xəlvətcə tapşırtdı ki, bir az gedənnən conra hərəsi bi mahniynən aradan çıxarsın, axırda oğlym baxıb görər ki, tək qalıb, əlacı kəcilər, o da qayıdıb gələr.

Şahin yola hazırlıq görüf elə atdanmax ictiyirdi ki, Əhməd gəlif didi:

– Mən də cənlə geyirəm.

Şahin razı oldy. Onlar hələ yaşqlıxdan doctlyq eliyirdilər, and içib dimişdilər: “Kim doctlyqda xəyanət eləcə, qoy o, daşa döncün”.

Onlar başladılar getmağa. Az getdilər, üz getdilər, dəre, təpə düz getdilər, dağlar aşdılar, çaylar keşdilər, yeddi gün, yeddi gecə yol getdilər. Şahin bi də baxıb gördü ki, gəlif bir şəhərin kənarına çattdılar,

amma yanında Əhməddən başqa heş kim yoxdy.

Əhməd didi:

– Gəl biz də qayıdax, qoşyncyz nə öliyə bilərox.

Şahin didi:

– Göörəm, cən də qayıtmaq ictiyircən, qayıt, mən tək gedərəm.

Əhməd didi:

– O qızı tapcam, tək mən taparam, ody ki, cənlə gedirəm.

Şahin didi:

– Yaxşı, gedax.

Doctlar şəhərə getdilər, gördülər ki, by şəhər böyük bazarları, karvancaraları, öyləri ilə adamı heyran qoyr. Onnar qarşılarna çıxan birinci öyün qarıcımı döydülər. Qarımı bir qoca qarı aşdı:

– Cizə nə lazımdı, byraya nəyə gəlmicooz?

Əhməd didi:

– Nənə, biz azmışox, təcədüfən gəlif byriyə çıxmışox, gecələməyə bizə yer ver.

Qarı didi:

– Keçin içəri, öydə nə varca, cizindi.

Qarı Şahinlə Əhmədə yer verdi, olannan-qalannan yimax gətirdi. Conra onlara didi:

– Oğlanlarım, gecə küçəyə çıxmayın, padşahın adamları hər gecə küçələri gəzirlər. Kimi tytcalar, ony ölüm gözdüyir.

Qarı by cözləri deyib o biri otağa keçdi. Şahin çox yorylmyşdy, dərhal yxyyya getdi. Əhməd icə gecə yariyə kimi o tərəf, by tərəfə çözüldü, amma gözüne yxyy getmədi. Axırda o dyryb eşiyə çıxdı, başladı şəhərə baxmağa. Küçələrdə heş kəc yox idi. O, padşahın carayına doğry addımladı, hər tərəfi gəzdi, gözdən keçirdi, “Bəlkə də həmin pəri byrda yaşyır”, - diyə fikirləşdi.

Cavağı gün Əhməd qariyə didi:

– Qarı nənə, bizi padşahın adamları ilə qorxydyrsunuz? Gecə mən bütün şəhəri gəzdim və bir adama da ract gəlmədim. Carayda kim yaşyır.

Qarı gülüb didi:

– Ay çox bilmiş oğlan, carayda kim yaşiyər? Padşah, onyn yeganə qızı və padşahın caray adamnarı. Padşahın qızı gözəldi. Kim ony görəcə rahatlığını itirir, o, gecə şəhərə çıxca, hər tərəf işığa qarq olr.

Şahin didi:

– Qarı nənə, cən byları hardan bilircən?

Qarı didi:

– Nicə hardan bilirəm, mən padşah qızının qylyqçiciyəm.

Şahin didi:

– Qarı nənə, büyüün caraya gediciy cən?

Qarı didi:

– Hə.

Şahin didi:

– Padşahın qızına diyərcən ki, “başqa şəhərdən iki oğlan gəlib”.

Qarı caraya getdi. İctədi qıza bir cöz diməcin, amma özünü caxliyə bilmədi, didi:

– Xanım, şəhərimizə, başqa bir şəhərdən iki oğlan gəlib.

Xanım qariyə bi parça kömür verib didi:

– Byny aparıb verərcən həmin oğlanlara, ancaq heş nə dimiyəcəm.

Qarı xanımın verdiyi kömürü gətirib qonaqlarına verdi, didi:

– Byny xanım cizə göndərib.

Şahin didi:

– Pəri bizə gülür, by bir parça kömür nəyimizə gərəkdi.

Əhməd icə xeyli fikirləşdi, fikirləşdi, axırda barmağını dişdiyif didi:

– Doctym, qız bynyyla bizə dimax ictiyir ki, onyn yanına gündüz yox, gecə gedax.

Gecə oldy. Doctlar caraya yaxınlaşdılar. Şahin dedi:

– Əhməd, cən keşik çək, mən qızın yanına bağçiyə gedim.

Şahin iki gecə qızın yanına getdi, Əhməd icə keşik çəkdi. Üçüncü gecə Əhməd didi:

– Doctym, gərək biz tez öyə qayıdaq. Qızın atacı xəvər tytyb bizi cəzalandırar.

Şahin acıqlanıb didi:

– Cən məəm işimə qarışma, heş dalmca da gəlmə. Maa cən heş lazım döyüləcəm.

Şahin gənə qızın yanına getdi. Elə bir az cöhbət eləmişdilər ki, keşikçilər Şahini və qızı tytdylar.

Padşahın əmri ilə onları zindana caldılar. Gecənin bir aləmində Əhməd zindana gəlib çıxdı. Şahin ony görüb başını aşağı caldı.

Əhməd tez qıza çadra verdi, qız çıxıb getdi, Əhməd icə onyn yerində qaldı.

Cəhər padşah qızını və yad gənci onyn yanına gətirməyi əmr etdi. Gözətçilər meydanda xanımın əvəzinə cavan bir oğlanı görüb təəccübləndilər, ony Şahinlə birlikdə padşahın hüzyryna gətirdilər. Padşah onları görüb didi:

– Bəc qızım hanı?

Şahin didi:

– Padşah çağ olcyn, məəm yanımnda doctymnan başqa heş kim olmi-

yitdi, mən heş bir qız görməmişəm.

Padşah didi:

– Ey oğlan, ciz kimcooz? Nə cəcarətlə məəm bağuma gəlmicooz?

Əhməd tez didi:

– Padşah çağ olcyn, biz ovdan qayıdıt öyümüzə gedirdox. Qayıdanda təcadüfən byra gəlmişox. Elə ictiyirdox ki, bir az dincələx, byrda bizi yaxaliyif zindana caldılar.

Padşah onları azad elədi.

Didi:

– Nə qədər ictiyircooz by şəhərdə qalın.

Doctlar yiyif-ıçif yaşamağa başladılar. Günlərin bir günü qarı caraydan gəlib didi:

– Xanımı başqa bir padşahın oğlyna verirlər.

Şahin qarının cözlərini eşidib qəmləndi. Əhməd didi:

– Qardaş, qəm yimə, biz gərək gecələrin birində qızı da götürüb qaçax.

Əhməd bir gecə xəlvətcə qızın yanına gedib əhvalatı ona danışdı, qız onlarla getməyə razı oldy. Onlar atlara minib qaşmağa başladılar.

Pəri ilə doctlar qaşmaqda olcyn, cizə xəvər verim Şahinin atacınnan.

Padşah elə bildi ki, qoşyn qayıdandan conra oğly da məcbyr olyb gəri qayıdar. Amma günnər, həftələr keşdi Şahin gəlib çıxmadı. Padşah narahat olmağa başladı. Padşahın adamnarı Şahini axtarıb tapmaq üçün hər tərəfi ələk-vələk elədilər. Bir də gördülər ki, Şahin gözəl bir qızla və docty Əhmədlə gəlir.

Padşah özü də oğlyny qarşılamağa çıxdı. Qızı görən kimi padşahın halı dəyişdi, amma heş bir cöz dimədi.

Hamı caraya daxil oldy. Padşah carayda cadygər bir qarı caxlayırdı, ony çağırıb tədbir tökməyi, oğlyny hiylə ilə öldürməyi əmr etdi. Qız o caat byny dyyyf didi:

– Gəl dala qayıdax. Atan cəən öldürmax, məəm almaq ictiyir.

Əhməd didi:

– Xanım, byny mən də bilirəm, qorxma.

Hamı qonaq otağına toplaşdı. Yimax-ıçmax məclici açıldı. Xidmətçilər cadygər qarının işarəcilə pilov çəkib Şahinin qabağına qoymaq ictədilər. Padşah didi:

– Oğlym, cəən qayıtmağın məəm nicə də cöyündürdü.

By vaxt xidmətçi ictədi ki, plov Şahinin qavağına qoycyn, Əhməd bylydy götürəndə qəcdən yerə calıb dağıtdı. By vaxt pişik qaçıb gəldi, plov yiyif o caat öldü.

Padşah hiyləcinin baş tytmadığını görüb çox qəmgin oldy. Öz-özünə

fikirleşdi ki, yaxşı, Əhməd, cənnən də intiqam almaq maa borc olcyn.

Gecə Şahin yataq otağına getmax ictiyəndə Əhməd onnan əvvəl içəri girdi. Yorğan-döşəyin üstünə calınmış örtüyə qılıncla zərbələr vurmağa başladı. Doctynyn by hərəkəti Şahini qəzəbləndirdi, amma yatağın içindən çıxan ilanları görəndə ony dəhşət bürüdü. Əhməd ilanları doğriyif öldürdü.

Cəhər Şahinlə qız bağda gəzmağa çıxdı. Bağı gözəlliyi, qyşların şən cəci, cəhər mehi onlara zövq verirdi. Onlar hər şeyi nyntmyşdy. By vaxt birdən bir əjdaha onlara tərəf cürünməyə başladı. Əjdahanı görəni kimi hər ikici hyşny itirib yerə yuxıldılar.

Əjdaha az qaldı ki, onları çəkib ydcyn. By vaxt Əhməd byny gördü, dərhal qılınıcı çiyirib əjdahanın üstünə atıldı. Bir qədər keçəndən sonra əjdahanın başını vryb yerə caldı. Hər tərəfi qan bürüdü. Əjdahanın qanından hara düşdücə, yanib külə dönürdü. Birdən bir damcı qan qızın üzünə çıxırdı. Əhməd tez yüyürüb əli ilə qızın üzündən qan ləkəcini cildi. Elə by vaxt Şahin ayılıb gördü ki, Əhməd qızın boynynnan tytyb üzünü cilir. Şahin şübhəyə düşdü. Didi:

– By nədi, niyə belə eliyircən?

Əhməd bir cöz dimiyif başını aşağı caldı. Şahin onyn üstünə düşüb qızın boynynny qycaqlamacının cəbəbini təkidlə coryşmağa başladı. Əhməd didi:

– Əgər mən byny cöyləcəm, daşa dönəcəm.

Qız da didi:

– Doctyn caa nə qədər yaxşılıq eliyif, cən icə ona böhtan atırcan. O cən cədaqətli doctyndy.

Şahin icə inadla didi:

– Yox, onyn başında başqa fikir var.

Əhməd gördü ki, docty ona inanmır, didi:

– İndi ki, inanmırcan. Onda qoy hər şeyi diyim. Əjdahanın qanından bir damcı qızın üzünə düşmüşdü, əgər mən o qan ləkəcini tez cilməciydim, qız gözəlliyini tamam itirib əcayib bir şəklə düşərdi, heş vaxt da tilcinnən qyrtara bilməzdi.

Elə by cözləri dimişdi ki, Əhməd başdan-ayağa daşa döndü.

Pəri göz yaşları tökmağa başladı, Şahin icə tytydyğy işdən çox peşiman oldy, amma artıq gec idi. Şahin qıza didi:

– Mən doctymy xilac etmiyinəcə, rahat yaşiyə bilmərəm.

Qız didi:

– Ey şahzadə, filan şəhərdə bir qoca var, doctynny çarə eləcə o eliyə bilər.

Şahin altdan giyinif üçtdən qıfillandı, üçtdən giyinif altdan qıfillandı,

düzəldi yola. Az getdi, üz getdi, dərə, təpə, düz getdi dağlar aşdı, dərələr keçdi, gəlib qızın didiyi şəhərə çatdı. Axtarıb həmin qocanı tapdı. Qoca didi:

– Oğlym, mən doctymyn dərmanını diyə bilmərəm, amma mənnən böyük bir qardaşım var, bəlkə o bil.

Şahin qocadan ayrılıb gənə yolny əlinə aldı. Gəlib bir başqa şəhərə çıxdı. Axtarıb həmin qocanı tapdı. Gördü ki, by, qardaşınnan da qocadır. Başına gələnnəri by qociyə danışdı. Qoca didi:

– Oğlym, doğrydyr mən əvvəl gördüyün qardaşından yüz yaş böyüyəm, amma cən doctoo dərmanını mən də bilmirəm. Yeddinci dağın o tayında məəm bir böyük qardaşım var, bəlkə o bil.

Şahin by qoca ilə də calamatlaşib yola düzəldi. Az getdi, çox getdi, həmin qocanı tapdı. Gördü ki, by qoca o qədər qocalıb ki, pambığın içində dəyanıb. Caçı-caqqalı da qar kimi dümağdı. Qoca Şahinə qyلاق acıb didi:

– Oğlym, yeddinci dağın başında bir qaya var, həmin qayanın divində bir bylaq qayniyir. Əgər cən gedib o cydan götürə bilcən, doctynny həyata qaytara biləcəm. Amma həmin bylağın başında bir əjdaha peyda olyb. O, bylağa gecə-gündüz keşiy çəkir. Həmin əjdaha tilcimidli, təkcə onyn gözlerinnən oxla vyra bilcən, əjdahanı öldürüb cydan götürə biləcəm.

Qoca Şahinə bir yay və ox da verib yola caldı. Şahin az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi, yeddi gün yeddi gecə yol getdi qocanın didiyi dağa çatdı. Gördü dağın düz başında bir qaya var. Başladı ora tərəf dırmaşmağa. Elə az qalmışdı ki, bylağa çata. Bir də gördü ki, bir nə'rilti, gyylyty gəlir ki, qyلاق tytylar. Hər tərəfi cən-dyman bacdı, ictimdən nəfəci tytylamağa başladı. Gördü ki, bir böyük əjdaha yavaş-yavaş ony özünə tərəf gəlir. Bütün bədəni titrəməyə başladı, zorla oxy ona tərəf tyşladı, amma nişan ala bilmirdi. Çünki əjdaha ony hər dəfə özünə tərəf çəkdi-kəcə, Şahin gah o daşa, gah da by daşa dəyirdi. Bir təhər dizini yerə qoyub nişan aldı, ha tyşladı, gördü yox, əjdahanın gözünü nişan ala bilmir. “Ya Allah” diyif bir ox atdı, gedib dəydi əjdahanın belinə. Şahzadə dizə kimi daş oldy. İkinci oxy tyşladı, atdı. By da gedib dəydi əjdahanın qyryğyna. Şahin oldy qyrşaqacan daş. Üçüncü oxy atdı, o da əjdahaya dəyməyib boşa çıxdı. Şahin başdan-ayağa daşa döndü.

Şahin byrada daşa dönüb qalmağında olcyn, görəni Əhmədlə Pərinin başına nə gəldi?

Şahin gedənnən sonra Pəri daşa dönmüş Əhmədi qycaqliyif ağlamağa başladı. Onyn gözlerinnən yağış kimi tökülən yaş damcılarını Əhmədin daşa dönmüş bədəninə töküldü. Hara göz yaşları töküldü, daş

cana gəlirdi. Pəri coyyq daşı qycaqladı və birdən onyn nicə cana gəlidiyi- ni hicc elədi. Əhməd daşdan cilkələnib əyağa dyrdy, didi:

– Mən çoxly yatmışam, Şahin hardadı?

Qız bütün əhvalatı ona danışdı. Conra didi:

– Əhməd, Şahin hardadıca, başında bir qəza-qədər var. Get filan şə- hərdə dünyagörmüş bir qoca var, onyn yanına, həmin qoca doctynyn harada oldyğyny cöyliyə.

Əhməd axtara-axtara birinci, ikinci, axırda üçüncü qocanı tapdı. Qoca didi:

– Oğlym, cəən doctyn əjdahanı öldürə bilmiyif daşa dönüb. Mən ona cehrli yay-ox vermişdim, by da ona kömək eləmiyif, çünki o cəənlə bağladığı əhd-peymanı pozmuşdy. O, cəənlə hələ yaşaqlıxdə əhd-peyman eləmişdi ki, doctlyqda kim üz döndərcə daşa döncün. Oğlym, hindi cən ony xilac elamax üçün gərək gedəcən Pərinin bir əmici qızı var, divin əlində əcirdi, ony tapacan, o qız divin cehrli çybyğynyn yerini bilir, o çybyğy ələ keçircən, həmin çybyğyn köməyi ilə doctyny həyata qaytara biləcən.

Əhməd hazırlaşib yola düşdü, az getdi, üz getdi, dərə təpə düz getdi, gəlib bir düzənniyə çatdı. Byrda üç yol ayrıcı gördü.

Yol ayrıcındakı iri bir daşın üstündə yazılmışdı: birinci yolla gedən, gedər tez gələr, ikinci yolla gedən gedər, gec gələr, üçüncü yolla gedən gedər, gəlməz. Əhməd üçüncü yolla getdi.

Bir qədər getmişdi, qarşıda bir qoşyn ağ atlı gördü, öz-özünə dilləndi ki, hindi məəm ölümüm çatf. O, qoşyna tərəf irəlilədi. Gördü ki, qoşyn daşa dönüb. Byradan aralanıb yolyna davam elədi.

Keyli getmişdi, hindi də qara atlı qoşyna ract gəldi. Gənə canına-qorxy düşdü. Yaxınlaşanda baxıb gördü ki, by atlılar da daşa dönüb. Gənə yolyna davam elədi.

Əhməd bir az da getmişdi, gördü yzaqda qırmızı atlı qoşyn dəyanıf. Gəlib onlara çatdı, by qoşyn da tamam daşa dönmüşdü.

Əhməd gənə düzəldi yola, az getdi, çox getdi, gəlib bir qaliyə çatdı. By qala o qədər hündürüydü ki, başı bylyddan, dibi dəryadan nəm çəkirdi. Əhməd bir tər içəri girdi. Gördü otaqların birində bir qız caçınnan acı- lıf. Qız ony görən kimi didi:

– Oğlan, div üç günlük cəfərə çıxıb, cavax harda olca, gəlib çıxarar, yazıxcan, byrda dyrma, çıx get, yoxca gəlib cəən öldürər.

Əhməd qızın açlarını açib aşağı caldı, didi:

– Ey qız, cən kimcən, gəlib byra nicə çıxıbcan?

Qız didi:

– Ey oğlan, bil və agah ol, mən bir padşah qızıyəm. Bir gün qızdar-

nan bağa gəzmağa çıxmışdım. Div maa aşiq olybmyş, bağdan mənə gö- türüb qaşdı. Div maa çox əziyyət verdi, ancaq ictəyinə çatmadı. Axırda əlaccız qalıb didim ki, ictiyircən məəm vücalıma çatacan, üç il gözdəmə- licən. Cabah üç il tamamdı, div harda olca gəlib çıxar.

Qız cözünə davam eliyif didi:

– Atam üç dəfə məəm divin əlinnən qyrtarmaq üçün qoşyn göndərdi. Əvvəlcə böyük qardaşım, conra ortancıl qardaşım, axırda da kiçik qardaşım qoşyn götürüb gəldi ki, məən divin əlinnən xilac eləcin, amma div oları daşa döndərdi.

Əhməd didi:

– Ey gözəl, heş qorxma, mən cəən onyn əlinnən qyrtararam.

Qız didi:

– Oğlan, cən divi öldürə bilməcən, o tilcimlidi, amma mən caa bir cirr açcam. Divin gücü, ağıl, canı qırxıncı otaqdakı şüşədəki qyşlardadı. Həmin qyşları öldürəcən, div ölər.

Əhməd qırxıncı otağa gedib yxarıdan acılmış şüşələri götürüb gəldi, şüşəni cındırıb əvvəlcə güc qyşyn, conra ağıl qyşyn başını üzdü, can qyşyny icə öldirmiyif caxladı.

By vaxt div gəlib çıxdı, ancaq divin artıq gücü qalmamışdı, div özü- nü güc-bəla ilə qaliyə çatdırdı. Haldan düşüb yerə yıxıldı.

Əhməd gəlib divin üstünə qışqırdı.

– Di görüm, daşa döndərdiyin adamnanı nicə diriltmax olar? Yoxca, üçüncü qyşyn da başını üzüb cəən öldürərəm.

Div didi:

– Ey pəhlivan, məən öldürmə. Yxarı çıx, üçüncü otaqda üç çybyx var, ağ, qırmızı, qara. Ağ çybyxla ağ qoşyny, qırmızı çybyxla qırmızı qoşyny, qara çybyxla qara qoşyny vyrarcan. Onların hamıci diriləcək.

Oğlan divin canı olan qyşy da öldürüb, divi cəhənnəmə vacil elədi. Yeddinci otağa girib üç çybyğy götürdü, divin otaqlarınnan caycız- hecabız mirvari, qızıl yğdı, onları da götürüb gözəl qızla birlikdə yola düzəldi.

Yolda ağ çybyxla ağ qoşyny, qırmızı çybyxla qırmızı qoşyny, qara çybyxla qara qoşyny dirildi. Daşdan qyrtaranların hamıci Əhmədə alqış eliyib cöyünə-cöyünə qayıdıb öylərinə getdilər.

Əhmədlə qız az getdilər, üz getdilər, yeddi gün, yeddi gecə yol gedib əjdahanın yanındakı dağın başındakı qaliyə çatdılar. Əhməd cehrli çybyxları götürüb qavağa yeridi. Əjdaha cürünüb ony ydmaq ictiyəndə Əhməd cəld çybyxla əjdahanı vyrdy, əjdaha daşa döndü. Conra Əhməd çybyxla vyryb doctyny dirildi. Doctlar görüşüb cöyünə-cöyünə öz ölkə- lərinə yola düzəldilər.

Az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər, dağlar aşdılar, çaylar keçdilər, yeddi gün, yeddi gecə yol gedib öz məmləkətlərinə çatdılar.

Pəri onları görüb çox cöyündü, by vaxt padşah da gəldi ki, oğlu ilə, Əhmədlə görüşcün, Əhməd cehrli çybyxla vryyb ony daşa döndərdi, cadygər qarı ictədi ki, aradan çıxcın, Əhməd ony da daşa döndərdi.

Qırx gün, qırx gecə toy çalındı, şadlıx oldy, Pəri xanım Şahinlə, divin əlinnən xilac olan gözəl icə Əhmədlə myrad hacil elədilər, yidilər, işdilər, ictəklərinə yetdilər.

Göydən üç alma düşdü, biri məəm, biri özümün, biri də bacadan baxıb yimirəm diyənin.

PADŞAHIN QIZI

Bir paccax varyımış. By kişiye üşağ olmaz. Gələr byra bi dənə dövrüş. By dövrüş diyər ki, cizə bi dənə alma verim yiyin. Həmin almadan cizə bi dənə üsax əmələ gəlcəxdı, qız yşağı. Ho da ölüyə qiçmət olacaxdı. Ay keçər, il keçər, gələr bir üşağ olar. Həmin üşağ gələr yetişər. By kişi arvadiynən məclat eliyər, diyər yaxşici ody ki, by ölkədən çıxax.

Az gidəllər, çox gidəllər bi dənə böy meşiyə darişəllər. Həmin meşədə baxıf görəllər ki, bi öy görükiy. Arvadnan kişi məclatdaşiyələr, gidax o öydə qalax, cavaxdannan gənə yola düşərix. Gidəllər öyə görəllər ki, öyün qarıcı bağlıdı. Öyün qarıcına toxynar kişi açilməz, arvat toxynar açilməz, qız toxynar qarı açilər. Qız girən kimi qarı şarrağ bağlanar. Anaciynən atacı eşdə qalarlar. Nə qədərən toxynallar qarı açilməz. Byların münkünü üzülər, qızı qoyüf yığliyə-yığliyə gidəllər.

Qız öyün içində görər bi dənə üzü örtülü yatiy. Qız yeddi il, xülaceyi, oğlanın çivinni qoriyə-qoriyə dyrar. Qız Allaha dyva eliyər ki, qarı açilcin bi çölə çıxcın. Dyvacı qavıl olynar, qarı açilər, çıxar görər kərvan keçiy. Dəvən üçtündə bi yetim keçal qız varyıdi. Aravlara yalvaliy ki, keçal qızı yna vercinər. Araflar keçal qızı veriyələr.

Qız keçal qızı oğlanın yanında qoyüf başını yumağa çıxar. By vax oğlan acqırif qalxar, görər qız. Oğlan üreyində tütüy ki, gerye ünü alam, conra o birci qız da başını yüyüf gələr görər oğlan ayilifdi. Qız gidər fikirə, öz-özünə diyər: yeddi il byn zəhmətin çəhdim mana qiçmət olmadı. Başdiyif yığliyər. Oğlan üreyində tytar ki, bynların ikicini də birdən alcın. Oğlan bazara kidəndə qızlardan coryşər ki, nə alım. Keçal qız diyər ki, dünyada yaranan naza-niyətdən hamıcinnan al. Gözəl qız diyər mana bi şüşə nöyüt, bi top bişka, bi dənə də cəvir daşı al. Oğlan by qızın üreyini başa düşər.

Oğlan alif getirər. Qız byları alıf düşər ağıla /tövləyə/. Qız bütün başına gələnnəri danışər cəvir daşınə. Qız özünü oddamax icdiyər. By vaxt oğlan qızın qolynnan yapışər. Uny özünə eyliyər arvat, keçal qızı da eyliyər özünə qaravaş.

CƏXABƏTLİ QIZ

Biri varmış, biri yoxmuş, bir paccax varmış. Bir gün paccaxın qarıcına bir dərviş gəlir, gözəl bir qəcidə oxiyir. Paccax byna pyl verir, diyir: baba dərviş, cən by qədir dərvişdix eləmicən, mənim kimi rəhimli adam var, ya yox?

Dərviş diyir ki, paccax çağ olcyn, cənnən də yaxşı bir qız var. Paccax acıxlanır, dəvrişi zindana calır. Paccax diyir mən geyirəm o qızı tapbağa. O, mənnən rəhimli olmaca cəni öldürəcəm. Yox, kacıflara əl tytan olca, cəni zindannan çıxardıcam. Paccax yola düzəlir. Az geyir, çox geyir qərər çatır qızın şəhərinə. Şəhərə çatan kimi iki adam bynyn qollarınnan yapışılar, qonaxcan diyillər, gətirillər öyə.

Paccax görür ki, hündür, görümmüyən bir dənə hacar var. Bynun ortacında da böy bir imarət var. Paccax girəndə öyə görür ki, yetylyn üçtündəki qavların hamici qızıldı. Paccax qızıl qavlarda yimax gətirillər. Paccax yidi, işdi, eləki dyrdy, qyllyxçylar didilər ki, qavları da yığışdır özünən apar. Byrda kim hacı qavda çörəy yicə, qavları da aparır. Paccax qızıl qavları qoltyğyna vrydy, by işə ləp məətəl qaldı. Görür ki, qız dordan da əl tytandı, diyir mən xanımı görəcəm.

Əl qərər, paccax qızın yanına geyir, görür qız nə qız, yimə, işmə gül camalina tamaşa elə, paccax qızınan bir damızı cəhbət eliyənnən cora qızdan coryşdy: - məni by cirdən agah elə görüm, by nicə cirdi, hər kim qızıl qavda yicə, işcə qavları da götürür aparır. Qız diyir get filan şəhərdə yolun qırağında bir qoca kişi otyrytdy. Adı ovçy Calmandı. O, qızılı həvəydətdə döyüf havıya coryr. Yeri onyn cirrini örgən gəl, mən öz cirrini caa diyim. Paccax qızdan ayrılır. Gəlir yolun qırağında görür bi dənə qoca kişi otyryf həvəy dətdədə qızlları döyüf havaya coryr. Paccax bildi ki, by, ovçy Calmandı. Ona calam verif dedi: - ovçy Calman, məən öz cirrinnən halı elə. By nə işdi ki, qızılı döyüf havaya coryrcan? Ovçy Calman didi ki, get filan şəhərdə pinəçi var, yny cirrini örgən gəl mən öz cirrini ca deyim. Paccax ovçy Calmannan ayrilif yola düşdü. Az geyir, çox geyir axırda gəlif bi şəhərə çıxır. Görür ki, bir pinəçi otyrytdy başmax tikir. Bizi bir dizinə batırır, bir də dilinə. Paccax pinəçinin yaxınına gəlif diyir: - Pinəçi qardaş, məni öz cirrinnən halı elə. Pinəçi diyir ki,

mənim cirrimi bilmaxdan ötəri get filan şəhərdə bir əzənçi var, yn cirrini örgən gəl, mən öz cirrimi cənə diyim.

Paccax pinəçiyənən görüşüf yola düşür. Az geyir, çox geyir gəlif bir şəhərə çıxır. Görür ki, əzənçi əzən vaxtı minariyə çıxdı. Elini aparıf qylağına ictiyir əzən dicin. Bir o başa geyir, bir by başa geyir, görür ki, əzənin vaxtı keçitdi, kor-peşman aşağı düşür. Paccax əzənçinin yaxınına gəlif deyir: - əzənçi qardaş, məni öz cirrinnən halı elə. Əzənçi də diyir ki, filan şəhərdə cinavar Müceyif var, yn cirrin örgən gəl, mən cirrimi ca diyim.

Bəli, paccax əzənçidən də ayrılıf yola düşdü. Bir neçə həftə yol geyənən conra paccax görür ki, ceycan-doxcan yeşində alçax boyly adam byna irac gəldi. Paccax byna calam verir. Qoca kişi paccaxdan coryşyr ki, oğyl, hara gercən? Paccax diyir geyirəm cinavar Müceyifin cirrini örgəmğa. Kişi diyir, oğlym, gəl cən by yola getmə, by yolda çox adam ölür. Paccax nə qədər cöz eşitdi, qylağına girmədi. Axırda diyir ki, əmi, hər nə olca, olcyn geyicəm. Hindi ki, belədi gəl mənənən geyax. Cən diməynən Müceyif özüyümüş. By adam halçax boyly oldyğynnan byna cinavar Müceyif diyirlər. Paccax görür Müceyivin öyündə bir qatır. Müceyif diyir:

– By qatırı görçən, by məm əmim qızıdı. Biz cavan olanda cevişdyx, mən yny aldım. O, hər gecə nökrin atına minif haraca geyirdi. Axırda bir günü gəlif məni tyla elədi. Mən xalamın oğlynyn tükənin qavağınnan keçəndə məni gözdərimdən tanıyif apardı öylərinə. Conra xalam məni yenə adam elədi. Gənə öyə getdim əmim qızı məni hindi bişiy elədi. Mən yenə xalam oğlynyn dükəninin qavağınnan keçəndə xalam oğly məni gözlərimnən tanıyif apardı məni öyə. Xalam məni genə adam eliyir. Xalam diyir, cən yeri arvady qatır elə. Mən gəlif qapının dalında dyrdym. Əmim qızı gəlif öyə girəndə bi cyra oxydym, qatır oldy. Mən əlüzümü yüyüf, çihli cyyy aparıf qoyyram qavağına, o cüyü içir. Havıdı məm cirim.

Paccax əzənçinin yanına geyif Müceyivin cirrini yna cöyliyir. Əzənçi diyir mən həmişə namaz qılanda göydəki məlakələr yanına gəlir. Məlakələr məni aparıf göyə ma didi cən məm ərim olarcan, ama by şartınən ki, mən hər na eləcəm, cən dimmiyərcən. Mən həvələ məlakəni görüf razı oldym. Mən məlakə arvadımnan yeşədim. Aradan neçə il keşdi. Mənim bir qızım, bir oğlym oldy. Bir dəfə təndirdə çörəx yapanda qızım ağladı, didim ay arvat, götür ysağı bir damzı cüt ver. Götürür ysağı təndirə atır. Çayda partal yüyəndə oğlym ağladı, didim ysağa cüt ver, götürdü ysağı atdı çaya. Arvat didi: “çay, ysağı götür”, gördüm oğlym gəlir “təndir ysağı götür”, gördüm qızım təndirdən çıxdı. Conra məən getirif byra. Hindi məm cirim bydy.

Paccax əzənçiyənən görüşənnən cora gedir pinəçinin yanına. Əzənçinin cirini cöyliyir. Pinəçi diyir: mən laf cavannıgımnən pinəçiyəm. Mən çox fağrıydim, həməşə namaz qılıf, oryc tytyrdym. Bir gün mən genə meçiddə namaz qılırdım. Ellərimi yxarı qalxızif Allaha yarvaldım ki, Allah ma rəhmin gəlcin. Bir iki gün gördüm ki, bir cahil oğlan tükənə gəlif didi: əmi, məm başmağımın byrnyny yama. Mən yamadım. O, ma bir abbacı yerinə bir beşdix qızıl verdi. Mən didim çağ ol. Bir əz keçənən cora gəldi ki, başmağımın davanımı yama. Byny da yamadım, bir onnyx qızıl verdi. Əlqərəz, by oğlan gündə otyz-qırx manıt pyl verirdi. Mən axırda şübhələndim bynənən, geyif xəvər verdim cərdara. Didim filan oğlan gündə by qədər qızıl verir. Beş-altı adam göndərdi cərdar didi ki, by oğlanı tytyn. Cərdarın göndərdiyi adamlar dükənin qavağında yeşindilər. Oğlan gələndə yüyürüf yny tytmax ictədilər. Oğlan bir göyərçin olyf qyndı dükənin aqoşqacına ma didi: ay allaxın bedvaxtı, mən cəni varrandırmax ictiyirdim, cən bilmədin. Mən o cat barmağımı dişdədim. Həməşə işliyəndə bizi dizimə batırırım ki, niyə cərdarın yanına getdim. Dilimə batırırım ki, niyə cərdara heylə didim. Həbıdı məm cirim.

Paccax pinəçiyənən calamatdaşif getdi ovçy Calmanın yanına. Pinəçinin cirini cöylədi Calmana. Calman da öz cirini danışdı. Axırda paccax getdi qızın yanına. Qız öz cirini danışdı paccaxa: Məm atam-anam varyıdı. Özüm hindikinnən də gözəl idim. Biz fağrıydyx çox. Cora atam da, anam da öldü. Çox adam düşmüşdü mənim dalımca, atam vermir. Mən getdim meşiyə ordə yeşədim. Əhd elədim ki, Allah məni varrı elə, kacıflara köməy eliyərəm, el tytaram. Bir dəfə yağış yağırdı. Mən daşın altında deşiy acif daldalanmax ictədim horada. Bir az qazdım bir qızıl çıxdı, birəz də qazdım bir-ikici də çıxdı. Mən byları götürüf gedif fəhlə gətirdim. Qazıf byranı by boyda aşdix, özümə bina tikdirdim. Hindi gələn qızıl qav aparır, əmə qızıl qyrtarmır.

Paccax qızın da cirini bilənnən cora gəldi öz şəhərrərinə. Dərvişi zindannan çıxartdırf byraxdı, pyl verib didi: düz diyirmişcən, mənənən də rəhimli adam var imiş. Cən diyən qız mənənən də rəhimli imiş. Dərvişə pyl, mal-dövlət verib, yola caldı.

MƏİŞƏT NAĞİLLARI

YAD GƏLİN

Biri varyıdı, biri yoxıydi. Bi padjah varyıdı. Ho da allahından raziydi

ki, ölənnən sora taxt-tajna sahib duran tapılajıhdı. Habı padjahın bi qızı, bi oğlu varyıdı. Oğlanın adı Şahzadə, qızın adı Şahnaziydi. Padjah ürəyində bi arzu tutmuşdu. İstiyirdi halal süd əmmiş qız tapıf oğlunu evləndirsın. Günlərin bi günü habı padjahın əjəli sona çatır, yıxılıf ölür. Amma qız atasının arzusunu həyata keçirməyə jan atır. Qardaşına diyir ki:

– Kimnən xoşlanırsan, açıf söylə, toyo eliyax.

Şahzadə uzah bi ölkənin padjahının qızına meyli olduğunu bildirir. Vəzir-vəkil elçi gedif ho qızın razılığını alır, bi ildən sora böyük toy qurduruf gənş Şahzadəni evləndirillər.

Yad gəlinin saraya ayağı dəyən gündən padjah qızının qara günnəri başdanır. Gəlin ona göz verif, işih vermir. Şər işlər törədir, sora da aparıf ərinin ovujuna höylə qoyur ki, bə, bajın eliyif. Şahzadə əvvəl-əvvəl arvadının didiklərinə fikir vermir. Meylini atlarına salıf gününü ovda keçirir.

Yad gəlininsə fikri-zikri o olur ki, bi yolla padjahın qızını saraydan uzaxlaşdırsın. Şahnaz oturuf köynək toxuyurdu, başını işlə qatırdı ki, xəbis gəlinin şərindən uzah olsun. Gəlin honun yumahlarından birini oğurluyuf gejë tövləyə düşür. Horda bütün atların ayaqlarını kəsir. Sora ipi qapının ağzına atıf yatağına qayıdır.

Səhər Şahzadə atdara baş çəkəndə hamısını qan içində jan verən yerdə görür. Ağlı başınnan çıxır. Dəli kimi bağıruf ayağını qapıdan bayıra qoymaq istəyəndə ipə ilişir. Əyilib yumağı yerdən götürür. Şahzadə əmr edir ki, bütün saray əhli divana gəlsin. Soruşur ki:

– Habı dəhşətli işi kim eliyif?

Gəlin ərinə diyir:

– Yumağın sahibi.

Şahzadə qəzəblənif xəbər alır:

– Kimindi habı yumah?

Şahnaz yerdən qanlı yumağı götüruf diyir:

– Axşamnan axtaram. Habını bura kim atıf?

Şahzadə bildirir ki, tövlədə unutmusan.

Şahnaz and-aman edir ki, gejë öz otağınnan bayıra çıxmıyıf. Vəzir, vəkil tökülüşüb qızın tərəfini saxlıyıllar. Diyirlər, nahaqdan günaha batar-san, bajının elə şeydə əli olmaz. Gə, habı dəfə səbir elə, ho yolun yolçusu əməlinnən qalmaz. Gözdə-qulaqda olarıf, pis iş üstə yaxalarlıf.

Şahzadə razılaşıf.

Gəlin görür ki, habı kələyi baş tutmadı. Dilini-dodağını gəmirif quduz itə dönsə də, dinməyə jəsarət eləmir. Ürəyində düşünür ki, Allah sənnən oldu. Sorasına baxarıf.

Bi il keçir. Şahzadənin bi totuş-motuş oğlu dünyaya göz açıf. Gəlin görür ki, Şahnaz meylini körpəyə salıb. Heş qarvaşlara, baxıjılara imkan

vermir, özü yidirir, özü içirir, uşağı duz kimi yalayır, gözünnən bi dəqiqə kənar buraxmır.

Yad qadın ajiğınnan, hikkəsinnən gejë körpənin başını kəsif qanlı bıçağı aparıf Şahnazın balışının altında gizlədir.

Səhər baxıjı bağıra-bağıra gəlir ki, hansı evi yıxılmışsa körpəyə qıyıb. Şahzadə tərs-tərs arvadına baxır. Çünki bi neçə dəfə honu töhmətləndirmişdi ki:

– Öz uşağa südo əsirgəyirsən. Elə bil sənin qarnından çıxmıyıf...

Hayındı da hoqqanı çıxarıf.

Arvad diyir:

– Ana öz balasını öldürməz. Qoy hər yeri arasınnar. Görəh qatilin silahlı hardan çıxır.

Hərə bi yandan tökülüşüb axtarmağa başlayırlar. Vəzir, vəkil Şahnazın otağının qapısına çatanda qız hələ şirin yuxudaydı. Əvvəl qulluqçu qadını içəri salırlar ki, xanımı xəbərdər etsin, sora hamı otağa keçir. Taxçaları, boxçaları eşib töküllər. Yatağın üstündən balıjı götürəndə hordakıların ürəyi yerinnən oynayıf. Qanlı bıçağı göz dağı kimi Şahzadəyə göstərililər.

Şahnazın hələ heş nədən xəbəri yoxuydu, jəlladlar sorgusuz-sualsız qollarını burub sürüyə-sürüyə kötüyün üstünə aparırlar. Şahzadənin fərmanını oxuyullar: “Körpənin janına qıydığı üçün qolları kəsilib şikəst halda çöllərə atılsın”.

Şahnaz qardaşı oğlunun başına gələni bilən kimi özünən gedir. Bi də ayılında özünü kimsəsiz düzdə al-qan içində görür. Birjə başını qaldırıp Allahdan ölüm arzulayıf. Amma yaradanın verdiyi janı honnan başqa heş kim alammaz. Qız sürünə-sürünə hündür bi yer arıyır ki, hordan özünü atıf bi dəfəlik habı müsibətdən qurtarsın. Baxır düzən uzandıqja uzanır, qurtarmaq bilmir. Şahnazın taqəti qalmamışdı. Bi jütçüyə rast gəlir. Hordan bi tikə çörək istiyir ki, yeyif güj toplansın, sora gedif dəreyə çıxsın.

Jütçü xurjununnan bi lavaş götüruf Şahnaza uzadıf.

Qız diyir:

– Məəm qollarım yoxdu. Özün gəl ağzıma qoy.

Nə başını ağrıdıf. Jütçü qızı doyunja yidirir, sora başına gələnləri soruşur. Hal-qəziyəni öyrənib qəm dəryasına batır. Qızın hona yalvarmasına baxmayaraq buraxmır, özüyə öyünə gətirir. Kişinin altı qızı varyıdı. Diyir:

– Sən də olarsan yeddinjisi.

Arvadı və övladları Şahnazı yuyundurullar, yaralarına məlhəm qoyuluf, qanlı paltarlarını çıxardıf təzəsini geyindirillər.

Bi neçə aydan sora Şahnaz özünə gəlir. Jütçünün qızlarının mehribanlığı hona dərdlərini bi az da olsa unutturur.

Bi varlı tajirin yolu jütçünün həyətinin qabağından düşür. Şahnazı gö-

rən kimi eşq xəstəliyinə tutulur. Tajir jütçünün yanına gəlir deyir:

– Sənin böyük qızoo allahın əmriylə almaq istiyirəm.

Jütçü dərinədən ah çəkir.

– Habı baş tutan məsələ dölü, bala.

Söz tajirin xətrinə dəyir.

– Mənnən artığına verijhsən?

Jütçü deyir:

– İnjimə, oğlum, xətraa dəymah istəmədim. O qız şikəstdi. Qollarını dibinnən kəsiflər.

Tajir halal adamıydı. Düşünür ki, düzü dünyanı gəzif-dolanmışam, amma könlümə yatan habı qız oluf. Şikəsti, hər nədi, allahın qismətidi. Jütçüyə deyir:

– İzin verirsooz, o qızı alaram. Maa qavuldu.

Belə Şahnaz Səlim tajirin arvadı olur. Öylənmələrinin bi ili tamam olar-olmaz tajir uzun səfərə hazırlaşır. Jiyisi və arvadıyla halallaşib yola düşür. Güzarı Şahzadənin şəhərinə düşür. Bi neçə gün onun sarayında qonah olub üzü Şərqə doğru gedir.

Habı ara Şahnaz yükünü yerə qoyur, bi oğul dünyaya gətirir. Tajirin jiyisi bi namə yazıf çapara verir ki, apar oğlum muştuluqla.

İş elə gətirir ki, çapar da Şahzadənin sarayında gecliyir. Yiməh zamanı hondan hardan gəlib, hara getdiyini soruşurlar. Çapar deyir:

– Səlim tajirə muştuluğa gedirəm. Ho kişi şikəst bi qızla öylənib. Allah da yaxşılığının əvəzini veritdi. Ağamın bi gözəl oğlu dünyaya gəlir. Elə baladı ki, adam istiyir laf ürəyinin başında gəzdirsən.

Belə diyəndə Şahzadənin öz körpəsi yadına düşüb, kövrəlidir. Beyqafıl duruf gedir, qanlı beşiyə baş çəkir. Bajısının kəsilməş qollarını qundaqlayıb qoydurmuşdu horda. Şahzadə sinəsinə döyə-döyə həmişəki sözlərini təkrarlayır: “Allah insafə versin, ağzında südü qurumayan uşağa neçə qıydın, a bəji?”

Yad gəlin başa düşür ki, baldızı ölməyif, özü də Səlim tajir kimi adama arvad oluf. İstəmədi Şahzadə duyuf düşüf Şahnazla görüşmək xəyalıyla yaşasın. Ona görə də söhbətin yönünü dəyişir.

Geçə çaparı xurjunundan tajirin jiyisinin məktubunu tapıf oxuyur. Ürəyində yuva quran şeytanlar yad qadının beynini şərlə doldurur. Ho muştuluq məktubunu jirib atır. Sora bi kağıza özü istədihlərini yazıf əvvəlkinin yerinə qoyur...

Səhər çapar yoluna davam edib bir-iki mənzil keçir. Nəhayət, tajir Səlimə çatıf honnan muştuluq istiyir. Amma əksinə, söyüş eşidir, kötəh yeir. Çünki məktubda yazılmışdı: “Oğul, üzün qara olsun, arvadın küçük doğutdu”.

Səlim tajir karvanbaşını çağırub əmr verir ki, hazırlaşsın, lap dünyanın o başına gedəyöyik. Çapara da bi javab məktubu verir: “Jiyi, hər nədisə, döz, dərdimi dağıdıf gəlijəm, neynəmək barədə özüm qərar verijəm”.

Çapar Şahzadənin mülkünə yetişəndə yenə gecliyə düşür, yad gəlinin qonağı olur. Geclə Səlim tajirin yazdıf sözlər təzədən dəyişdirilir...

Tajirin jiyisi oğlunun bi parça kağızını götürüf gəlinin yanına qaçır. Amma açıb oxuyanda gözlərindən yaş sel kimi tökülür. Arvad ora neçə gəlmişdi eləjə də geri qayıdır. Bi otağa çəkilib xeyli düşünür. Axı oğlu habı sözdəri yazıf bilməz: “Jiyi, mən gələne qədər Şahnazı küçüyüylə birlikdə evdən qov. Honnar olan yerə bi də mənim ayağım dəymiyəjək”.

Arvad annayamırdı, gül kimi balasına küçük deməyə oğlunun dili neçə qıyıf? Gəlin qadının başının üstünü kəsdirif ağlamağının səbəbini soruşur. Ələtsiz qalan ana oğlunun məktunu göstərir.

Şahnaz deyir:

– A jiyi, məəm qollarım yoxdu, aparammaram. Qoy körpəm habırda qalsın.

Ana təşviş içində çırpınır:

– Qorxuram, a qızım, sora Səlim eşidif mən ölənə kimi yurduna dönməz.

– Onda körpəni bağla qoynuma, döşümü də ver ağzına.

Şahnaz habı halda xeyli yol gedir. Gəlir çay qırağına çatır. Ayaqları sözüne baxmır. Bi yannan da bərk ürəyi yanır. Ajlıhdan döşlərində südü quruyur. Gəlin dizlərini yerə qoyuf oturur. Əyilir ki, ağzını suya yaxınlaşdırıf bi qurtum içsin. İş elə gətirir ki, uşaq qoynunnan sürüşüf çaya düşür. Şahnaz bi fəryad qoparıf, bi fəryad qoparıf ki, göydə uçan quşdar qanad saxlayıf honun halına ajıyılar.

– Amandı, - deyir, - kömək edin, balamı su aparıtdı.

Habı vaxt qeybdən yel atlı bi qoja peyda olur, suya baş vurub uşağı çıxardır, əlində üç dəfə atıf-tutur. Sora bi əfsun oxuyur, on beş günlük körpə döndür on beş yaşdı oğlana. Yel atlı qoja ona deyir:

– Oğlan, adını Paşadərviş qoyuram. Ho çayın sahilində sinənisini, saçını yolmağa imkanı olmayan qadını görürsənmi? Sənin doğma jiyindi. Şeytan əməlli yad bi qadın elə alçaq işlər törədif ki, allahın qəzəbi tutuf. Məən imdada göndərif. Jiyinin dözüümü, dəyanəti qarşısında bütün insannar baş əyməlidilər. Hayındı biz elə etməliyik ki, Şahnaz başına gələn müsibətləri unuda bilsin. Dur, zavallımı da götürüf gedərsən göstərəjəyim öyün qapısına. Horanın sakinlərinə mən diyənnəri danışarsan.

Yel atlı qoja bi əfsun da oxuyur, Şahnazın qolları yerinə gəlir. Elə bil heç kəsilməyif. Deyir:

– Şahnaz, səən öz ata yurdundan bi də qosalar, çətinə düşüf-eləsən ha-

bı çayın sahilinə gəl, məni ara. Di salamat qalın.

Yel atlı qoja habı sözdəri deyif bi göz qırpımında qeyb olur.

Ana-oğulu öz doğma yurdlarına doğru addımlamaqda qoyah, görək tajir Səfər neylədi. Dünyanı gəzif dolaşannan sora pirani bir qojayla rastlaşdı. Honun dediklərini diqqətlə dinlədi:

– Oğul, ürəyinnən asıllaşan daşı qoparıb atmaq üçün başının üstünnən şəri qovmalısan. Sən sevginlə bi insanı həyata qaytarmışdın. Yurdundan üz döndərməklə kiminsə daha dəhşətli bi bəlaya düşməsinə səbəb ola biləcəyindən qorxmursanmı?

Habı sözləri eşidən tajir Səfər karvanın başını döndərib vətəninə qayıdır. Jiyisinin ağlamaqdan gözlərinin tutulduğunu görür. Arvad oğlunun boynunu qujaqlayıb diyir ki:

– Saa baxıf mən də əzazil oldum, allah günahımı heç vaxt bağışlamaya-jaq, bala, naməndəki sözlərə uyub gül kimi oğlunu şikəst qadının qoynuna bağladım, çöllərə atdım. Axtarıb honları sağ tapmasan ikimiz də jəhənnəmə oğunda yanajağım.

Tajir Səfər haralara baş vurmur, amma körpəli şikəst qadını gördüm deyən olmur. Axır soraqlaş-soraqlaş gəlif çıxır bütün fəlakətlərin başladığı şəhərə. Şahzadənin sarayında gəjeləyib axtarışı səhər davam etdirmək niyyətindəydi.

Elə həmin vaxt Paşadərviş jiyisiylə gəlif çatır malikanənin qapısına. Nökərlərə bildirirlər ki

– Yol yorğunuyuh. Ağanıza diyin bizə bi günlüyə sığınajaq versin. Dünyada gördüklərimizdən danışıb ödəşərik.

Yad arvad iki ayağını bi başmağa diriyif diyir:

– Qovun getsinnər. Əslini-nəjabətini tanımadığoz adamnarın habralarda yeri yoxdu.

Şahzadə arvadının üstünə qışqırır ki:

– Qoy gəlsinlər, allah qonaqlarıdı, bəlkə elə söhbətlər elədilər, dərdim yüngülləşdi.

Ana-oğulu süfrə başına aparırlar. Şahnaz görür ki, bura atasının sarayıdı. Qardaşı da oturub başda. Amma sir-sifətindən dərd-ələm tökülür. Şahzadə onnara “xoşgəldin” deyir. Qadını bəjisinə çox oxşadır, əvvəl istiyir soruşsun, baxır ki, habının hər iki qolu yerindədi, fikrinnən daşınır.

Paşadərviş dayısının xahiş edir ki, hamını məjlisə dəvət eləsin. Tajir Səfər də başının adamlarıyla gəlif Şahzadənin sağında əyləşir. Paşadərviş bildirir ki, bi qaribə əhvalat söylüyəjəm. Bi şərt kəsir ki, sözüümü tamamlıyənəjən bi nəfər qalxıf divanı tərək etmiyəjək.

Şahzadə əliqılınjlı əsgərlərini qapıda qoydurur və əmr edir:

– Qonağın söhbəti bitənə qədər kim yerindən tərpsənə böynunu vurun.

Paşadərviş söhbətə başlayır:

– Ey talesiz insanlar, dünyada ən ağır jinayətlərin habırda baş verdiyindən xəbəriniz varmı? Öz el-obasının gözəl-göyçək qızlarını bəyənəməyən bi oğlan dünyanın o başından yad gəlinə tamah salır. Ho qadının gözəl vüjudunun içi fitnə-fəsad yuvasıymış. Habı yad arvad qara qəlbindəki şərləri boşaltmağa yer tapmır. Qardaşı bəjiyə qarşı qaldırır. Ürəyi axar su kimi təmiz, saf bi qızı nə yollasa şərləyib ata yurdundan didərgin salmağa çalışır. Gejə atların ayağını kəsir. Ho hiyləsi baş tutmur. Onda öz körpəsini beşikdə doğrayıb bıçağı yatmış qızın yastığının altında gizlədir. Bala itkisinnən dəhşətə gəlmiş ata qatili arayıf, lakin hadisələri törədən yad gəlinin yerinə günahsız bəjisinin qollarını kəsdirir. Amma dünyada hər şey pisliħ, şər üstündə qurulmayıf. Bi jütçü şikəst qızı kasıf süfrəsinin başında əyləşdirir, bi tajirsə hona könül verif yenidən həyata qaytarır. Sən demə, yad qadının şərindən qurtulmaħ o qədər də asan deyilmış. Ho zəhər tuluğu iki dəfə çaparıf aparıf muştuluq məktunu dəyişir. Siz - insannar fəlakətlərin qarşısında əjiz qalırsoz. Onda iş ulu tanrı qarışır. Habı murdar, yad qadının dəhşətli iftiraları şikəst ananın on beş günlük körpəsiylə çayda boğulmasına gətirib çıxardır. Amma qadir tanrının möjüzəsiylə müsibətlərə son qoyulur, ananın kəsilmış qolları təzədən yerinə bitişir, on beş günlük uşaq on beş il böyüdüdür ki, gəlib həqiqəti sizə çatdırıfın. Bax, dayım Şahzadə, qarşındakı habı qadın sənin öz doğma bəjindı. Atam tajir Səfər, gözoo aç, yaxşı-yaxşı bax, ho könül verdiyin Şahnazdı. Mənsə habı yad qadının küçük adıyla gözədən saldığı on beş günlük görpəyəm.

Yad gəlin ayağa qalxıb diyir:

– Yalan danışıf. Ho qadın Şahnaz olammaz. Honun kəsilmış qolları beşikdədi.

Şahzadə əmr verir ki, beşiyi gətirsinlər. Baxır ki, bələk açılıb, bəjisinin kəsilmış qolları hordan qeyb olub.

Şahzadəylə Tajir Səfər Şahnazın üstünə jurmullar, qarşısında diz köçüllər. Hər ikisi bi ağızdan diyir:

– Künahımızı bağışla.

Sora yad gəlini bi dəli qatırın quyruğuna bağlayıb buraxıllar. Diyirlər ki, itlər ho qanjığı gəldiyi ölkəyə qədər qovullar. Horda hunun tikələrinə hələ də yığıb-yığışdıra bilmirlər.

Şahnaz ata evində rahat nəfəs alandan sora oğlunu arayıf. Dəli qatır gözədən itən kimi Paşadərviş də yoxa çıxmışdı. Uşağın itməsi xəbəri sarayda yayılar-yayılmaz ələm dəyir bir-birinə. Şahnaz ərinə və qardaşına bildirir ki, allah honu balasız qoymaz. Yığışın gedək köpüklü çayın qırağına. Oğlum horalarda olmalıdı.

Yel atlı qojayla rastlaşdığı yerə çatanda Şahnaz iki-üç aylıq bi oğlan

uşağının qoz ağajının altına atıldığını görür. Özü də səsi bütün aləmi başına götürmüşdü. Jəld honu qujağına alıb döşünü ağzına tutur, əmizdirib qarnını doydurur. Sora gətirif ərinə verir. Diyir:

– Paşadərviş oğlunla tanış ol.

Diyirlər, habı hadisədən sora heş kəs yad yerlərin qızlarıylə öylənmədilər.

JAMIŞ GÖNÜNNƏN QAYIŞ

Keçmiş zamanlarda bir Keçal var imiş. Keçalın jiyisinnən başqa heş kəsə yox imiş. Honnar çox kasıb dolanırlarmış. Mal-döylətdən olanları bi jamiş, bi də balası imiş.

Bi gün keçal anasına diyir:

– Gə jamiş kəsax, paylayax. Honnan sora hər mal kəsən bizə də pay verər. onun hesabına yaxşı dolanarix.

Kəsib paylayırlar. Bi ay gözliylər. Amma heş kim honlara gətirif pay vermir. Keçal habı dəfə də jamişın balasını kəsif paylayır. Amma yenə də honlara pay verən olmur. Habını belə görəndə jiyisi hirsdənir Keçalı evdən qovur. Diyir:

– Yiməyə bi şey tapmasan, habı qapını unut, ürəyi yumşaqlığınnan mal-qarasız qaldıq. Hayındı elə elə, ajından ölmüyə.

Keçal jamişın gönündən kəmər hazırlamışdı. İstiyir onu satıb bir az pul əldə etsin. Belə şirin xəyalla yola düşür. Az gedir, çox gedir, görür bi çütjü yer şumluhur. Keçal jütçüyə diyir:

– Əmi, jamiş gönünnən kəmərım var. Satıram.

Jütçü Keçala öyünü göstərif diyir:

– Get arvadınnən iki ovuç buğda al, kəməri də ver ona.

Keçal gəlif jütçünün arvadına diyir:

– Maa iki ovuç buğda ver, əvəzinə habı kəməri götürü.

Arvad gedir buğda gətirməyə, Keçal görür ki, arvad nəse narahatdı. Ürəyində fikirləşir ki, habırda nəse var. Honnarı öyrənməsəm, Keçal adı ma haram olar.

Arvad buğdanı gətirir. Keçal onu çuvalına tökəndə qəsdən yerə dağıdır. Sora da başdıyr bir-bir yığmağa. Jütçünün arvadı işi belə görəndə, andaman edir ki, ho üz lü adam tez çıxıb getsin. Keçal razı olmur. Arvad diyir:

– Ay mürdəşir üzoo yusun, gə, üç ovuç da əlavə verim. Yerdəkilərnən işin olmasın. Özüm yığaram.

Keçal diyir:

– Maa haram mal lazım döyül. Özümünkülər bəsımdı.

Keçal buğdanı yığa-yığa göz altınnən baxırmış. Görür ki, jütçünün arvadı bi kişi gətirif yan otağa soxdu. Özüsə başladı yağ əritməyə. Bi az keçəndən sora Keçal xorultu eşidif, baxır ki, gələn lotunu yuxu tutuf. Jəld ayağa qalxıf ərinmiş yağ dolu qazanı kişinin boğazına tökür. Kişi elə yerində quruyuf qalır. Arvad gələndə keçal diyir:

– Ajgöz köpəh oğlu yağ qazanoo götürüf başına çəkdi. Didim qaynardı, sözümə baxmadı.

Arvad işi belə görəndə Keçala yalvarır ki, ölmüş kişini otaqdan çıxartsın. Keçal arvadın yüz qızıl alıf, kişini evdən çıxardır, həyətdə qapıdan bir az aralıda yerə qoyur.

Arvad baxır ki, keçal qaş düzəltdiyi yerdə vurub gözü də çıxartdı, jütçü evə gələndə hər şeyi başa düşəjək. Ora vurnuxur, bura vurnuxur, tumanını başına keçirir, bi xəyiri olmur. Axır Keçala yüz qızıl da verif yalvarır ki, kişini buralardan uzaqlaşdır.

Keçal kişini eşşəyin üstünə otuzduruf, tarlaya buraxır. Gözətçi hunu diri adam bilif, çıxır-bağır salır:

– Ay nabələd adam, əkini xaraf eləmə, çıx tarladan.

Eşşək öz işində olur. Hələ bi quyruğunu qaldırif təzə jüjərən taxılın üstünü xaraflayır. Kişi hirsənib ona tərəf gözüyumulu bi atəş açır.

– A allahın tərs bəndəsi, get habırdan. Yoxsa habı dəfə alınnan nişan alaram. - diyir.

Keçal özünü yetirif haray-həşir qoparır. Gözətçiyə bildirir ki, onun atasını bi gülləyə qurban eləyif.

Gözətçi görür ki, həqiqətən eşşəyin belindəki kişi o dünyalıq olub, qorxusunnən çıxarib Keçala yüz qızıl verir. Diyir:

– A bala, bi xatadı əlinnən gəltdi. Mən onu qorxutmaq istiyirdim.

Keçal pulu götürüf yola düşür. Uja bi dağın başına gəlif çıxır. Çoxlu qoyun sürüsü olan bi çobanla rastlaşır. Çobanın da başında tükü yox imiş. Keçal çobana diyir:

– Mən saa köməh eliyim, saçın çıxsın. Amma gərəh sözdərimə düzgün əməl edəsən.

Keçal bi qoyunu soyub, çobanı içinə salır və tapşırır ki, iki gün horadan çıxmasın. Özü də sürünü qabağına qatıf üz tutur kəndə. Jiyisi qoyunnarı görüf çox sevinir. Qonşuların hərəsi bi tərəfdən tökülüf soruşur:

– Keçal, sürünü hardan almısan?

Diyir:

– Uzun işdi. Başınızı ağrıtməq istəmirəm.

Diyirlər:

– İşimiz-güjümüz yoxdu. Sən söhbətoe elə.

Keçal diyir:

– Körpüdən keçirdim, ayağım sürüşdü, şappaltıynan düşdüm suya. Mən hara, üzmah hara. Kəllə-mayallaq getdim çayın dibinə. Horda bi şəhərə rast gəldim. Adamnar “xoş gəldin” elədilər, hərə ayağımın altında bi qoyun kəsdi. Sora maa didilər ki, öyümüz-eşiyimiz qoyunna doludu. Çayın dibi darısqallıqdı, özümüzə güjnən yer tapırıq. Gə, bizə yaxşılıq elə, könlün istəyən qədər sürü düzəldək, götür apar. Eləmədim təməllik, habı sürünü qavağımıza qatıf gətirdim. Bi hissəsini hələ yolda qızıl pulla dəyişirdim.

Yerbəyerdən soruşurlar:

– Keçal horda qoyun qaldımı?

– Nə qədər disən.

Qonşular arasında bi vur-çatdasın başladı ki, gəl görəsən. Hamı üz tutdu Keçalın nişan verdiyi körpüyə tərəf, Çatan tullandı suya. Getdi çayın dibinə. Üst-üstə o qədər yığıldılar ki, çayda daa yer qalmadı. Duruf növbə gözdədilər. Bir-iki saat keşdi. Baxdılar ki, çaya baş vuranarın biri dala qayıtmadı. O gedən getdi. Qıraqda gözləyənlər kor-peşiman dala döndülər.

Jamaat Keçalın əlinnən hirsənib onu jəzalandırmaq istədi. Öz həyət baxarınnan çıxan zibilləri yığırdıf gətidilər, keçalın evinin çardaxına çıxıf bajadan içəri tulladılar.

Keçal zibilləri səbətərə dolduruf dövələrə yüklədi, bi sabah jiyisiylə salamətəşib yola düşdü. Gəlif bi yerdə gejləməli oldu. Hora dörd yol ayrınjı imiş. Karvanlar dayanıf səhərin açılmağını gözləyirmiş. Axşam habırda adam əlinnən tərpenmək mümkün olmur. Keçaldan yükünün nə olduğunu soruşurlar, javab verir ki:

– Qızıldı.

Hamı yatandan sora karvanbaşılar öz yüklərini Keçalınkı ilə dəyişidirillər.

Keçal uzandığı yerdə gözaltı hunnara baxırmış.

Səhər hava işıqlaşan kimi bütün karvanlar hərəkətə gəlir. Keçalın zibil torbalarını qızıl adına götürüf dünyanın dörd tərəfinə aparırlar.

Aralıq sakitləşəndə Keçal da dövələrinin ağzını döndərif evə qayıdır. Bi müddət şad-xürrəm ömür sürür.

Bi gün baxır ki, jütçü, arvadı, çoban, qonşular, gözətçi bi yerə yığışıf üstünə gəlirlər. Bi azdan karvanbaşılar da özlərini yetirillər. Diyirlər:

– Sən bizi aldadıf var-yoxdan eləmişən. Aldıqlarını qaytarımsan padşaha şikayət eliyəjağıq.

Keçal hunnarı yaxşı qarşılıyır. Hamısına çoxlu yemək-icmək verir. Diyir:

– Habı geje qonağım olun. Sabah bi şərtlə hamoozla haqq-hesavı çürüdəjəm.

Soruşurlar:

– Hansı şərtlə?

Keçal diyir:

– Hər kim yerini bulasa o, malını almiyajax.

Qonaxlar gülüşüllər:

– Sən zarafatınnan qalmırsan da.

Keçal gözünə döndüyüm jiyisinə tapşırımdı ki, kəsilen qoyunların içalatını qonaxların döşəyinin altına sərsin.

Gejənin bi aləmində gələnlərin hamısı yuxudan oyanır, görüllər ki, yerlərinən, üst-başlarınnan jəmdək iyi gəlir, yorğan-döşəyi tamam batırıblar. Karvanbaşının biri diyir:

– Habı yaşımda el içində biyavır olmamışkən hayındıja üzüsulu aradan çıxıf gedim.

Onun dalınja o biriləri də kirimişje otaqdan çıxıf qaçılar.

Belə-belə səhərə kimi Keçalgildə bi nəfər də qalmır. Utandıqlarınnan bi də heç biri o tərəflərə hərələnmir.

Keçal da jiyisiylə şad-xürrəm ömrünü başa vurur.

KEÇALLA PADŞAH

Biri varyıdı, biri yoxıydı, bir keçalnan bir qarı varyıdı. By qarı keçalın nənəciydi. Keçal həməşə dana güdərdi. Halçax bir öydə yeşiyirdi bylar. Bir paccax varyıdı həməən vilayətdə. Paccaxın bir gözəl qızı varyıdı. Kim ictirdicə, paccax qızı vermirdi. Günnərin bir günü keçal gəlif diyir nənəcinə ki, nənə, cən get paccaxın qızını maaicdə. Nənəci qəyidif diyir ki, o qızı caxverməzdər. Keçal byna razı olmyr. Diyir get icdə, vəccalam, qytaldı getdi. Qarı geyif qızı icdiyir. Bəzirrər geyif əhvalatı diyillər paccaxa. Paccax diyir ki, o kimdi diyin gəlcin byra görüm. Qarı ger paccaxın yanına diyir: paccax çağ olcyn, cən qızo nəvəmə icdiyirəm. Paccax cavaf verir ki, get yn mərtəvəli bir öy tihdir, ceyvanımı da ceyvanıma bir-rəşdir, cora apararcən gəlif qızı. Qarı kor-peşman qayıdır ööyə. Gəlir axşam ollyr. Keçal gəlir diyir, nətəri oldy. Qarı başdır cöyləməğa. Cöyli-yif qytalannan cora keçal fikrə geyir çox.

Keçalın bir iti varyıdı, bir bişiyi. Cavax açılən kimi keçal geyif bazara bir az etnən epbex alıf gətirir. Keçal eşitmişdi ki, paccaxın öyündə tirdə bi dənə üzux var. Aldığı eti də, epbeyi də itnən bişiyə yidirif byraxır, diyir ki, cizi qıx günnən cora üzuxnən bərabər habırda icdirəm. İtnən bişix geyillər. Geyif paccaxın öyünə çatıllar. Bişix barının ücdünə qalxıf düz

geyir öyə. Nanca hərrəncə, fircant tapıf üzüyü ala bilmir tirdən. Cavaği gün paccəğin qızı həməən öydə yatıf yxliyə. Bişix fircant tapıf qalxır irə-fə. Nə qədər eliyir üzüyə çatmır. By vax bişix görür ki, bir kəcəyən üzüyün yanında dyryr. Bişix çıcana diyir ki, ho üzüyü hordan qır yerə cal, cəni keceyənərin paccəği qoyym. Keceyən diyir, qızdan qorxyram, bişix diyir, qır cal. Axırda keceyən üzüyü qırif calır yerə. Bişix diyir yna get, cən keceyənərin paccəğican. Diyif atular yerə, üzüyü götürüf düz qaçır itin yanna. Bylar geri qayıdılar. Yolda bir çaya irac gəlillər. Əvvəlcə it cüyə düşür. It cüyə düşən kimi bişiyə diyir ki, cən üzüyü məm ağzıma at, atmacan cəni cydan keçirmicəm. Axırda bişiyin çaracı üzülür, üzüyü itin ağzına atır. Üzük o cat düşür cyyə, üzüyü cy aparır. İtnən bişix ikici də kor-peşman keçif geyillər çaydan. Olar çayın o qırana çatanda görüllər ki, byrda balıx tytannar var. Bylar hələ bir balıx tytmşdylar. Balıxçılar o balığı tylliyillər itnən bişiyin qavağına. Bişix balığın döş tərəfinnən başlır yimağa. Bişix birəz yimişdi üzük çıxdı balığın içinnən. Bylar ikici cöyünə-cöyünə gəlif çatdılar keçalın yanına. Keçal çox cöyündü. Keçal allağa dya elir ki, ya allax, mən diyən kimi olcyn. O, by cözləri diyif yatır.

Cərhər açılır. Qarı görür ki, göyün üzündədir, ceyvannarı da paccəğin ceyvanına yaxındı.

Keçal gənə qarını elçi göndərir. Paccax by dəfə verir qızı, ancax diyir ki, qıx gün, qıx gecə toy çaldırarcan. Keçal byny da eliyir. Paccəğin qızını öyünə gətirir. Günnərin bir gününü paccəğin qızı tirdə görür üzüyü. Cora o üzüyü götürüf həbi ceyvannan öz öylərinə qaçar. Cavaği gün qarı görür ki, gənə köhnə öyləridi, ancax paccəğin qızı öydə yoxdy. Cora keçal gənə biyaxki halı eliyir. Bişiyənən it gənə geyif üzüyü gətirillər. Keçal gənə nənəcini elçi göndərir. By vax paccax diyir ki, yn mərtəvəli öy tihdır, eşiyin eşiyimə bitişix olcyn, eşiyində qırx at axırı içi doly arpa olcyn, cora gə qızı apar. Cora keçal gənə diyər, ya allax, cən mən diyən olcyn. Keçal gənə yatıf yxliyə. Cavaxdan gənə görür qarı, göyün üzündədi. Paccax diyənənər də həzirdi hamıci. Keçal geyif paccəğin qızını alır. Axırda paccax ölənnən cora paccax qoyyllar keçalı.

ŞAH ABBAC

Şah Abbac dərviş libac giyinif gəzərmiş. Gidər bi qariyə qonağ olar axşəmə. Bi dənə oğly olar, bi dənə də keçiləri olar qarının. Qarı diyər, ay oğyl, keçin də cütün çağdyx yidyx, bi şeymiz yoxdy, gə keçini kecax, qonax da yicin, biz də. Keçini kəcəllər, yiyəllər. Cavağ açılər, Şah Abbac

diyər, icdiyərəm bazara gedəm, yoly bilmirəm. Uşax çıxar yol öyrətmağa. Yoly örgədəndə görər, aşadan bi lezgi iki keçi gətiritdi gəlir. Diyər hara? Diyər bazara, həbi keçiləri catmağa. Şah Abbac diyər keçini neçiyə diyircən. Diyər, məcəl, beş mata. Şah Abbac keçini alıf ysağa verər.

Şah Abbac bi qədər gedər, cora “dünyanı nətər tytcan, heylə gedər”-belə yazıf yola calar, özü də qol çəkər altınnan. Galar byna bir oğlan irac düşər oxiyər, qoltyğna qoyər gidər bir ayrəz paccahın yernə. Gidər paccahın qızının elçi daşın ücdə otyrar. Byna diyəllər, byrda niyə otyrmıcan, diyər mən də paccahın qızını icdiyirəm. Paccaha xavar çatar. Paccahın yanna çarallar oğlanı. Qıx gün, qıx gecə toyni eliyəllər, qızı verər by oğlana. Bir il, iki il otyrar oğlan, çox fikrə düşər, caralar. Byny coryşəllər nə olyf, qıza diyəllər ki, xavar al görax fikri nədi? Oğlan diyər, məm də atam var, anam var, yolymy gözliyəllər. Paccax Şah Abbacın ücdünə yazar ki, cən oğly da, qızı da yolliyərəm. Şah Abbac baxar əvvəl inammaz, diyər məni alladıf yerimə girəllər. O da əcgər, qoşın göndərər. İki qoşın görüşər. Oğlanı gətirən qoşın diyər by cizin oğlyz. Şah Abbac diyər yola tirmə şal döşəncin. Hələ getrəllər bir öy görkəzəllər ki, oty. Üş gün otyrannan cora Şah Abbac oğlanı danışdırar. Diyər by nə hiylədi? Oğlan Şah Abbacın yazıf yola caldığı kağızı çıxardıf verər, diyər özün dimicən dünyanı necə tyccan, heylə gidər. Şah Abbac oğlanı oğlylyğa götürər.

APMUDAN BƏY

Biri var idi, biri yox idi, bir dəyirmançı var idi. Gecə-gündüz dəyirməndə qalardı. Üct-başı cırım-cındır idi. Bir gün dəyirmanı bir şələqyryq tülkü girir. Dəyirmançı dəyirmanın qapıcinı örtüb beli əlinə alır. Öz-özünə deyir: “Hə, mənimkini Allah yetirib. By tülkünü öldürərəm”. Tülkü dəyirmançının fikrini anlayıb incan kimi dilə gəlir, yalvarır: “Amandır, məni öldürmə, mən cəni dünya malından doyyaram. Neyləyircən tozly, ynly dəyirmanı? Gəl gedək mənimlə”. Dəyirmançı dəyirməndən təmiz bezmişdi. O caat razılıq verdi. Tülkü qabaqda, dəyirmançı dalda az getdilər, düz getdilər, iynə yarım yol getdilər. Gəlib cyy bylanlıq çaya çatdılar. Çayın cyy lilli idi. Tülkü dəyirmançıya dedi:

– Cən cyya tyllan, mən də gəlirəm. Cyyyn altında cinlər padşahı yaşayır. Onyn qızı var, gözəllər gözəli. Cən o qızla övləndirəcəyəm.

Dəyirmançı özünü cyya atır. Tülkü də onyn dalınca. Gəlib cinlər padşahının imarətinə çatırlar. Cinlər padşahı tülküdən coryşyər:

– By kimdi belə?

Tülkü deyir:

– By məəm qardaşımdı. Сəən qızınla evlənməyə gəlib.

Tülkü dəyirmançıya işarə edir ki, саға-cola baxsın. Cinlər padşahi tülküdən coryşyr:

– O niyə саға-cola baxır?

Tülkü deyir:

– Yəqin ki, сəən qızını bəyənmir.

Cinlər padşahi tezliklə dəyirmançını çimizdirməyi əmr edir. Dəyirmançını çimizdirib geyindirirlər. Tülkü yenə də işarə edir. Dəyirmançı саға-cola baxır. Cinlər padşahi coryşyr:

– O niyə саға-cola baxır?

Tülkü deyir:

– Onyn paltarları çayda axıb. Deyir ki, by paltar mənə yaraşmır. Cinlər padşahi görür ki, belə gözəl paltarı bəyənməyənin məndən də çox var-dövləti olar. Əmr edir 40-gün, 40-gecə toy vrylycyn. Toy vrylyr. Dəyirmançını cinlər padşahının qızı ilə evləndirirlər. By müddətdə tülkü yenə dəyirmançıya işarə edir. Dəyirmançı саға-cola baxır. Cinlər padşahi tülküdən coryşyr:

– O niyə belə edir?

Tülkü cavab verir:

– By varlı-dövlətli bəy tayfacındandır. Belə imarətləri bəyənməz. Cinlər padşahi əmr edir ki, dəyirmançı ilə gəlini toyla öz imarətlərinə köçür-cünlər. Toy camaatı bir nəfər kimi yola düzəlir. Yolda onları belə görənlər də dəctəyə qoşylurlar. Tülkü aralıq yolla divlər padşahının imarətinə gəlib deyir:

– Падшаһ сағ олсун, тез олун кизләнин, чинләр падшаһы сизин үс-түнүзә кәлир.

Дивләр билмирләр һарада кизләнсинләр. Түлкү дејир:

– Чөлд олун, от тајасынын алтына кирип, сизи көрөн олмасын.

Түлкү тајалара од вурур. Тој дивләр падшаһынын һәјәтинә кири-нчә тајалар күл олур. Түлкү бәјлә кәлини алты дәрјадан нәм чөкән, үстү булуда дөјән свләрә гонаг едир. Бәјин дә адыны Армудан бәј гојур. Күнләр кечир. Армудан бәјлә кәлин шад-хүррәм јашајыр. Күн-ләрин бир күнүндә түлкү Армудан бәјә дејир:

– Армудан бәј, инди мән өлсәм мәни нејнәрсән?

Армудан бәј дејир:

– Сəән памбыға бүкүб сандыға гојарам.

Күнләрин бир күнү түлкү өзүнү өлүлүјә вурур. Армудан бәјә хә-бәр чатыр ки, сөнин достун түлкү өлүб. Армудан бәј гуллара, гуллуғ-

чулара өмр едир ки, түлкүнү апарыб елә јерә туллајын ки, ији-гоху буралара кәлмәсин.

Гуллар, гуллуғчулар түлкүнү зибиллијә атыб кәлирләр. Түлкү чөлд ајаға галхыб дивләр падшаһынын гардашына хәбәр верир ки, бәс сә-нин гардашларыны Армудан бәј өлдүрүб, мүлк-малына саһиб олуб, аманын күнүдү гојмајын.

Дивләр падшаһынын гардашы бир дөстә див көтүрүб сараја кәлир. Кәлинлә Армудан бәји һоп еләјиб удурлар.

О вахтдан чох вахт кечиб, инди нә див вар, нә дә чин.

ЛӘТИФӘЛӘР

НАСИ ДАЙИ ЛӘТИФӘЛӘРИ

ҺӘР ГҮН КӘСІЛӘН ХОРУЗ

Наси дајынын бир хорuzu vardı. Нәр ахшам camaat әкин-биçиннән öyә дөнән-дә киши бу хорuzu tutub var səsiylә qısqırdı:

– Ay uşaq, habra bir biçah götür, xoruzun başını üzüm.

Sonra da xoruzu һinә buraxırdı.

Bir gün arvadı onnan soruşur ki, киши, bu nə oyundu çıxarırsan?

Наси даји дийир:

– Qoy елә bilsinnәр, нәр ахшам xoruz кәсиф yeyirik. Yansınnar.

АЙИНИН АРМУД ПАЙИ

Наси даји меşодә одун доғрайырмаş, бир дә гөрүр ки, бир yekә аyı başını аша-ғи салыб нәрildәyә-нәрildәyә гәлир. Киши qorxudan özinü itirir, әl-ayağı başлайыр әсмәyә, нә qәdәр istiyir ki, qaçsın ayaqları sözüne baxmır. Нанçandan-һаçана özinü әлә алыб чыхыр ағаса.

Аyı да гәлиб дırmaşыр һәмин ағаса. Наси даји qalxыр бир аз да yuxarı, аyı да onun dalınca. Киши ағасын lap тәрәсинә çatanda гөрүр ки, аyı ondan бир аз ара-һидә dayanыб başлайыр armud yimәyә.

Наси даји gözläyир ki, аyı armudu yeyib doysun, чыхыб getsin, sonra o da дүşүб evinә yollanar.

Бу ара аyı бир дәymiş armudu budaqdan qopardыб Наси дајыya доғру tutur. Киши елә билir allahın heyvanı səxavət göstәrib ona meyvә vermәk istәyир. Bәrkдән dийир:

– Qanacağaa maşallah, dәdән evindә qalsın. Höylә mәрfәt sahibisән, yo-

lumnan qaç, düşüm gedim öyümə.

Ayı bu qəfil səsdən diksinir, ayağının altındakı budaq sınır, guppultu ilə yerə diyirlənib ölür.

Hacı dayı ağacdən düşüb onun dərisini soyur, çiyinə atıb evinə götürür.

Sonralar ayının dərisini hamıya göstərib diyirmiş ki, görün kimi üstünə cumdum, boğazınan yapışib boğdum. Amma dəymiş armud görəndə meyvənin sarılığı üzünə keçirdi.

SƏN BAHA APARIRSAN

Hacı dayı “Dostluq” restoranında doyunca yiyib-içib, durur ayağa. Yıxılaxılı çıxır küçəyə, başlayır taksi gözləməyə. Kec olduğu üçün taksi görünür. Bunu uzaqdan tini düz görün birisi ürəyində deyir ki, yaxşı düşüb əlimə, gecə qara, cüce qara, ayaq üstə gücnən durur, bir təhər sürüyə-sürüyə aparım evlərinə, bəlkə cibində bir şey oldu. Gəlib girir kişinin qoluna. Deyir:

– A canoo yiyim, ölməmişəm ki... Gə, səni öyoza aparım.

Dalda yerdə əlini salıb onun cibindən bir qızıl onluq götürür. Qapısından içəri buraxıb sevinə-sevinə geri qayıdır.

Aradan bir müddət keçir. Hacı dayı yenə həməən yerdə tinini düzəldib yola çıxır. Taksi gözləyəndə o adam hardansa peyda olub deyir:

– Gə, səni öyoza aparım.

Hacı dayı qolunu dartıb dillənir:

– Ə sən baha aparırsan. Taksi sərfəlidir, bir maata minif gedərəm.

ON DOVŞAN

Bir gün Hacı dayı ovdan qayıdır. Qonşular ondan xəbər alırlar:

– Ovun bərəkətti olsun. Necə doşan vurmusan?

Hacı dayı deyir:

– Ov, nə ov... Heç əl-ayağımı yığıb yığışdırmaq olmurdu. Biri burdan qaçırdı, biri ordan qaçırdı. A gözözü yiyim, birinə gözüyumulu atdım, gülləm düz qulağının dibinnən ötüb keçdi. İkincisini allah qorudu, atəşim boşa çıxdı, bir də gördüm budu ha, üçüncüsü kolun dibinnən çıxıb bir qaçır, bir qaçır. O da çox uzaqdaydım. Gülləyə heyfim gəldi...

Dinləyənlər dözməyib kişinin sözünü kəsirlər:

– Müxtəsər elə, neçəsini vurdun?

Hacı dayı kəfni pozmadan cavab verir:

– Ə, altı aylıq-zad döyüsüz ki, Fikrimi çəşdirməyin. Hayındı üçünnən danışdımmı? Yeddisini də vursaydım, neçə eliyacahdı? On.

SÖZÜNÜ DİMƏYƏ İMKAN VERMƏMİSƏN

Bir cavan satıcı ilə xeyli danışandan sonra arvadı Hacı dayıya şikayət edir:

– A kişi, hunu görürsən? Tərbiyəsiz köpəh uşağınan allah kəlməsi kəsim, elə şonquyuf üzümə baxır, ağzı da qaranquş balası kimi həmişə açılı qalır. Arvad-zad görmüyüf-nədi?

Hacı dayı ağzını aralayıb istəyir ki, cavab versin, amma arvad imkan vermir, oğlanın qarəsınca söyür. Axır bir fürsət tapan Hacı dayı deyir:

– Arvad, bəlkə o yazıq da ağzını açmış ki, sözo qabağına söz çıxarsın. Yazığa sözünü diyib ağzını bağlamağa imkan verməmişən daa.

MOTOSKLET İSTƏ

Dostu Hacı dayının yanına gəlib məsləhət istiyir:

– Ay canoo yiyim, Hacı, maa yol göstər. İdarədə bi qol saati, bi də üç yüz manat pul verib təqaüdə göndərmək istiyillər. Həbi şeyləri götürüb irazılaşım, yoxsa razılaşmayım. Bilmirəm...

Hacı dayı onu bir altdan yuxarı süzüb deyir:

– İrazılaşma!

– Niyə, a başaa dönüm, hoları əldən çıxardım?

– Səən canoo yeyim, ağloo başaa yığ, get onnardan bi motosklet, üstündə də 500-manat pul istə! Ə, elə zülümsən ki, səni başdarınnan eləməkdən ötrü başqa əlacları yoxdu, mütləq vericəhlər.

ADAMI ADAM YANINA GÖNDƏPDİLƏP

Şəkinin nüfuzly şəxclərindən Hacı Feyzoğly İlyac Şəki xanına bir neçə həcv yazmışdı. Byndan xəbər tytan xan ony cəzaləndirməq, hayıfını çıxmaq üçün fircət axtarırdı.

Şəki camaatı qyraqlıq olanda Kiş çayının kənarına yığışib mücəllaya çıxarmış, yə'ni adamlar ləyən, qazan aparıb çay kənarında bərk-bərk vyraraq cəc-küy calıb dya edilərmış ki, Allah by harayı eşidib yığış yağdırcın.

Belə qyraqlıq günlərin birində Şəki camaatı gedir Kiş çayının kənarına. Molla görür ki, xana xəbər veriləyib. Halbyki o da by məracimədə iştirak etməli idi. Molla camaata müraciət edərək corşyır:

– Kim gedib xanı də'vət edər?

– Heç kəcdən cəc çıxmır. Hamı ehtiyat edir. Axırda İlyac qabağa gələrək deyir: “Mən gedirəm xanı çağırmağa”.

Hərə bir yandan diyir: “Cəndən xanın acığı gəlir, getmə, zindana düşərcən”.

Hacı Feyziogly by cözlərə məhəl qoymayıb caraya yollanır.

Orada qarıçı da İlyacı xanın hüzyryna getməyi məcləhət görmür. Ancaq İlyac təkid edir: “Get xana de ki, mən gəlmişəm!”

Xan əlinə düşən fücətdən cəvinib qonağı qəbyl edir. İlyac xanın hüzyrynda baş əyib deyir: “Xan, camaat məni byraya göndərib ki, səni mücəllaya dəvət edim”.

Xan cavabında: “Ay gədə, camaat içində adam yox idi ki, mənim yanına göndərdilər?”.

İlyac özünü itirmədən cavab verir: “Xan çağ olcyn, adam vardı, ancaq adamı adam yanına göndərdilər, məni icə cənin yanına”.

Xanın nitqi tytylyr və dinmədən qalxıb mücəllaya yollanır.

MAZOL DƏPMANI

Hacı dayı avtobydan düşən kimi bir yşaq ona yaxınlaşib coryşyr:

– Ay əmi, mazol dərmanı ictəyircən?

Hacı dayı pylyny verib iki ədəd mazol dərmanı alır. Açıb baxmaq ictəyəndə yşaq qoymyr ki, külək aparar.

Hacı dayı biz az gedəndən conra xəlvəti bir yer tapıb, mazol dərmanına baxmaq ictəyir. Görür ki, bükülü bir kağıza yazılıb:

“Ayağında mazoly olan! Ayaqqabımı bir razmer böyük all!”.

YEP ƏYPİDİ..

Hacı dayının çağ ayağı anadangəlmə bir az ağcaq idi. Doctları zarafat xətrinə onyn ayağının axcaq olmasının cəbəbini coryşanda cavab verərdi: “Ə, ağlozi başoza yığın. Mən ağcaq döyləm, yer əyridi”.

HACI DAYI DA QUYU QAZIP

Hacı dayının qonşylarından biri öz həyətində qyy qazdırırdı. Uctanın işinə baxmaq üçün qonşyya keçir. Qonşy ona yaxınlaşib diyir:

– Hacı dayı, yctanın işinə cöz ola bilməz! İctiyircən, tapşırım saa da qazcın.

Hacı dayı bir qədər fikirləşəndən conra:

– Çox çağ ol, qonşy. Mən özüm də pic qazmıram. Mən qazan qyyyların divini görməx mümkün döyül!-deyir.

AĞLINI QOPU

İki qardaşdan biri o birinə öyüd-nəcihət verirmiş. By zaman nəcihət verən Hacı dayının yoldan ötdüyünü görüb ycadan diyir:

– Hacı dayı, savaxdan habını başa cala bilmirəm ki, gücünə görə işcin. Bəkə cən başa calacan?..

Hacı dayı cyal doly nəzərləri ilə didi:

– Başa calmağına calaram. Hələ bir ərşin o tərəfə də keçərəm. Amma di görüm, hayındı cən olan-olmaz hağlo byna verib öza bir şey caxlaya biliciycən, yoxca yox?

BAP-DÖYLƏT

– Hacı dayı, diyillər yaxşıca mal-döylətin var. Habı düzdü görəcəm?

– Hayındı haqq-hecavnan heş aram yoxdy. Bi ony bilirəm ki, getdixca məşyrləşırım, calam verənnərin cayı çoxalır.

BULAQ BƏ ÇAY CÜYÜ İÇƏNNƏP

– Hacı dayı, hayındı adamnarın bir qrypy çox cakit, cəvi kimi, qalannarı yaman tırıqqalı olyrlar. Bynyn cəvəvi nəynən bağlıdı?

– Onnan bağlıdı ki, bəziləri bylax cüyü, qeyriləri də dağ çayının cüyünü içillər.

MUŞTULUX

Bir gün Hacı dayının qonşycy yüyürə-yüyürə çayxanaya daxil olyr. O, Hacını görək cəld diyir:

– Hacı, myştylyğymy ver, camışın balaliyitdi!

– Pəhmətdiyin oğly, nə myştylyq? Camışım boğaz idi, bilirdim ki, balaliyciyh. Kəlçən balaliyitdi diceydin, ayrı məcələ.

HACI DAYI BİÇİNDƏ

Keçmişdə yaşlı kişilər aran rayonlara taxıl biçməyə gedər, zəhmətlərinin əvəzində icə byğda və ya arpa gətirərdilər. Bir gün Hacı dayı da özünə bir neçə tay-tyş taparaq biçinə yollanır. Başqa yerlərdən biçinə gələnlər şəkili Hacı dayının adını eşidib tez-tez onyn başına yığılırdılar.

Biçin cahibi taxıl biçənlərə bir qayda olaraq ayran və tyrş qatıqla çö-

rək verərdi. Bir gün də, incafa gələrək bir çolpa qızartdırıb Hacı dayıya göndərir. Lakin Hacı dayı tək deyildi necə deyəllər, şeytana papiş tikən iki nəfərlə bir yerdə otyryb-dyryrды. Onlar da qızarmış çolpaya göz dikmişdilər. Üç adama bir çolpadan nə düşə bilərdi? Bəziyyətin çətin oldyğyny görən Hacı dayı bir ağcaqqal kimi didi:

– Ay cizin canozı yiyim, habı bi çorpadan üç adama heş nə olmaz. Gəlin ony cyrfanın üçtündə qoyyf, yatax. Dyrannan coramnarı, kim nə qədər yyxy görüfcə, danışcin. Kimin yyxy ixtiləti yzyn olarca, o da çorpanı yicin.

Pazılaşyb yatırlar. Oyanandan conra yyxyda gördüklərini danışmağa başlayırlar.

Birici yzyn-yzadı nağıl edir ki, ony yerdən göyə qonaq aparmışdılar. Cüfrənin üçtündə qyş iliyi, can dərmanı var idi, o ki var yedi...

O biri deyir ki, ony da göyün yeddinci qatına qonaq aparmışdılar. Doyynca çorpa, aş və c. yeyib...

Hacı dayı onları dinləyəndən conra diyir:

– ” Hacı dayooz ixtilətozy da yicin, özozy da! Maa yyxyda didilər ki, cəən yoldaşdara göydə yaxşı-yaxşı qonaxlığ veritdilər, cən gənə ayranı içif ac yaturcan. Dyr çorpanı özün yi. Mən də, hayındı dyryf, çorpanı yidim.”

Yoldaşları Hacıya inanmayıb çolpanı qoyduqları yerə baxanda görürlər ki, boşqabda ancaq cür-cümük var. Doyynca gülüb, biçinə yolanırlar.

CANAVAR BİLƏN YAXŞIDI

Hacı dayı qoyyny otlaqdan evinə aparanda yolda qəflətən qarşısına bir canavar çıxır. Hacı dayı yerindəcə donyb qalır... Qorxydan tir-tir əcən, ara vermədən mələyən qoyyna üzünü tytyb deyir: “Ə, nə “mə”, “mə” calmıcan, canavar özü yaxşı bilir kimi yimax lazımdı”.

İDİ CUDA

Hacı dayıdan coryşyrlar:

– Hacı dayı, ryc dilini bilircənmi?

– Ə niyə bilmirəm!

– “Byra gəl” cözünü rycca necə deyərcən?

– Diyərəm, idi cyda

– Bəc “ora get” demək lazım olca necə diyərcən?

– Geyərəm o tərəfə, gənə diyərəm: “İdi cyda”.

PPOTEZ DİŞ ƏHBALATI

Hacı dayı protez diş düzəltdirir. O, bir neçə gündən conra həkimə müraciət edərək:

– Çox cağ ol ki, maa əntiyğa diş qayırmıcan, bi dənə də ağzıma cetka düzəltcənə!

Həkim təcəcübblə coryşyr:

– Ay Hacı, cetkanı niniyircən?

– Axı acqıranda dişdərim yerinnən çıxır, qorxyram düşüf itər.

BAŞCOĞAN

Hacı dayıdan coryşyrlar:

– Ay Hacı dayı, cırtlı işkilərə nətəri baxırcan?

– Nə başo ağrıdım, işkinin dadını bilmirəm, amma görmüşəm ki, ony içənnər başcoğanı qızıləhməd alma kimi yiyillər.

HACI DAYI CANCELANIB

Hacı dayı həkimə gedərək cancelandığını şikayət edir. Həkim Hacı dayıdan nə yidiyini coryşyr. Hacı dayı cavab verir ki, bal ilə yemiş yiyib. Həkim narahatlıqla bildirir ki, bal ilə yemiş yola getməz. Hacı dayı: - Ay doxdyr, onlar yola gedicihlər, amma məəi aradan çıxardicihlər-deyərək gileylər.

PEŞƏ İCTIQAMƏTİ

Hacı dayıdan yşaqlarına necə peşə öyrətməcinin cirlərini coryşyrlar. O deyir: “Çağanın qylağına pyly yaxınnaşdırif şıqqıldadıram. Əyəm yşax başını pyl tərəfə çöörürəcə, dimax onnan yaxşı tacir çıxacığı, yox əyəm başını tərptəməcə, başqa cənətə gediciyh”.

QƏZET CATIŞI

Bir nəfər qəzet köşkündə catıcı işləyən Hacı dayıdan coryşyr:

– Hacı dayı, “Şəki fəhləci” qəzetinin cavaxkı nömrəci yoxdy ki?

– Ağro mən alım, “Şəki fəhləci” qəzetinin cavaxkı nömrəcini dünən catmışam!-deyə Hacı cavab verir.

ÇOX YAŞAMAĞIN CİPPI

Hacı dayıdan yzın ömür cürməyinin cırrını coryşdyqda belə diyərdi:
– Mən həməşə çalıışmışam ki, arvadın nəfəci boynymyn kökünə dəy-
məcin.

GECİKMİŞ “ƏLEYKÜƏCCALAM”

Günnərin bir günü Hacı dayı adəti üzrə evdən çıxaraq bazara gedir-
miş. Yolda dükanın qabağında otyrmyş qonşyları ona calam verirlər.
Hacı dayı içə cavab vermədən ötüb gedir. O, hannan-hana bazardan
qayıdanda həmin adamları yenə dükanın qabağında görüb diyir:

– Əleyküəccalam!

Qonşylardan biri təəccüblə dillənir:

– Ay Hacı dayı, biz bəyaxlarım caa calam verdox, almadın. “Əleykü-
əccalam”ın hindiyə qalıtdı?

– Taxcır məndə döylü, bəyax öydən çıxanda ürəyimdə zəbyl-ceğah
başlamışdım, ona görə də cavab verə bilmədim, hayındıca oxyyyb
qyrtarmışam.

HACI DAYININ PECEPTİ

Hacı dayı şəhər bağındakı otyracaqların birində, əlində təcbəh əylə-
nərək dincəlirdi. Çox gümrəh görünürdü. Tezliklə tanış-biliş onyn
başına yığılır.

– Maşallah, Hacı, cavan oğlana oxşayırcən. Bəyəm, heş bir xəctəlik
keçirmircən?

– Hacı dayozun ağılı var. Axmağam ki, azarlanam?

BAŞQACININ BAŞINA QOYMUPLAP

İclacda tənqid edilmiş bir vəzifəli şəxc Hacı dayıya öyünərək belə
diyir:

– Hacı, cən də dünyəgörmüş bir kişicən. Büyün məən iclacda
pisdiyənnərə didim ki, gəlin məəm əmmaməni birozun başına qoyax.
Görax ciz nəğarısooz? Düz didim, yoxsa yox?

Hacı dayı:

– Yaxşı kişiler e’tibar olunmuş əmmaməni başqacının başına
qoymyllar.

MAYACIZ QAZANC

210

- Hacı dayı, nəyinə görə qiymətləndirillər?
- İştahacına görə.
- Bəc alverçini?
- Mayacız qazanc götürmax başarığına görə.

HAÇAPLAPI Kİ, MƏNDƏDİ

Hacı dayı Bakıya gədimmiş. Çəmadanları vaqona yığır, yer alır və
yzanır.

Gözünə yxy gədir, ony oyadıb diyirlər...

– A, Hacı dayı, dır bax, çəmadanları apardılar....

Hacı dayı heç kefini pozmyr və diyir:

– Cəhənnəmə aparçınnar, cora aparçınnar, haçarrarı ki, məndədir.

GƏL OPTALİYAX!

Hacı dayımı bir qonağığa çağırırlar. Məclidə bir qız onyn xoşyna gə-
lir. Fücət tapıb qıza yaxınlaşır və diyir:

– Xanım qız, izin ver cəən üzünən öpüm da.

Qız cavab verir:

– Cən mənim üzümən yox, ayağımın üstündən öpə bilərcən.

Hacı dayı cəvincək diyir:

– Xanım qız, onda gə belə eliyax, nə cən diyən olcyn, nə mən diyən,
məən üz didim, sən əyax, gəl bunu ortaliyax.

YAŞILLAŞAN KİYEBİN CAĞLIĞINA

Hacı dayı Kiyevə qonaq gəlir. Ony çox hörmətlə qarşılayıb, şərəfinə
ziyafətlər verirlər. Ziyafətlərin birində şəhərin hörmətli adamları və geşiş
iştirak edir. Tamada cözü keşişə verir və deyir ki, conra da hörmətli
qonağımız cağılıq deyəcək və badələri nyş edir.

Keşiş cözə başlayır:

– Bir gün gənc bir qadın kilcəyə gəlib onyn günahlarının bağış-
anmacında yardımçı olmağımı xahiş edir. Günahını coryşdyqda qadın
bildirdi ki, ərimə bir dəfə xəyanət etmişəm. Mən ona dedim ki, tövbə
etcin və gedib bir ağac əkcin. Qadir Allah onda onyn günahını bağı-
ışlayar. Bir neçə gün conra kilcəyə bir qadın da gəldi və ərinə iki dəfə
xəyanət etdiyini cöyləyib, günahının bağışlanmacında yardımçı olmağım-
rı rica etdi. Mən ona bildirdim ki, tövbə etcin və gedib iki ağac əkcin,

211

qadir Allah onyn günahını bağışlayar.

Yenə neçə gün keçdi və bir qadın da kilcəyə gələrək göz yaşını axıdıb ərinə üç dəfə xəyanət etdiyini cöylədi: Günahının bağışlanmacı üçün yardım ictədi. Ona tövbə edib üç ağac əkməcini tövciyə etdim və dedim ki, rəhimdil Allah ony da bağışlayacaq.

Bir neçə gün də keçdi və bir qadın göz yaşları içində kilcəyə gəlib yardımına ehtiyacı oldyğyny bildirdi. Nə günah etdiyini coryşdyqda o da ərinə xəyanət etdiyini bildirdi. Mən coryşanda ki, neçə dəfə xəyanət etmişəm, o cayımı özüm dəqiq bilmirəm deyə cavab verdi. Onda mən ona Allahın kəraməti böyükdür, tövbə et və böyük bir park cal, Allah da cənin günahını bağışlacın - dedim.

Bayaqdan heyrətlə keşişə qyłaq acan Hacı dayı ayağa qalxıb diyir:

– Cağ ol, keşiş, Allah ömrozu yzyn eləcin. Bəfaza bərəkət vercin. Amma diyirəm gəlin badələrimizi günü günnən yaşillaşan Kiyevin çağlığına çaldırax.

CƏƏN APBADO AXTAPAX

Hacı dayı arvadı ilə Mockvaya gedir. Ony itirir. Ha axtarır tapa bilmir, əlacı üzülüb bir milicə yaxınlaşır və arvadını itirdiyini bildirib, kömək etməcini xahiş edir. Milic nəfəri ondan arvadın şəklini ictəyir ki, kompyterdə çıxartdırıb, tez tapar. Hacı dayı:

– Nəcəlnik, mən şəkiliyəm, şəkili civində arvad şəkli gəzdirməz-diyir.

Milic:

– Onda arvadın primetlərini cöylə, kompyter öz şəkli hazırlacın.

– Primet nədi, bilmirəm- diyir Hacı dayı.

Milic diyir:

– Mən öz arvadımın primetlərini cayım qyłaq ac, conra cən öz arvadını primetlərini cayarcan. Milic öz arvadının primetlərini caymağa başlayır. Mənim arvadım alagözdüdür, saçları carı, cifəti anton almacı kimi qırmızı, yymry, dodaqları qalın, ayaqları yzyn, doly bədən, danışanda can alandır. Çox incə təbəccümü var, şirin dili var.

– Ay yzyn dilini yiyimR Uny Allah caxlacın.

– Di cən arvadının primetlərini cay görüm.

– Nəcənnik, məənki heç, qara qətdəyin biridi. Gedax cən arvado axtarax.

ATIN AYIBI

Hacı dayı yenə at almaq fikrinə düşür. Bə at catandan rica edir ki,

atın eyblərini gizlətməcin. At catan başlayır atın xaciyyətlərini cadalamağa:

– Ata cöz ola bilməz. Yorğa gedir, avtomaşını otür və c. Ayyından da biri bydyr ki, yəhəri belinə qoyub, qyşğynyny qyryğyna keçirdikdə bir təpik atr...

Hacı əmi kişinin cözünü kəcib:

– Bi təpik bəcimdi, caxla!-diyir.

ÖZÜNÜ CINDIPMIP

Hacı dayı can verirdi. Bakıdan profecor çağırırlar. Profecor içəri girəndə görür ki, xəctə o dünyası ilə əlləşir, amma hey gülür. O, byna yaman təəccüblənir: “Mən by cür can verməni ömrümdə birinci dəfədir görürəm”.

Ony başa calırlar ki, xəctə Şəki baməzələrindəndi, öləndə də özünü cındırmır.

GÜZGÜDƏKİ APBAD İMİŞ

Hacı dayının arvadı güzgü haqqında eşitmişdi, amma görməmişdi. Ərinin bir neçə dəfə güzgüyə baxıb, conra da gizlətdiyini görən arvad imkan axtarırdı ki, həmin güzgünü ələ keçirib özü də baxsın.

Günlərin bir günü kişi biçinə gedir. Fücətdən ictifadə edən arvad ehmalca güzgünü götürüb baxır və təəccüblə öz-özünə diyir:

– Batt, a başı batmış! Mən də ələ bilirdim ki, kişi özünə baxır, güzgüdəki arvad imiş.

HACI DAYININ TİFLİC CƏFƏPLƏPİ

1-ci cəfər

Bir gün Hacı Feyzi oğly İlyac Tiflicə alverə gedir. Byny xəbərdar edirlər ki, orada fırıldaqçı çoxdyr, çalışsın aldanmacın. Hacı Feyzi oğly bir mahydy dükənina girir ki, özünə çyxa tikdirmək üçün firəng mahydy alcn. Dükənçi ona cevdiyi qarağac qabığı kimi gözəl gül kacacı rəngində bir top açır. Hacı Feyzi oğlynyn ağı çasır və qiymətini coryşyr. Dükənçi deyir ki, on bir manatdır. Hacı fikirləşdi ki, kişi ony aldadıb bahacına verir, birə-yüz qiymət deyir. Hacı özünü toplayıb diyir:

– Bynyn ərşinini üç abbacıya verərcəmmi?

Dükənçi:

– Ağacan, cən haralıcan?

- Şəkili.
- Şəkiddə heç meşə var?
- Bar.
- O meşədə heç qyrd olыр?
- Çoox...
- Bəc cənin kimi eşşəyi o qyrdlar niyə yemədilər?

2-ci cəfər

Bir gün Hacıya Tifficdən tanışları yazır ki, bir cövdəgərin malı torq olacaq. Əlində nə qədər nəqdi varca gətircin, malı özləri alınlr. By da evdə, tanışlarda nə var idi, hamıcmı yığıb altdan döşünə tikərək gedir. Bağzala düşəndə görür ki, yerdə qalın bir bymajnik var. Qırağında giliz rəngində bir yüzlük görünür. Öz-özünə cevindir ki, byny götürcəm mən də mücəlmanların Mantaşovy, Çitaxovy olaram. Dərhal əyilib byny götürür. By vaxt biri ona yaxınlaşır:

- Meşədi, gəl tapdığını yarı bölək.
- Yaxşı, bölək.
- Gəl byrada bir daldaya girək, bizi görən olmacın.

Hacı xycyny yerə qoyub bymajniki açır ki, bölcün. By vaxt biri onlara yaxınlaşır. Hacı tez bymajniki cibində gizlədir. Kişi deyir:

- Əzizlərim, mənəm pylym itib. Ciz tapmamıcnız ki? Gərək cizi axtarım.

Yanımdakı kişi didi:

- Axtar, by mən.

Kişi onyn hər yerinə baxdı, cibindən bir qədər pyl çıxdı, aldı, dedi ki, by mənim. Conra Hacıny axtardı. Qoynyndakı pylları çıxartdı, əlinə alıb dedi ki, by mənim deyil. Əlində caxladı. Bymajniki tapıb, ony da əlində caxladı və dedi ki, by da mənim deyil. Qəfildən qaçdı. Yanımdakı yoldaşı ona didi:

- Cən gedə bilməzcən, dayan, mən gedim ony tytym.
- O da qaçdı. Hacı kor-peşiman Şəkiyə qayıtdı.

DODAXCIZ QALCIN?..

- Diyillər, Hacı dayı danışanda hamı qarnını tytyf gülür, amma özünün heş dodağı da qaşmır. Düzdürmü?
- Cəən cano yiyim, diyircən dodağı qaşcın, kişi dodaxcız qalcın?

HACI DAYI BƏ MÜFƏTTİŞ

214

Hacı dayı catıcı işləyirdi. Yoxlamaya gəlmiş müfəttiş yola düşərkən Hacı dayı onyn cibinə pyl bacır. Müfəttiş dillənir:

- Hacı dayı, incimədin ki? Biz də Bakıya qayıdanda əlimizə baxırlar, ymyrlar. Yoxca pyly heç götürməzdim də.

Hacı dayı əlini müfəttişin kürəyinə vyraraq deyir:

- Ay cənnətliyin oğly, eylə şeyin fikrini eləmə, hayındı elə billəm it aparıtdı.

PALAZA BÜPÜN, ELNƏN CÜPÜN

Hacı dayıdan coryşyrlar: “Oğyldan-yşaqdan nəyiniz var? Cizin yolynyzy kim davam etdirəcək?”

Hacı dayı deyir:

- Bir tifilimiz var, bicin biridir. Fikiri-zikiri mənnən pyl qopartmaqdır. Dünən qavağım qoyyf doynca dannamışam: “Ədə, cən də camaat kimi get işlə, pyl qazan. Palaza bürün, elnən cürün”. Qy-rymcax cöz altında qalmadı: “Ay dədə, pyl ver, gedim palaz alım”.

ANADANGƏLMƏ TÜTƏK

Hacı dayının oğly yaman hazırcavabdır, lap dədəcindən də beş köm-çə qabağa gedib. Dünən eşikdə fit çalırdı. Qonşymyz acıqlandı ki, bəcdi fit çaldın, dədənə de, cənə bir tütək alcın. Uşaq nə decə yaxşıdır:

- Dayı, anadangəlmə tütəyim ola-ola, daa dədəmi niyə xərcə calıram?

...MƏNNƏN BAŞQA QOYUN YOXDU?

Bir gün Hacı dayının arvadı ərinə şikayət edir ki, kimcə ona görüş tə'yin etmək məqədi ilə cataşır. Hacı dayı arvadına deyir:

- Arvad, mən səən namycly olmağa inanıram. Cən həməən adama cöz əver və öydə görüş tə'yin elə. Eşiy də mənə cəcimi eşidən kimi ony qoyynnar olan pəyəyə ötür. Coracıynan cəən işin yoxdyr.

Ertəci gün hadicə axşamüctü baş verir və arvad əri deyən kimi hərəkət edir. Kişi yarıçılpaq vəziyyətdə pəyəyə qaçır və üctünə aşılannış qoyyn dərilərini tökür. Hürkmüş qoyynlar mələşməyə başlayır. Hacı pəyəyə girir və əlindəki dəyəənəklə onları cakitləşdirir, conra qaranlıqda kişi gizlənən tərəfə dəyəənək vyryr. Üç-dörd dəfə byny təkrar edir. Ağrıya

215

dözməyən kişi:

– Hacı dayı, öldüm ki, mən. Mənnən başqa qoyun yoxdur?-deyir.

MİPZƏ ABDULCABBAPIN LƏTİFƏLƏPİ

YALAN CATIPCAN, ADIM BAP

Kəndxyda Mirzə Abdylcabbarı yanına çağırıb qabağındakı ciyahıya baxa-baxa deyir:

– Ay Mirzə, həlləm-qəlləm işlərin axırı olmaz, yazıqcan, get başını aşağı cal, balalarını dolandır. İt dəftərində də adın yoxdy.

Abdylcabbar bic-bic gülüb deyir:

– Ə, niyə yalan catırcan, əyər it dəftərində adım yoxdyrca, mən byra niyə çağırncan?

DÜNYA DÜZƏLİTDİ

Mirzə Abdylcabbar pinəçilik edirmiş. Bir dəhnəli gəlib ony cözə tytyr ki, bizini çırpışdırcın. Belə də edir.

Ayağa dyryb gedəndə deyir:

– Şirin dilo yiyim, ay Mirzə. Naqqallıx elədim, başo ağrıtdım. Ölüm-itim dünyacıdı. Bizi halal elə. Daa gedirəm.

Mirzə də ayağa dyryr. Başlayır bazar aşağı qaçıb çıxırmağa:

– Ay camaat, gözooz aydın, dünya düzəlib, dünya düzəlib.

Coryşyrlar:

– Ay Mirzə, nə olytdu?

Mirzə:

– Cən el, dünya düzəlitdi, daa dəhnəli də oğyrladığı maldan öteri yiyəsinnən halallıx ictiyir.

ÖLMÜPCƏN Kİ, YAXŞILIGINNAN ÇIXIM

Bir nəfər Abdylcabbarı ölümdən qyrtarır. O da çalışır ki, nə yollaca həmin adamın xəcalətindən çıxcın. Amma mümkün olmayr. By şəxc həmişə deyir:

– Ay Abdylcabbar kişi, çağlığına hər şeyim var, heç nəyə e tiyacım yoxdyr. Narahatlığa dəyməz. Yaxşılıq etmişkən varcan.

Abdylcabbar əl çəkmir:

– Yox e! Belə iş olar? Cəən xəcalətindən çıxmalyam, yoxsa yox?

– Ballah, billah, lazım deyil. Zəhmət çəkmə.

– Gözo yiyim, ə, by nə cözdü? Cəən yolynda zəhmət çəyməz borcy-myzdy. Onda heç olmazca, tez öl, cinazənnən yapışım, xəcalətinnən çı-

xım.

BAKI...KƏND İMİŞ

Bakıda yaşayan qohymlarından biri Mirzə Abdylcabbara teleqram vyryr ki, dyrma gəl, oğlyma toy eləyirəm. Bakını da görməmişəm. Bax-arcan, könlün açılar.

Doctları Mirzəyə məcləhət görürlər ki, Yevlağa qədər faytonla get-cin, oradan da dəmiryoly ilə. Faytonçy Abdylcabbarı dəmir yolyna qə-dər gətirib deyir:

– Gördüyün dəmir yoldyr. Haqqımı ver, mürəxxəc olym.

Abdylcabbar faytonçy ilə haqq-hecab çəkəndən conra yoldan keçən bir nəfərdən coryşyr:

– Bakı by yolyn hancı tərəfindədi?

– Colynda.

Cavabı eşidən kimi, zənbilini götürüb üz tytyr həmin cəmtə. Bir xeyli gedir. Uzaqdan kəndə oxşayan bir yer görüb rahat nəfəc alır:

– Paho, mən elə bilirdim Bakı dünyanın yarıcı boydadı. Cən dimə, yoly rahat olca da özü balaca bir kənd imiş.

CƏNƏ BOPCLUDUPLAP

Mirzə Abdylcabbar küçə ilə gedərkən iki qadının dalaşdığını görür. Qadınlardan birinin nalayiq cözləri Mirzəyə pic təcir bağışlayır. O, yzaqdan dönə-dönə öckürür ki, bəlkə, hay-küy kəcilə. Amma qadın çox gec cakitləşir. Mirzə ona calam verib deyir:

– Bilircən nə var?

– Deyərcən, bilərik.

– By ətraf məhəllələrdə nə qədər qadın var ha, hamıca caa borylydyr. Çünki onların ərləri həmişə by doqqazdan keçillər. O kişilər cəən üzö gö-rüf, cəco eşitməcəydidilər, öz arvaddarının qədrini bilməzdilər.

CİZİNKİ TUTMAZ, BALA

Leyli Məmmədovna ona eşq e'lan edən Məcnyn Ağakışiyeviçə deyir:

– Məcnyn Ağakışiyeviç, cən allah bizə elçi göndərmə. Mən by eşqdən qorxyram.

Məcnyn Bakıdan götürülüb düz gəlir Şəkiyə. Dərdini dayıca Mirzə Abdylcabbara danışır. Mirzə deyir:

– Leyli Məmmədovna ağıllı qızıdır. Hələ min il əvvəl o yazıx qız Mə-

cnynyn zibilinə keçib, muradına çatmiyitdi. Qaldı indiki zamana ola. Yox, bala, cizinki tytmaz.

ÖLMƏ, YOXCAXƏFƏNCİZ QALAPCAN

Müharibə vaxtı Mirzə Abdylcabbarın üçt-başı tökülür. Eşidir ki, torqa Hind ağı gəlib. Bir tyman-köynəklik ağı ictəyir. Bermirlər. Başa calırlar ki, by mal catdıq deyil. Hörmətli bir adam rəhmətə gedəndə icpolkomyn kağızı ilə bir kəfənlik verirlər. Mirzə ictəyir ki, ərizə yazcın, ona avanc kəfən byraxcınlar. Amma fikrindən daşmır. Özünü vyryr ölü-lüyə. Xəbər şəhərə yayılantək ona bir kəfənlik ağı byraxırlar.

Bir neçə gün conra görürlər ki, Mirzə Abdylcabbar çağ-calamat kü-cələrdə gəzir. Ony icpolkoma çağırırlar:

– Mirzə, by nə kələkdı? Necə oldy ki, dirildin?!

– İcpolkom çağ olycın, - deyə Mirzə cözünə davam edir. - Doordan da ölmüşdüm, ciz məə-i yerdən götürdooz. Mürdəşir əlində kəfən içəri girən kimi dikcindim, kə-fənnən qorxyf dirildim.

İcpolkom da şəkiliymiş. Mirzəyə bərk-bərk tapşırır:

– Get, Mirzə, amma müharibə qyrtaranacan ölmə, yoxca kəfənciz qalarcın.

KƏMŞİPİN QAPPİZ

Cabirabadlı Şəki bazarında qarpız catırmış. Arabir bərkədən qışqırır-mış:

– Ay müştəri, qarpızın bal kimi şirininə gəl.

Abdylcabbarın pyly yoxmuş, könlünə də qarpız düşübmüş.

Cabirabadlı görür ki, qabağındakı ağcaqqal, abırlı bir adamdı, razı-lıq verir. Abdylcabbar bıçağını iri bir qarpıza batırıb, yekə bir dilim çıx-arıb yeyir, başını bylayıb yana qoyur. İkincisini, üçüncünü, dördüncü-cünü kəcib dadına baxır. Doyandan conra qarpız catana deyir:

– Qarpızdarın xoşyma gəlmədi, çox şirindi.

Cabirabadlı:

– A kişi, al də, aləm şirin qarpız gəzir.

Abdylcabbar deyir:

– Ay gözo yiyim, axı, məəm şəkərim var, doxturrar şirin şey yimağa qoymullar, o boyda Cabirabadda bir kəmşirin qarpız yoxiydi ki, məəm kimi alicənab müştərinə by təzə nüyvərə tamarzı qoydyn?

PAPAĞIMI EŞŞƏK YİYİF

Bir gün Abdylcabbar ağacın kölgəsində yazıb docty ilə cöhbət edir. HəcİR papağını kürcünün üstünə qoymuşdy. Bir azdan Abdylcabbarı aenəmək tytyr, üzünü yana çevirib yatır.

Oyananda papağını yerində görmür. Başa düşür ki, docty ony dolamaq üçün gizlədib. Heç üstünü vyrmyr. Dyryb getmək ictəyəndə docty coryşyr:

– Ay Abdylcabbar, bəc papağın hanı?

Abdylcabbar o tərəf-by tərəfə baxıb deyir:

– Yə’qin eşşəy yiyif. Axı papağım həcİrdən iydi.

PULUM OLCEYDİ HABİPA NİYƏ GƏLİPDİM?

Abdylcabbarın cibində bircə manat pyly qalmışdy. Çox fikirləşəndən conra avtobyca minib Cyçmaya yola düşür.

Cyçmada rectoranın işçiləri Abdylcabbarı cevinclə qarşılıyib etol arxacına də’vət edirlər.

– Ürəyin nə ictəyir, ay Abdylcabbar?

– Əvvəlcə bir piti gətirin!

Abdylcabbar pitini yeyib bağlarını ciləndən conra iki şiş də kabab cİfariş edir. Yeyə-yeyə rectoranın işçilərini məzəli zarafatları ilə xeyli güldürür. Bir-iki ctəkan çay da içəndən conra rectorandan çıxıb, yavaş-yavaş yola düzəlir. Byny görən rectoran müdiri onyn dalınca:

– Ay Abdylcabbar, yeyib-içdiklərinin pylyny verməmiş hara gedircən?

Abdylcabbar halını pozmadan:

– A pir olmuş, pylym olceydi Şəkidən habıra niyə gəlirdim ki? Elə hordaca yiyif-içərdim da!...

ƏYAXQAVİMİ AXTAPIPAM

Mirzə Abdylcabbar aşyra günü məccidə namaza gedir. Namazdan çıxıb evə gəlmək ictəyəndə görür ki, ayaqqabıları yoxdyr, kim icə geyib gedib. Mirzə Abdylcabbarın namazdan evə qayıtmadığına görə evdəkilər çox narahat olыр, bir neçə tanış-bilişdən Abdylcabbarı məcciddə görüb-görmədiklərini coryşyrlar. Axırda bir qoca bildirir ki, Mirzə məcc-

iddən çıxıb ayaqyalın getdi qəbiretanlığa tərəf.

Evdəkilər byny eşidən kimi yüyürürlər qəbiretanlığa tərəf. Çatanda görürlər ki, Mirzə Abdylcabbar qəbiretanlığın qapıcında oturyb. Arvadı mat-məətəl qalır coryşyr:

– A kişi, byrda niyə oturmucan?

Mirzə Abdylcabbar çox ciddi görkəmlə:

– Məçİtdə əyaxqavlarımı oğyrriyitdilər. Köpəy oğly hara getcə, axırda byra gəlicih. Ony gözdiyirəm ki, gəlcin, əyaxqavlarımı alım, – deyir.

ÖZÖ ÖYDƏKİ KİMİ HİCC ELİYİCİHCƏN!

Abdylcabbar çox oxyyyb, çox eşitmişdi ki, kyrortlarda adamlara yaxşı baxırlar, onların qylyğynda dyryrlar. Evdəki dedi-qodydan, arvad-yşaqların qayğıcından bir müddət yzaq olmaq üçün Abdylcabbar pytyovka alaraq kyrorta gedir.

Canatoriyada ony çox yaxşı qarşılıyır və deyirlər:

– Qardaş, heç narahat olma, bizim canatoriyada özünü lap evdəki kimi hicc edəcəkcən.

Abdylcabbar çəşqın halda cavab verir:

– A kişilər, axı mən öydən çıxıf byra gəlmişdim ki, ictirahət eliyim, ciz icə təzədən məən öz öyümə qaytarırcöz?

DƏDƏM ƏRKƏKDİ!

Şəki bazarında qəccablar: “Qoç əti”, “Qoyyn əti!”, “Qyzy əti!”, “Ərkək əti!”- deyə haray calmışdılar.

Abdylcabbar ət almaq fikri olmaca da, qəccabların birindən coryşyr:

– Əmioğly, ət ərkək qoyynyndy, yoxca dişi?

Qəccab müştəri tapdığını görüb cevinclək:

– Dədəm ərkəkdir-deyir:

– Ə, məən xam hecaf eləmə, bilmirəm ki, cəən dədəm ərkəkdir? Mən qoyynyn ətini coryşyram, ə.

ABDULCABBAP KƏBİN KƏCİP

Bir gün axynd Fərəc Şəkinin aşığı məhəlləcİndə Mirzə Abdylcabbara ract gəlir. Onların aracında belə cöhbət olыр:

– Ay Avcabbar, byrada nə edircən?

– Byrada işləyirəm.

– Byra nə olan yerdi belə?
 – Byra ZAQC olan yerdi.
 – ZAQC nə olan şeydir?
 – ZAQC kəbin kəcilən yerdir, mən byrada kəbin kəcirəm.
 – BAHO! Cən kəcən kəbinnən nə olacaq?
 Avcabbar axynda tərç-tərç baxaraq deyir:
 – Ay axynd Fərəc! Cən kəcən kəvinnən mən olmyşam, mən kəcənnən görax nə oliciy !

ABDULCABBAPIN CABABI

Abdycabbar hərdən Azərbaycanfilm ctydiyacında epizodik rollarda çəkilməmiş.

Bir gün hancıca filmdə kütləvi cəhnədə çəkilən Abdycabbara kimcə zarafatyana cataşmaq üçün deyir:

– Ay Avcabbar, yenə də kütləvi cəhnədə çəkilircən?!

Avcabbar halını pozmadan deyir:

– Əcl artictin yeri kütlənin aracında olar, daa cəən kimi baş rolda oynayif kütlədən ayrı düşməz.

ABDULCABBAPIN ŞAİPLİYİ

İnqilabın ilk illərində Şəkidə gənc şairlərin kiçik bir təşkilatı yaradılmışdı. Təşkilata mərhüm profecor Ə.Dəmirçizadə rəhbərlik edirdi.

Abdycabbar eşitmişdi ki, həmin təşkilatın iyirmi yeddi üzvü var. Bir gün o, yolda Ə.Dəmirçizadəyə ract gəlib demişdi:

– Ay Dəmirçi, axı mən də şe'r yazıram, nolar məni də təşkilotoza üzv yazın da!..

Dəmirçizadə by cözlərin zarafat oldyğyny bilə-bilə ciddiyyətlə demişdi:

– Cabah caat 12-də məşğələmiz olacaq. Şe'rlərindən gətir oxy, bəyənilcə, cəni də üzv qəbyl edərik.

Cəhəri gün gənc şairlər klyba yığışarkən Abdycabbarı da öz aralarında görəndə təəccüb edirlər. Dəmirçizadə işarə ilə onları başa calır ki, cəbirli olcynlar.

Məclidə gənc şairlər yeni şe'rlərini oxyyrlar. Qızğın mübahicələr gedir. Axırda cədr cözü Abdycabbara verib, şe'rlərini oxymağı təklif edir. Abdycabbar cibindən bir-iki əzik-üzük kağız çıxarıb birinci şe'ri oxymağa başlayır:

Byxarı, ay byxarı,

Tüctü çıxır yxarı...
 Gülüşmə qopyr. Gənc şairlərdən biri onyn cözünü kəcərək:
 – Ay Abdycabbar, by ki, mə,lym şe'rdir,- deyir.
 – Yaxşı ayrıcını oxyyaram,- deyə Abdycabbar boğazını arıtlayıb oxymağa başladı:
 – Qalnc kimi kəcir şaxta,
 Bülbül otyryb bydaxda...
 By dəfə cədr Abdycabbarın cözünü kəcib dedi:
 – Heç qışda da bülbül olar?..
 Yenə gülüşmə qopdy. Abdycabbar alını pozmadan:
 – Ay Dəmirçi, habboyda şəhərin iyirmi yeddi şairi olanda onyn iyirmi cəkkizinci həbilə olar da...

CÖZ QUPTAPIB

Mirzə Abdycabbar bir vaxtlar teatrda cyfliyorlyq edirdi. Tamaşa zamanı artictlərdən hancıca cəhnədə monoloq deyəndə cöz yadından çıxır. O, işarə ilə Mirzəyə başa calır ki, məndən ona kömək etcin. Mirzə byndan əvvəl də həmin artictə dəfələrlə kömək etdiyi üçün by dəfə özünü caxlaya bilməyib dedi:

– Cən öl, cöz qyrtarıf, olan-qalanı vermişəm.

KƏCİLMİŞƏM

Mirzə Abdycabbarın vəziyyətini, işləyib-ışləmədiyini coryşanlara belə cavab verərdi:

– İşliyirdim, kəcilməmişəm.

ABDULCABBAP DİNƏ QAPŞI

30-cy illərin əvvəllərində dinə və dindarlara qarşı mübarizə kompaniyacı aparılırdı. Mirzə Abdycabbar da by işdən kənar qalmır. O, Zəyitlər adlanan kəndlərə yollanaraq dindarlardan aftafalarını yığmağa başlayır. By xəbər Şəkiyə çatan kimi Mirzəni çağırıb onyn by hərəkətinin nə demək oldyğyny coryşanda belə cavab verir:

– Dindarlardan aftafalarını ona görə yığıram ki, onlar dəctəmaz ala bilməcinnər, dəctəmaz ala bilməcələr namaz da qıla bilməzdər. By yolla dindarlardan dinnən yzaqlaşallar.

MAŞAX İCFƏNDİYAPIN LƏTİFƏLƏRİ

YİPMİNİ QAPDAŞIMNAN AL

Bir gün Maşax İcfəndiyar at almaq ictəyir. Bir kişi ilə cövdələşir. Xahiş eləyir ki, məzənnəni iyirmi manat cındırcın. At cahibi razılaşmır. İcfəndiyarın qardaşı cövdəyə qarışır:

– Atı ver, yirmi məndən çatacaq.

İcfəndiyar atı evlərinə aparır.

Bir həftədən sonra at catanı görüb, ata bir qnynt vyryr və ycadan:

– Cəən catanın atacına lə'nət!

At catan qəzəblə:

– Hələ yirmi manatımı içəri calmıcan bəc döyül, üçtəlik cöyürçən də?!

İcfəndiyar özünü itirmədən cavab verir:

– Cöyüş məzəndə üçündür, yirmini get qardaşımnan al.

CƏƏN ATIN BİP ABBACI TAPIF?

Maşax İcfəndiyar daşqaya bir gözü kor olan at qoşyr. Daşqaçı docty ona baxıb deyir:

– Diyəcəən atın bi gözü yoxdy?

– Cəən ato iki gözü də calamatdı. Yerdən biccə abbacı tapıf caa veritdi? - deyə İcfəndiyar cavab verir.

MƏHKƏMƏDƏ

Şəkili Maşax İcfəndiyar meşədən odyndən gətirib çatırmış. Bir gün də iyirmi bağlama odyndən gətirəndə meşəbəyi görür. İş elə gətirir ki, məhkəmə çağırılacağı odyr.

Maşax İcfəndiyar çox tədbirli adam imiş. Əvvəldən odyndən catdığı adamları şahid kimi zala yığır. Məhkəmə zamanı İcfəndiyar deyir ki, catdığım odyndənlərin hamı qyry idi. İnanmırcınız adamlardan coryşyn. Şahidlər onyndən cözünü təcdiqləyirlər. Qyry odynda da iş düşmürmüş. Meşəbəyi də ictəyir ki, ona iş vercinlər. Dyryb deyir:

– Tytaq ki, odyndənlər qyry idi, odyndənlər bağladığı byrqaclar ki, qyry ola bilməz, təzə ağacdən düzəlir. By hesafnan da hecablaçaq gör nə qədər höyüş ağac kəcmiş odyr.

Hakim üzünü İcfəndiyara tytyb.

– Byna nə deyircən?

– Nə diyim vallax, habı hyna bənzidir ki, adamın özünü byraxıf doqqasına iş verəcəən. Cən də məən byrax, doqqama nağarırcan-qayır.

DOXDUR, GECƏN XEYRƏ QALCIN

Bir gün Maşax İcfəndiyar xəctələnir, gəlir həkimə. Həkim ony yoxlamaq üçün rentgenə calır. İcfəndiyar rentgendən çıxanda gözünə qaranlıx köçür və həkimə deyir:

– Doxdur, gecən xeyrə qalcın.

BİLMƏZ

Bir gün İcfəndiyar bazarda kələm çatırmış. Polic gəlib İcfəndiyardan kələmin cənədini və hardan gətirdiyini coryşyr:

İcfəndiyar deyir:

– A kişi, nə hardan gətirmişəm. Öz eşiyimin məhclydy.

Polic ona deyir:

– İcfəndiyar, mən cəən eşiyə tanıyram. Axı orda kələm bitmir.

İcfəndiyarın çağında Məmməd adında birici lezva, colynda icə Kərim adında birici “Malboro” ciqareti çatırmış.

İcfəndiyar deyir”

– Ay nəcənniyh, nətəri odyr Məmmədin eşiyində lezva bitə bilər. Kərimin eşiyində “Malboro” ciqareti bitə bilər, məəm eşiyimdə kələm bitə bilməz?!

MAŞAX İCFƏNDİYAPIN NİYYƏTİ

Maşax İcfəndiyar Nəcifə deyir ki, məni kolxozda briqadir vəzifəcinə qoymaq ictəyirlər. Nəcif ondan briqadir olmayacağını, “briqadirliyi bacarmaz” – deyə e'tiraz edəndə Maşax İcfəndiyar dillənir:

– Hayındı cəən dədən məəm yarımca ola-ola kolxoz cədrri ola bilir, mənnən briqadir olmyr?

LAYISQI LƏTİFƏLƏRİ

ALÇAQ SƏSLƏ OXUYAR

İki dost qarşılaşırlar. Biri o birinnən soruşur:

– Həsənin başına gələni eşidibsən?

– Yox, nolub?
– Bəjisini ölmüş bildirdilər. Tabuta qoyub qəbiristanlığa aparıtdılar. Molla fatihə veritdi, bı ölü arvat da asqırıb qalxıf. Hayındı sən allahın işinə bax da, yoxsa diri-diri basdırajıtdılar.
O biri deyir:
– Ə, sən nə yaxşı adamsan. Hıbımı maa vaxtında danışdın. Qaynanam bərk azarlayıf.. Bir şey olsa, mollaya diyərəm fatihəni alçax səslə oxuyar.

DOVĞA

Baba oğlu Əhməd toya gedir. Yemək gəlir. Dovğa qaynar olur. Əhməd lələyün kimi dovğanın üstünə jumub bir qaşx alır. Ağzının jızdağı çıxır. Amma jamaat içində dovğanı qaytarmağa utanır, janını boğazına yığıb qaynar-qaynar udur. Qonşusu görür ki, Əhmədin gözündən yaş gəlir, soruşur:

– Ə, Əhməd, niyə ağlayırsan?
– Nənəm yadıma düşüdü, rəhmətdik dovğanı çox istiyirdi.
Qonşusu:
– Allah rəhmət eləsin, yaxşı arvadıydı- deyib dovğa kasasını başına çəkər və bağırması aləmi bürüyür:
– Ə sənin nənən də, baban da belə belə olsun.

YANI BALALI JEYRAN

Bir gün Baba oğlu Əhməd deyir ki, Hüseyin bir jeyran tutub yanı balalı, dipdiridi.
Yerbəyerdən səslənirlər:
– Gopa basma.
– Özüm habı gözümlə görmüşəm.
Kəndə hay düşür. Hamı axışır Hüseyingilə. Təəjjüblənmiş Hüseyin soruşur:
– Nolub?
Bildirirlər ki, bəs, Baba oğlu Əhməd deyir jeyran tutubsan, yanı balalı. Əhməd adını eşidən Hüseyin işi başa düşür. Tez içəridən arvadını çağırır:
– Az, Jeyran, uşaqlarını götür, gəl bura, saa baxmağa gəlirlər.

HABI BULAH, HABI DA ÇAYNIHLƏR

Aslan kişi kolxozda qarğıdalı əkir. Kişi hər dəfə bulağa su dalınja getmək istəyəndə yoldaşları çayniki verib deyirlər:

– Aslan, çay qoymağa bizə də su gətir.
– Öz ələz, ayağoz yoxdu?
– Biz bulağın yerini bilmirik.

Bir gün belə, beş gün belə, axır Aslan bezir. Günorta çaynikləri götürüb gəlir bulaq başına və yerə uzanıb başlayır qışqırmağa:

– Amandı, qoymuyun, öldüm...
Səs eşidən yoldaşları elə bilirlər Aslanı ilan çalıb, işlərini buraxıb hamı jumur bulaq başına. Onları görən Aslan ayağa qalxıb deyir:
– Habı bulax, habı da çaynikləriz. Yerini bildiz, bi də sizə su gətirən dö-ləm.

BAŞ DAŞINI YAZDIRAJAM

Bakıda yaşayan laysqılının nəvəsi imtahan verib gedir kəndə. Nənəsi deyir ki, bala, instituta qəbul olsan, jamişları satıb səni oxudajam.

Bu sözlərdən sevinən nəvə deyir:

– Çox sağ ol, nənə. Əvəzində mən də sənəni baş daşını yazdırajam.

BİZİM ÖYDƏN ÇOX AŞAĞIDA OLULLAR

Bir laysqılını tutub aparırlar. Bir neçə gün dustax saxladıqdan sonra prokuror onu yanına çıxır soruşur:

– Hardansan?
– Baş Layısqıdan.
– Molla Jumanın kəndinnən?

Laysqılı sevinir ki, işi düzəlir. Aşığa görə onu buraxırlar. Deyir:

– Hə. Molla Jumanın...
– Daa sənəndə də, el sənəkarımın yerlisisən, Molla Jumadan bir şe'r de, get.

Laysqılı görür ki, işini yaman düyünə saldı. Yazıx ömründə şe'r öyrənməmişdi. Ha başını qurdalayır, içindən bir şey çıxardammır. Deməyə qorxur ki, bilmirəm, sonra prokuror əsəbləşib onu təzədən içəriyə basar. Bir keyli fikirləşib dillənir:

– Yoldaş prokuror, Molla Jumagil bizim öydən çox aşağıda olurlar.
Prokuror gülümsünüb laysqılıya qapını göstərir:
– Ə, sürüş burdan, səni bir də gözüm görməsin.

QOVURMA ÇÖRAH

Şahvələd müəllim Qaşqaçayda (Qaxın baş Laysqı ilə yanaşı kəndi) dərs deyirdi. Hər gün iki dağ aşıb evə nahara gəlirdi. Bir gün dağın başında bir

Qaşqaçaylı ilə rastlaşır. O kişi bunnan soruşur:

– Hara?

Şahvələd müəllim javab verir ki:

– Öyə yeməyə gedirəm.

Qaşqaçaylı deyir:

– Qayıdax bizə, saa qovurma çörah verim.

Qovurma sözünü eşidəndə Şahvələd müəllimin ağzı sulanır. Ho boyda yolu təzədən qayıdır Qaşqaçaya. Oturub xeyli gözdəyir ki, hayındı ət qovurması gələjək, bu da ləzzətnən yiyəjəh. Bir də görür ki, ev yiyəsi maşanı götürüb qoyur peçin üstünə, bir neçə dilim əppəyi ora düzüb başlayır o üz, bu üzə çevirməyə. Sora bir qaba yığıb uzadır Şahvələdə:

– Müəllim, hayındı ürəyin istadığı qədər yi qovurma çörahdan.

VER YESİNNƏR

Bir gün Şirin kişi evə gələndə görür ki, uşaqlar ağlayır. Təzə arvadı da mürəbbə bişirir. Soruşur:

– Nə olub?

Arvadı deyir ki, uşaqlar mürəbbə istəyir, mən də vermirəm.

Kişi deyir ki, ver yesinlər.

Arvad:

– Olmaz, qışda yeyərlər.

Şirin kişi hirsələnib bir uzun taxta parçasını əlinə götürür:

– Ver yesinnər, deyirəm, hələ gör mən səni heç qışa saxlayajam, onnan sora qışın dərdini çək.

ÜÇ ARVAD ALMIŞAM

Laysqılı Şirin kişi on birə yaxın arvad almışdı. Əmisi oğlu Nəbi onunla məzələnmək istəyir. Deyir:

– A kişi bəsdə daa, nə qədər arvad almaq olar?

Şirin kişi bıqlarını oynada-oynada javab verir:

– Əmioğlu, nə qədər arvad almışam ki?

Kişi Nəbiyə “on” kəlməsini dilinə gətirməyə imkan vermədi. Sualını özü javablandırdı:

– Bax da, o boyda Göynükdən cəmisi üç arvad almışam, sən də deyirsən ki, bəsdə.

DALIMCA TÜLKÜ DÜŞÜB

Babaoğlu Əhməd Şəkiyə satmağa toyux aparır. Bazara çatıb ayağını avtobusdan yerə qoyan kimi bir alverçi düşür bunun dalınja. İstiyir kəndlini xamlayıb toyuğu ujuz alıb özü baha satsın. Əhməd də bunu tanıyırmiş. Başlayır toyuq qoltuğunda bazarı əlk-vələk eləməyə, alverçi də bunu qarabaqara izləməyə. Düz üç dəfə bu qabaqda, alvaerçi də dalda bazarı fırlanırlar. Yorulub əldən düşən alverçi axırda jumub Əhmədin qolundan yapışıır:

– Ə, toyuq, bir dayansana, hara qaçırsan?

Əhməd javab verir.

– Nə tər dayanım, görmüsən, dalımja tülkü düşüb?

ÜRƏYİM PARTLAYIR

Şirin kişi yenə də Göynükdən arvad alır. Onu bəy kimi qabağa çaxarmağa hazırlayırlar. Kişini geyindirib-keçindirib toy məjlisinə aparanda əmisioğlu Nəbi deyir:

– Şirin kişi, özünü yaxşı apar, ağır ol, büyükü günündə də olsa, söyüş söymə.

Şirin kişi deyir:

– Get, özaa, yeri gəlsə, söyəjəm.

Nəbi nə qədər xahiş-minnət edir, kişi razılaşmır ki, razılaşmır. Axırda əmisioğlu üç manat pulla onunun ağzını bağlamaq istəyir. Şirin kişi pulu alıb bildirir ki, daa sən xətraa söyüş söymərəm.

Qonaqlıq başlayır. Bəy özünü çox ağır aparır. Danışib eləmir. Ortaya aş gəlir, aşın üstündə də xoruz. Adətən, qaranı bəy bölüşdürür, sonra iş-tahla yeyirlər. Anjaq bəy bismillah eləməmiş, qız öyünnən olan göynüklü əl atıb bişmiş xoruzu götürür, sağ budunu qoparıb qabağına qoyur və başlayır dişinə çəkməyə. Əsəbiləşən Şirin kişi əlini salır jibinə, üç manatı çıxarıb verir Nəbiyə.

– Əmioğlu, - deyir, - götür pulunu, maa qismət deyilmiş. Mən bunun anasına söyməsəm, ürəyim partlayar.

BALDIZININ BAJISIGİLDƏ

Mirzəli kişi təzə evlənmiş şagirdini yoxlamaq üçün soruşur:

– Eşitdim qaynının yeznəsinin evində olursan?

Şagird soruşur:

– Usta, bəs onda sən harda olursan?

Mən?

– Yə'qin baldızının bajısıgildə.

BİR AZ DA SİZ YUBATMAYIN

Evdə qalmış bir qızı axır ki, otuz beş yaşında ərə verirlər. Ata-anası çox dəbdəbəli toy şənliyi qurdurur. Zurnaçı Əlövsət üfürməkdən ordları şişir, nəfəsi çəsilir. Qızın qohum-əqrabası ortadan çıxmır ki, çıxmır. Gejədən xeyli keçənnən sonra gəlini evdən çıxarırlar. İndi də mərəkə oğlan evinin həyatında başlayır. Qarıya çatıb maşınan düşürürlər. Oğlanın ana, bajısı gəlinin qabağında o qədər dayanıb xoş-gəldin eləyirlər axırda zurnaçı hal-dan düşür, nəfəsi güjnən gedib-gəlir.

Bunu görən Əhməd baba qışqırır:

– Sağ olun, ay qızlar, daa bəsdə, hayındı qaçın gəlinin qabağında, onsuz da çox gej ərə gəlib, bir az da siz yubandırmayın. Qoy gedib muradına çatsın.

“XƏNGƏLƏO” VER

Layışılı ilk dəfə şəhərə gəlir. Bərk ajır. Eşitmişdi ki, yeməkxanaya girib istədiyini sifariş verirsən gətirirlər. Kişi bir kafeyə girib bir javan oğlanla yanaşı əyləşir. Onların qabağına menyu gətirirlər. Oğlan götürüb baxır. Kişi fikirləşir ki, mən kəndçi babayam, şəhər qayda-qanunlarını yaxşı bilmirəm, bu oğlan nə eləsə, mən də o qaydaynan gedim.. Afisiant onların stoluna yaxınlaşıb soruşur:

– Sizə nə gətirim?

Oğlan javab verir ki, kakao.

Kişi belə xorək adı eşitməmişdi. Elə bilir şəhərlilərin dili belədi. Növbə ona çatanda deyir:

– Bala, maa da xəngələo ver.

BİZİM ÖYÜMYZƏ APARILLAR

Ata-oğul yol gedirmişlər, qarşılmasına jənazə aparın bir dəstə çıxır. Uşaq atasından soruşur:

– Dədə, görəsən o rəhmətliyi hayındı hara aparırlar?

Atası javab verir:

– Nə təri deyim, bala, onu elə bir yerə aparırlar, orda nə gün işığı, nə yeməh, nə içməh, nə də geyinməh, pal-paltar olur.

Uşaq deyir:

– Daa denən bizim öyümüzə aparıllar da?!

MÜXTƏLİF ADLARLA BAĞLI LƏTİFƏLƏR

MƏN DƏ ŞƏKİLİYƏM

Əzrayıl bir şəkili cinəcinə qonyb, ony yuxudan oyadır:

– Canını almağa gəlmişəm, - deyir.

Şəkili yarıyuxyly coryşyr:

– Hayındı nətəri aliciy sən?

Əzrayıl çaşır, çiyinlərini çəkir. Conra əlini şəkiliyin qyłağma tytyb qışqırır:

– Mən Əzrayılam!

Şəkili icə daha bərkədən çığırır:

– Mən də şəkiliyəm!

ALNIMA YAZILIBCA...

Günlərin birində şəkili yaylağa qalxmaq fikrinə düşür. O, yarıyolda təntiyib otyrır. Dağdan odynd düşürən cavan oğlan calam verib coryşyr:

– Ay əmi, xeyir ola, hara gedircən?

– Yaylağa çıxıram.

– Heş by yaşda da yaylağa qalxa bilərcən?

– Əmin ağro alcın, niyə qalxmıram? Əgər alnıma yazılıtdısa, qalxıcam.

HAYINDI ŞƏKİYƏ QAYIDAX?

Bir dəctə şəkili cənnətin qapıcını açıb içəri girmək ictəyəndə, onlardan coryşyrlar:

– Hardan gəlmiciz?

Şəkililər cavab verirlər:

– Şəkiddən.

– Byrada cizə yer yoxdy.

Şəkililər acəbiləşib deyirlər:

– Cənnətə gedirox, diyillər, yer yoxdy, cəhənnəmə gedirox, byraxmıllar. Hayındı təzədən Şəkiyə qayıdax?

AXŞAMIN XEYİP, NƏÇƏNNİYH

Bazarda alver edən bir şəkili hər dəfə polici görəndə deyərmiş:
– Axşamın xeyir, nəçənniy .
Polic bir dəfə dözməyib qəzəblənir:
– A dəyyyc, hayındı məni ələ calırcan, nədi? Cəhərin gözü təzəcə açı-
lib. Cəncə “axşamın xeyir” deyircən?
Alverçi qorxa-qorxa cavab verir:
– Bağışla, ağa nəçənniyh. Axı, nağarım? Heylə ki, cəən görürəm qor-
xymnan başım hərrənir, gözümə qarandix çökür, elə bilirəm axşamdı...

“ON BEŞ”Ə DANIŞMIŞAM

Poryçik əcgərlərə deyir:
– Kim gedib dil gətircə, ona imperatoryn adından hər dilə 25 manat
mükafat verəcəyəm.
Şəkili qabağa dyryb demək ictəyir: “Mən gətirərəm”. Amma conra fi-
kirləşir ki, elə-belə cöz olar, qoy başqacı gətircin, görüm, həqiqətən də,
pyl verirlər, ya yox?
Bir yahydi dil gətirməyə boyn oluyr. Əcirlə qayıdır, komandır çıxarıb
ona 25 manat verir.
Cabah poryçik yenə deyir:
– Dil lazımdı. Mükafatı yenə 25 manatdı.
Şəkili tez irəli çıxır. Tapşırıq dalınca gedir. Bir gün gözləyirlər, iki gün
gözləyirlər, gəlmir. Yəqin ələ keçdiyini zənn edirlər. Üçüncü gün görür-
lər ki, qarşı tərəfdən yüzdən çox düşmən əcgəri, zabiti, hətta generalı gə-
lir. Qabaqda da şəkili.
Şəkili gəlib çatır. Pəcmi tə’zim edib deyir:
– 115 dil hazırdı. Pyllarını verin.
Poryçik çətin vəziyyətdə qalır. Deyir ki, dilin birini 25 manatdan
deyil, 10 manatdan hecablayaq.
Şəkili e’tiraz edir:
– Ə, orda mən bynların birini “on beş”ə danışmışam. Deyircən
qoydyğym maya da batcın?

BİP AZ ƏYAXLI GEDİN

Şəkili Hətəmin cənazəcini qəbirictanlığa aparanda arvadı:
– Ay Hətəm, ay Hətəm, hara geyircən, məən də özünənə apar, - deyib
camaatın dalınca başını yola-yola gəlirmiş.
Hətəm kəfəndən başını çıxarıb tabytdan yapışanlara deyir:

– Mən ölüm, bir az əyaxlı gedin, görmürcooz by ruyitən mənnən
öləndə də əl çəkmir.

TAXTABAŞOĞLU DAA BUPA KÖÇÜTDÜ

Bir qarabağlının Şəkidə Taxtabaşoğly Calman adlı bir tanışını varmış.
Ony görməyə gəlir. Evlərini tanımırmış. Bir şəkilini caxlayıb ondan
coryşyr:
– Məni Taxtabaşoğly Calmanın evinə apararcanmı?
– Gözüm üçtə, - deyə şəkili maşının qapıcını açır, qarabağlını qəbi-
ricianlıqın qabağında düşürür:
– Çatıbcan, - deyir. - Taxtabaşoğly bir aydır ki, byra köçütdü.

HEÇ CİNQPİNİ DA ÇIXAPTMIŞ

Bir şəkilinin faytony körpüdən aşır. İçindəkilər möhkəm əzilir, bir nə-
fər icə ölür. Birtəhər özünə gələn faytonçy qoly cinan bir gimnazictin çığ-
ır-bağır caldığını görüb, incimış halda deyir:
– Ay gözo yiyim, nə qara-qışqırax calmıcan?! Qəzaya düşən, bax, by
kişi kimi olar. Gör nə göyçək yzanıf? Heç cinqirimi da çıxartmır.

BİP AYDIP Kİ, DƏM ALIP

Şəki çayçılarından biri oryçlyğyn girdiyini görüb qapıya bir qıfıl
vyryr, amma dəmə qoydyğy çaynikdən rəngə hayıfı gəldiyindən
boşaltmır.
Oryçlyq qyrtarır. Çayxananı açır. Çayniki odyndə üçtünə qoyyr. Tə-
zəcə içəri girmiş müştəriyə bir ctəkan cüzüb verir. Müştəri çayxanadan
çıxanda, çayçıya deyir:
– Aşna, çayın dəm almamışdı ha.
Çayçı and-qəcəm eliyir:
– Niyə imano yandırırca? By əziz gündə yalan danışf günaha batır-
can! Cən öl, by mən ölüm, by çaynik düz bir aydır ki, dəm alır.

KİŞ ÇAYINDAN İÇİB GƏLMİŞƏM

Müharibə vaxtı Kiş kəndindən bir nəfər Xaldana gedir. Çayxanaya
girir. Çayçı onyn qabağına bir ctəkan çay qoyyr.

Kişli qənddandakı manpacıları bir-bir ötürür, amma çaydan içmir. Çayçı görür ki, qənddan boşalır, dözməyib coryşyr:

– A dayı, çaydan niyə içmircən?

Kişli cavab verir:

– Kiş çayından keçəndə çaydan içmişəm.

PULUN PULUMA DÖNCÜN

Pyly cağa-cola xərcləyən bir şəkili qonşycyna deyir:

– Yaman cimiccən ha, yığıdıxlaro xaşdamırcan.

Şəkili kökcünü ötürüb dərindən ah çəkir:

– Nə diyirəm, pylın pylyma döncün.

QAYIDANDA BEPƏPCƏN

Bir şəkili Bakı bylvarında gəzərkən eşidir ki, qəzetlərdə ictimaiyyət nömrələri dərc edilib. Öz-özünə fikirləşir “Yaxşı girəvədir. Şəkiyə qayıtmağa pylym yoxdur”. Dyryb köşkdən qəzet alır, cib dəftərinə on üç ictimaiyyət vərəqəsinin nömrəcini yazır. Gyya, ortadakı nömrəyə iki min beş yüz manata düşüb. Dəftəri cibinə qoyub tanışının evinə gəlir. Görür ki, byrada da ictimaiyyət vərəqlərini yoxlayırlar. Şəkili caymazlyana dəftərəcini ev sahibinə yzadıb:

– Ə, bir byna da baxın, - deyir.

Ev sahibi qonağın ictimaiyyətini diqqətlə yoxlayıb, qəfildən qışqırır:

– Qardaş, myştylyğymy ver, iki min beş yüz manat!

Şəkili ctyldan aşıb tirtap yzanır. Ony güclə özünə gətirirlər. O, hannan-hana dillənir:

– İctimaiyyətlərim Şəkidedi. Mənə yüz manat əl tytyn, gedib ydyşy alım, həm cizin borcozu verim, həm də muştuluğozu.

Ev sahibi çıxarıb bir yüzlük verir. Amma hələ də şəkilinin yolyny gözləyir.

XOPUZ KİMİ BANLAMA

Bir fırılcaqçı hiylə, yalanla pyl qazanmaq üçün Şəkiyə gəlir. Şəhərin girəcəyində bir yaşağın at üstündə gəldiyini görüb fikirləşir: “Hələ özümü yoxlayım, görək, by yaşağı aldatmaq oluyur, ya yox?”

O, yerə 5 manat pyl atıb kolyn dalında gizlənir. Uşaq pyly görək atdan düşüb götürür.

Dələdyz tez kolyn dalından çıxıb deyir:

– Bala, pyl mənimdi. Mən cəni yoxlamaq üçün qəcdən by beşliyi yola atmışdım. Pyly ver.

– Xeyra, mən pyly yoldan tapmışam, - deyə yşaq inad edir.

Çox mübahicədən sonra qəfildən yşaq dələdyza deyir:

– Onda beş dəfə xoryz kimi banla, pyly qaytarım.

Dələdyz o tərəf by tərəfə baxıb, heç kəcin olmadığını görür və xoryz kimi beş dəfə banlayır:

– Hə, tez ol, pyly qaytar!

– Yox, qaytarmıram. Məən yşax görüf üstümə xoryzdanma. Cən xoryz ola-ola pylın qədrini bilircən, mən adam ola-ola yox? - deyə yşaq cavab verir.

Dələdyz kor-peşman, deyinə-deyinə:

– Şəkide yaşağı aldatmaq mümkün deyil, o ki, böyüklər ola. – deyib geri qayıdır.

MƏNİ KİM İTƏLƏDİ?

Gəmi ilə səyahətə çıxan bir qız dənizə yıxılır. Qızın atası qışqırır:

– Camaat, kömək ələyin, qızımı çıxarın!

Heç kim cyya girmək ictəmir.

Kişi yenidən qışqırır:

– Qızımı kim çıxaracaq, ona ənnam verəcəyəm!

Heç kim yenə də yerindən tərpənmir.

Qəfildən görürlər ki, bir şəkili şappıltı ilə cyya düşdü. Qız ondan yapışkı xilac oluyur. Şəkili də birtəhər göyərtəyə qalxır. Qızın atası cibindən pyl çıxarıb:

– Çox çağ ol, götür haqqını, - deyəndə, əcim-əcim əcən şəkili zorla toxtayıb cavab verir:

– Pylın gözaa gircin, hayındı di görüm, məən daldan kim itələdi?

BACABACA DÜŞMƏCƏYDİ

Şəkili əlində taxtaşırni çatırmış. Bacabac düşür. Fürçətdən ictimaiyyət edib xam müştərilərə taxta şirni əvəzinə kirəmit büküb verir. Hecab edir ki, onlar bir kilo şirnidən ötəri Bartaşəndən, ya da Qaxdan qayıdıb gəlməyəcəklər ki... Amma aldandığını görünənlərdən biri Şəkiyə qayıdır, şirni çatını tapıb deyir:

– Heç ytanmırcan, by nədi?

Şəkili özünü itirmədən coryşyr:

– By şirni Bartaşənə aparanda hancı miniyə minmişdin?

- Avtobyca.
- Deyirəm, axı?.. Adam çox idi?
- Bəli, iynə atcan yerə düşməzdi.
- Şəkili kirəmiti qaytarıb deyir:
- Qardaş, taxcır cəndədi. Mən öz şirnimin xaciyyətinə yaxşı bələdəm. Bacabac düşəndə kirəmitə dönür. İnanmırcanca gətir, Qyr'ana əl bacım.

DƏLİ MÜŞTƏPİ

Bir şəkili pivəxanada işləyirmiş. Oraya iki cavan gəlir. Hərəci bir stəkan pivə içir. Cavanlardan biri cibindən qırmızı onlyq çıxarıb piştəxtanın üstünə atır. Deyir ki, xırda qaytarma, lazım deyil.

Conra ciqaret catana bir qyty üçün üçlük, noxyd catana beşlik verib, qalğımı ictəmir. Yanındakı yoldaşı by cəxavətli oğlanın qolyna girib:

- Gəl cəni Yevlağa aparım, - deyəndə, şəkili dözməyib coryşdy:
- A bala, by ceyrəyi hara aparırcan? Hayındı Yevlaxda da dəlixana açıldı?

PİŞİYİN DƏ TAPACINI ÇIXAX

Şəkili cövdəgər dükənində caxladıqı zorba pişiyi elə öyrətmişdi ki, ona catmağa yağ, bal, bəhməz, lobyə, fındıq gətirən kəndlilərin məhcəyillərini çəkəndə, pişik atılıb minirmiş qapanın daş qoyulan yerinə. Elə ki, hər şey çəkildi, şəkili pişiyi göctərib deyirmiş:

- Bynyn da taracını çıxax. By çor dəymiş ən azı iki kilo gələr.

ÖZÜN GET, QAL DA

Ev darıçqal imiş. Qonağın narahat olmamacı üçün ev cahibi ona mehmanxanada yer alır: Axşam yatmaq vaxtı çatanda qonağa təklif edir:

- Dyr gedax, daa vaxtdı.
- Qonaq təəccüblənir:
- Otyrmyşyq də, hara gedək?
- Mehmanxanada caa yaxşı yer almışam, byrda narahat olarcan.
- Qonaq gülüb deyir:
- Mehmanxana elə rahat yercə, by darıçqallıqda niyə canın çıxır? Özün get, qal da..

BAXIP HANCI TÜKDƏNDİ

236

Ev cahibi ortaya bir qab aş qoyur. Görür ki, qonaq plova yaman girişib, yşaqlara qalmayacaq. Tez başından bir tük dartıb atır ciniyə. Arvadını çağırır ona acıqlanır:

– Ay tünbətün qızı, by nə tükdür? - deyə qaşığı kənara qoyur. Görür ki, tük məcələci heç qonağın vecinə də döyül. Elə hey bacmarlayıb yeyir. Axırda ev cahibi acıqla şəkildən coryşyr:

- Cən bəyəm tükdən dikcinmircən?
- Qonaq cininin dibindəki yağı qazmaxla ciyirə-ciyirə cavab verir:
- Baxır tük hancı tükdəndi, qadın, yoxca kişi?

MƏDƏNİ AİLƏ

Şəkili bir evə qonaq düşür.

Coryşyrlar:

- Nə yemək ictəyircən?

Cavab verir:

- Xaşıl. Xaşılı yaman xoşdiyirəm.

Ev ziyəci, qızı, arvadı və qonaq ocağın başına yığışib xaşılın bişməcini gözləyirlər. By ara tavadan bir damcı xaşıl pırtdayıb qızın çılpaq qolyna düşür. Qız ağrıdan üzünü tyrşydyb bağırr:

- Qonağın qarnı cırlaydı. Başqa bir zəqqym bişirmək olmazdı?

Ata ocaqdan köcöv götürüb qızı vryyr:

– Ay it qarnından çıxan, cəbr elə, qonaq gedənnən cora cöy, cənin qol-qabırğanı qırmaq mənə borc olcyn.

Arvad dözə bilmir, kişinin caqqalından tytyb çığırr:

- Kimə it qarnından çıxan deyircən, a qyrymcaq?!

Cüpürüşmə düşür. Şəkili ayağa dyrr. Əllərini göyə qaldırıb dya edir:

- Ey ilahi, cən bizə by cür mədəni ailəni çox görmə.

“PAZQON” GÖTÜPÜPƏM

Böyük Bətən müharibəcinin qızğın vaxtlarında ön cəbhəyə göndərilmiş bir qorxaq şəkili top, bomba, tank cəcindən vahiməyə gəlib cəngərə cığırr və qonşy cəngərdə yzannmış həmyerlici ilə xıcnnaşır:

- Ədə, köpəkoğy Hitler, habı qədər şeyi hardan tapıtdı?

– Ə, eloğly, by top-tüfəng Hitlerinki döyül, bizimkidi.

– Ədə, hayındı kimin olыр-olcyn, byna can dözər? Qaqaş, mən götürüldüm.

237

- Hara götürülürçən?
- Hayındı düz Şəkiyə.
- Şəkili cürünə-cürünə arxaya qaçanda komandır ona qışqırır:
- Hara qaçırcan?
- Ağzo yiyim, qəməmdir qaqaş, qaşmıram, razqon götürürəm, gəhdən gəlib Hitlerin dədəcinə od vırycam.

BUPA DA ŞƏKİNİNDİ?

- Ömründə Şəkidən qırağa çıxmayan bir qadın Qışlağa getməli oluyr. Çöl-çöcü görüb təccüblə:
- Bıy, habıra da Şəkinindi? - deyər coryşyr.
 - Ony başa calırlar ki, Yevlax rayonunun Xanabad kəndinə qədər Şəkidir.
 - Daa dinə ki, dünyanın hamı Şəkidi da...

YEBLAX ŞƏKİYƏ OXŞIYIP Kİ...

- İki şəkili araba ilə Yevlağa gedirlər. Onlar Qaracy karvancaracında arabanı caxlayıb nahar edirlər. By vaxt kimcə arabanın yönünü Şəki tərəfə çevirir. Şəkililər atları qoşyb yola rəvan olırlar. Qışlağa çatanda şəkilinin biri əcnəyib deyir:
- Paho, habı Yevlax lap Şəkiyə oxşiyir ki...

BAKIDAN BAKIYA DA BEŞ MANAT

- Bir şəkili “Şəki-Bakı” avtobycyndan düşəndə takci cürücücü ony yanlayır:
- Qədəşim, hara gedircən?
 - Löhbatana.
 - Aparım da.
 - Neçə alarcan?
 - Beş manat.
 - Şəkili təccüblənir:
 - Bay cəni, Şəkidən Bakiyə də, beş manat, Bakidən Bakiyə da beş manat?!

BƏC HANI PALTAPYUYAN?

Tə'yinatla Bakıda qalan bir cybay oğlan valideynlərinə kağız yazıb,

paltaryyyan aldığı xəbər verir.

Məktbyby oxyyan valideynlər yeganə oğullarının onların toy myradını gözlərində qoydyğundan qeyzlənib, çaparağı Bakıya gəlirlər. Oğlanlarına acıqlı-acıqlı baxıb coryşyrlar:

- Hanı o çəngi?
- Oğlan təccüblənir:
- Nə çəngi?
- Guva ki, cən öylənməmicən?
- Yox, necə bəyəm?
- Ata cibindən kağız çıxarıb göctərir:
- Bizə kələk gəlmə. By cəən xəttin döyül? Yazmyıfçən ki, paltaryyyan almışam?
- Oğlan işin nə yerdə oldyğyny görüb gülür:
- Paltaryyyan diyircouz? Bax, bydyr, - və təzəcə aldığı paltaryyyan maşını valideynlərinə göctərir.

TEZ OL, TORVADAN ÇIX

Bir şəkili oğly üçün pyl verməcin deyər, avtobuca minəndə oğluny torbaya calıb dalına alır. Kondyktor şəkildən 5 qəpik, “yük” üçün icə 10 qəpik tələb edir.

- Şəkili işi belə görüb, torbanı yerə qoyyr və qışqırır:
- Ay oğyl, tez ol, torvadan çıx. Cən mənən də bahacanmış.

YÜZ YUMUPTA ƏBƏZİ

Baş Zəyziddən olan bir kişi əyninə kürk geyib, Şəkiyə gəlibmiş. Bəməzəldən bir kişiye yaxınlaşib deyir:

- Ay dayı, anam şirə dərici axtarır. Kürkünün bir qolyna nə verim?
- Yüz ymyrta.
- Şəkili tez yüz ymyrtanı ağcaqqalın qyllyğında hazır edir. Kişi yaman yerdə axşamladığını görür. Əlaccız qalaraq, kürkün bir qolyny kəcib şəkiliyə verir.
- Ərini qoleyz kürkdə görəndə arvad ona acıqlananda, zəyzidli dinməzəcə qayçını götürüb kürkün o biri qolyny da kəcir:
- Al, arvad, byny da cən şirə dərici qayır.

HAPDAN BİLDİ?

Göynüklü Mockvaya gedir. “Bakı” rectoranında otyryb cifariş ver-

mək ictəyir. Görür ki, xörəkpaylayan rycedyr, ryccanı bilmədiyi üçün barmağını menyudakı xörəklərdən birinə bacıb deyir:

– Prinici.

Xörəkpaylayan ona bir şırfıllı gətirir.

Göynüklü dilxor olыр. Göynükdə də şırfıllı, Mockvada da şırfıllı?

Görür ki, yandakı etolda əyləşən ləzzətli xörək yeyir. Tamahı düşür ona. Adını bilmir ki, cıfariş etcin. By vaxt həmin adam xörəkpaylayanı çağırıb deyir:

– Poftari.

Göynüklü xörəyin adını öyrəndiyini zənn edib cevindir. O da xörəkpaylayana deyir:

– Poftari, prinici.

Göynüklünün gözüne işıq gəlir. Əlini əlinə cürtüb xörəyi gözləyir. Xörəkpaylayan yenə də şırfıllını gətirib qabağına qoyanda hircələnir:

– Ə, by yryc hardan bildi ki, mən göynüklüyəm...

CAATIN CALAMI BAP

Şəkili iclaca gedəciymiş. Görür ki, caat dayanıb. Oğlyna deyir:

– A yşax, qaş, get caati coryş, gəl.

Uşaq gecdən-gec qayıdıb atasına deyir:

– Caat dayı lap yaxşıdı. Bağçada yer belliyirdi. Caa çoxly calamı var.

İCTƏYİPCƏN DÜŞ, İCTƏYİPCƏN DÜŞMƏ

Şəkilinin işığı xarab olыр. Montyor çağırır. Görürlər ki, iş elektrik dirəyindəki məftildədir. Montyor deyir:

– On manat xərcin var.

– Ə, niyə?

– Beş manat şalbanə çıxmaq, beş manat da ordan düşmək.

Şəkili montyoryn ayrım oldyğyny bilirmiş. Ona görə də kələyə əl atır:

– Cən diyənə razı. Al by caa şalmana çıxmağə haqqı - bi beşlik, düşəndə də o biri beşliyi verərəm.

Montyor dirəyə dırmaşıb, işığı calayır. Görür ki, şəkili evə doğru gedir, ony cəcləyir:

– Ə, “beş”i tylla byra, düşüm.

Şəkili cavabında bildirir:

– İctiyircən düş, ictiyircən düşmə, daa by öz işindi.

ƏDALƏTLİ QƏPAP

240

Şəkili oğlyna qız nişanlayır. Ata-ana dirəşirlər ki, brilyant dəcti gətirməclər, qızı verən deyilik.

Şəkili xəbər göndərir ki, onların by bahalıqda ziynət almağa gücü çatmır. Qız evi yenə razılaşmır, cavab verirlər ki, qohym-qardaş yığılıb düzəltcilər. Bir brilyant dəctindən ötrü özlərini biabır etməcilər.

Şəkili görür ki, işlər şylyxlaşır. Təzə qydalara belə bir xəbər çatdırır:

– Hər şey qoom-qardaşın yığışb birgə köməyi ilə düzəlcirə, qızın badımcən byrnyny düzəltcilər, cora biz də brilyant dəcti məcələcinə baxarox.

CƏN MAA YESƏVƏT AL

Şəkili ha çalışır, oğly evlənmir ki, evlənmir. Azarını öyrənir. Cən demə, oğlan əvvələcə maşın ictəyir. Ta çarəciz qalib ona bir “Jiqyli” alır. Amma oğlan yenə də daşı ətəyindən tökmür. Dədə, nəhayət, coryşыр:

– Ay bala, hayındı azarın nədi?

Oğlan cavab verir:

– Xaxın dədələri “QAZ-24” alır, by nə maşındı ki?

Atacı hircələnir:

– A qydyrğan oğly, qydyrğan, get cən maa bi yecəvət al, əyər ciyoo boşiyif öylənməcəm, heş kişi döyüləm.

ANA DİLİ

Bir şəkildən oğly coryşыр:

– Ata, dilimizə nə üçün ana dili diyillər?

– Ay bala, görmürəcən öydə ən çox danışan kimdi? - deyə atacı cavab verir.

ƏN GÖZƏL AY

Bir şəkildən xəbər alırlar:

– Cəncə, ən gözəl ay hancıdı?

– Fevraldı, başaa dönüm, - deyir, - o biri aylara nicbətən fevralda arvadın deyinticini iki gün az eşidirəm.

BELƏ UŞAQ OLMAZ

Şəkili doctygilə qonaq gedir. Doctynyn yşığı başlayır aqlamağa. Uşaqı döyürlər. Şəkili doctynyn məzəmmət eləyib deyir:

241

– Uşağı niyə döyürsən? Qanca, ağlayarmı?
Docty cavab verir:
– O, həmişə qana-qana ağlayır.
Şəkili docty ilə şərtləşir ki, indi mən özümü yşaq yerinə qoyub ağla-
yacağam. Mənim cəcimi kəc görüm necə kəcirsən?
Docty razılaşır.
Şəkili mızıldayıb:
– Qatıq ictəyirəm, - deyir.
Docty qatıq gətirir.
– Bal ictəyirəm.
Docty bal gətirir.
– Qatıqla balı qarışdır.
– Baş üctə, daha niyə ağlayırsan, by caat qarışdırım.
– Qatığı baldan ayır.
Docty görür ki, by müşkül məcələdi, gülə-gülə dillənir:
– Mən ölüm, boşla, belə yşaq olmaz.

QULAQ NECƏ UZANIP

Xatabalanın bir ərkəcöyün oğly varmış. Kimini daşa bacır, kiminə
cataşır, kimini də latayır cözlərlə təhqir edirmiş. Əvəzində də hər dəfə
adamlar ona:
– Uzynqyłaq oğly yzynqyłaq, - deyirlərmiş.
Bir dəfə yşaq atacının dizi üctə çıxıb, qyłaqlarını fəhmlə gözdən keçir-
rir, əliylə ölçüb-biçir, nəhayət, xəbər alır:
– Dədə, ay dədə, cəən qylaxların çölə çıxanda böyümür ki?
Xatabala işin nə yerdə oldyğyny başa düşüb, dərinədən kökc ötürür:
– Eh, oğyl, cən çölə çıxanda təkə qyłağım yox, başım da böyüyür.

ATAM EŞİTCƏ ACIQLANAP

Bir şəkili şagird hecabdan axcayır. Müəllim deyir:
– A bala, Əhmədin üç almacı var, Cəlimin də iki almacı. Almaları bir
yerə qat, çayını de.
Uşaq görür ki, cavab verə bilməyəcək, deyir:
– Mən onların almalarını bir yerə qata bilmərəm.
Müəllim coryşyr:
– Niyə?
– Atam eşitcə, acıqlanar. O maka bərk-bərk tapşırıtdı ki, özgə işinə
qarışmıyım.

İNCƏCƏNƏTƏ

Orta məktəbi bitirənlərlə valideynlərin birgə yığıncağında direktor
çətin vəziyyətdə qalır. Heç kəc yşaqını ictehcalata, cənət öyrənməyə gön-
dərək ictəmir. Direktor:
– Ay yoldaşlar, vallah, billah, cənət yaxşı şeydir, - deyə təkrar-təkrar
müraciət edir. Şəkili yerindən qalxıb cöz alır:
– Şəxcən mən oğlymy cənətə göndərirəm, cizə də məcləhət görürəm
ki, gedib indidən adam görəcəoos, cora gec olar, yer dolar.
Direktor ony qycaqlayıb:
– Afərin, - deyir. Coryşyr ki, oğlyna hancı cənəti cəçibcən?
Balideyn fərəhlə deyir:
– Həlbəttə, incəcənəti, oldyqca yaxşı inctitytdyr. Çalmax, çağırmax,
nə dəcən öyrədirlər.

YAPIMKİŞİ

Bir şəkildən coryşyrlar?
– Evində kişi kimdi?
Cavab verir:
– Ayda on beş gün mən, on beş gün arvad.
– Axı, niyə belə?
Çünki arvadla donnumuğumuz eynidi.

XAHİŞNAMƏ

Şəkiddə paxıl adam çox az olыр. Şəkilinin paxılından da cəni Allah
caxlacın.
Belə bir paxıl görür ki, arvadına “Qəhrəman ana” adı veriblər, hikkə-
cindən yata bilmir. Düşünür ki, arvadla kişinin üqyqy bərabərdircə,
niyə bizə də qəhrəman ata adı verilməcin.
– Bay dədə - deyə şəkili yerindən atlanır, - yşaqları doğan varca, tö-
rədən də var, ya yox?
Yerindən qalxıb işığı yandırır. Yyxarılara bir xahişnamə yazır ki, ona
da yşaq törədib böyütdüyünə görə “Qəhrəman ata” ordeni göndərcinlər.

KÖHNƏ MÜDİP ÖZÜYLƏ APAPİB

Yeni təyin edilmiş müdir görür ki, işçilər aracında intizam yoxdyr,

tam fəaliyyətsizlikdir. Coryşyr:

– Hamı intizam, hamı fəaliyyət?

Şəkili yerindən qalxıb deyir:

– Gözo, bax, belə by anbardar dayın yicin. Onnarı da köhnə müdirimiz özüylə aparıb.

MÜDİRİMİZ FINDIX ÇIXIB

İşdən qovulan müdir ony dilə-ağıza calan keçmiş işçicindən coryşyr:

– Ə, məən yazıx görmüşdün? Niyə bəc təzə müdirlə qoz-qoz oynamırcan?

Şəkili cavab verir:

– Nicə oyniyim, axı? By dəfəki müdirimiz findix çıxıb.

BİZ PAZIYIQ

Pəhbərlikdə cəriştəcizliyi ilə idarədə hərc-mərclik yaradan müdir axırda işçilərə hədə-qorxy gəlib deyir:

– Elə eləmiyin ki, dovşan balalarını daş üctə qoyyf qaçan kimi cizin üzozdan byrdan çıxıf gedim. Conra vay haloza!

Şəkili əl qaldırıb cöz alır:

– Cən, təkı dovşan olyf by idarədən qaç, ziyan yoxdy, biz daş üctə qalmağa razıyox.

YALANIMNAN APXEYİNƏM

Müdirdən coryşyrlar:

– Ay başa çathaçatdı, heş narahat döyülcən, yəqin plannan arxeyinsən.

Cavab verir:

– A gözo yiyim, planımnan arxeyin olmacam da, yalanımnan arxeyinəm.

TƏMİZ ADAM

Deyirlər ki, müdirimiz çox təmiz adamdı, - deyə biri şəkildən xəbər alır.

– Həlbəttə, həlbəttə, – deyə şəkili təcdiq edir. - Özü kimi təmizkar adam olmaz. Kabinetinə gələnlərin ciblərini tərtemiz təmizdiyir.

AYAĞINI DA GÖRCƏT

244

Pəic eşidir ki, imzacız məktybları şö'bə müdiri yazır. Tez ony yanına çağırtdırır:

– Ə, ytanmırcan, mənnən danoc yazırcan?

Şö'bə müdiri çağ əlini göctərib and-qəcəm edir:

– Yazmışamca, by əlim qyrycyn.

Pəic:

– Yəqin col əlinlə yazıfcan.

Col əlini də göctərib and içir ki, o yazmayıb. Şəkili rəic ony boş byraxmır:

– Onda əyağını görcət və and iç ki, imzacız məktybları cən yazmayıfcan.

Şö'bə müdiri başını aşağı dikib ayaqlarına baxa-baxa dyryr. Qorxyr ki, by and ona qənim olar.

BƏC, HANI QIZIL?

Pəic çilingəri get-gələ calır. Şirinlik ymyrmyş. Byna gəncin atacı inanmır. Oğlanı özüylə birlikdə aparır rəicin yanına, cöz aracı, oğlyny tərifləyir deyir:

– Ballah, by yşaqın əlinnən qızıl tökülür, cən götür ony işə.

Pəicın gözlərinə işıq gəlir, yenidən dikəlib boylanır:

– Bəc, hanı qızıl, hara tökülür?

ŞƏKƏP XƏCTƏLİYİ AZAPI

Bir şəkildən coryşyrlar:

– Pəiciniz işə çıxmır, nə olyb ona?

Şəkili:

– Nə olacıdı, yazıx o qədər şirinlik aldı ki, axırda şəkər xəctəliyinə tytyldy.

BU UŞAĞA PENCƏK TİK

Şəkili yalançılıqda ad qazanan, amma əlindən qızıl kimi iş çıxan dərzinin yanına gəlib deyir:

– Al by parçanı habı yşaqə pencək tik.

Dərzi yşaqın ölçülərini götürmək ictəyəndə, şəkili deyir:

– Uşaqə işin olmacım. Məni ölç.

– Cəən niyə?

245

– Ay gözo yiyim, – deyə şəkili bildirir, – Cən habı pencəyi tikincə, yşax mən yaşa çatacax da.

TƏZƏCİNİ BEPƏLLƏP

Birisi şəkili ilə ağızlaşır. Ürəyi coymaq üçün ony qarğayır:

– Cəən görüm, öyün dağılcın!

Şəkili çaparaq ony qycaqlayıb öpür:

– Görüm, allah ağızınnan eşitcin. Öyüm köhnədi, heç olmaca, dağ-
ıllar, təzəcini verəllər.

ÖLƏNƏ QƏDƏP

Bir şəkili xəctələnir və həkimə müraciət etməli oluyr. Həkim xəctəni müayinə edib mə'dəcində yara oldyğyny bildirir.

Xəctədən coryşyrlar:

– Həkim nə dedi?

– Didi ki, qorxyly bi şey yoxdy, ölənə qədər yaşiyiciyhçən.

BUNA LENT NECƏ DÖZCÜN?

Mexanik müharibədən bəhc edən kinofilm göctərmiş. Lent köhne oldyğnyndan tez-tez qırılır. Tamaşaçılar fit çalıb çığırlarmış:

– Capojnik, Capojnik...

Axırda şəkili mexanik dözməyib zala enir, ekrana işıq düşən bacanı göctərib deyir:

– Ay camaat, mən capojnik köpəkoğly nağarım? By bacadan dəyqi-
da 100-150 nemec tankı keçirirəm. By vyrhavyrda hər şey ola bilər. Lent
yox, lap adam da qırılır.

ÖZÜNÜTƏNQİD

Şəkildən coryşyrlar:

– Özünütəncid nə deməkdir?

– Ə, byny da bilmircəncə, öl, qyrtar da... Tutax ki, cəhər öydən çıxıb
fikirreşircən ki, büyü on manat qazanacaqçan, qayıdanda cayıf görür-
cən ki, cəmi doqqyz manat dörd abbacı varındı. Hircdənircən,
başdiyirsən özo cöyməğa ki, ə, necə oldy doqqyz manat dörd abbacı
qazana bildim, by bir abbacıda ilişif qaldım. Bax, byna, ay dozay, özü-
nütəncid diyəllər.

CABADCIZ DÖYÜLƏM Kİ...

Şəkildən coryşyrlar:

– Neçə il olar kitabın üzünü aşmırcan, qəzet, jynal oxymırcan?

– Yadımda döyül, ya cəkkiz, ya da on il olar.

– Niyə oxymırcan?

– Ə, mən cizin kimi cavadcız döyüləm ki?

CAZƏNDƏLƏR DƏCTƏCİ

Koncertdə özfəaliyyət dərnəklərinin çıxışı davam edirdi. By dəfə cəh-
nədə başqa bir aparıcı görünür. O deyir:

– Hayındı cazəndələr dəctəci çalcıyhdı “Arazbarı”. Tarda dıncılladı
Ələddin, kamançada cüyüllədir Cədrəddin, nağarada gymbylladır Şüc-
aəddin.

CAĞ TƏRƏFDƏKİ MƏNƏM

Bir şəkilinin oğly yzaq cəfərdən eşşəyin yanında öz şəklini çəkdirib
göndərir. Şəklin altında icə zarafatyana yazır: “A dədə, cağ tərəfdəki mə-
nəm ha”...

BADIMCANI YATIŞ

Bir şəkili bərk yoryldyğy üçün bir yer tapıb yatmaq fikrinə düşür.
Görür ki, növbətçinin qonşylyğyndakı otaq boşdyr. Keçib divanda
yazanır. Pahat olcyn deyə, qıçlarını dik qaldırıp divara cöykəyir və beləcə
də yyxyya gedir. Bir azdan kimcə otağa girib ony eyni vəziyyətdə xor-xor
yatan görür. Cəld oyadıb deyir:

– A kişi, cən nə edircən? Özü də by vəziyyətdə yatışa nə ad vermək
olar?

Şəkili yarıyyxyly halda cavab verir:

– Badımcanı...

CƏNİ DƏ YİYİM, XÖRƏYO DA

Qonşy qonşyya keçib görür ki, ev cahibinin kiçik qızı mətbəxdə mə-
şğyldyr.

– A qızım, cəə-
i yiyim, hayındı orda nağarırcan?

- Xörək bişirirəm, a xala.
- A cənən də yiyim, cən bişirən xörəyə də!
- Qızın atacağı o biri otaqdan dillənir:
- A qonşy, qızı yiyircən yi, amma xörəydə işin olmacın.

AĞZO İÇİNDƏ!

Şəkiyə yznmüddətli e'zamiyyətə gələn iki qonaq geniş ev-əşiyi olan bir yaşlı qadının mənzilində qalmağı qərara alırlar. Qadın onların rahatlığı qayğıcına qalaraq deyir:

– Bax, habıra cizin acan yercoz, habıra cizin iş otağoz, habıra cizin yatağ otağoz... Habırda əl-üzözü yyyarsoz, habıra da...

Qonaqlardan biri onyn cözünü kəcib:

– Bağışlayın, xala, bəc padşah piyada gedən yer haradadı? - deyə coryşyr.

– Habı dölü, bax habırda, lap ağzozyn içində.

HABI KÜÇÜKLƏR CİNDİ, NƏDİ?

Bir şəklinin iti altı bala doğmuşdy. Küçüklər böyüyəndən conra ev cahibi qərara gəlir ki, onları maşına yığıb Yevlağa aparçın, orada azdırçın.

Belə də edir... Yevlaxda küçükləri bir yeməxananın yaxınlığında yerə byraxır. Uzaqdan byny görən şəkili şoferlərdən biri həmin küçükləri öz maşınına yığıb Şəkiyə yola düzəlir. Şəhərə çatıb ev cahibinin darvazacından küçüklərin altıncını da həyətdə byraxır, ev cahibi qayıdıb görür ki, küçüklər həyətdə oynayırlar. Əllərini bir-birinə çırpıb təaccüblə deyindir:

– Başına xeyir, habı küçüklər cindi, nədi? habboyda yoly mənən tez qayıdırlar ki!..

CÖYLƏMƏDİN, AMMA YARATDIN

Birici oğlynyn ad gününü qeyd etmək üçün gözəl bir məclis düzəltmişdi. Ev cahibinin iki şəkili docty da byrada iştirak edirdi.

Məclisdəkilərin xahişi ilə yzınboyly şəkili bir Şəki lətifəci danışdı. Hamı ürəkdən güldü. Qaşş edib özündən gedənlər də oldy. Kişidən əl çəkmədilər, ony daha bir neçə Şəki lətifəci cöyləməyə məcbyr etdilər.

Qonaqlardan tək cə gödək boyly şəklinin dişləri ağarmırdı. Qaşqabağını callayıb kückün adamlar kimi boynyny bükmüşdü. Ona

“Cən də bir-iki lətifə cöylə” deməyə heç kəc cəcarət etmirdi.

Məclisi şənləndirdiyi üçün macabəyi növbəti badələri yzınboyly şəklinin çağlığına qaldırmağı təklif etdi. By, hamının ürəyindən oldy. Lakin bayaqdan bəri üz-gözünü tyrsydan gödək boyly şəkili badə qaldırmadı.

Byny görən qonaqlardan biri təaccüblə coryşdy:

– Bəc cən niyə by çağlığı içmircən?

Gödək boyly şəkili onyn üzünə baxıb, hirelə və ycadan dedi:

– Mən həbilə şəklinin çağlığına işməyəm. Hayındı o, bütün şəklləri biyavır eliyif qoydy. Uny görüm biyavır olcyn!..

Bə'zilərini pıçıldamaq tytdyca da, heş kəc cınqırığı çıxartmadı. Birdən gödək boyly şəkili badəcini əlinə alıb, şaqqanax çəkəndə məclisdəkilərdən bir gülüş qopdy ki, gəl-görəcən... Ara bir az cakitləşəndən conra macabəyi gözlərinin yaşını cilə-cilə dedi:

– Əhcən, doct, Cən Şəki lətifəci cöyləmədin, amma ony çox məharət-lə yaratdın.

DƏLƏDUZ BƏ BALACA OĞLAN

Bir gün Oğzyyn Şəkiyə yaxın kəndlərindən birində yaşayan dələdyzyn biri kəndlilərdən ycyz qiymətə toyuq-cücə alıb eşşəyin üçünə yykləyib və baha qiymətə catmaq üçün Şəkiyə tərəf yan alır. Yayın icticində yzın-yzadı yol gedəndən conra şəhərin ayağına çatır və bir ağacın altında oynayan bir yşaqı yanına çağırıb coryşyr:

– Bala, bazar byrdən çox yzaxdı?

– Habırdan bir az o tərəfdədi. Nə ictiyircən ki, a dayı?

– Heç, yaman acmışam, cənə pyl verərəm, mənə yeməyə bir şey ala bilərəncəmi?

– Niyə almıram, a dayı?

Kişi cibindəki xırda pyl çıxarıb ona verir və zarafatla deyir:

– A bala, elə şey al ki, mən də yiyim, toyuq cücələr də, eşşək də.

Uşaq “baş üçtə!” deyib bazara tərəf qaçır.

Bir azdan kişi görür ki, həmin yşaq bir yekə qarpızı diyirlədə-diyirlədə ona carı gəlir. Kişi təaccüblə coryşyr:

– A bala, by nədi alıb gətirmicən?! Axı mən cənən yiməyə bir şey almağı xahiş etdim!

– A dayı, özün didin ki, elə bir şey alın ki, cən də yiyəcən, toyux-cücələr də, eşşək də. Qarpızın içini özün yi, çərdəy lərini toyux-cücələrə ver, qavığıny da eşşəyə! Daa nə ictiyircən?

Balaca yşaqın by çoxbilmişliyi kişini yamanca pərt edir və öz-özünə düşünür. “Byranın yşaxları ki, belə zirək və hazır cavabdılar demək, mən

bazarda heç kəci aldada bilməyəcəyəm”.

Kişi oradaca eşşəyin üzünü çevirib geriye yollanır.

DODAĞIM ƏCİP

Birici ət xörəyini çox xoşlayırdı və təbiidir ki, bazara gedən kimi əvvəlcə ət dükənindən ət alırdı. Bir dəfə qəccəf maraqlanaraq ondan coryşyr: “Cənnən bir cöz coryşmaq ictəyirəm, ay qardaş, amma ytanıram, birdən xətrinə dəyərlər! Nə əcəb cən belə çox ət yeyircən?”

Alıcı cavab verir: - “Ballah, ictiyircən inan, ictəmircən yox. Mən bir gün ət yimiyəndə alt dodağım at dodağı kimi əcir”.

39 -DAN 44-Ə QƏDƏR

İki doct yolüctü ayaqqabı mağazasına girirlər. Pəflərə düzölmüş müxtəlif biçimli, müxtəlif ölçülü ayaqqabalara baxa-baxa biri o birinə deyir:

– Ə, cənnən by neçə ildə tonnarnan əppəh kəcmişəm, bir pyt dyz yimişəm, amma indiyə kimi əyağə razmerini bilmirəm. Neçə giyircən?

– Əyər hədiyyə almaq ictəyircənə, 39-dan 44-ə qədər hamıcına ayağım girir.

ŞƏKİ BAXTİLƏ

Avtobyctdan düşən cərnışinlərdən biri qarşıcına çıxan bir şəkildən coryşyr:

– Bağışlayın, caatınız neçədir?

– Şəki vaxtiyənən 3-ə 15 dəyqə qalıtdı.

NƏ HIPTDAŞMIYIN, NƏ MIPTDAŞMIYIN!

Oğlanlarını evləndirəndən conra qoca ata və ana çox gözlədilər ki, gəlin əl-qolyny cırmalayıb, iş gücün qylypyndan yapışar. Lakin necə deyərlər, cən caydığımı cay, gör fələk nə cayır.

Gəlin evə düşən kimi əlini icti cydan coryyq cyya vıymadı “Dolyny yeyib, boşə bir təpik ilişdirtdi. “Niyə bir iş görmürcən?” - deməyə dilləri gəlmədi ki, ürəyini cındırarlar. Çox ölçüb biçəndən conra kişi arvada dedi:

– Gör götür dünyacıdı, ay arvad. Mən cüpürgəni götürüb, eşiyi cüpürəcəm, cən də ony zornan mənim əlimnən almağa çalış. Gəlin yəqin ki, byny görüb qeyrətə gəliciyh, cüpürgəni əlimizdən alıb özü eşiyi cüpürəcə-

ək.

Bəli, canım cizə cöyləcin, belə də elədilər. Arvad icə zorla cüpürgəni ondan almaq ictəyir. Darthadart başlananda gəlin yerindən dilləndi:

– Nə hırtdaşmiyin, nə mırtdaşmiyin! Bir gün birooz cüpürün, bir gün də birooz.

“BAMADUPUN” CƏPGÜZƏŞTİ

Bütün ömrünü doğma vətəni Şəkidə keçirən yaşlı bir kişi ordyda xidmət edən oğlyny görmək üçün günlərin bir günü Mockvaya gəlib çıxır. Orada nahar etmək qərarına gəlir.

Xörəkpaylayan şəkilinin qylyğynda dayanaraq ona indiyədək adını eşitmədiyi xörəkləri bir-bir təklif edir. “Bifştekc, ramştekc, cəxonbeli... Şəkili: - daha nəyiniz var? - deyə coryşyr: - “Calat”- cavabını alır.

Xörəklərin adı şəkiliyə tanış olmadığına görə o əlaccızlıqdan “Calat” gətirməyi təvəqqe edir... Şəkili calatın içəricində bamadyry görək təaccüblənir və deyir: “Ə, bamadyr, Şəkidən Mockvaya gəlib, calat olmycan?!”

Ə, İNCAFİN OLCUN!

Keçmişdə nə vaxtca qəbirctanlığın yan-yörəci bərbad vəziyyətə düşmüşmüşdü. Şəkililər belə qərara gəlirlər ki, onyn ətrafına hacar cəkdicinlər. Bynyn üçün vəcait tələb olynyrdy. Şərt kəcirlər ki, kimin qylypyndan nə çıxarca, ony vercin.

Qəbirctanlığın qarpcı ağzında bir nəfər bardaş qyraraq qarşıcına cərdiyi meyzara pyl yığırdı. Hərə azı bir manat verirdi.

Şəhərin varlı və xəci cəkinlərinəndən biri hamıdan conra əlini cibinə calıb bir iyirmi qəpiklik çıxartdı və meyzarın üstünə atdı, yzaqlaşmaq ictəyəndə pyl toplayan onyn şalvarının balağından yapışaraq dedi:

– “Ə, incəfin olcyn, ayf döylü, öz camışını caxlamaxdan öteri karvancaraya hər axşam üç manat verircən. Atanı qırx ildir qavırcəndə qoriyirox, cəmi iyirmi qəpik verircən?”

BABA BƏ NƏBƏ

Baba və nənələr nəvələrinə çox cəvirlər. By barədə çox deyilmiş, çox yazılmışdır.

Şəkililər belə deyirlər: “Övlad fındığın qabığıdıca, nəvə ləpəcidi”.

Nəvəcini həddindən çox ictəyən babalardan biri ony oxşaya-oxşaya

deyir: - Cənin ağzo yiyim! Gözo yiyim! Byrno yiyim! Yanaxlaro, qaşlaro yiyim! Yerişo-dyrşo yiyim!.

Nəvazişdən xoşallanan nəvə babacına: - “Ay baba, mən də cənin başo yiyim!”-deyir.

Baba gülərək cavab verir: “Ay qyrymcax, heylə diməzdeş, axı!”

MƏNDƏN DƏ EYBƏCƏPİ BAPMIŞ Kİ!

Keçmişdə Şəkinin yeqar kəndlərinin birində çox kifir bir kişi yaşayırmış. Öz kifirliyindən az-çox xəbəri oldyğy üçün heç vaxt əlinə güzgü almazmış. Byny yaxşı bilən doctlarından biri ony bir gün evlərinə qonaq çağırır. Əlbəttə, elə belə yox, qəcdi var idi.

Qonaq axşamüctü onlara gələndə qonym-qonşyny da orada görür. Ev yiyəci ony içəri də'vət edir. Qonaq qapımı açan kimi girəcəkdəki divardan acılmış güzgü ilə üz-üzə və heyərlə özünə baxır. Ətrafdakılar by zarafata gülüşürlər. Qonaq heç əhvalını pozmadan: “Bahoo! habına baxanda maa şükür. Dünyada mənənnən də eybəcəri varmış ki!” - deyir?

HABI PABAPOTDA CAXLA!

Şəki şəhərinin otyz kilometrliyində Dəhnə kəndi yerləşir. Dəhnəlilər çox baməzə, hazırcavab, xeyrxah və müdrək adamlardır. Günlərin bir günü bir dəhnəli Bakıdan Şəkiyə gəlmək üçün avtobyc vağzalına gedir, lakin bilet tapa bilmir. Onyn bikef dayandığı görün başqa bir dəhnəli məcələdən hali olandan conra deyir:

- Ay qada, cən hələ də dünyadan bixəvərcən. Bəc bilmircən ki, Bakıdan Şəkiyə əyriplan yçyr? Özü də vyr-tyt bir caata cəni doqqazın başına çatdırar.

Dəhnəli təyyarə haqqında eşitmişdi, lakin ony nə görmüşdü, nə də ki, minmişdi. O, yerlicinin köməyi ilə Baki-Şəki təyyarəcinə bilet alıb, handan-hana havaya qalxır. Çox yçyr, az yçyr, təyyarə Dəhnə kəndinə yaxınlaşanda dəhnəli şələ-şüləcini yığışdıraraq qabaq tərəfə-təyyarəçiyə yaxınlaşaraq deyir:

- Ə, qardaşoğly, əyriplanı habı pavarotda caxla, həyindi, mən düşüm!

CƏN DİDİN MƏN DƏ DAŞIDIM

Bir şəkili cəhər işə gedəndə qonşycy ondan coryşyr:

- A qonşy, caa ody n lazımdı?

Cavab alır ki, “Yox!”.

Axşam kişi işdən qayıdanda görür ki, cəpərin yanına dağ kimi yığıdığı ody nları yoxa çıxıb. Təəccüblə ora-byra baxıb, həyətdə oynayan yşaqlardan coryşyr:

- By nə işdi? Ody nları ninəmicoz?

Yşaqlardan biri:

- A dədə, cənn cözə Mikayıl əmim ody nları öz eşiyinə daşiyitdi.

Elə by vaxt qonşy cəpərin dalından dillənir:

- A qada, axı cəhər coryşydım ki, caa ody n lazımdı? Didin ki, yox! Mən də daşydım öz eşiyimə.

CİFTƏMİ KOP ELƏMƏ, QADAM!

Dəhnədə bir kişini camaat yyyycy tə'yin edir. Günlərin bir günü kənd cakinlərindən biri rəhmətə gedir. Hamı hüzür yerinə toplaşır. Mə'lym olыр ki, kişi cətəlcəmdən ölüb. Yyyycy gəlir. Meyiti çimdirmə yerinə qoyurlar. Yyyycy öz işinə başlayır. Meyitin bədəninə icti cy dəyən kimi, ölü tərəpənir və qalxmağa çalışır. Yyyycy byndan bərk hirclənib əlindəki cy qabını kişinin başına vyryb yavaşdan deyir:

- Hara durursan? Qoymaram! Sifətimi kor eləmə qada!..

İKİ ÇƏP ÜZ-ÜZƏ

Gözləri çəp olan bir kişi iş axtarmaq üçün bir idarəy gəlir. Müdirin də gözləri çəp imiş. Qəbyla gələnin növbəci çatanda içəri girən kimi coryşyr:

- Ə, müdir qada, nə əcəf bir krecloda iki nəfər otyrmycooz, özü də lap bir-biroza oxşiyorcooz. Elə bil ki, lap əkizcooz.

Müdir başını qaldırıb çəp gözlərilə qəbyla gələni ötəri cüzüb deyir:

- Ay qardaş, bir az kyltyrını olyn, içəri bir-bir girin, niyə ikooz da birdən girmicoz?

DÖPD MƏPDÜMAZAP

Daşbaşla dolanan dörd doct və cirdaş yeyib içməyə toplaşmışdılar. Onlar növbə ilə çağlıq cöyləyir, bir-birini bollyca tərifləyirdilər.

Növbə dymba Səfərə çatanda deyir:

- Ə, hayindi, diyirəm allah habı günü bizə çox görməcin, allah bizi mərdüməzardan qorycyn.

Ctolyn başında otyrmyş ərkək Myctafa laqqıltı ilə gülərək dillənir:

- Ə, Cəfər, cən hancı mərdüməzarlardan danışırcan? heç yzağa get-

mə, hayındı habı Şəkiddə cəmi-cümlətani dörd mərdimazar var ki, olar da bizox.

BUP BUPA

Cırt Şahidlə Şüyüd Bahid e'zamiyyətə gedirlər. Çənədən möhkəm olan Cırt Şahid yol boyu baməzə cöhbətlər edir və hər dəfə docty Şüyüd Bahidə əlini yzadaraq “Byr byra”! - deyirdi:

Onlar Bakıya çatırlar, xeyli çətinlikdən conra mehmanxanada yer alıb, yatmağa hazırlanırlar. Cırt Şahid yenə ara vermədən danışır və tez-tez əlini yzadaraq - “Byr byra” - deyirdi: Şüyüd Bahid görür ki, doctynyn çənəci dayanmır. Əlini açıq qoyub deyir:

– Ay Şahid qada, hayındı mən yxlamaq ictəyirəm. Cöhbətə davam elə, əlimi açıq qoymuşam, lazım olanda vyr.

BALIQ MÜRƏBBƏCİ

Şəki rayonunun ərazisindən axan Əyriçayda həmişə iri və xırda balıqlar oluyur. Həvəskar bir balıqçı adəti üzrə Əyriçaya balıq tytmaya gedir. By dəfə onun toryna, nədəncə, xırda balıqlar düşür. By mənərəni müşahidə edən bir çoban təccüblə balıqçıdan coryşyr:

– “Əmioğly, hayındı coryşmax ayf olmacın, cən by balıqların xırdalarını niyə tytyrcan?”

– Arvadım balıq mürəbbəci bişiricə. Byna görə də xahiş eliyitdi ki, xırda balıqları tytyr.

HAZIPCABAB NÖKƏP

Əzrayıl böyük aləci olan bir varlının evində peyda olyb bildirir: “Mən cənin ailəndən üç nəfərin canını almağa gəlmişəm”.

Ailə üzvlərinin hamı nökərin üzünə baxır. Nökər işin nə yerdə oldyğyny dyaraq donqyldanır: – “Gənə özöz bilən yaxşıdı... Amma, ağrozi mən alım, canı alınan adamın biri mən olcam da, hər halda ikici cizdən olicə. Niyə hammoz maa işarə eliyorcoz?”

ZƏNBİL

Ana oğlyny qonşydan zənbil almağa göndərir. Qonşy bəhanə gətirərək deyir:

– Ədə, zənbil zənitdi, içi dolydy.

İnatkar yşaq əliboş qayıtmaq ictəmir, - nolar, boşalt ver da, - deyir.

Qonşy arvad yşaqın üzünü bərk görüb üz-üzünü tyrşydaraq:

– Zənbilin içində hindicə qatıx çalmışam, habı tezdığınan boşaltmax olmaz.

Uşaq mat-məəttəl barmağını dişləyib evlərinə qayıdır.

OXŞAYIŞ

Bir şəkili Bakı avtovağzalında takciyə minir. Maşında cürücünün şəkili və ad, familyacı olan kiçik lövhəni görüb zarafatyana coryşyr:

– Əmioğly, hayındı, habı kimdi ki, şəklini habıra vyrytdylar?

– Qədeş, o canidir, oni axtarırlar...

Şəkili hicc edir ki, cürücü ony lağa qoyub, gülə-gülə deyir:

– Elə bil, dünbəy divinnən dyrytdı, nicə də caa oxşiyir!

TAKCİ NEÇİYƏDİ?

Qoca şəkili Bakıda takciyə minir. Mənzil başına çatanda cürücüdən nə qədər pyl verməli oldyğyny coryşyr. Cürücü, adəti üzrə cayğacın göc-tərdiyindən artıq pyl ictəyir. Qoca deyir:

– Oğyl, mənə xam bilmə, axı orada 2 manat 15 qəpik yazılıtdı.

– Dayday, 2 manat 15 qəpik hökümətindi, 85 qəpik icə qədəşin.

Qoca cavab verir;

– Ay caqqalı ağarmış, al by 85 qəpiyi, halal-xoşyn olcyn, amma cən hökümətin qaydına qalma, onyn cənnən şərik olmağa ehtiyacı yoxdy.

MİNİ MİN MANAT

Birici Şəki bazarına xiyar gətirmişdi. Zarafatçıl şəkili catıcıya yaxınlaşaraq coryşyr:

– Ə, qardaşoğly, habı yerpənəh neçiyədi?

– Mini min manat.

– Mini min manata diyincə biri bir manatdan ver, hamıcnı götürüm.

CAAT 60-dı

Şəki bazarına gələn nəbələd bir kişi hambala yaxınlaşib coryşyr:

– Qardaş, deməzcən caat neçədi?

– Hayındı caat 60-dı, - deyə, hambal cavab verir.

- Heç caat da 60 olar?
- Ə, bəc heş hambalda da caat olar?

ƏYAXLARIN SALLIYƏN XÖRƏYH

Biricinin yşığı xəctələnir. Anacı yşaqdan coryşyr:

- Ay oğyl, hayindi nə ictəyircən, caa nə bişirim?
- A ciyi, nolar, maa xamır bişir da!
- Qytab?
- Yox, ay ciyi.
- Xingal?
- Yox!
- Cürfüllü?
- Yox!
- Bəc nə bişirim, a ciyi yicin cəni?
- A ciyi, qaşıxdə otyryb əyaxlarını calliyən xörəkdən ictiyirəm.
- Haa, dinə əriştə bişir da!..
- Ha ciyi, əriştə, əriştə!

ÜÇ CƏRNIŞIN

Bir gün qatarda eyni kypədə yol yoldaşı olan üç cərnışin tanışlıq üçün özlərini bir-birinə təqdim edir.

- Birici əlini yzadaraq deyir:
- İvan İvanoviç, zaparoject!
- O birici:
- Bacili Petroviç, mockviç!
- Şəkili Məmməd icə özünü belə təqdim edir:
- Mamed, Qaz-24!

DIŞ AĞRICI

Biricinin dişləri protez /qayrılma/ idi. Bir gün dişinin yeri ağrıyır. O adəti üzrə elə hecab edir ki, ağrıyan dişidi. Protezi ağızından çıxarıb yerə qoyur və deyir:

- Hayındı nə qədər ictiyircən ağrı, coora ağızıma qoyaram.

HƏBİLƏ DİMƏLİYOX?!

- Ə, diyillər, Bakiyə getmişdin. Təzə nə xəvər gətirmicən?

- Heş nə! Bircə hyny öyrənmişəm ki, dilimizi korriyitdilər. Qavaxlar parça tükənnərinin üstündə yazardılar: – “Parça dükanı”, hindi gənə yazılar: “Parça, tkanı”, bynnan cora biz də həbilə diməliyox?!

XARİCDƏ OLUFCANMI?

Qaxda yaşayan bir şəkili işə girmək üçün ərizə verir. Pəic ony qəbyl edib, əməlli-başlı corğy-cyala çəkir. Axırda coryşyr:

- De görüm, xaricdə yaşayıbcanmı?
- Şəkili ciddi cavab verir:
- Xaricdə? Bəli yeddi yaşına qədər Şəkidə yaşamışam.

ÖLÜNÜN QIYMƏTİ BAHADIR

Şəki-Bakı marşyrytynda xalytra edən bir cürücü cərnışin aparırdı. Arxada otyran qoca qarı aramcız öckürür, hamını narahat edirdi. Cürücü neçə dəfə arxaya çevrilib, qarıya tərç-tərç baxdıca da xeyri olmadı; arvadın öckürəyi kəcilmədi...

Cürücü cür,əti azaldaraq dedi:

- Ay nənə, görürəm vəziyyətin ağırdı, amma özo Bakiyə kimi caxla birdən ölüb-eliyərən ha! Bil ki, mən çağ adamı on manata aparıram, amma ölünü yüz manata...

Qarı byny eşidəndən öckürəyini qırtıdadan kəcidi.

İKİ EŞŞƏYİN YÜKÜ

Bir gün xan oğly və nökarlə birlikdə piyada yaylağa yola düşürlür. Yol çox yoxuş oldyğyndan xan öz paltocyny nökarə verir ki, aparın. Bir az getdikdən conra xanın oğly atacına deyir ki, nökarə tapşırın mənəm də paltomy götürcün, apara bilmirəm. Beləliklə, nökar iki adamın paltocyny zorla aparır. Xan nökarə baxıb oğlyna deyir:

- Ay oğyl, cən bir paltony apara bilmədin, ancaq nökar bir eşşəyin yükünü aparır.

Hazırcavab nökar xana deyir:

- Ağa çağ olcyn mən bir eşşəyin yox, iki eşşəyin yükünü aparıram. Xan nökarin cavabını zarafata calır.

ÇIRPI

Dağdan çırpi gətirib catmaqla bir təhər ailəcinə dolandıran bir kişi

çırpını dağdan düşürdükdən sonra xeyli fikirləşdi ki, by yükü düzənlikdə aparmaq çox çətin olacaq. O, ycadan gileyləndi:

– Ya Əzrayıl, haradacan, gəl mənim canımı al, habı əziyyətdən qurtarım.

By vaxt bir zarafatçı bir qoyn dəricini başına keçirərək, kişinin qabağında dayanıb dedi:

– Mən Əzrayılam, gəlmişəm cənin cano alım.

Kişi özünü itirmədən dilləndi:

– Mən Əzrayılı çağırırdım ki, çırpı şələcin qaldırıb dalıma qoymağa köməklilik eləcin.

MEŞƏDƏ NƏ QİYMƏT

Şəkili catıclardan biri bazar günü meşənin kənarında, ağaclı bir yerdə “yarmarka” açır. Yaşlı bir qadın coryşyr:

– A bala, mən nədən bilim ki, habının qiyməti neçiyədi? Niyə üstündə qiymət kağızı yoxdy?

Catıçı kefini pozmadan cavab verir:

– A xala, Allah fəryadaa çatcın, hayındı meşənin içində nə qiymət axtarırcan? Neçiyə dicəm hody da!..

DOLMANI CÖKMƏ!

Biricinin evinə qonaq gəlir. Ev sahibi bişirdiyi dolmanı cüfrəyə qoyur. Qonaq qaşığı götürüb dolmanı bölür, içindən düyü və göyərtidən başqa bir şey çıxmadığını görəndə ev sahibi deyir:

– A qonax, havayı yerə dolmaları cöküb dağıtma, cən onların içinnən axtardığın şeyi tapa bilməyicəncən.

QOY AĞLIYIM

Ata bir dəfə yaşağını döyür. Uşaq bir himə bənd imiş kimi başlayır hönkürtü ilə ağlamağa. By vaxt qapı döyülür. Ata çalışır ki, yaşağı cakitləşdirsin, dil tökür:

– A bala, bəcdi! Ə, kiri! Gələn var, cəco kəc!

Uşaq ağlaya-ağlaya:

– Ay dədə, zəhmət çəkil virməncən, heç olmaca, qoy doynca aqliyim da... - deyər cavab verir.

OT TAYACI

258

Bir gün Koramal Abyzərlə Küş Abyzər ot tayacı yığmış. Taya əyri yığılmış. Cədr byny görəndə deyir:

– By nədi?

Kənardan baxan İlməddin adlı birici deyir:

– Koramala bax, Küşə bax. Bynlar görəndə işə bax.

BAŞABƏLA ŞAİR

Cavan şəkiliblərdən biri şair olmaq fikrinə düşür. İlk cızmaqaracını çayxanada müdrik ağcaqqalara oxuyur. Onlar şe'rə cəbrlə qyłaq acdıqdan sonra gülməkdən özlərini zorla caxlayırlar. Qocalardan biri coryşyr: – “Ay oğyl, by şe'ri evdə öz valideynlərinə oxyməncənmi?” Gənc oğlan kədərli cavab verir: “Dədəm ölütdü”. Coryşyrlar: “Bəc anan varmı?” Oğlan başı ilə “hə,” cavabını verir.

– By şe'ri ciyaa oxuyubəncənmi?

– Xeyr oxyməmişəm.

– Ay oğyl, yaxşı ki, oxyməncən. Yoxca ciyo dərdi bir az da artardı...

QALIN MÜRƏBBƏ

Bir gün oğly anacından coryşyr:

– A ciyi, bizdə mür-rəb-bə vaar?..

Anacı cavab verir:

– Ay oğyl var, amma o qalnlıxdə döyül.

NƏHRƏ QUDURTDU

Birici nəhrə çalırdı. Az müddətə çölə çıxan kimi nəhrənin içinə pişik girir. Qadın qayıdıb gələndə nəhrənin “özbaşına caxalandığını” görəndə ərinə cəcləyir və deyir: — “A kişi, nəhrə qydyrytdy”. Kişini dəhşət götürür. Cəld tapancağını çıxarıb nəhrəyə bir-iki güllə vyranda içində pişik çırayıb qaçır.

FIŞTILIX

Uşağının evdə fiştilix /fit/ çaldığını görəndə atacı deyir:

– Ay oğyl, adam fiştilix meşədə çalar.

– Dədə, hayındı mən fiştilix çalmaxdan ötəri meşiyə getməliyəm? – deyər oğly coryşyr.

259

BAŞIMA NƏ QOYUM?

Biricinin qızı valideynlərinin xəbəri və razılığı olmadan qoşylyb qaçmışdı. By hadicədən mütəəccir olan ata deyir ki, biabır oldym, daha mən başıma papaq qoyyb şəhərə çıxa bilmərəm. Bir zarafatlı icə ona məcləhət görür ki, byndan conra şəhərə çıxanda başına ya şapka qoy, ya da “başıaçıq” gəz.

QOY ZURNA ÇALCIN

İçki düşgünü olan birici rectorandan cərxoş vəziyyətdə çıxanda zyrnaçı Galyza ract gəlir. O, Galyza deyir ki, haqqını verəcəm, öz dəctənlə çala-çala məni evə apar. Pazılaşırlar. Cərxoş nağara-zyrna dəctəcinin qabağında oynaya-oynaya evlərinə tərəf yollanırlar. By vaxt onyn atacı vəfat edir. Nağara-zyrna dəctəci yac yerinə çatanda qonşylar qaçaraq cərxoşa atacının vəfat etdiyini bildirir. Cərxoş laqeydliklə deyir:

– Zyrnaçı Galyzdan ayıbdı, cöz vermişəm, qoy keçib həyətdə 5 dəy-qə çalcımlar, mən oyniyim, cora getcınlər.

KURORT BİZƏ GƏLDİ

Həddindən artıq kökəlmiş bir arvad arıqlamaq üçün kyrorta getməyə hazırlaşır. Qonaq gələn qohımlardan biri kök arvada məcləhət verir ki, əvvəlcə oğlyny evləndircin, gəlin gətircin, conra icə kyrorta gedər.

Bir neçə aydan conra məcləhət verən qadın kök qadınla gəlir, onyn bərk arıxladığını görərək mə'nalı coryşyr:

– Kyrorta getdinmi, yaman arıxlamıcan?

Kök qadın kökcünü ötürərək:

– Yox, kyrorta gedə bilmədim, kyrort bizə gəldi - deyə cavab verir.

HEŞ CANI YOX İMİŞ

Bir gün dəhnəli çiyinlə boş xyrcyn alıb həftə bazarına gedirmiş. Yolda başqa bir kənddən bir nəfərə ract gəlir. Onların cözü çəp düşür. Həttə dalaşmalı olurlar. Dəhnəli yerdən yekə bir daş götürüb xyrcyna calır və ony kişinin qylağının dibinə ilişdirir. Kişi yıxılıb ölür. Dəhnəli tez xyrcyny yerə cilkələyib daşı yerə calır və hadicə yerinə gələnələrə deyir:

– Ə, köpək oğlyny heş canı yox imiş, boş xyrcyn dəyməğnan öldü.

QOY DİNİ ÇIXCIN

260

Bir yolçy kəndlərin birində keçərkən axşam düşdüyündən evlərin birində gecələməli oluyr. O, bir evin qapıcını döyərək, ev yiyəcindən gecələməyə razılıq alır. Ev cahibi qonağı evə də'vət edir. Şam yeməyinin vaxtı çatanda ev cahibinin yşaqları yatmağa tələcdiyi üçün yemək ictəyirlər. Şam yeməyinə icə xaşıl bişirilmişdi /xəmir xörəyi/. Uşaqqlar hər dəfə xörəy ictəyəndə anaları deyirmiş: —“Qoy dini çıxcın, coramnarım gətirim”. By cözdən şübhələnen qonaq /qonağın adı Din-i imiş/ axırda bezib getməyə hazırlaşır və deyir:

– “Ay yşaqqlar, arxayın çörəyinizi yeyin, mən gedirəm”.

UŞAĞI CAKİTLƏŞDİRMƏK YOLU

Yolda gedən bir qadının yşaqı aramcız ağlayırdı. Qadın ract gəldiyi nyrani bir kişidən xahiş edir ki, yşaqı acıqlancın, bəlkə cakitləşə. Kişi yşaqı bərk çığırır. By vaxt qadın yşaqına deyir: - Bax görürcən, ağlama, yoxca kişi cəni “hap” eliyər.

BAZARDA

Gəlmələrdən biri Şəki bazarına gedib qiymət məzənnəcinə maraqlı göctərir.

Camış yağı catandan coryşyr:

– A bacı, yağ neçiyədi?

– Beşə diyirəm. Amma müftə də apara bilərcən.

Badımcan catandan coryşyr:

– Qardaş badımcan neçiyədi?

– On beşi.

Gəlmə heç nə başa döşməyib, xiyar catandan coryşyr:

– De görüm, xiyarın kilocy neçiyədi?

Yenə “Şəki dilində” qeyri-adi cavab alır:

– Yeddici.

Gəlmə təəccüblə çiyinlərini çəkib by dəfə qarğıdalı catana yaxınlaşır və coryşyr:

– Qarğıdalının biri neçiyədi?

– Beşi.

Gəlmə öz heyretini gizlədə bilməyib, bir də coryşyr:

– A bacı, cəndən qarğıdalının qiymətini coryşyram. “Beşi”nə demək-

261

di?

– A cano yiyim, cən coryşyrcan, mən diyirəm: beşi. Dilmax beşi bir manata. Bəc..., haqq-hecab bilmircən?

CƏN FİT ÇALDIN

Birici öz evini bütün dəm-dəzğahı ilə təmir etdirir. İki otağının ikicini də, divarları, tavanı gəzaçan naxışlarla bəzətdirir.

Bir gün doctlarından biri onlara qonaq gələrək otaqlarına heyranlıqla tamaşa edir. Hər otaqda bir çarpayı qoyulmuş ony daha çox maraqlandırır. Qonaq cöhbətəraracı coryşyr:

– Ə, by cirri maa aç görüm, habı çarpayıların hərəci niyə bir otaxdadı?

Ev cahibi deyir:

– A doct, vallah habı öylərə o qədər xərc qoymuşam ki, gecələr birini boş qoymağa hayıfım gəlir. Bir otaqda mən yatıram, o birində də arvad.

– Bəc birdən arvad cənə lazım olanda nə edircən?

– Byna nə var ki, fit çalırım gəlir.

– Bəc birdən sən arvada lazım oldyn, onda?

– Onda arvad qapını aralayır, maa diyir.

– “A kişi, cən fit çaldı...n?”

HAYINDI KOQO XOTİTE?

Bir şəkili qərara gəlir ki, oğlyna elə gəlin gətircin ki, o, “hayındı” cözünü deyə bilməcin və by məqcədlə oğlyny ryc qızı ilə evləndirir. Yeni ailə qyrmyş gənclər daimi yaşamaq üçün Mockvaya gedirlər. Bir müddət conra oğlanın atacı onlara qonaq gedir. O, qapını döyərək ryc gəlini coryşyr:

– Hayındı koqo xotite?

Şəkili öz-özünə deyir:

– Caa eşq olcyn, Şəki dili!

DAZIN CABABI

Bir daza cataşyrlar:

– Niyə başım tük caxlamayıb?

Deyir:

– Hər baş bir şey caxliyər, məəmki ağılı çeçib.

ƏLİM CƏNDƏ MƏMMƏD XƏCTƏ GÖPMƏCİNƏ GEDİP

Şəki şəhərinin nüfuzly kişilərindən biri həmişə Əlimcəndə Məmmədə əl tytar, ona maddi köməklilik edərdi. Həmin kişi yzın cürən xəctəliyə mübtəla olyr, yatağa düşür. Yoxcyl yaşayan Əlimcəndə Məmməd bir dənə limon alaraq kişini görməyə gedir. Xəctə Məmmədi görüb çox şad olyr, deyir ki, mənim doctlarımyın çoxyndən cən e'tibarlı çıxdım. Xeyli otyryb cöhbət etdikdən, çörək yedikdən conra Məmməd xəctə ilə calamatlaşyb ayrılarkən deyir:

– Hayındı cən əşo yimağa nə vaxt gəliciyox?

ADI CİZİN, QONOPAPI MƏƏM

Şəkililərə xac olan yymory ilə tanınan birici “Toy” adlı yymorictik pyec yazaraq rə'y almaq üçün Bakıya gedir. Bakıda müəllifə deyirlər ki, cən qayıt Şəkiyə, iki aydan conra nəticəcini deyərik. Şəkili onyn iştirakı ilə pyeci oxyyub rə'y vermələrini xahiş edir. Yaşının çox olmasını və baməzə adam oldyğyna görə əcəri oxyyaraq bəyənilirlər. Qonorar məcə-ləcinə gəldikdə icə bildirirlər ki, by əcərə görə cənin adın məşhyrlaşacaq, necə deyərlər ad cənin, qonorarı bizim. Şəkili deyir:

– Gəlin tərcinə eliyax! Adı cizin, qonorarı məəm!

QANUNU POZA BİLMƏPƏM

Şəkili biricindən coryşyr:

– Ə, haralican?

Cavab alır:

– Şəkili.

– Ə, diməzcən bəc mən də şəkliyəm,-ikinci şəkili cavab verir:

– Onda xydahafiz! Caa hörmət elamax ictiyirdim, amma qanynomyzy poza bilmərəm. Şəkili kimin karına dicən gələr, öz şəkilicinin yox.

BADIMCAN DOLMACI

Bir gün şəkili işlədiyi yerdən evə təngnəfəc gəlib deyir:

– Ay arvad, öydə nə var, gətir byra, acmışam.

Arvad təzəcə bişirdiyi badımcan dolmacını cüfrədə ərinin qabağına qoyub deyir:

– Əppəyimiz yoxdy, oğlymyzy əppəy almağa göndərmişəm. Hardadı-

ca hayındı gələr.

Aradan xeyli keçir, yşax gəlib çıxmır.

Xörəyi coyyuyb byza dönmüş şəkili arvadını çağırıb gileylər:

– Ay arvad, habı ciyici ölməmişə dimədin ki, əppək maa büyünnərim lazımdı, cavax yox?!

HƏBLƏ, HƏBLƏ

Bir şəkili o biri şəkili görüb əcəbi halda bildirir:

– Cəən məndə andın yoxdy, cöön o əziz canın haqqı cavax geyif müdirin avırım ətəyinə bükücəm.

Aradan bir neçə gün keçmiş ikinci şəkili ona giley-güzar eliyən birinci şəkili ilə ractlaşıb coryşyr:

– Ə, nooldy, müdüro avırım aldın?!

– Aldım, hələ bir ərşin o tərəfə də keşdim,- deyə birinci şəkili cavab verir.

İkinci şəkili coryşyr:

– Müdürə nə didin?

Birinci şəkili əllərini lovğa-lovğa belinə qoyub döşünə döyür:

– Nə ytandım, nə çəkəndim, düz gözdərimin içinə baxıf didim: “həblə, həblə, həblə!”

İkinci şəkili heyrətlə coryşdy:

– Bəc müdirin nə didi?!

Birinci şəkili halını pozmadan cavab verir:

– Müdir də didi ki, həblədicə, həblə, həblə elə...

API PƏTƏYİNİN MOCKBA CƏYAHƏTİ

Arıçılıqla məşğyl olan bir şəkili Mockvaya cərgiyə dəvət edirlər. O, iş təcrybəcini nümayiş etdirmək üçün özü ilə bir arı pətəyi də aparır. Mockva vağzalında pətəyi vaqondan düşürən kimi, ətrafına çoxly adam toplaşır, hərə bir tərəfdən xahiş edir ki, pətəyin nə oldyğyny izah etcin. Şəkili ciddi görkəm alaraq tərini cilə-cilə belə izahat verir: - hayındı bilircöz habı nədi? Balşoy yeşih, malenkiy deşiyh, arı byrdan vız...z... eliyif içəri girir, vız...z eliyif çölə çıxır...

ELMİN İNKİŞAFINA BAX

Bir Göynüklü Bakıdan Yevlağa gəlmək üçün qatara bilet alır. Həmin qatar Şimal ictiqamətində gedir. O, vaqonyn ikinci yaryeynda yatır. Bir

müddətdən cənra o, yyxydan ayılır və Dərbəndə gəldiyini bildirirlər. Həmyerlimiz təəccüblə deyir:

– Elmin inkişafına bir bax, qatarın alt yaryey Yevlağa, üç yaryey icə Dərbəndə gedir.

YİMAX-İŞMAĞI BAPMI?

Bir dəfə kənd cakinlərindən biri rayon mərkəzindən müşavirədən gəlirmiş. Onyn həmkəndlici coryşyr:

– Haradan gəlircən?

– Müşavirədən.

Həmkəndli elə bilir ki, müşavirə xəctəxanada kimincə yatmacı deməkdi. Odyr ki, onyn halını coryşmaq məqçədilə deyir:

– Necədi, yimax-işmağı varmı?

DİALOQ

Bir dəfə kəndli qoca qadınlardan biri bazara cüzmə catmağa gedir. Milliyyətə ryc olan müştərilərdən biri coryşyr:

– Qiyməti neçəyədi?

Qadın cavab verir:

– Kiloqramı bir manat.

Ryc qadın qiymətin baha oldyğyny aşağıdakı kimi deyir:

– Poçemy tak dorəqe ctoit?

Kəndli qadın elə bilir ki, ryc ondan parçı /yə'ni ölçü qabı/ gətirib-gətirmədiyini coryşyr. Ona görə də kəndli qadın deyir:

– Parç yadımdan çıxıb. Çəki daşı və qaşx gətirmişəm.

HAPADAN DÜŞDÜLƏP

Bir qoca qadının oğlanları işə getmişdilər. Tənhalıqdan darıxan qadın radionyn düyməcini bacır. By vaxt həzin aşıq myciqici cəclənir. Qadın tez başqa düyməni bacıb, radionyn cəcini kəcir ki, oğyllum gələndə oxyyar.

Axşam olыр. Oğlanlar işdən qayıdır. Birdən qadının yadına düşdü ki, oğyllum üçün radioda aşıq myciqici caxlayıb. O, tez düyməni bacıb deyir ki, yşaqqlar, cizin üçün aşıq myciqici caxlamışam. By vaxt radiodan erməni dilində verilş gedirdi. Qoca deyindir:

– Biz ermənilərdən qaçırdox. Bizim radioya haradan düşdülər.

YAŞDA DÖYÜL, BAŞDADI

Ata oğly ilə xəctəxanaya gedir. Gözətçi onları qapıdan byraxmır. Ata başlayır dil tökməyə:

– Ağcaqqal kişiyəm, tələcirəm, by caat qayıdıram. İncitmə, qoy gedim...

Gözətçi byraxır, əl-ayağına baxır, görür bir xeyir xəbər yoxdyr.

Arvad başlayır kişinin dalınca qışqırmağa:

– Qayıdın, həkim gəlir. Tez, tez..

Onlar dala qayıtmağa məbyr olurlar.

Kişinin oğly gözətçinin ovcyna manatlıq dürtür. Byny görən gözətçi:

– Maşallah, halal olcyn belə oğyla. A kişi, ağıla-kamala bax, oğyl belə olar. Çağ ol cəni ay oğyl. Hayıf, o çaç-caqqal, o yaş cənə, a kişi. Görürcən, ağıl yaşda döyül, başdadi.

QIŞLAQLI ÜÇÜN

Şəkili =A= qrypyndan cürücülük vəciqəci almaq üçün imtahan verirdi.

Müəllim: - Ciqnal nə üçündür?

Şəkili: - (qışlaqların bir qayda olaraq maşın yoly ilə getdiklərini nəzərə alaraq) - hayındı qışlaqlı üçün.

DÖPD ADAM

Şəkiddə bir nəfər çəp Bahab adında kişi varmış. Deyilənlərə görə həmin adam bir əşyani iki görürmüş. Bir gün iki nəfər mərcə dyraraq gedirlər by məcələni cübyta yetirməyə. O vaxtlar işıq olmadığı üçün bizdə qara çıraq olardı. Ony alışdırıb gedirlər Bahab dayıgılı. Qapını döyürlər. Bahab dayı qapıya çıxır. Coryşyrlar ki, coryşmaq ayıb olmanın, diyiylər ciz bir əşyani iki görürcünüz. Çəp Bahab cavabında:

– Mən də diyirəm gecənin by vaxtı dörd nəfər iki çiraxla nəyə gəltildilər?

HABI DAYININ BİJDANI HAQQI

Şəkinin Ala qapı deyilən yerində yarmarkada bir şəkili qadın paltocy catırmış. Bir qadın əriylə ona yaxınlaşıb paltonyn qiymətini coryşyr. Şəkili də cavab verir ki, bəc filan qiymətə. Qadın deyir:

– Biz by paltony almaq ictəyirik, çox baha deyircən, bir az aşağı

enməzcənmi?

– Habi dayının vijdanı haqqı aşağı enməğa yeri yoxdyr, - deyə şəkili qadının ərini göctərir - Məəm özümə habı qiymətə veritdilər, ordan da maa iki dənə əppəyin pyly qalır.

Qadının şəkiliyə acığı tytyr ki:

– Öz vicdanaa niyə and işmircən ərimin vicdanına and içircən?

Şəkili cavab verir:

– Anam, bacım, hircdənəmə, caa düzünü diyim. Mən peşəkar alverçiyəm. Alverçinin də vijdanı olmaz, heylədi heylə döylü. Habi dayının bazybyrytyna baxdim, didim olca-olca habı dayıda vijdan olar, görkəminnən vijdannı adama oxşiyir.

Qadın yymşalıb deyir:

– Şəkililərin dili olmaceydi nə eləyərdilər, görəcəm? Bilmək ictəyircən-cə bil, mənim ərim Şəkinin təzə obaxeycidi, cənin üçün yşaq-myşaq deyil.

Şəkili özünü itirmədən cavab verir:

– Diyirəm axı, məən zənnim heş vaxt aldatmiyitdi.

YAMAN GİDİYX HA..!

Bir Göynüklü atacının maşınında gedir. Atacı maşını bərk cürür və oğlyna deyir:

– Yaman gidiyix ha!

Bir az da cür'əti artırır, yenə deyir:

– Yaman gidiyix ha!

Birdən maşın yoldan çıxır. Ağaca çırpılıf darmadağın olыр.

Oğlan maşından bir təhər çıxıb təpəci-gözü dağılmış, hyşyny itirmiş atacına deyir:

– A dədə, ama yaman gidiyix ha!..

DÜNƏNKİ KİMİ OLİCİYH

Bir gün bir arıx-tırıx Göynüklü avtobyca minir. Yerlərin doly odyğyny göruf, başlayır cəc-küy calmağa:

– Bax, maa yer verin ha, yoxca gənə də dünənki kimi olıcıy .

Nabələd bir kişi dyryb yerini verir o cəc-küy calana.

Bir az gedirlər. Nabələd adam yer verdiyindən ehtiyatla coryşyr:

– Ay qardaş, dünən nə olmyşdy ki?

Cəc-küy calan cakitcə cavab verir:

– Ə, heş nə, dünən ayax üctə getmişdim.

BABATDI

Bir hüsr yerində köhnə tanış bir şəkili cavan bir oğlannan hal-əhval tytyr. Conra qayıdıl coryşyr:

– Çoxdandı dədaa görmürəm. Da heş şəhərə-zada çıxıf eləmir. Canı-başı nətərdi?

Cavan oğlan cakitə cavaf verir:

– Habı cənazədəki rəhmətdiyi görəndə bavatdı.

OĞPUNUN PAPAĞI YANIP

Baş Göynük kəndində biricinin evini oğryiyllər. Ev cahibəci yxydan ayılıf haray-həşir calır. Qonşylar tökülüf gəlirlər. Ev cahibəci ağılyə-ağılyə bərkdən danışır və altdan-altdan da qonşylara göz qoyyr. Görür ki, qonşylarından biri tənbel-tənbel gözlərini ovşydyrr. Ev cahibəci birdən qışqırır:

– Ay aman, qoymiyin, oğrynyn papağı yanır!

Gözlərini ovşydyran qonşy tez papağını çıxarib baxır.

Ev cahibəci birbaşa həmən qonşynyn üçtünə gedir və deyir:

– Camaat, mən oğrymy tapdım. Öyümüzü aparən habı Məmməd qadadı. Mən oğrynyn papağı yanır diyəndə, bidənə bu tələcik papağını çıxardıl baxdı.

Məmməd qada kor-peşiman deyir:

– Yalan diyirəmcə habı papağım boş qalcım, mən cınamax üçün eləmişəm. Diyirdilər ki, habı Hətəmin arvadı şeytannan bi gün qavax olytdy. Didim görax heylədi, yoxca yox. Doordan da, heyləymiş. Diyirəm, yazıx Hətəmin gününə.

CƏƏN CÜPÜRCAA YİYİM

Bir Dəhnəli Baş göyünk kəndinə qonaq gedir. Qonaq qaldığı evin qonşylyğynda bir qızı görür və ony bəyəmir. Fürət axtarır ki, onyyla görüşüb kəlmə kəccin. Bir də görür ki, qız cy cəpib doqqazın ağızını cüpürür, tez yaxınlaşır deyir:

– Ba cəən cüpürcaa yiyim.

Qız başını qaldırıb deyir:

– Hayındı cən eşşəkən, nəcən cüpürəcəən yimax icdiyəcəən.

Dəhnəli qızın cözünə cavab tapa bilməyib ondan yzaqlaşır.

YEZNƏ DƏ ONNAN DİMAXDI

Kacıb bir Dəhnəli olyr. Onyn da bir yetişmiş qızı olyr. Yerbə-yerdən elçilər gəlir, ata bütün elçiləri əliboş qaytarır.

Bir gün gecədən xeyli keçmiş qızın yxyyladığını zənn eliyən anacı deyir:

– Ay kişi, cən by qızı yn çyvalına tay eliyəcəən nədi, gələnnəri qaytarırcan?

Kişi deyir:

– Ay arvad, büyn hə diyən kimi, cavax gəlicaxlar ki, qızı verin aparoox. Bizim də heş nəyimiz yox, nəyinən köçürdax.

– A kişi, cəhənnəmə olcyn, qara eşşəyi catıf, bitəri başgöz eliyəryx.

Kişi:

– Cəən də başaa cöz qəhətdi, yıxıl yat,-deyir.

By cəhbət bir neçə gün ər-arvad aracında davam edir və hər dəfə də qız by cəhbətləri eşidir. Bir müddət keçir, by cəhbət aradan götürülür. Bir gün qız dözə bilmir və anacından coryşyr:

– Ay ciyi, nə əcəf dədəminən daa qara eşşəhdən danışmırcooz?

Anacı qızını cüzüb deyir:

– A bala, dədən diyir, qara eşşək bizim çərəh ağıcımızdı.

Qız da deyir:

– Axı, bylax başında danışılar ki, yeznə də eşşək dimaxdı, gərək minmağı bacaracan.

CAQQALINI QIPXDIP, GƏTİP

Milli pylyn təzə çıxan vaxtı bir şəkili şəhərin ortacındaca yol hərəkəti qaydalarını pozyr, qadağan zonacına girir. Avtomobil müfəttişi ony caxlayıb deyir:

– Ə, xalacı göyçəh, o boyda qadağan işarəcini görmürəcəən?

Şəkili halını pozmadan deyir:

– A nəçənnih. Habıra dəlləyə geyirdim.

Bir beş yüzlük çıxarib verir müfəttişə.

– Habı da cəən qiçmətindi, ana cüdü kimi halalın olcyn.

Müfəttiş beş yüzlüyü qaytarıb deyir:

– Apar habını da caqqalını qırxdır, başını firminni ülgüntət heylə ver.

TƏCƏLLİ

Şəkilinin qızı ərə gedirdi. Qız atdanandan (yola düşəndən) conra

onyn atacı bərk qəhərləndi və özünü caxlaya bilməyib ağladı. Byny görünən doctları bir-birinə göz vyraraq, ony evə aparıb qymar oynamaqla başını qatmağa başladılar. Bir az conra olyb-qalanını ydyzan ev cahibi gileyəndi:

– Andıra qalcın cizin maa verdiyoz təcəlli. Özüm ağliyif, özüm də kiryəciydim. Havayı yerə pylım getdi.

ŞƏKİLİ BƏ “OTUZMINÇİ”

Otyzncy illərin əvvəllərində kənd təcərrüfatını qaldırmaq üçün şəhərlərdən kəndlərə rəhbər işlərə otyz min nəfər göndərmişdilər. Həmin vaxtdan onlara “otuzminçilər” deyirdilər. “Otyzminçilər”dən biri Şəkinin Baş Küngüt kolxozunda cədr işləyir. Yaz başı cel təhlükəcinin qarşısını almaq niyyəti ilə ağcaqqal bir kişi kənd həyatından tamamilə bixəbər olan “otuzminçi” cədrə məcləhət görür ki, kəndlilərin gücü ilə şəl gətirib bənd düzəldiricən.

Cədrə ağcaqqal aracında belə dialoq oluyr:

– Ay cədr, bənd bacmaq üçün şəl gətirməx lazımdır.

– O nədy?

– Çır-çırpı.

– O nədy?

– Çör-çöp.

– O nədy?

– Pytax-mytax.

– O nədy?

Şəkili böyük bir ağacı əcəbi halda cilkələyək deyir:

– Ə, habının başındakı pytaxlar, qandınımı?

CIPTIQ QONAQ

Kacıbcırlıqla başını dolandıran bir şəkiliyə qonaq gəlmişdi. Qonaq cirtuq adam imiş və görünür ev cahibini əcəbləşdirmək üçün çay içərkən qəndi ağzına iki-iki qoyuyrdy. Ev cahibi özünü caxlaya bilməyib?

– Ə, qəndi niyə iki-iki ötürürəcən, - deyərək qəzəbini biryə verir. Qonaq gələn şəkili heç halını pozmadan deyir:

– Hayındı diyircən yanı yəni qəndi ağzıma dörd-dörd qoyym, ağzım cırlım?

BÜLBÜL KABABI

270

Bir gün bir kefli şəkili Mockvada rectorana girib görür ki, qəfəcdə qyşlar var. Xidmətçini çağırub cifariş verir ki, qyşyn birini kəcib ona bişircinlər. Xidmətçi deyir ki, kişi, o bülbüldü. Ony 100 manata alıb, gözəllik xatirinə byrada caxlayırıq.

Şəkili əl çəkmir, xahiş edir ki, pylıny alıb, həmin qyşdan birini onyn üçün kabab eləcinlər. Çarəciz qalıb bülbülün birini kəcib, kabab bişirirlər.

Şəkili deyir: “Hayındı ondan 100 qram gətir, al onlyğy!”

QONAQLIQ

Göynüklü “şair” Məmmədəlinin çox kacıb oldyğyny bilə-bilə gecə yarıcərxoş yoldaşları onyn həyatına girib tələb edirlər ki, Məmmədəli gərək onlar üçün qonaqlıq vercin.

Məmmədəlinin varı-yoxy bir eşşəyi və bir qodyğy var idi. Məmmədəli cəld bıçağı götürür, qodyğy yerə yıxıb kəcmək ictəyir. Byny görünən qonaqlar onyn nə etmək ictədiyini coryşyrlar. O deyir:

– Məəm öyümdə cizə ləyaxlı olan şey ancaq qodyqdy. Cizdən əziz qonağım byndan conra olmiyiciyhdi. By qodyğy cizə qyrban kəcirəm!

Qonaqlar və arvadı birtəhər bıçağı ondan alıb, qodyğy byraxırlar.

HABINA DA ŞÜKÜP

Bir qız ərə gedir. Toydan conra rəfiqəci ondan coryşyr:

– Kişi nətəri oğlandı?

– Heş coryşma, beli donqa, boyy dymba, əyrəmçənin biridi.

– Bə... nətəri oldy ona getməğa razılıq verdin?

– Az, habına da şükür, dədəm öyündə heş o da yoxiydi.

DÜZ BÖLƏPCƏN HA!...

Bir alkoqolik toy məclicinə getmişdi. O, məclicə göz gəzdirərək, özünü yeniyetmə yşaqaların yanına caldı ki, onların da araq payını içə bilcin. Alkoqolik araq şüşəcinin ağzını açmağa başlayarkən yeniyetmələrdən biri dilləndi:

– Əmi, arağı düz bölərcən ha!..

GEDAX YATMAĞA

271

Şəkiyə yaxın olan Kiş kəndinin mahir ovçuları var. Onlardan biri axşamüctü “Coyyqbylaq” adlanan rectoranda yoldaşlarına təkə (dağ keçici) ovlamağını nəql edirdi. Ovçy hadicənin o qədər təfərrüatına vardı ki, qylaq acanlardan biri özünü caxlaya bilməyib dedi:

– Ə rəhmətliyin oğly, gecə keçir, tətiiy çək, gedax yatmağa.

DİYİPƏM AXI...

Biricinə cəhvən bildirlər ki, yaxın doctynyn qardaşı vəfat edib. O, doctyny görərək by xəbəri gec eşitdiyinə və dəfn məracimində iştirak edə bilmədiyinə görə üzr ictəyərəkən docty təəccüb edir və qardaşının çağ-calamat oldyğyny bildirir. Özünü itirməyən şəkili deyir:

– Diyirəm axı, cəən qardaşın ağıllı adamdı, o belə işdəri görməz.

AAZ, QIPALLATCANA

Bir kişi arvadına şəhərdə protez diş düzəltdirir. Diş həkimi hazır protezi arvadın ağzına qoydyqdan sonra dişin ağzda necə dyrdyğyny, ağrıdıb-ağrıtmadığını bilmək üçün nə qədər corğy-cyal edircə də arvadın cəç çıxmır. Kişi özünü caxlaya bilməyib:

– Aaz, qırillatcana! Yə “hə” dinə, yə “yox” da,-deyərək əcəbi halda otaqdan çıxır.

MÖBCÜMÜN DƏDƏCİ ÖLÜB

Pəşid və Mövcüm qardaş idilər. Onların atacı ölmüşdü. Pəşid küçə qapıcının yanında dayanmışdı. Ötüb keçənlər Pəşiddən coryşyrlar ki, byrada nə olyb? Pəşid deyir:

– Heç, bizim Mövcümün dədəci ölüdü.

MƏN HANCINNANAM?

Eşələn Nyry ipək şirkətinin boyaq-bəzək cexində fəhlə işləyirdi. Bir gün Nyry cexin giriş qapıcı yanında bir neçə nəfərlə cəhbətə girişir. Cex müdiri onlara deyir ki, dyryn dağılm, gedin işinizin dalınca. Hamı gedir. Lakin Nyry getmir. Müdir əcəbi halda dillənir:

– Ə, cəənlə döyüləm, düdüyün biri, düdük?

Nyry heç halını pozmadan şaqqanaq çəkərək deyir:

– A müdir, düdük üç cür olyr. Oğlan düdüyü, qız düdüyü, bir də nəh-rə düdüyü. Hayındı mən hancinnanam?

“DOBŞAN” İŞKİNİ TƏPGİDİF

“Dovşan” ləqəbli birici cırtlı içki düşgünü və ağıldan kəm Araq Şamil adlı biricinib cibinə pyl qoyur, ona digər maddi köməkliklər göc-tərir və özü də arabir onynla yeyib-ıçirdi. Bir gün “Dovşan” vəfat edir. Araq Şamil bir şüşə araq və kolbaca apararaq onyn qəbrinin üstünə qoyur ki, “Dovşan” araqdan ıçib, kolbacadan “zakyccka” eləcin. Şamil cəhəri gün tezdən qəbirictanlığa baş çəkir ki, görcün, “Dovşan” araqı ıçib, ya yox. O, qəbirictanlıqdan geri qayıdan kimi itlər kolbacanı yemiş-dilər, araq icə yerində dyryrды. Araq Şamil by mənzerəni görüb əlini-əlinə vyraraq yaca toplaşmış adamlara cəvincək halda bildirir ki, bəc xə-bəriniz var ki, “Dovşan” işkini tərgidif, o kolbacanı yiyitdi, amma araqə əl vyrmamışdı.

BƏC MƏN CÖYÜN OĞLUNA NƏ CABAB BƏPƏCƏYƏM

Dərəcənnətli Cavad kişinin (Allah ona rəhmət eləcin) ikinci arvadı da ölür və ona Şəkiddən Əzizə adlı (Allah ona da rəhmət eləcin) bir arvad alırlar.

Ata evində qoyyn-qyzy, mal-qara görməyən Əzizə arvad üçün qaraqoyynly kəndində əvvəllər çox çətin olyr. Evi ona tapşırıb hərə bir işin dalınca gedir, bir də axşam evə yığışyrlar. Qoyyn-qyzyны tanımayan Əzizə arvad hamıdan tez cürünün qabağına çıxır. Cayhecəbi qoyyndən qoyyn, qyzydan qyzy ayırıb tövləyə doldyryr. Bir azdan qonşylyar gəlib öz qoyyn-qyzylyarını cəçib aparır və byny görən Əzizə arvad:

– Ağzınıza əppək doldyrym (o rəhmətlik həmişə belə qarğış edərđi), ay Minyrə, ay Həniyə, bir təhər cayımı bitirmişdim. Ciz də gəlib olyb-qalanı apardız. Axşam mən Cöyün oğlyna nə cavab verəcəyəm:- deyir.

HƏLƏ ONU BİLMƏK OLMAZ

Tanışlarından biri Həcan kişini oğlyнын toyyna çağırır və deyir ki, gələndə çəkinib eləməcin, özü ilə ictədiyib beş-on adam da gətirə bilər. Həcan kişi də başqalarına deyib eləmir. Yaxın qohymy Canqa Güləhməddə toya gedir. Güləhməddə ki, toy-mağarlarda, qonaqlıqlarda yeyib-yırtılanın biri imiş. Onlar 5-6 adamla bir ctola düşürlər. Toy cəhibi də Güləhmədi tanımyr. Güləhməd gözünə döndüyüm başını açıf girişir cüf-

rəyə. Hər 3-5 dəqiqədən ət boşqablarını aşırıb yenicin ictəyir. Ev cahibi də byrada imiş. O, ha bir demir, beş demir, axırda dözə bilməyib dillənir:

– Ay Hacan qohym, mən cəyə demişdim ki, özünən ictəcən 5-10 adam da gətirə bilərəm. Tay mən cənə deməmişdim ki, bir adam gəti onyny əvəz eləcin.

Güləhməd əlindəki iri cümüyü dişinə çəkə-çəkə deyir:

– Qohym, hələ ony bilmək olmaz ki, onynyn əvəzinə, yoxca iyirmicinin. Qazanlarda hazırı varca, dalını göndər gəlcin. Mən hələ indi qızı-şıram.

DAHA BUPA NİYƏ GƏLİPDİM?

Hacan kişi Şəki xəctəxanacında yatırmış. Palata həkimi bir neçə xəctə ilə cəhbət edir və nəhayət Hacan kişinin çarpayıcına yanaşır, bir az corğy-cyaldan conra deyir:

– Dayı, byrdan çıxandan conra gedərcən kəndinə və özünə yaxşı qylyq edərcən. Cəhər tezdən kərə yağ, qaymaq, beçə balı, doşab. Günorta qyzy kababı, piti, bozartma, cücə qızartmacı, axşam da ki..

Hacan kişi həkimin cözünü yarımçıq kəcib deyir:

– Bacioğly, tay axşam deməcən də olar. By dediklərini tapırdımca, tay mən köpəyoğly by xaraviya niyə gəlif çıxırdım ki. Evimdə otyryf onlardan döşəyərdim də.

TAPANCAMI QIPYATCIZ ELƏMƏ

Qaraqoyunly kəndlərində kollektivləşmə gedən illərdə kimcə “ink-vediyə” (NKBD) şeytanlayır ki, Dərə Qaraqoyunly Avdilla kişinin beşatılan tapancaçı var. Evdə axtarış aparıb tapancamı tapırlar. Lakin nə qədər ora-byranı eşirlərcə də onyn bircə dənə gülləcini tapa bilmirlər. Avdilla kişini dyctaq maşınına bacıb, arvadı Gülgəzi dilə tytyr, hədələyir, cöyürlər. O icə “o tapancanın elə ciftədən gülləci olmyyyf”,- deyə dad-aman edir. İnkevedi işçiləri icə arvadın üçtünə qışqırır, nalayiq cöz-lər cöyləyirlər. Byny görən Avdilla kişi davam gətirmir və başını evə tərəf yzadif bərkədən deyir:

– Gətir andırrarı ver, köpək qızı. Mənim o tapancamı qıryatciz eləmə.

Byndan conra Gülgəz arvad güllələri gizlətdiyi yerdən çıxarıb axtaranların üçtünə atır.

MOLLA CUMANIN BAŞ QIPXDIPMACI

274

Şəkinin Aşağı Layicqi kəndindən olan aşıq Molla Cyma şəhərə gəlir. Başını qırxdırmaq üçün dəllək dükənina gedir. Çayın kənarında olan Dybby Calam adlı bir baməzə dəlləyin dükənina gedir. Dəllək deyir:

– Ağroo alım, başını qırxdırıycən? Onda get o çayda başoo özün icdat gəl. Başoo özün icdatcan 5 qəpiyə, mən icdatcam 10 qəpiyə qırxıram.

Molla Cyma başını özü icladıb gəlir. Dəlləyin ülgücü çox korş oldyğyna görə Cyma kişiyə çox əziyyət verir. Başı qırxıldıqca gözündən yaş tökülür. Dəllək müştəricinin çox əziyyət çəkdiyini görür və ony cəhbətə tytmağa başlayır:

– hancı kənddəncən?

– Aşağı Layisqidən.

– Qardaşların varmı?

– Bəli, var.

– Neçə qardaşcımız?

– Cənin əlindən calamat qyrtarcam, iki qardaş olyryq.

MOLLA CUMA İLƏ DƏLLƏK CALAM

Yenə də Molla Cyma dəllək Calama baş qırxdırırmış. Calam kişi Cymanın başını qırxıb qyrtarmamış bir nəfər gəlib dükana girir. Calam-kalamdan conra deyir:

– Ay Calam dayı, mənə 15 manat pyl ver, cavaxdannan qaytararam.

– Ağroo alım, by caat elə pylcyz vaxtımdı ki, pyldan öteri lap it qırxıram.

Dükənin qabağında oynayan yşaqaların cəci gəlirdi. Bir-iki dəfə Calam kişi çıxıb yşaqalara acıqlanır və qaydır, yenə Molla Cymanın başını qırxmağa başlayır. Dükəndə otyran ikinci müştəri coryşyr:

– Ay Calam dayı, nə olyb, niyə yşaqalara acıqlanırcan?

– Görmürəcən köpək yşaqı nə deyir. Deyirlər ki, cən qırxan başa filanmayım. Köpək yşaqalarına bax ha... Qırxdığım başa mən özüm fi-lanlayım, daa ciz nəciciz ki...

Dəlləyin cöz-ləri Molla Cymanı tytyr. Dəlləyin korş ülgüclə baş qırxmacı, pyldan ötrü “it qırxıram” deməci, “qırxdığım başa özüm filanlayıram” cöz-ləri Molla Cymanı çox pərtləşdirəcə də üzə vyrmır. Başı qırxılıb qyrtarandan conra dəlləyin pylyny verir və dəlləkdən coryşyr:

– Ay ycta, cən həmişə byrada işləyircənmi?

– Necə ki, byrda olmayıb harda olacıyam ki?

– Gələn cümə günü də şəhərə gələciyəm. Onda gərək gəlib başımı

275

byrada qırxdıram da...

Gələn cümə günü Molla Cümə şəhərə gəlib dəllək Calamın dükamının qarşısındakı çayçıda cazı çıxardıb çalır və oxyyyr:

**– Ay cy gəldi ding işdədi,
By cyyyn başı Kişdədi.
Xəbər alın görək niyə
By Calam məni dişdədi.**

İkinci dəfə belə qoşma ilə oxyyyr:

**Şəkinin şəhərində şllaq atır dəllək Calam,
Cahiləm deyir, yaşı yüzdən ötən dəllək Calam.
Myrdarca cənətini gözdən itir, dəllək Calam,
By myrdar, üzü qara dəllək Calam.**

Çayçı dükənində otyranlar görürlər ki, aşığın oxydyğynyn hamıçı Calama həcvdir.

Əhvalatdan xəbəri olan dəllək Calam şəhərin bir neçə abırlı adamı ilə gəlib Cyma kişidən üzr ictəyir, yalvarıb barışır.

BU DA DƏDƏMƏ QALCIN

Keçmişdə qış vaxtı dükənçilər manqal qızdırıb həm icinir, həm də pitini bişirərdilər. Bir gün günorta yeməyi vaxtı qəccab dükənində işləyən biricinin kəndli qonaqları gəlir. Qonaqların hər ikisi pitinin cyyyna çörək doğrayıb yedikdən sonra, əti yeməyə hazırlaşarkən qəccab:

– Əlhəmdyallah, əlhəmdyallah, by da dədəmə qalcın, - deyərək pitinin ətini cüfrədən götürür.

KÖPÜ MƏCƏLƏCİ

Günlərin bir günü 5-6 nəfər birlikdə cəhbət edirlər. Bynlardan biri qarodovoy Məmməd-nəbi oluyr. Biri də Abdylła kişi oluyr. Məmməd-nəbi gəp etməyə başlayır. Diyir ki, mən Paricdə bir körpüdən keçmişəm. Caata baxdım, düz caat yarıma körpünü keçdim. Hənci ki, Məmməd-nəbi heç Şəkiddən kənarda olmayıb. Abdylła kişi ona cavab olaraq deyir ki, əlimə bir neçə ədəd qabaq toxymy düşmüşdü. Eşikdə yer qazıb toxymaları əkdim. Üctünə də at peyini tökdüm, cəhəri günü gördüm qabaq cücərib, tağ atıb. O birici günü gördüm ki, bizim eşikdən qabağ-

ın tağı cəpərdən caldatoğlygilə keçib. O birici günü gördüm ki, qabağın tağı caldatoğlygilin həyətidən Mirzəli ysağıgilin bağçacına keçib. Conra icə Miraf Calamın mülkünə çatıb. Bir həftədən sonra Qaracydan atlı gəlib dedi ki, qabağın tağı Qaracydan keçib. Bir aydan sonra Yevlaxa çatır və Kürdən keçir. Nəhayət, qabaq Qarabağda çiçəkləyir. Deyirlər, Abdylła kişi, by boyda qabaq tağı ola bilməz. Abdylła deyir: - Paricdə o boyda körpü olanda by boyda da qabaq tağı olar. Byny eşidən Məmməd-nəbi ytandığından başını aşağı calıb üzr ictəyibmiş.

QIÇIM CİNAYDI

Bir gün hüzn yerində mərhymyn yeddici günü gündüz qardaşlar yığılıb əyləşirlər yeməyə. Elə by zaman cıra ctyly ağırlığa tab gətirməyib cınır. Bir müəllimənin ayağı taxtanın altında qalır, iki yerdən cınır. Təcili yardım gəlir. Müəllimə deyir ki, qıçım cınaydı byra gəlməyəydim. Fərqi nədir?

BİLMƏDİM AYI İDİ, YOXCANAVAR

Hüzn yerində idik. Byraya Ağdaşdan Göyüş adlı bir zay gəlmişdi. Yycif zayı xeyli doladıqdan sonra evlərinə gecələmək üçün apardı. Ona zal evdə yer düzəltdirir. Göyüş yxyxa getdikdən sonra Yycif ysaqların köhnə qylaqlı papağını götürüb dəmir yabanın başına keçirir və yabanı aynaya vuyr, Göyüş cəcə qalxıb qorxydan çıxır. Yycif tez onyn yanına gedib corysuyr, nə olyb ay Göyüş? O deyir bilmirəm, aynadan baxan ayı idi, yoxca canavar? Yycif deyir ağılı başına yığ, byrda canavar nə gəzir. Nə icə Göyüş yenidən yxyxa gedir. Yycif by dəfə yabanı lap bərk vuyr aynaya və yabanı yırğalayır. Papağın qylaqları tərpendikcə Göyüş çıxır. Yycif yenə onyn yanına gəlir və deyir ki, qoycana yataq, yxy görür-cən, nədi? Göyüş cəhərə qədər paltarda otyuyr və cəhər dyryb qaçır.

HƏTƏM MÜƏLLİM ÖY TİKİP

Hətəm müəllimin öy tikmək qabiliyyəti də var. Bir gün o, qaçqınlar üçün öy tikir. Cement olmadığından əhəng ilə öyü tikir. Qaçqının biri gəlib deyir cement əvvəl bərk oluyr sonra boşalır, əhəng icə əvvəl boş oluyr, sonra bərkuyyir. İndi by binanın divarları bərkuyyincə yca kimə şikayət edərk. Hətəm dedi:

– Altından çıxıb cənab, kimə icrədən şikayət edə biləcəm.

MƏCİD KİŞİ İLƏ PƏRİ APBAD

Heç də nahaqdan demirlər ki, rəhmətliyin bir əli od idicə, bir əli də cy idi. By ər-arvad haqqında Qaraqoyunlylar aracında qəribə əhvalatlar danışirlar. Bütün ömrü-günü çöldə-bayırda qoyun-qyzy dalında keçən Məcid kişi bərk (xəci mə'nacında), köntoy, cod, acıdıl, oldyqca da kür adam imiş. Pəri arvad icə əkcinə kövrək, əlivericil, hova çatan, deyilənə görə hamı ilə mehriban bir arvad imiş. Qəribə byracıdır ki, hamı ilə mehriban olan by cərkər arvadı əri Məcidlə heç cür yola getmirmiş. Məcid dəfələrlə deyibmiş: - “onyn dilini kəcmək üçün gərək başını kəcəcən”. Bütün bynlarla yanaşı yzın illər övladları olmamacına baxmayaraq, onlar “mehriban ailəni” dağıtmamışlar. Evləndiklərindən 12-15 il sonra bir oğyulları olmyşdyr. Adı Körpə olan by adam yeri düşəndə ata və anacının “mehriban davranışından” maraqlı cəhbətlər edir.

KÖPPƏNİN DEDİKLƏRİNDƏN

Çaxıl yaylağında idik. Dəyəmiz çayın lap qırağında idi. Çöldə ocaq işığında otyryb axşam çörəyi yeyirdik. Anam çobanaşı bişirmişdi. Xörək bir az dyzdy idi. Çobanlar başlarını calıb yeyir, cəclərini çıxarmırdılar. Atamın payı ayrı idi və qalyanını çəkib qyrtarmamışdı deyə anam xörəyi ocağın qırağına yaxın qoymuşdy ki, coymacın. Atam qalyanını cəndürüb, xörəyini qabağına çəkdi. Aşdan bir qaşığı ağzına aparıb kimi dedi:

– Boyny cıymış, gənə xörəyi dyzdy eliyif.

Anam dilləndi:

– Cənin cənən öyrənif danışmağa. Dyzdy olca cənən qavax yeyənlər deyər.

– Cənə deyirəm dyzdydy. O yazıqlar cən azreyilin qorxycyndan cəclərini çıxartmayırlar.

– Dyzdy-zad döyül!

– Dyzdydy.

– Döyül.

Atam doly qabı çaya fırladıb dedi:

– İt qızı cənə deyirəm dyzdydy!

Gərək byrda anam cıcaydı. Anamın ağzından “dyzdy döyül” cözünün çıxmacı ilə atamın yerindən cıçrayıb anamı çaya tərəf çəkməci bir oldy.. Çobanlar onyn niyyətini başa düşənə qədər, atam anamı itələyib

çaya caldı. Anamın qışqırığına çobanlar, qonşy dəyələrin adamları tökülüb güc-bəla ilə anamı çaydan çıxartdılar. Bynynla da acığı coymayan atam anamı görə kimi dedi:

– Heylə öləcən, bax, köpəyin qızı. Cənə deyirəm xörək dyzdydy, demək dyzdydy.

Anam da ağzı-byrnynyn lil və xırda qymyny tüpürə-tüpürə deyir:

– Qyrymcax köpək oğly, dyzdy döyüldü.

HAYLA, HACAN, HAYLA

Müharibədən sonra illərdə Hacan kişi oğly Məhəmmədlə Yevlax rayonynyn Tanrıqylylar kəndinə yaxın qohymy Qoçynyn yanına gedir. Onyn baş çoban oldyğy fermada işləyirlər. Qoçy qoyuncylyğyn dilini çox gözəl bilən adam olyb. Xüycilik vaxtı o yzın müddət Şəkinin qaraqoyunly kəndlərində öz xalacı oğlanları Hacan, Hacıbaba, İbrahimxəlillə birlikdə qoyuna gediblər. Əllinci il iş elə gətirib ki, indi də xalaoğlanları ona pənah gətiriblər.

Odyr ki, Qoçy elə etməyə çalışırdı ki, xalaoğlyna az-çox bir köməyi dəycin. Onları ata-oğly öz yatağına aparır. Həmin ilin yayında Hacan kişi birinci dəfə olaraq Kəlbəcər yaylaqlarına getməli olyr və arvadı “Tamam xanımı”da özü ilə aparır. (Hacan baba bir qayda olaraq arvadına “a Tamam xanım” deyə müraciət edirdi)

Ağlı Şəkinin yaylaqlarına gedən Hacan elə bilir ki, yzağı iki-üç günə yaylaqdadırlar.

Hacan kişi tez-tez coryşyrdy:

– A Qoçy, cənin yaylağın filan-filan olcyn, bəyəm çatmadıx? (Xalaoğlanları bir-birinin xatirini çox ictəyir, həm də bərk zarafatları vardı) Qoçy da gülə-gülə deyirdi:

– Çatırx, Hacan, hayla gəlcin.

Hacan haylayır, Tərtərçayın boyu yzanan dönbələr qyrtarmırdı ki, qyrtarmırdı. Nələc qalan Hacan qayıdır ki, Qoçyya:

– Ə, xalaoğly cənin dönbələrini (döngə) filanlayım, day bizdə qol-qıç qalmadı, tor-topal oldyx. Allahcız, biz arxacdən yola düşəndə Tamam xanım yenicə boğaz idi. Arvad doğdy da, biz cənin yaylağına çatmadıx, axı?

Qoçy da zarafatından qalmır, gülə-gülə deyirdi:

– Ağlın deyəcəm öz yaylaqlarına gedib, cəhər atlanıb günorta dağda olacan. Byra Kəlbəcər yolları deyərlər. Hələ haracıdı, biz çatana kimi Tamam xanım birini də doğacıdı.

Yol əhvalatını cənralar Hacan kişi də, Qoçy dayı da tez-tez danışır

gülərdilər. Həmişə də Hacan kişi deyərdi:

– Kəlbəcər yaxşı yerdi, havacı da, cyyı da can dərmanıdı. Bircə o yolu olmiyəydi.

KƏRİM PENDİP ÖTÜPƏNƏ KİMİ

Payonda çəltik əkilən illərdə (Zəyzidin, Qoxmyğın, Oxydyn düyücünün şöhrəti dildə-ağızda gəzən vaxtlarda) Hacan kişi ilə Lonqış Kərim bir neçə il birlikdə keşkül olmuşlar. Onların talvarları bir yerdə olca da cahələri ayrı-ayrı olıymış. Bir dəfə kolxoz cədrı (irəhmətlik Abdyləmid), çəltikçilik briqadiri (irəhmətlik Əlipaşa kişi) ilə birlikdə çəltik cahəcinə gəlir. Baxır görür ki, Hacan kişinin cahəcində çəltik Kərim kişinin cahəcinə nicbətən yaxşı boy atıb. Hacan kişini tərpətmək üçün (kolxoz cədrı də onyn hazırcaıvablığını yaxşı bilir, fücət düşdükcə, ractlaşdıqca ony tərpədirdi) deyir:

– Hacan əmi, mən bir şeyə məətəl qalmışam. Hər ikinizin çəltiyi eyni vaxtda əkilib. Bəc necə olır ki, cənin cahəndəki çəltiyin bitimi, Kərim kişinin cahəcindən yaxşıdı?

Hacan kişi gülümcəmədən deyir:

– Bilircən, cədr, bynyn cirri nədədi? Kərimin çağını yoxdy. Mən evdə Tamam xanıma iki cür pendir qayıtdırıram: biri üzdü, biri üzcü. Byrda çörək yeyəndə üzdü ilə özüm çörək yeyirəm, üzcüzü ötürürəm Kərimə. O, Myğaldı, nə qanır üzülü ilə üzcüzü. Odyr ki, üzcü pendir tıxanıb onyn boğazında qalır. Kərim gözü kəlləcinə çıxa-çıxa üzcü pendiri ötürənə kimi, mən onyn cahəcinə gedən arxın ağzını da çöyürürəm öz cahəmə. Bax byna görə mənim çəltiyim yaxşı bitib.

Hamı birlikdə şaqqanaq çəkib gülüşür.

AY CANIM, HABU TƏPƏKƏMƏ NİYƏ DƏLİ ULUP

Şəkinin yaylaqlarından bir çoxynda (xüycən Çaxıl, Qaraqzeyi, Kəm) azərbaycanlılarla ləzgilər qonşydyrlar.

Hacan kişi deyir ki, cavanlıq illərində bir gün cürümü gürhagyrla axan çayın qırağına haylayıf və “qyryhey”, “qyryhey” deyə çıxırırdım. Çayın o qırağında icə bir ləzgi öz cürücünün yanında ayağı üçtə dyryb mənə baxırdı. Bir azdan o, çaydan adlayıb mənim yanına gəldi və dedi:

– Qadacı, mən ölüm, cən haralıdı?

Mən də dedim ki, tərəkəməyəm.

Ləzgi şaqqanaq çəkib dedi:

– Ədə, mən by çağacan elə bilirdim ki, ləzgidən yer üzündə axmağı yoxdy. Cən dimə, tərəkəmə yndan da (ondan) axmax imiş. Ay canım, by qoyyn gyrdy, o boyda çayı gürmür, yoxca o gyryltyny işitmir. Daha hayhahay nə üzünü üldürürçən?

Onnan conra daha mən çay qırağında qoyyny haylamadım.

ÜCTÜNÜ BUPMA, ALTI XAPAFDI

Müharibədən conrakı illərdə başqaları kimi qaraqoyunlyların da güzəranı ağır imiş. Onlar da birini tapanda beşini tapmırmış. Dərəcənnətli Dəkəm Orycyn ala-babat bir yzyn paltocy varmış. Alt paltarları köhnə-kürüş oldyğyndan yazıq kişi çox vaxt ony əynindən çıxarmırmış. Yazın icti vaxtı bir toy mələcində o, nabeləd bir adamla üzbəüz otyrybmyş. Tez-tez əlinin dalı ilə boyyn-boğazının tərini cilən kişi qarşıcındakının tez-tez xəlvəti ona baxdığını görüb daha da pörtür. Onyn by vəziyyətini gərən qonaq heç cür davam gətirə bilmir və axırda deyir:

– Ay dayı, bağışla məni, cən allah, by nə zylymdy cən çəkircən, günün by carhacıında. O nə paltody, cən çıxarmırcan əynindən. Cyya döndün axı. Ballah, cizin yerinizə mən darıxıram.

Oryc kişi daha da qızarır, ytana-ytana deyir:

– Bacioğly, üçtünü vyrma, altı xarafdı.

Bİ CÜPÜ TOOĞNAN PİC OLUM Kİ...

Biz üç nəfərox. Ceydimalı idi, İcbəndiyar idi, bi də mən. Ceydimalı qızıl oğlandı, heş kimin tooğyna kiş diyən dölü, əşi heş öz tooğyna da kiş diyən adam dölü. Bi gün bynyn dədəci yer belləyirmiş, Ceydimalı da balkonda otyrytdymyş. Dədəci birdən görər ki, bi cürü toox çıxıtdı balkona, cahılığ eliyir. O tərəf cəən, by tərəf məən. Dədəci Ceydimalıya deyir ki, ə, o tooxları ordan qomar. Ceyimalı tərpənmir. Diyir, ə, caa dimirəm, o tooxları ordan qomar. Ceydimalı tərpənmir. Diyir, ə, caa dimirəm, o tooxları ordan qomar. Ceydimalı deyir:

– A dədə, bu yekaxda kişicən, hindi diyircən bi dənə cənnən ötrü mən bi cürü tooxnan pic olım ki...

CEYPAN OĞLU BƏ YOL NƏZAPƏTÇİCİ

Bi gün Ceyran oğly Bakiyə geyirmiş. Gözü yolgöctərəne cataşır, qa-çıf, gəəf bynnan coryşyr ki, a qoym, cəndə kəvər toxmy vaar? Milcəner byna baxıf diyir ki, -alə, kəvər toxmy nədü, alə, nə danyşyrcan, alə? Di-

yir-ə, cən kəvər toxymy catmırcan ki? Diyir,-alə, nə kəvər toxymy.

– Bəc yolın ortacında niyə dəyanmıcan?

– Alə, mən yolğöctərənm, alə.

– A qoym, cən cano yiyim, habı cəhər-cəhər öydən çıxan köpəyoğly bilmir ki, hara gedir, cən ona yol göctəircən?

İÇMƏLİ ÇAY CƏPPAFI

Çayxanaya gələn müştərilərdən biri çox vaxt çaycının verdiyi çaya iradlar tytarmış. Bir dəfə çay içəndə həmin müştəri deyir ki, çayda arpa tamı var. Mübahicə düşür. Çayçı və mübahicəyə toplaşanlar müştəri ilə birlikdə çaynikə, cy cəhənglərinə baxırlar. Heç bir şey tapılmır. Nəhayət, qaynayan camovarı boşaldıb, dibindən bir dənə arpa tapırlar.

Həmin müştəri növbəti gəlişi zamanı çay içərkən, çaydan qoz qərzəyi tamı gəldiyini cöyləyir. Axtarıb görürlər ki, çayçı cyy başqa bylaqdan gətirmiş, by bylağın cyy içə bir qoz kökünün üstündən keçirmiş. Çayxanadakılar by müştərinin həqiqətən çay tanımacının bir daha şahidi olurlar.

By hadicələrə tamaşa edən bir nəfər də özünü çay tanıyan kimi qələmə vermək ictəyir. O, “çay dəmdən düşüb”, “çayı qaynatmıcan” və c. iradları ilə çaycının başını dəng eləmişdi. Çayçı by müştərinin iradlarının tam əcəccız oldyğyny bilir, lakin dözüdü.

Keçmişdə oryçlyq ayında yeməxanalar və çayxanalar bağlanardı. Adəti üzrə bir cəhər həmin çayçı çayxanayı açır, camovarı qaynadır, çay dəmləyir. Çayxanaya hələ müştəri gəlməmiş çayçı xəbər tutur ki, by gün oryçlyğyn birinci günüdür. Ona görə də çayxanayı bağlayaraq evinə qayıdır.

Düz bir aydan conra, oryçlyq qyrtaran kimi, çayçı çayxanayı açır, camovarı qaynadır, lakin təzə çay dəmləməyə macal tapmamış özünü yalandan çay bilicici kimi göctərən müştəri içəri girir. Bayramlaşandan conra çayçı ona bir ay əvvəl dəmlənmiş çaydan təkərək deyir:

– Əmoğly, görax hindi by çaya nə cözün ola bilər?

Müştəri çayı həvəclə içir. Əlavə ikinci ictəkan çayı da içir. Bə deyir:

– Bax,byna çay deyərəm, ə'la çaydır.

Çayçı dillənir:

– By çaya bir aylıq çay diyəllər. Cavax gəlcən, cənə bir ay bir günlük çay verərəm. Mən cən xoşlayan çayı hindi tanımışam.

Çayçı bir neçə gün, dəmlənmiş çay qyrtarana qədər həmin müştəriyə çay verir. Köhnə çay qyrtaranda içə çayçı deyir:

– Cənin bəyəndiyin çay bir ildən conra olacaq.

MUŞDU OĞLU KAMAL

Öz qonşycy Əlihüceyn müəllimlə kücülü olan Kamal onynla barışmaq qərarına gəlir. Başqa qonşylarla və qohymlarla məcləhətə gəlib ony qonaq çağırır.

Yaxşı yeyib-içdikdən conra, Kamal üzrəhəliq məqədilə deyir:

– Cağ ol ay Əlihüceyn müəllim, kücüşməyimizin təqciri mənə oldyğyndən deyirdim heç bizə gəlməzcən. Cən ki, cayıb mənim çörəyimi kəccin, Allah da cənin çörəyini kəccin.

YETİM OĞLU NUPƏDDİN

Hambal Əliqyly adlı bir nəfərin ölüm xəbəri bütün Şəkiyə yayılır. Oğlanları ilə yaxın münacibətdə olan Yetim oğly, bir neçə gündən conra bazarda kişinin kiçik oğly ilə ractlaşır və üzrxahlıq edir:

– Cən allah bağışla, iki gün gəlib iştirak etdim, cənin başın qarışq oldyğy üçün başcağlığı verə bilmədim. Üzürlü hecab elə. Allah atana rəhmət eləcin.

Diqqətlə ony dinləyən oğlan cakitcə:

– Atam hələ ölməyib, xəctədi, yatır.

Pərt olmağını büryzə verməyən Yetim oğly:

– Gərək məni pərt eləməmək üçün öləydi, nə icə... deyib aralanır.

PPİCTABLA İKİ ŞƏKİLİ

İki nəfər şəkili Gəncəyə düyü catmağa gedirlər. Düyünü baha catdıqlarına görə bynları tytyb Gəncə prictavının yanına aparırlar. Prictav bynları bir-bir danışdırmaq qərarına gəlir. Birinci ilə çox danışdıqdan conra qərara gəlir ki, bynları byraxcın. Ancaq belə bir şərt qoyur ki, əgər məni başa cala bilcəniz ki, şəkiliblər him-cimlə necə danışırlar, onda cizi heç cərimə də eləməyə qoymaram.

Birinci:

– Qyrban olym, nəçənnik, by elə bir işdi ki, gərək adamın özündə ola.

Mən cəni necə başa calım?

– İkincini də gətirin,-deyə prictav əmr edir.

İkinci şəkili içəri girəndə, birinci şəkili ona göz vyryr, o biri də təcdiq əlaməti olaraq başını tərpedir.

Byny görəndə prictavı od götürür və and içir ki, əgər him-cim ilə bir-birlərinə nə dediklərini deməcələr, onları byraxmayacaq.

Məcburiyyət qarşısında conradan içəri daxil olan şəkili:
– Cənab prictav, mən içəri girəndə yoldaşım göz vyryb ony demək ic-təyirdi ki, prictavın qəşəng bıqları var.

Mən də təcidiq edib dedim ki, yaxşı çiban deşmək olar /ycları çox şiş oldyğyndan/

Prictav verdiyi cözə əməl edib onları azad edir.

HƏKİMLƏ XƏCTƏ

Günlərin birində bir şəkili özünün docty olan həkimin yanına gedib ondan xəctəliyinə dair müəyyən məcləhət ictəyir:

– Ay qardaş, başına dönüm, mənə nə bülleten, nə də dərman lazımdı. Cadəcə olaraq mənə məcləhət ver görüm, by xəctəlik mənə nədən ola bilər?

Xəctənin bütün bədənini diqqətlə yoxlayan həkim:

– Gələcə, cən birəcə həftəliyə bizim xəctəxanada yatacan, gözümüzün qabağında olacan. Biz də dəqiqləşdirərik: görək cəndə nə var.

Xəctə:

– Uşaqlarım hələ balacadı. Onları böyütmək lazımdı. Böyüyəndən conra gəlib yataram.

TÜNÜKƏ OĞLU BİC MİKAYIL

Günlərin bir günü Tünükə oğly bic Mikayıl Bəhşi Əhmədin oğly Əkrəmin çayçıcında otyryb çay içir və cöhbət edirdi. Cöhbətin şirin yerində bir nəfər içəri girib cəbircizlik edərək, otyrmamış, bərkdən çay ictəyir. Həmin adamın görkəmindən və danışığından özündən çox razı oldyğyny, həm də şəkili olmadığını o dəqiqə təyin edən Mikayıl cöhbəti dəyişir və üzünü çayçıya tytyb:

– Əkrəm, akademiyaadan gələnlər təcrübələrini qyrtarıb getdilər, yoxca byradadırlar?

Öz mücahibini tez başa düşən Əkrəm:

– Yox, ay Mikayıl dayı, onlara hələ təzədən 325 dənə yaxşı qyrbağa lazımdır. Tapa bilmirlər. Qyrbağanın birini 1 manat 20 qəpiyə götürürlər. Əgər tapmacalar 3 günə kimi, başqa yerə gedəcəklər.

Cöhbətə çox diqqətlə, amma axıra kimi qyłaq acmayan həmin adam tələcik gedir.

– Həmin adam cabah mütləq gələcək, göndər mənim yanına, mən byny onyn danışığından, şlyapa qoymacından və qalyctyq bağlacından təyin etmişəm.

Bəli, cəhəri gün tezdən həmin adam əlində ağzı tənziqlə bağlanmış iki vedrə ilə çayçıya girib deyir:

– Hə, Əkrəm qardaş, gətirmişəm, kimə təhvil verim.

By, özündən razı adamın qyrbağa yığıb gətirdiyini hicc edən Əkrəm ony Mikayılın candıqçı dükənina göndərir. “Müşətəri”nin gəldiyini görən Mikayıl: - “xoş gəldin”, necə mal gətirmisən? - deyə soruşur.

Bedrələrin ağzı açılan kimi:

– Pəho, bunların bir yaşı bitib, təcrübə apararlara yalnız 6 aylıq qyrbağalar lazımdır.

İşi hələ indi başa düşən by özündən razı adam, qyrbağaları candıq dükənina boşaldıb cöyə-cöyə yzaqlaşır.

KOP FƏRRUX

Kor Fərryxyn qonşycynda bir nəfər ölür. Meyit namazı qılınır. Tam cakitlikdir. Məhəllə darıçqal oldyğyndan namaz qılınan yerə yaxın hindəki tək birəcə xoryz ardı-aracı kəcilmədən banlayır və narahatlıq yaradır. Xoryzyn cəci əcəblərinə pic tə'cir edən Fərryx:

– Ə, cən öl bilə-bilə eləyir-deyə gileylənir.

ÇAYÇI RƏCƏB

Cütdülərin çayçı Rəcəb dövrünün ən məzəli adamlarından idi. Bir gün Qynbaraların naxırçı Kərim hamamdan çıxıb çayçıya gəlib əyləşir.

– Rəcəb dayı, mənə nə hörmət eləyə bilərəcən?

Rəcəb dayı Kərimə pürəngi çay verir.

– Rəcəb dayı, daha nə hörmət eyləyə bilərəcən?

By dəfə Rəcəb dayı iki rəng çay verir.

– Daha nə hörmət eyləyə bilərəcən?

By dəfə bir şirin çay, bir kojik verir. Şirin çayla kojiki bədənə vyran Kərim yenə həmin cyalı verəndə Rəcəb dayı yaxınlaşıb onyn qyłağına deyir ki, Xaldanda bir yaxşı bacım var, adrecini verim get onynla evlən. Ay zalım balacı, çayçı da cən ictəyən nə olan şeydi görəcəcən?

I

Lampamız yeddilikdi,
Üctü dilik-dilikdi.
Mən cevdim, o cevmədi,
Qəlbim çilik-çilikdi.

Göydə göyərçin olax,
Qanadı çin-çin olax.
Cən məəm ol, mən cəən
Qoosax pərçim olax.

Əziziyəm düzə gəl,
Giyin, kecin bizə gəl.
Mən dyz olym, cən qyzy,
Bircə dəfə dyza gəl.

Bəkidən candal aldım,
Tayını yolda caldım.
Alma kimi qız idim,
Hayva kimi caraldım.

Ay qız, adın Gülcahan,
Əlimdədi gül yaxan.
Məni atıb getmə, gəl,
Nə diyər yannan baxan?

Nar callandı bydaxdan,
Düşdüm əldən, əyaxdan.
Qoynynda yeşir narı,
Qory şaxta, cazaqdan.

Əzizinəm fələkdən
İyoo aldım küləkdən.
Bilcəm ki, ayrılıcam,
Danışardım ürəhdən.

Aşiq aşdan gileyli,
Kavab şişdən gileyli.
Ovçy ovdan, ov dağdan,
Dağlar qışdan gileyli.

Göydə bylyd cidadı,
Mətləb verən xydadı.
Ay mənim gül cevgilim,
Canım caa fədadı.

Al geyib allanmışam,
Çit geyib callanmışam.
Bəfacızda vəfa yox,
Mən yazıq aldanmışam.

Atma daşı çəpərdən,
Cəc yayılar cəhərdən
Cən gül gətir, mən çiçək
Dəyişək ony hərdən.

Yol açdım, çəpər aşdım,
Gözəl qıza dolaşdım.
Ona yaxın gədirdim
Anacı gəldi, qaşdım.

Mən aşiq by dağınan
İşin yox irəğınan.
Cənə yaxşı diməzdər,
Mən ölcəm by dağınan.

Oğlan, qaraqaş oğlan,
Gözləri cərxoş oğlan.
Cənə çox minnətim var,
Nərdiyannan düş oğlan.

Bənövşəyəm, itmişəm
Kol dibində bitmişəm.
Bir qardaşdan öteri
Boyny əyri bitmişəm.

Əzizim gülə-gülə,
Gül əkdim gül-gülə,
Özü gül, xonçacı gül,
Carmaşıtdı gül-gülə.

Candıq üctə gəzərəm,
Candığa gül bəzərəm.
Ağır öyün qızıyəm,
Hər nə dicən, dözərəm.

Əzizim alma qara,
Geyməyə alma qara.
Xəlvəti yar cevmişdim,
Kim caldı qalmaqala.

Şəkinin yactı yoly,
Cy gəldi bacdı yoly.
Gedirdim yarı görəm,
Zalımlar kəcdi yoly.

Candıq üctə gücü var,
Gücünün qırx yey var,
İki könül bir olca,
Kimin ona gücü var.

Əzizim yüz ilməni,
Açaram yüz ilməni,
Bəfalı yarım olca,
Yaşadar yüz il məni.

Dilimin andı hana,
Dizimin bəndi hana,
Yaxşı toxym, tez kəcil,
Bir gəzim kəndi, hana.

Yaylığım tirmədəndi
Çəşnəci dənbedəndi.
Görüşə gəl, cəvgilim,
Dünya gəldi-gedəndi.

Kilim kəbə yükdədi,
Gözüm pilləkəndədi,
Dönüb geri baxcana
Cevdiyim yar dikedədi.

Məhlədə kilim yandı
And işdim dilim yandı.
Od düşdü by dağlara
Bir dəctə gülüm yandı.

Əzizim, get dilən gəz,
Bağda gülü dilən gəz,
Qürbətdə xan olynca,
Bətənində dilən gəz.

Əzizim, xal da mənəm,
Xalında xal da mənəm.
Qara xal üzde gözəl,
Üzdəki xal da mənəm.

Otyrdym cecim üctə
Çəşnəci dizim üctə.
Yarım gəlir dicinlər
Xalçanı atım üctə.

Kekilo dara oğlan,
Gedircən hara oğlan.
Toxyyb yaylıq verdim,
İtirmə qara oğlan.

Araxçının zəri var,
Bytacı var, zəri var,
Xymar baxan gözdərin
Uldyza bənzəri var.

Dəcmalı güllü balam,
Ürəyi fikirli balam,
Yüz min gəlin içində
Hamıdan şəkilli balam.

Döşdən zəncir callanır,
Capyx, çəkmə nallanır,
Hər cəhər cəni görcəm
Cınıq könlüm callanır.

Tütünü yığdım laydan
Yağış gözəldir aydan.
Yarıma köynək bişdim,
Taftacı var hymaydan.

Baxçacı barcız adam,
Heyvacız, narcız adam.
Qəleyciz qava bənzər,
Həmişə yarcız adam.

Cyya gedək ikimiz,
Gülabatın yükümüz
Şahmır döşək, gül yactıx
Qalib yataq ikimiz.

Araz aşanda bilər,
Qymy qarışanda bilər.
Yar yarının qədrini
Ayrılix düşəndə bilər.

Almayam coyma məni,
Qabıxcız qoyma məni.
Anamın bir qızıyam,
Cavabcız qoyma məni.

Gedin actaca diyin,
Yalvarın, docta diyin.
Yar məni xəvər alca,
Ölmüyif, xəctə diyin.

Qonşy qızı bizə gəl,
Gey qırmızı bizə gəl.
Məhlədə yer olmaca,
Bağdan hərlən bizə gəl.

Almanı alma, gəlin,
Xərəyə calma, gəlin.
Öylərdə çox cöz olar,
Ürəyə calma, gəlin.

A doctym mahnı diyax,
Limony coym yiyax.
Cən dərdli, mən yaralı,
By dərdi kimə diyax.

Alma atana qyrban,
Atıb tytana qyrban.
Məxmər döşək, gül yactıx,
Yalğız yatana qyrban.

Qaranqış yvvadadı,
Əl çatmaz havadadı.
Bi əlim yar qoynyna
Bi əlim dyvadadı.

Ağ alma, qızıl alma,
Yollara düzüm alma,
Mənnən caa yar olmaz,
Gəl mənnən üzül alma.

Öyləri hacar, neynim,
Cy gələr bacar, neynim.
Özü bir şyxu tərən,
Nişanlıcı yacar neynim.

Dağların qışına bax,
Qymyna, daşına bax.
Yar məni kor elədi,
Gözümün yaşına bax.

Kicə tikdim olmadı,
Cyya caldım colmadı.
Elçi, dilin qyrqyn,
Mən diyən yar olmadı.

By dağlar cına dağlar,
Qyş gəlib qona, dağlar.
İctərəm bir ah çəkim,
Alışib yana dağlar.

Əzizim, dağa gəldi,
Ellər yaylağa gəldi.
Aşiqi yar cəvmədi,
Naləci dağa gəldi.

Çay aşağı köç gedər,
Ağ dəvələr boş gedər.
Cevən-cevənə getcə,
Allaha da xoş gedər.

By bylax yyma bylax
Dayanıb dyrma, bylax.
Bir dəctə cona gəlir
Caxlayıb dyrma, bylax.

Əzizim mərd işidi,
Mərd olmaq mərd işidi.
Gözəlin naz etməci,
Əzəldən vərdisidi.

Çaydan çıxdı beş atlı
Beşi də zər xalatdı.
Mən qardaşı tanıdım,
Ən kiçik kürən atlı.

Çaydan çıx yana yeri,
Tök zülfün, cana yeri.
Yetimi öldürübcən,
Batıbcən qana yeri.

Qızıl üzük taxan, yar,
Al kəməri caxla, yar.
Kicə tikim göndərim,
Yadigara caxla, yar.

Araxçımı üctə qoy,
Caldır kəkil üctə qoy.
Belə cözdən cöz olmaz,
Cözün bir yön üctə qoy.

Cy gəlir qandağ ilə,
Doldyr ver bardağ ilə.
Yara bir köynək tikdim,
Xınalı barmağ ilə.

Əzizim, haralıyam,
Şəkinin maralıyam.
Bətənimin yolynda,
Başımnan yaralıyam.

Əziziyəm, elə yaz,
Elə dolan elə yaz.
Yad el cəni dinləməz
Nə yazırcan elə yaz.

Əziziyəm, şəkili
Dili şirin şəkili.
Gözəllərin göz oxşar,
Xaturladır şəkili.

By dağların başına,
Dyman çöküb qaşına.
Kim bilcə öz ayvını,
Kilim örtər başına.

Qoyyny qolamazlar,
Keçini ovlamazlar.
Ağıllı qız olarca,
Ağlını oğramazlar.

Qız qızla dönütdü,
Göydən yerə enitdi.
Qonşycy namərd çıxıb,
Müştərici dönütdü.

Biçin biçib gələrəm,
Cydan keçib gələrəm.
Qardaş, cəən görmağa,
Göydən yçyf gələrəm.

Gözəllər adaxlana,
Dilləri qadaxlana.
Ata, ana yanında,
Xətir, hörmət caxlana.

Mən aşığam nədən var
Nə cöhbət var, nədən var?
Dəyirmanı getməyə
Nə ylxax var, nə dən var.

Yymyrtanın carıcı
Yidim qaldı yarıcı
Hamıya cavan düşdü
Mən yazığa qarıcı.

Düyünü tökdüm tavağa,
Bişmədi qaldı cavağa.
Yar qapıdan girəndə
Dimişdim min cadağa.

Çoban çıxdı yaylağa,
Dadandı cütə, qaymağa.
Çobanın könlü olca
Cüdü döndərər yağa.

Qoyyny qyzy əmdi,
Qoymayın yeli nəmdi.
Yaylağa hay düşübdü,
Hamıçı byrda cəmdi.

Alça gülü alçada,
Düşüb qaldı xalçada.
İpi yığıb qoymuşam,
O da qaldı dolçada.

Xalça gözəl xalıynan,
Müştərici dahıynan.
Xalımı bəyənmişəm,
Naxışının alıynan.

Mən aşiq gözəli yaz,
Ayların gözəli yaz.
Ya rəbb, qyrbanın olym,
Mənə də gözəli yaz.

Əzizim, gəmi gəldi,
Cy gəldi, gəmi gəldi.
Di gəl, üzünən öpüm
Ayrılıq dəmi gəldi.

II

Yuxumu bilməz, yoza.
Kim yazıb, o da poza.
Asta yeri, insafsız,
Yarı buladın toza.

Bu dağlar gül üzünə,
Yar görsən, gül üzünə.
Saçından tel ayrılıb
Düşübdü gül üzünə.

Didilər şər şər üstə,
Yorğan götür şər üstə.
Yarın çuxası bizdə,
Görən nə örtər üstə?

Su axar samanlıqdan,
Yol keçər qaranlıqdan.
Çalış, yaxşılıq elə,
Nə çıxar yamanlıqdan.

Nohur göl ləpələndi,
Çınqıllar təpələndi.
Yarım ordan ox atdı,
Al qanım səpələndi.

Alma verirəm almır,
Gözü almada qalmır.
Başına and içirəm,
Yad qızıdır, inanmır.

Çəpəri basma, oğlan,
Yolumu gəsmə, oğlan.
Başqa qismət gözlərəm,
Çıx get, tələsmə, oğlan.

Kimdi məni yandıran,
Suları bulandıran?
Məhlənin ortasında
Göy atı dolandıran?

Jibinnən bıçah düşdü,
Bilmədim haçah düşdü.
Janım sənin əlinnən
Bu yerdən qaçah düşdü.

Kəkliyəm, ovla məni,
Bu dağda tovla məni.
Gejələr al qoynuna,
Gündüzlər qovla məni.

Evlərin bəjasıyam,
Gözlərin əjisiyam.
Hansı eldə qərib var,
Mən onun bəjasıyam.

Su gəlir gilə-gilə,
Bülbüllər gəlir dilə.
Yarımı bağda gördüm,
Batıbdır qızıl gülə.

Qoja bir dağ olaydım,
Meyvəli bağ olaydım.
Qürbətdə ölən yara
Kəfənlük ağ olaydım.

Yasdığı yəhər oldu,
Yatmışdım səhər oldu,
Namərdə qaş oynatdın,
Yediyim zəhər oldu.

Param, yarım yandırır,
Həyam, arım yandırır.
Aləmi gün yandırsa,
Məni yarım yandırır.

Kiş çayın qırağınan,
Gül biçdim orağınan.
İtirmişəm yarımı,
Gəzirəm sorağınan.

Narınja bax, narınja,
Saxladım saralınja.
Ölümüm gəldi, bildim
Mən səndən ayrılınja.

Kələğay qat-qat mənəm,
Heyratı dörd qat mənəm.
Sevdiyimə getməsəm
Bil ki, bimürvət mənəm.

Çağurdım gejë yarı
Baxtına düşən yarı.
Yuxuda yarı gördüm,
Oyandım gejë yarı.

Bardağı götürdü yar.
Həbirdən ötürdü yar.
Hər yanı duman aldı,
Yolunu itirdi yar.

Kişçay o yan, bu yandı,
Sudan torpaq oyandı.
Mən oldum pərvanəsi,
Eşq oduna o yandı.

Sərv ağajı boyundu,
Dilin min bir oyundu.
Elçiləri göndərdim,
Javab gəldi: toyundu.

Köynəyin bahalıdı,
Dünya sər-səfalıdı.
Axtarib tapar məni,
Öz yarım vəfalıdı.

Jorabın ağına bax,
Dəstələ, bağına bax.
Yar yadına düşəndə
Şəkinin dağına bax.

Xənjər üstə qaş gəlir,
Qoşun başabaş gəlir.
Qoşuna qurban olum,
İçində qardaş gəlir.

Evləri oymaq-oymaq.
Sinəsində baş qoymaq.
Hər şeydən doymaq mümkündür,
Çətindi yardan doymaq.

Pənjərəmiz yan-yana,
Bürünübüdür dumanə.
Duman, çəni qovladım,
Baxdım sizin seyvana.

Qara atı saxlaram,
Qapımızda bağlaram.
Sevdiyim yar çıxmasa,
Qan-yaş töküb ağlaram.

Kilim, gəbə yükdədi,
Gözlərim böyükdədi.
Dönüb geri baxsana,
Sevdiyim yar dikdədi.

Araxçının zəri var,
Butası var, zəri var.
Xumar baxan gözlərin
Yarıma bənzəri var.

Başında juna, ləçək,
Dörd yanın əlvən çiçək.
Gəzib gəldim aləmi,
Tapmadım səndən göyçək.

Məhlədə kimim yandı,
And içdim, dilim yandı.
Od düşdü bu dağlara,
Bir dəstə gülüm yandı.

Uzun kürkün yaxası,
Xoş boyu var baxası.
Güldən xələt biçirəm,
Bənövşədən yaxası.

Əzizinəm Şəkida,
Qovun getsin şəki də.
Getdim Ağdaşlı oldum,
Könlüm qaldı Şəkida.

Samavar pıqqıldayır,
Qənd qıran şıqqıldayır.
Zəhləm gedir qojadan,
Hər şeyə niqqıldayır.

Oda yandım dilimdən,
Uzaq düşdüm elimdən.
Qaçıram, jan qurtarım,
Yenə tutur əlimdən.

Bağımızda gül olsun.
Üstündə bülbül olsun.
Yar könlünü almağa
Səndə şirin dil olsun.

Hər kolda bir gülün var,
Sənin neçə dilin var?
Gizlətmə gəl, açıq de,
Ürəyində kimin var?.

Şəkinin gədikləri,
Ərkəj qoç yedikləri.
Yadıma bir-bir düşür
Yarımın dedikləri.
İstəkanım qannıdı,
Toxunma dərmannıdı.
Burda bir qız görmüşəm,
Deyillər nişannıdı.

Şəkinin düz hasarı,
Yollardan üz hasarı.
Mərdin ağaj kölgəsi,
Namərdin yüz hasarı.

Şəkidən karvan gedir,
Önündə sarvan gedir.
İntizar gözlərimdən
Gejə-gündüz qan gedir.

Bu yol Şəki yoludu,
Daş-çınqılla doludu.
Çiyinimə kölgə düşdü,
Sandım ki, yar qoludu.

Xoş gəldi yara yazım,
Tükəndi qara yazım.
Könlümün hər vərəqi
Dolubdu, hara yazım?

Bağımızda güzarım var,
Ürəkdə azarım var.
Yar yanıma gəlməsə
Getməyə məzarım var.

Durna gedir Ağdaşa,
Qarlı dağ aşağı-aşa.
Durna, salam söylə sən,
Yurda, qohum-qardaşa.

Durna gedir Gilana,
Dağ dolana-dolana.
Durna, salam yetir sən
Tanıyana, bilənə.

Durna uçur Şəkiyə,
Qonsun bizim səkiyə.
Anama bəd söz deyib
Salmasın səksəkəyə.

Durna, Şəkida qar var,
Dağlarda zalım sar var.
Durna, qoyub gəldiyim
Buz sulu bulaqlar var.

Kəmər bağla belinə,
Şərbət verim əlinə.
Sən gəlinim olanda
Xına qoyum telinə.

Su gəlir mənnən ötrü,
Axır çəmənən ötrü.
Mən hara, dağ, daş hara,
Gəzirəm sənən ötrü.

Şəkinin dağına bax,
Soluna, sağına bax.
Dərdimə inanmasan,
Gözümün ağına bax.

Araqçının sallama,
Yuyub yerə tullama.
Elə gözəl deyilsən,
Ağız-burun sallama.

Biçinçi bafa bağlar,
Biçdikjə bafa bağlar.
Bir yar bivəfa çıxsə,
Ona kim vəfa bağlar.

Javan ömrüm puç keçdi.
Fayton yoldan boş keçdi,
Fələk, sən özün söylə,
Hansı günüm xoş keçdi?

Oturmuşdum səkidə,
Şor gəldi nəlbəkiddə
Dağı enə bilməsəm?
Yar qalajaq Şəkiddə.

Qızıl üzük taxmazsan,
Yada tərəf baxmazsan.
Əyriçayın suyusan,
Hər tərəfə axmazsan.

Şəki yolu budumu?
Arxlar dolu sudumu?
Mənə söz verən gözəl,
E'tibarın budumu?

Dağların soyuq daşı,
Parıldar üzük qaşı.
Dəryada su quruyar,
Qurumaz gözüm yaşı/

Dağlara gözüm qurban,
Söhbətim, sözüm, qurban.
Yolunda jan istəsən,
Gəl apar, özüm qurban.

Bezdim quru diləkdən,
Qolum sındı biləkdən.
Bəxtim döndü, qul oldum,
İnjimişəm fələhdən.

Eləmi düşən yeri,
Atlanıb düşən yeri.
Göz yaşım oda dönüb,
Yandırır düşən yeri.

Köynəyin gülü yansın,
Od tutsun, gülü yansın.
Səni mənnən edənin
Ağzında dili yansın.

Kürəm mən kür üctümnən,
Min atı cür üctümnən.
Mən hələ ölməmişəm,
Ağlama, dyr üctümnən.

Əzizinəm, carı qız,
Carı köynək carı qız.
Aç belinin qyrşağın,
Cənazəmi carı, qız.

Qardaş mənim gülümdü,
Gülümdü, bülbülümdü.
Ölür bacılar ölcün,
Qardaş ölümü zülümdü.

Bəzirgan belə işlər,
Belədən belə işlər.
Heç bəndənin başına
Gəlməcin belə işlər.

Cəhərdir, dandır gəlin
Çırağı yandır gəlin.
Ölən dərdindən ölüb,
Əllərin qandır gəlin.

Maral dyrdyğy yerdə,
Boynyn byrdyğy yerdə
Ovçy, qolyn qyrçyn
Maral vyrdyğyn yerdə.

Kavabın yanı yandı,
Çöörüldü yanı yandı.
Can öyümdə ciyərim
Ağzımda dilim yandı.

By gəlin, bylqar gəlin
Caçı zülfyqar gəlin.
Cən qara yerdə qalma
Balaların ağlar, gəlin.

Bənövşə çiçəklədi,
Yarpağı ləçəklədi.
Yatmağın yalan oldy,
Ölümün gerçəklədi.

Bocanda tağım ağlar,
Bacma, yarpağım ağlar.
Öluncə mən ağlaram,
Ölcəm, torpağım ağlar.

Nazbalış baş altdadı,
Qaragöz qaş altdadı.
Axtarmiyin, analar,
Cəcədim daş altdadı.

Eləmi el düyünü,
İlməci il düyünü.
Dərdimin çoxlyğynnan,
Unytdym bildiyimi.

Mən aşığam ağlaram,
Ağa göyü bağlaram.
Qəriblikdə ölnə,
Yaş töküüb, qan ağlaram.

Dağ başında yacəmən,
Endim, gəldim cəcə mən.
Toy döyül, nişan döyül,
De ki, gəldim yaca mən.

Çatanatan ağlaram,
Yatanatan ağlaram.
Torpağə torpağıma,
Qatanatan ağlaram.

Əzizinəm, dilə gəl,
Bülbül olyb dilə gəl.
Mən qardaşsız bacıyam,
Dil diyirəm, dilə gəl.

Pəncərədə pərdə mən,
Düşmüşəm yaman
dərdə mən.
Bəcləndim əllər üçtə,
Nəcə yatım yerdə mən.

Kavaf haray, köz haray,
Kavaf altda köz haray.
Yandı, dilim damağım
Dağlardakı byz haray.

Əzizim, oda caldı,
Çay gəldi cəda caldı.
Allah cəən ynytdy,
Əzrayıl yada caldı.

Əzizim, üzüm ağlar
Tytylar dizim ağlar.
Car gəlif tərən olca
Yaş təkər gözüm ağlar.

BAYATILAP Əlim köməyin olcyn,
Dilim köməyin olcyn.
Ağır yatıf yük olcam
Ölüm köməyim olcyn.

Aman Əzrayıl aman,
Alma canımı dəyan.
Uzax yerdə anam var,
Xəvərim gedər yaman.

Ürəyim ələn kimi,
Dərd ələr ələk kimi.
By dərd məni öldürür,
Qalmaram ilə kimi.

Əzizim, qazan ağlar,
Od tyar qazan ağlar.
Külüng batmır, bel kəcmir.
Qavırımı qazan ağlar.

ATALAP CÖZÜ BƏ MƏCƏLLƏP

Ağacı meyvəcinnən taniyəllər.

Adama cözü bi dəfə diyəllər.

Adamı qiryət işlədər, dəyirm-
anı cy.

Az yi, həməşə yi.

Alla dan büryyx, ağzıma
qyyryx.

Arcız kişidən ərciz arvad
yaxşıdı.

Az idi arıx-yryx,
Biri də gəldi boyny byryx.

Az yiyir, kücür
Çox yiyir, qycyr.

Ağrimiyən baş yactığa girməz.

Avır-həya olan yerdə bərəkət
də olar.

Avırlı-avırınnan qorxar, avır-
cız nədən?

Azğın adam qyzğyn olar.

Ağaş divinnən cy içər.

Ara cözü öy yıxar.

Ağzını işə calınca, başını işə
cal.

Anacına bax qızını al, qırağına
bax bezini.

Atanın üzünə dyrmazdar.

Atacına ağ olan tapmaz.
Ata yymaxlanır, oğyl
bydaxlanır.

Ata cözünü tytmİYəni
biyavana atallar.

Arxı hoppanmamış “hop”
dimə.

Anacının ərköyün oğly
hambal olar.

Ağız büzənin ağzına vyrallar.

Analının özü böyüyər, anacı-
nın cözü.

Atam balacı olma,
Adam balacı ol.

Avara qonax öy yiyəcini də
avara qoyar.

Axmax həmişə ortiya dürtülər.

Alla camışa qanad verciydi,
yçyrmamış dam qoymazdı.

Ağliyən yşax baş yiyər.

Adam öz-özünə eliyəni el yığ-
ılca eliyə bilməz.

Ağacına ağ olanın gözdərinə
ağ düşər.

Ata olmax-hacand, atalix
eləmax çətindi.

Ağzınnan cıfdə çıxardanda
gümüş çıxart, amma heş
dinnəcən qızıldı.

Ağ dolağlım çağ olcyn, al
dolağlını hardan olca tapmax
olar.

Ağac yıxılan günü çatdiyər.
 Ağız diyəni əl dicə, gədə də bəy olar.
 Adam rəhmanı da adamdı, adam şeytanı da adam.
 Ayazda yatmıyən eşşək tolanın qədrini bilməz.
 Ayıfçı ayıvını bilcə, başına ki-lim doliyər.
 Alveri pyl eliyər, davanı qılinc.
 “Allah”- diyən namırad qalmaz.
 Arıq atda həvəc çox, Yüyürməğa taqət yox.
 Arvat kişinin qənədidi.
 Arvat var arpađan aş eylər, Arvat var kişini külbaş eylər. Ata gözdü, oğyl gözün işiği.
 At vyrytdy dizinə, hindi gəltdi özünə.
 Atın kəhəri, bac belinə yəhəri, Atın bozy, elə bil qyzy.
 Açıq başa qoz dəyər, Örtülməcə tez dəyər.
 Ac adam özünü qılınca keçirər.
 Acı ayran nəhrə divində, Qara kişmiş bəylər civində.
 Aclıq çölə tökər, çılpaqlıx öyə yığar.

Bava-bava didilər, Bar-yoxyny yidilər.
 Bilən az diyər, bilmıyən yüz.
 Bir adamın payı iki adamı ac qoyar.
 Bir dəfə yimağnan qarın doymaz.
 Bəhməz aldım bal çıxdı.
 Balıx cüyə çəkər.
 Bazarda nahna, Arifcən anna.
 Bəşirə didilər: - A Bəşir, gəl atı cyla.
 Didi: - Dodaxlarım yaradı.
 Didilər: - Büyür, xaşıl yimağa.
 Didi: - Hanı məm böyük qaşığım?
 Bir yalançı doct min düşmannan qorxylydy.
 Bir tikənin qırx il haqqı var.
 Bir halalı min haram caya bilmıytdilər.
 Bitə acıx eliyif köynəyi yandırmazdar.
 Bizə çatdı, dəyirman yatdı.
 Bişincə gözliyəñ düşüncə də gözdiyər.
 Biri işdər on biri dişdər.
 Bilməmax ayıf döyül, coryşmamax ayıfıdı.
 Byynyx heyvanın, caç incanın yaraşığıdı.

Büdrəmiyəñ yıxılmaz.
 Bar yıxımıyəni fələh də yıxmaz.
 Bətənciz olan kəfənciz qalar.
 Baxt olar şiri də qarışqalar yiyər.
 Qızıldan taxtın olynca, bi qyryca baxtın olcyn.
 Qonşy myncyğyny oğriyəñ gecə taxar.
 Qorxa-qorxa cənnətə gedincə, oyniyə-oyniyə cəhənnəmə get.
 Qyry torpax divara yapışmaz.
 Qanadı qyşdan kirə ictəmər.
 Qarğa da özünü qyş bilir, Doğa da özünü aş bilir.
 Qardaşımın əppəyi boldy, xatını güyəncin, Tymanı gendi, özü güyəncin.
 Qaşqavaxlı adama yanaş, gülən adamnan yzaqlaş.
 Qaşıxnan verib çömçiyənən ict-iyir.
 Qədirbilməzin başmaxlarını cütdədilər,
 Didi: o tərəfə dyr, güzümü çıxartmışdın!
 Qız ağacı, qoz ağacı - hər gələñ bir calvı atar.
 Qoz ağacının altında incil ağ-acı bar verməz.

Qoz cirkəliyif, fındıx yığma!
 Qyşyn bəzəyi lələh, incanın bəzəyi biliyhdi.
 Qaradan qaş olmaz, yaddan qardaş.
 Qədirbilməzlə doctlyq eləmə.
 Qonşudan aş gəldi, gözümənən yaş gəldi.
 Qar-qar üçtə yağar.
 Qızılı görüf Peyğəmbəri də yaddan çıxıf.
 Qonax öy yiyəcinin tarçıxıdı.
 Qonax öyə girənəcən ytanar, öy yiyəci conra.
 Qonşy qonşyynan boğyşdy, qaraçiyə fircant düşdü.
 Qonşyny iki inəhli ictə, özo bir inəhli.
 Qonağın tədbiri çaşanda öy yiyəcinə təy lif eliyər.
 Qonağın ağzına baxıb, atına arpa tökəllər.
 Docty çox olanın gücü çox olar.
 Dilaa yox, əlaa güc ver.
 Davalı cöz baş yarar, doğry cöz daş.
 Dərin çay cəsiz axar.
 Doğrylyx doct qapıçıdı.

Doct qazanmax çətin, itirmax
hacandı.

Dayça at oynca yiyəci mat
olar.

Diyən xalix döyül, didirən
xalixdı.

Dil cümükcüzdü, amma cü-
müyü cındırır.

Dədəm bicdi, kündəni cayır,
ciyim bicdi, kündədən kəcir.

Düyümüz ölçeydi, qonşudan
yağ da alıf aş bişirərdox.

Dil bir, qylax iki,
İki dinlə, bir danış.

Dıqqır ələk, dıqqır çaç,
Əlim xamır, qarnım ac.

Dünyanı qicmətinən yiyəllər.

Düz cöz daşdan keçər.

Zalımın qılıncınnan kacıbın
ahı picdi.

El cəvmiyənin ağacı qyryyər.
El atan daş yzağa düşər.

El yıxanın öyünü yıxallar.
Elin cəci haqq cəcidi.

Öy-eşiyini cəvmiyənin, el-obacı-
nı cəvməz.

El yıxanı heş kəc tikə bilməz.

Eşşək yçannan cora yol
qayırmə.

Eşşəyə qantarğa keçirəğnan
at olmaz.

Elə gül ki, biz də gülah.

Əvvəl ydan qoz ydar,
Daldan ydan toz ydar.

Əli iynəli gündə təzə,
Əli iynəciz ildə təzə.

Əli bağlını hər kəc döyər.

Əmiyə qalan dəmiyə qalar.

Ər axar çaydı, arvad icə bənd.

Ət ilə dırnax aracına girən iyl-
ənif çıxar.

Əcil diyər anlamadım,
Bedəcəil diyər görmədim.

Əcil doct dar gündə cınanar.

Əvvəl danışan cənra yeşinər.

Əcilcizi dalına alcan da birdi,
yerə qoycan da.

İt əppəyə, yşax məhəbbətə.

İgidi dərd əyməz, arvad əyər.

İgidi ar əyməz, yar əyər.

İşix olan yerdə yaraşix olar.

İş qıcanmağı yox, gücünməyi
cəvər.

İtə hamıldamax qalır.

İlki qız olanın mülki qızıl olar.

İşdən qaçan əl açar.

İki deyişən aşıxdan biri
bağlanar.

İynənin kiçik yəcny öza batır,
böyük yəcny özgiyə.

İncanınık gətirmiyəndə, xaşıl
yiyəndə də diş cınar.

İraxdan baxıram candalı xoş,
Yaxına gedirəm qyşqyny boş.

İyidim iyid olcyn,
Kol divi mənzili olcyn.

İki bülbül bir pydaxda
oxymaz.

İki ağız bir olanda bir ağız heç
olar.

İt qyrcağı yağ götürməz.
İt yala, qız şala.

İt özünü təmiz bilir,
Yüyürüf qava girir.

İxtilətin yaxşı yerində moltanı
gəldi, Allah caxlacın.

İşi düşəndə anar məni,
Aşı bişəndə danar məni.

Yayda başı qayniyənin qışda
qazanı qaynar.

Yayda aravanı, qışda kirşəni
cazdamazlar.

Yavan çörək yi, namycy atma.

Yimiyən qyrd barama
carımaz.

Yaxşılıx eliyən yaxşılıx görər.

Yağı olan yaxma yiyər.

Yekəbaş yiyəsinə donqyz güd-
dürər.

Yoly gedən mənzili başa
vyrar.

Yerciz cöz docty düşman
eliyər.

Yeznə əppəyi-yezid əppəyi.

Yemişin ağırı, qarpızın ün-
gülü.

Yağışdar yağif, yarmanlar
bərkiyif.

Yaz bitirir, yay yetirir,
Payız götürür, qış ötürür.

Yayda kölgə axtaran qışda
ocax axtarar.

Yaxşı atın üçü qışda arandı,
yayda yaylax.

Yaxşı oğyl ata bağı, pic oğyl
ürək dağıdı.

Yaxşıya göz eliyir, picə cöz.

Yaxşı qız xalacına, yaxşı iyid
dayıcına oxşiyər.

Yerpənək pylyna alınan
eşşəyin ölümü cydan olar.

Yeddi bəni gətirincə qırağı
zərri gətir.

Uxarı baxıb fikir eləmaxdan-
ca, aşağı baxıb şükür elə.

Yüz yaxşılıq eliyəcənin, bi dəfə
eliyə bilməcənin gənə pic olacın.

Yer bərk olanda öküz
öküzdən gərər.

Yırtıxlı, yamaxlı gündə təzə,
Yırtıxcız, yamaxcız ildə təzə.

Yoldaşı öydən götür, əppəyi
təhnədən.
Könülcüz işin axırı olmaz.

Köhnə arxa gənə cy gələr.

Kənardan baxana döyüş
hacand gələr.

Kərə olan yerdə kürə də olar.

Kərki özünə yonar.

Kişidən tər iyi gələr.

Kişinin özü çöldə, qazancı
öydə.

Kar ata minər, köndələn
gedər.

Keçinin qotyry bylağın gö-
zünnən cy içər.

Kim kimədi, züm-zümədi.

Könül var, gülə qonar
Könül var, gülə qonar.

Köpəyin dyacı yerinə yetcə,
göydən gündə cümük yağar.

Görməmişə at vercən, çapıb-
çapıb öldürər.

Gözəllikdə tayı yox,
Adamlıxdə payı yox.

Gəzəyən gəzə bilməz,
Gəzməcə dözə bilməz.

Gəlmicən ayran işmağa,
gəlməmicən ar açmağa.

Gəmidə otyryf gəmiçiyənən
vyryşmax olmaz.

Günü-günə catmazdar.

Gyr gələn cel bənd yçyrrar.

Geyənin dalınca ağlamazdar.

Gəlin-gəlin olmaz, gəlin düşən
öy gəlin olar.

Gözün alışmadığı işə girişmə..

Gah kəndir qyrşax olyrcan,
gah tirmə qyrşax.
Gedən gedər, otyran yol
gözdiyər.

Gec kəcər, karı kəcər,
Bir məzlymyn ahı kəcər.

Gülə qalmiyən dünya bülbülə
də qalmaz.

Güncüzə gün olmaz,
Ərdəbildə yer olmaz.
Mal can yonqaradı.

Məən cayanın qylyyem,
Caymiyənin ağacı.

Mərdin qyly ol, namərdin ağa-
cı.

Min daş-qaşın olunca, bir
hağılı başın olcyn.

Minini atallar, birini tytallar.

Nalını almamış mıxını çaxma.

Noxcancız doct axtaran doc-
cyz qalar.

Nə varlıya borely ol, nə yox-
cyldan alacaqly.

Nə artca, çiydən artar, biş-
mişdən heş nə artmaz.

Nə tiyanda barama var, nə
çarxda ipək.

Nə çağırana hay verir, nə
Allaha pay.

Nə axırda varcan, nə naxırda.

Oba yox, qara yox,
Cənnən başqa çarə yox.

Oğlan öyü alınca, qız öyü ölü-
ncə.

Oğlanı kamal ilə, qızı camal
ilə.

Oyniya bilmiyən, “yer dardır”
- diyər.

Oynamağına baxanda gətir-
diğma min şükür.

O ocaxdı, göz döylü,
By cən cındıran qoz döylü.
Özo başqacına nərđiyan
eləmə.

Ölənin dalınca ölmax olmaz.

Özgə çörəyinə umud olan ac
qalar.

Öylad dərdi çəhmiyən el dərdi
də çəhməz.

Özgə öyünə koxalıq
eləməzđər.

Özgə-özgənin itiyini
bayatiyənnən axtarır.

Öylənəndə ürəyo cözünə bax,

gözo cözünə baxma.

Öylüyü olanın çöllüyü olmaz,
çöllüyü olanın öylüyü.

Öy qalıtdı əyriyə, başdan-başa
cəyriyə.

Öyüdü ver alana, qylağında
qalana.

Ördək qaz yerışı getcə, paçacı
ayrı qalar.

Paxıl eşşək qaya qırığı ilə
gedər ki, yıxılıf ölüm, yiyəmə
ziyan dəycin.

Piyadanı at almağa, subay
oğlanı qız almağa göndərməzđər.

Pişik yiyəni pələng də qycdyra
bilmiyitdi.

Pic yoldaş adamın axırına
çıxar.

Cözü ceyniyənnən çox, düzünü
diyən az olar.

Cöyütdə bar olca, arcızda ar
olar.

Caa vyr didilər, öldür dimə-
dilər.

Cöymə məəm qyl atama,
cöymiyim cənn bəy atana.

Cəhər tezdən dyran, bi də tez
öylənən peşman olmaz.

Cəhbət yolyn körpücüdü.

Cəvir hər elmin başıdı.

Caxla gönü, gələr günü.

Cəvir Allahdan,
c ə v i r c i z d i x
seytannan.

AĞILAP

Xörəyi bişirən yağ
olar, gəlinin üzü ağ olar.

Cən dənnən aldın, mən ynnan,
Daa nə çıxdı bynnan?

Haqq işin nahaqqınnan
qorxyram.

Coryşan dağlar aşar, coryşmi-
yan çöldə çaşar.

Hacıcüleyman bəyin tolacında
yatıb Nəcəddin şahlığını yyxyda
görür.

Cözü cöz gətirər, ərşini bez.

Hamının hağlı bir olca, keçiyə
çovan tapılmaz.
Haram malnan döylət olmaz.

Cycyz torpax olmaz, çörəkci
öy.

Cütdü aş dəmdə gərəyh,
Həm cəndə, həm məndə
gərəyh.

Hətic koxa, mətic koxa,
Bir öydə otyz koxa.

Toy özümə, xeyir atama.

Heyvanın canı ağzında olar.

Toxym torvada göyerməz.

Hər bylyddan ildırım çaxmaz.

Tyтын cıxlığının ceyrəklığı
yaxşısı.

Hərə özünü kamallı, öyladını
camallı bilər.

Tyllana-tyllana ehmağın
opbana-opbana bişmağı olar.

Çarığında əcirgiyən
patavacında tapar.

Tayı düzgün olanın öyü güzgü
olar.

Çayda cy qalmaz, qara
ağarmaz.

Təlxəyə hər yerdə yer var.

Çatana çatır, çatmiyənə bir
daş atır.

Utancağın oğly olmaz.

Çeynənən caqqız çürüyər.

Uzax qo ymnan yaxın qonşy
yaxşısı.

Çoxa güyənmə, aza dayanma.

Fağrıların düzgünü,
Bez giyinər qış günü.
Fərzəli dayının qoz halvacı,
Öz pyly, öz halvacı.

Çörəyi torpaqdan al, özgəci-
nin ağzından yox.

Çörəyi tək yiyən yükünü də
tək çəkər.

Xaladan ana iyi gələr.

Çörəyi itirən çörəyu tapmaz.

Xalq atan daş yzağa düşər.

Çörəyi dizində olannan yzax.

Çox ictəməynən döyül, allah
verməğinandı.

Çörəyi çörəhyçiyə ver, birini
də üctəliyh.

Çovani özünən olanın
qoyyny əkiz doğar, qyzycy da di-
şi olar.

Çox bilmiş quşu dimdiyinnən
vyrallar.

Canavarın üzü ağ olca, kəndə
gündüz gələr.

Şaxta tənbelin byrnytytar,
çalışqana baş əyər.

Şəyird yctacınnan bi barmax
uxarı olmalıdı.

Şaqqıldadacı qozym da var,
cıracı bezim də.

Şərikli cüfrə boş olar.

Şirin dil min öy yiyitdi, acı dil
bir öy də yimiyitdi.

AŞIQLAR

MOLLA CUMA

Cuma Salah oğlu Orucov
(Molla Cuma) 1854-cü ildə Şəki
qəzasının Laysqi kəndində
anadan olmuşdur. Molla
Cumanın qoşma, gəraylı, divani,
müxəmməs və təcnislərdən başqa
gözəlləmələri, bağlamaları,
dastanları və s. də vardır ki,
bunlar onu öz dövrünün ustad
aşığı kimi tanımaqdadır.

Molla Cuma 1920-ci ilin

mayında vəfat etmişdir.

GƏRAYLILAR

DÖNMƏZ

Bir gözələ
gözüm düşdü,

Mən dönəram,
kənül dönməz.

Ru um getdi,
əqlim çaşdı,

Mən dönəram,
kənlüm dönməz.

D ə r d i m i
söyləram başdan;

Ay qabaqdan,
qələm qaşdan.

Şirin dilli bir
ölmüşdən,

Mən dönəram,
kənlüm dönməz.

Molla Cümə,
eylə dastan,

Mail baxan
gözü məstan.

Bir vəfalı,
sevən dostdan,

Mən dönəram,
kənlüm dönməz.

AMAN

Bir gözəlin
sevdasına

Beyqafıldan
düşdüm, aman!

Səda verdim

sədasına,

Bülbül olub coşdum, aman!

Yusif təkin gözəl bəndə,
İxtiyar qoymadı məndə;
Əlim əlinə yetəndə,
Əqlim gedib çaşdım, aman!

Səd afərin kamalına,
Vermərəm dünya malına;
Müştaq olub camalına,
Dolu badə içdim, aman!

Molla Cümə, qəddin kəman,
Tapılmaz dərdinə dərman.
Mən belə qocalan zaman
Nə əngələ keçdim, aman!

OLURMU?

Dostum, məndən can istəsən,
Kəfinə dəymək olurmu?
Sənin kimi şux gözəli,
Heç əldən qoymaq olurmu?

Aşıq oldum qaş-gözünə
Ayna alıb bax üzünə,
Bir fikir et öz-özünə,
Gör səndən doymaq olurmu?

Baxırsan mənə qiyyəci,
Sənsən dərdimin əlacı.
Ağzım yaman dadır acı
Bir busə qiyməq olurmu?

Baş qoyaram ayağına,
Göz tikərəm yanağına
Bərabər dil-dodağına
Bal, şəkər, qaymaq olurmu?

Molla Cümə yanar oda,
Çat araya, yetiş dada.

Səndən qeyri bu dünyada
Kimsəni öymək olurmu?

SƏNİN

Gözəl, səndən xəbər alım,
Var əndamın qarmı, sənini?!
Dilin şirin, ləbin ballı,
Bizə rəhmin varımı sənini?!

Qəddin çinar, belin şüşə,
Dişlərin oxşar gümüşə,
Buxaqların gül-bənövşə,
Yanaqların narmı sənini?!

Döşündə bir cüt şamama,
Nə yaraşır gül əndama,
Layisqili Molla Cümə,
Doğru söylə, yarmı sənini?!

QOŞMALAR

GƏLMƏDİ

Gözüm qaldı yollarında süb i-şam,
Nə iş düşdü, gözləri məst gəlmədi?!
O fitnə qaşları, cadu gözləri,
Canım almaq idi qəsdə gəlmədi!

Bizə sarı qədəm basmaz nədən yar,
Cismim əzib titrər yerbəyerdən, yar,
Mənim ilə əhdi-ilqar edən yar,
Döndü, ilqarını basdı, gəlmədi!

Mən Cüməyəm kimsə bilməz alımdan,
Bülbül kimi ayrı düşdüm gülümdən,
Nə söz dedim bu qurumuş dilimdən,
O bivəfa məndən küsdü gəlmədi?!

YA BİR OLAR, YA İKİ

İsmi Pün an, niyə məndən küsübsən,
Yaxşı yaman ya bir olar, ya iki,
Bu gün ölsəm amı deyər yazıqdır,
Canı yanan ya bir olar, ya iki.

Sən şö'ləsən dörd yanında fanaram
Bülbülünəm, gülşənindən kənaram,
Hər məclisdə od tutuban yanaram,
Dərdi qanan ya bir olar, ya iki.

Hilal qaşa nə layıqdır o sürmə,
Meylin qırıb üzün məndən çevirmə,
Cümə deyər, hər yetənə sirr vermə,
Dost me riban ya bir olar, ya iki.

AŞIQLIQ

Aşıqlıq Adəmdən icad olubdur,
Ol Adəm atanın nəvəsiyəm mən.
Nə qədər dünyaya aşıq gəlibdir,
Küllü aşıqların anasıyam mən.

Aşıq anasıyam, şairlər kökü,
Gəzərəm dünyada divanə tək,
Mahalım Göynükdür, şəhərim Şəki,
Layiski kəndinin binasıyam mən.

Binəm Layisqiyyə düşübdü, me man,
Pədərim Salahdır, madərim Rey an,
Vələdim Həsəndir, axim Süleyman,
Familim Molla Oruc ədnasiyəm mən.

Ədnayam, kəmtərəm, dərdə dərmanam,
Hənəfi məzhəbəm, həm müsəlmanam
Nəbim Məhəmməddir, əhli-qur'anam,
Mö'min qardaşların aşnasiyəm mən.

Aşnayam, gedərəm doğru yolunna,
Bülbüləm, sö bətim olar gülünnən.

Danışsalar yetmiş iki dilinnən,
O qədər arifəm, qanasıyam mən.

Qanıram, ustaddan almışam dərsi,
Oxumuşam ərəb, türk ilə farsı,
Fikrim seyr eyləyər ərşinən kürsi,
Dərin kitabların mə'nasıyam mən.

Mə'nada mollayam Molla Cüməyəm,
İsmi Pün an oduna şux pərvanəyəm,
Gəlmişəm cahana, bir gün fənayəm,
Axırda Kərəm tək yanasıyam mən.

DİVANİLƏR

EŞQİNƏ

Dedim, könül, nə yanırsan bivəfa can eşqinə,
Qəddi ərər, yüzü qəmər, böylə cavan eşqinə.
Bixəbərsən, qalx ayağa, yaz mövsümü gəlibdir,
Tamam dağlar yaşıl geyir, abi-leysan eşqinə.

Yaz gələndə aşıqların kö nə dərdi sökülür,
Pərvanənin şam üstündə qol-qanadı tökülür,
O biçərə bülbülün də gözünə tor çəkilir,
İki çəşmi bağlı olur güli-me man eşqinə.

Dəli könlüm, sən də oldun pərvanəyə bərabər,
Yax özünü şam oduna, alışğınən sərəsər,
Hər kəsənin öz boynuna görə baxın, dərdi var,
Molla Cümə sinə sürtər İsmi Pün an eşqiçə.

GÖZÜM

Namərd qula yaxın durma, mərddən eç qorxma,
gözüm,

Pərvanə tək eşq oduna özünü yaxma, gözüm,
Məclislərdə yerin tanı, çün olarsan peşiman,
Qıy vuruban qanad çalıb avaya qalxma, gözüm.

Kimisinin bu dünyada işi xoş iqbal olur,
Kimi geyər ağ, qırmızı, kimi yaşıl, al olur.
Kiminin ağzında ağı, kimi şəkər, bal olur,
Aldanıb iblis şərinə evini yıxma, gözüm.

Bir zaman sual edərlər, halı müşkül olarsan,
Gözə görməzlər yanında üzü qara olarsan,
Yusif tək çəkərlər dara, onda peşiman olarsan,
Cümə deyər naməhrəmə amandı, baxma, gözüm.

ALAGÖZ (müxəmməs)

Beyqafil atəşinə
Canımı saldım, Alagöz.
Yanıban pərvanətək
Yanımda qaldım, Alagöz.
Könlümün şişəsini
Bir daşa çaldım, Alagöz,
Sındırıb bölük-bölük.
Yüz para qaldım, Alagöz;
Həsrətindən heyva təki
Sarılib-soldum, Alagöz;
Mən səni gördüm, Alagöz,
Һалыны сордум, Алагөз.
Oxşursan İsmi Pün ana,
Dərdinnən öldüm, Alagöz.

Alagöz, İsmi Pün ana
Əvvəl baxışın oxşayır,
Həm gözün, həm kipriyin,
Həm qələm qaşın oxşayır.
Həm dilin, həm dodağın,
həm inci dişin oxşayır.
həm boyun, həm buxunun,
Həm də qumaşın oxşayır.
Şadlığımdan şad olub
Gül kimi güldüm, Alagöz,
Mən səni gördüm, Alagöz,
Halını sordum, Alagöz.
Oxşursan İsmi Pün ana,

Dərdindən öldüm, Alagöz.

Alagöz, ağrın alım,
Gəl, yanıma görüşginən.
Xoş gəldin deyibəni,
Bir əl-ələ verişginən.
Nə zamandı küsülüyəm,
Al könlümü, barışginən.
Açıban qollarını,
Səl boynuma, sarışginən.
Dərdinnən dərya cürə
Qəminlə doldum, Alagöz.
Mən səni gördüm, Alagöz,
Halını sordum, Alagöz.
Oxşursan İsmi Pün ana,
Dərdindən öldüm, Alagöz.

Alagöz yüz milyona
Bir əlini dəyişməyəm,
Yüz sərvə, yüz şümşada
Bir belini dəyişməyəm.
Yüz tuti, yüz bülbülə,
Bir dilini dəyişməyəm.
Yüz batman ipəyə belə
Bir telini dəyişməyəm,
Verməyəm cümlə dünyaya,
Qədrini bildim, Alagöz.
Mən səni gördüm, Alagöz,
Halını sordum, Alagöz,
Oxşursan İsmi Pün ana,
Dərdindən öldüm, Alagöz.

Alagöz, alma canımı,
Ağlayaram zarı-zarı.
Gah bağladın tər cünanı,
Gah alafa, gah gülxarı.
Gah geydin al-yaşılı,
Gah geydin qırmızı, sarı.
Alagöz, sən olginən,
Bu Molla Cümənin yarı.
Saz alıb sail kimi
Qapına gəldim, Alagöz!
Mən səni gördüm, Alagöz.

Halını sordum, Alagöz.
Oxşursan İsmi Pün ana,
Dərdindən öldüm, Alagöz.

DİDAR-DİDARA

(təcnis, dodaqdəyməz, yedəkləmə)

Ay ağalar, söz çox qulaq asana,
Üstə düzsən danışanda asana,
Ə li gərək dil söyləsin asana,
Asılsa da indi didar didara.

Arzulasa göldə duran susanə,
Eylər nəzər açan gülə, susanə,
Əgər aşiq yar dərdindən susanə,
İstər ola cigər didar didara.

Oxucular dərs alanda səksənə,
Əlli dərdi qalxızdılar səksənə,
İnsan odur qorxusundan səksənə,
Ay ilahi şükür saldın azarə,
Aşkar sirlər gizli oldu azarə,
Ağla gönül qatlaşginən azarə.

Axar yaşın qoy tökülsün ayağa,
Oğrun-oğrun qovrulginən ayağa.
Əzəl axır cəsəd girər ay ağa,
Onda neylər düşsə didar didara.
Atəş yanar tüstü çıxar asara,
Əsdi əcəl can dirəndi asara,
Oğlağında laçın döndü asara,
AH çəkəndə səsi gedər səyyada.

Üzgücüsən gir dəryada səyyada,
Əsir külək elat tağrı, səyyada
Oxladılar sinəsindən ya xuda,
İki dostu ayıranı ya xuda.
O dünyada Cümə dilər yaxuda
Öz yarınnan eylə didar didara.

GƏLİRƏM (qıfılənd)

Ağalar məndən sorarsız,
Bilin, mən ardan gəlirəm.
Pərvanətək qalanmışdım,
Çıxıban nardan gəlirəm.

Mənsur kimi müsəxxərdim,
Qurtarıb dardan, gəlirəm.
Aparıb əqlim, kəmalım
Satıb, bazardan gəlirəm.
Billah, təmiz uzaq olub
Namusdan, ardan gəlirəm.

Bir şəhərə yolum düşdü,
Sultanı çıxmış başa da,
Qabağında əl bağlayıb,
Qalmış yüz on dörd paşa da,
Altı min altı yüz altmış altı
Bayrağı var yanaşanda.
Doxsan min atlı qoşun,
Nizam oynar tamaşada,
Otuz qapıdan keçibən,
Mən o şəhərdən gəlirəm.

Bir qarıynan qoca gördüm,
Əyləmişlər xənəsində.
İyirmi dörd gəlin vardır
Həm onların binasında.
Hər gəlinin altmış uşaq
Düzülübdir sinəsində;
On beş-on beş süd əmirələr,
Dörd məmə var anasında;
Mö'cüzata heyran olub,
Çərxi-dövvərdən gəlirəm.
Bir əjdaha kəsdi yolum,
Gördüm on iki başı var.
Hər başında birdir ağzı,
Ağzında otuz dişi var.

Hər kəllədə dördüür gözü,

Tamam yüz əlli qaşı var.
Qabağında yazılıbdır –
Üç yüz altmış da yaşı var.
Qorxma deyib mərd yerişli
Cəlil-Cabbardan gəlirəm.

Bir bəzircan seyrə çıxmış,
Doxsandoqquz qul dalınca,
Gündə beş yol iş işlərlər,
Ol İsrafil sur çalınca.
Bir şah qırar öz qoşunun,
Taki özü tək qalınca.
Arif olan bu suala,
Cavab verər kamalınca.
Mən Cümədə xəbər çoxdu,
Gəzib diyardan gəlirəm.

GƏLİN (zəncirləmə)

İstərəm ol xudadan, sən olasan yarım, gəlin!
Yoluna peşkəş edim külli dövləti, varım, gəlin!
Aparдың din-imanım, səbr ilə qərarım, gəlin!
Eylədin Məcnun məni, yoxdur namus-arım, gəlin!
Gəzirəm divanətək, üzdün ixtiyarım, gəlin!

İxtiyarım üzürsən,
Üzünə tel düzürsən,
Qaş-gözünü süzürsən,
İşvə-nazla gəzirsən,
Sən əzrail donunda
Can almağa azırsan.
Canım alasan,
Göyçək balasan,
Başa bəlasan,
Gözü alasan.
AH noleydi Allahdan
Mənim olasan;
həmişə sənən keçə xoşca ruzigarım, gəlin!

Ruzigar sənə keçə, ay cahü cəlallı bala,
Qamətin sərvi-şimşaddır, ay sərvtək xallı bala!

Gah gülər, gah danışar bu tərhan xəyallı bala,
Dil nabat, ağız şəkər, ay dodağı ballı bala.
Geymişən al-yaşılı, ay üzü sığallı bala;

Sığalıdır boy-büxunun
Ağrın alım, gəl yaxın;
Qoy doyunca bir baxım,
Evini yıxdın çoxun,
Sənəm qurdun nişana,
Bağrımdan keçdi oxun!
Oxun candadır,
Qəsdin qandadır,
Fikrin yandadır,
Dərdin məndədir
Qur'an götür əl basım,
And içim, inanginən sözümə, dilbarım, gəlin!

Dilbərim sənsən mənim, ay təzə növrəstə, gülüm,
Ay qabaqda tellərin durur dəstə-dəstə, gülüm,
hər vaxtda görsəm səni mən düşərəm xəstə, gülüm;
Gül yanağından bir busə şafqət eylə dostə, gülüm,
Of, səni qucaqlayım basım bağrım üstə, gəlin!

Qucaqlayım belin, yar,
Sıgallayım telin, yar,
Ver əlimə əlin, yar,
Sal boynuma qolun, yar.
Aman, məni yandırır
O şirincə dilin yar;
Dilin bülböldü,
Yanağın güldü,
Saçın sünböldü,
Sənən qəndildi,
Bircə insaf etginən
Aşığın öldü;
Öldürmə məni yazığım, ay şahü sərdarım, gəlin!

Öldürüb mən yazığı, bais olma qana, gözəl,
Oynadıb qaş-gözünü od salırsan cana, gözəl,
Alışb piltəsifət qaldım yana-yana, gözəl,
Bir busə eylə zəkət mən qərrib me mana, gözəl!

Me manınam, ay nigar,

Gəl yanma aşikar,
Vermə mənə intizar,
Öldüm, olma bixəbər,
Mö kəm yapış qolumdan,
Canım çıxdı, aman yar!
Yarım, amandı,
Halım yamandı,
Yaşım ümmandı,
Qəddim kamandı,
O narınc məmələrin
Dərdə dərmandı;
Ağzıma yetir görək qoyarmı azarım, gəlin!

Düşmüşəm azarına, dünya mənə dardır, əziz,
Dərdimə dərman sənin döşündəki nardır, əziz,
Sərbəsər var əndamın yağmış təzə qardır, əziz,
Gürcüstan vilayətin, həm mahalın Cardır, əziz,
Kəndini olsa soran ol Qımırbazardır, əziz!

Qımırbazar ölkəri,
Ağrın alım, gəl bəri,
Etdin məni sərsəri,
Hurisənmi yox, Pəri?!
Dürüst adın Əmnətdir,
Ləqəb derlər Diş Pəri!
Əmnət, adına qurban,
Yandım, oduna qurban,
Əsən badına qurban,
Şirin dadına qurban,
Hərdən bu Molla Cumanı,
Sal bir yadına, qurban!
Gecə-gündüz, süb -şam dilimin əzbəri, gəlin!

AŞIQ CAMAL

Şəki rayonunun Baş Göynük kəndində doğulmuş, ömrünün axırına kimi orada yaşayıb-yaratmışdır.

OLA BİLMƏZ

324

Ey cavanlar, sizi agah eyləyim,
Zəhmətdən eç kəsə ar ola bilməz.
Yalan tez tutular, doğru söyləyin,
Yayda yağan qardan qar ola bilməz.

Əgər vurğunsasa tara, kamana,
Çalış öyrən, öyrətməz ki, zamana.
Öz zəmindən biçib töksən xırmana,
Bundan dadlı başqa bar ola bilməz.

Öz bağından eyva dərsən, nar üzsən,
Bəxtin versə, vəfalı bir yar üzsən,
Dimə ki, zəhmətsiz hər şey var, üzsən,
Halal zəhmət yoxsa, var ola bilməz.

Cavan vaxtı baxtın vurub əyməsə,
Dost bildiyin gizli-gizli döyməsə,
Hansı tara ustad əli dəyməsə,
Ondan məclis üçün tar ola bilməz.

Aldanma görəndə hər incə beli,
Seçmə öz bəxtinə hər qıvrım teli,
Gözə xoş görünsə, bəzəsə eli,
Hər gözəl görünən yar ola bilməz.

Ay Camal, ağartdın saqqalı, başı,
Altmışa çatdırdın sən ömrü, yaşı,
Hələ dost seçməkdə naşısən, naşı,
Dar gündə pis dostdan kar ola bilməz.

AŞIQ İSMAYIL

Allahverdiyev İsmayıl Vəzir oğlu 1929-cu ildə Şəki rayonunun Baş Göynük kəndində anadan olub. Respublika Aşıqlar birliyinin üzvüdür. Əlli ilə yaxındır ki, aşıqlıq edir.

OLSUN

Elə yerdə salam eylə

325

Salamını alan olsun,
Danışanda elə danış,
Səni saya salan olsun.

Hamı kəslər bir deyil ki?!
hər gördüyün pir deyil ki,
Güləndə də elə gül ki,
Səndən başqa gülən olsun.

Baş Göynükdür sənə məskən
Ay İsmayıl, ona əhsən!
Elə cana can qıy ki, sən
Can qədrini bilən olsun.

İNSAN

Qəbristanlıq yol üstündə
Gör, yolunu, azma insan
Çörək basma, yaxşılığı,
Yamanlığa yozma, insan.

Pislik edib nə şişərsən?
Tor qurduqca ilişərsən.
Qazarsan özün düşərsən
Xalqa quyu qazma, insan.

Doğru sözü tərsə yozan
Ay İsmayıl, olmaz ozan.
Yazanda da "sağ ol" qazan,
Hərcağı söz yazma, insan.

DASTANLAR

MOLLA CUMA

CƏLALI MƏHƏMMƏD VƏ TAVAT XANIM (*dastan-nağıl*)

Açıldı tamaşalar, qulaq asın məclis iştirakçıları, dostlar və qonaqlar!

USTADNAMƏ

Kim tərpeşib ixtilatı saxlasa,
Təlx eyləyib bu məclisi
Nagahdan donbalıban yuxlasa,
Kiprikləri bir-birinə çatlasa
Qalxanda yol alıb gedə bilməsin.

Qardaşlar, belədir məclisin yolu,
Hər şeylə düzəlməz aşığın qolu,
Kim versə devrana, bəl etməz pulu.
Barmaqları bir-birinə çatmasın,
Arvadı ilə qucaqlaşib yatmasın.

Çömçə hərlənəndə kim dala getsə,
Bərəyə çatınca.....
Tamaşa eyləyib axırda yetmə,
Cibində heç axça maya bitməsin,
Qazancı heç yeməyinə yetməsin.

Dostlar, yaraşığı aşıqdır toyun,
Hər nə desə ona inanın, uyun,
Atalar, iş varsa, bu başdan diyin.
Cuma təzənəni saza sürtməsin,
Təhər varsa, saz qobura dürtməsin.

Sizə hardan xəbər verim? Təbrizdən. Təbrizdə kimdən? Bir bəzirdandan.
Bir xəbəri də verim sizə Tiflisdən. Tiflisdə kimdən? Gürcü knyazından.
Bəzirdanla knyaz dost imişlər. Bir-birini çox istərlərmiş.
Günlərin bir günündə knyaz toy eyləyəsi olur. Qızını qardaşı oğluna
köçürmək istəyir. Bəzirdanı da toya çağırır.

Bəzircan toy payı götürüb yola çıxır. Düz Tiflis şəhərinə gəlir.

Gələcək çatar, görür ki, toydur, camaat yığılıbdır. Çalılıb-çağırırlar. O, axşam namazına çatar. Keçər namazını qılmağa. Gürcülərdə də belə bir qayda var: toy payı gətirənin nə gətirdiyinə baxırlar. Bunlar açıb bəzircanın gətirdiyi şeyə baxırlar. Knyaz görür Bəzircan bir töhfə gətirib ki, özünün bütün mal-dövləti, mülk-mali və şeyi satılsa, bu töhfənin qiymətinin yarısı qədər olmaz. Qohum qardaşını yığar, deyər ki:

–Gəlin görək nə edirik. Bu kişiylə bunun müqabilində nə verək ki, yarısını da olsa, ödəsin.

Bunlar deyirlər ki:

– Biz nə deyək, özün bil.

Knyaz deyər ki:

– Mən qızı bəzircanın oğluna verəsi oldum. Ayrı çarə yoxdur, bu toy onun toyudur.

Bəzircan namazını qurtarıb camaatın içinə gəlir. Knyaz iki kürsü götürüb tez ona yaxınlaşar, üzbəüz oturandan sonra deyər ki:

– Biz burda oturacağıq.

Bəzircan deyər:

– Nə deyirəm, qonaq dediyin ev yeyəsinin itidi. Harda desən oturmaq borcumdur və bura da mənə çox xoşdur.

Knyaz deyər ki:

– Bu toy sənin oğlunla mənim qızımındır.

Bəzircan bunları zarafat sayar.

– Hörmətin artıq olsun, - deyər.

Toy çalınar, qurtarar. Hamı dağılışıb evinə yollanar. Bunlar da uzanıb yatacaqlar.

Səhər Knyaz qızı bəzircanla yola salar. Bəzircanın bundan xəbəri olmaz. Əhvalatı yolda öyrənər və tez evə xəbər göndərər ki, bəli, belə bir məsələ var. Toy tədarükü görün, gəlirik.

Xəbər çatar Təbrizə, orada hər şey hazır olunur, xanəndə və aşiq çağırırlar, başlayırlar toy eləməyə...

Bəzircan Təbrizə çadır. Gəlini düşürürlər. Bəzircanın oğlu Cəlalı Məhəmməd isə o yanda, bu yanda gəzirmiş.

Tavat xanım gedəndə, bir qulluqçusu varmış, onu da özünə aparmışdı.

Təbrizdə bir qız varmış: Cəlalı Məhəmmədin öz istəklisi və nişanlısı. Qız bu əhvalatı eşidib nənəsinə söyləyir. Nənəsi bir iman qıran qarı imiş. Məsələni öyrənən kimi durub Cəlalı Məhəmmədin yanına gəlir. Deyir:

– Balam, Təbrizdə qız qurtarıb ki, atan gedib Tiflisdən gürcü qızı gətirib? O qızın üzünə baxsan zəhlən gedər.

Cəlalı Məhəmməd bu işdən pərt olar. O, heç vaxt Tavat xanımı görməmiş-

di. Qarıya deyər:

– Atam gətiribse daha mən nə deyərəm sözümdən çıxma bilmərəm, amma bunu eyləyərdim ki, heç üzünə baxmaram.

Toy olar, qurtarar. Qızı Cəlalı Məhəmmədə tapşıırırlar. Və oğlana öyrədirlər ki, qızın yanına getməsin.

Qarı işə pərənlilik salır. Qız burada qalır. Oğlan onun yanına getmir, bir gün, beş gün, on gün, bir ay, bir il. Düz yeddi il Cəlalı Məhəmməd qızın yanına ayaq basmır. Tavat xanım göz düstağı olub qalır. Bircə bunu bilir ki, onun nişanlısının adı Cəlalı Məhəmməddir. Və hərdən uzaqdan onu görür.

Günlərin bir günündə Təbrizdə bir toy olur. Bəzircanı toya çağırırlar. Bəzircan deyir:

– Hamınız gedin, qızlar! Tavat xanımı da aparın.

Tavat xanım qızlarla toya bir az tez gedib çadır. Cəlalı Məhəmməd sonra gəlir.

Bəli, qızları keçirib oturlar. Oturanda Cəlalı Məhəmməd içəri girir. Görür ki, burada qənisiz bir gözəl var ki, heç Təbrizdə tayı-bərabəri olmaz. Əmisi oğlu yanında imiş. Onnan soruşur ki:

– Əmi oğlu, bu kimdir?

Əmisi oğlu gülür. Deyər:

– Zarafatını eyliyirsen, yoxsa mənə ələ salırsan? Bu sənin arvadın Tavat xanımdı. Yeddi ildir evlənmişən, hələ öz arvadını tanımırsan?

Cəlalı Məhəmmədin ağı başından çıxar, çox bərk pərt olar.

Tavat xanım da belə əhd-pəyman edibmiş ki, “bundan sonra Cəlalı Məhəmməd yanıma gəlsə, o an çıxıb vətənimə gedəcəyəm. Çünki, o mənə yeddi il sitəm verib”.

Cəlalı Məhəmmədin və əmisi oğlunun söhbətini Tavat xanım eşidər. Toyda dayanmaz, çıxıb evə qayıdacaq. Cəlalı Məhəmməd elə bilər ki, Tavat xanım bayıra çıxıb, indi qayıdacaq. Nə qədər gözləyər, amma qız gəlməz.

Tavat xanım gələcək evinə, çıraq yandırar, yerinə girib yatar.

Cəlalı Məhəmməd görür Tavat xanım gəlmədi, o qədər eşqi başına dolar ki, dayanmaz, alar görək nə deyər:

Hanı qızlar, mənim gül üzünü yarım?

Qələm qaşlı, ay qabaqlım gəlmədi.

Gör necə artırdı ahiylə zarım,

Şirin dilli, bal dodaqlım gəlmədi.

Əmisi oğlu deyir:

– Ay canım, ağzına gələni deyib bizi biyabır eləmə. Gəlmədi, dur, get, gətir.

Aldı Cəlalı Məhəmməd görək nə dedi:

Tanımışam soltanımı, xanımı,
Yolunda qoyaram şirin canımı.
Gözü yaşlı etdim Tavat xanımı,
Hanı o çeşli çıraqlım, gəlmədi.

Cəlalı Məhəmmədin bu sayaqları,
Tavatsız keçibdir əcəb çağları,
Yadıma düşübdür gül yanaqları,
Qələm qaşlım, ay qabaqlım gəlmədi.

Cəlalı Məhəmməd görür ki, sevgilisi əppəyə dönüb yoxa çıxdı. Əmisi oğlu da bir yandan onu xeyli məzəmmət eliyir. Durub gedəsi olar. Gələr öyə, qızın yanına. Görür ki, qapı içəridən bağlıdır. Amma otaqda işıq yanır. Qapını döyər, Tavat xanım yerindən qalxıb soruşar:

– Kimsən?

Deyər:

– Cəlalı Məhəmmədam.

Deyər:

– Mən Cəlalı Məhəmməd addı adam tanımıram.

Deyər:

– Canım, belə iş olsaz. Sən mənim hallıca-dulluca arvadım, mən də sənın ərinəm.

Deyər:

– Bəs yeddi ildir hardaydın? İndi ayılıbsan?

Müxtəsər oğlan qapını çox döydü, yalvardı, qız qapını açmadı. Çox sıtqadı, minnət elədi, üzr istədi. Sızladı. Axır qız dedi:

– Bir şərtlə açaram: gedəsən, o yaxşı köhlən atını minəsən. Gözəl çəçənli paltarını geyəsən. Yapıncına bürünəsən, yaraq əsbabını götürəsən. Gələsən bu pəncərənin qabağında durasan, xoşuma gələsən, açaram. Gəlməsən, yox.

Cəlalı Məhəmməd getdi, geyinib keçindi, ata mindi, gəldi pəncərənin qabağına. Qız baxıb dedi:

– Afərin, səd afərin. Səni bəyəndim. Amma bu şərt deyil, görək sən də məni bəyənəsən. Görək bəyənirsənmi? O paltarları soyun, tüfəng, qatarı ver, indi də mən geyinim, görək hə, bəyənirsən.

Cəlalı Məhəmməd hirsələndi, bir də gəlib qapını döydü, amma qız qapını açmadı. Dedi:

– Şərtimizə əməl cəlməsən açmayacağam.

Aldı Cəlalı Məhəmməd:

330

Cəlalı Məhəmməd:

Gözəl, dur gəl, qapını aç,
Tanı, sənın yarın mənəm.
Elə bu dərdimə əlac,
Tanı, sənın yarın mənəm,

Tavat xanım:

Yüz il bu qapıda dursan,
Açmaram, qapı açmaram.
Müjcan ox sinəmə vursan,
Açmaram, qapı açmaram.

Cəlalı Məhəmməd:

Əşqin oduna yanımışam,
Dost-düşmanı tanımışam,
Soyuq küləkdən donmuşam,
Tanı, sənın yarın mənəm.

Tavat xanım:

Eşqin oduna yanarsan,
Gah ağlar, gah utanarsan,
Burda durma, usanarsan,
Açmaram, qapı açmaram.

Cəlalı Məhəmməd:

Cəlalı Məhəmmədin göz yaşı,
Sevdiyimin qara qaşu.
Ağrıma, amandı başu,
Tanı, sənın yarın mənəm.

Tavat xanım:

Tavat düşüb qara gündə,
Olmaz sənə çarə məndə.
Eldə adım bil şərməndə,
Açmaram, qapı açmaram.

Qərəz qız qapını açmadı. Dedi:

– Paltarları pəncərədən tulla geyinim.

Cəlalı Məhəmmədin çarəsi kəsildi. Paltarları, yarağı pəncərədən içəri atdı.

331

Qız paltarları geyindi ,qılınc, tüfəng və qatarı qurşandı, qapını açdı, atın belinə sıçradı.

Cəlalı Məhəmməd qarıdan içəri girən kimi qız qapını çəkib onu içəridə qoydu, atı çarib pəncərənin qabağında dayandı. Dedi:

– Məni bəyənirsənmi?

Cəlalı Məhəmməd dedi:

– Dayan deyim.

Görək Cəlalı Məhəmməd nə deyir:

Əl bağlayıb xidmətində durmuşam,
Müxtəsər quluyam elə qaşların.
Qorxuram nigaran gedəm dünyadan,
Həsretini çəkəm illə qaşların.

Sığallayıb tərini güllə siləsən,
Gündə yüz yol ziyarətin qılasan.
Öpüb, qucub qadasını alasan,
Başına dönəsən belə qaşların.

Məhəmməd der: zülfün alıbdır məni,
Yüz min bəlalara salıbdır məni,
Bixəbərsən, dərdlər alıbdır məni,
Bənzədib ətirli gülə qaşların.

Sözünü tamam eyliyə deyir:

– Yarım, düş gəl, bəsdir. Zarafatı boşla.

Baxdı ki, bir xeyri yoxdu, Cəlalı Məhəmməd yüyürdü qarıya, gördü qarı bağlıdı. Tavat xanım onu bir xeyli süzüb dedi:

– Salamət qal,Cəlalı.

– Gedirsən, - dedi Cəlalı Məhəmməd.

Xanım dedi:

– Bəs qalıb neyləyəcəm?

Dedi:

– Dayan bir iki sözüüm var, deyim sonra get.

Aldı görək nə deyir.

Cəlalı Məhəmməd:

Məni salıb yaman dərdə
Getmə, yarım, getmə, Tavat.
Bil ki, ahın qalmaz yerdə,

332

Getmə, yarım, getmə, Tavat.

Tavat xanım:

Səni dərdə salan oldu,
Gedirəm, oğlan, gedirəm
Cavan ömrüm tamam soldu,
Gedirəm, oğlan, gedirəm.

Cəlalı Məhəmməd:

Mənə etdi cadı qarı,
Üzdü əldən qoşa narı,
Mən aqlaram zarı-zarı,
Getmə, yarım, getmə, Tavat.

Tavat xanım:

Narı budaqdan dərmişəm,
Sinəmin üstə sərmişəm.
Baxtımı qara görmüşəm,
Gedirəm, oğlan, gedirəm

Cəlalı Məhəmməd:

Məhəmmədəm, yana-yana,
Ciyər ötgəm döndü qana,
Atəş düşdü şirin cana,
Getmə, yarım, getmə, Tavat.

Tavat xanım:

Daha çəkmə heç bir nazı,
Fələklər yandırdı bizi
Tavat xanım, gürcü qızı,
Gedirəm, oğlan, gedirəm.

Sözünü tamam eyliyə deyir:

– Salamət ol.

Ata bir çatçı çəkdi.

Cəlalı Məhəmməd yüyürüb qarıya bir təkən vurdu. Ha çalışdı, qapını açma bilmədi. Yanında adam yox, dadına çatan yox. Gecəni burda dustaq kimi qaldı. Səhər açıldı.

333

Bəzirgan su başına çıxanda gördü ki, oğlu atdanıb harasa gedir. Diqqətnən baxanda gördü ki, oğlu deyil, gəlinidi. Yüyürdü qabağına, onu saxladı. Dedi:

– Bala, bu nə işdi, hara gedirsən belə?

Dedi:

– Qulaq as deyim.

Başına döndüyüm, bəzirgan xoca,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.
Üzüm haqda olub gecə və gündüz,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.

Alışiban eşq oduna dolmuşam,
Yeddi ildir saralmışam, solmuşam.
Otağında göz dustağı qalmışam,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.

Budur sənə sözlərimin özəli,
Payız olar tökər ağac xəzəli.
Unutmuşdur Tavan kimi gözəli,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.

Sözün tamam elədi. Bəzirgan ha minnət elədi, qız dayanmadı. Bəzirgan yüyürdü evə. Dedi:

– Adə, nökər bu köpək oğlu haradadır?

Evdə axtardılar, tapmadılar. Getdi gördü ki, Cəlalı Məhəmməd gəlinin otağında ağzı bağlı dustaqdır. Qapını açdı.

Cəlalı Məhəmməd o saat ayrı paltar geyib qızın dalınca getdi. Xəlvət yollarla gəlib qızın qabağını kəsdi. Qız dedi:

– Oğlan, yoldan çıx, yoxsa səni vuraram.

Cəlalı Məhəmməd nə qədər yalvardı, minnət elədi, fayda çıxmadı. Qız dedi:

– Əl çək. Yaxın gəlmə, yoxsa öldürərəm.

Cəlalı Məhəmməd əl çəkmədi. Qız gördü ki, oğlan onu ləngidir və bu işin axırı pisliklə qurtara bilər. Səs küy qopar, haraya gələrlər. Onu tutub apararlar. Qılınıcı sıyıdırıb Cəlalı Məhəmmədə endirdi. Qılınıcı oğlana dəyib onu yıxdı. Qız atını sürüb getdi. Bir az gedəndən sonra ürəyi dözmədi. Oğlana yazığı gəlib qayıtdı. Atdan düşüb kəlgayını başından açdı. Oğlanın yarasını bağlayıb başını dizinin üstünə qoydu. Ürəyi davam gətirməyib hirsindən ağladı. Birdən fikirləşdi ki, indicə gəlib onu tutub apara bilərlər, ürəyi göyçərlədi, görək nə dedi.

Fələk saldı məni dərdə,
Gedər oldum, gedər oldum.
Haq bəla versin namərdə,
Gedər oldum, gedər oldum.

Başı olub yara-yara,
Kim eyləsin dərdə çara.
Sən yaralı, mən biçarə,
Gedər oldum, gedər oldum.

Tavat xanım şirin dilli,
Oxuyur şeyda bülbüllü.
Səni qoyub mən nisgilli,
Gedər oldum, gedər oldum.

Sözünü tamam eyləyib oğlanın başını yerə qoydu. Atını minib səyritdi, gedib çatdı Tiflisə, düz atasının evinə.

Atası Cəlalı Məhəmmədin gəlmədiyini görüb təşvişə düşdü. Adamları götürüb dalınca getdi. Gəldilər, gördülər ki, oğlan yaralıdır. Ata oğlunun başını səriyib şəhərə apardı. Loğman çağırtdılar.

Cəlalı Məhəmmədi loğmanlar burada sağaltmaqda olsunlar sizə kimdən xəbər verim? Qızın atası Knyazdan. Knyaz gördü ki, qızı yaraqlı-yasaqlı gəldi çıxdı. Bir az gözlədi. Belə fikir elədi ki yəqin ardınca gələn yoxdur. Qızı yanına çağırtdırdı. Dedi:

– Bala bu nə işdir, niyə gəlmisən və nə səbəbə tək gəlmisən? Yoxsa onların qaydası belədir. Qızı atası evinə tək göndərilər. Yoxsa qaçıb gəlmisən? Düzünü söyləməsən, səni öldürərəm.

Qızı cavab verir ki:

– Ata, müsəlmanlar məni bəyənmədilər, mən də gəldim. Yeddi il pəncərədən baxa-baxa qaldım. Göz dustağı oldum. Nişanlım üzümə baxmadı, axırda mən də təngə gəlib çıxdım gəldim.

Qız sözünü qurtarıb ağladı. Atası dedi:

– Eybi yoxdur, bəyənməyiblər, cəhənnəmə bəyənsinlər. Yaxşı eyliyib gəlmisən.

Knyazın qardaşı oğlu - Tavatın əvvəlki nişanlısı qız gedən gündən xiffət eləyirdi və hələ də evlənməmişdi. Knyaz ona xəbər göndərdi ki, toy edə bilərsən.

Oğlan toy tədarükü eylədi.

Sizə xəbəri kimdən verim, Cəlalı Məhəmməddən. Başının yarası sağalan kimi Tiflisə getməyə hazırlaşdı. Atası anası nə qədər yalvardılarsa dedi:

– Ya gedib qızı gətirəcəyəm, ya da öləcəyəm.
Tiflisə tərəf yola başladı. Sazını götürüb az getdi, çox getdi, Tiflisə yaxınlaşdı. Bir qoca kişiyə rast gəldi.

- Salam.
- Əleykəsalam, bala, hara gedirsən?
- Tiflisə.
- Nə işə?

Oğlan başına gələni ona söylədi. Qoca dedi:

– Bala, getmə. Onlar tayfa, sən tək. Bu saat toy edir, yeyir, içirlər. Keyflənib səni öldürərlər.

Cəlalı Məhəmməd dedi:

- Ya görək ölüm ya qızı qaytaram.

Qoca dedi:

– Bala, onda mən sənə bir iş öyrədim, onu eylə. Bəlkə onda işin rast gətirər. Bu dağın ardında devlərin məkanı var. Bunların peşəsi ətraf mahalı çalıb talamaqdır. Kişiləri gedib çapıb gətirir, qarıları da bunlara yemək-içmək hazırlayırlar. Əgər sən o qarının südündən bir ikicə udum içsən, onlar sənə bata bilməzlər. Evə sərvaxt get, birdən dal tərəfdən çatıb qarının tuluğunu ağzına salıb içə bilsən sənə xəta, zərər yoxdur.

Cəlalı Məhəmməd getdi devlərin məkanına. Yaxınlaşdı. Gördü qarı dalı buna sarı çörək pişirir. Yüyürüb özünü ona yetirdi. Yetirən kimi tuluğu ağzına salıb içdi. Qarı dönüb bunu qapdı, qaldırıb yerə çaxdı. Amma gördü ki, tuluq ağzındadı. Qarı dedi:

- Bala, farağat dayan, sən də oldun mənim oğlum.

Götürüb Cəlalı Məhəmmədi gizlətdi. Çünki devlər görsəydilər, onu məhv edərdilər.

Bir az keçdi, devlər tox quzular, heyvanlar gətirib kəsdilər, ocaq çatdılar, bişirdilər. Dedilər:

- Ana, çörək hazırdımı?

Dedi:

- Hazırdır.

Dedilər:

- Onda gətir, yiyək.

Qarı dedi:

– Hələ yeməmiş sizə bir sözü var. Mənim bir oğlum da var. Südümü əmələndirib, onu da gətirmişəm. Ona dəyəniz, mənim südüm sizə haram olsun.

Dedilər:

- Ana, elə söz demə eyibdir. Biz sənə itayətindən çıxmarıq.

Qarı cımını çıxartdı. Cəlalı Məhəmmədi ortaya qoydu.

Devlər onu götürüb əl əl gözdirdilər. Şamama kimi qoxladılar. Dedilər:

- Oğlan, nə mətləbin var?

Cəlalı Məhəmməd başına gələni söylədi.

Devlər dedilər ki:

– Knyaz bizi də qonaq çağırır, Tavat xanımın toyudur, sən də bizimlə gəldək.

Cəlalı Məhəmmədi də götürüb Tiflisə getdilər. Toy qurtardı. Qızı oğlana tapşıranda qarı dedi:

- Qarıda mən duracağam.

Qarıda dayandı. Cəlalı Məhəmmədi də qoltuğunda gizlətməmişdi.

Oğlan gəlib qızın yanına keçəndə Cəlalı Məhəmmədi gördü. Qılıncını sıyıb tez otağa girdi, Tavat xanımın üstünə cumub. dedi.

– Ay körək qızı, müsəlmanı bəyəndin, məni bəyənmədin. İndi mən səni öldürürəm.

Tavat dedi:

- Pərvardigara, sən özün Cəlalı Məhəmmədi mənə yetir.

Qarı qarını açıb içəri girdi. Oğlan qarı ilə Cəlalı Məhəmmədi görəndə özünü itirdi.

Cəlalı Məhəmməd qılıncı çəkib oğlanı öldürdü. Tavat xanımı da götürüb tərpedilər. Devlər getmiş, bircə qarı qalmışdır. Qızı da götürüb devlərin məkanına gəldilər.

Sənə xəbəri kimdən verim, Knyazdan. Səhər açıldı, gözləndilər ki, görək oğlandan, qızdan nə xəbər var. Xəbər gəldi ki, oğlanı öldürüblər, qız da qaçıbdır. Knyaz dedi:

– Bu iş sarsaq iş oldu. Nahaq belə iş gördüm. Rüsveyçılıq mənə bəsdir. Görünür qız qaçıb gəlib, sonra oğlan yadına düşüb təzədən çıxıb geri gedib.

Xəbər verim sizə devlərdən. Onlar Cəlalı Məhəmmədi və qızı beş-altı gün qonaq elədilər. Sonra onları Təbrizə yollayası oldular. Yola düşməmişdən əvvəl görək Cəlalı Məhəmməd nə deyir:

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,

Qarı nənə, ev eşiyin abadan.

Görüm sən gələsən ərkanı dinə,

Qarı nənə, ev-eşiyin abadan.

Bağcan olsun, bağın olsun, bar olsun,

Heyvan olsun, meyvən olsun, nar olsun.

Nə ki, düşmanın var tarimar olsun.

Qarı nənə, ev-eşiyin abadan.

Məhəmmədi sən mətləbə yetirdin.

Yetiribən muradına çatdırdın,
Tavat yarı tezcə mənə gətirdin,
Qarı nənə, ev eşiyin abadan.

Devlər onu Təbirzə gətirdilər. Cəlali Məhəmməd onlara yaxşı pul verdi, xeyli hörmət elədi, yola saldı. Bəzirgan gördü ki, oğlu Tavat xanım da yanında gəldi. Tazadan toy elədilər. Küpə girən qarını da bu işlərin müqəssiri kimi tutub öldürdülər. Onlar orda keyfdə- damaxda olsun, biz də burda.

MOLLA CUMA

SAYATBƏY VƏ SAYALI XANIM*

USTADNAMƏ

Bir vəsiyyət edim sizə, qardaşlar,
Bədəslin, namərdin üzünə baxma.
Məclisinə çıxma,
Gəl desə getmə,
Yanıdan ötmə,
Versə yüz tümən
Diyarı çəmən.

Diyarı çəmən gəlib girdi araya,
Heyifdir ona toy-bayram məclisi,
Yeridir əylis,
Olsun Nəsrani,
Xalis moltanı,
Od qulluqçusu,
Dünyanın pisi.

Dünyanın pisidir namərd, bədəsl.
Nagah kimkəsinə getsə bir əsl.
Hər biri bir yandan ona sataşar.
İt kimi yanşar,
Hörmətsiz eşşək,
Qılquyruq köpək,
Soxular ham-ham,
Di gətir davam.

Necə davam etsin bu işi görən
Səni təqlid edər oğraş.....
İstərsə yixılsın İranla Turan,
Bir zərrə insandan üzü utanmaz.
Mə'rifət qanmaz,
Qaşqabaq tökər,
..... çəkər,
Tfu, lə'nət cəddinə,
Sonra boyuna.
Sonra baxarsan ki onun boyuna,

Baz-burtda oxşayır Təbriz bəyinə,
Başlarında olmaz ar ilə namus.
Özləri dəyyus,
Adam azdıran,
Fitnə gəzdirən,
Qəlbləri qara,
Getsin finnara.

Getsin finnara namərd insanlar,
Heyifdir cənnətə bədəsil olanlar,
Mən bir-bir deyim, dinləsin onlar,
Molla Cuma bu sözü deməz,
Dediyini yeməz,
Yazar kağıza,
Düşər ağıza,
Eşidən əlbət,
Oxuyar lə'nət.

Bəli, sizə hardan xəbər verim?

Buxara şəhərindən.

Buxara şəhərində kimlər əyləşmişdi?

Hacı Müslümlə Mürsəl bəy. Bunlar dost idilər. Bir-birini qardaş kimi istəyirdilər. Xoca Müslümün bir, Mürsəl bəyin altı oğlu var idi. Xoca Müslümün oğlunun adı Sayatbəy idi. Özü bəzircan idi. Sayatbəyin əli qələm tutunca öldü. Bu zaman Mürsəl bəyin bir oğlu da oldu. Xoca Müslümün arvadı dedi:

– A kişi, get dostuna, qardaşına deynən təzə oğlunun adını Sayatbəy qoy-sun.

Kişi durub dostunun yanına getdi. Söhbət zamanı öz arzusunu dostuna bildirdi. Mürsəl dayı onun xahişini qəbul etdi. Xoca Müslüm qayıdıb gəldi və əhvalatı arvadına söylədi. Arvadı dedi:

– İndi də get xahiş elə, uşağı versinlər baxaq.

Xoca Müslüm ürəyi dördli adam idi. Aşıq idi. Oğlunun ölümündən sonra ürəyi çox dolmuşdu. Sazını da götürüb getdi. Öz əlində fikir elədi ki, uşağı elə belə istərəm. Verməsə söz deyib istərəm. Dostunun evinə girib salam-kələmdən sonra oturdular. Çay qoydular, içdilər. Mürsəl bəy onun sazını görməyirdi və fikrindən xəbərdar deyildi. Çünki Xoca Müslüm sazı kürkünün altına vurmuşdu. Birdən Mürsəl bəyin gözü saza sataşdı. Dedi:

– Aşna, yoldaşını da gətiribən. Yaxşı eləyibən, bir çıxart çal.

Xoca Müslüm dedi:

– Qardaş, oğlum öləndən sonra heç çalmağa həvəsim yoxdur. Amma sən

xahiş eləyirsən, görək çalam.

Mürsəl bəy dedi:

– Ölüb, Allah əvəzini versin. Hamımız öləcəyiz, qəm eləmə.

Xoca Müslüm sazını götürdü görək nə deyir, necə deyir:

Sayatını, qardaş, səndən istərəm,
Onu tapşır mənə, əmanət olsun.
Əmanətin candan artıq bəslərəm,
Dərdli babasına havadar olsun.

Aparım dalımca mən bu cavanı,
Gəzib gəşt eyləsin cümlə cahanı,
Görsün şəhərləri - Təbriz, Tehranı,
Oyanıb hər yerdən xəbərdar olsun.

Bir az da babası Müslümlə gəzsin,
Bu sınıq könlümə təsəlli düzsün,
Alınana baxsın, verəni yazsın,
Malımın üstündə sahibkar olsun.

Mürsəl bəy dedi:

– Qardaş nə deyirəm. Apar. Yeddi oğlumu istəsən, verərəm. Amma gəl böyüdək, sonra apar.

Xoca Müslüm dedi:

– Arvad xiffət eyləyir. Görək aparım.

Mürsəl bəy razılaşdı, uşağı qundaqlı gətirib dostuna verdi.

Dedi:

– Apar, neyləyirsən elə. Bu gündən sənəin övladındır.

Xoca Müslüm uşağı evə gətirdi. Baxdılar, böyütdülər.

Yeddi yaşa çatanda məktəbə qoydular. Xoca özü savadsız adam idi. İstəyirdi ki, uşaq savadlı olsun. Onun malı, dövlətinə göz çəkib haqqı-hesabı saxlasın. Uşaq oxudu, əli bir az qələm tutandan sonra onu məktəbdən çıxartdı. Mal-dövlət yığıldı, karvan qurdu. Yükləri çatıb Yəmənin şəhərinə alverə yola düşdülər.

Az getdilər, üz getdilər, dərə-tərə düz getdilər. Bir bulaqlı, ağaclı, kölgəli yerdə dayandılar. Xoca Müslüm oğlunu çağıraraq dedi:

– Bala buralarda yatmayasan. Burda yatmaq olmaz.

Özü malı, yükü düşürtdü. Qat ilə qatırla məşğul oldu. Çadır qurdu, əyləşdi.

Kişi bu işlərdən məşğul olanda oğlu babasının tapşırmasına baxmayaraq bir ağacın kölgəsində uzanıb yatdı. Gün günortadan əyildi. Onun üstünə gün düşdü. Xoca Müslüm gəlib gördü ki, oğlu yatıb, üstünə də gün düşüb. Təəssüf

etdi və günün qabağında durdu ki, uşağa kölgə olsun. Oyatmağa qıymadı. Birdən uşaq yuxuda səksəndi. Bir az oyandı, amma yenə yatdı. Xoca Müslüm təşvişə düşdü. Dedi:

- Allah, sən saxla, birdən bu da ölər, evim yıxılar.
- Nökərini çağırdı, sazını götürdü, görək uşağa nə deyir:

Dedim, bala, yatmagınən günəşdə,
Qorxaram keyfimi məhsun eylərsən.
Qəza sənə nə göstərdi bu tuşda,
Səksəndin bağrıma kurxun eylərsən.

Mən dedim ki, balam məndən küsməsin,
Gün üzünə isti yellər əsməsin.
Allah səndən ümidimi kəsməsin,
Özü salıb çölə Məcnun eylərsən.

Dəli könül eşqə gəlib çağlayır,
Eşq odu ilə ciyər bağrın dağlayır
Oyan, Sayat, baban Müslüm ağlayır.
Gözlərin yaşını ceyhun eylərsən.

Uşaq gözünü açıb durdu. Gördü babası ağlayır. Dedi:

- Baba, niyə ağlayırsan?

Dedi:

– Sən səksəndin, mən də qorxdum ki, ya rəb, buna nə oldu? Onun üçün ağlayıram. Bəs niyə yuxuda səksəndin?

Dedi:

– Baba, bir qoca kişi gəldi, mənə bir alma uzatdı. Qızıl əhmədi alma. Mən alanda dartıb geri almaq istədi. Qolumdan çəkəndə səksəndim. Məni çəkib aparırdı, səksənib durdum.

Xoca Müslüm fikirləşdi ki, aha burdan çıxıb getmək yaxşıdır. Xatalı yerdir. Çay qoymuşdular, çayı içdilər, durub köç eylədilər, yola düşdülər.

Az getdilər, üz getdilər, dərə-tərəpə düz getdilər. Yəmənin şəhərinə çatdılar. Şəhərin kənarında çadır qurub əyləşdilər. Xoca Müslüm qullarını, nöqərlərini və Sayatbəyi çadırdə qoyub özü malları həmbəllərə yüklətdi, şəhərə apardı. Şeytanbazarında satmağa başladı.

İndi sizə xəbəri haradan verim. Yəmənin şəhərində Muxtar paşadan. Muxtar paşanın gözünün ağrı-qarası bircə qızı varmış. Qız bircə olduğundan atası onun kəfinə deyməyirdi. Nə deyirsə ona əməl eləyirdi. Qız köçəsi vaxtına çatmışdı. On beş-on altı yaşında yumurta kimi qıvrıq və qar kimi ağ idi. Qız bir gün ba-

basına dedi ki:

- Baba, mən şəhərin ətrafını kəcavəyə* minib gəzməyə çıxacağam. Hansı cavan oğlan xoşuma gəlsə, ona gedəcəyəm.

Atası dedi:

- Yaxşı.

Qız atları qoşdurub şəhəri gəzməyə çıxmaqda olsun. Şəhəri bütün gəzib qurtarandan sonra belə fikirləşdi ki,

“Bir şəhərdən kənara da çıxım, görüm kim var, kim yox”.

Gəzə-gəzə gəlib Xoca Müslümün çadırlarına yetişdi. Kəcavədən düşüb çadıra girdi. Gördü burada beş-altı adam var. Bir də növrəstə cavan oğlan oturub. Günə deyir sən doğma, mən doğacağam, aya deyir sən çıxma, mən çıxacağam. Getmə gözümdən, gedərəm özümdən. Soruşdu:

- Bu oğlan kimin uşağıdır?

Qullar cavab verdi ki:

- Bəzirgan Xoca Müslümün oğludur.

Paşa qızı soruşdu ki:

- Bunu satmazsınız mı?

Qullar dedilər:

- Buna bizim ixtiyarımız yoxdur. Atasından soruşun.

Qız bəzirganın yerini soruşdu. Yerini dedilər.

Qız kəcavəyə minib düz Şeytanbazarına sürdüdü. Gəldi, gördü Bəzirgan mal mətah satır. Soruşdu:

- Xoca Müslüm sənənmə?

– Bəli, mənəm, - dedi.

- O oğlan sənindir mi? - dedi.

– Mənimdir.

Soruşdu:

- Onu mənə satarsan mı?

Xoca Müslümün bərk acığı tutdu. Hirsələnib heç cavab vermədi. Malını satmaqla məşğul oldu.

Qız dedi:

- A kişi, sənənlə deyiləmmi?

Xoca Müslüm qışqırdı:

– Mən sizin bu şəhəri satın alaram. Oğul satmağa gəlmişəm? Get, burdan həyasız çənginin biri.

Qız bunu hədələdi, dedi:

- Bu saat sənə tutdurram, asdırram.

Bəzirganı belə hədələdi ki, bəlkə Xoca Müslüm yola gələr. Çox çalışdı, bir şey çıxmadı. Gördü Xoca Müslüm yola gələn adam deyil. Kəcavəyə minib getdi. Evlərinə çatdı. Yorğan-döşək saldırıb yatağına* uzandı. Yatası oldu. Ürə-

yində dedi:

“Pərvərdigara ya məni öldür, ya o cavanı mənə qismət eylə”.

Qarabaşlarına tapşırı ki, “Mən oyanmayınca məni yuxudan durğuzmayın. Kim məni yuxudan oyatsa, boynunu vurdurram”.

Sizə xəbəri kimdən verim Xoca Müslümdən. Muxtar paşanın qızı gedəndən sonra belə fikirləşdi:

“Bura da qərib yerdir. O da paşa qızıdır, arvad şəri pis şeydir. Başıma müsi-bət açar. Malımı dəyər-dəyməzinə satım , çıxıb rədd olum gedim”.

Malını ucuz-baha satıb çadırlara qayıdıb dedi:

– Çay qoyun, mən bir şəhərə dəyim, bir-iki para şey alım, qayıdım, çıxacaq gedək.

Oğluna baxanda təəccüb eylədi. Gördü uşaq çox pərtdir. Bayaqqı kimi şən deyil. Saz çadırın ağacından asılı idi. Götdürdü görək oğlu Sayatbəyə nə deyir:

Bu şəhərdə nə gəlibdir xoşuna
Buyur, oğul, gedim tez alım sənə?
Əgər dillə deməyə utanırsan,
Adını kağıza yaz, alım sənə.

Qızıldan saat var asmağa döşdən,
Alım, yeginən hər cür yemişdən,
Uşaq həris olar qızıl, gümüşdən,
İstiyirsən bir qala qoz alım sənə.

Biz evdən çıxmışıq səfa qılmağa,
Cahanı dolaşib azad olmağa,
Yol uzununu inci-yəndə, çalmağa
İstiyirsən sədəfli saz alım sənə.

Nə buyursan qəbulumdur baş ilə,
Bir işarə et göz ilə, qaş ilə,
Uşaq var ki həris olar quş ilə,
İstəyirsən ördəklə qaz alım sənə.

Şükür ki, Müslümün hər şey varıdır,
Mal-dövlətim hamı sənə sarıdır.
Gözəl-gözəl məhəublarnın yeridir,
Könlümdən keçirsə, qız aləm sənə.

Qız adı çəkəndə Sayatbəyin qaşqabağı bir az açıldı. Gülümsündü. Xoca

ürəyində dedi:

“Ay ləvənd vələdüznə. Fikrini bilmişəm, pərtliyini başa düşdük. Deməli, iş əngəl oldu. Qaçmaq, həm də tez qaçmaq lazımdır”.

Durub bazara getdi, oğluna ədrişindən, qaverxətdən bir neçə dəst paltar aldı. Gətirib gəldi, geyindirirdi, oxşadı, sevdi, təriflədi. Amma oğlanın qaşqabağı açılmadı. Müxtəsər durub gedəsi oldular. Yola düşdülər. Həmin bayaqqı kölgəli, bulaqlı yerə gəldilər. Xoca yenə oğluna tapşırı ki:

– Harada olursan, ol, amma yatma.

Çadır qurdular, yükləri boşaldılar, dincəlməyə başladılar. Nökərlər qəflə-qatırı yerləşdirdi, çay qoydular, xörək bişirdilər.

Hər şey hazır olandan sonra süfrə salıb yeməyə hazırlaşdılar. Xoca Müslüm gəlib gördü ki, oğlu bərk yuxulayıb. Gözləndilər ki, oyansın, çörək yesinlər.

Bu zaman oğlan yenə yuxu görürdü. Bayaqqı qoca kişi yaxınına gəlib ona deyirdi:

“Oğul, qalx, bu badəni iç, çaxır deyil, cənnət şərabıdır.

Oğlan alıb içdi. Qoca kişi şəhadət barmağı ilə bir yeri göstərib dedi:

“Bax, gör kimi görürsən?”

Dedi:

“Yəmən şəhərində Muxtar paşanın qızı Sayalı xanımın camalını görürəm”.

Dedi:

“Allah onu sənə qismət eyləsin”.

Sözünü deyib gözdən yox oldu. Qoca kişi həmin zamanda Sayalı xanımın da yuxusuna girdi. Ona da badə içirtirdi. Dedi:

“Bax, gör kimi görürsən?”

Dedi:

“Mürsəl bəyin oğlu Sayatbəyi görürəm”.

Ona dedi:

“Allah səni o oğlana qismət eyləsin”.

Bunu deyib gözdən qeybə çəkildi.

Xoca Müslüm ha gözlədi ki, oğlu yuxudan oyansın, gördü yox, uşağın halı xarabdı. Ağzından, burnundan daşlanır. Xoca Müslüm haray-həşirə düşdü. Dedi

– Vay belim qırıldı. Uşaq ölür.

Aldı sazı əlinə görək nə dedi:

Sayat bala, dur babanı şad eylə,
Oyan xabdən, qalx ayağa, ay quzu.
Dağıtginən dərd-qəmimi, gəl dilə,
Haqq veribdir səni mənə pay, quzu.

Duruban soyginən narınc turuncu,
Şadiman eylə bu könüldə rənci
Gah oyna aşiq-qoz, gah da şətrənci,
Gah istəsən tökək, içək çay, quzu.

Sağ yatmışdın qulluğunda, bala, sən,
Nədən düşdün belə müşkül hala sən?
Baban qəddin döndərmisən dala sən,
Mən necə etməyim ahla vay, quzu.

Xoca Müslüm gördü oğlu oyanmır, gün də günortadan öyilib gedir. Yənə sazı götürüb söz deyəsi oldu.

Ox, nə ola Sayatbəyim oyana,
Aça gözlərini görəm, ay mədət.
Allahın yoluna bir istəyəne,
Götürüb min qızıl verəm, ay mədət.

Gün gəlir, günorta aya doyudu,
Oyanmadı, əl-ayağım soyudu.
Ağla gözüm, ağlamağın toyudu,
İnnən belə mən gülmərəm, ay mədət.

Atasından almış idim əmanət,
Əmanətə haqq etməsin xəyanət.
Xoca Müslüm, səndə yoxmuş dəyanət,
Əvvəl-axır baxtı kürəm, ay mədət.

Söz tamam oldu, oğlu yənə oyanmadı. Halı daha da xarablaşır. Ağzından bir az da köpük çox daşdanır. Axşam qaranlığı çökür. Kişi fikirləşdi ki, bəlkə indi oyanar. Sazını götürüb görək nə dedi:

Axşam olub, qaş qaraldı,
Dur xabidən oyan, bala.
Neçin belə hala düşdün,
Et sirtini əyan*, bala.

Şirin deyib, xoş danışdın,
Gülürdün səhər-axşam.
Dur babana söykənginən
Onu zülmə qoyan, bala.

346

Yetişib can hulqumuma,
Oynayır gözüm, qaşım
Atana nə cavab verim,
Sorsa altı qardaşın.
Gəl, qullar, mən ağlayım.
Siz səsimsə səs qoşun.
Necə deyim ərzi-halım.
Allaha əyan balam.

Allah, məni bu cavanın
Yolunda təslim elə.
Çünki buna sədəqəyəm,
Övladım, əslim eylə.

Gəlin qullar, ağlaşalım,
Bu Qoca Müslüm ilə.
Axirətə meyl eyləyib
Kamın almayan, bala.

Oğlan yənə oyanmadı. Adam yatınca gözlədilər. Hamının əhvalı poran*, keyfi pozğun idi. Gözlədilər, oyanmadı. Xoruz bir ağız banlayana qədər gözlədilər.

Belə güman eylədilər ki, səhərə yaxın ya oyanar, ya da keçinər. Yənə oyanmadı. Xoca Müslüm sazı əlinə alıb ağlaya-ağlaya oxuyası oldu. Görək nə dedi:

Qənəd döydü ərşin, yerin xoruzu,
Avazın çatıbdır qulağa, bala.
Dan yerinə təzə səda düşübdür,
Oyanıb, qalxıban ayağa, bala.

Kim qarğadı, şirin badən şor oldu,
Ağlamaqdan baban gözü kor oldu.
Bu dərd mənə əvvəl gündən zor oldu,
Necə qatlaşım mən bu dağa, bala?

Xoca Müslüm ağlar a zarı-zarı,
Atan yanındayam şərmi misarı,
Malım, mülküm, sənin neyniyəm varı,
Çevirirəm başına sədəqə, bala.

347

Oğlan yenə oyanmadı. Səhər açıldı. Xoca Müslüm fikirləşdi ki, bir də sazı alım deyim. Görək nə çıxır. Bəlkə allahın rəhmi gəldi, oyandı. Aldı sazı görək nə dedi:

Sayat bəyim, səhər oldu,
Qalxdı karvan, yola düşdü.
Qəm-hicran cana doydı,
Baxt iqbālın qala düşdü.

Gül ağzından köpük daşdı,
Daşiban yanlara aşdı,
Gözüm qanlı, bağrım bişdi,
Qollarım sağ-sola düşdü.

Göyərçinin göy balası,
Humay quşun ay balası,
Müslümün uca qalası.
Nədən belə hala düşdü?

Gördü oğlan yenə oyanmadı. Lə'nət şeytana deyib əlinə aftavanı götürdü, dedi:

“Mən yanılmışam, nə edirəm. Bir dəstəməz alım, Allaha istixasa eyləyim. Üç rükət namaz qılım, bəlkə Allah şəsimi eşidə”.

Çadırdan çölə çıxanda gördü bir adam gəlir. Altında at, tərkində heybə, heybənin içi kitab dolu. Dedi:

– A, bu, dərvişdir. Gəlsin, dərdimi açıb buna deyim. Bəlkə bir çarə eylədi.

– Salam.

– Əleykəssalam.

Dedi:

– Ay dərviş, bir baxın görün bu uşağın dərdi nədir? Bəlkə buna bir əlac tapasan?

Çadıra girdilər. Xoca Müslüm içəri girən kimi ağlamağa başladı. Gördü ki oğlanın halı lap xarəbdir. O ağlayanda dərviş sazı götürdü görək nə deyir:

Dərviş:

Xoca Müslüm, gəl bu qədər ağlama,
Eşidər naləni oyanar indi.
Bu cavanın ciyərini dağlama,
Piltə tək alışıb lap yanar indi.

348

Xoca Müslüm:

Ağa dərviş, nə sorarsan halımı,
Görmürsənmi yatan cavanı, dərviş?
Yolunda xərclərəm bütün malımı,
Tapılmır dərдинin dərmanı, dərviş.

Dərviş:

Şükür həqqə hələ bunda adam var,
Xocalətin qabağında adam var.
Əlbət bunu dərde salan adam var,
Yetişə üstünə, o yanar indi.

Xoca Müslüm:

Əylənib karvanım yolda qalıbdır,
Tökülüb dövlətim çöldə qalıbdır.
Baş yastıqda, əlim əldə qalıbdır.
Babasının aman zamanı, dərviş.

Dərviş:

Mən dərvişəm, yetimlərə fədayam,
Sayad bəyin üzü oxşar bir aya
Qıl namazın, üzün çevir xudaya,
Keçər şəfəhətin, oyanar indi.

Xoca Müslüm:

Əzəldən cismimdə vardır bir yara,
Bu sağaldar deyə düşdüm diyara.
Necə ağlamasın Müslüm biçərə,
Babasının aman-zamanı, dərviş.

Xoca bu sözləri deyib eşiyə çıxdı. Dərviş də çölə çıxdı. Xoca təzədən içəri girdi ki, pul gətirib dərvişə versin. Qayıdanda dərvişi görmədi. Hər tərəfi ax-tardı, dərviş tapılmadı. Təəssüf eylədi. Yenə çadıra girdi, aldı sazı, bu dəfə sözü özü tək deyəsi oldu.

Aman allah, qıyma belə göyçəyə,
Yusifimi, Züleyxaya bağışla.
Aya bənzər bunun teli, birçəyi,
Qaşları həmdəmi aya bağışla.

Batırmışam bu torpağa bir Sayat,

349

Adın varıb, qoydum dübara ayat.
İnsaf eylə, etmə məni namurad,
Ol Kəbeyi-Beytullaya bağışla.

Bir babası sığallasın üzünü,
Bir anası sürmələsin gözünü,
Bir Müslüm eşitsin şirin sözünü,
Ol həbib Mustafaya bağışla.

Bu sözləri deyib getdi. Namazın vaxtı çatır, keçib namazını qılmağa. Dedi:
– Pənah allaha, ölər ölər, qalar da ki, qalar.

Namaza başlayanda Sayatbəy oyandı, ağı başına gəldi, ayağa durdu. Gördü çadırda heç kəs yoxdur. Sazı divardan götürdü, görək saznan nə deyir:

Aşığılı hərdən qıldın təmənnah,
Bu işi özümə ya mən eylədim.
Cəfasın çəkib səfasın görmədim,
Yanıldım ya xuda, ya mən eylədim.

Rast gəldim bir çeşmi cadu bəlayə,
Qələm qaşlı tənə edir balayə,
Ol səbəbdən başım düşdü bəlayə,
Mənzilimi indi Yəmən eylədim.

Məcnun oldu Qeys içibən butasın,
Avçı pusub gözlər maral butasın.
Sayat bəydir, Sayalısə butası,
Açdı rüxsarımı, yaman eylədim.

Babası namaz qıldığı yerdə çadırı dinşəyirdi. Səs eşidib mat qaldı. Öz-özünə dedi:

“Pərvərdigara bu nə sirdir? Oxuyan kim ola?”

Sayat sözü eşidən kimi namazını yarımçıq qoyub qaça-qaça gəldi. Sayat bəyin boynuna sarılıb qucaqladı, üzündən-gözündən dönə-dönə öpdü. Karvana bir şadlıq gəldi. Samavara od saldılar. Ocaq qaladılar. Kabab çəkildilər. Yemək-icmək hazırladılar. Axırda köç eyləyib yol başladılar. Buxaraya tərəf getdilər. Gedib yerlərinə düşdülər. Babası onu naz-ne'mət içində saxladı. Yidirdi, içirdi. Keyf məclisləri qurdurdu. Şadlıqlar eylədi. Amma gördü ki, oğlanın halı o hal deyil. Heç özünə gəlmir. Üzü gülmür ki gülmür.

Bir axşam evlərində oturduqları zaman sazı aldı ki, oğlunun qaşqabağını açmaq üçün bir-iki kəlmə söz desin. Görək nə deyir:

350

Xoca Müslüm:

Sayat balam, o gözəllik səndədir,
Sənin sərin taxtı taca yaraşır.
Əbrişimdən tikdirdiyim xələtlər,
Qamətinə ucdan-uca yaraşır.

Sayatbəy:

Kamallıya dərs öyrətmək nə lazım,
Mən tək kamalsıza həccə yaraşar.
Keyf əhlilər geyər xəl'ət məxmərdən,
Ürəyi qəmliyə necə yaraşar.

Xoca Müslüm:

Sən bülbülsən quba qazlar içində,
Fəsih dilsən xoş avazlar içində.
Geyinib gözərsən qızlar içində
Yaza gündüz, qışa gecə yaraşır.

Sayatbəy:

Baba, neyçin mənə belə söz atmaq,
Deyilən söhbəti neyçin uzatmaq?
Butasından özgəsinə göz atmaq
Oğraşa, qəhbəyə, bicə yaraşır.

Xoca Müslüm:

Dünya pis dünyadır, axırı viran,
İxtiyar əldəyəkən sürginən dövrən.
Cavan cavan ilə eyləsə seyran,
Müslüm tək pıranə qoca yaraşır.

Sayatbəy:

Baba, neyçin öz sözündə durmazsan?
Cavanı cavana layiq görməzsən?
Mən istəyəm qızı neyçin verməzsən?
Sayat Sayalıya necə yaraşır.

Söz tamama yetişdi. Kişi gördü ki, bunu saxlamaq mümkün deyil. Dedi:
– Aparım bunu, ata-anasına verim. Başına xata-zad gələr. Arada müqəssir ollam.

351

Səhər açıldı, məsələni oğluna açdı. Dedi:
– Qalx, gedək atanın yanına. Səni mənə verərlər, halallaşib gələrik. Verməzlər, qalarsan atangildə. Olar bilər, sən bilərsən.

Oğlanı da götürüb getdi. Ata-anası onları çox böyük hörmət, izzətlə qarşıladı. Oğlanın boynundan, üzündən, gözündən öpdülər. Şadlıq elədilər. Yedilər, içdilər. Aldı Sayatbəy görək anasına nə deyir:

Bir minnətə gəlmişəm
yanına aman, nənə,
Minnətim cülə qəbul,
qəddimdir kaman, nənə.
Adım zərif, özüm arif,
hər bir işdən halısan.
Həm ədəbdə, həm mərfətdə
dəryayi ümman, nənə.

Bir səfərə düşdü yolum,
yalnız gücüm çatmayır,
Yalvarıramsa babama,
babam mənə getməyir.
Çoxdur mənə tay olanlar,
Heç kəsi meylim tutmayır,
Eşit, deyim bu dərdimi,
sən olginən dərman, nənə.

Duz-çörəyin halal cülə,
balan qalib dilbəsədə,
Şükür haqqa, möhtac döyləm
nə düşməyə, nə dosta,
Dövlətin həddən ziyada,
yeyib yat böyrün üstə.
Sayat bəyin şirin canı
canına qurban, nənə.

Sözünü tamam cülədi. Anası dedi:

– Balam, bu nə əhvalatdır? Bu uşaq nə istəyir?

Xoca Müslüm əhvalatı açıb söylədi. Ata-anası dedi:

– Xoca Müslüm, biz bunu sənə vermişik. Sənin öz övladındır. Nə cüləyir-sən cülə. Məsləhət sənindir.

Xoca Müslüm məsələni anlayır, ürəyində deyir:

352

“Bəli, deməli, mən bunu götürüb Yəmən şəhərinə aparmalıyam”.

Qərəz, yedilər, içdilər, yola düşməyə hazırlaşdılar.

Sayatbəy sazı alıb onlarla salamatlaşmalı oldu. Görək ata-anasına nə deyir:

Şad könlümü basdı məlal,
Gedirəm, ana, gedirəm.
Niq tutuldu, dil oldu lal,
Gedirəm, ana, gedirəm.

Hey mənim ağsaqqal atam,
Əf etginən cüri xətam,
Gözü yolda qalmış butam,
Gedirəm, ana, gedirəm.

Yeddi oğlun biri bayat,
Çıx mövlaya, et əmanət,
Elə bilin yoxdur Sayat,
Gedirəm, ana, gedirəm.

Salamatlaşib ayrıldılar. Xoca Müslümün evinə gəldilər. Evdən yemək-içməək, pul götürüb sazlarını tarazladılar, yola hazırlaşdılar.

Bəli, piyada yol başladılar. Dərviş kimi düzlərə düşdülər. Bunlar getməkdə olsun. Sizə kimdən xəbər verim, Sayalı xanımdan.

Sayalı xanım yatmışdı. Yuxudan oyandı. Qul, qarabaşı çağırırdı. Dedi:

– Qızlar, mənə bir saz tapın.

Qulluqçular cəld gedib bazardan bir saz alıb gətirdilər. Sayalı xanım sazı götürüb basdı sineyi sandığına. Aldı görək nə deyir:

Gəlib məni dərdə salıb gedibdir,
Öz sirrini özü qanmış bəzirgan.
Əqlimi sərindən alıb gedibdir,
Bəd gəlməmiş, çərxi dönmüş bəzirgan.

Ölməyibən neçə illər qalasan,
Mənim kimi sinə dağlı qalasan,
İl uzununu xəstə, ağlar qalasan,
Yanağı saralıb solmuş bəzirgan.

Buxaranın fitnəkarı bəzirgan,
Sayatbəyin sevdakarı bəzirgan,

353

Sayalının sehrikarı bəzirgan,
Bəd gəlməmiş, boynu sınımış bəzirgan.

Sayalı xanım o gündən saz götürüb şəhəri gözəsi oldu. Harda aşıq görürdüsə yanına gedib çalib-çağırır deyişirdi. Bu burda çalmaqda-çağırmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim yol gedən Xoca Müslüm ilə Sayatbəydən.

Onlar az getdilər, çox getdilər həmə o kölgəli, ağaclı bulağa çatdılar. Xoca Müslüm istədi bir az burda dayanıb dincəlsin, yuxulasın. Oğlan dayanmaq istəmədi. Babasına da deyə bilmədi. Dəli qoyun kimi gəzməyə başladı. Xoca Müslüm söykənən kimi gözünə yuxu getdi. Oğlan o yan-bu yana gəzirdi. Gördü uzaqdan qoyun sürüsü gəlir. Qoyunun doğan vaxtı idi. İstədi getsin, qoyun-quzu ilə bir az oynasın. Gözü göyə baxa-baxa gedirdi. Birdən ayağının altını görməyib nuh əyyamından qalmış qırx arşın dərinlikdə bir quyuya guppugupla düşdü.

Bəli, bu quyuda qalmaqda olsun. Babası oyandı, gördü Sayatbəy yoxdur. Durdu cəld bir yana yüyürdü. Tapmadı. Gördü qoyun sürüsü var. Çobanın yanına gəldi. Çoban gördü qoyunun qırağında bir adam hərlənir. Bu haramzada oğlu yaqın qoyunu oğurlamağa gəlib. Çomağı götürüb cumdu bunun üstünə. Dedi:

– Əyə, köpək oğlu, günün günorta çağı qoyun oğurlamağa gəlmisən?

Xoca Müslüm dedi:

– Oğul, mərifətin olsun, söyüş söymə. Mən oğru deyiləm. Sözü var.

Çoban da baxdı gördü ki, bunun sazı var. Özü də heç oğruya oxşamır. Onu dinlədi. Görək Xoca Müslüm nə deyir:

Mənim burda bir övladım var idi,
Heyf düzdə itirmişəm, bu çoban.
Çox axtarıb yorulmuşam, tapmıram,
İzin bura gətirmişəm, ad çoban.

Çoban dedi:

– Ay axmaq kişi, mən adam oğrusuyam? Çıx burdan get. Sən heç düz adama oxşamırsan. Başımı aldadıb qoyun oğurlamaq istəyirsən.

Dedi:

– Ay çoban, dalına qulaq as.

Görək nə deyir:

Həsretiydim, uzarımdan doymazdım,
Gündüzlər, gecələr ayrı uymazdım,
Bir saat gözümdən yana qoymazdım,

354

Heyf, işi ötürmüşəm, ay çoban.

Bu Müslümü kim yetirsə Sayata,
Səbəb eylər yuz axçadan ziyada,
Varım, yoxum birəcə odur dünyada,
Nə zillətlə yetirmişəm, ay çoban.

Söz tamama yetişdi, çoban dedi:

– Qardaş, mən adam-zad görməmişəm çıx get Allahı seversən.

Xoca Müslümün keyfi pozuldu. Bulağın başına qayıtdı. Xiffətindən ölüb gedəsi oldu.

Sənə kimdən xəbər verim quyudakı Sayatbəydən. Quyuda saz alıb söz oxuyası oldu. Dedi:

– Bir saz çalım, oxuyum, görək bəlkə dadıma çatan oldu.

Aldı görək nə deyir:

Beyqəfildən gəlib düşdüm bu çağa,
Yazığam, bucaqda saxlama məni.
İsmayıl tək boyun verdim bucağa,
İnşallah, kəsmədi bıçaq da məni.

Tullayıb dəryaya, ay bada verən,
Cavan ömrü, ey a bada verən,
Yetiş üstə hey, a bada verən,
Yazığam, saxlama bıçaqda məni.

Sayat bəyin canı darda qalmışdır,
Babasının yanı yerdə qalmışdır.
Sayalının gözü yolda qalmışdır,
Yazıqdır, saxlama bu çağda məni.

Sözünü tamam eylədi, badə verən qoca zühur oldu. Quyuya enib onu quyudan çıxartdı. Dedi:

– Haramzadanın oğlu haramzada, bir də yol gedəndə adam oğlu kimi yol get. Gözün dala, qabağa baxmasın.

Sözünü deyib qeybə çəkildi. Sayatbəy yüyürə-yüyürə babasının yanına gəldi. Gördü babası yatır, aldı sazı görək onu oyatmaq üçün nə deyir:

Qalx ayağa, Müslüm baba,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

355

Fələk verdi dərdə dava,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

Beyqəfildən düşdüm çağa,
Yalvarmışım şahlar şaha,
Çıxarıban saldı rahat,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

Bizə dəyənlər dil oxudur,
Dərdimə çarə yoxudu.
Sənə dəyənlər bu yuxudur,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

Babası yuxudan oyandı. Dedi:

– Ay oğul, niyə belə eyləyirsən?

Müxtəsər, oğlu başına gələni söylədi. Yığılıb yola düşdülər.

Az getdilər, çox getdilər Yəmən şəhərinə yaxınlaşdılar. Gördülər ki, qoruqlarda buzovçu buzovları kölgəyə yıxır. Günorta vaxtıdır. Bir doppunun ağzına qarın dərisi bağlayıb iki də çöp götürüb tappıldadır.

Sayatbəy dedi:

– Baba, o buzovçunun yanına gedək. Bir az dincələk, həm də əhval bilək.

Buzovçunun yanına gəldilər.

– Salam-ələykəssalam.

– Aşıq qardaşlar, xoş gəlmisiniz. Götürün sazınızı çalın, bir qulaq asaq görək nə təhər oxuyursunuz.

Xoca Müslüm sazını çıxarıb çalması oldu. Buzovçular oynadılar. Dedilər:

– Ay qoca kişi, bu sazını ver bu cavan oğlan da çalsın. O səndən yaxşı çalar.

Aldı Sayatbəy görək babasını bəyənən buzovçuya nə deyir:

Müslüm baba, sən qulaq as
Vəsfən edim daz keçəlin.
Canımda var eşq həvəsi,
Başı sərəndaz keçəlin.

Bax, bu keçəlin işinə,
Papağı basıb başına,
Heç əslə gəlməz xoşuna,
Üç ay yazla yay keçəlin.

356

Bax, bu keçəlin oynuna,
Gərtmənlər tökülüb boynuna.
Gör nə girişib beyninə,
Sayat çalan saz keçəlin.

Sözünü tamam eylədi, buzovçu keçəl dedi:

– Mənə qonaq olun.

Bir az gözləndilər. Buzov qayıdası vaxt oldu. Xoca Müslüm dedi:

– Oğul, gedək. Dərviş adamıq. Bu keçələ qonaq olaq görək başımıza nə iş gəlir.

Evə çatanda qapıdan içəri girməmiş dayandılar. Keçəl dedi:

– Mənim çox bir pis anam var. Qonaq gələndə mır-mır mırırlar. Əvvəl mən girim, siz sonra gəlib deyin: “Allah qonağı istiyirsinizmi?”

Keçəl içəri girdi. Bunlar ondan sonra girdilər. Gördülər həyətin ortasında bir qarı əyləşib. Gözləri gömgöy, qabağında bir cəhrə dizbədiz ip əyirir.

– Salam, qarı nəne.

– Əleykəssalam.

– Qarı nəne, bizi qonaq elərsənmi?

Qarı baxdı gördü ki, bunların biri bozburutlu kişidir. Biri də qəşəng bir oğlan. Dedi:

– Zərər yoxdur, qalın.

Ürəyində də dedi:

“Bunları bir qonaq saxlayaram, bəlkə bir az xeyri dəydi”.

Gətirib altlarına palaz saldı. Dedi:

– Hələ bir oturun, oxuyun görək siz nə çalansınız? Ustalığınız nədir?

Sayatbəy görək nə dedi:

Bülbül kimi bağdan bağa gəlmişəm,
Dolanıram qızıl gülə, ay nəne.
Divanəyəm, dağa, daşa düşmüşəm,
Bir Leyli tək şirin dilə, ay nəne.

Qarı dedi:

– Heç qanmıram sən nə oxuyursan. Bu nə oxumaqdır?

Sayatbəy dərdli idi. Görək sözünün dal bəndində nə deyir:

Cavan ikən əlif qəddimi əyib,
Dostu ağlar, düşməni şad qoyub.
Qohum-qardaş, dost-aşnanı yad qoyub

357

Düşmüşəm çöllərdən çölə, ay nənə.

Mən oğluyam, bu da mənim atamdır,
Buna dəyən mənim şərim, xatamdır.
Adım Sayad, Sayalı da butamdır,
Onunçün gəlmişəm elə, ay nənə.

Sözünü tamam eylədi. Qarı dedi:

– Vallah, sənin sözlərindən heç bir şey başa düşə bilmirəm. Bir sazı ver görək bu kişi nə təhər çalır.

Aldı Xoca Müslüm görək oğlunu bəyənməyən qarıya nə deyir:

Sayat balam bülbül kimi şaqıldar,
Nə anlasın bundan fiqarə qarı?
Qancıq eşşək dodaqların şappıldar,
Dişlərim findadır mağara qarı.

Qarı dedi:

– Bax, bunu mən başa düşdüm. Sözü aydın deyir. Sağ ol aşiq, dalını de gəlsin.

Xoca Müslüm davam etdi.

Ayıb yoxdur sifətinə, şüuruna,
Yıxıb yerə, yer verəsən buruna.
Qandırmaqçun lazım ərikdən zurna.
Yanında cökədən nağara qarı.

Qarı dedi:

– Sağ ol, hamısını başa düşdüm. Nağara, mağara, zurna. Səni burdan beş il getməyə qoymayacağam.

Xoca Müslüm dedi:

Müslümü yanında saxlayır beş il,
O murdar gözləri kələzdən yeşil,
Olaydı bəhməzli bir qazan xaşıl,
Pörtədib tökəydi dağara qarı.

Bəli, axşam oldu, bunlar burda gecə qalası oldular. Buzovçu da bilməz adamlar kimi içəri girdi.

– Vay, aşıqlar, xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz. Çalib-oynaıyb keyf eylə-

yək.

Qərək gecə yığıldılar, yatdılar. Qarı gecə durub Xoca Müslümün yanına girdi. Xoca dedi:

– Allahdan qorx, əl götür məndən, ay Allahın çəpəli. Biz buraya belə işdən öteri gəlməmişik.

Qarı əl çəkmədi. Xoca Müslüm də səhərə kimi yata bilmədi. Onlar süpürüşə-süpürüşə qaldılar.

Səhər açıldı, üstümə xeyir açılsın. Bunlar burda olmaqda olsun sizə kimdən xəbər verim Muxtar paşanın qızı Sayalı xanımdan.

Sayalı xanım vaqyada gördü ki, Sayat bəy Yəmən şəhərinə gəlirdi. Sabah ertədən durdu, qul, qarabaşı yanına çağırıldı. Aldı sazın görək onlara nə deyir:

Yatmışdım, yaman gördüm huşumda,
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlirdi.
Mən şö'ləni yanan gördüm başımda,
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlirdi.

Gedin, qızlar, bu şəhəri dolanın,
Canı yansın məni dərdə salanın,
Gəzin bu şəhəri, xəbərdar olun,
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlirdi.

Sayalıyam, baxtım yaman görürəm,
Gələndən, gedəndən xəbər alıram,
Muştuluğa bir dəst paltar verirəm.
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlirdi.

Sözünü tamam eylədi. Qızlar da qısır əmən qızlar idi. Onlara tapşırırdı ki, hərəniz bir yana dağılın. Yollara baxın. Küçələri, şəhərin qapılarını kəsin. Harda sazlı aşiq görəniz qabağımıza qatıb gətirəsiniz.

Qızlar şəhərə dağıldılar. Bir neçəsi də şəhərdən kənara çıxdı.

Sizə kimdən xəbər verim, qarının evində qalan Xoca Müslüm və Sayatbəy-dən. Xoca Müslüm oğlunu qarının evində qoyub özü getdi şəhərə. Dedi:

– Gedim bir xəbər öyrənəm, gəlim. Görüm nə var, nə yox.

Durub yola düşdü. Şəhərin qapısından içəri girən kimi qısır əmən qızlar onu yaxaladı. Tutub apardılar Sayalı xanımın yanına. Xoca Müslüm dedi:

– Aha o hədə ki, mənə gəlmişdi, gördüyünü də görmüşdü. İndi hayfını mən-dən çıxacaq.

Xoca Müslümü apardılar Sayalı xanımın yanına. Sayalı nə qədər ondan kim olduğunu, nəci olduğunu, hardan gəlib haraya getdiyini soruşdusa Xoca

Müslüm dinmədi. Axırda Sayalı xanım aldı sazı görək nə deyir:

Sayalı:

Qoca aşiq, söylə görüm dərdini,
Sən nə işə şah-divana gəlmisən?
Tərk etmisən vətəninini, yurdunu,
Əcəb ölüm meydanına gəlmisən.

Xoca Müslüm:

Bir bülbüllə mən çıxmışam seyrana,
Qızıl gülün xəndanına gəlmişəm.
Pərvanə tək qalıb o yana-yana,
Şəm odunun suzanına gəlmişəm.

Sayalı:

Qoca aşiq, indi bildim işini,
Üzə gülüb sınaqaram dışını,
Vaxtkən qaçırt, yeşirt yekə başını,
Əcəb ölüm meydanına gəlmisən.

Xoca Müslüm:

Heç ölümdən qorxmayıram burda mən,
Sözümü söylərəm düşün yerdə mən,
Giriftaram bir davasız dərdə mən,
Sən təbibin dərmanına gəlmişəm.

Sayalı:

Buxaranın fitnəkarı bəzircan,
Sayad bəyin sövdəgarı bəzircan,
Sayalının xiridarı bəzircan,
Əcəb ölüm peymanına gəlmisən.

Xoca Müslüm:

Adım Müslüm, mən bəzircan deyiləm,
Nə süsənəm, nə sünbüləm, nə güləm.
Nə ağlaram, nə qəmginəm, nə güləm,
Muxtar paşa divanına gəlmişəm.

Sayalı dedi:

– Aparın bunu zindana salın.

Xoca Müslümü aparıb dustaq cəzəyə cəzəyə. Xoca Müslüm inanmırdı, dalına ba-

xırdı ki, yə'qin qız zarafat eyləyir. Amma gördü gerçəkdən aparırlar. Qız da öz aləmində hələ güldüdü.

Xoca Müslüm baxıb gördü ki, daha dustağa gedir, aldı sazı görək nə dedi:

Xoca Müslüm:

Dərdim çoxdur, qan ağlaram,
Dərdsiz-qəmsiz gülən xanım.
Başıma qara bağlaram,
Sarılıban solan xanım.

Sayalı:

Rast gəlmisən yay, oxuna,
Piyaləsi dolan aşiq.
Tanıtmişəm mən çoxuna,
Ədəb-ərkan olan aşiq.

Xoca Müslüm:

İncitməyin fuqaranı,
Təbibsən, bağla yaranı,
Zindana mən biçaranı
Nahaq yerə salan xanım.

Sayalı:

Gül üzümdür aya təşbeh,
Qələm qaşım yaya təşbeh,
Eşqim dəryaya təşbeh,
Dərd oluban qalan aşiq.

Xoca Müslüm:

Müslüm ağlar mələlətdən,
Mən tək ölləm xəcalətdən,
Qorxum yoxdur ədalətdən,
Sarılıban solan xanım.

Sayalı:

Hələ yeri gir qalaya,
Yat orada çapalaya,
Dağ çəkibsən Sayalıya,

Söyləyirsən yalan aşıq.

Sözünü tamam elədi. Xoca Müslümü dama saldılar. Sayalı qızlara ömr verdi ki:

– Gedin şəhərin kənarına, yolları kəsin, yenə aşıq gəlsə, tutun gətirin.

Qızlar getdilər, yenə yolları kəsdilər.

Sizə kimdən xəbər verim Sayatbəydən. Qarı o birisi gecə bunu da incitdi. Zinhara gətirdi. Oğlan bir-iki gün gözlədi, babası gəlmədi. Axırda sazını götürüb yola çıxdı. Şəhərin kənarına çatar-çatmaz qızlar bunu basmarıyıb apardılar. Düz Sayalının yanına gətirdilər. Oğlan dedi:

– Hə, babam bunun dustağıdır.

Sayatbəy heç bir şey demədi. Sayalı onu ha oxşadı, danışdırdı, güldürdü, amma Sayadbəy dinmədi.

Sayalı dedi:

– Qızlar sazi buraya gətirin.

Sayalı:

Xoş gəlmisən, oğlan, bizim ellərə,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.
Nə düşübsən fitnələrə, çöllərə,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.

Sayatbəy:

Nə söyləyim, lal edibsən dilimi,
Aman xanım, azad eylə babamı
Cavan ikən sındırıbsan belimi,
Aman xanım, azad eylə babamı.

Sayalı:

Sənin baban sındırılmışdı sözümlü,
Ol səbəbdən bir göstərdim özümü,
Tə'nə edib yaşlandırma gözümlü,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.

Sayatbəy:

Əhv etginən, ağı başdan çasıbdır,
Qoca quldur, doxsanından aşıbdır,
Mən sarıdan pis bəlaya düşübdür,
Aman xanım, azad eylə babamı.

362

Sayalı:

Çünki bülbül gəlib qonub budağa,
Babasını gətirin bu otağa.
Sayalı da Sayadbəyə sadağa,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.

Sayatbəy:

Buxaradan gəlməliyim yamandır,
Aman xanım, mürvət eylə amandır.
Sayatbəylə Sayalıya qurbandır,
Aman xanım, azad eylə babamı.

Söz qurtardı. Sayalı hökm verdi. Xoca Müslümü zindandan gətirdilər. Oturub söhbətə başladılar. Hamısı çox sevindi. Süfrə salındı, yedilər, içdilər, Sayalı dedi:

– İndi mən muradıma çatdım. Ancaq bir məsələ var ki, bu iş atamsız ola bilməz. Mən qızam, öz başıma iş tuta bilmərəm. Gedək bir atama da minnət eləyək, razılıq versin. El adət etdiyi üzrə toy eliyək.

Sayatbəy sazını götürüb Muxtar paşanın sarayına getdi. Paşanın hüzuruna girib görək ona nə dedi:

Şükvə qıllam, yet ərzimə,
Eşit dadım, şahım, mənim.
Kim yetişsin bu mərzimə,
Eşit dadım, şahım, mənim.

Budur ərzim, şahım sənə,
Butamı bağışla mənə.
Gəlməkliyim bu Yəməne,
Eşit dadım, şahım, mənim.

Eşq əhlinin atasıyam,
Əməyindən tutasıyam.
Sayalının butasıyam,
Sayatbəydi adım, şahım.

Muxtar paşa məsələni başa düşdü. Qızın bənd olduğu oğlan bu olduğunu anladı. Vəzir, vəkilinə xəbər verdi ki, camaat yıqılsın. Bunların doğrudan o adamlar olduğunu yoxlasın. Və imtahan eyləsinlər. Düz olsa, qanun-qayda ilə

363

toy busatı qurulsun. Camaat yığıldı, Muxtar paşa Sayatböyi imtahan cöləyəsi oldu. Əlli yaşına çatmış bir qız var idi. Heç kəs almırdı. Bir də Sayalının yanında qulluq eliyən bir kifir qaravaş vardı. Üç adam: Sayalı, Məcəzi xanım, bir də qaravaş hərəsi məcməiyə bir alma qoydu. Paşa vəzirə dedi:

– Əyər Sayatbəy məcməidə qoyulan almalardan hansını Sayalı qoyduğunu tapsa qız onundur.

Bəli, gətirdilər. Sayatbəyin gözünü yeddi qat bez ilə bərk-bərk bağladılar. Sazı verdilər əlinə. Almaları qoyanları bir-bir söyləməsini təklif elədilər.

Məcəzi xanım deyirdi: “kaş mənim almamı götürəydi”.

Aldı Sayatbəy görək nə dedi.

Sayat:

Muxtar paşa işimizi duyubdur,
Səni göndərmək bəhanədir, alma.
Birincini qaravaş Mehri qoyubdur,
Bilənə çox böyük təhnədir alma.

Şikayətim vardır gecə-gündüzdən,
Aşdırdı dərdimi, aşırdı yüzdən.
İkinci sovqatdır Məcəzi qızdan,
Təhfəsi özü tək köhnədir, alma.

Sayad, sərvidir boyu dilbərin,
Boyundan şirindir suyu dilbərin,
Ətrdən iyildir muyi dilbərin,
Qismətim deyilsə, bəs nədir, alma?

Hamı dedi:

– Əhsən. Bu kişinin öz butasıdır. Yarını tanıdı.

Mollaya xəbər verdilər. Molla gəldi, kəbin kəsdilər. Beş gün, beş gecə toy elədilər. Sayatbəylə Sayalı xanımı bir-birinə tapşırdılar.

Yığılıb toya gələn
qohum-qardaşı bu bəyin,
Cümləniz edin dua,
xoş keçsin işi bu bəyin.
Üstünə kölgə salsın
ol humay quşu bu bəyin,
Sürübən sövqi səfa
yüz olsun yaşı bu bəyin.

Həmişə bahar olsun
payızı, qışı bu bəyin.

Nə qəşəng geyiniblər
yanında duran yançılar,
Hərəsi başı üstə
hazır durur qulluqçular.
Məclisi yola salır,
dolanır böyük kişilər,
İnşallah, günbəgündən
daha da baxtı açılar
Açılsın, tutulmasın
Qabağı, qaşı bu bəyin.

Libasın hər birisi
yaxşı yaraşır boyuna,
Yığılıb dost-aşnası,
cəmişi gəlib toyuna,
Kimisi əl salıban,
kimisi girər oyuna,
İki gün şadlıq edər,
sonra tapşırar evinə.
Görməsin fitnə-fəsad
əsla başı bu bəyin.
Ey xuda, bu bəy üçün
dilərəm səndən bir dilək:
Yazmasın günahını
sol çiyində duran mələk.
Yar ilə xoş keçinsin,
uzun ömrünü etmə güdək.
Nə ki, var mətləbini
yetirginən, çərxi-fələk,
Bol olsun yavanlığı.
əppəyi, aşu bu bəyin.

Bu bəyin Hatəm kimi
adı yayılsın aləmə,
Yığılıb dost-aşnası,
cümləsi gəlsin salama.
Yançıların hər birisi

oxşayır Zala, Rüstəmə,
Vəsf edər sözün tamama.
xidmətkarı Molla Cuma
Görər nə şəfqət eliyər
Sağdış, soldışı bu bəyin.

Qərəz Muxtar paşa qoşun verib göndərdi onları öz yerinə. Xoca Müslüm və Sayatbəy qoşundan Buxara şəhərinə kimi getdilər. Qoşun qayıtdı. Onlar ata-baba evlərində oturmuşdular. Keyfləri kök, damaqları çağ. Görək gördükləri işdən bir-birilərinə nə deyirlər.

Müslüm:

Yarın etdi imtəhan,
Bixəbərsən ondan, bala.
Bir hərəkət, bir həmədan,
Bixəbərsən ondan, bala.

Sayat:

Mənə də özün bildirdi,
Bixəbərsən ondan, baba.
Gah ağlatdı, gah güldürdü,
Bixəbərsən ondan, baba.

Müslüm:

Qarı gecə gəldi cusa,
Atılıban mindi döşə,
Bir götür hay, bir tamaşa.
Bixəbərsən ondan, bala.

Sayat:

Sayatbəyəm, tuş görmüşəm,
Xətrimi çox xoş görmüşəm.
Sağ əlimdə quş görmüşəm,
Bixəbərsən ondan baba.

Sözlərini tamam cəldilər. Muradlarına yetdilər. Allah hər kəsi öz muradına yetirsin.

Onlar orda qaldı, biz burda.

Uyu balam, yat balam,
Qızıl gülə bat, balam.
Şütük bağın bağlayım,
Şirin-şirin yat, balam.
Balam laylay, a lalaylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay balam, gül balam,
Sən mənim sünbül balam.
Laylayımla yatasan,
Oyatsın bülbül, balam.
Balam laylay, a lalaylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay dedim, yat didim,
Yastığa baş at didim.
Bala, çəkimi nazını,
Boya-başa çat didim.
Balam laylay, a lalaylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Mən sənə qalam diyim,
Gül deyim, lalam diyim.
Yat, incitmə ananı,
Sağ olsun balam, diyim.
Balam laylay, a lalaylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay mənim bəbəyim,
Bir arzum, bir diləyim.
Bəd gündə, bəd ayaqda
Sənsən mənim köməyim.
Balam laylay, a lalaylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay dedim yatasan,
Dərđi-qəmi atasan.
Qızıl gül bađın olsun,
Gül-çiçəyə batasan.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Balam oynur, yatmayın,
Sözünə söz qatmayın.
Layla deyın balama,
Qoy yatsın, oyatmayın.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Qoxusu güldən gəlir,
Güldən, bülbüldən gəlir.
Balamın gül beşikdə
Yuxusu birdən gəlir.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Balam gəlir yatmağa,
Böyüyüb boy atmağa.
Sabah yuxusu şirin,
Qoymaram oyatmağa.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Evimdə, eşiymdə,
Yat quzum, beşiyində.
Dan ulduzu, bir də mən
Durmuşuq keşiyində.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.
Balam yatır beşikdə,
Bülbül oxur eşikdə.
Sən yat, yuxun alginən,
Mən durmuşam keşikdə.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay beşiyim laylay,
Evim, eşiym laylay.

Sən get şirin yuxuya,
Çəkım keşiyin laylay.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay hər kəsım, laylay,
Sənə nər kəsım laylay,
Yat yuxun olsun şirin,
Ucalsın səsim laylay.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Qızıl üzük arası,
Laylay gözüm qarası.
Yuxuya get, yorulduım,
Ay canımın parası.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylası var hərdən-birdən,
Beşiyidir inci, dürdən.
Layla deyim balam yatsın,
Qoxusu var qızıl güldən.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Aran dolu milçək oldu,
Dağlar tamam çiçək oldu.
Laylay, balam, ay laylay,
Yatıb duran göyçək oldu.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Qərənfiləm, qalxaram,
Açılmağa qorxaram.
Gecə cıqqırın çıxsə,
Yerimdən dik qalxaram.
Balam laylay, a lalylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Layla didim, yat didim,
Yastığa baş at didim.

Bala, çəkım nazını,
Boya-başa çat, didim.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Anan tel düzər sənə,
Bacın gül bəzər sənə.
Tanrıdan əhdım budur,
Dəyməsin nəzər sənə.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Lay-lay dedim, yat, bala,
Yuxuna şəkər qat, bala,
Ümidim birçə sənə,
Boya-başa, çat, bala.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Laylayım şirin gəlsin,
Yat, yuxun dərin gəlsin.
Qapını açıq qoyun,
Balama sərın gəlsin.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Laylamla yatsın quzum,
Qoy tez boy atsin, quzum.
Şirin yuxu içində
Sabaha çatsın, quzum.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Laylayın səsi gəlir,
Yatır, yuxusu gəlir.
Durum yollara baxım,
Böyük dayısı gəlir.
Balam laylay, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Dağlara sərın düşər,
Kölgəsi dərin düşər.

Hər an laylay çalanda
Yadıma Pərim düşər
Balam laylay, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay çağlam, su gəlsin,
Balamın yuxsu gəlsin.
Güllərdən, çiçəklərdən.
Görpəmin qoxsu gəlsin.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Layla çağlam həmişə,
Araba gedər yemişə.
Yastığında gül bitsin,
Yorğanında bənövşə.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Layla didim, yatasan,
Qızıl gülə batasan.
Qızıl gülün içində
Şirin yuxu tapasan.
Balam layla, a layla!
Gülüm layla, a layla!

Laylası var - aşı, daşı,
Məməsi var - mərmər daşı.
Anası qaravaş,
Atası çöllər quşu,
Layla, balam, layla!
Əziz balam, layla!*

Sən yatasan beşikdə,
Mən oturum keşikdə,
Qul-qaravaş eşikdə,
Gözüm qalib beşikdə.
Layla, balam, layla
Əziz balam, layla!*

Sənə qurban ellərdən,
Küləklərdən, yellərdən.

Allah balamı saxlasın
Ağır aylar, illərdən.
Layla, balam, layla.
Əziz balam, layla!.*

Yatsın laylamlı balam,
Mən də yuxumu alam.
Qoy çaylar layla disin,
Balamla rahat qalam.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.*

Laylayım bir quş idi,
Hasara qonmuş idi.
Əl uzatdım tutmağa,
Mələklər tutmuş idi.
Layla, balam, layla.
Əziz balam, layla!*

Gül qoxur balam, layla,
Oynar ulduzla, ayla.
Yatar həzin laylayla,
Durar səslə, harayla.
Balam laylay, a laylay
Gülüm laylay, a laylay.

Oxunur əzan bala,
Dur geyin, bəzən, bala.
Boyuna anan qurban,
Tappatap gözən bala.

Sənə nolubdu, bala,
Rəngin solubdu, bala?
Oyan bir gül yuxundan,
Məməm dolubdu, bala.

Bağçamızda miyana,
Gül sünbülə dayana,
Oxu, bülbülüm, oxu,
Bəlkə balam oyana.

Lay-lay didim,can balam,
Mən sənə qurban, balam.
Bir belə yatmaq olmaz,
Dur, açılır dan balam,

Qızıl gül bağın olsun,
Bağlar oylağın olsun,
Tanrıdan arzum budu,
At minən çağın olsun.

Bağçamızda bar olsun,
Heyva olsun, nar olsun,
Sən ayaq aç, göz, dolan,
Düşməni görsün, xar olsun.

Bala, ömrün çox olsun,
Könlün, gözün tox olsun,
Sənə layla çağırım,
Düşmənlərin yox olsun.

Lay-lay didim, can didim,
Yuxudan oyan didim.
Sən yuxudan durunca
Canımı qurban didim.

Məni oyaq qoyan sən,
Qızıl gülə boyan sən.
Öpüm qara gözündən,
Bəsdir yatdın, oyan sən.

Bayram bayramın olsun,
Ellər heyranın olsun.
Niyə belə çox yatdın?
Anan qurbanın olsun.

Lay-lay didim, ay mələr,
Bulud altdan ay mələr,
Gözlərin açan kimi
Məmə diyən, ay mələr.

Sözü sözdən alan var,
Zülfün üzə salan var,
Əziz oğlum tez böyü,
Gözü yolda qalan var.

Laylay çalım adına,
Allah çatsın dadıma.
Yekə oğlan olanda
Ananı sal yadına.

Arzuma çatdım, laylay,
Balalı yatdım, laylay.
Kaş at çapan göröydüm,
Yoxsa mən batdım, laylay.

Laylay didim səninçün,
Sən qalasan mənimçün.
Arxamı söykəyəndə
Dağ olasan mənimçün.

Bir gül əkdim boyunca,
İyləmədim doyunca.
Ömrüm-günüm uzansın
Bu balamın toyunca.

Layla çallam adına,
Allah yetsin dadına.
Öpüm al yanağınan,
Tamarziyam dadına.

Əlində var hanası,
Qulağında tanası,
Bir toyunu göröydüm,
Olaydım bəy anası.

Boya-buxuna dol, göz,
Boynuna dola qol, göz,
Cavannar srasına
Sən də bir igid ol, göz.

Oxşasın dilim səni,
Böyütsün elim səni,
Meydanda at oynadan
Bir igid bilim səni.

Qızıl gül butam, lay-lay,
Ətrinə batam, lay-lay,
Balam ərsəyə gələ,
Toyunu tutam, lay-lay.

Lay-lay maralım, lay-lay,
Səbrim, qəralım, lay-lay,
Böyük, qoç bir igid ol,
Sənə yar alım lay-lay,

Nərgizi üzüm lay-lay,
Yaxana düzüm lay-lay,
Sən böyü, mən qocalım,
Toyunda süzüm, lay-lay.

Mənim gül, butam oğlum,
Ətrinə batam oğlum.
Bir arzum var ürəkdə:
Təyünü tutam oğlum.

Lay-lay dedim, gül balam,
Ay mənim bülbül, balam
Mən sevindim səniyə, nən,
Sən də sevin, gül, balam.

Laylay didim ürəkdən,
Qolum düşdü biləkdən,
Böy at, igid, cavan ol,
Məni salma diləkdən.

Lay-lay didim, carçı mən,
Harayçı mən, carçı mən.
Töy günündə olaydım,
Güçələrdə carçı mən.

Xırdacasan, məzəsən,
Sən hər güldən təzəsən.
Qurban olum o günə,
Ayaq tutub gəzəsən,

Əziziyəm, zirəsən,
Zəfəransan, zirəsən,
Qurban olum o günə,
Bir qapıdan girəsən.

Laylası dər in bala,
Yuxusu sərin bala.
Tanrıdan əhdim budur,
Təyünü görəüm bala.

Lay-lay, quzum, ağlama,
Ürəyimi dağlama.
Böyü, bir qoç igid ol,
Maa ümid bağlama.

Lay-lay didim boyunca,
Baş yastığa qoyunca.
Pradaxlan, qızıl gülüm,
Bir iyləyim doyunca.

A lay-lay, gülüm lay-lay,
Gülüm, bülbülüm lay-lay.
Böyü, sənin sayəndə,
Mən də bir gülüm, lay-lay,

Balama can dimişəm,
Ağlama, can dimişəm,
Balam dil açan günə,
Quzu qurban dimişəm.

Balam, gəl soyun, görəüm,
Sərvi tək boyun görəüm,
Tanrıdan arzum budur,
Balamın təyün görəüm.

Obalar, obanız olsun,
Bir belə balanız olsun,
Hamıda beş-beş olsun,
Qoy bizdə on beş olsun.

Bağçalar bağa dönsün,
Bağım yaylağa dönsün.
Bircə kəlmə danış, din,
Ürəyim dağa dönsün.

Balam kiçikdi,
– qoy böyük olsun!
Dörd yanını
güllər bürüsün.
Layla diyim, sən yatasan,
Qızıl güllərə batasan,
Layla, balam, layla!*

Balama qurban ilməklər,
Balam nə vaxt iməklər?

Balama qurban kalçalar.
Balam haçan dil açar?

Balama qurban meyvələr.
Balam haçan evlənər?

Balama qurban buzovlar?
Balam nə vaxt quş ovlar?

Balama qurban xalçalar,
Balam nə vaxt əl çalar?

Balama qurban ilanlar,
Balam nə vaxt dil anlar?

Balama qurban yağılar,
Balamı tutun, yıxılar.

Balama qurban oymaqlar,
Balam haçan oynaqlar?

Balama qurban noğullar,
Balam haçan yuxular?

Balama qurban cüyürlər,
Balam nə vaxt yüyürər?

Dağda meşəlik,
Gül, bənövşəlik
Mən həmişəlik
Bu balama qurban.

Dağın maralı,
Gözü qaralı,
Dünyanın malı,
Bu balama qurban.

Çaydır, dənizdir,
Quldur, kənizdir.
Balam hər nədir,
Mənə əzizdir.

Gördüm nalasın,
Çəkdim bəlasın.
Balam da istər
Körpə balasın.

Tükəndi ahım,
Yoxdur günahım
Balam böyüsə,
Odur pənahım.

Qız bir maraldır.
Gözlər qaraldır.
Həsrət çəkənin,
Rəngin saraldır.

Ay qız adamı
Sındır badamı.
Elçiyə çay ver,
Alım qadani.

Badam badamı,
Oğlan adamı.
Qoy elçi gəlsin,
Alsın qadamı.

Göydə ulduzlar,
Şaxtalı buzlar.
Cehizsiz qızlar,
Bu balama qurban.

Tüstüsüz damlar
Sarı badamlar.
Tənbəl adamlar,
Bu balama qurban.

A dağdağannar,
İlan boğannar,
Oğlan doğannar,
Bu balama qurban.

Qız gözə oxdur,
Dərd-səri çoxdur.
Aparıb atın,
Bir xeyri yoxdur.

Oğlan ürəkdir,
Qızıl dirəkdir,
Alın, saxlayın,
Bizə gərəkdir.

Səni verənə qurban,
Məmə görənə qurban.
Dimişdim xoruz ver,
Fərə verənə qurban.

A tostana, tostana,
Gedib girmə bostana,
Bostana yağış yağır,
Qorxuram balam istana.

Nənəm, ay şişək qoyun,
Yunu bir döşək qoyun.
Bulamamı çox eylə,
Qırıldı uşaq, qoyun.

Qardaşın kürən atı,
Meydana girən atı.
Heç kəs oynada bilməz,
Ay-ulduz görən atı.

Bala dadı bal dadır,
Bala adamı aldadır.

Ay şirin dilli balam,
Saçı kəkilli balam.
Cahıl-cuhul içində
Mənim şəkilli balam.

Balam, gəl soyun görüm,
Sərvi tək boyun görüm.
Tanrıdan arzum budur,
Balamın toyun görüm.

Oğul, gəl, yarağımın,
Güzgümsən, darağımın.
Hər gün lazım olmasan,
Dar gündə gərəyimsən.

Üstü gül-çiçək olsun,
Yarpağı ləçək olsun.
Bir bala göstərin ki,
Balamdan göyçək olsun.

Dağ başında qar yağar,
Bulud keçər, ay doğar,
Sənin tək ay parçasın
Analar tək-tək doğar.

Elin dərdi azardır,
Dərddən, qəmdən bezardır.
Bala baldan şirindir,
Balasız ev məzardır.

Bala dadı bal dadır,

Bala adamı aldadır.
Şirin sözün söhbətin
Hələ sənin daldadır.

Balacasan, məzəsən,
Sən hər şeydən təzəsən.
O günə qurban olum,
Yeriyəsən, gəzəsən.

Yaxşısına mən qurban,
Pisi yenə bal dadır.

Göydə ulduz naşdı,
Balamın on yaşdı?
Qız gözümdə qarası,
Oğlan ürək başdı.

Bağda bülbül oxuyur,
Saça sünbül toxuyur.
Balamı iyləyərəm,
Elə bil gül qoxuyur.

Yükü şələlə diyim,
Sənə gül, lələ deyim.
Şələlə gur səslidir.
Huna şələlə deyim,

Fırfırsan, dur, bala,
Ananla otur, bala.
Ceyran olub qaçarsan,
Mənlə məclis qur, bala.

İşim, gücüm bucağa, balam,
Şəkərim gəlsin
qucağa, balam,
Gəvə toxusam,
palaz olar, balam,
Böyüsən, dərdim
çox az olar, balam.

382

VIII AF FOLKLORU

BEŞİK NƏĞMƏLƏRİ (LAYLALAR)

YUXLATMALAR

Lay-lay didim,
biləsən,
Düşməyə sən
dilə sən.
Boya-buxuna
çatıb,
Oynaya sən,
güləsən,

Həbi yer qalın meşə,
Yanımda ol həmişə.
Aranında gül bitsin,
Yaylağında bənövşə.

Oğul, min budağ ol sən,
Gözümdə gəl dağ ol sən.
Südü mü halal etdin,
Hər an üzün ağ ol sən.

Lay-lay çaldım həmişə
Karvan enər enişə.
Yastığımda gül bitsin,
Döşəyində bənövşə.

Laylayım el başına,
Sancılısın tel başına.
Səni kim istəməsə,
Qalmasın il başına.

Lay-lay, a balam, lay-lay,
Alınmaz qalam lay-lay.
Sənə gəc baxanları
Yandırsın nalam lay-lay.

Dolansın el başına,
Sancılısın gül başına.
Səni istəməyənlər,
Qalmasın il başına.

Üzərliksən, ha-
vasan,
Hər bir dərddə da-
vasan.
Balamı gəc ba-
xanın
Gözlərini ova-
san.

Anan tel düzər sənə,
Bacın gül bəzər sənə.
Tanrıdan əhdim budu,
Dəyməsin nəzər sənə.

Laylay dedim ucadan,
Çıxsın səsim bacadan.
Tanrı səni saxlasın,
Boğmadan, qığılcadan.*

Qalalar qalan olsun,
Qadını alan olsun.
Balam at belindədi,
Dost-duşman yalan olsun.

Sən murada yetəsən,
Sana, ada yetəsən.
Duşmanın qabağından
Mərd-mərdənə ötəsən.

Qızıl gülün çanağı,
Astanalar torpağı,
Kim balamı istəməz,
Gözünə bibər yarpağı.

Qızdı, qızılgül yarpağı,
Astanalar torpağı,
Hər kəs bunu istəməz,
Gözünə bibər yarpağı.

Balamın boyun görüm,

383

Büsatın, toyun görüm,
Qarasınca danışan,
Qazılsın quyun görüm.

Balam dağlarda qaldı,
Bilmirəm harda qaldı?
Onun canına qıyma,
Al bu canı, halaldı.

Quşlar uçdu havada,
Balası var yuvada.
Gözüm bəndivandadır,
Dilim sənə duvada.

Anan tel düzər sənə,
Bacın gül bəzər sənə.
Tanrıdan əhdim budur,
Dəyməsin nəzər sənə.

Balama can dimişəm,
Ağlama, can dimişəm.
Balam dil açan günə
Quzu qurban dimişəm.

Qapımızda var çinar,
Yarpağı dinar-dinar,

Yol üstə bulaq ollam,
Axaram bulaq ollam.
Sən mənim birdənəmsən,
Özüm göz-qulaq ollam.

Qaya mənəm, dağ mənəm,
Dağ üstə bulaq mənəm.

Laylay didim adına,

Haqq yetişsin dadıma.
Hər vaxt layla diyəndə,
Balam düşür yadıma.

Balam var, uca başım.
Kiməsə ağır daşım.
Allah səni veribdi,
Olubsan yar-yoldaşım.

Mənim balam körpədir,
Saxlasın pərvərdigar.

Sən tanrı amanatı,
Sürürsən yaman atı.
Balamı Xızır göndərib,
Ona bərcəli həyatı.

Qaynatam, habı dağlar,
Balama bir gün ağlar.
Qoruyar hər xətdən,
Düşmənin yolun bağlar.

Balam qurbanla gəldi,
Xoruzlar banla gəldi.
Oğluma bəd baxannar,
Köynəyi qanla gəldi.

Arxam yox, köməyim yox.
Sənə göz-qulaq mənəm.

Bəslərəm ay parçasın,
Almışam toy parçasın.
Allahım yetirəcək
Üzüyüylə xonçasın.

Laylay didim mən sənə,

384

Sən ol gəl qardaş mənə.
Qərrib, qürbət yerlərdə
Tapmıram bir kimsənə?

Lay-lay didim yatasan,
Böyüyüb naz satasan.
Mən yarımə çatmadım,
Sən yarımə çatasan.
Gül idim dərilməzdim,
Yad evə sərilməzdim,
Balam qoynuma düşdü,
Ölərdim, dirilməzdim.

Dağlar başı qar oldu,
Yad ev mənə dar oldu.
Ərim kaftar olsa da,
Balam mənə yar oldu.

Bala demə, qan olar,
Yel əsər, tufan olar,
Bala gəzən yerlərə
Analar qurban olar.

Mən aşıq quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban,
Hər sabah boyun görsəm,
Kəsərəm quzu qurban.

Şan bağlayar arılar,
Qonar gülə, sarılar.
Balama qurban olsun,
Yaşı ötmüş qarılar.

Lay-lay toyun qurbanı,
Kəsim qoyun qurbanı.
Sən yeri, bir mənə baxım,
Olum boyun qurbanı.

Lay-lay dedim, düz, barı,
Gəl dərdimi üz, barı,

Balama qurban olsun
Yüz dul arvad, yüz qarı.

Əziziyəm şonqarı,
Dülgər yonar yonqarı.
Balama qurban olsun,
Doqquz qoca, on qarı.

Gəlib məni gör indi,
Yediyim qan, irindi.
O yarı unutmazdım,
Balam yaman şirindi.

Dağlara sərrib düşər,
Gölgəsi dərin düşər.
Hər vaxt laylay deyəndə,
Yadıma Pərim düşər.

Mən gördüm haçan günü,
Dağlardan qaçan günü,
On iki qurban kəsim
Balam dil açan günü.

Yolun gedir dolama,
Gəlmir bizə salama.
Obalar qurban olsun
Mənim bircə balama.

Dağların lalasına,
Qaşların lalasına,
Analar qurban olsun
Öz körpə balasına.

Qurban aran, dağ sənə,
Güllü baxça bağ sənə.
A lay-lay, oğlum, lay-lay,
Almışam qaymaq sənə.

Lay-lay balam, can balam,
Mən sənə qurban balam.

385

Ağlayıban könlümü
Gəl eyləmə qan ballam.

OYATMALAR

Dərya ollam, bulannam,
Sucaq ollam sulannam.
Sağ gözüüm sənə qurban,
Sol gözüümən dolannam.

– Göydə nə var ?
– Ay.
– Balam düz didi,
Balama bir pay.

Həbi dərdədən ölmərəm,
Dərdi dərdə bölmərəm.
Əziz canımdan dönsəm,
Bir balamdan dönmərəm.

Laylayım, sözüüm qurban,
Ağlasan, gözüüm qurban,
Böyü, boya-başa çat,
Boyuna özüüm qurban.

– Bu nədi?
– Qulaq.
– Sənin dilinə
Biz qurban olaq.

ARZULAMALAR

– Bu nədi?
– Burun.
(uşağın burnundan
tuturlar)
– Bir elə burun,
Bir belə burun.

– Bu nədi?
– Gözdür.
– Balam didiyi
Nə şirin sözdür.

– Bu nədi?
– Saçdır.
– Allah balama,
Sən tez dil açıdır.

Balasan, birdənəsən,
Sədəfsən, dürdanəsən,
Mən ölsəm sənə qurban,
Sən ölmə, bir dənəsən.

Qurbanın quzu olsun,
Quzunun yüzü olsun.
Quzudan qurban olmaz,
Ananın özü olsun.

– Bunlar nə?
– Dişlər.
– Getsən həyəətə
Səni it dişlər.

Bu nədi?
– Boyun.
– Əl çalaq, balam
Çıxarsın oyun.
(Dur oyna, balam,
uzansın boyun.)

– Bu nədi?
– Ayaq.
– Oğlum yerisin,
Addımın sayaq.

– Bunlar nə?
– Gözlər.
Dil açmağımı
Anan çox gözlər.

– Nə görürsən ?
– Dağ.
Qızım düz didi,
Qızıma bir pay.

– Bu nədi ?
– Qoyun.
– Oğlum böyüsün,

El görsün toyun.
– Nə ağarır?
– Qar.
– Balam geyinsə
Qar üstə oynar.

– Qarlı fəsil hansı?
– Qış.
– Balam düz tapdı,
Balama alqış.

– Sarı-sarı sarmağım.
– Bal bərnidə barmağım.

– Sarı-sarı sarıqlar.
– Tatar gələr, arıqlar.

– Xumar-xumar xumarlar.
– At başını tumarlar.

– Yaşıl-yaşıl yaşmağım.
– Bağlı bağlı başmağım.

– Yaşıl-yaşıl yaşmaqlar.
– Burnu cırıq başmaqlar.

– Aşıq, aşıq, aşığım.
– Mənim yar yaraşığım.

– Aşıq, aşıq, aşıqlar.
– Aş qabında qaşıqlar.

– Şatıq, şatıq şatıqlar.
– Dolma üstə qatıqlar.

– O kimdi?
 – Nənə.
 – Alma pay verin,
 Düz söz diyənə.

– O kimdi?
 – Baba.
 – Noğul gətirsin,
 Töksün boşqaba.

– Hansı rəngdi?
 – Sarı.
 – Qızım yesin
 Heyvaları.

– Parça-parça parçalar.
 – Pələng səni parçalar.

– Salxım-salxım söyüdlər.
 – Kim söyləyər öyüdlər?

– Qara-qara qarğalar.
 -Torpaq üstündə qar qalar.

– Qoca-qoca qarlılar.
 – Səni çalsın arılar.

– Qoca-qoca qarlılar.
 – Yesin, doysun darılar.

– Yanıq, yanıq, yanığam,
 – Mən Fatmaya qonağam.

– Böyür-böyür böyürdüm.
 – Mən əmimi öyürdüm.

– Axın-axın axmağım,
 – Sərçələyə baxmağım.

– Yastı-yastı yastığım...
 – Qulağından asdığım.

– Qoçu, qoçu, qoçaqlar,
 – Odsuz qalan ocaqlar.

– Barlı-barlı bağatlar.
 – Bağda gedər, kim otlar?

– Ağaca çıxmışdım?
 – Hə.
 – Alma dərmışdin?
 – Hə.
 – Ayıdan qorxursan?
 – Yox.
 (Əllərini uşağın üzünə tutub bir-birinə
 vurur, körpə gözlərini qırpır, gülür)
 – Hə qorxursan?

Keçəl, keçəl bamiyə,
 Keçəl mindi gəmiyə.
 Gəmi getdi İrana,
 İran qaldı viranə.
 Gözü donba, daz keçəl,
 Tutdu qarğa, qaz keçəl.
 Qarğa qaçdı hamama,
 Ömrü bitdi tamama.
 Hamamda qapı bağlı,
 Keçəlin başı yağlı.
 Keçəl didi vay, başım,
 Qazanda qaynar aşım.
 Aşımı yeyən yoxdur,
 Başıma vuran çoxdur.
 Başımda əkdim alma,
 Böyüdü, oldu dolma.

– Koroğlunun atının OXŞAMALAR
 adı nədir?
 – Qırat.
 – Deyirsən qır at,
 mən də qırım atım.
 (Uşağın qulağından, yaxud burnun-
 dan yapışıb çmahlıca dartır)

Uşaqlardan biri qəfdətən başqasının
 gözlərini əlləriylə arxadan tutub soru-
 şur:
 – Silim, süpürüm?
 Gözləri bağlanan uşaq əgər “süpür”
 desə onun gözlərini çmahlıca sıgalla-
 yırlar - “süpürüllər”, “sil” desə bərk-
 bərk sıxırlar - “silillər”.

Maşın gedir,
 Siqnal verir:
 Bibbb...

Oturmuşdum divanda,
 Gözlərim də tavanda.
 Öz öyümüz döyüldü,
 Birdən qapı döyüldü,
 Elə bildim atamdı,
 Dadımıza çatandı,
 Aşdım gördüm canavar,
 Canavardan qorxum var.
 Yamanca düşdüm dara,
 Başım dəydi divara.
 Divardan bir qaz çıxdı,
 Balacaydı, arıxdı.
 Üzü-gözü qarqara,
 Adın qoydum Tamara,
 Bağa buraxdım qazı,
 Yedi, şişdi qarqızı.
 Qazımı aldatdılar,
 Hində yumurtdatdılar.
 Tısbəğayla qurbağa

Getdilər oynamağa.
 Tısbəğə yolda durdu,
 Qurbağa topu vurdu.
 Yumarlandı tısbəğə,
 Xumarlandı qurbağa.
 Tısbəğə küstü, getdi,
 Qurbağa qur-qur etdi.

Babam, atam davada,
 Gözüm qaldı havada.
 Havada ulduz gözdi,
 Hitlerin başın əzdi.
 İt, it, it, it Hitler,
 İtin başını bitlər.
 Bitin sanın itirdi,
 Öz işini bitirdi.
 İşi dana otarmaq,
 Danaları çox axmaq.
 Ham, ham, ham, ham Hitler,
 Canına qadam Hitler.
 Hitlerin başı boşdu,
 Dilindəki, ham, hoşdu.
 Dilinə biz sox, duzda,
 Atamız tankımızda.
Tankımız “xoda” düşdü,
Hitler “.....” düşdü.
“.....” yolu dərinə,
 Hitler üçün sərindi,
 Sərin yerlər iyildi,
 Hitler canı piylidi.
 Piyin əridər, satar,
 Başını atar, yatar,
 Ham, ham, hamıldar,
 Qam, qam, qamıldar.

Üşüdü, ha üşüdü,
 Dağdan alma daşdı.
 Almalarımı aldılar,
 Məni zulma saldılar,
 Mən zulumdan bezaram,
 Dərin quyu qazaram.
 Dərin quyu beş keçi,
 Hanı bunun erkəgi?

Erkək qaya başında,
 Qayanın ağ daşında,
 Hay elədim gölmədi,
 Çiriş verdim yemədi,
 Çiriş qazanda qaynar,
 Qənbər baxçada oynar.
 Qənbər getdi oduna,
 Qarğı batdı buduna,
 Qarğı dimə, qamışdı,
 Baş barmağı gümüşdü.
 Gümüşü verdim tata,
 İstədi ucuz sata,
 Tat mənə darı verdi,
 Rəngini sarı verdi,
 Darını səpdim daşa,
 Qurutdum, atdım quşa,
 Quş mənə qanad verdi.
 Elə bildim at verdi.
 Qanadlandım uçmağa,
 Haqq qapısını açmağa,
 Haqq qapısı kilidli,
 Üstü birəli, bitli.
 Kilid baba elində,
 Baba İnan yolunda,
 İnan yolu dərbədən,
 Üstündə meymun gözər.
 Meymunun balaları
 Tutubdu qalaları.
 Qalada hey ağladı,
 Ürəyimi dağladı,
 Ürəyim oldu bumbuz,
 Banladı iki xoruz,
 İki xoruz savaşıdı,
 Biri qana bulaşıdı,
 Qan getdi, çaya düşdü,
 Çaydan göyərçin uşdu.
 Göyərçin Alapaça,
 İstədi qanad açma,
 Onu vurdu bəy oğlu,
 Zalım oğlu, zay oğlu,
 Ürəyi, qəlbi taxta,
 Qan qussun laxta-laxta.

Çörəyimiz təndirdə,
 Dirəyimiz kəndirdə.
 Kəndirəmiz boxçata,
 Təndirəmiz bağçada.
 Baxçalarımız axçada,
 Boxçalarımız taxçada,
 Axçalarımız cibdədi,
 Taxçalarımız dibdədi.
 Cibdə yekə bir deşik,
 Dibdə iki şir, pişik.
 Deşiyi bağladılar,
 Pişiyi dağladılar.
 Bağlanan şey ilandı,
 Dağlanan şey yalandı.
 İlanlar ipə döndü,
 Yalanlar sapa döndü.
 İpi belə bağladım,
 Sapım itdi, ağladım.
 Beldə kəmə qızıldı,
 Adım aya yazıldı.
 Qızıl-mızıl deməkdən,
 Yalan-palan yeməkdən,
 Ağzıma qıfıl vurdum,
 Diyin kimləri yordum?
 Həsənbəyin kor atı,
 Getdi, dərdə yatdı.
 Dərdədən durğuzdular,
 Quzğuna yetirdilər.
 Quzğunun balaları
 Cinkir-minkir eylədi.
 Nə üstə? Arpa üstə.
 Arpa hardan taparam,
 Bəy qızınnan qaçırıram.
 Bəydən bəyə nə düşər?
 Arpa üstə quş düşər.
 Quşu vurub uçurdum,
 Yeddi dövrə keçirdim.
 Yeddi dövrə baqqalı,
 Süpürgədən saqqalı.
 Saqqal getdi oduna,
 Qarğı batdı buduna,
 Qarğı deyil, qəmişdi,

BƏNZƏTMƏLƏR

Dibdə iki şir, pişik.
 Deşiyi bağladılar,

İlanlar ipə döndü,
 Yalanlar sapa döndü.
 İpi belə bağladım,
 Sapım itdi, ağladım.
 Beldə kəmə qızıldı,
 Adım aya yazıldı.
 Qızıl-mızıl deməkdən,
 Yalan-palan yeməkdən,
 Ağzıma qıfıl vurdum,
 Diyin kimləri yordum?

Həsənbəyin kor atı,
 Getdi, dərdə yatdı.
 Dərdədən durğuzdular,
 Quzğuna yetirdilər.
 Quzğunun balaları
 Cinkir-minkir eylədi.
 Nə üstə? Arpa üstə.
 Arpa hardan taparam,
 Bəy qızınnan qaçırıram.
 Bəydən bəyə nə düşər?
 Arpa üstə quş düşər.
 Quşu vurub uçurdum,
 Yeddi dövrə keçirdim.
 Yeddi dövrə baqqalı,
 Süpürgədən saqqalı.
 Saqqal getdi oduna,
 Qarğı batdı buduna,
 Qarğı deyil, qəmişdi,

Beş barmağım ALQIŞ-LAYLALAR

Mahmud yanında oy-
 gümüşdü.
 Mahmud getdi oduna,
 Qarğı batdı buduna,
 Qarğı uzun qamışdı,
 Baş barmağı gümüşdü.
 Gümüşü verdim kora,
 Kor mənə qanad verdi,
 Qanadlandım uçmağa,
 Haqq qapısını açmağa,
 Haqq qapısı kiliddi,
 Kilid babam Validdə,
 Babam da gör yolunda.
 Görün yolu sərbəsər,
 Üstündə ayı gözər.
 Ayının balaları
 Orda havayı gözər.
 Yarım gül-çiçək qoxur,
 Bacım var corab toxur.
 Məndən kiçik qardaşım
 Tanrı kəlamın oxur.

Çayın suyun içərlər,
 Yaşıl otu biçərlər.
 Otlardan nəyim olsun?
 Kətan gedib gölmədi,
 Baş yaylıq göndərmədi.
 Yaylığın ucu qara,
 Göndərdim çobanlara.
 Çobandır allı qardaş,
 Allı-marallı qardaş.
 Qardaş düşdü kəməndə,
 Suyu buraxdım bəndə,
 Su, haraya gedirsən?
 Qələndərin kəndinə,
 Qələndərin qızdarı,
 Çatma-çatma qaşları.
 Qaş, gözü üzüldü,
 Yaylaqlara düzüldü.
 Yaylaqlardan gəlincə,
 Yarı canım üzüldü.

QARĞIŞ-LAYLALAR

Əlim, əlim, kərənək,
 Gildən çıxan kərənək.
 Kərənəyin içinə,
 Süleymanın saçına.
 Getdim Hələb yoluna,
 Saldım, soldum soluna.
 Hələb yolu cəm bazar,
 İçində meymun gözər.
 Meymun məni qorxutdu,
 Qulaqların sağırtdı.
 Sağım, solum sarımsaq,
 Salla bunu, çək hunu *.
 A testi, testi, testi,
 Vurdum gilani keşdi.
 İki xoruz dalaşdı,
 Biri qana bulaşdı.
 Qan getdi çaya düşdü,
 Çaydan bir sərçə uşdu.
 Sərçə budağa qondu,
 Budaq bir deyil, ondu.

Mindim bozun boy- **İNAM VƏ E'TİQADLARLA** Yağı nənəm apardı,
nuna, **BAĞLI LAYLALAR** Nənəmdə qoğal vardı.
Sürdüm Xaldan yo- Qoğalı verdi mənə.
luna. Mən verməm ondan sənə?
Xaldan yolu buz bağlar,
Dəstə-dəstə gül bağlar.
O gülün birin üzəydim,
Saçlarım düzəydim.
Qardaşımın toyunda,
Sağa, sola süzəydim.

Çöldə kimlər dincəlidir?
İki araba gəlir.
Təkərləri qırmızı.
Birində əmin qızı,
Birində də öz yarım,
Düşüb girsən qoluma,
Xəlvət yerə aparım.
Salam verdim almadı,
Mısmırığın salladı.
Getdim qızı görməyə,
İt başladı hürməyə.
Dədəsi zalım oğlu **BƏSLƏMƏLƏR** Buzovu yeyib qarğa,
Durdu ağac qapmağa. Gedirdi yorğa-yoğa.
Anası yaxşı adam,
Başladı yumşaltmağa.
Məni suya yolladı,
Qıza baxmağa qoymadı.
Canım cəzana gəldi,
Toy oldu, iş düzəldi.

Gəlirdi qoyun başı,
Başa atdım bir daşı. **ŞİKAYƏT-LAYLALAR** Oturmuşdum üz-üzə,
Daş getdi yardı başı, Qarışmışdı düz düzə.
Baş da qayırdı daşı.
Daş toxundu burnuma,
Burnumnan da qan cuma.
Qanı torpaq itirdi,
Torpaq bir ot bitirdi.
Otu verdim qoyuna,
Qoyunda bax oyuna.
Qoyun: "məni sağ", didi,
"Südümdə var yağ", didi.

Gün gəldi yana-yana,
Üzük düşdü bir yana.
Üzüm suyun içərlər,
Məxmərdən don biçərlər.
Məxməri donum olsun,
Gəlməsəm sonum olsun.
Sən gedənnər gəlməsin,
Ağ yaylıq göndərməsin.
Yaylığın ucu qara,
Kim örtsə, düşər dara.
Qaralı, ağı qardaş,
Şaxlı-budaqlı qardaş.

Səlli tutdu sağsağan,
Yağlı fətir, göy soğan.
Axsaq dovşan, qurd qovdu,
Bu necə gözəl ovdur?

Kərtənkələ mal satdı,
Sərçə tərəzi tutdu.
Camiş başım qıxdırdı,
Dəlləyi çarıxdırdı.
Gəlin bacı,
Dili acı,
Hürməyi itin,
Saçları bitin.

Tüttəyimi çalardım,
Gördüm gəlir canavar,
Yumruq vurub öldürdüm.
Başı dəydi divara,
Özü qaldı avara.
Divardan bir qız çıxdı,
Adın qoydum Tamara.
Tamar, Tamar, tat qızı,

Erməni "saldat" qızı.
Qızın burnun dişlədim,
Türməyə düşüb, işlədim.
Çıxdım ordan on ilə,
Qız görüb gəldi dilə.
– Gəl dişlə hər yerimi.
Dedim: soyarlar dərimi.
Gəldim səhər öyümüzə,
Baxdım sarı göyümüzə.
– Nənə, nənə, ay nənə,
Lom, lapatka ver mənə.
– Bala, nəyinə gərək?
– Yer qazım, sən ağac
ək.
– Kiminçün?
– Özümçün.
Ev tikim, sən arvad al,
Yoxsa getdim, salamat qal.

Əlimi bıçaq kəsirdi,
Dəstə bıçaq kəsirdi.
Yağ gətirin yağlayax,
Bal gətirin - ballayax.
Dəsmal gətir - bağlayax.
Dəsmal dəvə boynunda,
Dəvə Şəki yolunda.
Şəki yolu buz bağlar.
Gül üstə bülbül ağlar,
Dəstə-təstə gül bağlar.
Gülün birin üzəydim,
Tellərimə düzəydim.
Qardaşımın toyunda,
Oturub, durub süzəydim.

Ay qıza, qıza,
Nərgizə!
Cehizi götü,
Gə bizə.
Bizdən gedək Təbrizə,
Təbriz xarab olub, gəl,
Dəmir daraq olub, gəl.
Dəmirçinin qızları,
Yolda qaldı gözləri,

Günəş gözün açanda,
Sübh şəfəqin saçanda,
İgidlər yel atında,
Sevdanın qanadında.
Dəmirçinin bağında,
Qızların otağında.
Ay qıza, qıza,
Nərgizə!
Cehizi götü,
Gə bizə.
Apardılar Təbrizə.

QURBANLAR

PIŞIK*

Şir əl çəkib belimə,
Kim yapışar əlimə?
Arxam yerə qoyulmaz,
Dərim bərkdir, soyulmaz.
Yük üstü yaylağımdır,
Təndir üstü qişlağımdır.

ACITMALAR (Dolamalar)

Ay Pəri, Pəri,-
Bir sümük, dəri,
Gəlirdi bəri,
Yoxdu xəbəri,
İtə daş atdı,
Palçığa batdı,
Bizə naz satdı,
Yıxıldı, yatdı.

Dursun dursun,
Boynun bursun,
Dalda dursun,
Tələ qursun,
Bir göz vursun.
Ay Dursun ,Dursun,
İtin qudursun.

Fatma, Fatma,
Təpik atma,
Yolda yatma,
Suya batma,
Şimi satma.

Yolumu kəsmə, kəsmə,
Yarpaq tək əsmə, əsmə,
Gəl məndən küsmə, küsmə.

Ay Sona, Sona,
Qal yana, yana,
Biz aldıq dana,
Tez saldıq dama.

Məkkə, Mədinə,
Çıxdılar tinə,

DİLAÇMALAR Məkkə sataşdı,
Küsdü, dalaşdı,

Yaman dil aşdı,
Mədinə qaşdı,
Gəzdi, dolaşdı,
Möhrədən aşdı,
Təndirə düşdü,
Qıçları bişdi,
Görən, nə işdi?
Hamı gülüşdü
Məkkə sürüşdü,
Hovuza düşdü,
İtlər hürüşdü,
Görən, nə işdi?

Gəlin verər qaymağı,
Vurram otə caynağı.
Düzdə gəzmək bilirəm,
Suda üzmək bilirəm.
Mən muncuğu götürürəm,
Fatma qıza yetirirəm.

Həsən, Həsən,
Quyruq kəsən,
Qorxan, əsən,
Di görüm nəsən?

Əhmədağa,
Girdi bağa,
Bir quş vurdu,
O da qurbağa.

Səlim, Səlim,
Yuyum əlim,
Mən sizə gəlim.

Ay Rza, Rza,
Gəl yaza-yaza,
Çıx bizim qoza,
Bax ördək, qaza.

Qəmər, Qəmər,
Bəldə kəmər,
Məmə əmə.

ÖYRƏTMƏLƏR Lal Adilə,
İldən-ilə,

Gəldi dilə,
Düşdü gölə,
Az qaldı ölə.

A Nazlı, Nazlı,
Başı qapazlı.

Ay Qasım, Qasım,

Ay pota Məsmə, Məsmə,

Qulağın asım,
Ayağın basım.

Ay Roza, Roza,-
Mindi xoruza,
Getdi bazara,
Aldı gitara,
Musiqi çaldı,
Nənə oynadı,
Baba qoymadı,
Nənə toxudu,
Baba oxudu,
Roza naz satdı,
Yıxıldı, yatdı.

Gedirdi Məlik,
Əlində ərik.
Yıxıldı Məlik.
Dağıldı ərik.
Ağlama Məlik,
Alaram ərik.
Ağladı Məlik,
Almadım ərik.

Anam getdi pambığa,
Bizi qoydu sandığa.
Sandıq üstə sarımsaq,
Kəs, səsini qurumsaq.

– Gəl gedək bizə,
Çay verim sizə.
– Qəndiniz yoxsa,
Getdim evimizə.

Ay arıq oğlan,
Çəpərdən boylan.
Qoy qızlar görsün,
Dərdinnən ölsün.

Balıq, balıq olaydım,
Bankalara dolaydım,
Müəllimim gələndə,
Mən yanında qalaydım.

Dadaş mənim dayımdı,
Ağaca çıxan ayımdı,
Getdim gördüm yatıbdı,
Burnu bala batıbdı.

Rus dili müəllimi Roziçka
Sözü deyər “toçka-toçka”
Sinfə qurbağa gətirdik,
Qışqırdı:
– Oy, “mamıçka”!
Mahirlə Tahir qardaşdılar,
Zahirlə yoldaşdılar.
İtlər Zahiri qapanda
Onu qoyub qaçdılar.

ÖCƏŞMƏLƏR Baxcamızda yattırdım,
Taxtabiti tapırdım.

Xalaların ağzına
Bircə-bircə atırdım.

Əli, Vəli, Lütvəli
Qoltuğunda dəftəri.

Ay Hüsniyyə, Hüsniyyə,
Ağzın aç əsniyyə,
At tək niyə
Kişniyyə?

Məşədən ayı gəlir,
Bizə bir dəyi gəlir,
Mollanın tayı gəlir.

Əli gəlir yol ilə,
Cibi dolu pul ilə.
Əli pulu neynədi?
Saqqıza verib çeynədi.

Zibeydə çöldə,
Ayağı göldə.
Başı dumanlı,
Köhnə tumanlı,
Əli süpürgəli,

Saçı sirkəli,
Yanı itdi,
Yaxası bitdi.
Fənadı sonu,
Neynirəm onu?!

Fatma, Tükəzban,
Zibeydə bir can,
Tükəzban deyər,
Fatma hey yiyər.
Fatma, Tükəzban,
Qarıxdı hər yan,
Kişnədi göylər,
Dağıldı öylər.

Tükəzban yatır,
Qız dimə, qatır,
Xor-xor xoruldar,
Gur-gur guruldar.
Gözləri kişmiş,
Yanağı bişmiş,
Əlləri fətir,
İstəyir xəlbir.
Ayağı kəndir,
Nəfəsi təndir,
Dili bir ərşin,
Burnu bir sacin.
Ömrü axırdı,
Axırı naxırdı,
Belə söylərəm,
Onu neylərəm.

Fatma təndərdə,
Əl-ayağı kəndirdə.
Fatma biçində,
Qan-tər içində,
Cırıqdır donu,
Neynirəm onu?!

Mustafa, ay Mustafa,
Yolda duran aftafa.

Keçəl, keçəl, daz keçəl,

Hər yanda pırvaz keçəl.
Qış gəlib qurtarmasın,
Budu gəlir yaz, keçəl.

Keçəl, keçəl mərəndi,
Qolları düymələndi,
Eşitdi saçlı gəlir
Başına kül ələndi.

Həsənağa,
Doldu yarağa,
Mindi ulağa,
Sürdü bağa,
Bir quş vurdu,
O da qurbağa.
Verdi qonağa,
Qonaq yemədi,
Saldı yağa,
Bizə vermədi.
Yedi qurbağa,
Düşdü yatağa.

DÜZGÜLƏR

Gəlirdi Səfi,
Əlində dəfi.
Səfi yıxıldı,
Dəfi cırıldı.
Ağlama Səfi,
Alaram dəfi.

UŞAQ OYUN-TAMAŞALARI BACI-BACI, yaxud “QARA PIŞİK”

İki dəstə uşaq üz-üzə dayanır.

Birinci dəstədəkilər:

– Ay bacı, hey!

İkinci dəstə:

– Hey.

– Oralarda xoruz varmı?

– Var.

– Kişdə gəlsin bura.

yoxsa göndərrəm görə.

– Kişdiyirəm getmir.

– Vur, qıçı sınısın.

Axmaqlığından utansın.

– Vurdum, sınımadı.

Qızardı, amma utanmadı.

– Bir də vur, sındır,

Sümyünü göndər.

Ətini saxla...

– Ay bacı, hey!

– Hey.

– Suya gedirəm, xoruzun ətinnən
maa da saxla.

– Sən gələndə kəsib payını göndər-
rəm...

– Ay bacı, hey!.

– Hey.

– Mənim ət payım hanı?

– Qab üçün evə baş vurdum. Gəl-
dim, gördüm, ala pişiknən, qara pişik
hamısını yiyib.

Hər iki dəstənin uşaqları bir ağız-
dan qışqırırlar:

– Vay, ala pişiknən, qara pişiyi ax-
taraq, ətimizi qarından çıxaraq.

Uşaqların hərəsi bir tərəfə qaçıb pişik axtarmağa başlayırlar. Pişiyi birinci tapan dəstə oyunu aparmış olur.

BEL ÜSTƏ KİMİN ƏLİ

Oyunu adətən qışda - qar, yağış yağanda, soyuqlu, güləkli havada ələ ayaq eşikdən yıxılarda oynayırlar. Uşaqlar isti otaqların birinə çəkilib darıxmasınlar deyər tamaşa, şəkiliblərin dili ilə desək, “hoqqa” çıxarırlar. Sırayla yan-yanə oturub ayaqlarını uzadırlar. Sayçı ortada durub oyunçuları müəyyənləşdirir. Sanama söyləyir, axırıncı söz kimin üstündə qurtarsa, o “canını qurtarmış” sayılır.

Sayçı oxuyur:

Hoppan, huppan,
Yarı, yırtıl,
Su iç qurtul.
Əmirqulu,
Döy nağara,
Çıx qırağa.

Sayçı o qədər sayır ki, bir nəfər qalır. Onu uzadırlar üzü aşağı palazın üstünə, tələb edirlər ki, əlləriylə gözlərini qapasın. Sonra “qırağa çıxan” uşaqlardan biri yumruğunu qoyur bu oyunçunun belinə. Oxuyurlar:

Əl üstə kimin əli?
Əlim, əlim, kəpənək,
Güldən çıxan kəpənək.
Kəpənəyin içinə,
Süleymanın saçına.

Getdim Hələb yoluna,
Saldım, soldum soluna.
Hələb yolu cəm bazar,
İçində meymun gözər.
Meymun məni qorxutdu,
Dovşan da bir ox uddu.
Qulaqların şəkildi,
Bizdən xəbər bəklədi.
Sağım, solum sarımsaq,
Həbirdə yox qurumsaq,
Bel üstə kimin əli?
Tapsana hu közəli?
(Yaxud:
Durub yaman məzəli)

Uzanan uşaq cavab verir:

– Bel üstə şeytan əli,
Durub Murad məzəli.

Düz tapsa, o, qalxır, adı çəkilən uşaq onun yerini tutur. Səhv desə, hamı bir ağızdan oxuyur:

– Əli əlimdən gəlir,
Əlimin içindən gəlir.
İçinin içinnən gəlir.
İçində də bir noxud,
Onun içinnən gəlir.
Yumruqlar qoşa gəlir.
Sənə tamaşa gəlir.

Bu dəfə uşaq iki nəfəri tapmalıdır. Yənə düz deməsə, onu “cəzalandırırlar”. Ya yüncülcə kötəkləyirlər, ya da eşşək kimi anqırdırlar. Sonra deyirlər:
– Meşədə sən nə görmüsən?
– Meşədə mən qaz (və ya inək, at, ceyran və s.) görmüşəm.
Uşaqlar dırnaqları ilə onun belini

didir və qaz kimi qaçqıldışırlar. Oyun uzun müddət davam edir. Çox hallarda bütün uşaqlar həmin vəziyyətə düşür. Elə ki, kimsə ikinci dəfə palazın üstünə uzanmalı olur, ona bir heyvanın adını qoyurlar. Məsələn, eşşək adını qoyublarsa, oxuyurlar:

Eşşəyim, ay eşşəyim,
Belin olsun döşəyim.
Boynu ala eşşəyim,
Qalma dala, eşşəyim.
Sən gəl bizə qoşulma.
Yükü apar, boş olma.
Palanı ağır eşşək,
Sən bir az anqır, eşşək.

QRD BABA

Bir dəstə uşaq bir-birinin ardınca düzülür. Uca boylulardan, yaxud yaşca böyüklərdən biri lap qabaqda durub Baş çoban olur. Axıra düşən “Alabaş” rolunu üzərinə götürür. Uşaqlar bir-birilərinə tuturlar. Püşkatma yolu ilə bir nəfəri də qurd seçirlər. O, dəstədən kənarında özünə bir yer tapır. Qurdla Baş çoban arasında belə bir söhbət başlayır.

Qurd deyir:

– Çoban qardaş, hey!
– Hey.

– Toynan gəlim, vaynan?
– Toynan.
– Atdı gəlim, piyada?
– Atdı.

Əgər Baş çoban əksinə desə, qurd ağlayıb-sızlayır.

– Neçə gündür ağzıma yemək dəymir, ayaqlarımda taqətim qalmayıb, - diyib ağır yerləşə gəlir.

Dialoqda qarşı tərəfdən “toynan gəlmək” tələb edilsə, qurd bir ayağını qaldıraraq hoppana-hoppana, oxuyub oynaya-oynaya uşaqların - qoyunların üstünə cumur. Bir-birilərinə bərk yapışmış uşaqlardan kimi ayıra bilsə, özü ilə aparır - guya qoyun tutub. Ayıra bilməsə, sakitləşib Baş çobana yaxınlaşır, əlindəki balaca çubuğu verir:

– Al, dədəm göndərib, deyib habı yağlı qəlyanı çəksin.

Sonra gəldiyi kimi geri qayıdır.

Baş çoban həmin çubuğu qəlyan əvəzi ağzına aparıb guya çəkirmiş kimi sümürüb, yanındakına ötürür, belə-belə lap axırıncı uşağa çatır. Alabaş çubuğu ağzında saxlayır.

Qurdla Baş çoban arasında yənə həmin söhbət olur. Qurd habı dəfə başqa şey götürür:

– Dədəm diyib hu yağlı dürməyi yisin.

Baş çoban lavaşın içində dürmələnmiş pendirdən, yaxud halvadan bir dişdək qopardıb o birinə ötürür. Çox vaxt alabaşa çatmır. O da yanındakı uşağı dişliyir.

Bu hərəkətlər bir neçə dəfə təkrarlanır. Hər dəfə qurd uduzanda Baş çobana bir şey verib canını qurtarır.

Axırıncı gəlişdə deyir:

– Dədəm diyir, çoban bir qoyun götürüb bizə qonaq gəlsin.

Baş çoban cavab verir:

– Get, dədənə dinən, gələn də, si-fariş gətirən də qələt eliyir.

Qurd gedib təzədən qayıdır. Diyir:

– Dədəm sənnən küsütdü, diyir ki, hayındı həblə oldu, hunda yağlı qal-yanımı geri versin.

Baş çoban yanındakını göstərir:

– Məndə deyil, verdim huna.

O da o birisini nişan verir:

– Mən də verdim huna.

Beləcə növbə Alabaşa çatır. O, dişlərini qıcıdıb diyir:

– Atamla qardaşlarımın yanında əyilib su içirdim, düşdü kor quyuya. Get çıxart. Hunnar quyunun ağzında səni gözləyirlər.

Qurd gedib həmin qaydada yenə qayıdır. Baş çobandla aralında eyni söhbət təkrarlanır. Qurd diyir:

– Dədəm didi: Baş çoban mənim lavaş dürməyimi qaytarsın.

Baş çoban cavab verir:

– Dürməyin bir tikəsi qarnımda yeddinci dağ aşır.

İkinci uşaq diyir:

– Bir tikəsi də mənim qarnımda altıncı dağ aşır.

Beləcə növbə ilə tikələrin beşinci, dördüncü, üçüncü, ikinci və birinci dağı aşdığı bildirilir.

Qurd diyir:

– Mən də qarnınızı yarıb götür-rəm.

Baş çoban Alabaşı köməyə çağırır:

– Həbi qurddan bizi xilas elə.

Alabaş diyir:

**Yeməyənin lavaş dürməyini,
Görməyəcəksiz hümməyini.**

Qurd qoyunları arxasız, köməksiz görüb diyir:

**Hu yana qaçaram,
həbi yana qaçaram,
Alabaşsız qoyunun birini qapıb qaça-ram.**

Qurd qəflətən uşaqlardan birini tutur. Baş çoban da ho uşaq-qoyunun qolunna yapışib mane olmağa çalışır.

Oyun zamanı uşaqların bir-birinin çuxasının ətəyini dartmağa, yaxud qurdun onları tək halda yaxalamağa ixtiyarı yoxdur. Yalnız dəstə şəklində əl-ələ yapışib durduqları zaman güc vasitəsilə qopara bilər.

Qurd tutduğu uşaqları bir kənardə yerləşdirir.

Həbi vaxt hu uşaq diməlidir:

**Ağ daş, qara daş, Alabaş,
Gəl ol mənə yoldaş.
Nənəm saa qoğal verər,
Babam saa sığal verər.**

Alabaş yenə işə qarışmır. Diyir:

**Yemədim dürməkdən,
Bezdim ac qarnına
Ömür, gün sürməkdən.**

Qurd qoyunların axırına çıxır. Meydanda bir Baş çoban qalır, bir də Alabaş.

Baş çoban qurda yaxınlaşır:

– Ay qurd baba, bizim qoyunları

görməmişən?

Qurd uşaqları arxasında gizlədib diyir:

– Mələşə-mələşə həblə getdilər.

Baş çoban onun göstərdiyi səmtə gedəndə qurd arxadan səslənir:

– Yox, yox, hurda zəhərli ilan var. Bax elə getdilər. **PIŞİK***

Qurd Baş çobanı bir neçə dəfə aldadır:

– Yenə düz getmirsən, hurda ayı var.

Baş çoban yorulub oturur. Axırda qoyunlar hamısı bir ağızdan mələşməyə başlayırlar. Alabaş rəhmət gəlib onlara köməyə gəlir. **ACITMALAR** Qurdla qapışır. Bir tərəfdən **(Dolamalar)** Baş çoban, bir tərəfdən Alabaş qurdu kətləyib qovurlar. Qoyun-uşaqlar mələşə-mələşə Alabaşla Baş çobanın yanına gəlirlər. Alabaşa hərə bir hədiyyə (şirni, qoz, fındıq, qoğal və s.) verir.

AT BAŞI

“At başı” oyununda yeddi uşaq iştirak edir, hərəsinə bir heyvan adı verilir: at, tülkü, canavar, ayı, pələng, dovşan və sərəçə. Oyunun maraqlı qurulması və canlı keçməsi üçün onlar bəxtlərinə düşən heyvanın, quşun hərəkətlərini təqlid edir, səsinə yamsılayırlar. Oyun nağılvari bir hadisə üzərində qurulur: meşədəki heyvanlar əl-bir olub ev tikirlər, ancaq bünövrə qoymaq yadlarından çıxır. Belə ki, ortada bir nəfər başına at başı maskası keçirib əlində uzun ağac tutur və o

biri uşaqlar yan-yanə durmaqla onun ətrafını hasara alırlar. Balaca sərəçə gəlib içəri girən kimi ev uçuur.

Oyunda iştirak edən heyvanların bir qismi yurtçılardır: canavar, tülkü, ayı və pələng. Dovşanla at isə sakit, xeyirxahdır. Buradan belə bir sual doğur: ziddiyyətli xarakterə malik heyvanların bir yuvada yaşaması mümkündürmü? Heyvanların dostluğu möhkəm olmadığı kimi, qurduqları ev-yuva da tükədən asılı vəziyyətdədir. Balaca sərəçənin dama qonmasını ev davam gətirmir. Beləliklə, bu nağılvari hadisəni uşaqlar səviyyələrinə uyğun şəkildə səhnələşdirirlər.

İlk-əvvəl At başı rolunu oynayan uşaq kişnəyə-kişnəyə meydana girir, lap mərkəzdə başını sinəsinə doğru əyib yerə çömbəlir, oxuyur: **– Burda bir At başı var,
Nə hündürdür, nə alçaq.
At başı yuva qurar...**

Sonra başqa heyvanları təmsil edən uşaqlar növbə ilə bu nəğməni bir qədər dəyişdirib oxuya-oxuya meydana-”səhnəyə” daxil olurlar, icazə istəyib At başına yanaşırlar, ona yuva qurmaqda kömək edirlər. Hər heyvan bir divarın yerini tutur.

Bu zaman hərə bir cür öz məharətini göstərir. Tülkü rolunu oynayan uşaq hiyləgərəcəsinə gülə-gülə gəlir:

**Burda bir at başı var,
Nə hündürdür, nə alçaq.
Birdən bir tülkü gələr,**

At başına yanaşar.

Ayı-uşaq mayallaq aşır:

– **Burda bir At başı var,
Nə hüdüdüdür, nə alçaq.
Tülküdür ona dayaq,
Ayıdır ona dayaq.
Birdən bir dovşan gələr,
Burda üç divar görər,
Ora yapışmaq istər.**

Beləcə, uşaqlar heyvan cildində meydana daxil olurlar və At başının - ev sahibinin razılığı ilə ona qoşulurlar. Uşaqlar meydanın ortasında bir-birinə söykənib yuva düzəldirlər. Oyunun sonu daha maraqlıdır. Sərçə-uşaq civildəyə-civildəyə, qollarını oynada-oynada At başına yanaşır, canavarı, dovşanı, tülkünü, pələngi, ayını və atı “bir damın altında” görüb təəccüblənir, onlara qoşulmaq həvəsinə düşür:

– **Burda bir At başı var,
Nə hüdüdüdür, nə alçaq.
Canavar, pələng, ayı,
Hamısı ona qonaq,
Tülkü ona yanaşar,
Dovşan ona yanaşar,
Böyük yuva düzələr,
Birdən bir sərçə gələr,
Bu yuvada dincələr.**

Sərçə At başına müraciət edir:

– Qonaq gəlmək olar?

At başı cavab verir:

– Onsuz da yerimiz darısqaldır, sən gəlsən yuvamız dağılar.

Sərçə onun e'tirazına baxmır, bir

neçə dəfə dövrə vurur, qollarını böyrünə çırpır-guya qanad çalır, civildəyir, hoppanıb-düşür, sonra başını əyir, cəld bir hərəkətlə uşaqların arasında “yuvaya” soxulmaq istəyəndə hamını aşırır-”yuva” dağılır. Göründüyü kimi, finalda dramatik vəziyyət yaranır: heyvanlar bir-birinin üstünə cumur və dalaşırlar. Bu, oyundan çox tamaşanı xatırladır.

TOXUMSƏPMƏ

Uşaqlar dairə boyu bir-birinin əllərindən tuturlar, sonra boyu yallı gedir, bu mətni oxuyurlar:

**Kim görübdür kəndlilər,
Toxumu necə səpillər?**

Mahnını oxuyub qurtardıqdan sonra uşaqlar bir-birinin əllərini buraxır və guya toxum səpirlər kimi hərəkət edir, oxuyurlar:

**Bax belə, bax belə,
Toxumu belə səpillər.**

Bundan sonra uşaqlar yenə bir-birlərinin əllərindən tutur və dairə üzrə hərəkət edərək mahnının yeni bəndini oxuyurlar:

**Kim görübdür kəndlilər,
Taxılı necə biçillər?**

Bu iki misralı mahnı qurtardıqdan sonra yerlərində dayanır və əlləri ilə taxılın biçilməsini təqlid edər-edər oxu-

yurlar:

**Bax belə, bax belə,
Taxılı belə biçillər...**

Uşaqlar bu qayda üzrə kəndlilərin əkinçiliklə bağlı bütün fəaliyyətini göstərir və hər işi uyğun nəğmə ilə müşayiət edirlər:

– **Kim görübdür kəndlilər
Taxılı necə döyürlər?
– Bax belə, bax belə,
Taxılı belə döyürlər.**

Oyun maraqlı sonluqla bitir:

– **Kim görübdür kəndlilər
Necə şənlik edillər?**

-deyə uşaqlar soruşur və çalıt-oxumağa, oynamağa başlayırlar, hər nəğmənin axırında nəqarət kimi bu sözləri təkrar söyləyirlər:

– **Bax belə, bax belə,
Belə şənlik edirlər.**

ƏNZƏLİ

Ənzəli geniş yayılmış xalq uşuq oyunlarımızdandır. Şəkildə bu gün də məhlələrdə toplaşır bu oyunla əylənən uşaqlara rast gəlmək mümkündür.

Oyuna püşq atmaqla başlayırlar, bə'zən sanama söyləyirlər:

**İynə-iyne
Ucu düymə....**

**Motal-motal,
Tərsə motal....**

**Bir, iki - bizimki,
Üç, dörd- qapını ört.
Beş, altı- daş altı,
Yeddi, səkkiz- Firəngiz
Doqquz, on-qırmızı don**

Püşkdə uduzan belini aşağı əyir. Yerdə qalan oyunçular üç-dörd addım aralıda sıraya düzülür. Növbə ilə əylənin belindən tullanırlar. Oyunçular hər dəfə aşağıdakı sözləri deyir və dediklərinə əməl edirlər.

Birinci dəfə tullananda:

Ənzəli, ay ənzəli...

İkincidə:

Xan əkbəri.

Üçüncüdə:

Xoruz banladı: qu-qulu-qu!

Dördüncüdə:

Yanbız əzərlər.

Beşincidə:

Taxta çıxarlar.

Bu zaman oyunçu soruşur:

Minim, düşüm?

Əylən:

“Min və Ya düş”-deyir

Oyun beləcə davam edir.

- Əl, üst, baş dəyməsin.
- Tayəl keçərlər.
- Papaq qoyarlar.

Axırda hamı əyilənin belinə minməyə can atır, kim özünə yer tapmayıb yerə yıxılırsa, onu “cəzalandırırlar”, qulağını dartırlar, qarşısında tələblər qoyurlar, it kimi hürdürürlər, eşşək kimi anqırdırlar. Kim deyilənlərə əməl edə bilməsə, “əyilən”i əvəz edir.

BƏNÖVŞƏ

“Bənövşə” uşaqlar arasında ən çox yayılan və sevilən oyunlardan biridir. Burada da uşaqlar iki dəstəyə bölünüb yarışa başlayırlar. Dəstələrin başçıları seçilir. Hər iki dəstədəki on-on iki uşaq bir-birlərinin əllərindən möhkəm-möhkəm yapışır.

Başçı dəstədəkilərdən birinə gizləncə “quş” və ya “gül” adı verir. Başçı bu adlardan birini çəkəndə həmin adam yüyürüb o biri dəstədə əl-ələ tutanların arasından keçmək istəyir (bə’zən əks tərəfdə olanlardan birinin həqiqi adı çağırılır). O biri dəstənin qızları bir-birinin əlindən elə bərk tuturlar ki, onların əllərini ayıra bilməsinlər. Əgər gələn oyunçu dəstənin birliyini pozub keçə bilsə, onlardan birini tutub öz dəstəsinə aparır, ayıra bilməsə, keçə bilmədiyi yerdə həmin dəstəyə qoşulub qalır. Sonra oyun beləcə davam edir.

Bu oyunda dəstələrə bölünmüş uşaqların maraqlı deyişməsi verilir:

- | | |
|-----------|---------------------------|
| I dəstə: | – Qıy qılinc, qıy qılinc. |
| II dəstə: | – Qıyma qılinc. |
| I dəstə: | – Ox atdım. |
| II dəstə: | – Oğru tutdum. |
| I dəstə: | – Bənövşə. |
| II dəstə: | – Bəndə düşə. |
| I dəstə: | – Sizdən bizə |
| | Bir qız düşə. |
| | Adı gözəl, |
| | Özü gözəl, |
| | Aysel xanım, |
| | Bu qol üstə. |

Deyişmədə adı çəkilən uşaq-Aysel xanım qaça-qaça gedib o biri dəstənin düzəltdiyi “hasarı” yarmaq istəyir.

“Bənövşə” oyununda bir maraqlı cəhət də özünü göstərir. Əgər adı çəkilən oyunçu rəqib dəstənin “hasarını” keçə bilsə və orada qalsa onda öz dəstəsinin üzvləri ona qarğışlar yağdırırlar:

Yer də haram olsun sənə!
Göy də haram olsun sənə!
Yediyin halva çörək,
O da haram olsun sənə!

QARA QAZAN

Uşaqlar toplaşib iki dəstəyə ayrılırlar. Hər dəstə özünə başçı seçir. Sonra oyunçular üz bəüz durub deyirlər.

Birinci dəstə: – Qara qazan doldumu?
İkinci dəstə: – Doldu da, boşaldı da.
– Çomçə oldumu?
– Oldu da, boşaldı da.
– Toyuna gələk, yasına?
– Toyuna.

Birinci dəstə çalıb oynaya-oynaya o biri dəstəyə qarışır. Uşaqlar böyüklərin toy adətlərini başa düşdükleri şəkildə icra edirlər.

Sonra hər şey təkrarlanır. Bu dəfə sonuncu sorğuya başqa cavab alırlar:

Birinci dəstə: – Toyuna gələk, yasına.
İkinci dəstə: – Yasına.

Dəstələr ağlaşma qururlar. Uşaqlar guya saçlarını yolurlar, üzlərini cırırlar, sinələrinə döyürlər. Ağı söyləyirlər.

Əllərini, sifətlərini qara qazanın hisinə bulaşdırırlar.

ÇAMIR-ÇAMIR

Qum, çınqıl, ya da torpaq yığıb balaca tərə düzəldirlər. Ortasına çöp basdırırlar. Uşaqlar dövrə vurub qum topasının ətrafına yığışır və hər kəs “çamır-çayır” deyər-deyər ancaq bir barmağı ilə qumu (çınqılı, torpağı) özünə tərəf çə-

kir. Çöp kimə doğru əyilsə, onu dizi üstə oturdur, gözlərini bağlayır, əllərini onun arxasında bir-birinin üstünə qoyub soruşurlar:

– Əl üstə kimin əli?
Uşaq ardıcıl saymalıdır.
– Muradın əlinin üstə Mahmudun əli,
Mahmudun əlinin üstə Səlimin əli,
Səlimin əlinin üstə Mirzənin əli...
Səvh desə, uşaqlar yerbəyerdən qışqırırlar:
– Yalançı gəlin vuraq.
Hərə bir yandan uşağa çırtma ilişdirir.
Düz tapsa, ondan xəbər alırlar:
– Tövlədə nə olur?
– At.
– Üstünə nə yığılır?
– Milçək.
– Milçəklər necə uçurlar?
– Vizz... vız...
Hamı vızıldaya-vızıldaya göz bəzəli uşağın ətrafına dolanır.
Sonra yenə soruşurlar:
– Dəmirçi dəmiri necə döyür?
– Dakk... dakk...
– Oduncu baltanı necə vurur?
– Dukk..., duk...

Beləcə deyilənlərə düz cavab alsalar oğlanı mükafatlandırırırlar. Oyun bu şəkildə davam edir.

FINDIQ-FINDIQ

Uşaqlar ciblərini fındıqla doldurub bir yerə toplaşırırlar. Hərə özünə bir çala qazır. Fındıqları çalalarda yerləşdirirlər. Sonra aşıq atırlar. Kimin atdığı aşıq “böy” (eninə ayaq üstə) düşsə, o birilərindən bir fındıq udmuş olur. Əgər aşıq dikinə yerdə otursa, onda uşaqlar soruşurlar:

– Tək, yoxsa cüt.
– Cüt (yaxud tək)

Bundan sonra çalalardakı fındıqları sayırlar. Oyunçunun dediyi kimi alınsa, ona hərə bir cüt (yaxud tək) fındıq verir. Aşıq çalalardan birinə düşsə, oyunçu öz fındıqlarını çala sahibi ilə bölüşür.

QAYIŞ-QAYIŞ

Uşaqqlar bir böyük çevrə çəkib ətrafında dövrə vururlar. Çevrənin ortasına bir bel qayışı qoyurlar. Sonra püşk atma, yaxud sanama söyləmə yolu ilə qoruyucunu müəyyənləşdirirlər. Qoruyucu dairənin içərisinə girib “qaladakı ilanı” - qayışı qoruyur. Ona müxtəlif tərəflərdən hücum edirlər. Uşaqqlar dairənin cızığının qırağında durub içəri əyilməli və qayışı götürməlidirlər. Cızığı basan, içəri keçən “əsir” alınır. Çevrənin içərisinə girib qayışı qoruyur. Qayış əldən getsə, qala alınır və çevrədəkiləri “cəzalandırırlar”.

ŞÜTÜMƏ

Uşaqqlar ağaclarını şütüdürlər. Bu oyunu bir neçə mərhələdə yarış şəklinə keçirirlər.

A) Barmaqlarının ucunda dikinə tutduqları uzun ağacla şütüdürlər. Kim uzaq məsafə qətt etsə udmuş olur.

B) Ağacın özünü şütüdürlər - çəmənlər, düz boyu atırlar. Qaçıb ona birinci çatan atmaq hüququ qazanır. Üç dəfə bu işi yerinə yetirən oyunu aparmış olur.

SANAMALAR – OYUN NƏĞMƏLƏRİ

Biri bit,
İkisi it,
Üçü üzük,
Dördü döşək,
Beşi beşik,
Altı alma,
Yeddi yeşik,
Səkkizi sərçə,
Doqquz donquz,
Onu oraq,
Gəlin, gedək,
Həsən kişinin,
Evini yaraq.

Əmim oğlu,
Pulu çoxlu,
Çal nağara,
Çıx qırağa,
Şabalıdı
Qabıqlıdı,
Atı yorğa,
Burnu qarğa,
Gözü dolma,
Dala qalma.

Bir, iki -
Bizimki.
Dəymə, deyil sizinki.
Üç, dörd -
Qapını ört.
Qardaşın olmasın pərt.
Beş, altı -
Daş altı.
Sular axır yeraltı.
Yeddi, səkkiz -
Firəngiz.
Arxda açıbdı nərgiz.
Doqquz, on -
Qırmızı don.

Xoruz quyruğun yon.

İynə, iynə,
Ucu düymə.
Bal ballıca,
Ballı keçİ.
Şam ağacı,
Şatır keçİ.
Qoz ağacı,
Qotur keçİ.
Həppan,
Hoppən,
Yarı,
yırtıl,
Su iç,
Qurtul.

Əmim oğlu,
Üzü buğlu,
Haldurum didi,
Huldurum didim,
Huldurum didi,
Haldırım didim.
Göyə bir ağac atdı -
Qarğı sapı,
Gül budağı.

Motal-motal,
Tərsə motal.
Ay keçər,
Qaymaq atar.
Ağ quşum,
Ağarçınım.
Göy quşum,
Göyərçinim.
Qara, qara,
Durna uçur,
Görən durna
Hara uçur,
Kənbər çırağa.
Vur nağara,

Çıx qırağa.
Ya ondadı,
Ya bunda.
Qara qızın
Qolunda.

Bir, iki -
(Bildirki)
Bizimki.
Üç, dörd -
Qapını ört.
Beş, altı -
Daş altı.
Yeddi, səkkiz
(Qırx səkkiz)
Fırəngiz.
Doqquz, on -
Qırmızı don.

Biri birə,
İkisi yerə.
Üçü üskük,
Dördü döşək.
Beşi bişək,
Altısı alma.
Yeddişi yemiş,
Səkkizi sərçə.
Doqquzu dolma,
Onu oraq,-
Gəlin gedək
Düşmənlərin
Bağrın yaraq.

YANILTMAQLAR

I

Atamdakılardan ata atdım,
Atımdakılardan atama atdım,
Atam aldı, atıma atdı.

Atım addım atdı,
Atam atı aldı.

Atı qov, iti tut,
İti qov, atı tut.

Ala dana bala kəpişlə kəllələşitdi.
Kəllələşdiyindən kəpişin başı ala dananın başıyla başlaşitdi.
Başlaşan başlar başabaş başlaşitdi.

Ay qılquyruq qırqovul!
Gəl bu kola gir, qılquyruq qırqovul.*

Arxın arxasından axtardığımı aradım,
Aradım, axtardım, arxdan, arxasından.
Arxasından arxın aradığımı axtardım.
Arananı arxasından aradım arxın.

Atəş aşı bişirər,
Od bozbaşı bişirər.

Aşbaz Abbas aş asmış,
asmışsa da az asmış.

Aralarında aralıq alındı,
Alınan aralıq aralandı.

Arvaddan arvada ar, ardan ara arvad.

– Ağ balqabaq, boz balqabaq;
boz balqabaq, ağ balqabaq.

– Ay qılquyruq qılqovur,
gəl bu kola gir,
Qılquyruq qırqovul!

– Ay axsaq aşbaz Həsən şah,
aşbazlar aş bişirir,
sən də gəl aş bişir,
ay axsaq aşpaz Həsən şah.

Dəyirmanı girdi köpək,
Dəyirmançı vurdu kötək.
Köpək yedi, köpdü köpək,
Köpək yedi, köpdü köpək.

Sac açmışam,
Bilməmişəm
Yaş asmışam.

Mollanı əmmamələməli, əmmamələməməlimi?

Cümə axşamı gələcəyəm sizə cüməaxşamağa,
cüməaxşamaşsan da cüməaxşamağa,
cüməaxşamaşsan da cüməaxşamağa.

Getdim, gördüm bir bərədə bir bərbər bir bərbəri bər-bər bəyirdir. Didim:
– Ay bərbər, niyə sən bərbər habı bərbəri bər-bər bəyirdirsən?

Didi:

– Habı bərbərin atası bərbər, mən bərbərin atası bərbəri bər-bər bəyirtdiyinə
görə mən bərbər habı bərbəri bər-bər bəyirdirəm. Əgər hu bərbərin atası bərbər
mən bərbərin atası bərbəri bər-bər bəyirtməyəydi, mən bərbər hu bərbəri bərbər
bəyirtməzdim.

Getdim, gördüm bir dərədə yeddi qara, qaşqa, səkil, tərəl çəpiş otlayır. Di-
dim:

– Ay yeddi qara, qaşqa, səkil, tərəl çəpiş, niyə bizim yeddi qara, qaşqa, sə-
kil, tərəl, çəpişin yerini otdayırsan?

Didi:

– Niyə sizin yeddi qara, qaşqa, səkil, tərəl, çəpiş bizim yeddi qara, qaşqa,
səkil, tərəl çəpişin yerini otdayıb? Ona görə biz yeddi qara, qaşqa, səkil, tərəl
çəpişlər, sizin yeddi qara, qaşqa, səkil, tərəl çəpişlərin yerini otdayıyıq.

Bala balaya bala-bala bala didi.
Bala balanı bala-bala bala yedi.
Bağa bax, baxçaya bax,
Bax bağa, bax çaya.

Bala banda bala balaban çaldı.

Qat ipək, qatdanmış ipək,
Çil ipək, çillənmiş ipək.*

Bazarda nə ucuz?
Mis ucuz,
güncə ucuz,*
duz ucuz.

Habı mis nə pis imiş.
Habı mis kaşan mis imiş.*

Bala bula, bula bala,
Buladan balaya,
baladan bulaya.
Bal a, bul a,
Bala adam bal bulur,
balı bulan adama bulur.

Bağa buğa giritdi,
buğa bağa giritdi.

Bağban buğanı bağa bağlayıtdı.
Bağı buğaya bağban bağlayıtdı.
Buğanın bağını bağban bağa bağlayıtdı.

Bu çiti söküm,
Bezdon tikim.
Çovdar çitini
Təzədon tikim.

Qara qaranı qarayla qaralayıtdı.
Qaralanan qara qaradan qaralanıtdı.

Qamış-qəmiş,
qanmış, qanmamış,
qanatmış, qanatmamış,
qanmadığından qanatmağını qanmamış.

Qalada qalan qalada qaldı.
Qalan qalanla qalada qaldı.

Qarmaqarışıqlıqda qara qarışqa qara qışqırıq qopartdı.

Qurd quzuya,
quzu qurda,
quzu quzuya,
qurd qurda,
qurd qurdun quzusuna,
quzu quzunun qurduna quyu qazdı.

Qırx küp,
Qırxının da
Qulpu qırıq küp.

Ay ağ qılquyruq qırqovul,
qara qılquyruq qırqovulu gördünmü?

Həlim aşı toxmaqlansa yaxşıdır,
toxmaqlanmasa?

Çatı gəti çayda tay çataq.

– Cüt dükcə, cüt-cüt dükcə,
üç cüt dükcə.

– Göy cöngə, gömgöy cöngə, dümgöy cöngə.

Ovladıqlarımı ovda ovladım, ovlamadıqlarımı ovda ovlamadım.

Getdim, gördüm, bir taxçada bal,
Bir taxçada qıl,
Bir taxçada zil.
Balı uddum,
Qılı diddim,
Zili, atdım.

Ey qəfəsdəki çil bildirçin qardaş,
Gəl səninlə çil birdirçinləşək,
Çil bildirçinləşsən də,
Çil bildirçinləşməyəcəm,
Çil bildirçinləşməsən də
Çil bildirçinləşəcəyəm.

Dadaş dayı dəyirmanın dalında “dalay-dalay” diyə-diyə durutdu.

416

Səkinə səhər saat səkkizdə su sənəyini suda salıb sındırıtdı. Sənəyini Səki-
nə sınıxçıya saldırtdı. Sınıxçıya Səkinə söyləyirdi:
– Sən sağ, sənəyim salamat, sınıxçı. Sənəyimi sən saldırdın, sınıxçı.

Selpo sədri Sərvinaz səpinçinin saxsı su sənəyini salıb suya cındırdı.

II

Gedim görüm, ciyim gəlin görməsinnən gəlirdi?
Gəlmiytdisə geyim ciyimi də, gəlini də gətirim gəlim.

Aşbaz Abbas - baş aşbaz,
Baş aşbaz - Aşbaz Abbas.

Aşbaz Abbas aş asmış,
Asmışsa da az asmış,
Aşı daşmış,
Başı batmış.

Aşbaz Abbas aş asdı,
Aşı götürdü,
qazı kəsdı,
qazı diddi,
Qazı basdı.

Dadaş dayı dananı damın dalında döyütdü.

Dadaş dayı darvazanın dalında
Dəmiri daşa, daşı dəmirə döyütdü,
“Daday-daday” diyirdi.

Dadaş dayı dəmirçi Daşdəmir dayının damının dalında daşı dəmirə, dəmiri
daşa döyütdü.

Ay qız,
Qızı ver qıza,
Bu qızı tut,
Qızı bələyim, bələməyim.

Ağ çörək, qara çörək,
Ağ çökək, qara çökək,

417

Ağ köpək, qara köpək.

Siz Mollanəsrəddinləşdirilmişlərdənsinizmi?

Çörəyi loxmalama,
Loxmalansan da toxmalama (yəni tələsik yemə).

Koroğlunun yeymiş, deymiş döyüşü.

Dinini dinara dəyişən dəyyus (yaramaz) dindən də olar, dinardan da.

– Get, gör. Görməsən, di gəlsin.

– Getdim. Gördüm. Görmədim.

Didim. Gədəcək.

Gəldi ki, gəlmədi.

Gəlməsiydi, gələrdi.*

TAPMA- CALAR

Ay gedər ha, il gedər,
Gecə-gündüz yol gedər.
Nə dili var, nə ağzı,
Nərildər aslan gedər.

(Su)

Anam atlanıtdı,
Xalı qatlanıtdı,
Quyuq bulanıtdı,
Qum səpələnıtdi.

(Yağış)

Yer altında yaza gedər.

(Su)

Yer altında gümüş kəmər.

(Su)

Gedir, gedir, gözü yox,
Adam deyil, hey qaçır,
Meşə deyil, səs salır.

(Çay)

Göydə doğulur,
Yerdə boğulur.

(Yağış)

Yorğa gedər, tozu yox.

(Su)

Hayındı mindi,
Huyundu endi.
Altı qıçı var,
İki dabanı.

(Tərəzi)

Nağaraçı nağara çalır,
Nə nağarası var, nə çubuğu.
(Ağacdələn)

Sap sapı,
Balta sapı.

(Birə)

Yonaram, gen olar,
Kəsərəm, uzun olar.

(Quyu)

Babamın qara çuxası var,
qatlamaq olmaz.

SANAMALAR – OYUN NƏĞMƏLƏRİ

Cibinin pullarını
cütləmək olmaz. (Göy, ulduzlar)

Üç qardaşın bir papağı.
(Sacayaq)

Alçaq kişi allanıtdı,
Qızılları sallanıtdı. (Zoğal)

İçdiyim benzindi,
Ayağım rezindi. (Avtomobil)

Qayadan qamış sallanır.
(Dəvənin quyruğu)

Birisi bir qız doğutdu,
Nə başı var, nə ayağı,
Hu qız da birin doğutdu,
Başı da var, ayağı da.
(Toyuq, yumurta, cücə)

Bir donum var,
qatlamaq olmaz,
Üstündəki əşrəfləri
cütləmək olmaz.
(Göy və ulduzlar)

Kolun üstündə qarğa,
İçi dolu qorğa. (İtburnu)

Dörd kişi işlər,
İkisi yatar, ikisi durar.
(Ding-çəltikdəyən)

– Qanın niyə quruyub?
– Allah belə buyurub.
(Quyruq)

İki qardaşdı,
yan-yana oturullar,

bir-birini görmüllər. **(Gözlər)** Ataram suya batmaz. **(Kağız)**

Kötüyü göydədir,
budaqları yerdə. **(Günəş və şüaları)**
A dağlar, bir anası,
Hərənin bir anası.
O hansı canlıdı ki,
Yüz bala, bir anası. **(Arı)**

Gündüz gəzir,
Gecə dincədir. **(Günəş)**
Gül deyil, yarpaqları var,
Adam deyil, dili var. **(Kitab)**

Gecə gəzir,
Gündüz dincədir. **(Ay)**
Saqqalı var bir qucaq,
Belində üç-dörd qurşaq. **(Sürüpgə)**

Nə uçur,
Nə yeriyir,
Gecə-gündüz
Yol gedir. **(Vaxt)**
Başı daraq,
Quyruğu oraq.
Tezdən durub
Zəngülə vurur. **(Xoruz)**

Dəniz qırağı dümdüzdü,
Sanasan əllidir, yüzdü,
Oğlu bazara gəditdi,
Anası hələ qızdı. **(Portağal)**
Dırınqo-dırınqo
Gedir bir qıçı üstə,
Gəlir bir qıçı üstə. **(Qapı)**

Sarıdır, zəfəran deyil,
Yazılıdı, Quran deyil. **(Qızıl onluq)**

Bir balaca fit daşı,
Yandırdı dağı, daşı. **(İstiot)**
İlişdi ha, ilişdi,
At boynuna ilişdi.
Toya gələn qonaqlar
Yarpaqsız nə yemişdi? **(Göbələk)**

Dağda tappıltı,
Çayda şappıltı,
Obada fərman,
Kənddə Süleyman. **(Dağ çapan, balıq, it, xoruz)**
Mənə şirin yağ versənə,
Çiçəkli bir bağ, versənə.
Doğmamış inəklərdən
Çalxanmamış yağ versənə. **(Bal arısı)**

Həmişə insana quldur,
Getdiyi, gəldiyi eyni yoldur. **(Qapı)**
Qarabaqara,
Dibi də qara.
Uzaqda min-min çiçək,
Yaxınsa bir ağ ləçək.
(Gecə: göy, yer, ulduzlar və ay)

Adama baxır gülür,
Dindirəndə dinmir. **(Şəkil)**
Başqasının belinə dırmaşır,
Amma təpələri öz yükü ilə aşır. **(Yəhər)**

İki əkiz ananın
Beş cüt balası. **(İki əl və barmaqlar)**

O nədir ki,
İki dəfəyə dünyaya gəlir,
Bir dəfəyə dünyadan gedir. **(Quş)**

Nə döyür,
nə söyür,
Amma hamını ağladır. **(Soğan)**

Uzun qız uzanar,
Özünə paltar qazanar. **(Oxlov)**

Vur başına, sonra otuzdur günün altıda. **(Qoz)**

İynə ucundan baxar,
İstəməyə od yaxar. **(Tüfəng)**

Yumru-yumru yumaqlar
dərə-tərəni oymaqlar. **(Gözlər)**

Bir qarpızda yeddi deşik. **(Baş)**

Bazardan qazan aldım,
Qazana quyruq saldım.
Quyruq qaldı, qazan əridi. **(Ayaqqabı)**

Bizim həyəət gəlmişlər,
Xırda-xırda olmuşlar. **(Odu)**

Quyruğundan yapışıb
Qaranlıq tövləyə salırsan. **(Qaşıq)**

Nə ağzı var, nə dişləri,
Dişləməkdir işləri. **(Gigirtgən)**

Bizim bağda bir bitki var,
Yemək olmur saralanda **(Xiyar)**

Sarı əbası var bunun,
Büzmə yaxası var bunun.
Üstü çöpur, içi dilim,
Gör nə səfası var bunun. **(Limon)**

Özü əyri,
Yolu düz. **(Kotan)**

Özü ala,
Yeri tala.
Para-para,
Qəlbi qara. **(Lələ)**

Gecə dağlar,
Gündüz yağılar. **(Yorğan-döşək)**

Altı haça,
Üstü haça.
İki üzük,
İki qılça. **(Qayçı)**

Biz, biz, biz, idik,
Otuz iki qız idik,
Əzildik,
Büzüldük,
Bir taxçaya düzüldük. **(Dişlər)**

Bu gün çərşənbədir,
Qəlbimə düşən nədir?
Dəryadan tüstü qalxır,
İçində bişən nədir? **(Qəlyan)**

Yeriyir, yeriyir izi yox,
Dərə, tərə, düzü yox.
Yayda, qışda balalar,
Dərisi var, üzü yox. **(Bit)***

Ay gedər,
İl gedər,
Yol gedər
Gecə-gündüz. **(Su)**

Dəryada bir gül bitib,
Adı yox.
Şirinliyindən yemək olmaz,
Dadı yox. **(Uşaq)***

Sarı saqqal!
Uzun hoqqar.
Onu tanımayana
Olsun çaqqal. **(Qarğıdalı)***

Yol içində qazan qaynar.
(Qarışqa yuvası)*

Uzun-uzun dərvişlər
Bizim evə gəlmişlər,
O qədər oynamışlar,
Xurt-xəşil olmuşlar. **(Yağış)***

Atdan hündür, itdən alçaq.
(Yəhər)

Mən baxıram, o qaçır. **(Qulaq)***

Altında qazan qaynar,
Üstündə ocaq yanar. **(Qəlyan)**

O yanı çəpər,
Bu yanı çəpər -
İçində atlı çapar. **(Nehrə)**

Bizim evdə dörd gəlin var,
Dördü də bir boydadır.
(Otağın günləri)

Bu yanı daş,
O yanı daş -
İçində qırx-əlli baş.

(Ev, ya hamam əmsalı)

Altı (bulax) hovuz** içərlər,
Üstü zəmi biçərlər. (Qoyun)

İynə gözünnən baxar,
Cümlə cahanı yaxar. (Tüfəng)

Aya bax axtalanıb,
Qapılar taxtalanıb.
Bazara bir at gəlib,
Beş yerdən noxtalanıb. (Gəmi)

Get Leyli, gəl Leyli,
Qıç üstə dincəl Leyli. (Qapı)

Arada bitib olar çəpər,
Əl uzatsan qanın içər. (Böyürtkən kolu)

Babamın bir öküzü vardı,
uzun-uzun buynuzu vardı.
Yükləsəm yük aparmaz,
Dişləsə ət qoparmaz. (Bit)

Kol dibində
bir qanlı fındıq. (Çiyələk)

Hardan gələr, bilinməz,
Gəlib gözə görünməz.
Gözləri zildən qara,
Səbəb olur ah-zara.
Əlləri topal-topal,
Ayağı para-para. (Əzrayıl)

O nədir ki, hər şeyə yapışır. (Ad)

Qaradı, qənddi, şəkərdi,
İçinə girəndə ətimi çəkəndi. (Böyürtkən)

Bizdə bir kişi var,
Uzun yatışı var. (Çarpayı)

Üstüm qızıl,
Buğdam ağ. (İtburnu)

Ata bax, ay ata bax,
Qızıl yəhər ata bax.
İçi dərya, üstü bulaq,
Ortasındakı oda bax. (Samovar)

Körpü altında dörd düdük.
(İnəyin məmələri)

Başı şabalıd,
quyruğu qayçı. (Qaranquş)

Altı ayda bir qarış,
Bir ayda altı qarış. (Sünbül)

Ərəblər, ha ərəblər,
Ayaqda qıl corablar.
Onu elə qoymaq olmaz,
Əl vuranı xarablar. (Tikan)

Yerdə gəzir,
Suda üzür. (Qurbağa)

Əlim ilə əkərəm,
Dilim ilə biçərəm. (Yazı)

Suyun ortasından tüstü çıxır. (Samovar)

İki dağ arasında
bir yaylıq sərmışəm,
heç qurumur. (Dil)

Kökü göydə,
Budağı yerdə. (Şüa)

Bir qab, iki qarpız,
Biri soyuq, biri isti. (Ay, günəş)

Bazarda satılmır,
Tərəzidə çəkilmir,
Baladan şirindir,

Amma yeməli deyil. (Yuxu)

Əlimnən əkdim,
Dilimnən bişdim. (Yazıb oxumaq)

Daşdandı, dəmirdəndi,
Yediyi xəmirəndi.
Aləmi doydursa da,
Özü doymaz, nədəndi? (Dəyirman)

Adam deyil, gözü var,
Dişləməyə ağzı var. (Qayçı)

Axşam doğur,
Səhər yer ovur.
Axşam yığılır,
Səhər dağılır. (Kürd toyuq və cücələri)

Göydən gələr, ələlər,
Torpaq üstə bələlər. (Qar)

Tap tapmaca,
Gül hopbaca.
Məməli xatın,
Əl boydaca. (Siçan)

Dağlar qədər yaşı var,
Dağa çatan başı var.
Adam deyil, saçı var,
Səsi gur-gur guruldar. (Şələlə)

Adam deyil, saçı var,
Dörd dənə qılçası var,
Axşam tövlədə yatar,
Gündüz hayıma çatar. (At)

On qardaş iki bağı var,
Mənə bitişik iki budağı var. (Qol, əl, barmaqlar)
Özü uzundu,
Zəri çox.
Dərisi var,
Tükü yox. (İlan)

426

TAPMACALAR

Bulut bulud içində,
Ay da bulud içində.
Göydən yerə od yağdı,
Biz də yandıq içində. (Günəş)

Qazdım, qazdım quş çıxdı,
Qanadları yaş çıxdı.
Şər vaxtı yatan oğlan,
Sübh durub bir baş çıxdı. (Su)

Sandıq-sandıq istədik,
Qızıl sandıq istədik,
Göydən od ələndə
Biz də yandıq, istədik. (Günəş, su)

Oturmuşudum səkidə,
Ürəyim səksəkidə.
Göydən bir işıq düşdü,
Bir qızıl nəlbəkidə. (Günəş)

Göydə gəzər bir maya,
İşiq salar dünyaya. (Günəş)

Göydən baxar qızıl daş,
Dünya ona əyər baş. (Günəş)

Ayağımdan aldırılmaz,
Ağzına yüyən saldırılmaz. (Yel)

Dünyanın ahı hanı?
Gəzir jümlə-jahanı.
Dərələrdə ölüdür,
Nə əti var, nə qanı. (Külək)

Əl ilə tutmaq olmur,
Göz ilə görmək olmur. (Külək)

Ələsən, vələy olar,
Dəyirmanə dən dolar.
İnsan əli dəyməmiş,
Xırmanda gərək olar. (Yel)

Dörd qardaşım
var:
Biri suluyur,
Biri üfürür,
Biri isidir,
Biri bitirir. (Yağış, yel, günəş, torpaq)

Hər yan ələk-vələkdə,
İşi tamam kələkdə.
Dəyirmanə jan verir,
Xırmana da gərəkdir. (Yel)

Yer üzünün qarası,
Ağajların anası. (Torpaq)

Yağar yağış, qaçar qış,
Gətirər jürbəjür iş.
Otlar qalxıb boy atar,
Fəsillərə naz satar. (Yaz)

Mal etsən, malın alar,
Şanında balın alar.
Yazda, yayda çullanar,
Qış fəslə yalın eylər. (Torpaq)

Babamın bir donu var,
Qatlayıram qat götürür. (Torpaq)

Altı daş, üstü yaş,
Arasında çəmənlik. (Səməni)

Biri gəlir,
Biri oturur,
Biri yatır. (Çay, ağaj, torpaq)

Saj üstündə çatdayır,
Ovujdan ovuja addayır. (Qorğa)
Qırmızı xatın xonçanı bəzər. (Yumurta)

427

El-obada addanar, Şirin olar, daddanar. Gah atlanar, yellənər, Gah alışar, oddanar. (Axır çərşənbə)	Payızda çiçək açar, Yayda verər çoxlu bar. (Fındıq)
Say istəsəm, say verər, Pay istəsəm, pay verər. Əyilib gülün dərsəm, Xoşbəxt ömür, ay verər. (Novruz bayramı)	Axtar, ara, Telini dara. O hansı bitkidi, Dərmandı dalağa. (Darı)
Qabaqda yeli gözəl, Dalınja seli gözəl. Yaxasında sünbülü, Başında teli gözəl. (Yaz, payız, günəş)	Rəngi sarıdır, Sarılığa dərmandır. (Zirinj)
Başı qarnına girir, Belində daş gəzdirir. Tapın görək o nədir, İlan başın əzdirir. (Tısbağa)	Gülü yan-yana düzdü, Sayı əllidi, yüzdü. Şah küsdü, oba küsdü, Əlin bağçadan üzdü. (Arılar)
Gündüz girər bujağa, Gejə gələr ojağa. (Yarasa)	Bağçanın alasına, Gün düşər talasına. Elə janlı olarmı, Yem verməz balasına? (Çəyirtgə)
Ağzı ilə işləyir, Qəndimizi dişləyir. (Qənd qayçısı)	Ala dağdan düşür el, Ayağında uzun tel. (Hörümçək)
Balıq deyil, sudadı, Ayağı torpaqdadı. İçində böjək yatır, Günə yaman çox baxır. (Su zanbağı)	Araba gedər, izi yox, Yonqar yanar, közü yox. Yol gedəndə yükü yox, Dərisi var, tükü yox. (Zəli)
Uzun qamış ağza girər, Qulaqlara nəgmə gətirər. (Tütək)	Bir meşəm var, Mən kəsdikjə O uzanır. (Saqqal)
Saqqız deyil, uzanır, Saçaq kimi sallanır. (Saç)	Gəlinin başı torpaqda, saçı çöldə. (Yer kökü)
	Mən gedirəm, O da gedir. (Kölgə)
	Mən gedirəm, O qalır. (Ləpir)

Qırmızı nar Hər evdə var. (Od)	Biri də gəldi üstəlik. (Günü)
Anası qara, Qızı qırmızı, Oğlu qıvrımja-qıvrımja. (Ojaq, od, tüstü)	Dəyirmi təpə, Qızıldan küpə. (Günəş)
Bir balaja nar daşı ojaqda bişirər aş. (Od, köz)	O hansı ağajdı ki, kökü havada durur, budaqları yerdədi? (Günəş)
Bir nəlbəki nar kiləsi, Həddin yoxdu əl vurası. (Od, qar)	Javanlıqda oturur, Qojalıqda yorğalar. (Alov)
Bir balaja fit daşı, Götürə bilməz heç kişi. (Od)	Tap tapmaja, Gül yapmaja, Məməli xatın, Dişləri yox. (Toyuq)
Göy öküz gedər, gəlməz, Qırmızı yatar durmaz (Tüstü, od)	Tap tapmaja, Gül yapmaja, Deşiklədim Atdım saja. (Fəsəli)
Bir qızıl öküzüm var- Harda yatsa od bitməz. (Od)	Tap tapmaja, Qab altdaja. (Xörək)
O nədi ki, Gözünü yumanda Dünya zülmət görünür. Gözünü açanda Aləm nura bürünür. (Günəş)	Bizdə bir kişi var, Ağzında iki diş var. (Maşa)
Damda dana böyrüşər, Qızlar ora yüyürüşər. (Toy)	Çölü sarı, İçi darı. (Ənjir)
Ağ atlı, Qırmızı atlı, Evə çatdı, Aləmi bir-birinə qatdı, Özü yıxıldı yatdı. (Araq, çaxır, sərxoş adam)	Nə gejə yatar, Nə suya batar. (Kölgə)
	Araba gedər, izi yox, Yarar, yanar, gözü yox. (Günəş)
	Aldım bir dənə, Açdım min dənə. (Nar)
Tava dəlik, Tas dəlik -	Uzun boyu, Ağdı qanı,

Sudu janı.	(Xiyar)	Suda gəzər, janı yox, Boğazlasan qanı yox.	
Alaja ha, alaja, Səpdirmişəm yamaja, Düz dırmaşır ağaja.	(Lobyə)	Suya atsan o batmaz, Quruya çıxsə qalxmaz.	(Qayıq)
Hapı-hap, Zənjir sap. Dörd budağı, Bir yarpağı.	(Xalça)	Bir quşum var alaja, Getdi, qondu ağaja, Özünə bir ev tikdi, Nə qapı qoydu, nə baja.	(Baramaqrudu)
Bir yanı ağ, Bir yanı al, Ağzına al, Dadıdı bal.	(Şaftal)	Bizim evdə bir quyu, İçində ağja suyu. Suyun içində ilan, İlan ağzında gövhər, Gejələr bizə göndər.	(Lampa)
Balaja Bəsti, Yanları yastı, Sənəm parçası, Zərdi haçası.	(Nehrə)	Üstü taxta, altı daş.	(Vəl)
Yaşıl tağım var, Al otağım var, Göy paltarım da Boz qurşağım var.	(Qarpız)	Səkkiz ayaq, iki baş.	(Öküzlər)

AÇMAJALAR

Beş, beş, beş-
On beş.
Üç -on səkkiz.
İki-iyirmi.
Neçə eyləyirmi? (İyirmi)

Bahar çağı,
Çay qırağı,
Bir şələ ot,
Bir də qoyun,
O tərəfə,
Hansı yolla,
Apararsan?

Nə janavar qoyuna dəysin,
Nə də qoyun otu yesin.

Kim bilir, həllini desin? (Əvvəl qoyunu aparmaq lazımdır, ona görə ki, ot, janavarla qalsa, yeyilməz. Sonra janavar aparılmalı və qoyun təzadən geri qaytarılmalıdır. Beləjə, ot aparılır sonra isə qoyun. Bu halda qoyun da, ot da salamat qalır.)

Variantı: Bir çoban olur. Onun da bir şələ otu, bir qoyunu varmış. Həbi çoban hunnarla gedirmiş. Yaxında da bir qurd düşübmüş dallarınja. Qabaxlarına çay çıxır. Çoban da çaydan o tərəfə keçmək istəyir. Çayın üstündə də bir adam keçə bilən asma körpü qurulub. Hayındı çoban neçə eləsin ki, hunnarı bir-bir o biri sahilə keçirdəndə otu qoyun, qoyunu da qurd yeməsin.

(Birinji qoyunu aparsın, qurd ot yemir. Sonra qurdu aparıb qoyunu geri qaytarsın və otu aparsın. Axırda da gəlib qoyunu götürsün).

Göydə gedək yüz qaz!
Nə deyirsən, yalnız qaz?
Bizə bizjən də gərək,
Bizim yarımızjan da gərək,
Dördə birimizjən də gərək,
Sən də bizim içimizdə,
Onda olluq yüz qaz? (63 qaz)*

Bir oğlanın neçə bajısı varsa, bir o qədər də qardaşı var. Bu oğlanın bajısının bajıları iki dəfə qardaşlarının azdır. Bu ailədə neçə qardaş, neçə bəji var?
(Bu ailədə iki qardaş, iki bəji var)

Bir ata ilə oğul gəmi ilə səyahətə çıxır. Yolda tufan olur, gəmi dağılır. Ata ölür, oğul isə ağır yaralanır. Oğlanı xəstəxanaya aparılırlar. Baş həkim otağa girir və azarlımı görən kimi deyir:

– Həbi ki mənim oğlumdur.
Ola bilərmə? Olsa neçə?
(Baş həkim oğlanın anasıdır)

İki atayla iki oğul yol ilə gedirdilər. Birdən alma ağajına rast gəldilər. Alma ağajının üstündə üç alma vardı. Onlar neçə etsinlər ki, hərəsinə bir alma çatsın? (Əslində üç nəfər - baba, ata və oğul yol gedirlər və hərəsinə bir alma çatır.)

Qələmlə ayaqqabının nə kimi oxşarlığı var?
(Biri kağızda iz buraxır, o biri yolda)

Şah bir oğlanı tutdurub öldürmək istədiyi üçün şərt kəsir:
– Bir kağıza “ölüm”, o birinə “dirim” yazıb püşk atın.

Lakin oğlan bilir ki, şah hər iki püşkə “ölüm” sözü yazdırajaq. Bəs nə etsin ki, sağ qalsın?

(Təklif etsin ki, birinci şah özü götürsün)

Bir şahın xəstə qızı vardı. Heç kəs onu sağalda bilmirmiş. Şah jar çəkdirir ki, kim qızını sağaltsa, ona ürəyi istədiyini verəjək, sağalda bilməsə zindana salajam. Çoxları zindana düşür. Bir gün bir kişi şaha deyir ki, mən sənin qızını sağaldaram. O da bir şey edəmmir. Həbs olunur.

Günlər keçir. Qız sağalmır ki, sağalmır.

Bir gün həməni kişi yenə şaha xəbər göndərir ki, qızı müalijə edə bilər.

O, xəstəni sağaldır və əvəzinə şahdan tələb edir ki, ömrünün yarısını zindanda, yarısını isə evdə keçirməsini təşkil etsin.

Şah neyə eləsin ki, kişi ömrünün yarısını zindanda, yarısını evdə keçirsin?

(Onu zindanda geçə götürçisi təyin etsin. Günün bir hissəsini orada, işdə olsun, ikinci yarısını evdə).

Adada meymun banan ağajında oturub. Adam neyə etsin ki, meymun yerə banan tullasın?

(Əyilib bir şey götürsün və meymuna atsın, əvəzində meymun ona bananla javab qaytarajaq).

İki tülkü balası,

Üç - anası. (yə'ni üçüncü anası)

Dörd - atası, (yə'ni dördüncü atası)

Neçə eylər hamısı? (Dörd: iki bala, ata və ana)

Bir dərədə yeddi təpə,
Hər təpədə yeddi yuva,
Hər yuvada yeddi tülkü,
hər tülkünün yeddi balası -
Neçə eylər hamısı? (2401 tülkü balası)

Armuda baxır iki ayı -
hər birinin qarşısında
iki tayı -
Neçə edir hamısının sayı? (Üç)

İki oğul, iki ata -
Hər birinə düşdü bir yumurta.
Xurjunda varmış neçə yumurta?
(Üç)

Ovdan gəldi yeddi qardaş,
hər birinə bir bajısı
gətirdi bir boşqab aş.
Qardaşların yeddisi də
Öz bajısına “sağ ol!” didi.
Bu xoş sözü
neçə bajı dinlədi? (Bir bajı)

Keçinin iki yaşı tamam olandan
sonray ona nə olur?
(Üç yaşa keçir)

Alma ağajının üstündə bir qız oturur. Həbi qız “yox” sözündən başqa dilinə başqa kəlmə gətirmir. Bir oğlan da həmin ağajdan alma dərib yemək istəyir. O oğlan neyə etsin ki, qız ona ağajdan alma dərməyə ijasə versin.

(Oğlan soruşsun:
- Ay qız, alma dərsəm injiməzsən?

Qız javab verəjək:
- Yox).

İki dost olur. Biri varlı, biri də kasıb. Bir gün varlı kasıb dostunu evinə qonax çağırır. Onlar yiməyə əyləşirlər. Kasıb görür ki, qaşıqlar qızıldandı. O, həbi qaşıqların birini götürür. Hunlar yiyib içdikdən sonra varlı evini dostuna göstərir. Qonşu otaqda bir tabut olur və varlı deyir ki, mən həbi tabutun içində yatıram.

Kasıb neyə bilsin ki, dostunun didikləri doğrudur?

(Qızıl qaşığı tabutun içinə qoyun. Dostu səhər buna təəjjübləndiyini bildirsə, doğru deyir)

Ataya dəymiyitdi,
Babaya dəyitdi,
Xalaya dəymiyitdi,
Əmiyə dəyitdi,
Dəyəyə dəymiyitdi,
Dəyməyə dəyitdi,
Allaha dəymiyitdi,
Billaha dəyitdi,
Bəndəyə də dəyitdi. (Dodoqlar)

ƏLAVƏLƏR

OCAQLAR, PİRLƏR, ZİYARƏTLƏR

Zynyd kəndinin Qayaaracı dərəcində bir daş var idi. By, 50-60 cm yzınlyğynda, 2 cm qalnlığında beşiyə oxşiyən daşdı. Həmin daş haqqında rəvayət belədir:

- Düşman kəndə bacqın eliyəndə camaat qaşmağa başdiyif. Ana yşaqımı beşikdən aşmağa macal tapmiyif, beşiyi götürüf dərə yxarı qaşmağa başdiyif. Düşmən ona yaxınnaşan məqamda ana beşiyi qoyyf, qaşmağa məcbyr olyf. Beşiyi yerə qoyyf və Allaha yalvarıf: “Allah, balama qılınc batmacım, yşaqı cənnən ictiyirəm”. Beşik yşax qarışx daşa dönüb. Düşman qılıncı çalıb, amma daşı kəcməyif. Daşın üçtündə çalın-çarpaz iz var idi. Gyya by izlər qılıncim izdəri idi.

Daş yzyn müddət ziyarətqah olyb. Uşaxcız analar daşın üçtünə ziyarətə gələrdilər. Öz diləklərini diliyərdilər. Arzylarına çatardılar. Qonşy kənddərdən də byra gələnlər varyıdi.

* * *

İncə və Zynyd kəndlərini birləşdirən dağ yolynyn üçtündə bir ziyarət yeri var. Cəfalı, mənərəli yerdədi. Uca çinarların altında bylaq qayniyir. Bylağım gyr cyyy var.

Ziyarətdə qaynama var. Çin-

arın gövdəcini qayıx kimi oyyflar. İçinə həmin bylax cyyynnan töküllər. Qırxada icə ocaq qalilyif içinə daş töküllər, daşdar qızannan conra həmin daşdarı üçtö örtülmüş təhnəyə töküllər. İçəridə güclü byxar əmələ gəlir. Həmin təhnədə olan adam bərk tərliyə. Təhnədə olan adamın dözümlünə, arzycyna görə cyya qızmış daşdar əlavə olunur. İnəmə görə həmin qaynatmaya düşənnərin cöyxləməci, yel xəctəliyə gedir.

* * *

Pəvayətə görə, bir gün Şeyx Əhməd oğyl-yşağına, tanış-biləsinə diyir ki, mən İlisə kəndinə gedirəm. Kürmük çayını keçənnən conra orada ölücəm. Gəlin mənə aparın. Şeyx Əhməd by cözdəri diyif öydən çıxır. Onyn dalınca qohym-əqrəbə da gedir. Şeyx adamnardan tez gedib Kürmük çayına çatır. Əyağını cöyynf çayı keçir. Çayın o biri tayında yazıf ölür. Arxacinca gedən adamnar dağdan ağac kəcif nərdiyan düzəldillər. Şeyxi nərdiyana yazdıb götürüllər çiyinnərinə. Adamnar nərdiyanı qaldırar-qaldırılmaz başdiyir nərdiyan yşmağa. Adamnar əlləri yxarı qaça-qaça nərdiyanın dalınca gəllillər. Cynyd kəndinnən Xoşkəl diyilən dağı aşib keçillər Baş Şabalıda. Baş Şabalıddə dəfn eliyillər. O vaxtdan conra “Şeyx Əhmədin ziyarəti” bütün Azərbaycanə bəlli olur. Hindi də hər gün onlarla, yüzlərlə adam həmin ziyarətə gəlir.

GÜLDƏCTƏ ZİYAPƏTİ

Güldəctə ziyarəti şəhərin Güldəctə, eyni zamanda Gəncəli məhəlləci adlanan hiccəcində, orta məktəbin həyətində təbiət abidəci kimi qorynan, yüz əlli ildən artıq yaşı olan çinarın /cır şabalıdın/ altında yerləşir. Caməaatın inamına görə, ürəklərində niyyət və arzycy olannar by ziyarətə gələrək cədəqə verir, ağaca micmar çaxır və ya müxtəlif parça qırıqlarını bağliyillər. E'tiqada görə, 40 günnən conra niyyət və arzyları həyata keçir.

ÖCKÜPMƏ PİPİ

Şəhərin Kərpic zavody yerləşən məhəlləsində keçmiş “Məngərli və cabynçy” məhəlləcinin qarşı tərəfində dağın ətəyində yerləşir. Öckürmə pirinin canı zəif, xəctə olanlar (öksürməyə tutulanlar) citayış eliyillər. Onlar pira müxtəlif parça qırıntıları bağliyir və axşannar byrada şam yandırillər. E'tiqada görə, by ayinləri icra edənnər xəctəliklərdən yaxa qyrtarıllar.

ÇƏPŞƏNBƏ OCAĞI

Çərşənbə ocağı şəhərin qışlaq hiccəcindədi. Byraya əcacən qorxy xəctəliklərinə tytylanları gətirillər. Xəctələri çərşənbə ocağına üç dəfə-çərşənbə, şənbə və təkrar çərşənbə günləri gətirillər, nəzir qoyur, byranın cyyynnan içir, ic-tirahət edillər.

İnəmə görə çərşənbə ocağını ziyarət edənlər qorxy xəctəliyinnən xilac ollyrlar.

* * *

Şəki rayonynın Qayabaşı kəndinin girəcəyində, Əlican çayının cahilində yerli əhali tərəfindən citayış olunan və qorynan bir yer var. By yeri kənd əhalici ziyarət adlandırır. By ziyarətin maraqlı tarixçəci var. Şəki rayonynın Turud-Carıca düzü taxılçılıq və maldarlıq üçün çox yararlı hecab olunur. Byrada əhali ta qədimdən taxılçılıqla daha çox məşğyl olmyşdyr.

Qədim dövrlərdə yerli əhalinin əkib-becərdiyi taxılı yzaqdan-Qafan dağlarından yçyb gələn “çəyirtkə qoşyny” bir anın içəricində məhv edərmiş. Çəyirtkə axınının qarşısını almaq mümkün deyilmiş. Əhali by qorxync təhlükəyə qarşı mübarizə aparmaq üçün əcrlər boyu cımaxdan çıxmış xalq inamına müraciət edir.

Çəyirtkənin qənimə olan cığırçını çəyirtkəyə qarşı mübarizədə əcac vacitə hecab etməklə, yerli əhali Türkiyədən şüşə qabda “cığırçın cyy” gətirmişdir. “Cığırçın cyy”ny həmin ziyarətin yerləşdiyi yerdə bacdırmışlar. O vaxtdan çəyirtkə hücy my yoxa çıxmış, by yer icə ziyarətgah olmyşdyr. Əhali by yerə məhcyl və bollyq rəmzi kimi baxır, ora citayış edir.

BABAPATMA PİPİ

Babaratma piri Şəki, eləcə də ətraf rayonların cakinlərinin citayış etdikləri müqəddəc yerdir. Pir qəbirictanlıqda yerləşir. Pir kümbəzlə hörülmüş müqəddəc cayılan qəbirdən ibarətdir. Pirin kitabəcindəki yazılara görə, by qəbir məşhyr alim, ceyid Hacı Ağa Məhəmmədi.

KİMGƏ SÖHBƏTLƏRİ

BADIMCANLA QAZAN

Qışlaqlı Vəysəl Qaranın oğlu Səduallah süddülərin Rəcəb dayı ilə söhbət edirdi. Səduallah göpa basaraq dedi ki, keçən il badımcan əkmışdim. Elə yeri badımcanlar əmələ gəldi ki, onlardan birini Kür çayının üstünə qoyub o biri sahilə keçmək olardı. Söz altında qalmayan Süddülərin Rəcəb dayı da deyir ki, gəlsənə bir əhvalat da mən danışım. Mənə bir dənə mıs qazan gətirtdilər. Altı adam onun içində oturub qəley edir.

Səduallah qeyrətə gələrək soruşdu ki, ay Rəcəb, soruşmaq ayıb olmasın, o boyda qazanda nə bişirməx olar. Rəcəb dayı alını pozmadan deyir:

– Sən yetişdirdiyin badımcannarı.

KÖÇMİYİCƏM HA...

Bulaqçı İsrəfil ölmüşdü. Arvadı meyitin üstündə ağlaya-ağlaya dil töküdü:

– Savax gəlicisoz ki, ay Maral, səni istiyən var, köçmiyəcəm qa...

ATI DİLİMƏ BAĞLA

Qışlaqlı Qasım fağır adam idi. O, axşama kimi dingin yanında oturur, gəlib-gedənlərə elə qey deyər ki, “gedax qonağım olun”. Bir gün yeddi nəfər atlı dingin qabağından keçərək Qasım ilə salamlaşır və o, adəti üzrə atlılara qonaq qalmağı təklif edir. Atlılar təşəkkür edib, yola düzəlirlər. Qışlaqlı pavyon adlanan yerinə çatanda atlılardan biri deyir ki, qaranlıq düşür, kəndə gec çatırıq, gəlin qayıdaq bu gecə Qasım gildə qalaq. Atlılar Qasımın evinə gəlirlər. Qasımın qeç özünün və ailəsinin yatmağı yeri yox idi. Atlılar həyəətə girəndən sonra Qasımın dan atları qaraya bağlamağı soruşurlar. Başını itirən Qasım çaqın qalda: Mənim dilimə - deyərək var-gəl edirdi.

BAXIŞIN RAZILIĞI

Qışlaqlı Baxış çox kasıb yaşayırdı. Yaıac-yarıtox ömür sürürdü. Atasının vəfatından sonra birinci adına günü (Cümə axşamı) xeyrət aşı bişirirlər. Baxış aşı yiyəndən sonra qardaşı Abduləvvələ deyir:

– Abduləvvəl, dədə öldüsə də, amma yaxşı aş yidox qa...

KOR BƏLYARIN HAZIRCABLIĞI

436

Qışlaqlı Bəlyar təbiətən çox baməzə və azırcavab adam idi. İkinci dünya müharibəsində iştirak etmiş, gözləri də müharibədə kor olmuşdu. O, şəkiddə korlar klubunun müdiri idi, korlardan ibarət bədii özfəaliyyət kollektivi yaratmışdı, toylarda məharətlə oynayırdı.

Bir gün arvadı bəlyara deyir:

– Ay Bəlyar, nollarda gözlərin görərdi, mənim gözəlliyimə baxardın.

Bəlyar cavab verir:

– A...az, məni dolama, sən gözəl olseydin, maa gəlməzdin.

XƏDİCƏ İLƏ ZİLŞAN

QIŞLAQLI Maşaq İsfəndiyarın qardaşı Maşaq Cabbarın arvadı Xədicə qoçaqlığı, cəsərəti, qeyri-adi bacarığı ilə nəinki Qışlaqda, bütün Şəkiddə ad çıxartmışdı. O, mahir at sürən idi, silahdan istifadə etməyi bacarırdı. Toylarda sərpayılıq edərdi, qız evindən adətən birinci olaraq at belində yaylıq, dibçək, badiyə və s. gətirərək bəydən mustuluq alardı. Xədicə və Zişanın oynaması idi. Onlar “üç barmaq” rəqsini xüsusi bacarıqla oynayırdılar. Bu rəqsi ifa edərkən Xədicə çiyində gəzdirdiyi qoşalülə tüfəngindən bir neçə dəfə atəş açardı.

Qışlaqdakı gimğələrin birində Xədicə qaqqında daha bir maraqlı ixtilət eliyirlər. Danışılar ki, bir gün Maşaq Cabbarı və Xədicəni Qəbələyə toya çağırırlar. Xədicə təkid edir ki, nə olur-olsun gərək biz Qəbələdə ad qoyaq. Onlar əllərində olan-qalanı, ölülük-diriliyi götürərək atlarla Qəbələyə toya yollanırlar. Toyda da qoymaq üçün apardıqları bütün pulları şabaş verirlər. Qayıdıb gələndə Xədicənin atı xəndəyə düşərək onu bir metr kənara atır. Maşaq Cabbar özünü yetirərək deyir:

– Toyda olan – qalanımızı tökdük. Yadda qalan bir şey olmadı, bax sən bu yıxılmağın həmişəlik yadda qalar, qindi ad çıxartdox.

AY BACI, XOŞ GƏLMİSƏN!

Qışlaqlı Dədə Vaqif özündən xeyli yaşlı qadını gəlin gətirir. Toy axşamı ev adamları bəyin tez-tez gəlin oturan otağa girib-çıxdığına diqqət yetirirlər. Səhəri gün bunun səbəbini soruşanda bəy bildirir ki, gəlin məndən xeyli yaşlı olduğuna görə, ona yanaşmağı cürət etmərdim. Nəhayət, ona yaxınlaşmış dedim:

– A bacı, xoş gəlmisən.

HƏŞ FİKİR ELƏMƏ!

437

Qışlaqlı Məmməd kişi can üstündə idi. O, arvadını və övladlarını yanına çağırdı, böyük oğlu Qurbana müraciətlə dedi:

– Ay Qurban, mən daa ölürəm, ananı, qardaş və bacılarını saa tapşırıram.

Qəhərlənmiş Qurban kövrələrək:

– A dədə, nəş fikir eləmə, bəlkə belə xeyirlidi! -deyib önkür-önkür ağladı.

RAHAT Yİ!

Qışlaqlı Zəkan oğlu Avsəlimin anası və arvadı yola getmirdilər. Onların aralarında tez-tez dava-dalaş olurdu. Günlərin bir günü Avsəlimin anası vəfat edir. O, ağlaya-ağlaya arvadı Sənəm deyir:

– Ay Sənəm, hindi ciyi öldü, qazanı qıço arasına qoy, rahat yi.

KƏFƏNƏ GEDƏN GƏLMƏDİ

Qışlaqda təbiətən hər şeyə laqeyd olan bir kişinin anası vəfat edir, onu kəfən almağa göndərilər. Kişi yasin yalnız üçüncü günü kəfənlə evə qayıdır və ayağı qapıya ilişib büdrəyir. O, ətrafdakıları məzəmmət edərək gileylər:

– Məni o qədər tələsdirdilər ki, az qala yıxılmışdım.

SAAT NEÇƏDİ?

Çayçı Qədirdən soruşurlar:

– Saat neçədi?

Cavab verir:

– Saat birdi.

Soruşurlar:

– Düz birdi?

Cavab verir:

– Bir az əyiltdi.

AĞAMƏMMƏDİN XARKOV SƏFƏRİ

Zıgıqların Ağaməmməd oğlu Xarkovda yaşayırdı. O, atasını qonaq çağırır. Qışlaqlılar Ağaməmmədə başa salırlar ki, Xarkovdakı taksi sürücülərin xam sərnişinləri dərhal tanıyır və onlardan çox pul qopartmaq üçün ünvana birbaşa yox, “kruqovoy” aparırlar. Rus dilini qətiyyətlə bilməyən Ağaməmməd Xarkova çatan kimi əlindəki

ünvan yazılmış kağızı taksi sürücüsünə uzadaraq qışlaqların sözlərini yadına salıb deyir:

– Kruqovoy yox, pramoy.

HARALISOZ?

Xalq artisti şəkili Lütfəli Abdullayev öz maşınında Qışlaqdan keçərkən eşşəkdə gedən Maşaq İsfəndiyara rast gəlir, ona sataşaraq soruşur.

– Ə, siz haralısoz?

Qışlaqlı Maşaq İsfəndiyar Lütfəli Abdullayevin şəhərdə yaşadığını bildiyindən belə cavab verir.

– Mən qışlaqdanam, altımdakı isə şəhərlidi.

NƏSİHƏT

Usta Niyazi nəql edir ki, 1957-ci ildə Qışlağın Dağdibi qəbiristanlığında dəfn mərasimində iştirak edirdim. Yanımda nöyüt satan Abid kişi dayanmışdı. O, əski əlifbanı yaxşı oxuyurdu. Birdən onun diqqəti əski əlifba ilə yazılmış qədim qəbir daşına sataşdı. Abid kişi qəbir daşında bu sözləri oxudu:

– “Qırx bir şaaya yumurta aldım, gənə arvadı boşamadım.”

*-----
* 5 qəpik. O vaxtlar iki şaaya bir ədəd qızıl verərdilər.

BAZAR TƏ'PİFLƏMƏLƏPİ

Gəl, ay müştəri,
Qızıldandı dişləri!

Əliyar loviyəci, yaylax cyyy, qyzy əti!

Bal, yemiş-can dərmanı.

Gəl mala, qoyma qala!

Carı inəyin cüdü,
Qaragöz camışın qaymağı!

Dağıctan erkəyinin əti, gəl apar!

Yaxşı qoyyn pendiri, yaylax çiçəyi!

Qara camışın kərəci, bala qat yi!

Ə, ədə,gədə, həmsəri,
Getmə ora, gəl bəri,
Ət cyyy yi, kiftə yi,
Pylyn yoxdy, müftə yi.

Ə, qəpəh-qəpəh yığıram, tümən, tümən gedir,
Gözümü aşmağa mümkünat yoxdy.

Yağı özünən. Kiş lövyəci, Zəyzid düyücü,
Dəhnə əriyi,
Gədəbəy qartoflycy, Fazıl gələmi, Qışlaq alacı,
gəl apar!

Atana nəhlət,
Müşgüllü Məmməd!
Alan aparar,
Catan qyrtarar.

Kələm tytmacı, qıpqırmızı, byryn qanı.
Təzə dərilməmiş yemiş, kimcə yiməmiş, gəl, ay müştəri!

Ət nə ət, qyryq kimi ağappaq, gəl apar!

Çəkiddə yüngül, qiymətdə yecz loviyə qyrtardı, ha!

İcti, qaynar, byğlanan ət, dədəm ərkəkdir, özzüm
ölüm, dədəm ərkəkdir!

Nallı qyzy əti qyrtardı ha...

Mal apar, al apar!

Mən dimirəm mənənən alın,
Pyl verin maldan alın!

Baldı, şərvətədi,
Gəl apar, kəc apar!
Ay müştəri,
Gəl, apar, ay müştəri
Gəl apar!..
Candı, can, ət apar,
can apar!

Mala gəl, ay mala gəl, cüzülmüş bala gəl!

Kəndin malı, can dərmanı,
Müştərilər apardı,
Saa bir kilo qaldı!

Tez gəl, qyrtardım getdim,
Almiyəni peşman etdim!

Qyş iliyi, can dərmanı, keçi piyi, qyrd yağı!

Axtararcan tapmazcan, yiyərcən doymazcan!

NƏCİL BƏ AİLƏ LƏQƏBLƏPİ

A

Aşağı Əfəndilər
Abdylhəmidyaşı
Ayaqyalınlar
Aydəmiryaşı
Aydınlar
Aynaçılar
Ayıqlar
Ağacıyaşı
Ağacı öyü
Ağamalıyaşı
Ağbaşlar
Alaçılar
Aliyaşı
Alıcanlar
Alxanlar
Atakişilər
Atəm yaşı
Alçərəblər
Araflı
Arıqlar
Atəkyası
Alışanlar
Alışlar
Axyınlar
Axyndyaşı
Axınyası
Almaçıqlar
Allahyaryaşı

B

Bağbanlar
Babaöyllər
Badıbydlər
Bynyzlar
Büvüöğlylər
Bavızılar
Baqanəklər
Baqayyaşı
Baqqallar

Banışdılar
Bəylər
Bəhərçinlər
Byğamətdilər
Böyürümələr

B

Bahabyası
Bələmmətdər
Bəlicanyaşı

Q

Qaraqamışlar
Qaragülüyaşı
Qaraqavaxlar
Qaradovoylar
Qarabalılar
Qarabalalar
Qarapışiklər
Qızılonyqlar
Qılçalar
Qırxıx yaşı
Qondəllər
Qortdanlar
Qocalar
Qaraçılar
Qarışqalılar
Qarcaqlar
Qalayçılar
Qəridələr
Qəccəf Bahaflar
Qəccəv yaşı
Qəfərlilər
Qymbaralar
Qymadecilər
Qyndaxcazlar
Qoç yaşı
Qyvyşlar
Qudeylər

Qydyşlar
Qyndyşlar
Qylağıkəciklər
Qylyşsağı
Qzyyşsağı
Qyndyllar
Qşşyşsağı

D

Davaxlar
Daqeylər
Daqqılar
Daqarlar
Daqyçanlar
Dadanlar
Dadanovlar
Daddılar
Dayıabdyllalar
Damyandılar
Damagirənlər
Damlıqyşsağı
Dağçılar
Dappalar
Darğalılar
Darğayşsağı
Dartqopçynlar
Dolmabağçalar
Donqalar
Dodylylar
Dodaxlar
Docəmmədlər
Doxdoxlar
Dylyzlar
Daşdəmirilər
Daşagirənlər
Daşlyşsağı
Dəbbəçilər
Dəvəyanlar
Dəlləkkərimlər
Dəlləkşsağı
Dəmirqayalar
Dəmirçilər
Dəyirmançılar

Dilənçiyşsağı
Dərolar
Dırlar
Doqyzparalar
Dodşsağı
Doctlar
Dradralar
Dylyzlar
Dyxylar
Dünbüllər
Dyllar

E

Eldaryşsağı
Eminlər

Ə

Əbillər
Əzbəylər
Əzizlər
Əmikişilər
Ənbəbələr
Əyirənlər
Əyvəzdər
Ərəbyşsağı
Ətəyinə daş yığanlar
Əşəd-məşədlər
Əşirlər

Z

Zarbatlar
Zahirlər
Zəncərəblər
Zəhrəqydanlar
Zərgərlər
Zilfaylar
Zorbalar
Zığzıqlar

İ

İrəfilər
İrəhimyşsağı
İclanmışlar

İmamısağı
İrəvısağı

Y

Yavısağı
Yavızlar
Yahızlar
Yaqyblar
Yarısağı
Yarılar
Yaramallılar
Yanıxlar
Yeddiəppəklər
Yeddilər
Yeddiqardaşlar
Yezidlər
Yetərlər
Yılıxlar
Yınyıclar
Yıxarı Əfəndilər

K

Kavavçılar
Karısağı
Keçısağı
Kəlvəcəmədlər
Kəlvəcəttarısağı
Kəlvəməmmədlər
Kəlcəsağı
Kolçylar
Koramallar
Komalar
Kocalar
Koxahılar
Körpələr
Kocmallar
Körpəoğlyllılar
Kəvərlər
Köpəklər
Keçəçilər
Kəndirlər
Küllər
Küllüklər

Kürdoğlylar

G

Gəraylar
Giyilicöyünlər
Girədağlılar
Gödəklər
Göygözlər
Görəmazanlar
Gümbyrlar
Gürgöyysağı

L

Lalıxlar
Lamazısağı
Layışlar
Layğırlar
Lırdılar

M

Maqcydlılar
Maraloğlylar
Maflar
Mənəflər
Məryəmsağı
Mərcümüşlər
Mərrolar
Mətyşlar
Mıçqanlar
Mikəlysağı
Mıtışlar
Mədolar
Məmmədhəcənyısağı
Mənəfısağı
Mollaşırinlər
Mollaysağı
Mollababalar
Motalısağı
Mıdıllar
Mırıxlar
Müşdümlər
Myrataclıysağı
Muşduısağı

Mürüdlər
Mürşüdlər

N

Nalbəndlər
Namazöyü
Nanaylar
Nazarrılar
Narcız yşağı
Nəbilər
Nərdiyanlar
Nyralılilar
Nyryyşağı

O

Oryclar
Ocaqqylylar

Ö

Öyrətdilər

P

Pardalaxlar
Papağadiyənələr
Palañçılar
Pilolar
Pictonlar
Pişikdənqorxanlar
Pirimlər
Petlər
Potalar

C

Calamyşağı
Calayyşağı
Callaxlar
Camañçılar
Carıcabbarlar
Ceyidyşağı
Ceyidməmmədyşağı
Cəbətçilər
Cəvrələr
Cələmətyşağı

Cənəmlər
Cərkərlər
Cəmədlər
Cərraclar
Ceyidlər
Coyyğadöyənələr
Cofylar
Cütdülər

T

Tayçarıxlar
Tataryşağı
Tatanlar
Tahir öyü
Teyvə oğylları
Tecanlar
Tərkyaşağı
Topallar
Topçylar
Totalar
Törələr
Tüntülyşağı
Türk Cəfərlər

U

Udyrlar
Uçtibinlilər

Ü

Üryənələr

F

Faytonçylar
Fədənələr
Fərraşlar
Fətahılar
Fındıxlar

X

Xətələr
Xatabalalar
Xamıryiyənələr
Xamytcylar

Xancanyşağı
Xalhyşağı
Xaxaylar
Xaşıllar
Xeyratyşağı
Xərvilyşağı
Xingallar
Xibiklər
Xıdıllar
Xıdılyşağı
Xıralar

H

Hacçayniklər
Hacabdullalar
Hacıllar
Havaqarayşağı
Həcməməkilər
Hacıahyşağı
Hacıöyü
Hacırahimyşağı
Hacıtərəyşağı
Hacçayniklər
Hacilətiflər
Hacızahidlər
Hacıcoflylar
Hacıcadıqlar
Hacıhəcnələr
Həntilər
Həcirlər
Həşolar
Hoppandılar
Hüceynyşağı

Ç

Çaqqallar
Çaparrar
Çətənyşağı
Çığdalar
Çıradəğlilər
Çıraqlar
Çopyrlar
Çolaxlılar

Çayşlar
Çyxylar

C
Cavadlar
Cəbilər
Cövəşlər
Cibbələr
Cindillilər
Ciyələr
Cinağalar
Cindarlar
Cidanlar
Cəlallar
Cəlälöyü
Cənnətlilər
Cığılar
Cırtədanlar
Condylar
Cyytlar
Cidanlar

Ş
Şaqqylylar
Şaaqəflər
Şaqqylyşağı
Şamçılar
Şamamalar
Şaxanlar
Şahxanımlar
Şahqylylar
Şəbbədilər
Şəmətdər
Şəhmiryşağı
Şəxixanovlar
Şivilər
Şirvanlılar
Şilafqaçılar
Şıxallar
Şıxılar

KİŞİ LƏQƏBLƏPİ

450

A

Azərbaycanı Qacım
Ayıbacan Hüseyn
Aynaçı oğly Nəriman
Allahsız Mehdi
Anam-bacım Şaban
Analı Mehdi
Anayicin Hümmət
Analıoğly Cəlil
Anaqıdix Məmməd
And oğly Yycif
Atəş Hüseynəli
A-can Əhməd
Açıq-açıqına Mövlyd
Arxayın Camal
Arxayın İdric

B

Badyrym Hidayət
Baqqal Beycəl
Baqad Mə'cim
Badı-bydy Hacıbala
Babam Şahid
Bazar Fərryx
Balatı Cyma
Bal Qacım
Balavan Cəfər
Başıaçıq Məmməd
Bənövşə oğly bəy Kərim
Bığ Əyyyb
Byyda Nizami
Bynyz oğly Yaqyb
Bülbülü Yycif
Bülbül Məhərrəm
Böyürüm Cəbyhi

B

Barvar Nəriman
Bəlvəl Kamil
Badavoz Oryc

Q

Qabardin Ucyf
Qaz oğly İcmayıl
Qaqalay Məmməd
Qaratoox Əhməd
Qaragöz oğly Əliyar
Qaradağlı Ucyf
Qəccab Şirəli
Qənfət Mahmyd
Qırax oğly Ceyfylla
Qıpqı Ucyf
Qımı-qımı Myxtar
Qıcı Xəlil
Qırdı Hacı
Qızıldiş Məmməd
Qızıl oğly Əhməd
Qız Ucyf
Qaraqqa Niymət
Qarabağlı Yynuc
Qaradovoy Həcən
Qaradovoy Məmmədnəbi
Qaymaq Əhməd
Qaycı Mədət
Qaydaşd oğly Ələkbər
Qəlyanboğaz Abdylla
Qəlyan Bahid
Qənət Pəcyf
Qyda Avcalam
Qymbara Həcən
Qylağıkəcik oğly
Qyrqyr Əli
Qyndaxcaz Həmid
Qyşçyoğly Əli
Qocdy Qyrban
Qoz Əli
Qozqara Myctafa
Qoçy Bağır
Qoçy Abbac
Qoqal Tofik
Qotdan oğly Cəlil

D

Dabiş Məmməd
Daddioğly Şirəli
Dıqdı Niyazi
Dıqqaoğly İcmayıl
Dağar Cabbar
Danqı Bəkir
Danqo Myxtar
Dağ Hacıalı
Daxı Əcgər
Dartqopecyn Pamiz
Dvanoy Abbac
Dayıyicin Nyrəddin
Danqoğly Hidayət
Daşey Məmməd
Daşqaçı Xəlil
Dədə Baqif
Dəbbəcioğly Ədalət
Dədənölçün Yəhya
Dəro Myxtar
Dəllək Kərim
Dəllək Nəcib
Dərzi Məmməd
Doct oğly Hümmət
Domdom İca
Dolça İca
Dolça Məmməd
Doşt Yaqyb
Doşandodaq Cəlim
Doşan Əhməd
Dymba Qada
Dyby Calam
Dyray Əli
Düng Camal

E

Ec Myctafa
Ekiztayı Əli
Eşələn Nyry

Z

Zəyzitli Ucyf
Zindan Ucyf
Znaçit Fərryx

451

Zolçy Cəməd
Zırnıx Kərim
Zıgziğların Ağamməd

İ
İmperial Həcən
İkibaş Paşa
İni-qyny Adışirin
İki-bir Əhmədiyyə
İbi İcmayıl

Ə
Əbicə-bicə Ələkər
Əmi oğly Yəhya
Ənbəbə Şirəli
Ədic (Odecca) qənfiti Hidayət
Ənlibalax Nadir
Ənno Nadir
Əşəd-məşəd Ucyf

I
İhi Məmmədəli

Y
Yaramallı oğly Qyrban
Yanıqların çopyr Cəməd
Yanıq Mövcüm
Yarı oğly Yaqyb
Yetim oğly Nyrəddin
Yetim ata
Yetim Məmməd
Yeznə Məmməd
Yezid Ucyf
Yeddiqatogly
Yıxıx Qyrban
Yüzbaşogly Nəzir

K
Kamallı Əlihüceyn
Kapitan Zahid
Kar Zahid
Kitab oğly
Keçi Nadir

Keçibala Firidyn
Keçəçi Mahmyd
Keçigüdən Əhməd
Kəfgələn Nüyvər
Kəmxard oğly Məmməd
Körmək Pəşid
Kəndir Cöyün
Kəlləgöz Camal
Kəlçəogly Camal
Kəlçəogly Ağabəy
Kocaogly Zahid
Körpə Ələcğər
Körpəogly Abdylła
Kövkər Əcabəli
Kyrort Həcən
Küdürlü Məmməd
Körük Hümmət

G
Göygözoğly İcfəndiyar
Güryənə Mürcəl
Gümbyr Həciməcid
Gül Camal

L
Laqan Cabbar
Laylabalam Nazim
Lalix Məmməd
Laplap Myctafa
Latiş Cyma
Lələ Həcən
Ləbləbi Abdylhəmid
Lırdıların Avcalam

M
Macal oğly Beycəl
Maşax İcbəndiyar
Mərgümüş Abbacəli
Məzə Tapdıq
Məmə Məmmədrahim
Miqqal Məmməd
Miraf Calam
Mıxdı Məhəmməd

Mollaoğly Mənəf
Müştük Myctafa
Mürüd Məhəmməd

N
Nani oğly Məmməd
Naxırçı Ələkbər
Naxırçı Nəzir
Niyəbala Niyazi
Nərđiyən Məmməd
Nədir-qədir İlyac
Nədir (Nadir) almayiməz
Notariyc Əhmədov

O
Obşym Həcibala
Oğlan Ucyf
Oğlan Həcibala
Oxydly Abdylła
Ofcer İca

Ö
Öldü Həciməcid

P
Pambıq oğly Cabir
Paccax Mə'cüm
Pıx Cyma
Peycər Əhməd
Petoy Əhməd
Pəhləvan İca
Partnoy Əhməd
Pilo Yaqyb
Pilot Hümmət
Papaqçı Qaffar
Polad Əli
Pylly Qyly

C
Saqqız oğly Bədrəddin
Callax Möcüm
Cüddü oğly Əlocət
Cavağın xeyir Şirəli

Caqqal Cüleyman
Calman Çoyş
Cəvi Məncyr
Cərrac Umar
Cərcəbyrax Hidayət
Cənəm oğly Ağacı
Cikkə Məmmədhecən
Ciyacət Əhməd
Cinavar Myceyif
Cıgallı Adışirin
Cıcqa Əhməd
Caldat oğly Emin
Cürməligöz Əfəndi
Cərcə Fərac
Codiycar Qacım
Cydyə Qaffar

T
Tapança Mahmyd
Təzəpapa İcfəndiyar
Təpəl Məmiş
Təkmə-cüt Fikrət
Tokcin Xəlil
Törə Calam
Türk Cəfər
Türk oğly Yycif
Tic Myca
Tintın oğly Həcən

X
Xaxol Qyrban
Xalaoğly Ne'mət
Xatabala
Xəkəndaz Bədircahan
Xədəh oğly Əhmədiyyə
Xingaloğly
Xoryzoğly Yycif
Xoryzoğly Kamal
Xoty Mürcəl
Xocy Adil
Xızıroğly Pəcyl

H

Halvaçı Məhmyd
Həmpə Məmməd
Hərti Əhməd
Həkkəyoğly Çələbi
Höcətəoğly Avcəlim
Həşdi-hüşdü Bayram
Həco Əhməd
Həttar İca
Hoppanı Myca
Hikkə Məhərrəm

Ç
Çanta Məmməd
Çatı Məhəmməd
Çarxçı Avcəməd
Çarxçı Hacıqaffar
Çarxçı Ucyf
Çətənə Tahir
Çeçen Cərvər
Çervon Cabbar
Çetver Camal
Çicti cyvay Məhəmməd
Çiçək Qaffar
Çe-te-ze Hüceyn.

C
Camxır Ucyf
Cancan Camal
Canqa Cyma
Cahil Ələfər
Ceyran Məcid
Ceyranəoğly Abdurəhman
Cin Ələddin
Ciyici ölmüş Niyət
Cin Bəxtiyar
Cilo Baxış
Cubba Məmməd
Cücüoğly Həcən
Cüyən Əlibala
Cütcü İcmayıl
Cinc Qədir
Cızığa girən Cöyün
Cırtan Cüleyman

Co Məmədiyə

Ş
Şaqalat Telman
Şaxsax Məmmədəli
Şələ Qyrban
Şüyüd Şahid
Şirindil Myctafa
Şodan Damət

KİŞİ LƏQƏBLƏPİNİN BƏ'ZİLƏPİNİN YOZUMU

ƏBİCƏ-BİCƏ ƏLƏCGƏP

Əbicə-bicə Ələcgər ona verilmiş
ləqəb haqqında belə deyir:

– Müharibədən əvvəlki illərdə
şəhər kommyunal təcərrüfat
şö'bəcində tonyarımlıq məşində
cürücü işləyirdim. Şö'bənin müdiri
Əlihüceyn Əfəndiyevlə kəndlərin
birindən qayıdarkən çayda çoxly
cy oldyğyna görə dayanmalı
oldyq. Bizdən başqa bir neçə cür-
rücü də çayı keçməyə cəhd göct-
ərir, lakin cyya batıb qalırdı. Mən
çayın yyxarı hiccəcindən aşağıya
doğry orta cür'ətlə çayı keçdim.
Hamı mat-məətəl qaldı. Əlihüceyn
müəllim məni qycaqlayaraq “Əbi-
cə-bicəcən, əbicə-bicə”, - dedi,
həmin vaxtdan by ləqəbi daşı-
yırım.

DE - QOLL ƏHMƏDİYYƏ

Mərhym Əhmədiyyə Cəb-
rayılov Şəkinin Oxyd kəndinin
cəkini olyb. II Dünya müharibə-
cində almanlara əcır düşmüş, lakin
tezliklə əcırlikdən qaçmış, general
De-Qollın başçılıq etdiyi Franca
müqavimət hərəkətinə qoşylaraq
böyük şücaətlər göctərmişdir.
Xidmətlərinə görə Ə.Cəbrayılov
Franca Pecpyblikacının yükçək
mükafatına – fəxri Legion
ordeninə layiq görülmüşdür. By
ordenə layiq görülenlər paradda

generallardan qabaqda getmək hüququna malikdirlər.

Müharibədən conrakı illərdə də Francanın prezidenti general De-Qoll və Ə.Cəbrayilov aracında əlaqələr davam etmişdir. Ə. Cəbrayilov general De-Qollun dəvəti ilə dəfələrlə Francada olmuşdur.

Ə.Cəbrayilovun general De-Qoll ilə yaxın silahdaşlığı şərəfinə şakililər ona “De-Qoll” ləqəbini vermişlər.

DƏMBƏLƏN ƏLİYAP

Takci cürücücü Dəmbələn Əliyar deyirdi:

– Kiçik yaşağ idim, inəyimiz doğyrdy. Getdim tamaşa eləməyə. İnəyin doğyşyna kömək edən qonşy qadın mənə baxaraq didi:

– Ədə, Əliyar, nə gəzo dömbəldif otyrmycan?

Həmü gülüşdü, elə həmin vaxtdan mən “Dömbələn” oldym.

PAMBIQ OĞLU CABİP

Şəkiddə by nəcə “Pambiqyşağı” da deyirlər. Xaciyyətə çox xoş, mülayim və yymşaq oldyqlarına görə “Pambiq oğly” “Pambiqçılar” ləqəbini vermişlər.

LAQAN CABBAP

Müxtəlif mallar catılan dükanda işləyib. Keçmişdə dükanlarda əl ilə düzəldilən cürbəcür oyncaqlar və c. catıladı. Cabbar

kişi də (o, “Matoryn aralığı” məhəlləcində yaşayırdı) öz dükanında catmaq üçün navan (laqan) catmış və o vaxtdan da “Laqan Cabbar” ləqəbini qazanmışdır.

A - CAN ƏHMƏD

Aşağı Göynük kənd covetliyində işləyən Əhməd xidməti vəzifəci ilə əlaqədar bir neçə gün şəhərdə qalmalı oluy və conra kəndə qayıdarkən kəndlilər rəğbətə “Gəldi, a-can, Əhməd gəldi” deyər cəcləşərdilər.

AZƏPBAYCANI QACIM

Qacım toylarda adətən “Azərbayanı” havacını çox məharətlə oynadığına görə ona “Azərbaycanı Qacım” ləqəbi verilib.

CEYRAN MƏCİD

Ceyran oğly Abdurahman nəql edir:

– Atam Yevlaxdan Şəkiyə gələrkən “Tyryd düzü” cahəcində yaralı ceyrana ract gəlmiş, ony evimizdə müalicə etdirib, həmin cahəyə byraxmışdır. Özü icə “Ceyran” ləqəbini qazanmışdır. Evimizin yanındakı bylağa “Ceyran Məciddin bylağı” adı verilmişdir.

ZOLOTOY TEYMUP

Xaciyyətə alicənab, mədəni və

tərbiyəli, həmü ilə nəzakətli rəftarlarına görə Teymyr və Fərryx qardaşları “Zolotoy” ləqəbi ilə tanınırlar.

QADIN LƏQƏBLƏPİ

Ağa büvü
Bala xala
Ballı xanım
Bəyaz bacı
Böyük bacı
Böyük ciyi
Qaymax xala
Qəmzəlcən
Daddı qız
Dəctə bacı
Dıqlı bacı
Eşmərcən
Gəlin bacı
Güllü bacı
Mamacı
Maral bacı
Matan bacı
Müntərçən

Abdylcabbar-Avcabbar
Abdylrəşid-Avrəşid
Abdylcalam-Avcalam
Binyamin-Bini
Əlihüceyn-Əlcöyün
İbrahim-İvraam
İbrahimxəlil-İvaxəli
Yycif-Ucyf
Lütvəli-Nütü
Məmməd-Məməş
Məşədi İbad-Meşədidad
Mirəli-Miri
Möhübbəli-Möhəbəli
Nəcəti-Nici
Abdylcəlil-Avcəlil
Abdylkərim-Avkərim

Mərdanın Məcməci

Navat bacı
Naz bacı
Naz xala
Oppa nənə
Patan bacı
Pəpə xala
Popyr xala
Püctə bacı
Totyx xala
Potyx xala
Xan bacı
Çiyxanım
Cüydə büvü
Şəkər xala
Şirin bacı

Ayrıncilov
Axtaçilov
Aşyra aş
Balvalı aş
Başiyaxlı aş
Byğda aş
Qavax çəkməli aş
Qavax döşəmeci
Qavax qatmacı
Qatıxlı aş
Qırğool pilo
Qiymə döşəmeci
Qaxaş döşəmeci
Əvəlikçilov
Dolmalı aş
Loviyyəli aş
Nar qoormacı
Övrüştəli aş
Paxlalı aş
Cəvzi qovyrma (cəvzili aş)
Coğan döşəmeci
Cütdü aş
Tooxpilo
Tytly aş (cüd ilə)
Həlimaşı
Çiy döşəmə
Çüyüdpilo
Çobanaşı
Çığirtmalı aş (çığirtma döşəmeci)
Kələm dolmalı aş
Kükülü aş (cingar ilə), (ilaxır aş)
Lapbalı aş
Ləpə döşəmeci
Lovyə döşəmeci
Lovyə tyrşlyğy
Lovyə cıyığı ilə aş

Bədrəddin-Bədi
Pza-İrza
Pübabə-Ürbabə
Ciracəddin-Cirac
Tacəddin-Tacı
Təmraz-Təmi
Tofiq-Teyfıx
Faiq-Fayox
Firyddn-Firyş
Fəxrəddin-Faxı
Nyrəddin-Nyryş
Həbibillah-Həbillah
Hüceyn-Cöyün

Şeştərək aş (yymyrta və coğan qızartmacı ilə)

Şorvalı aş
Şırfıllı aş (başdan

byraxma)

Afar (göy qytab)
Balva
Başiyax (kəllə-paça)
Badımcan dolmacı
Barcax dolmacı (Qyry dolma)
Bacdırma kavaf
Bibər dolmacı
Boranı
Bozbaş
Bylama
Qayğanax
Qaşıxxingalı
Qatıxlı xingal
Qavax lappacı
Qazan kavavı
Qozly cüyyx
Doğa
Doğrama
Diş hədiyi
Döyməkavaf
Lapba
Ləpəli cüyyx
Ləpə dolmacı
Ləpəxamır
Lovyəli xingal
Lovyəli bozbaş
Lovyə cıyığı
Lüləkavaf
Qoorma
Qyymax
Əzmə (ezmə) - (Qyryq və qara
Əriştə
Yayma
Yarpax dolmacı

ciyərdən hazırlanır)

Kələm dolmacı
Kükü
Girc
Tənək dolmacı
Tikəkavaf
Tava
Tavakavaf
Tyrşyly cüyüx
Umac
Firni (Düyü yny ilə bişiril
Xaşıl (xəşil)
Xamırtökən
Xam bozbaş
Xiyar dolmacı
Övrüştə
Piti
Püf
Pırdama ymacı
Peyhan ymacı
Cüyüx (cıyıq)
Qara ymac
Cürfüllü (xəmir xörəyi növü)
Cüttü ymac
Hədik
Həcədayı
Hindyşka kavabı
Cerqo
Çığirtma
Çığirtmal xingal
Cüyə kavabı
Cız-bız
Şyrtlyx
Şırfil (lovyə şorvacı)

miş şirin cıyıq)

**ŞİP-
NİYYATLAR**

Barama şirni
Bamiyə
Bic oma
Qırmabadam
Düyü halvacı
Düymə şirni
Zilviyyə
İrçal
İrişdə
Kəlləqənd
Gülçə
Gülqənd
Ləpik şirni
Nişacta halvacı
Oşara
Oma
Paxlava (Şəki paxlavacı)
Peşvəng
Cəməni halvacı
Taxta şirni
Tel halva
Tər halva (İmam
halvacı)
Tyt bəhməzi
Üzüm bəhməzi (doşab)
Fəcəlli
Hayva yryfy
Çayçörəyi
Cızdaxlı
Şirni qşy

ГАДЫН ЛӘГӘБЛӘРИ

**QADIN BAŞ ÖP-
TÜKLƏRİ**

Kələyağı (İrət)
Ağ kələyağı
Qara kələyağı
İnnabı kələyağı
Coğamı kələyağı
Çirtmə kələyağı
Çərşo
Darayı çərşo
Şal
Xara şal
Tirmə şal
Krep şal
Xınabənd
Çit
Tülü
Çalma
Çadra
Dyvax (alafa)

**ШӘКИ ЛӘҢЧӘСИНДӘ
ИШЛӘНӘН БӘ'ЗИ АҒЛАР**

Ürpəy
Cyna (tənzif)

KİŞİ GEYİMLƏRİ

Qəlfeyi şalvar
Arxalix
Bəznəli çuxa (çərkəzi)
Büzməli çuxa
Əntər
Zıvını
Döşdiyh

GEYİMLƏP

QADIN GEYİMLƏRİ

Çaşqır
Eşmək (Dərili lavada)
Qənooz (qənooz tyman)
Mezər

KİŞİ BAŞ ÖPTÜKLƏRİ

Papax
Motal papax
Şələ papax
Daqqa
Xyrmayı daqqa

C ü r XÖRƏKLƏP VƏ ŞİRHİJJATLAR
daqqa
Fəc

AIII HƏVLƏRI

YUN, ƏLVAN, COPAFLAP (ÇEŞNİLƏP)

Tirmə coraf (çaşqırınan geyərdilər)
İp coraf
Yın coraf (qara corab, ağ corab,
şatal)
Əlvan coraflar (çeşnilər)
Bəndrymy
Bəciləcoraf
Qarabağı
Qıyğacı
Qırxəyax
Qoçbyynyzy
Yar-yardan kücdü
Gülmaşallah
Gülabı
Fındıxca
Xoryzqyyryğy
Çəhrayı gül
Şəppicorab

AYAQQABILAP

Baxydy
Başmaq
Laycan
Məct
Zəngəl
Pocdal
Patınqa (patında)
Küvəyh
Küləcə
Çapıx
Çarix
Çyct
Tikdavan başmax
Əcgərxan başmax
Ləpiyh

QADINL- APIN QIZIL BƏZƏK ƏŞYALARI

Qyr'an qavı
Qızıl onnyx (tümənniyh, qylply)
İmpiryal
Lirə
Q ı z ı l
b e ş d i x
(qylply)
Hil (romb şəkilli qızıl boyynbağı)
Cırğa (tənə)
Üzük
Qətər
Yaxalix
Ətəyh
Qızıl caat
Qızıl bilərziyh
Qızıl boyynbağı
Midaxil (Yaxalixın qırağına dü-
zülən qızıl bəzək əşyaları)
Cəryəgül
Danə (qırx ədəd qızıl arpacıqdan
ibarət boyynbağı)
Cilciləli üzük
Paxlava üzük
İkimərtəbəli cırğa
Kəmər (gümüş)
Lirə
Bacaxlı (kylon)
Medalyon
Tümənniyh (Avctriya, 14 qram)

YER ADLARI

Şəki şəhəri üzrə məhəllələr

Qurdlar

462

Dəyirmançılar
Xaccalar
Kavavçılar
Bəlvayiyənnər
Soyuğadəyənlər
Ocaxqulular
Varvərrar
Pirimmər
Əşirrər
Bilallar
Mədolar
Dəmirçi bulağı
Gile li
Çökək məhlə
Qullar
Dolçalar
Arxüstü
Sarı torpax
Eminnər
Dırrar
Bağbannar
Güldəstə
Körpü qulağı
Bazar başı
Matorun aralığı
Otax eşiği
Hacmın tiki
Çaqqal dərəsi
Dingin yanı
Atçaparlar
Ağvannar

DAĞLAR, TƏPƏLƏR

Töyül dağı
Kilsə təpə
Mustafa bəli talası

ÇAYLAR

Əlicançay
Əyri çay
Qurcana

Quru çay
Kiş çayı
Dəyirmanarxı çay

KƏND VƏ QƏSƏBƏLƏR ÜZRƏ

KİŞ KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Doxun
Tayirrər
Dərə
Cour
Yanıxlar
Saloy uşağı
Bədələr
Tatar uşağı
Duluzlar
Doduşağı
Layışlər
Vələmmədlər
Gavan
Maflar
Xan Tamar

DAĞLAR, DƏRƏLƏR, TƏPƏLƏR, DÜZƏNLİKLƏR

Xan yaylağı
Atuqan yaylağı
Şumu təpə
Tovla qayası
Marxal
Taxta qaya
Qala düzü
Pir qaya
Yaslan
Şüdi
Sığnaq

463

Saqqınnar
Torpaqqazan
Qaynar
Avanın qutan yer
Armuddu
Çalmax
Qocagəmi
Kəm yaylağı
Çalbayır
Qarri dağlar
Qızıl bərə
Ağa dərəsi
Danavec yaylağı
Çuxadırma yaylağı

BULAQLAR

Kor bulaq
Tərə bulağı
Həməzələr
Baydar bulağı
Söyüddü bulaq
Kaftar bulağı
Soyuq bulaq
Qarpız bulağı

ÇAYLAR

Qurcana çayı
Böyük çay
Damarçın çayı

QALALAR

Qızdar qalası

ZİYARƏTGAHLAR

Cumay ocağı
Həqipirim baba

GÖYNÜK KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Duluzlar
Çökəkli
Qaraqamış
Motallar
Mirzəbəyli
Qəsəfli
Yuxarı məhlə

DAĞLAR, DƏRƏLƏR, YAYLAQLAR

Böyük Goru
Kiçik Goru
Çaxıl dağı
Dəmir dağı
Avarmaq dağı
Dömül düzü

ÇAYLAR

Quru çay
Şin çayı

BULAQLAR

Soyuq bulaq
Qırx bulaq

QORXMUQ KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Yuxarı məhlə
Aşağı məhlə
Qara daşlıq
Mürvətəli
Çökək məhlə
Mecit doqqazı
Nazar uşağı

ARXLAR

Qızlar arxı
Dan bulağı
Yengarx

DAĞLAR, DÜZLƏR

Albalı dərəsi
Seydə dərəsi
Şüdülü dərə
Taxtalı bulaq dərəsi
Şıxmantik dərəsi
Baloğlan dərəsi
Tolvuran dərəsi
İncə dərəsi
Şiş qaya
Yanıx xırman düzü
Ağca düzü

BAŞ ZƏYZİD KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Arxılar
Orta məhlə
Nurməmməd uşağı
Dəlləyuşağı
Töyül
Pađar
Böyəxan uşağı
Qasımuşağı
Baləmməd uşağı
Mollalı uşağı
Ramazan uşağı
Əmir uşağı
Şirəlilər
Davud uşağı

DAĞLAR, YAYLAQLAR

DƏRƏLƏR,

Şamxal dağı
Çayarası
Coy dərəsi
Böyəxan yurdu
Dəyələr
Qarğac dərə
Qoturlu yaylağı
Göytəpə yaylağı
At yaylağı
Çuxadurmaz yaylağı
Xan yaylağı
BULAQLAR

Qaratoyuq bulağı
Qırxbulaq
Cərgə bulaq

ÇAYLAR

Qurcana çay

ORTA ZƏYZİD KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Qaraveyiz
Aşağı məhlə
Malqavağı
Haram məhlə

BÖYÜK DƏHNƏ KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Balammədli
Hacıməmmədli
İmam uşağı
Qovuqırağı
Cavaddar doqqazı
Dəlləkli
Sərçəli

Yüzbaşı
Pənahlar

ÇAYLAR

Dəhnə çay

OXUD KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Duluzdar
Dəlləhlər
Əzizbəylər
Gavan
Cumaylar
Barı arası
Kənd qırağı
Ağalar

DAĞLAR, DƏRƏLƏR

Günəşotaran dağı
Su dərəsi
Fənəh dağı
Alagöyüt
Beşiy daş dağı
Güneytəpə

ZİYARƏTGAHLAR

Yel bava

İNÇƏ KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Əfəndilər
Xəlillər
Şunnəbilər

DAĞLAR

Böyük dağ
Kiçik dağ
Musa qoruğu
İskəndər qoruğu

BİLƏCƏK KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Məmmədilər
Kosalılar
Aydəmirilər
Özəddin uşağı

BULAQLAR

Mö'minə xatun bulağı
Ağası baba bulağı

DÜZƏNLİKLƏR

Axtala düzü

DAĞDİBİ MƏHƏLLƏLƏR

Cavaddar
Soyuxdöyənər
İstimələr
Hac Hümmətdər

BULAQLAR

Söyüddü bulaq
Nöyür bulaq
Ağ quyu bulaq
Donuz gölü

DAĞLAR, DƏRƏLƏR

Güney dağ

466

Kör dərə
Çaqqal dərəsi
Nəlbəki təpə
Daşqazan mağarası

BAŞ ŞABALID KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Muraduşağı
Mikayıl uşağı
Cəbihlər
Ajax uşağı

DAĞLAR

Mədnərxaccı
Caraf
Mələy
Pişhsuyu
Çaxıl dağ
Qayaqopan
Qırxburun
Quş oğlunun axsı
Ellər axsı

ZİYARƏTGAHLAR

Şeyx Bava
Ocaxyanı
Yel bava
Eysidüyülən

ÇAYLAR

Tərəkey çayı
Çərəkə çayı

KƏHRİZOBA KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Qocalılar
Müsəllilər
Əsəddilər
Abışılar
Babasılar
Mollahılar
**DAĞLAR,
DƏRƏLƏR**

TƏPƏLƏR,

Təkməz təpəsi
Güllü təpə
Zağallı təpə
Haçadur çuxuru
Tayqənəd təpə
Ağpilləkan dağı
Sarağannı dağı
Tanüstü
Qaraqırlan düzü
Şorsu dərəsi
Bilan düzü
Daşlı yer
Keçiqırılan dərə

BULAQLAR

Kəhriz bullağı
Fatma bulağı
Kor bulaq

TƏPƏCƏNNƏT KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Tarverdilər
Rəfilər
Alışağı
Müçəmməddilər
Öjhəlilər

BULAQLAR

467

Kəhriz bulağı
Emnmə bulağı
Kor bulaq
Şirin bulaq
Qozdu bulaq

Damağıl düzü

ÇAYLAR

Əyri çay

AYDINBULAQ KƏNDİ

MƏHƏLLƏLƏR

Qaraqoyunnular

DAĞLAR, DÜZLƏR, TƏPƏLƏR,

Güllü təpə
Cücərmiş düzü

BULAQLAR

Şor bulaq
Soyuq bulaq

QALALAR

Ağca qala

CƏYİRLİ KƏNDİ

DAĞLAR, DÜZLƏR, DƏRƏLƏR,

Şüllük dağı
Əyri dərə
Turud düzü
Sarıca düzü
Qaratorpaq düzü
Sarıtorpaq düzü
Bayan düzü
Daşüz

MİFOLOJİ BƏ FOLKLOP OBPAZLAPI, ŞƏXC ADLAPI

Abdylcabbar
Abdylcəlil
Ay
Ağ ilan
Al arvadı
Altıaylıq pəhləvan
Armydan bəy
Bəhlyl
Bülbül
Bay-vay
Bəzir
Qara Əhməd
Qalaça
Qody-qody
Qırdı Hacı
Daş əjdaha
Div
Dəyirman daşı
Dəryat qapıcı
Əli
Əməngül
Əzrayıl
Əjdaha
Əhməd
Zalxa
Zaman xan
Zübeydə
İdric baba
İlan
İca
İsax-Musax
İcmayıl
İckəndər
İfritə
Yel baba
Yetim oğly Nyrəddin
Yycif
Keçəl
Kəllə

Kiçik xanım
Kəlləgöz
Kiçik çillə
Kosa
Qodu-qodu
Küp qarıcı
Göyərçin
Gözəl
Gül
Günəş
Maşaq İcəndiyar
Məlikməmməd
Məmməd Əfəndi
Məcid
Molla Cyma
Mirzə
Müşdü oğly Kamal
Mürəcdə
Nəcif-Yycif
Novruz
Nyh
Nyhyn gəmic
Ovçy Əhməd
Ovçy Pırim
Öldü Hacıməcid
Pəri
Pəhləvan Lətif
Cüleyman
Cüleyman peyğəmbər
Fatma nənə
Fərhad
Fəxri nənə
Xan
Xıdır
Xıdır İlyaz
Xızır
Hal
Hal anacı
Hal arvadı
Hacan kişi

Hacı dayı
 Hacıbaba
 Çayçı Pəcəb
 Cahan pəhləvan
 Çən qarıcı
 Cəhənnəm əjdahacı
 Cin
 Cırtan
 Cılğı Məhəmməd
 Şeytan
 Şeyx Əhməd
 Şirin

LÜĞƏT

ŞƏKİ DİALEKTI

(Həbilə də deyilir, həblə də)

A

Avara – ikidən artıq yaşı olan
 ərəkə camış balacı
 Avdal – ağına gələni danışan,
 namünacib geyinən
 Addamaş – addım
 Ağnax – gəl və camışların
 yatdığı göl, bataqlıq
 Ağıl – tövlə
 Ağqavaz – ağ rəngə yaxın
 /çalan/, ağımsov
 Ayaxçı – toyn idarə
 olynmacına köməklik edən.
 Aynımax – acmaq; göyərüb
 qalxmaq
 Ayrac /qalmaq/ – məttəl
 qalmaq, təccüb etmək
 Ayrez – başqa, cavayı
 Ala – göyərti, tərəvəz;
 göyərtinin arxasında bitən ot
 Alamançı – nəfci iti, gözü ac
 Ambır – yüngül xaciyyət, gic
 Acı – naşükür
 Acmanca /acmancada qoymaq/
 – Qeyri-müəyyən, acılı vəziyyətdə
 qoymaq
 /kimi icə/
 Atdanmax – getmək, yola
 düşmək, gəlin aparmaq, gəlin at-
 danır
 Afar – göy qytab
 Afat – nadinc
 Axcə – pyl

B

Bazıbyrtly – iri bədənli
 Bayanqalamax – vaxtı keçib,

vaxtı ötüb, yetişib ötüb
 Balva – eyni adlı göyərtidən
 hazırlanmış xörək
 Bamadyr – pamidor
 Bafa – bir qucaq biçilmiş ot və
 ya küləş
 Barı – məhəllə /həyətlə/ divarı
 Başbört – pasport
 Başqaltı – başaltı
 Başdanbyraxma – lobyə
 şorbacından aş
 Bedava – əlacsız, çağalmayan
 xəttəlik
 Beşüyür – avara, tüfeyli
 Bəbə – çağa, körpə yşaq
 Bəliyə – oğlan evindən qız
 evinə göndərilən birinci nişan
 Bələgir – bic, fırladaçı
 Bələşmax – yıxılmaq
 Bərə, addama – çəpərin keçid
 yeri; arxdan ləkə cy byraxılan yer.
 Bələgir – dələduz
 Bərni – bankaya oxşar şüşə
 qab.
 Bəhli – gilac
 Biyil, biyilləri – by il
 Bikir – bütöv
 Birhoor – bir az, bir qədər
 conra
 Biccəyzi – heç biri
 Bomby – dördkünc formalı
 çörək
 Bozyntyryx – boz rəngə yaxın
 /çalan/
 Bayat – köhnə çörək
 Boğmalanmaq – acgözlüklə
 yemək
 Bydamax – Ağacın bydaqları-
 nı kəcmək, döymək /adamı/
 Byryxqyl – köməkçi
 Byracax – ycy haça ağac
 Byrynnamax – gözümçixdiya
 calmaq

Byxarı – evlərdə otaqları qız-
 dırmaq və xörək bişirmək üçün
 xüycü tikilmiş ocaq
 Bürmələmax – bükmək
 Büyün, büyünnərim – by gün
 Bürcüyün – ertəci gün, biri gün

B

Vayxır – boş, işsiz /adam/
 taqətdən, gücdən düşmüş /adam/.
 Bayşüyən – ağlaşmaq
 Bərəvyrd elamax – seçmək,
 tytyşdyрмаq
 Bəhtiyət – dolanacaq, maddi
 vəziyyət
 Bic – nazik kəndir

Q

Qavarmax – söz qaytarmaq
 Qada – qardaş
 Qadax – təknə və ya tabağın
 çatlamış yerinə vryylan /mıxlanan/
 dəmir yamaq
 Qazix – kiçik paya
 Qayçı – evin çardağında bir-
 birinə çarpaz bərkidilmiş haça ağ-
 aclar
 Qayçı vırmaq – milli güləş
 zamanı pəhləvanların bir-birinə
 badalax vürması
 Qanc – yoğyn ipək əyirən çarx
 Qandax – qazılmış çökək yer
 Qantarğa – cilov
 Qantarmax – əymək, byрмаq
 Qaraqətdəyh – qarayanız
 /adam/
 Qaraşinni – qarayanız /adam/
 Qart – qoca, qarımış; özündən
 razi, yaşına və həyatdakı mövq-
 eyinə yyğyn olmayan hərəkət və
 cəhbətlər edən
 Qarriyir – qar yağır
 Qatı-qyty calmaq – hərcmərç-

lik yaratmaq

Qafçımax, qafcımax – mənimcəmək, zəbt etmək.

Qələt – peçenyə /üctü şirni təbəqəci ilə örtülmüş

Şəkiddə “paclı qələt” adlanır/

Qənəd – vərəq; qol

Qəno:z – ipək parçanın qiymətli növü

Qərəl-qəcəm – ölçü-biçi

Qəf, qalacan – tənbel, xeyirverməz

Qovny – çyxyr, dəre

Qoltaşa – yaltax

Qolçax – kykla

Qoma – biçilmiş kiçik ot tayacı

Qorcalanmax – yanıb qızarmaq

Qyqyrraşmax – kökəlmək

Qyyrax – yığcam, rahat, ürəyə yatan

Qyrğyna – xəbərçi, aravyran

Qylynyh – bir illik körpə at balacı

Qynyt – tymyrcyq

Qyraxcımax – ictəmək /nəyi icə, kimi icə/

Qyçiyh – ağac tingi; it balacı

Qıdın-qıdın – az-az

Qıncırğa – cöd, qıvrımcaç

Qını-qını çalmax – dava axtarmaq

Qıtmır – xəciç

Qırım – məqçəd, fikir

Qırillatmax – artıq, yerciz danışmaq

Qıxmıq – odyndə doğrayanda əmələ gələn xırda hiccəciklər

D

Davat – mürəkkəb qabı

Davel – ipəkəçən dəzgah

Dambadyz – hər şeydən inciyən, dəymə düşər

Darayı – ipək parça növü

Damarrı – qoçaq, dəyanətli

Danqo – şax pyl

Daşqa, dyryx – iki təkərli araba

Daşqyra (daşqərəyh) – sement və palçıq işlədilmədən daşdan hörül-
müş məhəllə və küçə divarı (hacarı)

Danqır – kəllə

Dadanmax – adət etmək

Deqal – keçəl, daz

Dəvəllayı – başlı-başına

Dədiyh – qıç

peçenyə

Dələngəvaz – iri, zırpı

Dəfə-darax – bir yığın əşya

Dəkgə – ən, darmacal, az vaxt

Dəzbənd – keçmişdə pəhləvanların gülüş zamanı dircəklərinə və dizlə-
rinə bağladıkları ayna (gülüş vaxtı by aynalardan biri cınarca, həmin
pəhləvan məğlyb hecab olynynarmış).

Dəməşəlx – pinti

Dənnəmax – dərmək (bə'zən də ceçmək, təmizləmək mə'nacında işl-
ədilir) coramnarı düyünü dənniyərcən, axşama aş bişirərox

Dəcti – cayağı, kimi və c

Dilit – dəfə, kərə

Ding /ayax-dingi/ arpa, byğda və qarğıdalı dingi/ – çəltik döymək
üçün işlədilen başında polad dişləri olan alət

Ding /maşın dingi/ – arpa, byğda, düyü, qarğıdalı və c. üyütmək üçün
mexanikləşdirilmiş və ya avtomatlaşdırılmış dəyirman

Dişəmax – qyłaq acmaq

Dirəşmax – təkid etmək, gücənmək

Dirrik – kiçik tərəvəz cahəci

Dişdağan – çox dişləyən; çox gülən

Dişdəmə /çay/ – şit çay

Diçi düşmax – narazı qalmaq, micmırığıny callamaq

Dılqır – yaramaz adam

Doqqaz – küçə

Dozay – fərciz

Dombalax aşmax – mayallax aşmax

Dohar – divar

Döydüməlməz – ləng, yavaş iş görən

Döyükmax – heyətlə ətrafa baxmaq

Dəmbə – tin, döngə

Dəngələmax – verdiyi cözdən qaçmaq

Də'rə – aş /plov/ tökmək üçün boşqabdan iri çini qab

Dördöşşəyi – döşəkçə

Dram-dram calmax – işi pozmaq, narazılıq yaratmaq

Durux – dörd təkərli at arabası

Dyy – cadələvh

Dymba – qıcaboy adam

Dymyta getmax – fikrə getmək, xəyala dalmaq

Dümbül – qyryğy kəcik, gödək qyryqly

Düməlanmax – əlləşmək, çətinliklə, ləng iş görmək

Dünbəyh divinnən dyran – loty, bic

Dünihy olmax – alydə olmaq

Dürlü /dürrü/ – çoxly, bol

Düpbələndüz – dümdüz

Düşiyh – pinti, cəliqəciz

E

Eymanmax – qorxmax

Elti – qardaşların arvadları bir-biri üçün elti hecab olynrylar

Ejgan – bekar

Eşmək – qiymətli dəridən bəzək verilmiş lavada növü

Ə

Əda dağarı – lovğa, özündən razı

Ədöv-ərkənnən – əməlli-başlı, tam qaydacı ilə

Ədili-üdülü – dəm-dəcgahlı

Əyrəmçə – idbar, xoşagəlməz adam

Əyriplan – təyyarə

Ələmanda qalmaq – köməkçiz qalmaq

Əməziyh – aciz, yazıq

Əmənniyə – var-dövlət

Əməcalax – ev əşyaları, abadanlıq

Əndərməş – əyri yer

Ətəyh – qadın qızıl bəzək əşyacı; nəyincə, kimincə aşağı tərəfi

Ərəciyyə – Pyciya

Əriyini əzmax /yşağın/ – yşağın /və ya kimincə/ nazı ilə oynamaq

Əryəti – yarımçıq, natamam iş

Z

Zavt e'lamax – zəbt etmək, özbaşına yiyələnmək

Zavtçı – qyllyq edən, baxan

Zəvzimax – yalvarmaq

Zəryal – zərgər

Zərəndəz – qara parçadan /məxmərdən/ hazırlanmış qəf pyllarla bəzədilmiş mücrü altına qoymaq üçün cüfrə

İ

İvinmax – iclanmaq

İdimciz – kifir, idbar

İlişki – ələxücyə

İlkindi – günortadan xeyli keçəndən sonra axşama doğru yaxın vaxt

İntacı – amma, ancaq, lakin

İni – qayın, ərin qardaşı /Baş Göynük/

İnc-cinc – heç kim, heç kəc

İrəgiyh – yarımçıq

İrəzə – cəftə /bə'zi kəndlərdə/

İrəzələ – cəftələ

İrəsmə – yyylymyş paltarı sərmək üçün ip

İrziqmax – bezmək

İrizqı – taxıl, çörək

İrciz – ytanmaz, həyacız

İcirif – qənaət

İcirayın /icireyin/ – cırağagün

İynəqiç /iyqiç/ – arıq qiçli adam

İxtilat – cöhbət

İci-qycy /adam/ – xırdaçı, hər şeyə qarışan /adam/

İşi mehraca mindirməx – işi düzüb-qoşmaq, işi başa çatdırmaq

Y

Yanşax – yaltax

Yantay – altıaçıq /yer/

Yaranal – general

Yaraf – görəcəm

Yanpərtü /gəliş/ – əyri gəliş

Yaxalıq – qadın qızıl bəzək əşyacı

Yelvə – ildırım

Yengi /də/ – gələcək /də/, gələm il /də/

Yengə – toy günü gəlini oğlan evinə aparən /müşaiyət edən/ qadın, adətən böyük qardaşın arvadı, əmi və ya dayı arvadı olыр

Yerpənəh – xiyar

Yecəvət – veloped

Yetdix – lazım olan qədər

Yeşinbabaş – gizlənpaç

Yeşinmax /yeşməqydan/ – gizlənmək

Yeşirməx – gizlətmək

Yələnqə – tonqal

Yəlo /lepə/ – alov

Yorməx – hörmək

Yörtməc /yürtməc/ – yelləncək

Yüyən – atın ağızına calınan xüyci dəmir

Yığnəx – yığıncaq

Yığlaməx – ağılamaq /Baş Göynük, Aşağı Göynük/

Yığın-dörinni – cəliqəli

K

Kahal – könülcüz

Keçil – oğlanlarda caç formacı

Kəzzayi – zay adam

Kölçə – ikidən artıq yaşlı olan erkək camış balacı

Kəm – əyər-əckik

Kərki – dülgərlərin ağac yonan aləti; öz xeyrinə iş görəni adam
 Köcöv – bir hiccəci yanmış odu, taxta parçası
 Kəfləmax – ydmaq, yemək
 Kirimax – cakitləşmək
 Köşən – küləş
 Küyə düşməx – öz iradəsinin əksinə olaraq başqalarının təci
 ri altına düşmək
 Küləyi-küf olma – cıradan çıxmaq, cüqyta yğramaq və c.
 Küllənma – veyil gəzərək müftə yeyib-içmək üçün yer axtarmaq
 Kümdar – baramaçı
 Kücənma – həcəd aparmaq
 Küt-külləvənt – əl-ayağı topal
 Givit olma – aqq-hecabı çürütmək
 Gimgə – cöhbətə toplaşan dəctə
 Gırvəngə – çəki ölçücü: 400 q.
 Girdəbil – mişar
 Gırrəma – yola vermək
 Gona – necə, nə cür
 Göynöyü – çox yeyən
 Götürüm düşməx – yorylyb taqətdən /əldən/ düşmək
 Güzəm – payız yyny
 Gücəpicdiğnan – zorla, zor gücünə

L

Lavada – ləbbadə
 Lantır – kök /adam/
 Lapba – lobya cığı
 Lac – ağır, tənbel adam
 Lax-tax – boş-boş
 Ləvərə – böyük, iri
 Lələyün – təmahgar
 Ləmpə – tavan
 Ləpiyh – evin /mənzilin/ daxilində ictifadə olunan ayaqqabı
 Ləfləmax – tərənəmək
 Lıqic – həll oynamamış xəmir
 Lopbaz /tırıqqalı/ – ədəbaz
 Ləyüncüz – çirkin
 Ləyünbələyün – cürbəcür
 Ləküt – yavan, yağ tökülməmiş aş /plov/
 Lülqəmbər – cərxəş
 Lütüryan – çıpaq
 Lüt-mədərşad – anadangəlmə lüt

M

Maytarax /taytax/ – axcaq
 Maxlayı – aciz
 Meyzar – önlük
 Məzə çırtatma – özü üçün kefə baxmaq
 Mərdənə – xəmir yaymaq üçün taxta
 Məryəti – dəyəri, qiyməti
 Metan, metaş – dolı çağlam adam
 Midaxıl – qadınların yaxalığının qırağına düzülən qızıl əşyaları
 Midiyh – yavaş, ləng
 Mizqan – dodaq qarmony
 Micir – arıq, cansız
 Mişool – ciçovyl
 Möyüf düzma – vacitəçi olmaq /xeyirxahlıq mə'nasında/
 Müğəlləf – yarımçıq, keyfiyyətsiz iş, əşya
 Mürəkkəf – böyütkən
 Mür-müc olmaq – çəşib qalmaq
 Müftə mücəlləm – pulcuz, müftə
 Müşəbağ eləmək – corabın qırılan yerini əldə toxmaq

N

Navat – növbə
 Naycə – nə icə /Qışlaq/
 Nanca – nə qədər
 Nacranı – əcnəbi
 Nahna – nanə
 Nəvayımda – mənə görə: mənə qalca: mənim ələməmdə
 Nəköl – könülcüz, həvəciz
 Nərdiyan – nərdivan
 Nərgi – köp
 Nıxtı kəcilməx – danışmağa taqəti olmamaq
 Novça – pəhlivanın şagirdi /kəməkçisi/
 Nökə /cünəh, neyvət/ – acgöz, qarınqyly

O

Oqəddərən – o qədər
 Olça çalmax – əl çalmaq
 Oma – müxtəlif ədviyyatlarla bişirilən şirin çörək
 Otyey – bic, çoxbilmiş
 Oxley – oxlov

Ö

Öyə – ögey

Öy – ev

Öyralı /öyünnərim/ – bir neçə gün əvvəl

P

Patava – 1 iri: (Bizim qonşy patava dodax, patava ayax gəlin gətirtdi). 2. Çarığ geyənlər ayaxlarına sarıyırlar

Pezy qırax /pözövəngi/ – yekəpər, nəhəng /adam/

Pədərevayi – cöyüşkən

Pəryal – cüpürgə

Pələqylax – yekəqylaq

Pəcməmmədi – fikirləşmədən görülmə yarımçıq iş

Pəcə qalmax – işin baş tytmymycı

Pəc tükənə vyrımax – yeyib-ıçməg, yeyib qyrtarmaq; mənimcəmək

Popyrry – bəzək-düzəkli

Por – kif

Porzalmax – qanı qaralmax

Pocdal – kobyd çəgmə

Poş yoly – magictral yol

Pöşələnmax – qaynar xörək yeyəndə və ya çay içəndə ağzın yanmacı

Pyfa – yüngül, içi boş

Pys – cəbə

Püf – körpə yşaq üçün xəmir xörəyi

Püşdi – yactıq

R

Pözələmax – qıfillamaq

Pyzi, irizqi – ərzaq, yemək, yemək qicməti

C

Cavax şəriflərin xeyir olsun – Cabahın xeyir olcyn

Carcaxlamaq – düşünmədən yerciz danışmaq

Cağ çillə – cağ-calamat

Calvi – dəyəmək

Calız /adam/ – qaradınməz /adam/

Calma /çay/ – kəllə qənddən şirin /çay/

Caxa – forma, görünüş /incanlarda/

Caxcögə – xəctə, cənciz adam

Cövi – yazıq yşaq

Cəyəllənmax – baş hərlənməci

Cəmə /şyndyl/ – axmaq, yüngül xaciyyətli

Cərvaxt – ayıq

Cəryandar – avara, cərgərdan

Cəryandarçılıx – avaraçılıx

Cərxeyir, cərgəllə – toy və yac məracimlərində təşkilatçı

Carpayı /lar/ – toy idarə edən /lar/

Cərhecab – ayıq-cayıq

Cəcciz-üncüz – cəcciz, cəkit

Cəcin – ölçü vahidi; səcin 3 arşına və ya 2, 124 metrə bərabərdir.

Cincaflamax, cincaf elamax – cəliqəyə calmaq, nizamlamaq

Cino getmək – çox ictəmək

Cirxo – cəliqəli /geyinən/

Citqi ciyrlmax – zəhləci getmək

Cifdə – ilk, birinci

Cimcar – yaxın adam

Cimnəmax – təndir və ya kürənin coymacı nəticəsində bişən çörəyin qyrymacı, coyxlama

Cincitmax – döymək, incitmək

Cincimax – yazıq görkəmə düşmək

Cintərmax – cirtıqlıq etmək

Coqqyreyi çıxmaq – arıqlamaq

Conalamax – cəcmək

Coramnarı – conra

Cylançix – yelləncək

Cycalanmax – ictəmək, bir ictəyi ürəkdən keçirmək

Cyyəcax – sy yığılan yer

Cümcü – qamışdan qayrılmış tütək

Cümcünmax – müftə yemək üçün yer axtarmaq

Cühbün-bühmün – xəlvəti

Cüfayi – təmiz, hamar

Cığır – naxır

Cığırçı – naxırçı

T

Tavana – hal, güc

Talatın – cibdə gəzdirilən pyl qabı

Talıt elamax – məcxərəyə qoymaq, rişxənd etmək

Tarçayiyər – başqacının hecabına yeyib, içməyi, adət etmiş tüfeyli

Taracılmax /tarac etmax/ – tez götürmək, dağıtmaq

Tarcıgını almax – kam almaq

Tacalanmax – ürəyi darıxmaq

Taxım – təqdim

Teyim-teyim – tez-tez

Təvlə – külqabı

Tənə – cırğa

Təpəl – qara caçda bir hiccə ağaran caç

Təppəgo – bərk cəc-küy

Təhnə – xəmir yoğurmaq və çörək saxlamaq üçün ağac kötüyündən hazırlanmış içi dərin dairəvi qab

Tickinmax – iyrenmək

Tifqi – eynilə

Tıncıxmax – bezmək, hövcələdən çıxmaq

Tırı tytmax – qızışmaq /əcaccız yerə/

Tıçı yatmax – cakitləşmək

Tortagöz elamax – gözümçixdiyə calmaq

Toxynmaş calmaq – itələmək

Töcmələyh – kök

Təştiyə təhmax – məcləhləşmək

Töycü – mülg vergici

Tymanpaçax – tymancız

Tüyhənmax – pyllanmaq

Tünnyh – çox adam olan yer

Tünükə /adam/ – kacıb, fağır adam

Tühman – qaraçı

U

Uvyr-cyvyr – bürokrat

Uldzy oynamax – bəxti gətirmək, bərk şad olmaq

Umma – istəmə, bəzi adamlar bişirilən xörəkdən (evlərində və ya qonşylarda) yemədikdə xəctələnin, “şişirlər”. By zaman el adətinə görə yeddi evdən ərzaq /"ymma"/ yığılır və xörək bişirilir. Xəctənin kürəyinə yymryqla yüngülvari vyrdyqdan sonra xörəyi ona verirlər.

Untax – çox xırda çörək qırıntıcı

Ufucyn – tez üşüyən, coyyğa davamcız adam

Urvayı – pəhləvanların güləşdən qabaq oxydyqları mahını

Uclyfly – ehtiyatlı

Uryf-adət – adət-ən'ənə

Utyzmax – dyryxmaq, bir anlığa fikrə getmək

Ucylamax – danışqda tez-tez təkrara yol vermək

Uçqymma – qorxydan titrəmə, əcmə

Ü

Üzgörümçəyi – toydan conra oğlan evində gəlinlə görüş

Ülkün daşı – kybik formalı yonylma çay daşı

Ün – cəc

Ürəyi aynamax – acmax

F

Farağatdamax – cahmana calmaq, rahatlamaq

Fərəgöz – fəracətciz

Fərş – küçələrdə daş döşəmə, bütöv bir otağı tytan /bacan/ eyni haşiyəli, bir-birini tamamlayan müxtəlif ölçülü iki yan, bir orta xalı

Fillənmiş – hər şeyi bilən, çoxbilmiş

Fint elamax – dikbaşlıq etmək, cözə baxmamaq

Fızılıx – qalın kollyq

X

Xac – çərşənbə axşamı

Xax – xalq

Xaşı – xəmir mayacı

Xaşal – hamilə

Xeylax – xeyli

Xeyrə – xüyci torpaqdan bişirilmiş cəm

Xəkə – kömür tyllantıcı

Xotəyh – iki yaşınadək camış balacı

Xocynnaşmax – pıçılı ilə danışmaq

Xınabənt – qadın baş örtüyü

Xüffət – dörd, qəm, xiffət

H

Havax – nə vaxt

Haki – o ki, var

Hayındı, həyindi – indi

Haleylim – laqeyd adam

Hambala – evin divarına qoyulan tir

Hoppadan-gyp – fikirləşmədən

Hacı-byçy calmax – qalmaqal calmaq

Həvəydəctə – taxıl, ədviyyat və meyvə döymək, xırdalamaq, əzmək üçün xüyci alət

Hərci-pərc elamax – dağıtmaq

Həfrayiməccəf – hərdəmxəyal

Həfrayi – məqcədciz, qeyri-müəyyən fikirli adam

Həftiyh – aptek, əzcəxana

Hincəvara – yaxşı ki, nə yaxşı ki.

Higgə – tərç adam

Hırraxana – şit cəhbət və şit zarafatlar olynan yer

Hocaat – dərhal

Horda – orada

Həvlə-vələdan çıxmaq – cəbri tükənmək

Həvər – qonşylarla torpaq cahələrinin cərhəddini bildirən nişan

Höyüş – nəm, yağ

Hörtüllətmax – dyry xörəyi cəc-küylə yemək

Hyny – onu

Hüt – yüngülxaciyyət adam

Ç

Çağa – körpə yşaq
Çaxcax – taxta hacar
Çaladı – qatıq mayacı
Çalğı – nar çybyğyndan hazırlanmış cüpürgə
Çar-naçar – əlaccız
Çaparaq – cəld
Çaşqır – zəngin yaşlı qadınların tyman altından gey-dikləri paltar
Çəlimciz – iş yönü bilməyən
Çəmini tapmaq – cəmtini tapmaq
Çərləmək – dərd çəkmək, xiffət etmək
Çəmkirmax – kobydlyq etmək, cöz qaytarmaq
Çəngəl – paltar acmaq üçün əşya
Çəp-çəpəndaz – əyri-üyrü
Çərtmə – tələ
Çərşo – qadın baş örtüyü
Çivin – milçək
Çimir qırpmaq – yxalamaq /bir anlığa/
Çiriş – yapışqan
Çolpymax – çaşıb qalmaq
Çomalağa düşmək – araya calınmaq, düşmək, qarışıqlığa düşmək
Çöp-çərdəyh vermax – dərcini /cavabını/ vermək
Çıtızmaq – eşitdirmək

C

Calayvətən – cahibciz; boş-boşyna
Cana – yaramaz, keyfiyyətətsiz
Cantarax – enlikürək, yekəpər
Cəzveyi qarışmaq – halı pıcləşmək
Cəryəgül – qadın bəzək əşyası
Ciyənqala – balaca, cılız
Ciyi /ciji, ənna/ – ana
Cincar – gigitgən
Cirvənkə – çəki vahidi: 400 q.
Cılğı – xalis
Cıtqoz – böyük-küçük caymayan, yüngül
Cığal – cözündən qaçan, qaydanı pozan
Co – tyrsy
Cod – kobyd, tərç /adam/, kobyd, qalın material
Cohar – merab, cüçy

Cymay – cümə
Cymbyl-cymbyl – damcı-damcı
Cürüct elamax – yydyrmaq
Cücəpicdiğdan – çətinliklə

Ş

Şaa – 5 qəpik
Şaqqə – tərəf, hiccə
Şəvədə – rişxənd, məcxərə
Şəltə – nişan günü /bə'zi kəndlərdə/, əhvə, əşya
Şəllənmax – müftə yeyib-icmək
Şəpbüdüm – qeyri-ciddi
Şilloş – gecə zəif işıq verən xırda cücü; zəif işıq
Şimkanlı – şənlikli
Şinimax – tərclik edib dayanmaq
Şilafqa – yağış cyyynyn tökülməməci üçün kirəmidlərin aracına düzülən xırda taxta
Şitəngi – nadinc; dəcəl, cataşqan
Şonqamax – çöməlmək
Şortmax – gedib-gəlmək
Şoftə – cəftə
Şunqurux qoşmaq – ictəhza etmək
Şurtulux – lobyadan hazırlanmış xörək

SÖYLƏYİCİLƏR VƏ TOPLAYICILAR HAQQINDA

MİFLƏR. “Günəş və Ay”, “Günəş necə yarandı” – Ağakışiyev Həsən Məhəmməd oğlundan (1903-1975) yazıya alınmışdır.

“**Ayın günəşə xəyanəti**”ni Calahova Reyhan Molla Cuma qızı (1896-1988) danışmışdır.

MƏRASİMLƏR, ADƏT-ƏNƏNƏLƏR. “**Novruz adətləri**” – Umarov Şərif Osman oğlundan (1900-1996) jazıya alınmışdır.

“**Su çərşənbəsi**” və “**Torpaq çərşənbəsi**” mərasimləri Şəkiddə keçirilən İlahır çərşənbələrində iştirak edərkən toplantı üzvlərindən (Pakizə xanımdan, Osman dayıdan, Abdülhəmid Həmidovdan, Baba Kərim oğlundan və b.) yazıya alınmışdır.

“**Novruz nəğmələri**”, “**Novruz elçiləri**” 1911-ci ildə Şəkiddə anadan olmuş Ağakışiyeva Zərifə Məhəmməd qızından yazıya alınmışdır.

İlahır çərşənbələrində Arxüstü məhləsində göstərilən “Kosa-keçi” tamaşasında uşaqlar xorla oxuyanda yazıya alınmışdır. “SMOMPK” (“Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа”) məcmuəsində yüz il əvvəl çar

olunmuş nəğmə ilə səsleşir (XVIII buraxılış, II hissə, 1896, səh. 175).

“**Qodu-qodu nəğməsi**” SMOMPK məcmuəsindən götürülüb, XVIII buraxılış, II hissə, 1896, səh. 47. Nəğmənin məcmuədə çap olunan başqa variantı:

Qodu, Qodu hay, Qodu, Qodu!
Qoduya salam verdinizmi?
Qodu burdan ötəndə
Qırmızı gün(ü) gördün(üz)mü?
Qara toyuq qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı?
Göyçalıya getmişdim,
İt baldırımı daladı,-
Yağ verin yağlamağa,
İp verin bağlamağa.
Verənin oğlu olsun,
Verməyən bir kor qızı olsun!
O da çatlasın, ölsün!

(SMOMPK, IX buraxılış, II hissə, səh.128-129)

“**Yel Baba mərasimi**” Verdiyev Təmrəz Yusif oğlundan jazıya alınmışdır.

“**Yel Baba şivənləri**” 88 yaşlı Ağakışiyeva Zərifə Məhəmməd qızından yazıya alınmışdır.

“**Bitkilərin bəhsi**”ni Verdiyev Təmrəz Yusif oğlu söyləmişdir. Eləcə də bax: R.Əfəndiyev. Uşaq bağçası, Tiflis, 1912, (dördüncü nəşri), səh. 122

“**Sağın nəğmələri**” Ağakışiyeva Zərifə Məhəmməd qızından yazıya alınmışdır.

“**Toy mərasimi**” Calahova Reyhan Molla Cuma qızından jazıya alınmışdır.

“**Qaynana-gəlin sözləri**”, “**Qız sevən oğlanın sözləri**”, “**Oğlanla qızın ilk tanışlıq nəğmələri**”, “**Toylarda oxunan nəğmələr**”, “**Ana nəğmələri**”, “**Deyişmə**” Ağakışiyeva Zərifə Məhəmməd qızından yazıya alınmışdır.

“**İnanclar**” Ağakışiyeva Zərifə Məhəmməd qızından və Həsən Məhəmməd oğlundan yazıya alınmışdır.

*RƏF, M.F. Axundovun arxivı, 120 sayılı sənəd, səh. 32-33.

*N.Mirsaleh danışmışdır.

*Bu inanc şair B.Vahabzadədən yazıya alınmışdır.

“**Ağaca tapınma**”, “**Qaşınmanın sirləri**”, “**Xalın sirləri**”, “**Dırnaqkəsmə**”, “**Yağışyağdırma**”, “**Hal anası**”, “**Yağının dərmanı**”, “**Göy öskürəyin dərmanı**”, “**Həddik**” və “**YUXUYOZUMLAR**” Mahmudov Həsən, Calahova Reyhan Molla Cuma qızı, Ağakışiyeva Zərifə Məhəmməd qızından yazıya alınmışdır.

ƏFSANƏLƏR. “**Ana daş**” şəkili arxeoloq Mirsaleh Nəsimovdan yazıya alınmışdır.

“**Qanıx çayı**”, “**Gül və bülbül**”, “**İsax və Musax**”, “**Qaranquş və ilan**”, “**Söyüd ağacı**”, “**Paxla**”, “**Nohur gölü**”, “**Ağcaqanad**”, “**Soyuqbulaq**”, “**Ağ qaya**”, “**Öy ilannarı**” Ağakışiyev Həsən Məhəmməd oğlundan yazıya alınmışdır.

RƏVAYƏTLƏR. “**Hacı Çələbi və Nadir şah**” Kərim Ağa Fətchin “**Şəki xanlarının tarixindən**” adlı kitabında rəvayət tarixi fakt kimi təqdim olunur.

“**Kələsən-görəsən**” qalası” Ağakışiyev Həsən Məhəmməd oğlundan yazıya

alınmışdır.

“**Sah palid**” və “**Əmirxan yaylağı**” Mahmudov Həsəndən yazıya alınmışdır, (87 yaşında, Şəkinin Aşağı Şabalıd kənd sakini).

“**Molla Cuma və aşiq**”, “**Molla Cuma və cütcü**”, “**Molla Cuma və atlılar**” Əzizov Mövlud İbrahim oğlundan yazıya alınmışdır.

LƏTİFƏLƏR. “**Hər gün gəsilən xoruz**”, “**Ayın armud payı**”, “**Sən baha aparasan**”, “**On dovşan**”, “**Sözünü deməyə imkan verməmişən**”, “**Motosklet istə**” Umarov Şərif Osman oğlundan yazıya alınmışdır (1900-1996).

“**Layısıq lətifələri**” Molla Cumanın nəticəsi Elman Əzizovdan yazıya alınmışdır.

NAĞILLAR. “**Xor-xor molla**”, “**Tülkünün hiyləbazlığı**”, “**Tülkü və xoruz**”, “**Kor dəvə**” Reyhan xanımdan yazıya alınmışdır.

“**Yad gəlin**”, “**Camış gönünnən qayış**” Ağakışiyev Həsən Məhəmməd oğlundan yazıya alınmışdır.

DASTANLAR. “**Cəlalı Məhəmməd və Tavat xanım**” Azərbaycan EA Arxitektura və İncəsənət İnstitutunun arxivı. İş 63, 1938. Molla Cumanın şagirdi Aşıq Əhməd Qafarovun dilindən yazıya alınmışdır. Hüseyin Cavidin oğlu Ərtəğrul dastana maraqlı rəy yazmışdır. Orada deyilir: “Molla Cumaya aid dastanlar (mətnə “nağıllar” getmişdir) içində bu ən maraqlısı, ən səmimi və ən tükənməzidir. İstər temanın özündə, hadisələrin inkişafında, ifadə formasında bir sərbəstlik, səmimiyyət vardır”.

“**Sayatbəy və Sayalı xanım**” Azərbaycan EA Arxitektura və İncəsənət İnstitutunun arxivı. İş 77, 1938. Əlyazmasının üstündə belə bir qeydlə rastlaşırıq: “Sayatbəy və Sayalı xanım”. Nağıl. Söyləyəni Aşıq Əhməd Qafarov. Nuxa rayonu. Layısıq kəndi. 21 mart 1938-ci il”.

*Mətnə səhvən “fayton” getmişdir.

*Mətnə səhv olaraq “kravatına” getmişdir.

*Mətnə “dayan” şəklindədir.

*Yəqin “boran” sözünün təhrif olunmuş formasıdır.

BAYATILAR. II rəqəmindən sonrakılar Ağakışiyeva Zərifə, Salahova Reyhan və Verdiyev Təmrəz Yusif oğlundan yazıya alınmışdır.

UŞAQ FOLKLORU. BEŞİK NƏGMƏLƏRİ (LAYLALAR). “**Yuxlatmalar**”, “**Oyatmalar**”, “**Arzulamalar**”, “**Oxşamalar**”, “**Bənzətmələr**”, “**Aqlaş-laylalar**”, “**Qarğış-laylalar**”, “**İnam və etiqadla bağlı laylalar**”, “**Bəsləmələr**”, “**Şikayət-laylalar**”, “**Qurbanlar**”, “**Diləçmələr**”, “**Öyrətmələr**”, “**Öcəşmələr**”, “**Düzgünlər**”, “**Acıtmalar**” (Dolamalar), “**Sanamalar**, yaxud **oyun nəğmələri**”, “**Yanıltmaclar**”, “**Tapmacalar**” Ağakışiyeva Zərifə, Salahova Reyhan və Verdiyev Təmrəzdan yazıya alınmışdır.

*SMOMPK, XVIII buraxılış, II hissə, 1894, səh. 37-38 şəkili Abdulla Əfəndiyevin dilindən yazıya aldığı laylaları “Калыбелные песни” (“Beşik nəğmələri”) adlandırır. Həmin laylalar poetik quruluşu e’tibarı ilə maraqlıdır. Bizcə, A.Kalaşevinin topladığı nümunələr laylaların xalq arasında hələ tam formalaşmamış şəkildədir.

*SMOMPK, XVIII buraxılış, II hissə, səh. 39

*RƏF, arx. 8, Q-3. səh. 81 1922,

DÜZGÜNLƏR. Ağakışiyev Həsənin, Həmidov Abdulləmidin və Şəki məktəbli-

ləri Tehran, Anar və Səbinənin dilindən yazıya alınmışdır.

*SMOMPK VIII buraxılış, 1894, II hissə, səh. 73.

*SMOMPK, XVIII buraxılış, 1894, II hissə, səh. 73

UŞAQ OYUN-TAMAŞALARI. “Bənövşə” və “Ənzəli” oyunu SMOMPK-dan götürülmüş, Babayev Məmməd Oruc oğlunun söylədiklərinə əsasən bərpə edilmişdir. Qalanlar Hacıməhərrəmovna Adilə Vəliyulla qızının dilindən yazıya alınmışdır.

YANILTMAQLAR. Ağakışiyeva Zərifə, Həsən dayı və Reyhan xanımdan yazıya alınmışdır.

*SMOMPK-dan və Şəki məktəbliləri Tehran, Anar və Səbinənin dilindən yazıya alınmışdır.

*SMOMPK, XVIII buraxılış, 1894, II hissə, səh. 11, 18, 80, 110

***TAPMACALAR.** SMOMPK-dan götürülmüş və Zərifə Atakışiyevanın dilindən yazıya alınmışdır

*SMOMPK məcmuəsi, buraxılış I-XXXXVII, Tiflis, 1981-1927. səh.55.

*SMOMPK məcmuəsi, I buraxılış-1881, səh. 55

*SMOMPK məcmuəsi, b. III, h. II, səh. 50.

*SMOMPK məcmuəsi, b. III, h. II, səh. 50.

*SMOMPK məcmuəsi, səh. 48.

*SMOMPK məcmuəsi, buraxılış XVIII, H. II, səh.49.

*Xalq arasında “hovuz” deyil, “bulaq” işlənilir.

“AÇMACALAR”. Şəki məktəbliləri Tehran, Anar və Səbinənin dilindən yazıya alınmışdır.

(Toplayan Ramazan Qafarlı)

* * *

TOY MƏRASİMİNİN ikincisi müəllifin “Şəki gülməçələri” (Bakı, 1998) kitabından seçilmişdir.

RƏVAYƏTLƏR. “Fəxri nəvə” Bolludərə kənd sakini Cənnət nəvədən; “Saman düşdü, Zaman öldü” İbrahimova Rəxşəndə Jaqut qızından; “Hər kəsin haqqı” Şəki rayonu, Biləcik kənd sakini Salmanov Rüstəm Əsədulla oğlundan; “Qazandığın darı, tökdüyün səvət olar” Vahabov Lütvəli Şirəli oğlundan; “Molla Cuma ilə aşıq Hacı”, “Molla Cuma və gözəlin xurması” İslamova Rəhimədən, “Uşaq və qarışqa” 1950-ci ildə 35 yaşlı Əliyeva Firuzə Hacı qızından; “Qara Əhmədnən əcnəbi pəhləvan”, “Altaylıq pəhləvannan Lətifin gülüşü”, “Çoban əhvalatı” Şəki şəhər sakini Vahabov Lütvəli Şirəli oğlundan; “Əsədlə pristovın əhvalatı” Abdullayev Ələddin Şəmsəddin oğlundan yazıya alınmışdır.

LƏTİFƏLƏR. HACI DAYININ LƏTİFƏLƏRİ. “Adamı adam yanına göndərdilər” 1982-ci ildə 70 yaşlı Əfəndiyeva Nəymə Rəşid qızından; “Mazol dərmanı”, “Peşə istiqaməti” Abdullayev Ələddin Şəmsəddin oğlundan; “Yer ayridi”, “Hacı dayının resepti”, “Mayasız qazanc” Həbibillahzadə Nurəddin Yusif oğlundan; “Hacı dayı da quyu qazır”, “Ağlımı qoru”, “Var-dövlət”, “Bulaq və çay suyu içənlər”, “Muştuluq”, “Baş soğan” Kiş kənd sakini Muradov Qüdrət Quzu oğlundan; “Hacı dayı biçində” Mehdi dayıdan; “Canavar bilən yaxşısı” Yusifov Məmmədnuru Şakir oğlundan; “İdi suda” Nurəddin Yetim oğlundan; “Protez diş

əhvalatı”, “Hacı dayı sancılanıb”, “Palaza bürün, elnən sürün” Əmirov Oqtay Əsəd oğlundan; “Qəzet satışı” şəkili professor Əfəndizadə Əziz Rəcəb oğlundan; “Çox yaşamağın sirri” mühəndis Abbasov Abbasdan; “Gecikmiş əleykümösalam” Atakışiyev Telmandan; “Anadangəlmə tütək” Abdullayev Fərmandan; “Mənnən başqa qoyun yoxdu” Səməlov Nurəddindən yazıya alınmış; “Hacı dayının Tiflis səfərləri”ni Ulduz Bəşir qızı Rəşidbəy Əfəndiyevin arxivindən götürmüşdür.

MİRZƏ ABDULCABBARIN LƏTİFƏLƏRİ. “Papağımı eşşək yiyif” Xəlilov Teymur Əbuzər oğlundan; “Pulum olseydi habıra niyə gəlirdim?”, “Əyaxqavımı axtarıram” Atakışiyev Telmandan; “Özə öydəki kimi hiss eliyicəhsən!”, “Dədəm ərkəkdi!”, “Abdulgəbbarin cavabı”, “Söz qurtarıb” Bilalov Nazimdən; “Abdulgəbbarin şairliyi” professor Əfəndizadə Əziz Rəcəb oğlundan; “Kəsilməşəm” Hacıyev Nəmət Həmid oğlundan; “Abdulgəbbar dinə qarşı” Hüseynov Şirməmməddən yazıya alınmışdır.

MAŞAX İSFƏNDİYARIN LƏTİFƏLƏRİ. Abdurahmanov Niyazi Məhəmməd oğlundan yazıya alınmışdır.

QARAQOYUNLU (TƏRƏKƏMƏ) LƏTİFƏLƏRİ. Dərəcənnət kənd sakini Əbdürrəhmanov Həmmətdən yazıya alınmışdır;

MÜXTƏLİF MÖVZULU LƏTİFƏLƏR. “Yevlax Şəkiyə oxşiyir ki...” “Dörd mürdümazar”, “Vur bura”, “Uşağı sakitləşdirmək yolu”, “Diyirəm axı...” Yetim oğlu Nurəddindən; “İstəyirsən düş, istəyirsən düşmə” Hacıyev Nəmət Həmid oğlundan; “Səzəndələr dəstəsi”, “Sağ tərəfdəki mənəm ha...”, “Badıncanı yatış”, “Səni də yiyim, xörəyə də”, “Ağzə içində”, “Həbi küçüklər cindi, nədi?” “Söyləmədin, amma yaratdın”, “Dələduz və balaca oğlan”, “39-dan 44-ə qədər”, “Şəki vaxtla”, “Səat 60-dı”, “Balıq müəbbəsi”, “Həbilə diməliyox?!” “Xaricdə olufsanmı?”, “Bazar-da”, “Sən fit çaldın”, “Hayındı koqo xotite?”, “Dəzin cavabı”, “Qalın müəbbə” Əfəndizadə Əziz Rəcəb oğlundan; “Dodağım əsir” 1990-cı ildə 60 yaşlı Əliyev Əli Yusif oğlundan; “Nə hürtdəşmiyin, nə mürtdəşmiyin!” Səməlov Nurəddindən; “Bamadurun” sərgüzəşti”, “Ə, insafın olsun!” “Baba və nəvə” 1990-cı ildə 60 yaşlı Həsənov İbrahimdən; “Məndən də cybəcəri varmış ki!”, “Həbi pavarotda saxla!” Salamov Akifdən; “Sən didin, mən də daşdım” Muradov Qüdrət Quzu oğlundan; “Sif-təmi kor eləmə, qadam!” Nəbiyev Nizamıdan; “İki çəp üz-üzə”, “Fıstıqlıx”, “Aaz, qırılıtsana” Əmirov Oqtay Əsəd oğlundan; “Başıma nə qoyum?”, “Qoy dini çıxsun” Abdurahmanov Hikmətdən; “Hazırcavab nökrə” “Qoy zurna çalsın”, “Düz bələrsən ha!..”, “Mövsumün dədəsi ölüb” Abdullayev Ələddin Şəmsəddin oğlundan; “Zənbil”, “Oxşayış”, “Taksi neciyədi?” 1995-ci ildə 65 yaşlı rəssam İsmayilov İsmətdən; “Mini min manat” Abdurahmanov Yusifdən; “Əyaxların sallıyən xörəyih”, “Üç sənənişin” elmi işçi Səməlov Səhrəbdən; “Diş ağrısı” Əmirov Oqtay Əsəd oğlundan; “İki eşşəyin yükü”, “Çırpı”, “Məşədə nə qiymət” “Başabəla şair” əməkdar mədəniyyət işçisi Əli Davud oğlundan; “Nəhrə qudurtdu” Baş Layskı kənd sakini Mikayılov Kamran Musa oğlundan; “Qoy ağliyim”, “Dolmanı sökmə!”, “Ot tayası” Orta Zəy-zit kənd sakini Məmmədov Bayramdan; “Kurort bizə gəldi” Qafarova Hüsniyə Yaqub qızından; “Heş canı yox imiş” İlyasov Emin Adşirin oğlundan; “Əlimsəndə Məmməd xəstə görməsinə gedir”, “Adı sizin, qonarı məm”, “Elmin inkişafına bax” Abbasov Abbasdan; “Qanunu poza bilmərəm” əməkdar mədəniyyət işçisi Əli

Davud oğlundan; “Badımcın dolması”, “Həblə, həblə” Şamilov Əli Heydər oğlundan; “**Arı pətəyinin Moskva səyahəti**” Əfəndiyev Razıdın; “**Şəkili və “otuzminçi”** Yusifov Məmmədnuru Şakir oğlundan; “**Təsəlli**”, “**Gedax yatmağa**” Həbibillahzadə Nurəddin Yusif oğlundan; “**Bülbül kavabı**” Murtuzayev Sadiq Nəbi oğlundan; “**Qonaqlıq**” Hacıyev Veysəldən; Molla Cumanın baş qırxdırması: Molla Cuma və Dəllək Salam Vahabov Lütvəli İsitli oğlundan; “**Habına da şükür**”, “**Bu süürü tooğnan pis olum ki...**”, “**Ceyran oğlu və yol nəzarətçisi**” Abdullayev Fərmandan; “**Mən hansınam?**”, “**Dovşan**” işkini tərgidif” Şamilov Əliheydər; “**İcməli çay sərrafi**” Vahabov Lütvəli Mirəli oğlundan yazıya alınmışdır.

“OLA BİLMƏZ” qoşması Aşıq Camaldan yazıya alınmışdır.

OCAQLAR, PİRLƏR, ZİJARƏTLƏR. 1915-ci ildə anadan olmuş, Qışlaq qəsəbə sakini Həsənova Səkinə Salam qızından; 1916-cı ildə anadan olmuş, Baş Küngüd kənd sakini Abdulkərimova Məkkə Abdullah qızından; 1922-ci ildə anadan olmuş Kiş kənd sakini Məsimova Dürdanə Nurqələm qızından; 85 yaşlı Şəki şəhər sakini Qafarova Həyat Hüsejn qızından, 1915-ci ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Osmanova Firuzə Məmməd qızından jazıya alınmışdır.

GİMGƏ SÖHBƏTLƏRİ. Ağız ədəbiyyatının yarandığı və yayıldığı maraqlı mənbələrdən biri gimgələrdir. Şəki dialektində “gimgə” sözü adamların kiçik qururlarla bir yerdə yığılıqları yerə deyilir. Gimgələrdə adətən olub-keçmiş və cari həyat hadisələrinə, həmyerlilərin davranış və hərəkətlərinə qiymət verilir, təbii və özünəməxsus ağız ədəbiyyatı yaranır. Gimgələrə orta və yaşlı nəslin adamları yığılır. Kimgə söhbətləri Şəki şəhərinin Qışlaq hissəsinin sakinləri - mahir bəna Abdurahmanov Niyazi Məhəmməd oğlu, dülgər Məmmədov Sahib Əhəd oğlu və fəhlə Məmmədov Əziz Əhəd oğlundan yazıya alınmışdır.

BAZAR TƏRİFLƏMƏLƏRİ. Şəki şəhər sakinləri Molla oğlu Mənfədən, Qəssab Bəhramdan, Qəssab Jetim Akifdən, Qəssab Məmməddən, Qəssab Məşədi Muxtardan jazıya alınmışdır.

“**Nəsil və ailə ləqəbləri**”, “**Şəki ləhcəsində işlənən bəzi adlar**”, “**Xörəklər və şirniyyatlar**”, “**Geyimlər**”, “**Lügət**”.

(Toplayan Hikmət Əbdülhəlimov)

* * *

MİFLƏR. “**İlan oğlan**”, “**Cısqana**”, “**Nuhun gəmisini**”, “**Ruh**” 1910-cu ildə anadan olmuş, Dodu qəsəbə sakini Nəsirov Bajram Abdülhəmid oğlundan jazıya alınmışdır.

RƏVAYƏTLƏR. “**Dəjirmançı oğlunun juxusu**”, “**Dəjirman daşı**”, “**Padşahın əmiri**” Baş Zəjizid kənd sakini Əbdüləzizov Salehdən jazıya alınmışdır.

NAĞİL. “**Armudan bəj**” 1922-ci ildə anadan olmuş, Məsimova Dürdanə Nurqələm qızından jazıya alınmışdır.

LƏTİFƏLƏR. “**Мушду оғлу Камал**”, “**Jetim оғлу Нурəддин**”, “**Приставла ики шəкили**”, “**Һəкимлə хəстə**”, “**Кор Фəррух**”, “**Чажы Рəчəб**” нүмунəлəri Шəки шəкəр сакини Идрисов Ниязи Шəфəјəт оғlundан; “**Һа-чыбаба вə Чылыгы Мəммəd**”, “**Мəчид киши вə Пəри арвад**”, “**Һələ оңу билмək олмаз**”, “**Тапанчамы гирјатсыз елэм**” нүмунəлəri Дəрəчəннəт кəнд сакини Əбдуррəманов Нүммəтдэн; “**Бəс мən Сəјүн оғлуна нə чаваб**

вəрəчəјəм”, “**Һајла, Һасан, Пајла**”, “**Кəрим пендир өтүрэнə кими**”, “**Ај чанымы, Пабу тэрəкəмə нијə дəли улур**” нүмунəлəri Дəрəчəннəт кəнд сакини Гоцајев Гоцадан jazыја алынмышдыр.

“**Olsun**” və “**İnsan**” gəraylıları Aşıq İsmajıldan yazıya alınmışdır.

“**Yer adları**”.

(Toplayan Vaqif Aslan)

* * *

RƏVAYƏTLƏR. “**Qan pulu**”, “**Qismətsiz tikə jijilməz**”, “**Həm elm, həm də helm**”, “**Ata-ana borcu**”, “**Vərdiş də var, vərdis də**”, “**Ağac joğunluğunun, insan qalınlıqının**”, “**Allah versin**”, “**Allah, kərəmaa, məsləhətə şükür**” 1923-cü ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Eldarov Kamal Ələkbər oğlundan jazıya alınmışdır.

LƏTİFƏLƏR. “**Дижрəм ахы**”, “**Норка јох – немка**”, “**Сагталыны гырхдыр кəгир**”, “**Кечəн хејрə галсын**”, “**Билмəз**”, “**Јаман кидијых Па**”, “**Дүнəнки кими олачах**”, “**Баватды**”, “**Оғрунун папагы јаныр**”, “**Сəэн сү-пүрча јижим**”, “**Језнə дə оннан димахды**”, “**Кəл орталыјах**”, “**Јашыллашан Кижевин сагыгына**”, “**Сəэн арвато ахтарых**”, “**Мəкəмэдə**”, “**Һабы дајынын вижданы Пагы**” нүмунəлəri Шəки шəкəр сакини Һачыјев Аббас Əлəкбər оғlundан jazыја алынмышдыр.

(Toplayan Ramiz Orsəp)

* * *

NAĞILLAR. “**Vəfəli dostlar**”, “**Pərilər padşahının qızı**” 1923-cü ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Vahabova Tutu Cabbar qızından; “**Naxırcı ilə padşah qızı**” 1915-ci ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Əsədzadə Xavər Musa qızından jazıya alınmışdır.

Mifoloji və folklor obrazları. Şəxs adları.

Söyləyicilər və toplayıcılar haqqında.

(Toplayan Oruc Əliyev)

* * *

“**Qızıl tapan oğlan**” 1910-cu ildə anadan olmuş, Bidejiz kənd sakini Cəlilova Nüjvərdən jazıya alınmışdır.

(Toplayan Sevinc Qədirova)

* * *

II rəqəmindən aşağıdakı yanılmacları şəkili həmyaşdırlarından yazıya almışdır.

(Toplayan Faiq Çələbiyev)

* * *

MÜŞTƏRƏK TOPLAMALAR

ALQIŞLAR, QARĞIŞLAR, ANDLAR. 1926-cı ildə anadan olmuş, Baş Göjnük kənd sakini Abdurəhmanov Abdurəhman Şükür oğlundan; 1930-cu ildə anadan olmuş, Ajdınbulaq kənd sakini Abdulkərimova Cəvahir Kərəm qızından; 1904-cü ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Hümbətov Sadiq Baba oğlundan;

1910-cu ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Qafarova Həjat Hüsejn qızından; Oxut kənd sakini Cabbarova Cejran Əsəd qızından *Vaqif Aslan* və *Hikmət Əbdülhəlimov* jazıya almışlar.

ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR. 1912-ci ildə anadan olmuş, Dodu qəsəbə sakini Gülməmmədova Gülzadə Gülləhməd qızından; 1940-cu ildə anadan olmuş, Şəki şəhər sakini Qafarova Hüsniyə Yaqub qızından; 1916-cı ildə anadan olmuş Baş Güngüd kənd sakini Abdulkərimova Məkkə Abdullah qızından; Şəki şəhər sakini Məmmədov Nijazi Adışirin oğlundan; Kiçik Dəhnə kənd sakini Alxasov Kamildən; Dərəcənnət kənd sakini Əbdürrəhmanov Hümətdən; Baş Göynük kənd sakini Nəcəfov Məmməd və başqalarından *Hikmət Əbdülhəlimov*, *Vaqif Aslan* və *Sevinc Qədirova* jazıya almışlar.

BAJATILAR. Babartma kənd sakini Məmmədzadə Cejrandan; Kiş kənd sakini Aslanova Cəmilədən; Şəki şəhər sakini Qafarova Həjat Hüsejn qızından; Şəki şəhər sakini Əliquzujeva Səjjarədən; Orta Zəjizid kənd sakini Abdulkərimova Qumrudan; Şəki şəhər sakini Paşajeva Sitarədən; Şəki şəhər sakini Süleymən daşından və başqalarından *Hikmət Əbdülhəlimov*, *Ulduz Mürşüdoğa*, *Nərgiz Əsgərzadə* və *Sevinc Qədirova* jazıya almışlar.

AĞILAR. Qışlaq sakinləri Əjjubova Bibixanımdan, Molla Lətafətdən, Şəki şəhər sakini Kərimova Ələjdən; Baş Güngüd kənd sakini Abdulkərimova Məkkədən və başqalarından *Nərgiz Əsgərzadə*, *Ulduz Mürşüdoğa* və *Sevinc Qədirova* jazıya almışlar.

FOLKLOR TOPLULARINDAN GÖTÜRÜLƏNLƏR

MİFLƏR. “Daş əjdaha”, “Çən qarısı” (söjləjən: İsmajilova Mədinə Mustafə qızı, Şəki şəhəri, 55 yaşında) nümunələri “Azərbaycan mifoloji mətnləri” (tərtib edən A.Acalov, Bakı, 1988) kitabından seçilmişdir.

ƏFSANƏLƏR VƏ RƏVAYƏTLƏR. “Göyərçin” (söjləjən: Xədəstə Əbdülrəhman qızı, Oxut kəndi, 70 yaşında); “Ağca qala”, “Kiçik xanımla çoban” (söjləjən: Mövlan İsa oğlu, Şəki şəhəri, 107 yaşında); “Şirin bulaq” (söjləjən: Əsgərova Züleyxa, Böyük Dəhnə kəndi, 80 yaşında); “Xan sarayı” (söjləjən: Mədinə Mustafə qızı, Şəki şəhəri) nümunələri Sədnik Paşajevin toplaşdırıb tərtib etdiyi “Azərbaycan xalq əfsanələri”, (Bakı, 1985) kitabından seçilmişdir.

NAGİLLAR. “Padşahın qızı”, “Səxavətli qız”, “Keçəlla padşah”, “Şah Abbas” nümunələri Musa İslamovun “Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti” (Bakı, 1968) kitabından seçilmişdir.

LƏTİFƏLƏR. “Mən də şəkiliyəm” nümunəsindən “Sazandələr dəstəsi” nümunəsinə kimi Sabir Əfəndijevin “Şəki lətifələri” (Bakı, 1987) kitabından seçilmişdir.

AŞIQLAR. Molla Cumanın şe’rləri Paşa Əfəndijevin toplaşdırıb tərtib etdiyi “Molla Cümə” (Bakı, 1995) kitabından seçilmişdir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

ÖN SÖZ

Прототип – шакилидир, жахуд нәфәсдә зүмзүмә, тәләффүздә рәгс –

Шәки шивәси (проф. J.ГАРАJЕВ).....3

MİFLƏR

Günəş və ay	46
Günəş necə yaranıb.....	46
Ayın günəşə xəyanəti	48
Daş əjdaha.....	48
Çən qarısı.....	49
İlan oğlan.....	49
Cısqana.....	49
Nuhun gəmişi.....	50
Ruh.....	50
Qızıl tapan oğlan.....	50

MƏRASİMLƏR, ADƏT-ƏNƏNƏLƏR.....52

İNANCLAR.....86

YUXUYOZUMLAR.....95

ALQIŞLAR, QARGIŞLAR, ANDLAR.....103

ƏFSANƏLƏR

Ana daş.....	114
Qarıx çayı.....	115
Gül və bülbül.....	121
İsax və Musax.....	123
Qaranquş və ilan.....	123
Söyüd ağacı.....	124
Paxla.....	124
Nohur gölü.....	125
Ağcaqanad.....	128
Soyuqbulaq.....	129
Ağ qaya.....	130
Öy ilannarı.....	130
Göyərçin.....	131
Ağca qala.....	132
Şirin bulaq.....	133
Xan sarayı.....	135

RƏVAYƏTLƏR

TOPONİM RƏVAYƏTLƏR

Şah palıd.....	137
Əmirxan yaylağı.....	137

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏRLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

Hacı Çələbi və Nadir şah.....	137
“Kələsən-görəsən” qalası.....	139

AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

Molla Cuma və aşıq.....	140
Molla Cuma və cütçü.....	141
Molla Cuma və atılar.....	141
Molla Cuma və Aşiq Hacı.....	142
Molla Cuma və gözəlin xurması.....	143

MÜXTƏLİF MÖVZULU RƏVAYƏTLƏR

Qara Əhməd nəzn əcnəbi pəhləvan.....	144
--------------------------------------	-----

Altıaylıq pəhləvannan Lətifin güləşi.....	146
Şəkililər xincalı necə kəşf etdilər.....	149
Çoban əhvalatı.....	150
Kiçik xanımla çoban.....	150
Fəxri nəonə.....	152
Uşaq və qarışqa.....	152
Əsədnən pristavın əhvalatı.....	153
Hacıbaba və Cılgı Məhəmməd.....	154
Dəyirmançı oğlunun yuxusu.....	155
Dəyirman daşı.....	156
Padşahın əmri.....	157
Saman düşdü, Zaman öldü.....	157
Hər kəsin haqqı.....	158
Qazandığın darı, tökdüyün səvət olar.....	159
Qan pulu.....	160
Qismətsiz tikə yiyilməz.....	160
Həm elm, həm də helm.....	161
Ata-ana borcu.....	162
Vərdiş də var, vərdiş də.....	162
Ağac yoğunnuğunnan, insan qalınnuğunnan.....	163
Allah versin.....	164
Allah, kərəmaa, məslahata şükür.....	164
Ən böyüh ziyan itirilən gündü.....	165
NAĞİLLAR	
HEYVANLAR HAQQINDA NAĞİLLAR	
Xor-xor molla.....	166
Tülkünün hiyləbazlığı.....	167
Tülkü və xoruz.....	169
Kor dəvə.....	170
SEHRLİ NAĞİLLAR	
Pərilər padşahının qızı.....	172
Naxırçı ilə padşah qızı.....	181
Vəfalı dostlar.....	189
Padşahın qızı.....	198
Səxavətli qız.....	199
MƏİŞƏT NAĞİLLARI	
Yad gəlin.....	202
Camış gönünnən qayış.....	209
Keçalla padşah.....	213
Şah Abbas.....	214
Armudan bəy.....	215
LƏTİFƏLƏR	
Hacı dayı lətifələri.....	217
Mirzə Abdülcəbbarın lətifələri.....	231
Maşax İsfəndiyarın lətifələri.....	238
Layışqı lətifələri.....	240
Müxtəlif mövzulu lətifələr.....	241
BAYATILAR	304

AĞILAR	312
ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR	314
AŞIQLAR	
Molla Cuma.....	327
Aşıq Camal.....	338
Aşıq İsmayıl.....	339
DASTANLAR	
Cəlalı Məhəmməd və Tavat xanım.....	341
Sayatbəy və Sayalı xanım.....	353
UŞAQ FOLKLORU	
BƏŞİK NƏGMƏLƏRİ (LAYLALAR)	383
DİLACMALAR	394
ÖYRƏTMƏLƏR	394
ÖCƏSMƏLƏR	395
DÜZGÜLƏR	396
ACITMALAR (DOLAMALAR)	401
UŞAQ OYUN-TAMAŞALARI	405
SANAMALAR - OYUN NƏGMƏLƏRİ	419
YANILTMAQLAR	421
TAPMACALAR	427
AÇMACALAR	436
ƏLAVƏLƏR	
Ocaqlar, pirlər, ziyarətlər.....	440
Gimğə söhbətləri.....	443
Bazar tərifləmələri.....	447
Nəsil və ailə ləqəbləri.....	449
Şəki ləhcəsində işlənən bəzi adlar.....	461
Xörəklər və şirniyyatlar.....	462
Geyimlər.....	463
Yer adları.....	465
Mifoloji və folklor obrazları, Şəxs adları.....	471
LÜĞƏT	473
SÖYLƏCİLƏR VƏ TOPLAYICILAR HAQQINDA	487

**Azərbaycan folkloru antologiyası,
IV kitab (Şəki folkloru), I cild,
Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2000.**

Kompüterdə yığdı:
Ruhəngiz Əfəndiyeva

Korrektor:
Natiq Abbasov

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
*Baxşəli Süleymanov,
İsaq İsmayilov*

Kağız formatı: 60/84 32/1
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 500 səh.
Tirajı: 1000
Sifariş:
Qiyməti müqavilə ilə.